

894.342-3

A - 96

K

Muhtar Awezov

ABAY YOLU

I

bilig

Muhtar Awezov

ABAY YOLU

I

Çeviren

Doç. Dr. Zeyneş İSMAİL - Ahmet GÜNGÖR

bilig Yayınları

Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı

Ankara, 1997

MUHTAR AWEZOV'UN DOĞUMUNUN
100. YILINA ARMAĞAN - 4

МУХТАР ӘУЕЗОВТИҢ
100 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛАДЫ

ТҮРІК ТІЛІНЕ АУДАРҒАН
ЗЕЙНЕШ ЫСМАЙЫЛ—АХМЕТ ГҮНГӨР

Yayın Kurulu

Himmet KAYHAN • Zeyneş İSMAİL • İlyas KOZIBAY

Redaksiyon

Özkan GÜNGÖR - Savle DAĞAYKIZI

Her hakkı saklıdır. Kopya edilemez.
All rights reserved. Can not be copied.

bilig Yayınları - 9

ISBN : 975 - 7063 - 16 - 9

Kapak resim : Batima ZAVİRBEKKIZI

Kapak Tasarım : Nursun SAKAL

Dizgi-Tasarım : Gamze KANTAŞ • Kadir ŞAHİN

A. Ü. TÖMER Türk Lehçeleri Bölümü BİLAK

Basım Tarihi : Ankara, 1997

TARİH, KADER, DAHİ

Doğduğu toprakların soluğunu, yaşamını bedeninin her zerresinde hissederek, doğduğu halkının geçmiş asırlardaki ve sonraki derdini, ızdırabıyla sevincini yüreğine sığdıran, keşmekeş çatışma içindeki çetin dönemin binbir yönünü altın kalemle tablolastıran yazar. Bilim ufkunun enginliği, düşünce-fikir derinliği, sanatsal estetiğinin (nakışının) inceliği ve renkliliği, hayata olan bağlılığı kendi zamanındaki, kendi devrindeki nice ünlü şahısların içinde kendi özelliğiyle bambaşka bir farklılık gösteren şahıs.

Bütün insanlık aleminin sanat hazinesine Kazak halkının kattığı, sadece Kazak halkının değil, uçsuz bucaksız Avrasya'yı kapsayan bütün Türk soylu halkların kattığı olarak bilinen, ünlü Louis Aragon'un XX. asırdaki en seçkin eserlerden biri olarak değerlendirdiği "Abay Yolu" epopesi tam bu Kazak dilinde yazılmış. Bu dil ise halkın nesilden nesile soyunu devam ettirdiği millî ruh kimliğinin, duygu zenginliğinin ispatı, yani halkın bir nevi kendi aynası.

Genel olarak Muhtar Awezov'un hayatı bir örnek. Onun kaleminin gücü, hayata derinden bakışı, sosyal gelişmenin anlamını eserleriyle en ince ayrıntısına kadar bezemesi, mükemmel bir şekilde işlemesi, ilmi yolu; ilmî kanutların köküne inerek bakan, diyalektik bakış açısından bütünüyle, herbir yönüyle inceleyen üstün zekalılığı, derinden değerlendirmesi, işte bütün bunların hepsi nadir rastlanan ilimdir. Bir sözle ifade etmek gerekirse içtihat, akıl yolunu işletirse, aydın bir gönül olursa, Awezov'un yazarlık yolu, ilmî çalışmaları başlı başına bir ekoldür.

Awezov'a ait vasıflar, milliyetçiliğin yanısıra, halkına olan sınırsız bağlılık, yüce ferasetle beslenen vatanperverlik, ulvî duygu.

Muhtar Awezov, ruhundaki vatanseverlik duygusu ile bütün insanlığa dayalı hümanizm prensiplerini hayatının sonuna kadar birlikte yoğurup işlediği engin bir hoşgörüyü sahiptir.

Muhtar Omarhanulı'nın yazarlığı bütün Türk dili halklarının uluslararası kültürüne katkıları, geçmiş tarih için verdiği hesabı, tüm Türk halklarını, Awezov'un yükselttiği zirveye çıkararak diğer halklarla bağlantı kurdurur diyen Cengiz Aytmatov'un anlamlı sözüne hiç kimsenin bir itirazı olamayacağını düşünüyorum.

Awezov bugünkü insanoğlunun ortak kültür gelişimine katılım vizesini alan elçimizdir.

Dahisi olmayan millet, direği olmayan evdir.

Muhtar'ın mirası dipsiz bir okyanus. Onu toplayıp, ilmî açıklamalarla, değerlendirmelerle bugünün ihtiyacına ve gelecek kuşakların eğitim öğretimine her yönüyle adına yaraşır şekilde yayımlamak sadece edebiyatçıların, tarihçilerin alimlerin Abay'ı, Muhtar'ı araştıranların, şair ve yazarların görevi değildir, tüm aydın kesime ve diğer uzak ve yakın devletlerden bu işe gönül veren belli başlı araştırmacılara da kapımızı ardına kadar açmamız lâzımdır. Muhtar Omarhanulı adına sunulan dünyanın hepsinin ulu insanın ismine yaraşır şekilde olması gerektiğini düşünüyorum.

Hangi yönden ele alırsak alalım, Muhtar Awezov" mutlu bir insan. O hayattayken de dünyadan göçtükten sonra da, halkının sonsuz sevgi ve saygısına, takdirine mazhar olmuş.

Yalnız böyle anlamlı günlerde değil, hiçbir zaman halkın aklından gitmeyen, tarihin de kaderin de sınavından geçen büyük dahi.

Nursultan Aбіşulu NAZARBAYEV

Kazakistan Devlet Başkanı

SUNUŞ

Muhtar Awezov, Kazak Türk kültür ve bilim hayatında çok önemli yeri olan büyük bir bilim ve sanat adamıdır. Zamanın şartları içinde Kazak halkının tarih, edebiyat, dil ve folklor bakımından derin köklerine eğilmiş, millî kültürün hemen her sahasında çalışmalar yapmıştır. Araştırmalarını hayata aksettirebilmek için farklı türlerde eserler vermiş; ilmi makaleler, roman, hikâye, tiyatro ve denemeler kaleme almıştır.

Rusya'nın, 1884'te, şimdiki Türkmenistan'ı işgaliyle tamamlanan Türkistan istilâsı, doğu Türkleri için millî bağımsızlık hareketlerinin sonu olmamıştır. Sayısız silâhlı isyan ve direnişlerin ötesinde, aydınların yürüttüğü kültür ve fikir hareketleri Rus sömürgeciliğine karşı mücadeleyi sürdürmüştür. Bu çalkantılı dönem, Kırım'dan Azerbaycan'a, Anadolu'dan Doğu Türkistan'a kadar bütün Türk Dünyasında aydınların çileli, buhranlı, birbiriyle çelişen veya bütünleşen düşünceler arasında çırpındığı zamanlardır. Birinci Dünya Savaşı ve Rus ihtilali bu arayış ve çırpınış döneminin doruk noktasını teşkil eder.

Muhtar Awezov, bu neslin temsilcilerinden biridir. Sovyet rejimi döneminde çok çetin şartlar içinde bulunmuştur. Eserlerinde millî kültürü işleme yüzünden siyasî rejim tarafından suçlanmış, sorgulama- dan geçmiş, Stalin'in aydınlara karşı yürüttüğü imha hareketinden hasbelkader kurtulabilmiştir. "Han Kene" adlı eseri, Kazak tarihinin ve emperyalizme karşı verilen mücadelelerin şeref sayfalarından biri olan Kene Sarı Han'ın baş kaldırışını konu aldığı için, 1928'de yazılmasına rağmen ancak 1983 yılında yayımlanabilmiştir.

Doğumunun yüzüncü yılı olan 1997 Yılı, UNESCO tarafından "Awezov Yılı" olarak kabul edilmiştir. Bu yıl Kazakistan'da eserleri yeniden basılmakta ve geniş bir programla anılmaktadır.

Eserleri yetmiş iki ülkede yayımlanan Muhtar Awezov, bütün dünyada tanınmasına rağmen, Türkiye’de bilinmemektedir. Şimdiye kadar ülkemizde hiç bir eseri yayımlanmamıştır.

Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı, bu büyük boşluğu doldurabilmek amacıyla Awezov’un eserlerinden bazılarını bir dizi halinde yayınlamaktadır. Bu hizmetin yürütülmesini Vakıf Genel Müdürü Himmet Kayhan, Doç. Dr. Zeyneş İsmail ve Prof. Dr. İlyas Kozıbayev’in görev aldıkları “Muhtar Awezov Yüzüncü Yıl Anma Heyeti” üstlenmiştir. Türkiye Kazakistan kültür işbirliğinde önemli yeri olan bu çalışma için, heyet üyelerine ve kitabı çevirip hazırlayan Sayın Doç. Dr. Zeyneş İsmail ve Ahmet Güngör’e; redaktörlüğünü yapan Özkan Güngör’e ve Savle Dağaykızı’na teşekkür ederim.

Namık Kemal ZEYBEK

GİRİŞ

MUHTAR AWEZOV VE "ABAY YOLU"

Hayatı

Muhtar Omarhanulı Awezov 28 Eylül 1897 yılında şimdiki Semey vilâyetinin Abay ilçesinde (eski Çingis Bolısı) doğmuştur. Babası Omarhan ile dedesi Awez eğitilmiş, aydın, çocuklarının eğitimine önem veren kültürlü insanlar olup, Kazakların ünlü şairi Abay'ın da hemşehrisi ve arkadaşlarıdır. Dedesi, küçük Muhtar'ı İslâmî konularda bilgi sahibi olması için bir bozkır mollasının yanına verir. Bir yandan da Abay'ın şiirlerini ezberletir. Küçük Muhtar'ın dinî konular yanında Kazak Edebiyatına olan sevgisi işte bu zamanlarda başlar, kitap okuma tutkusunu da gün geçtikçe artırır. "Kozı Körpeş-Bayan Suluv", "Englik-Kebek", "Kalkaman Mamır", "Kız Jibek", "Birjan Sal", "Bozjigit", "Er Targın" ve "Binbir Gece" gibi destan, masal ve hikâyeleri dinlemekten hiç bıkmaz. Küçük yaşlardan itibaren, halk arasında söylenen değerli sözleri derleyerek, söz dağarcığına katarak kendisini yetiştirir.

Küçük Muhtar, on bir yaşında babasını kaybettikten sonra bozkırdan ayrılarak şehre, amcası Kasımbek'in yanına gider ve onun elinde büyür. 1908-1930 yılları arasında eğitim ve bilim yolunda oldukça uzun bir yol alır. Önce Semey'deki Rus okulunda beş yıl, ardından öğretmen okullarında dört yıl eğitim görür. Bu dönemlerde Muhtar kendini tamamıyla eğitime verir. Bol bol kitap okur, Rus ve Avrupa klâsiklerini yakından tanıma fırsatı bulur. Söz sanatlarındaki ilk adımını bu dönemde atıp, basit şiirler, kısa hikâyeler yazmaya başlar. Okulda

zekiliği, çalışkanlığı ve araştırmacı kişiliğiyle öğretmen ve arkadaşlarının takdirini kazanır.

Muhtar Awezov 1917 yılından itibaren bilimsel makaleler yazmaya başlar. "Okuwdağı Kurbılarına (Okuldaki Sınıf Arkadaşlarına)" (1917), "Adamın Negizi Ayel (İnsanın Özü Kadın)" (1917), "Kaysısın Koldanamız (Hangisini Kullanacağız)" (1917), "Ğılıım (İlim)" (1918), "Okul Ädisi (Okumanın Yolu)" (1918) gibi önemli makaleleri kaleme alır. "Abay" adlı dergiyi çıkaranlardan biridir.

Yazarın ilk yayımlanan eserleri, "Qorğansızdın Küni (Korunmasızların Günü)" (1921), "Okuğan Azamat (Okumuş Yiğit)" (1923), "Jas Jürekter (Genç Yürekler)", "Zaman Erkesi" (Devrin Nazlısı) (1923), "Kandı Tün (Kanlı Gece)", "Eski İndet (Eski İlet)" (1926) isimli hikâyeler ile "Enlik-Kebek" (1922), "Baybişe-Tokal (Büyük Hanım ile Kuma)" (1923) isimli piyeslerdir.

Kazan Devrimi'nin ardından gelen yeni hükümetin ilk yıllarında Muhtar Awezov yazarlığının yanı sıra, sosyal hayata da iştirak eder. Önce Semey Valiliği'nde, daha sonra da Orenburg'daki Kazakistan Merkezî Yönetim Komitesi'nde birkaç yıl boyunca resmî görevle çalışır. Daha sonra, tahsiline yeniden devam eder.

1922 yılında Taşkent Devlet Üniversitesi'nde misafir öğrenci sıfatıyla öğrenimine başlar. Bir yıl sonra Saint-Petersburg Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ne geçiş yapar. 1928 yılında buradan mezun olur. 1930 yılında Orta Asya Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde yüksek lisansını tamamlar.

Muhtar'ın kendini birçok alanda geliştirip çok yönlü bir kişiliğe kavuşmasının altında hiç şüphesiz bıkmak usanmak bilmeyen bir çalışma azmi yatmaktadır.

1932 yılında Almatı Pedagoji Enstitüsü'nde (günümüzdeki Abay Devlet Üniversitesi), 1934-1954 yılları arasında S. M. Kirov Kazak Devlet Üniversitesi'nde (günümüzdeki El-Farabi Devlet Üniversitesi) ve 1954 yılında Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışır. 1943 yılında Kazakistan İlimler Akademisi Dil-Edebiyat ve Tarih Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nde fahri bilim adamı,

1946 yılında da Kazak Edebiyatı Bölümü'nde bölüm başkanlığı görevlerini ifa eder. Bilimini, eğitimciliğini ve sosyal işlere yönelik görevlerini yazarlığıyla birlikte yürütmesinin bir sonucu olarak 1946 yılında art arda filoloji biliminde doktorluk, profesörlük ve ordinaryus profesörlük ünvanlarını alır. Aynı yıl Kazakistan İlimler Akademisi Senatosu'na üye kabul edilir. 1957 yılında Kazakistan İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Halkbilim Bölümü Başkanlığı görevini alır. Yüksek lisans ve doktora tezi hazırlama çalışmalarında bulunan pek çok öğrenciye rehberlik ve danışmanlık yapar.

Muhtar Awezov'a 1949 yılında "Abay" romanı için "Sovyetler Birliği Birinci Derecede Devlet Ödülü", 1957 yılında "Kazakistan Bilimine Katkıda Bulunan Büyük Şahsiyetler Ödülü", 1959 yılında "Abay Yolu" romanının dört cildi şerefine "Lenin Ödülü" (O dönemdeki en büyük ödül) verilir.

Bütün ömrünü halkı için dürüst bir şekilde çalışmaya adanmış, ölümsüz eserler bırakan büyük çınar Muhtar Omarhanulı Awezov 1961 yılının 27 Haziranında ansızın vefat eder.

Başyapıt

Zirvede bulunan insanların hayat ve kader çizgilerine baktığımız zaman, birçok ünlü yazarın en büyük arzusunun bir baş yapıt yazmak olduğunu, bunu gerçekleştirmek için hayatı boyunca büyük bir çaba gösterdiğini, ancak amacını gerçekleştiremeden bu dünyaya veda ettiğini, halkına ölümsüz bir eser bırakmanın sadece büyük şahıslara nasip olduğunu görürüz. İşte böyle şahıslardan biri de Muhtar Awezov'dur.

"Abay Yolu", Muhtar Awezov'un baş kitabıdır. Awezov, plânladığı büyük eserlerini tamamlayarak bu dünyadan ayrılmıştır. Onun, bir yazar olarak amacına ulaşmanın mutluluğunu yaşadığı muhakkaktır.

Ölümsüz eserlerin tarihi de ilginçtir. Bu eserlerde yazar eseriyle eser de yazarıyla bütünleşir. Awezov da bu eseriyle bütünleşmiştir.

Muhtar Awezov'un genç yaşından itibaren halkın dağarcığındaki etkili sözleri kendi dağarcığına yerleştirmesi, eski kıssaları derlemesi, bazılarını da ezberlemesi, hayranlık duyduğu Abay'ın şiirlerini, men-

sur yazılarını ezberleyerek Kazak halkının geçmişteki yaşantısını öğrenmek istemesi ve bu konuda pek çok kitap okuması, "Abay" romanını yazmaya hazırlanırken hedefe doğru attığı ilk adımlar olmuştur. Yazarın da belirttiği gibi, bu onun bütün hayatının en önemli işi oldu. Uzun çalışma hayatı boyunca, otuz yıldan fazla zaman içinde yazar, öncelikle Abay'ın çalışmalarından güç aldı. Sonra, halktan bilgi topladı, anılarını kâğıda geçirdi. Kazak Türkünün yaşamındaki çeşitli sosyal değişimleri derinlemesine inceledi. Muhtar Awezov, yazdığı hikâyeleri, piyesleri, anı yazılarını, zengin sözlü edebiyatı değerlendirip toplaması ve Arap, Fars edebiyatlarını yakından takip etmesi, Rus, Avrupa klâsikleriyle tanışması gibi birikimler sonucunda "Abay Yolu" romanını yazdı.

"Abay Yolu" romanı Kazak kültür tarihinde ilk ve büyük olaydır.

Romanın teması tarihtir. Bu, geçmiş tarihi de günümüz tarihini de ilgilendirmektedir. Çünkü zamanın akışında bir sınır yoktur. Şafak söktüğünde yarın bugüne, bugün de yarına dönüşür. Dolayısıyla dünsüz bugün, bugünsüz yarın olmaz. Öyleyse bugünün Kazağı kimdir? Bugünün Kazağını tanımak için dünün Kazağını iyi bilmek gerekir. Kökü olmayan ağaç, tarihi olmayan millet olmaz.

Buradan hareketle, Muhtar Awezov, 4 ciltlik "Abay Yolu" romanı vasıtasıyla tüm dünyaya, vatandaşlarına ve hatta Kazaklara Kazağın kim olduğunu göstermiş, tanıtmıştır. Kazak halkının büyüklüğünü, geçmişini, tarihinin önemli basamaklarını, Kazak karakterinin, zaman süzgecinden geçerek yoğrulmuş olan trajik, kültürel ve sanatsal dönemlerini muhteşem bir bedif yaklaşımla sergilemiş, en köşede kalmış taraflarına kadar gün yüzüne çıkarmıştır.

"Abay Yolu" romanında Kazakların sadece günümüze kadar olan yaşamı, gelenek ve görenekleri değil, aynı zamanda millî ruhu, millî benliği de gözler önüne serilmiştir. Kazakların geçtiğimiz asrın ikinci yarısındaki yaşamını bu dört ciltlik eserin dışındaki eserlerde aramaya gerek yoktur. "Abay Yolu" içerik açısından tüm halkımızın kabul ettiği bir ansiklopedi niteliği taşımaktadır.

Bundan dolayı da bugün nasıl bir Rus Tolstoy'u okumadan Rus'u, bir Fransız Balzac'ı okumadan Fransız'ı anlamakta zorluk çekiyorsa,

Awezov'u okumadan Kazak'ı bilmek ve anlamak da o kadar da kolay değildir.

Abay Yolu, halk yoludur. Abay hakkındaki romanlar, Abay'ın obası, memleketi, sosyal ortamı, zamanı ve devri hakkında Awezov'un elindeki ışığıdır. Awezov o ışığı elinde tutarak göçebe feodalizmin, pek çok cahilce yöntemleriyle oluşturduğu karanlık kafesleri dolaşp zorluk, zorbalık, yavuzluk adaletsizlik gibi kötü güçlerin at oynattığı pek çok kuytu yönünü gözler önüne sermektedir. Awezov, romanda sanat ve bilimi her yönüyle ön plâna çıkarmaktadır.

Konu ve Kompozisyon

Konu ve kompozisyonda, dört kitabın tamamında tiplerin oluşumuna hizmet etmeyen hiçbir detay ve çizgi yoktur. Hepsisi de tiplendirme ile tasvir etme, toparlanma ile ayrı ayrı gösterme görevini yapmaktadır. Her karakterin yapılış tarihi vardır. Her kahraman tip kendi derecesine kadar yükselmiştir. Baş kahraman daima büyüme, gelişme, budaklanma üzerinde görülüyor. Birinci kitabın başında şehirden obaya aceleyle dönmekte olan şakird çocuk ile dördüncü kitabın sonunda aydınlık dünyadan göçmekte olan yüce şair arasındaki kırk beş yıl, daima Abay'ın bir insan, çocuk, delikanlı, yiğit ve şair olarak değişmesiyle, yenilenmesiyle, gelişmesiyle ve yücelmesiyle geçmiştir. Burada ki her bir büyük kahraman ilerliyor, yükseliyor, iniş yapıyor, ölüyor veya canlanıyor. Statik şekilde bir olay yok, hepsi de dinamiktir. Bu, konunun eksiksizliğinin sonucudur.

Bunların hepsi, kompozisyonu bütünleyen durumlarda yazarın, yine insanları hayran bırakan ustalığını ortaya çıkarmaktadır. Bunu Gabit Müsirepov çok iyi yorumlamıştır. "Kaytında", "Kat-kabatta", "Çıtırmanda", "Bel-beleste", "Örde", "Kıyada", denilen her bölümün adı birbirini takip etmektedir. Bir aşamaya ulaşıldığında kat kat kargaşalar vasıtasıyla çeşitli aşamalara, yokuş yukarıya, yükseğe çıkmakta olan Abay'ı görürsünüz. Bu daima yükselmekte olan Abay'ın yoludur. Bununla birlikte bu Kunanbay'ın da basamaklarıdır. Bu basamakları aşağıya doğru uzatıp sondan başa doğru okursan yukarıdan aşağıya doğru inmekte olan Kunanbay'ın yolunu görürsün. O zaman Abay'ın

yolu "Kaytkanda, Kat-kabatta, Çıtırmanda, Bel-beleste, Orde, Kıyada" olarak sırasıyla ortaya çıkıyor. Kunanbay'ın yolu ise, "Kıyada, Örde, Bel-beleste, Çıtırmanda, Kat-kabatta, Kaytkanda" oluyor. Biri yükselme diğeri alçalma yolu. Üçüncüsü, bu Kunanbay grubunun da yolu, Abay grubunun da yolu."

Birinci kitabın kompozisyonunu bundan daha iyi değerlendirmek zordur. Bunun gibi, her kitabın ayrı ayrı ve dört kitabın genel kompozisyonunu da bu sırayla tarayıp çıkarmak mümkündür. Ama bu şart değildir. Hepsinin birbiriyle bağlantısı olduğu gibi herbirinin dizilişini birinin kuruluşuyla tasvir etmek mümkündür.

Romandaki Tipler

Müsrepov'un söylediğine göre romandaki tipler ile karakterlerin bir kısmını birer sözle çok açık şekilde şöylece özetleyebiliriz:

"Süyindik, döneke; Baydalı, sağlam, karizmatik bir adam; Böcey, sır vermez, ağzı sıkı; Karatay, kazananların yanında...; Maybasar, Cuma-gul, Takecan, Kamısbaylar Çarlık Hükümetinin seçtiği Bolısın etrafında dolaşan makam düşünleridir...; Zere, halk anası; Ulcan, onun devamı; Sarı Apa, hâkim boyun, her zaman dediğim dedik diyen, zamansız ve yersiz konuşan, böhürlenen bir tipidir...; bunların hepsinden bir özellik taşıyan şah gibi Kunanbay, katı, geçmişine bağlı büyük bir tiptir.

Abay'ın kendisini ele alacak olursak, bu, halkın çektiği cefa, gördüğü aşağılık, horluk, döktüğü gözyaşlarından doğan, halkın dilekleri, halkın geleceği için uğraşan, arayış içinde olan, nerede bulabileceğini sezen, halkın önde gelen yiğididir. Kunanbay, geri düşünceli ise, Abay ileri düşünceye sahiptir."

Abay Tipi

Abay tipi, bu eserin canı ve kalbidir. Abay tipini Awezov, kalem tuttuğu andan itibaren tasarlamış, düşünerek hayatı boyunca hayalinde genişletmiştir. Awezov Abay'a, Abay Awezov'a dönüşene kadar bu tipi kâğıda dökmemiş, içinde yoğurmuş, olgunlaştırmıştır.

Awezov'un Abay şiirinin dışında, Abay'ın hayatıyla ilgili kaynak toplaması ilgi çekici ve zahmetli bir hâdisedir.

Muhtar Awezov bu konuda, "Benim romana kaynak ararkenki halim, dağın belini aşarak giden kervanın bozkırda kalan izine ulaşan yolcunun haline, sönmekte olan ateşten küçücük bir kıvılcım bulup, onu nefesiyle üfleterek tutuşturmaya çalışan bir insanın haline benzer. Yaşlı insanların zayıf hafızasında unutulup giden birçok olayı, onlara hatırlatmaya yardımcı olup söyledim. Altmışındaki Aygerim'in kırışık yüzüne bakıp onun bir dönemde Abay'ı tutuşturan genç körpe güzel yüzünü renklendirerek yazdım." diyor. İşte bu çalışmalar esnasında yazar, bazı kahraman tiplerini kafasında tasarlayıp tamamlamaya çalıştı.

Böylece kendi canının bir parçası olduğu için de şaheserinde, baş kahramanını mermer kazınmış gibi çok yönlü, çok tipli, aynen canlı bir insan gibi kanlı canlı olarak oluşturmuştur.

Abay, ilk kitapta insan, delikanlı olarak işlenirken sonraki kitaplarda şair, devlet adamı olarak çeşitli yönlerini sergiliyor. Bu akış boyunca onun adım adım büyümesi, gelişme yolları, kademe kademe yükselmesi, zirveye çıkması göze çarpıyor. Sadece dıştaki kaba güçle değil, sanatkârlık üslûbuyla; yani iç dünyasındaki nazik akışlar, dalgalar aracılığıyla, tiplerine çeşitli renkli kıvrımları sayesinde kat kat örtülü görüntüler kazandırıyor. Kahraman içten büyür, demek ki, ruhanî anlamda Abay, bir bakıma sır ile duygusundan, düşünce ile davranışından, akışan derin, psikolojik tiptir. Baş kahramanın feraset ve felsefeyle dolu olarak yaratılışındaki tekrarlanmaz özelliği buradadır.

Abay, geniş kapsamlı, bol nefesli, epik tiptir. Bu tipi eserinin başından sonuna kadar nakış işlemiş gibi hiç bir ipini koparmadan, acele etmeden büyütüp oluşturuyor. Nice gerçek ayrıntı, psikolojik inceleme, pek çok iç davranış ve eylemlerin hepsi Abay tipini mükemmel-
leştirmeye hizmet ediyor. Bunların hepsinde yazar kendi kahramanlarının can dünyası diyalektiğinin içine dalıp sürekli ilerliyor. Bu Abay tipi, okuyucuların gözü önünde yeşerip büyüyerek yazarın kendisinin de sözünü ettiği gibi kayalıkların arasını yararak çıkan çınara, yani; sembol kahramana dönüşür.

Eserin başında Abay, kendisini kuşatan çevreye tertemiz, çocuksu duygularla, mahzun çocuk duygusuyla bakıyor. Semey şehrinde Çingis Dağı'nın eteğindeki obasına gelirken, doğup büyüdüğü memle-

ketini içtenlikle, özlemle seviyor. Bu, merhametli ve güzel duygudan başka birşey düşünmüyor. Acımasızlık, yavuzluk, zalimlik gibi kavramlar rüyasına bile girmiyor. "Esembay kuytusunda eşkiya saklanıyor." denen söze inanmıyor, umursamıyor, aksine yanındaki Baytas ile Corga Cumabay'ı, kendisi eşkiya kılığına girerek korkutuyor.

Genç Abay'ın, doğduğu bozkır hakkındaki olgunlaşmamış düşüncesi, babası Kunanbay'ın emriyle öldürülen Kodar'ın ölümünü gördüğünde içini yakıyordu.

Değişme burada başlıyor. Artık o, Kunanbay ile Kunanbay gibilere tereddütle karışık bir duyguyla bakmaya başlıyor. Bu olay sonraları bu ortamdan ümidini kesmesine yol açıyor.

Karaşokı'daki kanlı olaydan sonra hastalanıp yatması, babasının Böcey'in evine evlatlık olarak kendi öz kardeşi, küçük Kamşat'ı gözünün önünde vermesi, çok sevdiği aşığı Togcan'la birleşemeyip yine de babasının kararı ile sevmediği Dilda kızla evlenmesi... Bunların hepsi Abay'ın başlangıçtaki berrak billür düşüncesini sel basmış gibi bulanırmaya devam ediyor.

Kunanbay ise, Abay'ı veliahtlığa hazırlamak amacındadır. O, bu düşünceyle her işe onu görevlendirmiş, kendi idaresi altındaki boy başkanlarına göndererek onu denemiştir. Doğuştan zekî, becerikli delikanlı, her işi çevirip babasının sınavından geçiyor. Gittiği obalarda, Abay hakkındaki olumlu düşünceler, şanı, bazen de ismi dilden dile dolaşmıştır. Abay'ı halklar övüyor, kızlar etrafında pervane oluyor. Sevdiği Togcan'a ilk kez Abay, Süyindik evine gittiğinde kızın babasıyla yaptığı sohbet esnasında tutulmuştu... Abay'ın halk içindeki Erbol'la kurduğu dostluk delikanlılık dönemindeki manevî bir kazanç, manevî bir destektir.

Abay'ın düşüncesi, anlayışı, inancı, bütün iç dünyası aynı şekilde kalmamıştır; daima değişme, gelişme, yenilenme ve mükemmelleşme üzerinde olmuştur.

Boy arasındaki sürtüşmeler, çekişmeler, onların büyüyüp dallanıp budaklandığı yer olan Tokpambet'teki, Musakul'daki silâhlı sopalı savaşlardır. Abay, büyüyüp yettiği ortama göre sosyolojik görüşlerini

kalıplaştırır. Gide gide genç insan kendi istikametini arayıp, yönünü tespit ediyor. Bu durumların hepsine, bu hayat kuşatımına yazar, Abay'ın gözüyle, Abay'ın boyundaki asil öze!likle, yani sanat gözüyle bakıyor. Açıkça söylediğimizde Abay, hakikati şair gözüyle tanıyor.

Kunanbay'ın acımasızlığı, yersiz ceza ile zorluk zorbalık konusunda birbirlerini kollayan ileri gelenler kırk yumruğu birlikte vuruyor. Bu görüntülerin insana ümit kestiren acımasızlığının anlamı, kara kışa rastlayan fakir fukara, kul köleler, savunmasız kadınlar, zorakî evlendirilen kızlar, başlıkla alınan gelinler, çeşitli doğum ve ölümler, bunları kalıplaştıran gelenek görenek töreler... Bunların hepsini Abay, dışarıdan gözlemliyor, tüm şairlik yaratıcılığını içinden düşünürcesine hissediyor. Uzun uzadıya anlıyor ve bunların hepsine tarafsız bakmayıp geride kalmayıp her bir olaya bizzat katılarak ilgisini belli ediyor, onaylıyor ya da karşı çıkıyor. Böylece aktif şekilde olayların içine giriyor...

Abay sadece insanlar arasındaki ilişkileri değil, tabiat olaylarını da statik değil, dinamik şekilde, gerçek, şairane bir hisle canlandırıyor. Örnek olarak; “bozkırın akşamı, serin akşam huzur verecek dert ortağı gibi... Yakın geçmişte birbiriyle düşmanlık yapan boylar birbirlerine sopa, değnek savururken dağın eteklerinden sertçe esen rüzgâr, kartı karakterlerin acımasızlığına benziyor. Şimdi de Abay öylece kalıp işinden uzaklaşarak dağın yamacına çıkıp göğe bakıyor. Dolunay, açık gökyüzünden kalkıp süzülerek geliyor, bir küme kara buluta giriyor, girdikten sonra da gizemli bir hâl alıyor. Abay ona bakarak başka şeyleri unutup kendinden geçiyor. Abay'ın şairlik yapısı iç dünyası o kadar nazik ve derin açılıyor.” Bu üslûpla roman yazarı, baş kahramanının iç bakımdan yeşermesini, değişmesini ve büyümesini yansıtıyor. Kitabın başında, şehirden gelmekte olan Abay'a, yeryüzü cenneti olarak görünen ilkbaharın güzelliğini taşıyan bozkır, kitabın sonunda beyaz kar altında ak kefene sarılmış ceset gibi oluyor. Bu, sadece göze görünen bir manzara değil, gönüle yuva kuran gerçektir. Bu gerçeğe Abay'ın bakışı da farklıdır. Baba ile çocuğun ayrılma sebebine inanıyor. Birinci kitabın sonunda baba ile çocuk birbiriyle yüzyüze gelip düşünce anlayış yarışına girdiklerinde okuyucular, Abay'ın tarafında oluyor. Abay, böylece kendi ömrünün yüksek zirvesini adımlayıp tır-

manıyor. Adımlarını yokuş yukarı attığı bir gerçektir. Günün birinde çıplak zirvenin başındaki kumla taşlığı yararak cılız, narin bir çiçek açıyor, genç bir fidan filizleniyor. Öyle bir ömür çiçek açıyor. Şimdi bu günlerde o zirveye çıkan tek çınar olgunlaşıp güçlenmiş, sağlamlaşmıştır. Şimdi ona, kış ve ayaz hatta dağın fırtınası da tehlike yaratamıyor.

Birinci kitapta, Abay böylece çocukluktan delikanlılığa geçerken, ikinci kitapta, sanatçı, şair Abay, gerçek anlamda büyük bir şahsiyet olarak görünüyor. Bu sırada yazar, yaratıcılığıyla Abay'a yardıma koşuyor. Bundan sonraki hayat, Abay'ın şairliğinin kaynak ve çeşmelerine dönüyor. Pek çok detay Abay sanatının, şiirinin doğuş sırrını açmaya hizmet ediyor.

Aslında Abay şairliğinin derin kökü, doğduğu topraktaki öz edebiyatında, halkın sanatında. Çocukluk döneminden itibaren ilgi çekici masallarla, ninnilerle kulağını dolduran büyük anne Zere'dir. Dertle dolu halk sanatını kendi özüne işleyen türkücü Barlas'la, eleştirmen Şöce'dir. Ondan sonraki dalları, yeşil yaprakları Rus edebiyatında, yani Mihailov gibi Rus arkadaşları aracılığıyla ulaştığı Puşkin'de, Lermantov'dadır... Romanda bu, ayrıntılı olarak işleniyor. Üstün sanatıyla, hoş anlayışıyla, derin fikriyle, genel dünya görüşü, akıl feraseti bu iki kanaldan feyz alıp yüce şairin ruhani gelişiminin, devlet adamı olarak büyümesinin, daha da ilerlemesinin kaynağını oluşturur. Meselâ; ilk kitaplarında Abay, kendi ortamındaki karanlığı adaletsizliği, feodalizmin katılgını sınavan biriyken sonraki kitaplarda o düzeyden çıkıp artık tüm gerici Çıngıs'ın karanlık yönlerini eleştiren, açığa çıkaran dereceye yükselir.

Kazak toplumundaki eşitsizliklerle mücadele, kitabın konusunu oluşturur. Yeni ile eskinin çekişmesi artık bu kanalda büyüyor. Bu mücadeleler eskiden sadece obayı kapsarken, şimdi şiir yaşamını da kapsıyor. Karanlık Kazak bozkırında yükselen tan ışığı gibi Abay eğitimliğinde yayılan o mücadele ışığı, önce bozkırdaki Darkembaylar ile Bazaralılar üzerine saçılırken, şimdi şehirdeki Abender ile Abdiler'in, Seyitler ile Seyit gibilerin etrafını nurlandırıyor. Abay'ın ikinci kitabı bu sözle bitiyor. İleride; hayat mücadelesi, o mücadelede tek ba-

şına bir gücü, bir ümidi var. Güç; şairlik, ümit ise halktır.

Abay yolunun iki kitabında bu temel içerik estetik bakımından da ayrıntılı olarak toplanmıştır. Dördüncü kitabın sonunda Abay dünyadan göçüyor ama ikinci kitabın sonunda, kahraman, sembol oluyor. Abay gemisinin dalgalanan bayrağı aynı şekilde yolculuğuna devam ediyor. Engin âleme dümdüz yol alıp ilerliyor. Bayrağında mücadele, ümit sloganı var. Halk ümidini üstlenen o gemi, gelecek denen kıyıya doğru gidiyor.

Yazarlığını, objektifliğini gölü denize çeviriyormuşçasına sınırsız genişliğe ulaştırması büyük bir ustalıktır. Abay tipi Awezov'un sanat gücünü kanıtlıyor.

Kunanbay Tipi

Bütün dünya edebiyatında böylesine ustaca, muhteşem bir şekilde yaratılmış tip çok azdır. Genel anlayışla bakarsak Kunanbay; olumsuz bir tiptir. Eski devrin savunucusu, boyluk, feodallık sisteminin uzantısı, zamanı geçmiş taassup sahibi bir kimsedir.

Genellikle olumsuz tipler bizde ve başka toplumlarda kara boya ile sıvanarak daima kötü yönü ortaya konulup adamdan sayılmaz, kaba, kırıcı zulüm eden kişi olarak gösterilir. Tabii ki böyle durumlarda yazarın ideolojik bir amacı olduğu gerçek, ama öyle eser sanat bakımından tartışmalı, sun'î ve çıplak bir eser olarak ortaya çıkmaktadır.

Kunanbay tipi böyle değildir. Usta sanatkar, bu tipi çizmede, canlandırır, toplamada ve detaylandırmada paletinden sadece bir renk kullanmamış, beyaz, kırmızı, mavi, sarı boyalara birbirine karıştırarak, bezeyerek, renklendirerek doğallığı muhafaza etmiştir. Önce, bir insan olarak iyi tarafını, kötü tarafını, olumlu ve olumsuz yönünü tamamen ortaya koymuştur. Yazar olumsuz tip üzerindeki olumlu özellikleri atıyor, kendi özünde bırakarak, olduğu gibi gösteriyor.

Kunanbay sadece güçlü sopa ve değneği iyi kullanan birisi değil, aynı zamanda zekî, aklını da iyi kullanan düşünceli birisi; bir gözü olsa da iç dünyası zengin, ilcriyi görebilen, sınırlarını kontrol altına alabilen, sertliğin ötesinde kendinden emin, dayanıklı, tuttuğunu koparan inatçı birisidir.

Arslanın heybetini, kaplanın yüreğini taşıyan çok cesur birisidir. Hem de çok acımasızdır. Taktiği de, üslûbu da çoktur. Kunanbay'ın kurnazlığı ve sinsiliği vardır. Bu, akıllı oluşundan ortaya çıkan üslûptur. Kunanbay sadece tartışma, çekişme ve mücadelede değil, sözde usta, konuşmada hatip dili keskin birisidir.

Bunların hepsi, Kunanbay'ın kendi ortamındakilerden ileri, farklı, büyük bir şahıs olduğunu gösteriyor. Bu farklı özelliğini, kendi ortamına da kabul ettirmiştir. Kunanbay'ın çok yönlü özelliğini, dostlar bir tarafa düşmanları bile kabul ediyor. Delil olarak romanın birinci kitabından Abay'a Baydalı'nın söylediği ilginç durumu gösterebiliriz.

Kunanbay'ın kim olduğuna, bundan daha âdil bir yorum yok. Kunanbay sadece kendi kontrolündeki Kazak bozkırını değil, bunların hepsini gözetleyen Çarlık üst düzey makamlarını da, çözüm yollarını tüketerek avucuna alıyor. Meselâ pişmiş kelle Mayır'ın, diğer insanlara tırnağını geçirdiği gücü, Kunanbay'a gelince yumuşuyor. "Mayır senin atanın adı Tobıktı değil mi? Bu Karkaralı'ya gelip sığındın mı acaba? Böcey'i sürdürmek gerek, evraklarını hazırla demiştim, sararmış hastalar gibi uzattın ya, ona en cana yakın sensin, yakınlık gösterip kalbin onun için eziliyor mu acaba?"

Böylece kendi hakimiyeti altındaki Kazaklara boyun eğdirip Rusları sindirerek hepsini kendi önünde pervane gibi döndüren Kunanbay'ın felsefî düşüncesi diplomasi anlayışı bir başka. Eğer Kunanbay böyle iri tip, dimdik kaya gibi bir şahıs olmasaydı mücadeleye giren Abay'ın yüceliği ortaya çıkmazdı. Abay'ın böylece, yıkılması zor engelleri yıkan bir insan olarak meydana çıkması yazarın olumlu tip oluşturma üslûplarındaki örnekli ustalığının neticesidir.

Kunanbay yalnız değil, onun etrafında her bir boyun başkanı, ak-sakal ve karasakalları; meselâ, Böcey, Baydalı, Süyindikler var. Yanında Maybasar, Izgıttı, Takecan, Cireşeler var. Bunun yanı sıra Orazbay, Şubar, Erzimbaylar yer almaktadır. Devir açısından bakıldığında, bunlar bir cephenin insanları, Abay'ın karşıtları, Abay'ın başlattığı yeniliğin düşmanlarıdır. Bununla birlikte kendi aralarında da sürtüşme var. Arazi, yayla, kışlak kavgaları, koltuk çekişmelerinde kendi menfaatleri için bunlar, birbirlerine acımasızca hemen yüz çevirirler.

Bu bütün toplumlardaki ortak kaide. Usta sanatkâr, Kunanbay'ın etrafındaki tüm insanları ve o insanlar vasıtasıyla onların yaşadığı devirleri net şekilde nakış nakış işleyerek göstermiş. Zenginler ile beyler devrindeki Kazak toplumunun birliksizliğini, Çarlığın bundan nasıl faydalandığını anlatır. Birinin dizginine birisi el uzatıp, birinin ilerleyişine birinin engel koyup, birinin ayağına birinin çelme atıp, kuyuya düşürüp mezarın içine kadar gömen Kunanbay'lar, tabii ki kendi devirleriyle birlikte tarih sahnesinden siliniyorlar. Ama en tehlikeli noktası, "Kunanbaycılık" kaybolmuyor. Bundan arınmak için insanları uzun süre yıkamak, temizlemek, silkip atmak, hatta bazı zarar verici hastalığı hemen tedavi etmek gerekiyor. Kunanbay'ı oluşturmasıyla yazarın okuyuculara vereceği ders de burada yatmaktadır.

Diğer Tipler

Bütün 19. asrın son elli yılındaki, Kazak hayatının görkemli destanı olarak bilinen engin epopiyada (romanda) tüm yönüyle, sıyrıyla, halk tipi yapıldı denilirse, o halk vekillerinin içinden ayrıca bahsedilecek tipler, Darkembay ile Bazaralı'dır. Balagaz ile Abılğazı'dan, Darmen'den Seyit'e kadarki onlarca tip. Darkembay ile Bazaralı'nın ortamı, toplumsal yaşantının çevresidir. Bu ikisinin bulunduğu yerdeki gelecek için savaşın sıfatı farklı; karşı tarafın sınırı ak ile kara gibi açıktır. Bunlar vasıtasıyla yazar, romandaki yüzlerce tip içinden geçerek büyüyecekleri de, yok olacakları da hayatın akışına, süzgecine bırakıyor.

Darkembay fakirdir. Malı olmayanın peşini şanssızlığın da bırakmadığı bir devirde, Darkembay'ın zenginlerden, güçlülerden gördüğü, çektiği zorbalık, zulüm, ömürden, hayattan aldığı pay ise yoksulluk. Abay'ın söylediği gibi Darkembay'ın kartal gözü gibi keskin olan gözünü hayata açan da yoksulluktur.

O, hayatının çoğunu Süyindik ile Sügir'in hayvanını güdüp nereye göçerse oraya giderek boşuna geçirmiş. Onu daha sonra farkedene Darkembay kendi emekleriyle, toprağı eşeleyip, ekin ekip hayat süren fakirler grubuna katılır. Kırk aileli fakirler grubuna Süyindik ile Sügir, akraba oldukları için değil, yaşam olarak yakın gördükleri için katılıyorlar. "Durumu bir, yaşamı bir. Akrabam, yakınım değil, benimle ay-

nı derdi paylaşan, aynı zahmeti çeken fakirler grubu, benim boyum, yakınım ve sloganımdır”, diyor Darkembay. Darkembay'ı kendisi gibi fakirlerle kader buluşturdu. Bu onun zenginlerle ilişkisini tamamen koparıp fakirlerle elbirliği yapmasıydı. İşe becerikli, belli derecede uyanık düşüncesi var. Dili pratik olan Darkembay bundan sonra fakirler grubuna bir danışman, bir ağabey, bir önder oluyor.

Kendi ortamında halk içinde dilden dile dolaşan Darkembay'ın "Güçlüler neden bahseder? Gücsüzlere yaptıkları zorbalıktan bahseder. Gücsüzler neden bahseder? Güçlülerden çektikleri eziyetten bahseder? denen anlamlı sözü sadece bir kenarda kalmayıp güçlülere karşı elbirliğini teşvik ediyor. "Orta yaşlı iri kıyım adamı" okuyucu ilk kez Kunanbay'a nişan alıp tüfeğin tetiğine basmak üzereyken görüyor. Böcey onun bu hareketine engel olup Kunanbay'ı Darkembay'ın kurşunundan kurtarır. Bir zaman sonra yanına Kodar'dan kalan yalnız evladı Darman'ı alıp hacılığa hareket edecek olan Kunanbay'a, kalabalığın önünde bir talebini, bir şartını dile getiriyor. Sonunda kara kışa yaklaşan fakir obasına yardım edeceğim, diye Takecan gibi ensesi kalınlara karşı mücadele verir. Darkembay'a, Abay el uzatarak yardım eder. Darkembay'ın yaşamda ne kadar zorluk çekse de acımasız kaderin çizgisine boyun eğmeyip ölene kadar cesurca mücadele eden birisidir.

Darkembay'ın eksik yönlerini "Bahadır yapılı, geniş omuzlu, sağlam göğüslü, ağırbaşlı", hatta Kunanbay'ın önünden geçtiğinde "Dimdik boyu, eğilmeyen, umursamayan" tavrılarıyla Bazaralı tamamlıyor. Er yiğidin dış görüntüsü farklıdır, iç huy karakteri, aklı da bambaşkadır. Vücut yapısı doğuştan güzelliğini bildirir.

Bazaralı'nın idarecilerle çekişmesi, çoğunlukla alt tabaka ve halk adına, eziyet edene karşı savaş açması, meydan okuması önceden hiç olmayan yeni bir hareket büyük bir olay. O güçlülerin zorbalığını göre göre eziyetini çeke çeke sabrı tamamen tükenen, kalabalık fakirlerle güçbirliği yaparak Takecan'ın yıkılarını kovalar. Zengin obanın evleri sallanıp bohsları, hakimleri titretti. Eşitsizliğe tepki gösteren halkın gözü açılarak kendi gücünü tanımaya başladı. Sadece kendisi değil, diğerleri hakkında bilgisi arttı. Bazaralı " Ben Kunanbay'ın oğlu-

nun da bizim gibi insanların oğlu olduğunu tanıttım. Döversen ona da dayağın geçeceğini, çırpınırsan onun da yırtılacak yakasının olduğunu anlattım. Hatta daha da cesurca, kararlı şekilde mücadeleye devam edersen onların tamamen çökeceğini bildirdim, öğrettim," diyor.

Kadın Tipleri

Kazakların söz sanatında, yukarıda anlattığımız gibi "Awezov hanımları" denilebilecek kadar güzel tipler galerisi, ulu romanın yüreği hoplatan muazzam yeni tipleriyle mükemmelleşiyor. Dört kitapta büyük küçük yüze yakın kadın tipi var. Bunların bulunduğu bölümler, engin okyanusun yüzeyini tamamen kaplayan hararetili akış gibi, bazen uçsuz bucaksız bozkırın engebeli steplerinin hepsine ışık veren güneş nuru gibi, bazen de gök ufkunu dolduran, denizin engin berrak yüzüne güzellik veren bembeyaz, martı gibi...

Hanım, anne, eş, kız, çocuk sıfatlarıyla Kazak hanımının huy karakterini, iç davranışlarını, sırlarını, duygularını, düşüncelerini açık, derin, güzel bir şekilde kaleme almıştır. Orada her tip taşla yontulmuş; Awezov sadece bir insanı değil, bir grup insanı, toplum tipi olarak okuyucuların gözleri önüne seriyor. Buradaki tertemiz, namuslu, merhametli, şefkatli Zere, büyükannelerin örneği; soğukkanlı, herşeyi etraflıca düşünen, sabırlı, akıllı Ulcan, annelerin örneğidir. Çıngırdayan solpısı, sanki kıpırdayan dille tüm sırrı ile nazını sadece Abay'a gizlice anlatan bembeyaz tenli, şafak gibi güzel Togcan, uzaktan güneş gibi yükselen, elin ulaşamadığı aşıklık tanımının örneği; şarkısı davranışına, davranışı şarkısına uyum sağlayan değerli Aygerim, delikanlının seveceği gerçek güzel yârin örneğidir...

Sanat Hürriyeti

Muhtar Awezov'un bir özelliği de sanat hürriyetidir. Tasvir sırasında insan huyunun gerçekçiliğini, psikolojik süreci, "ruh diyalektiğini" açmayı hedef edinir, insan duygusunu, hissini ve huyunu... herşeyini zenginleştirerek anlatır. Alim yazar, bunu yaparken psikolojik tahlilin belirli kural ve türlerinin hepsinden ustaca faydalanmıştır. Duygu ve düşünce, söz ve iş alâkası, iç ve dış veya ruh ve ten birliği veya ayrılığı... bunların hangisi olursa olsun her cephesi, her sırrı işlenmiştir.

Gözün bakışından, yüz ifadesinden, gülüşünden, konuşma tarzından, hafif hareketinden insanın ruh dünyasını açar.

Romanda Peyzaj

Biz genellikle edebiyat eserlerinde tasvir edilen tabiat görüntülerine peyzaj diyoruz. Doğru, peyzaj tabiattır ama, bu yetersiz. Gerçek peyzaj; şiir, karakter; insan... Niçin dersenez? insanın kabullenmesinden his ve anlayışından başka iç dünyanın dışında tabiat manzarası; peyzaj yoktur.

Peyzaj yazarın stilini de belirliyor. Stil ise; insan.

Peyzaj tipin sırrını açıyor, tip ise; insan. Bunun delili Awezov romanındaki peyzaj. Kitabın her sayfasında her türlü yaşam dünyası vardır. Burada Kazak bozkırının güzel kokulu çiçekleri, kıpkırmızı lâleleri, burnu kaplayan hoş yavşanı, yuvalarlanan yelkovanı, çimen otları, kıvrım kıvrım dağları, göğe yükselen zirveleri, çağlayan nehirleri, berak gölleri, halı gibi yaylaları, ipek gibi gökyüzü, küme küme bulutları, sicim gibi yağmurları, bembeyaz körpe karları, şiddetli fırtınaları, kuvvetli hortumları, yavaşı esen rüzgârları, hafif meltemleri, sakın ormanları, sessiz ağaçları, parlak ayı, gülümseyen nice yıldızları, engin gökyüzü, flu sis, yanılta akisleri... Gündüzü, gecesini, kışı, yazı, sonbaharı, ilkbaharı hepsi var.

Bunun hepsi, insanın ruhunu, yüreğini heyecanlandıran, coşturan muazzam, rengârenk bir bütün tip, insanın ve halkın mekânı olan bozkır tipi. Peyzaj'ı zengin sıfatın çeşitli boyalarıyla çizen bir tablo değil, gerçekten de aynen canlı bir insan nefes alıyor, kıvrılıyor, hareket ediyor, rahatlıyor, neşeleniyor, gülüyor, endişeleniyor, üzülüyor ve ağıyor tam bir insan gibi davranıyor.

Bu ustalık, ölü duran taş konuşurup şarkı söylettiriyor. Rüzgârı estirmesiyle sele sazlarına veya yeşeren otlara nağmeleri döktürüp masallar anlatırıyor. Suyu bazen şıldır şıldır akıtıp güldürüyor, bazen sınırlendirip, coşturup çağldatıyor. Dağ soğuktan rahatsızlanıp ayaz saçıyor, bazen yankılar yansıyıp size nazlı dilini anlatıyor. Gök ile toprağında nice gizemli sır var, ayın süzülen hareketine bakınız, sizinle saklambaç oynayıp, bir gözünü kapatıp, bir gözünü kısarak gülümse-

yip eğilerek iniyor. Bazen iyi kalple, tüm içtenlikle, aşıkların yüreklerinin güp güp atmasına şahitlik ediyor. Bu ne muazzam şiir, ne derin felsefe.

Abay yer görüntüsünü kendi gönlünü rahatça şiirle dile getiriyor.. Bunu sıradan, öylesine, heyecanlanmadan, coşmadan okumak mümkün mü! Bu, dört kitaptaki tabiatın binlerce tablosundan biridir. Dili ne kadar renkli, ne kadar akıcı! Canlı hareket, anlamlı sembol neresindedir! Ustalığın sırrı nerede! Bu nesir mi! Yoksa, nesir gibi şiir mi! Nazik ve derin lirizm! Bu, cansız bir tabiat tablosu değil, insanın ruh dalgası, yüreğinin hoplaması, güzel dilin buluşması.

Kısacası kitabın peyzaj sayfaları, canlı tabiatın ta kendisidir. İnsanı evden dışarı çıkarıp götürüyor. Bir yerde kavuran fırtına içinde kayboluyoruz, bir yerde soğuk ayaz yüzümüze çarpıyor, bir yerde mehtaplı bir gecede geziyoruz, başka bir yerde de başımıza güneş çarpıyor, elimizle gölge yapıyoruz.

Romanın Dili

Kazakçanın zenginliği ve bu zenginlik eserde en güzel şekilde uygulanmıştır. Dünyaca ünlü şair ve yazarların eserlerindeki söz varlığına bir göz attığımızda A. S. Puşkin'in eserlerinde 21.197, W. Shakespeare'in eserlerinde, 15.000, Mamin Sir Birak'ın "Prilovskiye Milliyon" adlı romanında 16.983 sözcük olduğunu görürüz. Muhtar Awezov'un 20 ciltlik eserinde ise kullandığı sözcük sayısı 29.983 olarak tespit edilmiştir.

Muhtar Awezov, önceden var olan edebî dili kullanmakla birlikte eskiden beri Kazakların çeşitli bölgelerinde halk arasında kaybolma tehlikesiyle yüzyüze gelen renkli ve canlı kelimeleri, hatta Özbek, Kırgız, Azerbaycan, Türkiye ve diğer Türk lehçelerindeki ortak kelimeleri eserlerinde kullanıp edebî dile kazandırarak Kazak edebî dil hazinesini daha da zenginleştirmiştir.

Yazar romanda bu muazzam güzel dilleri yerli yerinde kullanmıştır. Kazakçanın zenginliğini en can alıcı örnekle açıklamak istersek "gülme" fiilinin, aralarında nüansları olmak üzere 48 değişik fiili vardır: ańkıldap külüw, barkıldap külüw, bakıldap külüw, balbrap külüw,

duw külüw, jımyıyp külüw, jılmıyp külüw, jırbıyp külüw, jırtıyp külüw, jırkıldap külüw, keñkildep külüw, kañkıldap külüw, karkıldap külüw, kıykıldap külüw, koñkıldap külüw, korkıldap külüw, körkildep külüw, kılmañday külüw, mıyıǵınan külüw, murtınan külüw, mırsıldap külüw, sañkıldap külüw, sakıldap külüw, selkildep külüw, sılkıldap külüw, sıkılıptap külüw, sıñǵırlap külüw, tañkıldap külüw, tarkıldap külüw, şankıldap külüw, şıykıldap külüw, şıñkildep külüw, ırbıyp külüw, ırkıldap külüw, ırsıldap külüw, äzäzil külki, zärli külki, kömey külki, närlı külki, jalǵan külki, saykal külki, şat külki, arsız külki. Bu “gülme” fiili insanın tüm gülme ifadesini vermektedir.

Atla ilgili isimler ise şunlardır: Kulın: Altı aylıǵa kadar olan tay; Cabaǵı: Altı aylıktan bir yaşına kadar olan tay; Tay: Bir yaşından iki yaşına kadar olan erkek tay; Baytal: Bir yaşından iki yaşına kadar olan dişi tay; Kunan: İki yaşından üç yaşına kadar olan erkek tay; Kunacın-baytal: İki yaşından üç yaşına kadar olan dişi tay; Dönen: Üç yaşından dört yaşına kadar olan erkek tay; Gönecin baytal: Üç yaşından dört yaşına kadar olan dişi tay; Besti: Dört yaşından beş yaşına kadar olan at; Cönen: Altı yaşından sekiz yaşına kadar olan at; Kartañ: Dokuz yaşından onbir yaşına kadar olan at; Kärtamıs: On bir yaşından on dört yaşına kadar olan at; Kări: Onbeş yaşından onyedı yaşına kadar olan at; Caksa: Onsekiz yaşından yirmi yaşına kadar olan at; Casaǵan: Yirmi yaşından yirmi iki yaşına kadar olan at; Casamıs: Yirmi iki yaşından daha büyük olan at.

Eğer eşanlamlı kelimeye gelirse; misal, acele etmek: asıǵuw, sasuw, abırjuw, aptıǵuw, sasqalaqtaw, qalbaltaqtaw, abıgerlenüw, abdıraw; delirmek: elirüw, esirüw, dekbirsızdanüw, elewrew, köterilüw, jeligüw, jelpigüw, jelpildew, ekilew, qutıruw; allak bullak: astan-kes-ten, uyqı-tuyqı, uypa-tuypa, umar-jumar, opır-tapır, äpter-däpter, älem-tapırak; çocuk: bala, sabı, näreste, böbek, böpe, ulan, perzent, jas iyis, şıyki öpke. Bu dil, atalarımızın eskiden beri koruduǵu, yazarlarımızın eserlerinde canlı canlı kullanıp zenginleştirdikleri bir dildir.

Sonuç

Birincisi, Awezov, boş, tatsız cümle kurmuyor, ilk önce kendisi heyecanlanıp coştuktan sonra dilsiz duyguyu binbir dille konuşturuyor.

İkincisi, Abay değil, önce Awezov'un kendisi büyük bir şairdir. Tutuşmadan, alevlenmeden, yanmadan yazamayan, içten duygularını, sırlarını döken şair.

Üçüncüsü, Awezov, ressam kâğıdı gibi kitap sayfalarını, göğe, yere, dünya yaşamına döndüren usta.

Dördüncüsü, Awezov, derin bir psikolog, okuyucuların ruh dünyasını hoplatan, kendisine mknatıs gibi çeken güçlü bir şahıstır.

Demek ki, "Abay yolu" gibi ölmez eseri sadece böyle bir kabiliyeti olan adam yazabilir.

Şimdi dünya edebiyat litaratürlerinin Muhtar Awezov Hakkındaki görüşlerine bakalım:

Fransız yazar Lui Aragon; *"Ben onun eserlerini halkıma tanıtmayı kendim için büyük bir onur sayıyorum. Fikrimce "Abay" epik romanı, XX. yüzyılın en muhteşem romanlarından biri. Bu roman okuyucuyu ilginç hayat ve düşünce dünyasında, değişik, derin, çoşkunluğunda gezdirip girdabına kaptırmaktadır."* diye takdir ederken; Alfred Kurella *"Siz hâlâ Abay'ı okumadınız mı? Öyleyse siz hiçbirşey okumadınız. Bu nasıl muhteşemlik, bu nasıl estetik. Bozkırda can bulup tüm dünyaya saçılan, saf güzelliğiyle, terleri birbirinden farklı kahraman tipleriyle yer ediyor.*

Onların estetiği ve canlılığı, Shakespeare'in tasvirlerinin ta kendisi. Siz o zamanı gözlerinizle şahit olup tanıyorsunuz (yaşıyorsunuz). Hiçbir ilmî emek böyle ruh kazanamaz. Ne kadar canlı bir roman!

Proza formasıyla basılan kalın kalın iki ciltte lüzumsuz bir cümle dahi bulmak mümkün değil." diye övgüler yağdırıyor.

Kamerunlu yazar Benjamin Matip ise;

"Kazaklar hakkında daha önce hiçbir şey duymamıştım. Artık onları çok iyi tanıyorum, çünkü yakın zamanda Muhtar Awezov'un o nefis kitabını İngilizce olarak okudum. Kazak halkının ulu çınarı, zirve-

deki şairi Abay, sevimli güzel Aygerim ve Togcan, Abay'ın kadirşinas dostları artık benim de tanıdığım bildiğim dostlarım. Ben onların hepsini sevdim, onlarla büyüyüp soludukları havayı teneffüs edip, dertlerini sevinçlerini paylaşır gibi oldum. Ben kendimi şimdi onlarla yaşamış gibi hülâsa sizin bozkırınızın kevser suyundan kana kana içmiş gibiyim. Hakikaten, bu Kazaklar nasıl muhteşem bir halk! Bu muhteşem manzara "Abay" romanında nasıl da tablolaştırılmış. Sizin mutlu halınızı doğrusunu söylemek gerekirse kısıkanıyorum ve ölümsüz yazarı-
nuzdan dolayı kutluyorum." diye hayranlığını gizlemiyor.

"Abay Yolu" nun ansiklopedi niteliğinde olduğunu Ord. Prof. Dr. K. Satbayı güzel söyledi: "Kazak halkının geçmişini araştırmak isteyen âlimler bu kitabı gözardı edemez. Filologlar ondan folklorun zengin kaynaklarına doymakla birlikte Kazak edebî diliyle kelimenin kökünü ve kalıplaşmasını görür. Etnograflar şimdiki ve eski devirle birlikte köhneleşen nice hayat belgeleri ile ömür değişimlerini öğrenir; avcılar avın tekniğini. Kız uğurlayıp yemek vermeği, cenaze kaldırmayı işleyen bölümler, hâkimlerin tartışması ve hüküm manzaralarının her biri, ayrı ayrı etnografyalık malzemelerdir. Ekonomistler Kazakistan'ın 19. asırdaki ziraat yapısından açıklayıcı bilgi alır. Oradaki sınıf çekişmesinin kendine has özelliğiyle tanışır. Din âlimleri şeriaten başlayıp, hakim hükmüne kadarki bozkırın yerel yasa kanunlarından değerli bilgiler toplar."

Doç. Dr. Zeyneş İsmail

Kaynaklar

Prof. Dr. Zeynolla KABDOLOV, "Kazak Edebiyatı", 1995, Almatı, (Lise ders kitabı).

Prof. Dr. Rahmankul BERDİBAYEV, "Tarihî Roman", 1997, Almatı.

DÖNÜŞTE

I

Bugün üç gün süren yolculuğun son günüydü. Şakird çocuk bütün gücünü sarfetmişti. Korık'tan gün doğar doğmaz yola çikalım diye can atmıştı. Onu şehirden alıp getirmek için giden akrabası Baytas'ı tan ağarırken uyandırıp kaldıran kendisiydi.

Günboyu üstünden inmediği atıyla diğer yolculardan önde gidiyordu. Bazen yakından tanıdığı Köküyrim, Buratiygen ve Takırbulak gibi yerleşim yerlerinin yanına geldiğinde biraz öne atılıp altında iyice kıvamına gelen sarı bestisini* alabildiğince koşturuyordu.

Gerisinde kalan, Baytas ile Corga Cumabay:

– Şu çocuğun obaya varmak için acele edişine baksana!

– Zavallı çocuk, kış boyu canı sıkılmış galiba, diyorlardı. Şakird çocuk uzaklaştığında onlar da ister istemez peşinden koşturup yetişmeye çalışıyorlardı. Corga Cumabay'ın baldırının altında sağlam bir so-pası vardı. Baytas'ın yanında da kayından uzun bir değneği vardı. Ta-kırbulak'a geldiğinde Baytaslar çocuğun tek başına koşturmasını en-gellediler.

– Bundan sonra bizden ayrı gitme! Şu Esembay'ın yarını biliyor-sun ya! işte orada eşkiyalar saklanır, dedi.

– Seni ve bizi daha önceden farkedenler, “Kokırak'tan yalnız ba-şına koşturan aptaldır, onu al aşağı edip atını getir!” diyerek senin ba-şına vurup bu rüzgâr gibi atını elinden alır giderler, dedi Cumabay da.

– Ya sizler? Sizler beni böyle bırakıp gidecek misiniz yani?

– Pööh, bizim ne gücümüz var ki! Sadece ikimiz...

– Onlar kalabalık. Bu Esembay'da daima düşmanlar saklanır. Bi-zi belki memleketin adamı diye sağ bırakabilirler. Yoksa halimiz ha-rap, diyerek Cumabay da onu korkutmak istedi.

Çocuğun can damarına basan buydu.

*besti: beş yaşındaki at.

– Kısacası sizde iş yokmuş. Artık beraber gitsek de, yalnız gitsem de farketmez. İşte gidiyorum, diye atını mahmuzlayıp uzaklaştı. Bu olay Takırbulak'tan geçtiğinde başlamıştı.

Böylece önceden tehlikeli olduğu söylenen Esembay'a ulaşımcaya kadar bir kez dahi dönüp arkasına bakmadı. Gözden kaybolmuştu, tek başına devamlı koşturuyordu.

Yolun bundan sonrası engebeliydi. Şimdi olduğu gibi Çıngıs'a, yaylaya doğru göçüldüğünde ıssızlaşan bir yerdi. Eşkiyaların uzaktan yolu gözetleyen arkadaşları vardı. Tam önlerinde aniden yolcularla kendilerini karşı karşıya getirecek; gizli bir dere, kuytu yarlar vardı.

Yolculuğun bundan önceki iki gününde büyükler ağırdan alıp çocuğun sabrını taşımışlardı. Bundan dolayı o, bugün obaya varacakları için büyüklerin hızlı ilerlemek zorunda kalmalarından memnundu. Günboyu bunu sürdürmeye karar vermişti.

– Çocuk dediğin biraz korkak olur. Hay Allah'ım hiç akıl var mı? diye Baytas çaresizce başını salladı.

Çocuk dur durak bilmeyince, Cumabay da:

– Tüüh! Şuna bak! “Ben kurt yavrusuyum” diyor yahu! Tamam ne olursa olsun ondan geri kalmayalım. Baytas yürü! diye dolu dizgin ikisi de yarışmaya başladı.

Baytas'ın bindiği Kunanbay'ın kara yeveli boz atı, yarış atlarından biriydi. Cumabay'ın altındaki de Kunanbay'ın Naymankök denilen büyük akgök atıydı. İkisi yarışa başladığında ister istemez işi ciddiye dö-küp “Ben geçeceğim, ben geçeceğim” diye olanca güçleriyle ileriye doğru atıldılar. Bir belden aşırıp ikinci belin yokuşuna doğru hiç durmaksızın yarışıyorlardı. Bu yokuşta boz at iki metre öne geçmişti, koş-turup bele çıktıktan sonra baktıklarında çocuğun ortalıkta olmadığını gördüler. Bunlar daha da hızlandılar. Böylece bu belin ovasına doğru yönelirken, Corga Cumabay arka tarafından, sol yanından takır-datarak gelip kendilerine katılan nal sesini işitti. Tam Esembay zirvesinin yanı ve Esembay yarının ta kendisiydi.

– Allah kahretsin! Oradan çıkan düşman olabilir. Çocuğu götürüp

bizi gözetlemişler herhalde, deyip akgök atı mahmuzladı. Arkasına korku içinde yan dönerek bakıp göz gezdirdi.

– Yum gözünü yum! diyerek Azrail gibi yaklaşmakta olan birşeydi. Atını da binicisini de seçemedi. Bilhassa tanınmamak için yüzünü örtmüştü. Bu, gündüz yol kesen civardaki eşkiyanın üslubuydu. Baytas'ta çıt yoktu, kendi başına kaçmaya çalışıyordu. Artık ne varsa Cumabay'da vardı.

Artık ne olacaksa olsun, karşı çıkacağım, diye baldırının altındaki sopasını aniden kavradı. Sopayı çıkarırken: “Heey, ense köküne indirebilir” diye çekinerek geliyordu.

Eşkiya, Cumabay'a düşündüğünü yapma fırsatı vermedi. Baldırından tamamen çıkarıp alıncaya kadar, olanca gücüyle gelip Cumabay'ın kalın kara tımağını* gözünün önüne indirdi ve o anda sopaya uzandı. Cumabay başını kaldırıp tımağını düzeltmeye fırsat bulamadı. Kavga-ya çekinip mücadelede afalladı. Böylece cesur düşman, bunun önceki şaşkınlığından faydalanıp sopasını da elinden aldı.

Boz at da önü kesilip durmuş gibiydi. Cumabay güçlkle kendini toparlayıp yeniden tımağını düzeltmişti.

Dikkatlice baktığında boz atının önünü keserek karşısına çıkan, sopasını çekip alan, şimdi de katıla katıla gülmekten yıkılan biraz önce kaybettikleri şakird çocuktü. Kendisinin söylediğı “Kunanbay'ın kurt yavrusu” Abay imiş.

Cumabay çocuktan korktuğuna utanıp sinirlendi.

– Hey yavrum! Burası düşman yatağı. Bu eşkiyanın cirit attığı yere gelip saçma sapan işleri ne diye yapıyorsun? dedi.

Baytas da gülerek geliyordu.

Abay, büyük bir insanın kendisinden korkmasından keyif aldı. Cumabay'ın niye sinirlendiğini gayet iyi biliyordu. Esmer yüzü kızarmıştı, başını aşağıya eğip kıs kıs gülerek borkünü çevirmeye başladı. Yol

*tımak: Kazak Türklerinin bir tür şapkası.

kesen eşkiyalar gibi burun ve ağzını kızıl bir bezle sarıp sarmalayıp Cumabay'ı kovalarken eşkiyaları andırıyordu. "Sesimi tanımasın" diye sesini değiştirerek emir vermişti. Baytas korkup korkmadığını belli etmedi. Bundan dolayı Cumabay'ın öfkesini uzaktan farkedip keyifle gülerken:

– Bak şu kurnaza! Sarı bestinin töbelini* de yok etmiş, dedi.

Cumabay'da o anda çocuğun, atın töbelini balçıkla sıvayıp kapatmış olduğunu farketti. Cumabay saygınlığı olan bir kişiydi. Alay konusu olmak istemiyordu. Bu olayı şakaya vurmak isteyerek takıldı.

– Ey, tam soyuna çekmiş. "Eşkiya Tobıktı, eşkiya Tobıktı" diye Kerey, Vak, ahüzar ettiler. Küçük çocuklarına varıncaya kadar eşkiya üslubunu çok iyi biliyorlar. Kerey, Vak; ahüzar etmeyip de ne yapsın! diye kendisi de güldü.

Cumabay'ın bu defa şehre ne amaçla gittiğini Abay tam bilmiyordu. Ama onun, Baytas'la konuşurken Kunanbay'ın görevlendirdiği bir iş için şehre gidip döneceğini anlamıştı. Abay'ın eskiden bildiği gibi Cumabay, Kunanbay'ın değer verdiği bir kişiydi. Abay'a sinirlenip küsüp giderse önce babasına şikâyet ederdi.

O bunu düşünürken, Abay gülmeyi kesip tekrar yanlarına geldiğinde terbiyeli ve uslu bir sesle:

– Yol uzun, uykun açılır, diye şaka yaptım, kusura bakma, Cumeke** dedi.

Cumabay genç çocuğun tavrını hoşgörüyü karşılayıp birşey söylemedi. Baytas Abay'a yaşıtıymış gibi dokundurup:

– Harikasin, "kusura bakmayın". Senin bu hareketin, benim; "Göçtüğümde eşya yükleyeceğim sarı atana,** ne yüzle söyleyeceğim Öyke apama"?**** adlı şiirime döndü yahu! dedi. Abay bunu pek iyi anlayamadı.

*töbel: Atın alnında bulunan beyaz nokta.

**Cumeke: Cumabay'a saygı gereği hitap.

***atan: Erkek deve.

****Öyke apa: Özel isim.

- Ne diyorsun Baytas abi! Öyke apa diye kimden bahsediyorsun?
- Eee, Öyke apanı nasıl bilmezsin? O da ne demek?!
- Ya...

- Aa, Öyke apa dediğim bizim hanım. Geçen sene yaz boyunca giyininip kuşanıp diyar diyar dolaşarak kızlarla eğlenmedim mi? Bunun sonu çok güzel bir şekilde noktalandığında eve dönecek zaman da gelip çatmıştı. Artık hanımın yüzüne nasıl bakacağımı, ona ne diyeceğimi bilemiyordum. O zaman hanımın somurtkanlığı gitsin diye, "Ne yüzle söyleyeceğim Öyke apama" adını verdiğim şiirimi obaya gitmeden bir iki gün önce söyleyip akadaşlarımla da ona göndermiştim. İşte o sözüm, halk arasında deyim oldu, dedi.

Abay da, Cumabay da zevkle dinlediler. Şık giyimli, yakışıklı şarkıcı Baytas'a, biri yaşlı, diğeri çocuk, ikisi de kıskançlık ve hayranlıkla bakıyorlardı. Abay'ın Öyke adlı yengesi de, Baytas'ın geçen yazdaki şarkıcı, muzip arkadaşları da tamamen gözünün önüne geldi. Duyduğu hikâyenin hepsini pür dikkat dinleyen çocuk, önceleri Baytas'la sırdaş olmasa da, karşılıklı sohbet etmese de hikâyenin sonucunu bilmek istiyor, merak içinde yola devam ediyordu. Baytas'ın yaşıtı gibi şakalaşmasından faydalanarak:

- Sonunda apana ne yüzle söyledin, Baytas abi? diye hemen yakaladı.

Baytas buna gülüp büyülenerek:

- Ne yüzle söyleyecektim ki? Zavallı kadın uzaktan bunu şarkı gibi söylememe dayanır mı? Geldiğimde önüme çıkıp atımı bağılıyordu, diye Cumabay'a bakıp göz kırptı.

Abay ses çıkarmadı. İçinden "kandırmış" diye düşündü.

Bu sohbet, yolcuların sabahtan beri korudukları hızlarını Nayman-kök'e geldiklerinde yavaş yavaş düşürmeye başlamıştı.

Obaya bir an önce varmak için acele eden şakird çocuk, tekrar atını koşturmaya başladı.

- Hey! koşturma çocuk! Atı çatlatacaksın!

– Yapa yalnız uzaklaşıp düşmana yem olursun, diye iki yol arkadaşısı onu yavaşlatmaya çalıştılar.

Ama şehirden, bunaltıcı medreseden yeni kurtulduğu için, artık evine, obaya ulaşmaya can atan şakird çocuğun o sözleri dinlemeye pek niyeti yoktu.

Büyüklerin korktuğu Esembay da, eşkiyalar da Abay için o kadar yabancı. Ona göre eşkiya dedikleri de buradaki Kazaklardandı ve korkutucu değildi. Olsa olsa sadece giyim kuşamları eskidir; ellerinde yalnız değnekleri vardır, diye düşünüyordu. Eşkiya hakkında Abay önceden de birçok hikâye duymuştu. Bazen, hatta hayatı boyunca eşkiyalık yapan halk içindeki büyüklerin ağızlarından duyduğu hikâyeleri de unutmamıştı. Aksine, bir defa karşılaşmıştı tam düşmana doğru koşan yüzlerini görsem, diye bir arzusu da vardı.

İşte “Gözetleyicinin olduğu yüksek yer orası, saklanacak yarı burası” denen Esembay Nayzatastar, Abay’ın obasındaki herkesçe bilinen mekândır. İlkbaharda ve güzün, yılda iki defa buralara Kunanbay’ın obaları gelip yerleşiyor, uzun süre oturup gidiyordu. O görünen bayır, vadi, kısarak bağı, obanın yerleşim yeri ve bütün otlığı da tanıyan, bilinen yakın yerlerdi. Geçen sene küzem* üzerinde şehre okumaya gittiğinde tam buradan; Esembay’dan geçmişti.

Tay yarıştırdığı, aşık oynadığı, arkadaşlarıyla yarışlar yapıp eğlendiği, o en son kış yerleştikleri yer işte burasıydı. Kış boyunca memleketini her hatırladığında gözünün önünden gitmeyen o günler, burada, Esembay’da geçmişti.

Şimdi birinin “Burada eşkiya var. Burası tehlikenin ve belânın kol gezdiği bir yer” demesi ona hiç inandırıcı gelmiyordu. Engebeli tepeler, yemyeşil yerleşim yeri, ak ködeli** güzel memleket artık gözünün önündeydi. Etrafındaki dünyaya, özellikle doğduğu bölgeye, memleketinin sırtlarına son derece derin, içten, sıcak duygularla ve hüznünle bakıyordu. Yüreği özlem doluydu. Kesilmeden, sertleşmeden, hızını

*küzem: Sonbaharda koyunları kırma zamanı.

**ak köde: Bozkırda yetişen bir ot çeşidi.

değiştirmeden dağları, tepeleri, ağağları yalayıp püföl püföl esen güzel, serin esinti ne kadar hoştu. Köde ve selevle* kaplı bozkırlar güzel renkleriyle rüzgârda su yüzü gibi çalkalanıyordu. Bozkır değil, sanki engin bir denizdi. Gözünü alamadan, doyamadan hayranlıkla uzun uzun bu bozkıra bakıyordu. Elinde olsa korkmadan, çekinmeden bakmak yerine kucadıını açıp bu yerleri bağrına basmak isterdi. Okşayıp: "Ben seni özledim, başkaları beğenmese de, ben öyle düşünmüyorum. Hatta, kucadıında saklanan eşkiya, çapulcular dahi olsa yadırgamıyorum" dercesine bakıyordu.

Tekrar koşarak gözden kaybolup uzaklaşmaya başladı. Artık durmuyor.

– Liderin peşinden koşan muhafızlar gibi arkasından ne zamana kadar gideceğiz? Böyle bir hakirliği görmektense Cumeke, biz de atlarımızı koşturalım, deyip Baytas boz atı hızlandırdı. Cumabay da ister istemez peşine takıldı.

Az sonra Abay'a yetiştiklerinde, artık üçü birden devamlı koşturuyorlardı. Kork'tan çıkıp sabahtan bu yana durdurak bilmeden yol alan üç atlı, atlarını kan ter içinde bırakarak, akşam ikindi zamanında Kölkaynar'daki Kunanbay obasına, Abay'ın özannesini Ulcan'ın oturduğu obaya ulaşmışlardı.

Kölkaynar, suyu billur, bol bulak olsa da, geniş bir mekân değildi. Yayla civarına, Çıngıs'ı aşmak için bu yana doğru gelen üç dört oba buraya yerleşmişti.

Bunların hepsini "Kunanbay'ın obası" diye bilinirdi. Kendi obasıyla yakın akrabalarının obalarıydı.

Fazlaca geniş olmayan bulağın etrafına birbiriyle yakın yerleşen obaların evleri de, ardardına gelen sürüleri de, insanları da akşam üzere birbirine karışmıştı. Yer ocaklarından tüten dumanları da birbirine katılıp kaynaşıyor, boz bir renk alarak göğe yükseliyordu. Köpek havlamaları, mal çevirmek için yapılan bağrışmalar, koyun, kuzu meleş-

**selev: Bozkırda yetişen bir ot çeşidi.

meleri birbirine giriyordu. Akşam suya gelmekte olan yılki sürülerinin kişneyerek gürültü etmeleri, koşuşturmaları olsun, toz dumanda yüksek sesle kişneyip sürüsünü arayıp koşan serbest bırakılmış genç aygır sesleri olsun, hepsi de bu obanın bu akşamki yaşam nefesinden haber verir gibiydi. Bu yaşananlar, çocuğun yüreğini bir at gibi coşturan ve çok özlediği sonsuz bir sevinç manzarasıydı. Yolcular bulağın en yakınına yerleşmiş bu obaya doğru yaklaşılmaktaydı. Obanın ortasında beş büyük beyaz ev vardı. Evi çok olan bu oba, Abay'ın iki annesi Ulcan'la Aygız'ın obası.

Bu obanın kenardaki evlerini geçerek akşamki otağa, batı tarafına doğru yeni yayılmakta olan tokluların arasından ortadaki büyük evlere doğru yönelip gelmekte olan üç atlıyı, bu oba hemen tanıdı. Onları ilkönce ahırın ortasında bağlı duran koyunları sağmakta olan kadınlar görmüşlerdi. Eteklerini bellerine dolayıp önlerinde bağlı peştamalları ve ellerinde kovaları ile yolculara bakarken:

– Şehirden, şehirden geliyorlar!

– Aha şu Abay, kurban olayım! Annesine tez haber verelim, dedi yaşlı bir kadın.

– Hakikaten, Telgara'ymış.* Canım benim... Telgara! Ablama haber vereyim, diye başka bir genç kadın, yengesi de baba ocağına doğru yöneldi.

Annesi Ulcan, özlediği çocuğunun geleceği zamanı tahmin edip Baytás'ın gittiğinden bu yana günlerini sayıyor ve onun bugün geleceğini umuyordu. Kırkına yeni basmış, biraz şişmanlamış, ama yüzü hâlâ canlı görünen hanım deminki seslerin hepsini duydu. Kendi evinden çıkarken, başköşede oturan kaynanası Zere'ye de haber verip koltuğuna girerek gelenleri karşılamaya çıktı.

Kulağı çoktan beri ağır işiten yaşlı büyükannesinin en sevdiği torunu Abay'dı. Onu aklından çıkarmıyor, dilinden düşürmeden ona hayır dualar ediyordu.

* Telgara: Burada yengenin Abay'a hitap şekli.

Atlılar evin dışına geldiği anda, önlerindeki baba ocağıyla doğu tarafına kurulan misafir evin arasında bunları bir grup insan bekliyordu. Annelerinden başka; yengeleri, komşu evlerin hanımları, dışarıda olan birkaç yaşlı kadın, bunun yanısıra bu obanın tüm evlerinden çıkıp koştura koştura gelmekte olan çocuklar da vardı. Bu gruba doğru obanın büyükleri de her taraftan yüksek sesle konuşa konuşa akın ettiler.

Bu topluluğa doğru iki yol arkadaşından önce gelip inen Abay'ın atını birisi alıverdi. Çocuk kalabalığının içinden ilkönce kendi annesini görüp ona doğru yürürken annesi biraz uzağında durup:

– Ay nurum, yavrum! Baban yan tarafında. Önce ona bir selâm ver! dedi.

Abay birden dönüp farketti. Biraz uzakta, misafir evinin dışarısında, yanında iki üç büyük insanla beraber babası Kunanbay duruyordu. Biraz sıkılan çocuk, annesinin metaneti karşısında babasına doğru döndü. Baytas'la Corga Cumabay da atlarından inip atlarını yedeklerine alarak Kunanbay'a doğru geliyorlardı. Ama suratı çok ciddi, iri yapılı, sakalı ağarmış Kunanbay'ın tek gözü bunlarda değildi. Batıdan dört beş atlı yolcu gelecekmış. Onlar Kıdır'dan gelecek yolcular olmalıydı. Yaklaşan dolgun vücutlu kişiler, herhalde ileri gelen kimselerdi. Bunlar, Kunanbay'ın bugün özel olarak beklediği adamlar olsa gerek. O, onlara bakıp duruyor.

Baytas'la Cumabay yaklaştığında Abay da yanlarına gelmişti. Üçü birden önüne atılıp selâm verdiler. Kunanbay hemen dönüp selâmlarını aldıktan sonra kısaca hal hatır sordu. Yerinden hiç kıpırdamadı. Çocuğunu yanına da çağırmadı. Kısa bir süre Abay'a baktıktan sonra:

– Evladım, maşallah büyümüşsün. Molla oldun mu? Boyun kadar bilimini de aldın mı? dedi. Dalga mı, yoksa şüphe mi?..Yoksa gerçekten durumunu mu öğrenmek istiyor?

Çocuk kendini bildi bileli, kara kışta havanın durumuna bakan yaşlı bir çobana benzeyen babasının suratını tanıyarak büyümüştü. Babası da bu çocuğunun zekâsını diğer çocuklarından üstün görüyordu. Babasının, utangaçlığı ve cevap vermemeyi affetmeyen karakteri,

Abay'ca malumdu. O, sabırlı, itaatkâr tavriyla:

– Allah'a şükür babacağım, deyip biraz durdu. Bana at gönderdiğin için, ders bitmediği halde üstadın iznini ve icazetini alıp döndüm, dedi.

Tıpkı olgun bir insan gibi konuşmuştu. Bu cevap, çocuğun önceden tasarladığı bir cevaptı.

Babasının yanında duran Maybasar ile uşağıydı. Maybasar Kunanbay'ın kuma annesinden olma kardeşiydi. “Dört kumalı” ailesinin bir kumasından olan bu Maybasar’dı. Bu yıl Kunanbay kendisi Ağa Sultan* olduktan sonra, onu bu Tobıktı'ya bolistik starşın** yapmıştı.

Maybasar, Abay'ın cevabını beğenerek:

– Akıllı bir insan olmuş! dediği anda, Kunanbay onun sözünü birtirmeden Abay'a:

– Git, annelerine git; selâm ver cvladım! dedi.

Abay'ın beklediği de buydu zaten. Beklerken tüm hareketlerini uzaktan gözetip ondan bahseden annelerine doğru yöneldiğinde Abay, yeniden, kendi yaşına uygun sevinçli çocuk gibi oluverdi. Arka tarafında Corga Cumabay, Abay'ın bugün kendisini nasıl korkuttuğunu anlatıyordu. Çocuk artık acele edip kendi annesine doğru yaklaştığında Cuma'nın hanımı Kalika adlı yengesi:

– Telgara, Canım Telgara! Kocaman adam olmuşsun yahu, diyerek boynuna sarılıp yüzünden öptü. Bir başka yengesi, Izguttı'nın hanımı Tobcan da öptü. Ondan sonra büyük hanımlar ve bu gruptaki büyük erkekler, ağabeylerinin bir ikisi de sırayla Abay'ı öpüyor. Bu öpüşler, Abay'ı küçücük bir çocuğa döndürmüştü. O utanıp sıkılsa da kaçıp kurtulacak durumda değildi. Bu durumdan hoşnut olup olmadığını anlayamadı. Birkaç kadının da gözlerinde yaşlar göründü.

Bütün büyüklerinin kucığına mecburen sırayla sarıldıktan sonra nihayet kurtulup annesine doğru yürüdü. Abay'ın öz annesi Ulcan ile

*Ağa Sultan: Eski dönemdeki bölge başkanı.

** Bolistik starşın: Alt düzeydeki yönetici.

ikinci annesi, güzel yüzlü Aygız yanyana duruyordu.

Abay topluluktan çıkar çıkmaz Aygız gülerek:

– Tüh, yaramaz kadınlar, salyalayıp çocuğumuzun yüzünden öpecek yer bırakmadılar, diye mağrurlanıp güldü ve Abay'ın gözünden öptü.

Sıra kendi annesine geldiğinde o öpmedi. Sımsıkı sarılıp bağına basarak alnından kokladı. Abay'ın babasından aldığı çekici ciddiyet annesini de etkilemişti. Çocuk bundan fazlasını bekleliyordu zaten. Ama bağına basarken de Abay'ın yüreğini güp güp attıran özel bir sıcaklık hissettirdi. Ana kucağı bu... Ulcan çok tutmadı.

– Büyükannene git! İşte orada! diye baba ocağını işaret etti. Yaşlı büyükannesi Zere bastonuna dayanmış, hayıflanıyordu.

– Haylaz çocuk! Önce bana gelmeden babasına gitmiş ya! Haylaz çocuk! dediği anda yanına gelip kucağına sarıldığında, “Haylaz çocuğun” arkasından hemen:

– Gözbebeğim, kuzucuğum... Abaycanım... diye duygulanıp ağlamaya başladı.

Büyükannesini kucaklar vaziyette büyük eve giren Abay, karanlık çökene kadar burada kaldı. Anneleri ona ardardına kırmızı, soğutulmuş et, çay verse de, çocuğun iştahı yoktu. İsteksizce biraz içti. Günboyu açlığını da unutmuştu.

Yemeğini verirken onlara alıştıkça anne ve yengeleri çocuğa:

– Memleketi özledin mi, kimi özledin?

– Molla oldun mu?

– Okuyup bitirdin mi? gibi soruları tekrar tekrar sordular.

Abay diğer sorulara tam cevap vermedi. Yalnız kimi özledin? diye sorulduğunda:

– Ospan nerede? O ne yapıyor? diye kendi küçük kardeşini, yaramaz Ospan'ı birkaç kez sormuştu.

Ulcan başlangıçta o sorulara aldırılmamıştı, arkasından Abay tekrar

bu soruyu sorduğunda:

– Eh o çılgın buralarda. Bugün burada bize rahat yüzü vermeyince büyükannenle onu kovduk, diye büyükannesini gösterdi.

Büyükannesi kendisiyle ilgili bir şeyi işaret ettiğini görüp:

– O ne söylüyor? Ne yapıyorsunuz, duymadım, dediğinde Abay Ospan'dan bahsettiklerini söyleyip seslice:

– Hay büyükanne, geçen sene böyle değildin... Kulağına ne oldu, niye duymuyorsun? dedi. Akraba ortasında ömür sürse de mecburen yapayalnız tek başına kalan büyükannesine acıyıp kucaklayarak başını dizlerine koydu.

Büyükannesi Abay'ın neler düşündüğünü anlayıp ağlayacak hale gelerek:

– Ah yavrum! Büyükannende bir kuru kemikten başka ne güzellik kaldı ki! deyip kendisinin alışageldiği üzüntülü tavrını takındı. Çocuğu ona kıyamadı.

– İyileşir mi acaba? Tedavi olsa nasıl olur? dedi.

Ev ahalisi de, büyükannesi de gülüp geçtiler.

Büyükanne gülerek torununun umudunu kırmak istemezcesine:

– Üfürülüse, kulağım açılmış gibi oluyor.. Üfürmek iyi geliyor, dedi.

– Üfürmek iyi geliyorsa, işte torunun molla olup geldi ya! Üfür torununa, deyip güldü Aygız.

– Üfürsün, torunu üfürüversin.

– Zavallı yaşlının gönlünde bu da umut ışığı ya!... diye evdeki büyükler, özellikle yengeleri Abay'dan gerçek bir medet bekler gibiydiler.

Abay buna içinden kızdı. “Üflemek, muska suyu içirmek, kaside okumak” gibi şeylerin mollalığın halk tarafından bilinen genel bir âdeti olduğu gerçek. Çocuğun en hoşlanmadığı falcıya, büyücüye, bahşıya denk molla ve hocalar az değildi. Abay bunu aklına getirip kendi

haliyle dalga geçer gibi biraz gülümseyip oturdu. Bir zaman sonra aniden büyükannesinin başını kucaklayıp fısıldayarak bir şeyler okumaya başladı. Eş dost şaşkınlık içerisinde, başlangıçta, dua okuyor zannettiler. Tam molla üslubuyla oturup yüzünü ciddi bir hale sokarak büyükannesine doğru yaklaşıp:

*Yüzi ravşan, közi gavhar,
Lagildek bet uşı ahmar
Tamağı kardan âm bihtar
Kaşñ, kudrät, kolı şıyğa*

diyerek çoğunun anlayamadığı bir şiiri hızlıca okuyup sesini “Tebareke” okuyan mollalar gibi uzattı.

*Mübada bolsa ol bir kâz
Tamaşa kılsa yuzma-yuz...
Ketip kuvat, yumulıp köz!
Boynı sal-sal bola niga?*

diyerek gözlerini yumup dudaklarını kıpırdattı. Büyükannesinin kulağını açıp "şüüff" dedi. Bunlar bu yıl ilkbaharda Nevaî'nin, Fuzuli'nin şiirlerini öğrenirken yazdığı kendi şiirleriydi. Oturanlar bunun farkına varamadılar. Gerçekten dua etti diyenler şüphe edenlerden daha çoktu. Çocuk onların hallerini gördükten sonra alay eder gibi önce biraz aldatıp sonra gerçeği göstermek için sesini netleştirip yükseltti. Tekrar gözlerini yumup suratını astı. Kur'an okuyan molla gibi ileri geri sallanarak:

*Uçar tarla kuşu otların içinden,
Yavaşça yürürsün dikkatlice,
Yaşlı ninem zaten duymaz, inansın,
Vereyim şiirle bir üfürüp.*

diyerek durup tekrar "şüüff" diye üfürüverdi. Evin hepsi anlayıp gültüş-tüler. Sanki şiirini okuduğunda büyükannesi de anladı. O sessizce rahatlayıp gülerken torununun arkasını sıvazlayıp alından kokladı.

Abay, gülmeden alay edercesine baktı. Büyükannesine sarılarak oturup:

– Nasıl, kulağın açıldı mı? dedi.

– Ya, biraz iyileşti. Zekân açık olsun yavrum, diye onu takdir etti.

Büyükler çocuğun hareketine bir gülüp bir şaşırıp sevindiler. Yağız çocuk herkesin gözünün kendi üzerinde olduğunu farkettiğinde huzursuzlanıp kızarıp bozardı. Ama gözünde yanan bir kor farkediliyordu. Ulcan'ın diğer çocuklarının ışığından farklı, ateşli, duygulu bir kor vardı.

Ulcan dirayetli olmakla birlikte iyiyi kötüyü hissedebilen bir anaydı. Çocuğunun deminki hareketine bakakaldı. Bu sene vücudu gelişen çocuğu karakter yönünden de biraz gelişmişti. Ulcan toplumla beraber gülmedi. Olanları dikkatle izleyip sessizce güldü.

– Ah yavrum. Ben seni şehirden molla olarak gelecek derken sen galiba dayılarına çekip gitmişsin! dedi.

Bu söz büyüklerin hepsi tarafından anlaşılmıştı. Deminki çocuksu hareketin tam açıklaması gibi olduğundan herkesi tekrar güldürdü.

– Hakikaten Şaşşar?

– Bitan, Şitan!*

Tonteke'nin yeğeniyim diye duruyor ya! deyip Abay'ın dayılarını akıllarına getirdiler. Ölürken: "İyileşe, iyileşe, hoca molladan da utanır oldum. Artık ölmesem olmaz!" diyerek öbür dünyaya göçen Tontay'ın sözleri de toplumun hatırına geldi.

– Vah anneciğim, üfürükçü, büyücü olarak deri toplamaktansa Tontay dayıma çekmem daha iyi değil mi? deyip Abay hemen cevap verdi.

– İyi, adam olmuşsun artık yavrum! dedi annesi.

Tam bu sırada Maybasar'ın uşağı da eve girdi. Bu biraz önce, akşam Kunanbay'ın yanında duran kaba sakal, yağız Kamısbay idi.

*Şaşşar, Bitan, Şitan: Özel isim.

– Abay ışığım, seni baban çağırıyor, dedi.

Evin içindekiler de, Abay da ses çıkarmadı. Deminden beri serbest, neşeli, çocuksu hareketlerini bir anda üzerinden atıp kendisini toparlayan şakird çocuk sessizce evden çıkarak babasının oturduğu eve geldi.

Misafir evi, annelerinin evi gibi değildi, dışarıdan da donuk ve sessizdi. Abay kapıdan girer girmez evde oturan büyüklere selâm verdi. Büyükler de onun selâmına selâmla karşılık verdiler. Çok kişi yoktu; Kunanbay, Maybasar ve Cumabay'dan başka bu civardaki Tobıktı'nın önde gelen büyükleri: Baysal, Böcey, Karatay, Süyündik vardı. Bir de bunların yanlarında getirdikleri, Abay'ın genç arkadaşı, Baysal'ın amca çocuğu, delikanlı Cirenşe vardı. Abay'dan yaşı biraz büyük olsa da ona yakındı.

Babasının akşam üzeri beklediği kişiler bunlardı. Bu Abay'ın çocuktuktan sezdiği bir durumdu. Böyle kişilerle, özellikle bu dört adamla biraraya gelmek, halk içinde başlayacak olan büyük bir işin öneme haiz işaretiydi. Onları babası, eski geleneğe göre özel olarak çağırtmıştı.

Önceleri böyle toplantılara Abay ne katılmış, ne konuşulanları dinlemiş, ne de görmüştü. Bugün ilk defa özel olarak getirilmişti. Bir düşünceyle Abay, bana birşey mi söyleyecek, diye düşündü. Ama bu konuya hiç bir açıklama bulamadı.

Abay gelir gelmez o büyükler bundan şehir durumunu, okul durumunu, sağlığını sordular. Diğer büyüklerin içinde Abay'a özellikle ilgi duyan, hatip, açık yüzlü Karataydı. O Abay'a bakarak, Kunanbay'ın diğer genç çocuklarını da aklına getirdi.

– O Iskak da becerikli, yetenekli ve uyanık çocuk! dedi.

– O bahsettiğin, Künke'nin yanındaki mi? diye sordu Böcey:

– Doğru, çok atak biri, dedi.

– Evet, evet, ateş gibi çocuk, diye Baysal da tasdik etti. Bütün bunlar, Kunanbay'a yaranmak için söylenen sözlerdi.

Kaşları çatık, sessizce ve ciddice oturan Kunanbay, bu sözlere alırdımadı. Aksine dudak büküp Abay'ı göstererek:

– Onun yerine, ne beklerseniz Şu haylazdan bekleyin! dedi.

Kunanbay'ın çocuğunu buraya onlarla tanıştırmak için çağırđını Karatay diğerlerinden önce farketmişti. O cümleleri seçerek usulünce Kunanbay'ı destekler mahiyette Abay'dan söz etmeye başladı. Böylece Baysal'a bakarak:

– Sizler, sünnet olurken bunun ne dediğini biliyor musunuz? diye gülümsedi. Abay böyle ciddi bir ortamda kendisinin çocukluk ve çocuksu tavırlarını, büyükler arasında sözkonusu etmesi nedeniyle Karatay'dan hoşnut olmadı. Sıkılıp utanmaya başladı. Fakat mani de olamazdı. Bundan dolayı, sanki kendisinden bahsedilmiyormuş gibi ciddi ciddi oturdu.

Karatay gülererek:

– Sünnet olurken, ağrımasyndan ağlayıp “Ey Allah'ım bu acıyı çektireceğine, kız olarak yaratsaydın ya!” demişti. O zaman annesi: “Vah akılsız çocuğum. Kız olsan çocuk doğurmayacak mısın? Ondan daha mı iyi? dediğinde, O: Hay Allah! gerçekten öyle oluyor mu? deyip ağlamasını kesti. Dayanmaya çalıştı, dedi. Büyükler bu arada kıs kıs güldüler.

Kunanbay duymamış gibi hiçbir Şey belli etmedi. Bu gibi konuşmalar, onunla Baysal'ın suratına bakıldığında pek uzun süreceğe benzemiyordu. Abay için böylesi daha iyiydi. Yoksa büyük adamlar gibi aralarına girip alay konusu olmaya pek niyeti yoktu.

O arada, obaya geldiğinden bu yana defalarca sorup soruŐturduđu, göremediği afacan küçük kardeşi Ospan içeriye girdi.

Ospan selâm vermeyi unutmadı. Ama babasıyla diğerlerine bakmadan direk Abay'a gidip onu kucakladı. En sevdiği kardeşi Abay'dı. İkisinin arasında beş altı yaş vardı. Bundan dolayı Abay onun ağabeyi sayılırdı. Ospan içeri girer girmez, Abay da kucağını açıp onu yüzünden öptü. Büyükler onların daha yeni görüŐüklerini anlayıp bu hareketlerini doğal karşıladılar. Fakat kısa bir süre sonra Ospan haylazlığı-

nı ortaya çıkarıp kurtlarını dökmeye başladı. “Neredesin?” diye yavaşça soran Abay'a çömelerek, onun boynundan kucaklayıp kendine doğru çekerek kulağına birşeyler fısıldadı. Çok ayıp bir sözdü bu. Kenar evde, diğer ağabeyi Tekecan'dan öğrendiği sözdü. Hasret kaldığı ağabeyiyle yaptığı ilk konuşma buydu. Abay ürpererek kulağını çekiverdi:

– Hay! Sen ne diyorsun? derken Ospan, hemen kalkıp üzerine atılarak kucaklayıp:

– Söyleme, söyleme diyorum. Sakın söyleme ona haa! diyerek babası tarafını gösterip Abay'ın ağzını kapatarak arkasına yıkmaya çalıştı,

Abay bir taraftan mecburen gülüyor, diğer taraftan da zor durumdan kendini kurtarmaya çalışıyordu. İri yapılı, güçlü Ospan kalkıp onu sırtüstü yere yıkıverdi. Ve bununla beraber avurdunda sakladığı salyali sert şeyi aniden Abay'ın gömleğini açıp çıplak tenine bırakıverdi. Abay ürperip zıpladı. Bu çocuk, büyük bir kişi gibi oturan şakirdi, bir anda çocuksu hale getirip hoplatıp zıplatı.

Ospan onun ürpermesinden hoşlanıp babasını bir anda unutmuş, kahkahayla gülerken:

– Kurbağa, kurbağa koydum gömleğine işte! diyerek Abay'ı daha da çok korkuttu.

Kunanbay arka tarafındaki çocukların yaptıklarından habersizdi. Artık haylaz Ospan'ın alışlagelmiş huyu kudurup arttıkça babası sinirlenip hemen arkasına dönüp sertçe baktı. Olan biteni şimdi anlamıştı. Kocaman, çılgın, yağız küçük çocuğu, Abay'ın gövdesine binerek kalkmasına izin vermiyordu.

Kunanbay kendi önündeki bu laubaliliğe çok kızıp Ospan'ı sol eliyle kendine doğru çekerek tokatladı. Ospan'ın iki yanağı kıpkırmızı olup iri gözlerle babasına mosmor bir vaziyette dik dik baktı. Vurmasına hiç bana mısın bile demedi. Bütün bu olanları gören Süyindik, Baysal'a eğilerek:

– Allah Allah! Kurdun tekiymiş bu yahu! dedi.

- Şuna bak! Hiç korkuyor mu? Baysal da yavaşça bu birşeyler yapar, dedi.

Kunanbay adamlarına emir verdi:

- Alıp götürün şunu! diye Ospan'ın yüzünü döndürüp önlerine itiverdi. Çocuk sendelediğinde adamları da onu yakalayiverdi. Ospan, tam babasından kurtulmayı beklerken adamları yakaladığı anda evdekilerin hepsinin duyacağı şekilde "pırt" diye yel çıkararak gitti. Maybasar, Karatay'a göz atıp yüzünü buruşturup başını salladı.

- Tüüh, bu hayırsız, bütün itibarını yitirdi, dedi. Misafirlerin bazıları yavaştan güldüler.

Karatay, Baysallar, kendi aralarında Ospan'ın gidişini korkusundan değil, inatlaşarak gitti, diye yorumladılar.

Kunanbay önceden daha sözüne başlamadan kaç çatıp sinirli bir şekilde oturuyordu. Bu olay, onu daha da sinirlendirdi. Evin içi bir süre sessiz kaldı.

Böylece ciddi ciddi otururken tekrar ortalık canlanmaya başladığında Kunanbay da sözlerine başladı.

II

Konuk evinde yuvarlak masa üzerinde, kırmızımsı, puslu ışıklı taş şam yanıyordu. Bir hızlanıp bir yavaşlayarak otağın altından esen yel dalgalarıyla cılız ışık, bazen yalpalayıp süzülüyor, lapıdayarak yanıyordu. Babası yan oturduğu için Abay'a iri vücudunun yarısı görünüyordu.

Yüzü soğuktü. Hiddetli yüzünde ağarmış kıllar dikleşmişti. Sadece uzun uzun konuşuyordu. Yüksek sesinde sinir ve hiddetin izleri vardı. Bazen Abay'a hoş görünen atasözleri ve deyimler söylüyordu.

Abay babasının sözünün akışını, derinliğini anlamıyordu. Bazı atasözlerinden merakla anlam çıkarmaya çalışıyordu. Bu, tüm büyüklerin böyle yerlerdeki âdet üzere anlatmak istediğini hissettirip dolaylı yolla ifade etme çabasıydı. Bir sözüyle diğer sözü arasındaki sözün

ilişkilerini anlamada Abay zorluk çekiyordu. Kendine kalsa, deminki neşeli eve, annesinin yanına hemen giderdi. Ama babası çağırıldığı için buradan çıkmak mümkün değildi.

Bu nedenle sürekli baba sözünün genel hatlarını, gidişatını dinliyordu. Bilmediği bazı zor, yeni sözleri anında kapıyordu. Zaman zaman başkalarını hedef alıp kızarak söylenen baba sözü, bir hücum, saldırı niteliğinde ve ardarda sıralı uzun ritmik bir tempodaydı.

Bazen anlamadığı sözlerden canı sıkıldığında bile, babasının suratından gözlerini ayıramıyordu.

Masalıcı, şarkıcı ve diğer hikâyeci insanları çok zaman pür dikkat dinlemek, Abay'ın küçüklükten beri alışkanlığıydı. Adamın yüzü, her zaman ona ilginç, ilgi çekici bir tablo gibi görünüyordu. Özellikle kırışıklıkları çok olan yüzü ilginç bir hikâye gibiydi. O, insanın yüzündeki çizgilerinden, sarkan avurtlarından, buruşan alnından, parlaklığını kaybetmiş gözlerinden, her çeşit bıyık ve sakallardan kendince her türlü canlı cansız dünya şeklini görür gibi oluyordu. Tortulaşmış, çatlayan taş mı? Seyrek olan orman mı? Köde möde gibi ot mu? Bazen evcil veya yabani bir hayvan görüntüsü mü? Hepsine benzeyen insan heykelleri oluşuyordu.

Babasının uzun yüzü, uzun sivri başının kulaktan yukarı tarafı, kaz yumurtası gibi görünüyordu. Bununla beraber uzun, büyük yanaklarına çember sakalları katıldığında başıyla yüzü bir bütünlük arzetediydi. Burada Kunanbay'ın sağlam tek gözü, irice burnunun sol tarafında yer alıyor, uyanık bir bekçi gibi bu civarı yerli yerinde gözetiyordu. Devamlı titiz, açık göz, sert, uyanıktı.

Öteki gözü içe çökük değildi, dışa çıkmıştı. Dikçe süzerek bakıyordu. Kirpiklerini nadiren kırıpıyordu. Omzuna deve yavrusu derisinden yapılmış paltosunu atıp geriye yaslanmış, kendinden emin bir şekilde oturup konuşan Kunanbay evdeki herkese bakmıyor. Yalnız karşısında oturan Süyindik'e dikçe bakarak konuşuyor.

Saçı sakalı aynı renkte, yağız Süyindik arasına baktığı olmasa Kunanbay'a direk bakmıyordu. Gözünü devamlı aşağıya indiriyordu.

Abay'a onun suratı çok rastladığı alışlagelmiş bir yüzdü. Böcey'de öyle pek fazla değişiklik yoktu. Yüzü soluk, kahverengi sakallı, iri burunlu Böcey, oturanların hepsinden de yakışıklıydı. Yüzünde kırışıklık yok denecek kadar azdı. Ama Abay'ın onda dikkatini çeken şey, onun yumuk, küçük gözleriydi.

Kunanbay, uzun uzun konuşurken Böcey yerinden kıpırdamadı. Aşağıya dikilmiş gözlerini yukarı hiç kaldırmadı. Bundan dolayı uyku da mı, uyanık mı olduğu belli değildi. Sık etli, sarkmış göz kapakları, küçük gözlerini perdeleyip saklar gibiydi.

Kunanbay'a bunların içinden gözünü ayırmadan kartal gibi bakan tam başköşedeki Baysal, kızıl yüzlü, kestane sakallıydı. Baysal'ın gövdesi iri, genişçeydi. Mavimsi büyük gözleri, hem soğuk, hem sabırlıydı. Bütün bu soğuk, ciddi insanların arasında en canlı, en atak, en uyanık olanlar, Karatay'la Abay'ın yanındaki Maybasar'dı.

Büyükler meclisinin bir tarafında, babasının alt tarafında oturan, dalgın dalgın bakan Abay'sa, tam o vaziyette bütün dikkatiyle dinleyip oturan öbür uçtaki genç delikanlı da Cirenşe.

Bu, Kötibak içinde Baysal'ın yakın akrabası Çoka'nın oğluydu. Baysal onu her zaman yanında götürüyordu. Hem yiğit, hem söz dinleyen, adam olacak bir gençti. O çok hikâye biliyordu. Bildiği hikâyeleri ballandıra ballandıra anlatıyordu. Kendisi nükteciydi. Abay'ı da bazen nazlandırdıyordu. Şimdi bu toplantıda Abay'ın başbaşa görüşmek için can attığı genç buydu.

Ama o, gerçekten mi, yoksa büyüklerin gözünü boyamak için mi, şu an Kunanbay'ın sözünden başka tüm dünyayla bağını kesmiş gibiydi. Bununla birlikte Abay'ı da bir kenarda unutmuştu.

Cirenşe Abay'a kaş göz edip yerinden oynadı. Abay şimdi anladı ki babası, sözünü bitirmek üzereydi.

– Kodar terbiyesizinin yaptığı, yabancının önünde beni küçük düşürmesi bu halka, sonuç olarak da hepimize sürülmüş bir kara lekedir. Şurada oturan sizlere de kara lekedir! diye duraklayıp Süyindik'e dimdik bakan tek gözünü köşedeki Baysal'a çevirdi. Ondan sonra gözleri-

ni sağ tarafında oturan Bcey'e dikti.

Ama Bcey'le Baysal'da çıt yoktu. Diğer oturanların hepsi sözün ağırlılığıyla anlamını baştan aşağıya sezmiş gibi hareket ettiler.

Bu utanç ölümden daha kötü. Hiç kimsenin görmediği bu terbiyesizliğe, hiç kimsenin görmediği ceza gerek! deyip kararını açıkladı Kunanbay. Bundan sonra geriye dönüş yoktu. Taşın hiç kimsenin oynamayacağı şekilde yerini bulması gibi bir karardı bu.

Oturanlar da bunu anladılar. Kunanbay'ın böyle bir sonuca vardıkdan sonra hiç bir zaman geriye dönmeyeceğini herkes gayet iyi biliyordu.

Baysal ve Bcey'in, ya tartışıp çarpışarak geri dönmek ya da kendilerinin onaylamadığı zamanda uygulamayı Kunanbay'ın bizzat kendisine bırakıp sonuna kadar ona müdahale etmemek gibi bir alışkanlıkları vardı.

Başka çıkar yol kalmadığı zaman onlar sonuncu taktiklerini çok kullanıyorlardı. İki de herhangi bir açıklama için ağızlarını amıyorlardı. Ama Kunanbay'ın bu sözü, sessiz kalmaya da konuşmaya da fırsat vermiyordu zaten. İki arada bir derede kalmışlardı. Evin içi bir süre sessizliğe büründü.

Abay Kodar'ı tanıımıyordu. Ona bu isim önce "Kozı Körpeş- Bayan Sulu'nun" Kodar'ını hatırlatıyordu. "Terbiyesiz" denilene baktığında, geçen sene Baykökşe ozanın, bunun annelerine türküsünde söylediği Kodar'ın hali gibi. "Kodar" denen kişinin tahmin ettiği kişi olup olamayacağını düşündü.

Bu sessiz toplantıda ilk konuşan efendi Karatay.

- Terbiyesizliği doğru. Allah oluğumuza çocuğumuza böyle şeyler göstermesin. şayet gerçekse, kfir toplumlarında görülen bir şey deyip "Kodar gerçekten suçlu mu, değil mi?" şüphesini incelikle belirtti. Kodar'ın bu toplantıdaki boy yakını Süyindik'ti. Kunanbay demin hiddetlendiğinde kasten onu hedef almıştı. Bunu oradakilerin hepsi biliyordu. Kunanbay'ın amacı Kodar'ın yaptığı ayıbı önce kendi akrabasına "suçlu", "ahlaksız" dedirterek teyid ettirmekti.

Süiyindik ise o sözü kolayca, uğraştırmadan hemen söylerse gelecekteki problem burada. Ve önce Kodar'ın, Kunanbay'ın söylediği gibi suçluluğuna kani değil. O Karatay'ın tez canlılığına bir fayda bulunmuş oldu. Özellikle onun “gerçekse” dediği açığını yoklayıp:

– Bu konudaki suçluluğuna emin olursak, hemen cezasını verelim. Ama bunu gerçekten bilen var mı? dediği anda Kunanbay bir anda silkinip öne atıldı.

– Hey Süiyindik, deyip sözünü kesti ve azarlayarak devam etti. Şeytan da adamına göre davranır. Yöntemi, haysiyeti olmayan başkan olursa, kötülükler neden artmasın. Dürüstse, masumsa şayet, tüm gücümüzle savunalım. Ahirette suçunu omuzlayalım. Ama benim iki canım yok. Gevşersen canını verirsin. Verecek misin canını?! diye hemen oklarını ona yöneltti.

Süiyindik Kunanbay'ın deminden beri süren gazabına artık sinirlenmeye başlamıştı.

– Boşu boşuna can vermeye niyetim yok! Suçlayabilirsin, buraya canımı al, diye kefil olarak mı geldim? diye suratını asıverdi. Onun elinden gelenin hepsi buydu. Sesi çıksa da bayağı zorlanmıştı. Kunanbay onun bu durumunu anlayıp usulca neler düşündüğünü daha iyi öğrenmek için yoklamaya başladı.

– Suçlayacaksan, Kodar'ın terbiyesizliğini dilden dile toplum arasına yayan halkı suçla. Halk bir yana, dünkü toplantıda yüzümüze çarpan, acımasız sözleri söyleyen yabancıları suçla. Dedikodu ayyuka çıkmış. Git de “yalan” diye onları ikna et bakayım. Halkın ağzını kapat da görelim. Ama elinden gelmez. Artık ya erkekçe onun suçunu temizle, ya da suçunu kabul edip cezasını ver! Beyefendi, böyle hamlılığını gösterme, iki yüzlü karakterini ortaya çıkarma! dedi Kunanbay.

Artık Süiyindik de ses çıkaramadı. Biraz durduktan sonra deminden beri Kunanbay'a ne düşündüğünü belli etmeyen, donuk donuk bakarak oturan Baysal:

– Suçlu denilip cezalandırıldığında, cezası ne olacak, dedi.

Kunanbay:

– Cezası şeriat yolu. Şeriat neyi gerektiriyorsa o olur. Böyle bir suçta Kazak töresinin söylediği birşey yok. Hükmünü de belirtmemiş, dedi.

Kunanbay sıkıldığını söyleyip buraya kadar öfkeyle sürdürdüğü toplantıyı artık bitirmek istediğini dile getirdi.

Her şey buraya kadardı. Bıçak kemiğe dayanmıştı artık. Başka yolu yoktu. Hiç kimse ses çıkarmadı.

Biraz düşündüğünde Böcey içinden: “Şeriat da duruma, gerçeğe bakar herhalde. Gören yok, bilen yok. Rastgele böyle ceza vermez” der gibiydi.

Ama, bu düşüncesini söylese Kunanbay gazaba gelirdi. Onun için çit çıkarmadı. Bu sırada tez canlı Karatay tekrar:

– Şeriat, bu Kodar'ın yaptığına ne buyuruyormuş? dedi.

Kunanbay deminden beri aşağıda oturan Corga Cumabay'a onu şimdi hatırlamış gibi dönüp baktı.

– Aha Cumabay şehre gidip Ahmet Rıza Hazretlerinden bu konuda fetva sorup geldi. Cezası darağacı, demiş.

– Darağacı?! diye ürperdi Karatay.

Böcey, Kunanbay'a gözünü faltaşı gibi açıp nefretle baktı, beynine kan sıçramıştı.

– Varılan sonuç bu mu yani? Köpek de olsa ciğer değil mi? dediğinde Kunanbay sinirlendi:

– Ona ciğerim diyenin ciğeri parçalansın! Şeriatla karşı karşıya mı geleceğiz. Kodar değil, ondan daha büyüğü olsa da kararımdan asla vazgeçmeyeceğim, dedi. Artık çığırından çıkıp haddini aşmış. Böcey, içi buz gibi olup:

– Kani olsan sen bilirsin, deyip içindeki gerçek düşüncesini sakladı. Baysal ses çıkarmadan öylece oturuyordu. Kunanbay'dan yana olmasa da Böcey'i de desteklemedi.

Süyindik bu meclisin çoğunluğuna uydu.

– Halk senin, halk içindeki yaramaz da senin. Kaçanın da, kovala-
yanın da çözümünü yine sensin. Ne yaparsan inceledikten sonra yap! Ge-
ri kalanını sen düşün artık, dedi. Bu arada Böcey'in suratına bakmıştı.
Kendisi ne tarafta olacağını bilemeyip “galiba onun bir bildiği var” dü-
şüncesiyle hemen dönüverdi.

“Araştırdıktan sonra bildiğini yap!” sözünü, sonunda herkese bir
bir tekrarlamıştı.

Ama bu söz üzerinde fazla durmadı. Deminden beri sözde Kunan-
bay'la iç dünyasında çekişip tartışmaya gitmeden ne niyet taşıdığını
anladı.

Böcey'e göre, Kodar meselesi Kunanbay'ın bir başka taktiği idi, bu
taktik basit bir taktik değil. Nereye kadar gidecek? Nasıl sonuçlana-
cak? Ne olsa da, artık Kunanbay tüm sorumluluğu eline alacaktı. Hiç-
biri içtenlikle desteklemiyordu. Bunu Kunanbay da hissetmişti. İleride
de burada oturanların bu konu üzerinde çekişmeleri gayet doğaldı.

Süyüindik, Böcey tarafının düşüncesi buysa, Kunanbay da kendi
hesap kitabını, önceden ölçüp biçtiğini içinde sakladı. Bundan öteye
gitmedi. “Böyle yapacağım” diyerek kesin bir karar da belirtmedi.

Burada oturan beş altı adam şu anda, Tobıktı boyunun binlerce ai-
lesinin çeşitli sorunlarını, karışık durumlarını burada gündeme getiren
insanlar. Aralarında ince eleyip sık dokuyan ileri gelenler vardı.

Kunanbay Ağa Sultan olarak diğer büyüklerin önünde yer aldı.
Elinde otoritesi vardı. Dışarıda da, ileri gelenlerin yanında da saygın-
lığı vardı.

Hem kolu uzun, hem servet sahibi. Hatip davranışlarıyla da işe
yatkındı. Bütün bunların hepsi kendi bölgesinde otorite kurabilmesinin
sebepleri idi.

Ama Kunanbay'ın güçlü tarafı Tobıktı içindeyse, güçsüz yönü de
Tobıktı arasındaydı. “Kuş kanadıyla uçup kuyruğuyla konar”. Bunun
kanadıyla kuyruğu halk içinde kendi seviyesindeki boy liderleriydi.

Bunlar son bir yıl içerisinde eskisi gibi açık yürekli değillerdi. İç-

lerinden Kunanbay'la birbirlerini kolluyorlar. Bunu Kunanbay da biliyordu. Ama, sadece grubunun arasında olmaları da yeterdi. Hepsinin ölçüsü, terazisi halktı. Halkın önünde kararı Kunanbay'la birlikte kararlaştıran bunlar olduktan sonra bu yeterdi. Yanacaklarsa Kunanbay'la birlikte yanacaklardı.

Fakat içinde ne yattığını, ne beslediğini bilmiyorlardı. Öyleyse Kunanbay'ın da dışarıya karşı davranışı; bunların içini bilmiyor, önemsemiyor gibi gözüküyordu.

Tobıktı çok boylu, kalabalık olsa da bütün yörenin terazisi burada oturan beş altı adamın boylarıyla ölçülüyordu. Özellikle alt boy liderleri ağırlıklarını bu adamlarla göstermekteydiler.

Böcey, kalabalık Cigitek Boyu'nun temsilcisiydi, önceleri aralarından Kengirbay gibi, bildiğini yapan güçlü bir bey yetiştiren toplumdur. Son zamanlarda savaşçı, birliği sağlam, eşkiyası ve yiğitleri çokmuş. Hepsi söz sahibi, kavgacı Cigitek, Baysal da öyle kalabalık.

Kötibak boyu da at sürülerinin çokluğundan dolayı "Çok atlı" diye anılırdı. Bunlar, özellikle hayvanları çoğaltıp çok toprak işgal etmeye çalışan, kalabalığına güvenip ufak tefek şeylerden etkilenmeyen obalardı. Süyindik, bu akrabalı eller içinde sayıca en az olan Bökenşi Boyu'nun adamıydı. Mal, mülk yönünden de en yoksul olan bunlardı. Bökenşi'nin uzaktan yakını olan Borsak Boyu.

Demin bunların sözettikleri Kodar da, işte bu Borsak boyundandır.

Kunanbay ise Irgızbay Boyu'ndan. Sayı bakımından Cigitek'ten de, Kötibak'tan da azdır. Ama hem servet sahibi, hem de uzun zamandan beri Tobıktı'yı yöneten obalardır bunlar.

Akrabalık bakımından, Böcey'le Süyindik'e göre Baysal, Kunanbay'a daha yakındı. Savaş, savaşçı ve sayı bakımından Kunanbay'ın çok güvendiği Baysal'ın Boyu Kötibaktı. Onu şimdiye kadar hep elinin altında tutmuştu.

Karatay ise bunların hepsinden uzaktı. Uzaktan akraba gibi Kökşe denilen bir boyun önde geleniydi. Az da olsalar yetenekliydi ve her bir yerde buldukları için meclisten geri kalmıyorlardı.

Burada bulunan boy liderlerinin tutum ve tavırları, mahiyetlerindeki ileri gelenleri, aksakalları, ortanca yaşlıların hepsini de karakter yönünden etkiliyordu.

Kunanbay'ın yanındaki koyun gözlü, yakışıklı Maybasar, starşın olduktan sonra kendi dostlarından ve Kunanbay'ın yakınlarından uzaklaşmaya başladı. Şimdi Kunanbay'ın önünde küçüklükten bu yana âdetine göre sessizce otursa da, bir anda olay çıkaran kavgacı bir adamdı. Kunanbay'ın mevkisine göz diken Irgızbay'ın başı buydu.

Bugün Böceyler'in Kunanbay ile içten içe soğukluğuna neden olan da bu Maybasar'dı.

Bundan iki ay önce rahatsız olan bir boy, Böcey'i kıskırtıp Kunanbay'dan "Maybasar'ı görevinden al" diye rica etmişti.

Kunanbay, Maybasar'ın karakterini bilse de onu görevinden almadı. O, fedaisi, kurşunu gibi olan Maybasar'ın yerinde kalmasını uygun gördü. Hesabı, "O, obayı sindirip bezdirdiği zaman, halk şikayet için bana gelir, böylece halkım çevremden, etrafımdan dağılmaz" şeklindeydi.

Kodar meselesine Kunanbay açık bir çözüm getirmedi. Diğerlerinin ne düşündüklerini anladıktan sonra geri kalanı sessizce noktalandı.

Az sonra konuyu değiştirip bu baharda hayvanların durumundan, ot durumundan, göçme, yerleşme zamanının nasıl olacağından bahsetmeye başladı. Oturanların hepsinin sohbeti bu sene, Çıngıs dışındaki Bakanas, Baykoşkar'a kadar göçmekti. Orası Kerey mekânı olsa da Kerey'in yakınlarına yerleşip iki ırmağı her seneki gibi tekrar kendi kontrollerine alma konusunda fikir yürüttüler. Tobıktı'nın güçleri, hayvanı az olan Kerey'den iki ırmağı oraya yavaş yavaş yerleşerek zorla almak niyetindeydiler.

Bu sohbet sözkonusu olunca, önceki ciddi ve soğuk meclisin havası bir anda dağılıp yerini rahat konuşmalara bıraktı.

O anda Cirenşe Abay'a işaret edip dışarı çıktı. Abay, Kodar'ın kim olduğunu, suçunun ne olduğunu hâlâ anlamış değildi. O sadece "Darağacına asmak" denildiğinde içinden tiksinti duydu. Babasına çekinerek

bakıp “Olmaz böyle birşey” diye düşündü. Ama iyice düşündüğünde darağacı denilen şeyin bozkırda, bu halkta hiç olmayan, görülmeyen birşey olduğunu aklına getirdi. Onun düşüncesinde bu Harun Reşit Halife döneminde, sadece Bağdat, Mısır, Gazne’de uygulanan bir cezaydı. Abay’a göre bu nedenle “Darağacına asmak” diye söylenmiş olabilir. Bu imkânsız, olmayacak birşeydi!

Bununla birlikte babasının Cumabay hakkında söylediklerine de Abay şaşırıp kaldı. Şehirde yolculuk esnasında kaç gün beraber oldukları halde nasıl belli etmemişti.

“Fetva“, “Darağacına asmak“ denen hükümleri gizlice alıp gelirken Abay’dan saklamış. Şaka yapıyor, oynuyordu. Artık hiçbir şey görmemiş gibi sessizce oturuyordu. Bugün günboyu Abay’la yaşıtı gibi gelen sanki o değildi.”

Buna bakıp Abay, büyüklerin böyle içten gizli pazarlıklarının olduğunu düşündü. “Büyük olsam, bunların sırlarını her zaman bilip anlayacak olsam” diyerek bir an önce büyüme istemişti. Zaten çabuk büyümede aceleliydi.

Şimdi daha iyi anlıyordu. Cumabay şehirde bunun anlamadığı işleri yapmıştı. “Hazrete hediye götüreceğim. Kunanbay gönderdi.” diyerek bir semiz koyu gök atı yedekleyip yürümüştü.

Abay’ın mollası ve mescidin imamı Ahmet Rıza’nın evini sorup öğrenmiş, arkasından Abay’a “Beni Molla’nın evine götür” demişti.

İkisi eğitilmemiş atı çekerek götürürken kavgacı, haylaz, Sagit adındaki bir çocuğun bunlara yaptığı aksiliği hatırladı. Şimdi hiçbir şey olmamış gibi oturan Cumabay’a bakıp gülümsedi.

Bunların kapısının önünden geçtiğini gören Sagit koşarak dışarıya çıkıp taş atıp bağırırdı. Eğitilmemiş atın ürkeceğini anlayınca taşkınlığı daha da arttı. Kapıya doğru koşarak girip aldığı bir çubuğu gizlice gelip yabancı atın hayasına dürtüverdi. Sonra koyu gök at, fırlayarak ileri atıldı. Cumabay bırakmayacağı diye çaba gösterirken at onu sürütmüş, sendeleyerek Cumabay’ın tumağını da, takkesini de başından uçurmuştu. Başının kelliği ortaya çıkınca Abay ister istemez gülmüştü.

Eğitilmemiş at durmayınca yuları beline dolayan Cumabay atı arkaya doğru çekmiş, yolu tozu dumana katıp bir daha rezil olmuştu. Bu arada Sagit'e katılıp Abay da katıla katıla gülmüştü.

Cumabay koyu gök atı zorlukla durdurduktan sonra, Abay Sagit'i kovup bu belâdan Cumabayı da, atı da kurtarmıştı.

Hazretin bahçesine girip atı ahıra bağlarken Hazret onları görmüş, hediye getirdiklerini anlayıp ses çıkarmamıştı.

Daha sonra eve girdiğinde Cumabay, Hazret'e Kunanbay'ın selâmını söyledi.

– Kunanbay şu çocuğuna, kendi şakirdinize fatihasını iste, demişti dedi.

Hazret:

– Barakellah, barakellah, birahmetika ya erhamerrahimin. diyerek oturup ellerini açarak Abay'a hayır dualar etmişti.

Ondan sonra Hazret'le nasıl bir üslupla konuşacağını bilemeyen ve hatta onun mırıldamasını, kitabî dilini anlamayan Cumabay, hatırındaki bir başka konuyla ilgili sohbete tam yerinde başlamıştı.

O da Kunanbay'ın söylediği selâmdı. “İste getir” dediği önemli bir sözmüş. Cumabay, bu durumu izah edip bir Abay'a, bir hazrete baktı:

– Ama bu konuda ayrıca, gizlice konuş, demişti. Yavrum sen... diye Abay'a çıkmmasını söylemeye çalışırken Hazret de bunu hemen anlayıp Abay'a:

– İbragim, yavrum, medreseye gidedur. Memleketinize gitmeden önce bana gelip fatihamı alınız" dedi. Abay evden çıkıp gitmişti. “Güç belâ düşüncesini iletip deminki fetvayı bu, o zaman alıp çıkmış olmalı” diye düşündü.

Babasının kendine ihtiyaç duyduğunu gösteren bir sözünü veya işaretini görmediği için artık Abay da Cirenşe gittikten kısa bir süre sonra yavaşca dışarıya çıktı. O zaman Cirenşe en sonuncu ata bukağı vurup otlamaya gönderiyordu. Kapı açıldığı anda Abay'ı görüp yavaş sesle:

– Abay gel, buraya gel... dedi.

Abay yanına gelir gelmez:

– Hey Cirenşe! Deminki adı geçen Kodar kim? O ne yapmış? Söylesene! dedi.

– Kodar, kimi kimsesi olmayan bir garip Borsak.

– O nerede?

– Çıngıs'ın öbür tarafında. Bökenşi Geçidi'nin eteğinde.

– Ama o ne yapmış ki?

– O, bu sene kışın ölen tek çocuğundan sonra geliniyle yakın olmuş, deniliyor. Onlara ahlaksız denmesi bundan dolayı.

– Yakın? Nasıl yani?

– Nasılı var mı? Çökmüş deniliyor.

– Sen ne diyorsun?

– Aptal! Çökmenin ne demek olduğunu bilmiyor musun? Erkek deveyle dişi deve? Biliyorsun ya?... diye Cirenşe kaba hareketler yaptı. O, büyüklerin arasından canı çok sıkıldığı için çıkmıştı, artık dışarıda daha neşeliydi. Abay'ı güldürmek istiyordu. Ama Abay gülmüyordu. Büyük bir merak içindeydi.

– Bu gerçekten doğru mu? diye ilgiyle sordu.

– Elbette, bunun gerçek olup olmadığı belli değil... Ama bir kere dile düşmüş. Süyindik'in demin “gerçeği bilmeliyiz” demesi bunun içindi, dedi Cirenşe vakur bir şekilde.

– Öyleyse iftira olabilir.

– Böyle diyenler de çok. Ama o günü Küneken* bu Sıban arasına vardığında, Töre Soltabay bu konuyu yüzüne çarpmış. Küneken töreye enfiyeyi bırakır mısın? dediğinde o, "Ben enfiyeyi bırakacağım, ama sen de Çıngıs'ın eteğindeki saçlı şeytanını durdur!" diye yüzüne vurmuş, diyorlar. Namus duyguları kabaran Küneken'in sert ve sinirli şekilde oturmasının sebebi bu, dedi.

*Küneke: Kunanbay'a saygı gereği ifade tarzı.

Abay, babasının "Darağacına asmak" dediği zamanki soğuk suratını aklına getirdi. Sessizce durup kaşlarını çatarak derinden bir iç çektikten sonra dönüp gitti. İç çekmesi hasta vücudun zorlayarak çıkardığı hırıltılı bir sese benziyordu. Annesinin evine doğru yöneldi. Cirenşe başka birşeyler söylemek için onu eğlemek istemişti. Fakat o ne gereye döndü, ne de ses çıkardı. Yoluna devam etti.

III

Gelininin yeni ısıtıp getirdiği sert peynir karışımından yapılmış çorbayı yavaş yavaş içip oturan Kodar:

– Canım evladım Kamka, bugün günlerden cuma galiba, dedi.

– Evet, cuma! Mezar başına gidip kuran okuyup dönelim derken derinden bir iç çekip:

– Takdiri ilahî, bugün düşüme çocuğunuz ilginç bir şekilde geldi, dedi.

– Hayırdır inşallah! deyip geniş heybetli gövdesini parçalayan üzüntüyü Kodar da ortaya çıkardı. "Hay Allah bu teselli mi ya!" Bu gün kendi düşüne de biricik oğlu Kutcan girmişti. Ama Kamka rüyasında eskisi gibi ümitli görmüştü. Ne yapsın? Hiç olmazsa kızın gönlü onunla avunsun! Dinliyordu.

– Benim şu anda olduğum gibi, evin dışına yaklaşıp attan inip acele ve neşeli bir halde eve girdi. Girer girmez, "Babamla ikiniz daima ağlıyorsunuz. Üzüntüden kahroluyorsunuz. Benim gerçekten öldüğümü mü zannediyorsunuz? Ama ben buradayım işte. Sapasağlamım. Allahaşkına bırak! Yüzün gülsün artık! böyle acaip bir şekilde tüm eklemelerimi gevşetti, dedi.

O zaman Kamka'nın da Kodar'ın da gözlerinden usulca sicim gibi gözyaşları dökülüyor, yanaklarından aşağıya süzülüyordu.

Sessiz evde Kamka'nın kulağına dışarıdan vızılıtlı bir ses geldi. Şimdiki gibi sabahleyin de kulağına böyle bir kaç vızılıtlı ses gelmişti.

Beti benzi atmıştı, baş köşe tarafına, kaynatasının olduğu tarafa dönüp dikkatlice sesi dinledi.

İki gözü yaşla dolup kıpkırmızı kesildi. Aç kalan yüzünde damarları belli oluyordu.

– Çıngıs'ın eteklerinden esen rüzgâr galiba yavrum.

– Bu vızılta da neyin nesi?

– Ahırın üstü, açık kalmış. O da çok eskidi değil mi? Deliklerden sarkmış çürük kamışlar var. Kahretsin, rüzgâr esince onlar da vızılta çıkıyor ya, dedi.

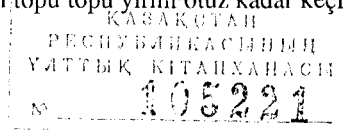
Az sonra ikisi de dışarıya çıktı. Tamamen eskimiş köhne ev, yapayalnız küçük, eski ahıra dayanıyordu. Civarda başka ne kışlak, ne keçe ev ne de bir canlı vardı. Göçecek bir vasıtaları yoktu. Kodar, hiç kimseden vasita da istememişti. Kışlaktan da bu, hiç bir yere oynamadı.

Eskiden çocuğu "Hep aynı yerde mi kalacağız?" diye vasita getirdiğinde, halk ovaya, bozkıra göçerken onlarla beraber göçüyorlardı. Mallarının doyması, hayatlarını sürdürmeleri onları idare ediyordu. Genç olduktan sonra toplumdaki geri kalmazdı. O zaman Kodar'ın da "En azından yiyecek, içecekten mahrum olmayız" diye halkla birlikte olmaya bir itirazı yoktu.

Bu sene akrabalarının kendiliğinden anlamalarını beklediği için "çocuğum öldü" diye başkalarının eline bakıp vasita istemeyi de uygun görmedi.

Kamka'nın da kendisinin de Kutcan'ın toprağı henüz soğumamış mezarını bırakıp "Yaylağı var, neşç var" diye gidesi gelmedi. Gece gündüz üzüntüyle ağlayan bedbahtlar arlarını bırakıp gitmeyi onurlarına yediremiyorlardı.

Bunlarda hayvan desen hayvan da az. Az olup kışlak civarında otlasa da, dağ içlerindeki otu ağız tadıyla yiyemedi. Yalnız ellerinde avuçlarında olan topu topu yirmi otuz kadar keçi ve oğlak, koyun, ku-

zu ve bir buzağılı inek, iki de torpaktı*, bir de hayvanlara bakacak kahverengi binek atı vardı. Bu Kutcan'ın kahverengi atıydı.

Oğlu öldükten sonra, Kodar kışın, halk arasında sığıntı olarak yaşayan herkesin işine koşturan yaşlı yeğeni Campeyis'i yanına almıştı. Campeyis'in ne hanımı, ne çocuğu, ne de evi vardı. Hayatı boyunca dikili bir ağaca sahip olamamış bir zavallıydı.

"İki yarım, bir bütün olalım. Güveneceğimiz kimimiz var? Omuz omuza verip yaşayalım" diye Kutcan'a Kur'an okumak için geldiğinde, Kodar Campeyis'e derdini açıp onu yanında kalmaya ikna etti. Şimdi kahverengi atla hayvanlarını sürüye katıp güden Campeyis'ti.

Hayvanla da, evle de olsa kendini meşgul edecek bir işi olmadığı için ömürle zaman, dertle üzüntü omuzlarına yüklenip yıpratarak zavallı yaşlının bir ayağını mezara doğru götürüyordu.

Huzur getiren mayıs ayı, tüm güzelliğiyle aydınlık, ışık saçmaktaydı. Gökte küçük pamuktan küme küme bulutlar süzülüyordu. Civarındaki düzlükler ve tepeliklerin üzerine mavi bir renk aksediyordu. Kısa, sıkı ayrık otlarıylakaplanmış. Lâle, gelincik, papatya, kır çiçeği gibi çiçeklerin kırmızı, sarı, mavi renkleri raksediyor.

Süzülüp uçan kelebekler gibi bir renk cümbüşü... Dağ eteklerinin yeli, her sabah Çıngıs'ı aşarak gelen bir serinlik vermekteydi. Şimdi de güneşin sıcaklığını yumuşatıp insanı okşayıp ferahlık veriyordu. Ama bu tabiat, bu güzellik kimin içindi.

Kimisinin rahatı, kimisinin eğelencesi neşesi içindi. Fakat tüm bunlar, iki yaşlı için pek birşey ifade etmiyordu.

Bunların önünde, küçük tepenin üzerinde, kible tarafındaki taşlarla sarılı toprağı henüz soğumamış olan yalnız bir mezar duruyordu. Gözleri de, gönülleri de oradaydı.

Dünyanın baharı, Kutcan'ın geçen sene böyle bir zamanda gülüp oynayan sapasağlam zamanını hatırlatıyordu. Hatırlatıyor da, üzüntü dalgalarını da beraberinde getiriyordu. Yürekleri pare pare, ciğerleri dağılıyordu.

*torpak: Altı aydan büyük, bir yaşına gelmemiş dişi buzağı.

Kodar güçlü yapılı, altmışına dayanmış sağlam bir yaşlıydı. Yalnızlığın ve bahtsızlığın omzuna çökmesi yine de ona boyun eğdirmemişti. O gençliğinde mızrağı çok iyi kullanan bir bahadırı. Şimdiye kadar onurunu ayaklar altına alacak şeylerden uzaktı.

Güçlü kim, eşi dostu çok olan kim, malı mülkü olan kim? Hiçbiri onu âlâkadar etmiyordu. Hayatı boyunca kendi ailesiyle meşgul olup kendi yağıyla kavrulmuş birisiydi.

Evden çıkıp herhangi bir sohbete, dedikoduya karışmıyordu. Bu nedenle yabancı bir tarafa, akrabası içinde bile onu bilen tanıyan azdı. Kendisi de Borsak ve Bökenşi'den başka yerleri bilmiyordu.

Son altı ay içerisinde, onu yakıp, kavuran üzüntüsü tek çocuğu Kutcan'dı.

Artık bundan sonraki umudu neydi? Yapayalnız ömürde dayanağı neydi? düşündü, bulamadı. Bulamadığı için artık önemsemiyordu da.

Tek biricik varlığı, bu üzüntüden tükenmekte olan, solup sararan biçare gelin çözüm getirmiyordu. Cesareti de yoktu. Değişir mi diye düşündüğünde Kutcan, bir değil, iki kere ölmüş gibi olurdu.

Gelini Kamka'yla Kutcan'ın mutluluğu bambaşkaydı. Kamka zavallı yetim bir kızmış. Kutcan ta uzaktaki Sıban arasındaki dayılarını arayıp ziyarete gittiğinde onlardan kaçırıp gelmiş. Bununda geri sahip çıkacak bir akrabası yoktu. Bu nedenle Kamka, Kutcan ile bu evin geleceği için tüm güçleriyle sarılmışlardı. Kodar bunu anlayıp Kamka'yı kendi öz çocuğuymuş gibi Kutcan'dan ayrı görmedi. İkisinin de babası oldu.

Aynı kararlılıkla, bütün açık ve temiz yüreğiyle ölene kadar saklayacağını mezara birlikte götüreceğim diye inanıyordu.

Birkaç gün geçti. Campeyis, dağda, komşu obaların çobanlarına rastlayıp o zaman duyduklarını ima etmeye çalıştığında, Kodar önce tam anlamayıp, sonra anlayınca sinirlenip anlamak istemeden reddederek konuşurmamıştı. Duyduğu sözler, hali vakti yerinde dedikoducu akrabaların boş durmamak için uydurdukları şeylerdi. Onların taktiği buydu:

– Bu Kodar niye kırlakta kalıyor, ine girip dışarı çıkıyor? demişler, dedi Campeyis.

Başka bir zaman:

– Bu kodar'ın gelini hâla ne bekliyor? Ne dūřuncesi var? diye birbirinden soruyorlar dedi.

İř buraya vardığında, saman altından su yūritir gibi yapılan bōyle bir davranıřın kōtūlūgūnū, zehrini farketmiřti. Onun kendi yorumuna gōre bōyle bir Őeyin amacı dul kadına sahip aramaktı. Bařlık almadan birisinin evine vermektir. Kodar'ın malına sahip olacak varisi arayıp bulmaktı. Bōyle durum, sahte akraba, canı ar gibi davranan ōnde gelen kurnazların bōtūn çabalarıyla arayıř içinde oluřları.

Kodar'ın topluma yanařmayıp, bařkalarının gelmesini istememesinin sebebi, bu durumdan çekindiđi içindi. "Hiç olmasa, ocuđumun senesi geçsin", diye diđer yōnūnū aklına dahi getirmeyip gelini eve kapatmaya çalıřtı.

Artık ōmūr ayazının ilk esintisi olarak Campeyis vasıtasıyla, çobanlardan gelmekte olan acı sōylentilere gōgūs germeye bařlamıřtı.

Kodar sıkılıp, sinirlenmeye bařlayınca, Campeyis duyduklarının hepsini sōylemedi. Zaten sōyleyeyim dese de iyi konuřmayan, dođru dūriřt izah edemeyen becereksizin biri olduđu için sōylemek istediklerini tam olarak anlatamazdı. Bundan ekinip Kodar'ı zorlamayayım diye dūřūnmūřtı.

Ama birgūnū dıřarıda bir yařlı oban buna:

– Kodar geliniyle yakın diyorlar. Sen birşey biliyor musun? diye sormuştu.

Campeyis bunu nefretle karşılayıp:

– Aman Allahım! Hiç duyduğum Şey değil. Sus, sus kâfir. Kes senini demişti. İnandığından dolayı mı yoksa korktuğundan dolayı mı bilinmiyor.

Ama bunu sōyleyen yaşlı oban dedikodu yapacak insan değildi. İçinden, "Bu fakir bilseydi bōyle yapmazdı veya onlar çok temiz veya

o, bütün bunlardan bihaber diye düşündü. Sonraları da bu komşu çoban Aytimbet, Kodar'a ara sıra gidip gelen fakir fukaraların ağzını aramış, sorup sormuştu sonunda, Kodar'ın masum olduğuna inanmıştı.

Ama civardaki yoksullar öyle bilseler de, bu dedikoduyu tekrar tekrar ortaya atıp topluma yayan birisi daha vardı.

Aytimbet ne yapsa da Campeyis'ten ilk sorduğundan itibaren bu iftira, Kodar'ın üstünden bir türlü gitmedi.

Kodar'da son günlerde Kutcan'ın üzüntüsünden başka ayrıca bir öfke vardı. Bunun sebebi bundan üç gün önce Süyindik'in ona birini göndermesiydi. Onu bir kenara çekip konuşan söze usta Beken adlı bu kişi Kodar'a yine o konudan bahsederek söze girmişti:

– Elin ağzını kimi kapatabilir? Her tarafa yayılmış. Acıyan iyi insanlar da bu dedikoduyu engelleyememiş, deyip bu arada Süyindik'i anıp onu övmüştü. Tekrar sözü döndürüp:

– Kötü laflar dolaşüyor... Seninle şu gelinin adını kötüye çıkardılar deyince Kodar:

– Hey canım, Ne geveleyip duruyorsun? deyip Köse Bekten'i ezecek gibi oldu. Ama Bekten çekinmeden sözüne devam etti.

– Bu sözlere tamamen inanan Kunanbay'ın sana ağır bir ceza verecek durumu var. Süyindik kendi akrabasına kıysın mı? Sana beni özel olarak gönderdi. Herşey açıklığa kavuşana kadar uzaklaşıp bir yere saklansın, dedi.

Kodar öfkeyle aşağılanmaktan dolayı ölecek gibi bunalıp yerinden sıçrayıp:

– Defol git! Allah'ın göstermiş olduğu eziyeti gören Kodar, Kunanbay'ın eziyetinden mi korkacak, zannediyorsun? Hemen yok ol! diyerek gönderdi Bekten'i.

Kodar bu sözleri hatırladıkça bugün bile öfkeleniyordu. Ama Kamkay'a bu durumdan bahsetmeyi düşünmemişti. Baba yüreği kendine malum. Evlatlık yakınlığı Kamka'nın kendisine malum, sapaşalam. Bu kaygı üzerinde, hergünkü birbirine dertleşmek, iç çekerek

üzüntülerini paylaşmak, ikisini tamamen gelin ile kaynata ilişkisinden ötürü ortak dertteki kaynana-gelin gibi veya baba-kız gibi yakınlaşmıştı. Ama ikisi birbirlerinden hiçbir şeyi saklamadan açıkça konuşsalar da, hayatında hiç duymadığı böyle bir dedikoduyu zavallı, çilekeş kızına söylemeye Kodar'ın dili varmıyordu.

İkisi yavaş yürüyerek mezar başına geldiler. Kodar Kur'an okumayı bilmiyordu. Kamka da öyle, ama ikisi de kendi içlerinden Kutcan'a dileklerini, özlemlerini, ukde olarak kalanları söylediler. Her zaman yüreklerini dağlayan kabrine sıcak gözyaşları döküyorlardı. Tekrar, tekrar baş koyuyorlardı. Sessizce gözyaşlarını silip gözlerini ondan alamadan uzun uzun oturdular. Bu mezarın her taşı, ikisini çok iyi tanıyordu. Bazen rüzgarın uçurup üzerine düşürdüğü ot, yaprak olduğunda onu alıp temizliyor, toprağının sağa sola saçılıp dağıldığı yeri olsa, onu tekrar düzeltip oturuyorlardı. Böyle çok zaman oturup kalmışlardı. Bir ara bunların arka tarafından gürültüyle yaklaşan bir kaç atın nal sesleri duyuldu.

Kodar da Kamka da geriye bakmadı. Atlılar yanlarına yaklaşıp indiler. Beş kişilerdi. Liderleri, Maybasar'ın karasakal uşağı Kamısbay. Diğer ikisi Bökenşi, İkisi Borsak'tı, Kamısbay attan iner inmez.

– Gördün mü şunları! diye seslendi. Kodar ile Kamka'yı bu halde göreceğiz, diye düşünmemiştik. Böyle üzüntü içerisinde gördüğünde başka bir insan olsa yüreği sızlardı. Yanındakiler attan inmekten biraz çekinir gibiydiler. Ama Kamısbay, "Vur denildiğinde öldüren" Maybasar kendisini geçmiş, kavgacı acımasızın tekiydi.

– İnin! deyince hepsi atlarından indiler. Borsaktan da bunu destekleyen birisi çıktı. O, Ceksan denilen kavgacı ihtiyarın kardeşi Cetpis idi.

– Mezardan başını kaldırmayanlar, mezarda başı kalanlar! dedi Cetpis de.

Kodar bunların özellikle geldiğini anlayıp dönerek donuk yüzle:

– Mesele nedir canlarım? demişti.

Kamısbay yaklaşarak:

– Ne olacaktı? Sizleri lider çağırıyor. O Karaşokı'da halkın önde gelenleri toplandılar. Sizi bekliyorlar! dedi.

– İdarecin kim? Önderin kim?

– İdareci starşın Maybasar, başkanı Kunanbay. Gelinle seni sorgulamaya çağırıyor. Kalkın gidiyoruz!

– Çıldırın mı? Ne hakkın var?

– Ne diyorsun? Başkan çağırınca hakkın var mı diyorsun?

– Allah yüzünü göstermesin! Bu bağırış çağırışa öfkelenen Kamka'nın kan beynine sıçramıştı adeta.

– Allah'ın yüzünü göstermeyecek sizensiz. Kara yüzlüler! Sensin saçlı şeytan! diye Kamısbay kamçısını sallamaya başladı. Yürü! Götü-rün bunları! İkisini de o ata bindirin, diye yanındaki iki delikanlıya emir verdi.

Dört delikanlı Kodar'ı yakalamak için atıldılar. Kodar;

– Ey Allah'ım suçum neydi? diyerek üzerine gelen iki delikanlıyı yumrukladı o anda birisi burnunu tutarak yere düştü. Ama buna rağmen diğer dördü bir anda ellerindeki yularla kolunu arkasına döndürüp onu bağladılar. Kamkayı da sürükleyerek atın yanına götürüp Kamıs-bay'ın önüne bindirdiler.

Kodar'ın arkasına Cetpis bindi. O da iri güçlü bir delikanlıydı. Aceleyle atlarına hepsi binip doğu taraftaki Karaşokı'ya doğru tümse-ği aşır koşturdular. "Kesecek kılıç, sıkacak kurşun, bunlarla konuşa-cak söz de yok. Ne de olsa başkanlarıyla bir konuşayım" diye düşün-dü Kodar.

Kendisikle boydan akrabası olsa da yol boyu Cetpis'le bir kelime dahi konuşmadı.

Gerçekten Kodar ile Kamka'nın bu şanssızlığına sebep olan da iş-te bu Cetpis ile onun ağabeyi kavgacı, iftiracı Ceksken'di.

Onlar Kodar'ın en varlıklı akrabalarıydı. İlkin Kutcan öldükten sonra bu baharda halk Ceksken'i ayıplayama başladı.

Kodar soydan yakını idi. Hem fakir, hem yalnız, hem yetim olarak

kaldı. Ona zengin Ceksen yardım etse olmaz mıydı? "Göçüne araç vermeyip bir yerde tek başına bırakıp gitti." diye suçlamışlardı. Bu söz bir değil iki değil devamlı kulağına gelince Ceksen; önce yardım etmemesine bahane arayıp:

– O heriften nefret ediyorum yardım etmeyeceğim demiyorum ama korktum. Bökenşi – Borsak'ın meclisinde belâ sözünü ilk o ortaya çıkarmıştı.

Arkasından Süyindik bu sözün ne anlama geldiğini sorduğunda:

– Geliniyle yakınmış o kâfir... Bana ne yap diyorsunuz? Yanıma alırsam yarın yüzüme tükürmez misiniz diye kendini savundu.

İlk böyle bir hadiseyi el arasına yayanlardan biri de Süyindikti.

Ama başlangıçta kendilerinin yaydığı bu dedikodu, işi gücü olmayan dedikoducuların ağzına yayılınca, Süyindik tekrar gelip Ceksen'den artık gerçek delilini sormuştu. Ceksen kışın, Kutcan'ın yedisinde Kodar'ın söylediği bir sözü dayanak yaptı.

Kodar, üzüntüden ne yaptığını bilmezken canı yanarak:

– Çevremde dostum yok. Allah bana yapacağını yaptı. Kafir olsam da artık hiç bir şeyden korkum yok. Allah bana yaparsa, ben de Allah'a yapacağım demiş.

Bunu Ceksen kendine göre yorumlayıp "Bu Allah'a ne yapacak" diye dönüp dolaşıp sonunda: "Her halde bu gelini" diye karara vardı.

Ondan bu yana dedikodu yaymasının bir başka sebebi de: Kodar da biraz toprak olmasıydı. Bunun kışlağına en yakın komşu adam kendisi. Sonunda işi bitmiş birisi. Halka kovdurup ycrini alayım" diye bir art niyet taşıyordu.

Buradan büyüyen söz Kunanbay'a ulaşıp, "Sıban'ın meclisinde Soltabay Tobıktı'yla alay edip konuşmuştu denildiğinden bu yana Süyidik felâketi büyüdüğünü anlayıp Ceksen'den tekrar soruşturmuştu. Sadece Ceksen'e değil sağdan soldan da sordu. Komşu akraba başçı Ayımbet çoban olarak kendi isteğiyle işin aslını astarını öğrenmeyi düşündü. Dedikoduya kulak asmayan temiz akrabalarının hiçbiri de Ko-

dar'ı karalamadı. Sadece eziyet çekmesinden, dertli halinden bahsediyorlardı.

Ama Ceksenle Cetpis'se bu vaziyetini:

– Rol yapıyor. Niye yapmasın ki! Kötülüklerini karanlık çökünce yapıyor, demişlerdi.

Kendisi gerçeği bilmeyen ve gerçeği bilse de bu konuda banane ederek Kunanbay'ın Borsak, Bökenşi'ye bir zarar getirir diye düşünen Süyündük, yabancılarla konuşurken:

– Bu söz yalan olabilir, demiş. Kunanbay önünde ona bu fırsatı vermeyeceğim, diye düşünmüştü. Fakat Kunanbay ona açık kapı bırakmadı.

Onun üzerine yakında Kodar'a kendisinin özel olarak gönderdiği Köse Bekten yol üzerinde Ceksen obasına uğrayıp işi dalandırıp budaklandırıp döndü.

– Kodar: "Allah da, Kunanbay da lâzım değil. Ne yapсам kendim bilirim. Ben de ne hakları varmış?" diye kovdu.

"Allah bana ne yaparsa ben de ona yaparım" dediği söz felâketin sonu oldu! deyip ateşin üzerine benzini döküp gelmişti.

Kunanbay'dan yılıp dönen Süyündük, tam inanmasa da söylenenleri kabullenmek zorunda kaldı. Böylece Kodar meselesi bu raddeye gelmişti.

Onları götürürken "Geliniyle konuşurmuyacağım", diye Kamısbay, Kodar'ı önüne koyup aralarındaki mesafeyi koruyarak geliyordu.

IV

Karaşokı, Kodar kışlağından uzak değildi. Çıngıs'ın büyük tepelelerinden biriydi. Onun etekleri güzel, ormanı, ırmağı vardı. Söğütler olsun, dağ kayını, kızıl kayını olsun hepsi de yeşillere bürünmüştü. Burası otu bol, iyi bir kışlağı. Bökenşi, Borsak erkenden gelip, buralara yerleşip alışmaktaydılar.

Irgızbaylar arasından özellikle bu Karaşokı'ya ilgi gösterenler bir.

hayli çoktu. Burada oturan obalar Borsak, Ceksen obalarıydı. O Borsak'a sıradan görünse de, diğer halkların gözüne çekici geliyordu.

"Meclis buradaydı. Ceksen obası dört evdi. Irmağa meyilli duran dimdik kayanın dibine yerleşmişlerdi. Kodar ile Kamka'yı buraya getiriyorlardı. Dışarıda:

– Geliyorlar, Onları getiriyorlar... Aha Kodar... gibi sesler duyuluyordu. Ceksen'in evinde oturan Kunanbay'ın öncülük ettiği grubun hepsi dışarı çıktılar. Kasımbaylar bir dönemeci dönüp gelinceye kadar, orada toplanmış meclisin tümü obanın dışına çıkıp aynı yerde toplandılar. Orada Kazığa bağlanıp çöktürülmüş olan bir kocaman kara atan duruyor. Sırtına çapan konmuştu, iki hörgücünün arasını biraz yükseltip üzerini bastırarak aşama yerleştirilip sıkı sıkıya bağlanmıştı.

Kamka topluluktan korktu. Yolda gelirken sormasa da artık obaya yaklaştığında Kamısbay'dan:

– Hey! İnsan evladısın ya!... Suçumuz neymiş. Bize ne yapacaksınız. Açıklayın da bilelim, dedi.

Bu zamana kadar ağızından çıt çıkmayan Kamısbay artık dili açıldı. Ama dili çatalıydı:

– O kaynatan Kodar'la yakın olduğun için şimdi ikiniz de öleceksiniz dedi. O bunu söylediğinde, "Kamka ne söyleyecek" diye düşünmüştü ama Kamka'da ses yoktu. Bir ara iniltiyle vücudu çözülip attan düşecek gibi olmuştu. Kamısbay'ın kendisi de nerdeyse attan düşecekti. Kamka'yı sımsıkı kucaklayıp yavaşça koşturarak topluluğun önüne geldi.

Öndekiler önce Kodar'ı arkasından da gelini indirdiler. Kamka inmedi. "Pat" diye yıkılıp düştü baygın halde yere boylu boyunca uzandı.

Kodar'ın önünde yüzlerce insan toplanmış duruyordu. Aralarında Kunanbay, Böcey, Baysal, Karatay, Süyindik, Maybasar da vardı. Önde bunlar, arkalarında merakla başlarını kaldırıp bakan aksakal, karasakallar vardı. Her boydan gelen insanlar Kodar'la gelinini bekliyordu. Hepsini önde gelenler. İçlerinde basit giyimli kimse yoktu.

Kodar selâm vermedi, kendisi malum. İçinde zehir gibi kaynayan öfke ve kızgınlık vardı.

Topluluk arasında, bir gözü ona kurşun gibi dıkılıp duran Kunanbay'ı tanıyıp ona sert bir bakış fırlattı.

– Hey Kunanbay! Bana Allah'ın çektiğini az mı buluyorsun? Bu ne iştir? deyince Maybasar'la beraberindeki önde gelenler kabaca:

– Lafını geri al!

– Kes!

– Kapat ağzını! diye homurdandılar. Kodar'ın Kunanbay'a sertçe söylediği sözleri onlar duymamıştı

Kodar biraz sessiz kalıp onların sözü bitince:

– Halka beni maskara edip aşağılayarak kör gozunun acısını benden almayı mı düşünüyorsun? dediğinde Kunanbay:

– Susturun! Yok edin şunu! dedi.

Maybasar hemen:

– Heey kartlaşmış köpek! diyerek kamçısını sallarken:

Kodar hiç korkmadan bağırdı.

– Evet, ben bir köpeksem, siz de hepiniz köpeksiniz! Saldırır, parçalar, sonra da yersiniz! dediğinde Kamısbay'la, önceki dört delikanlı Kodar'ı sürüklediler. Sürükleyip götürürken Kodar tüm gücüyle haykırdı:

– Suçlu muyum, suçsuz muyum, araştırdınız mı? Kana susayan yüzü karalar! deyip kanlı gözleriyle Kunanbay'a öldürecek gibi baktı.

Ama o an boynuna yular geçirilmişti artık. Dört delikanlı onu çabucak çekip biraz ileride duran kara atan'ın sağ tarafına götürdüler. Başına çuval gibi birşeyi örttüler. Beş altı kişi kımıldatmadan devenin böğrünü itip elleriyle bastırdılar. Kodar bir bir lanetler yağdırırken sırtından bir güç silkeleyip sallamış gibi oldu. Ayağa kalkan devenin böğrü kendisine çarpmıştı. O anda boynunda “lık” eden birşey boğazını sıkıştırmaya başladı. Bu sanki ip değil giderek daralan demirden bir

halkaydı. Uzerine bir dağın ağırlığı yüklenmiş gibiydi. Tüm dünya üzerine yıkıldı sanki. Gözünün feri birden parlayıp kararmaya başladı. Toplulukta çıt yoktu. Devenin diğer tarafına Kodar'la aynı Şekilde asılan Kamka'nın sesi, devenin kalkmasıyla bir anda kesildi. Onu herkes görüyordu. Kodar bir bükülüp bir sallanıp tez can vermedi. Bahadır olan güçlü yapı sallandığı zaman daha da uzayıp büyük devenin neredeyse boyuna denk gelmişti ayağı yere değecek gibi oldu. Deveyi kaldırıp bir süre durdurduklarında topluluktan hl ses seda yok. İki canın ölüm azabını kendi üzerinde taşıyan deveden de ses yoktu.

Buna tahammül edemeyen Baysal, arkasına dönüp kenara Çekildi. Kendi aralarında konuşanlarsa, fısıldaşıyorlardı. Karatay, Bcey'e ya-vaşça seslenip:

– Zavallı acı içinde kıvranıyor. Biareyi Şimdi anladım, gerçekten yiğitmiş! dedi.

Bcey, onun yüzüne asık suratla hiddet içinde bakıp.

– Yiğidini artık arslan yedi, diyerek arkasını dönüp gitti.

Kalabalık fısıldaşıp:

– lmedi! Hl lmedi, diyorlardı.

Kodar'ın vücudu ürpermiş gibi titriyordu, bazan can havliyle debeleniyordu.

Kunanbay, kalabalığın uğultusunun gittikçe arttığını yeni farketmişti. ldrmekten ziyade acı Őektirmek daha kötüydü. O sağ eliyle sert bir işaret yaparak deveyi Őktmelerini emretti.

Deve Őktğnde Kamka kemik yığını gibi yere yığılıp düştü ama Kodar ölmemişti, kıvrılarak düştü. O arada halkın kendisini toparlamasına fırsat vermeden Kunanbay yanındaki uçurumu gösterip.

– Őıkartın Şunun tepesine! Atıverin Şu kfiri! Bitsin bu iş! dedi.

Kamısbay ile diğer delikanlılar, sessiz Kodar'ı devenin üstüne uzunlamasına koyup sicimle bağlayarak, uçurumun başına doğru yöneldiler.

Bu uçurumun öbür tarafı dzlkt. Etrafı ayırık otlarıyla sarılmış-

tı. Seyreden topluluğun arasından birkaçı tahammül edemeyip oradan sıvışıp gitmeye kalkmıştı ki Kunanbay:

– Heey Dağılmayın! Duradurun! diyerek şak diye emretti. Topluluk tekrar toplandı:

Az sonra merak edenler uçurumun başına yürüyerek çıkıp aşağıdaki topluluğa baktılar. Kunanbay kalkıp az uzaklaşıp kolunu aşağıya indirdi. Bu "atın" işaretiydi. Yukarıdaki dört delikanlı Kodar'ı kavrayıp ileri geri sallayarak bir anda aşağıya atıverdiler. Bu kayalık, aşağı tarafları oyuk, içe doğru girmiş bir kavalıktı.

Azap ile horluk çekmiş, Kodar'ın ölü vücudu aşağıya inerken bir taş çarpmadan dimdik süzülüp bütün ağırlığıyla "pat" diye yere düştü. Kümelenip toplanan halkın tam ortasına serildi. Kenarda duranlara çatırdayan kemik sesleri duyuldu.

Tam o anda Ceksen obasına aşağıdaki orman içinden çıkıp hızlıca gelen iki atlı iniyordu. Vücudu yapılı, ortaca, diğeri çocuksuydu. Atlarını kenardaki eve bağlayıverip aceleyle gelenler, Abay'la Cirenşe'ydi.

Attan inince uçurumun tepesine seğirtip bakmakta olan kalabalığı görüp onlar da o tarafa bakakaldılar. Bir zaman cepkenin etekleri kanat gibi yayılıp süzülmekte olan Kodar'ın cesedini gördüler. Cirenşe atı bağlar bağlamaz topluluğa doğru koşarken Abay gözünü kapatıp yere oturuverdi. Bitti, öldü...

Zamanında yetişse, ömründe ilk kez babasına yalvarıp ayağına kapaklansa onu öldürtmez kurtarırdı. Geç kalmıştı artık. Topluluğu görmek istemiyordu. Atına dönüp gitmek istemişti ki tam o sırada sessiz duran toplum tarafından paldır küldür sesler duyuldu.

– Sen al.

– Ya sen?

– Kendin al? birbirlerine ikram etmekte olan topluluk, ellerine birer taş almışlardı. "Kavga var" zannetmişti. Onun için gelmişti. Bu kavga değildi. Kodar'ın yere çarpmasıyla Kunanbay:

– Hâlâ can verdiği yok. Artık bu kâfirden kendi canımızı arındı-

rıp,uzaklaştırmak için kırk boyun kırk kişisi taş atsın. Bu topluluktaki her boyun evladından birisi birer taş alsın! dedi.

Kendisi önce aldı. Böcey'le Baysal'a bakıp yerdeki taşı işaret edip Alın" diye emir verdi. onlar da itaat edip taş aldılar.

– İşte şeriatın emri. Taşları atın! deyip önce kendisi fırlattı, Kodar'ın sırtına vurdu. Böceyler taş alırken bazıları almış bazıları çekingen davranmışlardı. Deminki uğultular taşları aldırıp attırmanın emriydi.

Abay ulaşana kadar kalabalık birinden sonra diğeri taş atıyordu. Topluluğun yanına Abay gelince Cirenşe onun elinden çekip yüzünü yanaştırarak:

– Şuraya bak! Taş atmak isteyen şu ihtayara bak! Bu Kodar'ın yakını. Kendisi yaşlı Borsak. Ceksen!... Bu köpeğe ne oluyormuş?! dedi.

Abay bir an gerçek katilin bu olduğunu düşündü. Merak içinde yaklaşıp Ceksen'in tam yanına geldiğinde, Ceksen Kodar'ın cesedine bakarak söyleniyordu.

– Git, musibet. Yüzü kara uzak dur! diye büyük bir taşı atıverdi. Kodar'ın vücudunu Abay yeni görmüştü. Kafatası dağılmıştı. Yüreğine kan sıçramış gibi öfkelenip:

– Hey yaşlı melun! deyip Ceksen'in ensesine tokadı indiriverdi. Ceksen, Kodar'ı taşıyan birisinin vurduğunu zannedip arkaya dönüp baktığında:

– Ne kadar da imansızmışsın yaşlı köpek? diyen Kunanbay'ın oğlunu gördü. Abay arkaya dönüp giderken Ceksen buna sertçe:

– Hey çocuk!... Ya sen! diye seslenip: Ben miyim?... Erkek sen, işte... baban! deyiverdi.

Kalabalık: "Ne var; ne oluyor?" diyorlardı. Abay bir çırpıda atına ulaştı.

Beldev'den* atını çözerken, ev içinde ağlayan bir çok insanın sesini işitti. Bu hanımların sesi olmalıydı. Kimisi hüngür hüngür, kimisi

*beldev: Keçe çadırın belinden çevrilerek bağlanmış olan ip.

inilti ile, kimisi de sessiz sessiz ağlıyordu. Seslerini çıkarmayıp boğurcasına ağlayanlar kadınlar vardı.

Erkekler, tüm obanın çocuklarıyla hanımlarını bu eve erkenden kapatmışlardı. Çok korkutmuş olsalar gerekti. Seslerini çıkarmayıp ezile büzüle ağlıyorlardı. Bu da Abay'ın yüreğine bir kurşun gibi değmişti. Dinlemeye tahammülü kalmayınca atına binmeye çalıştı.

O sırada babası Abay'ı çağırdı. Herhalde Ceksen onu babasına şikâyet etmişti.

– Hey Allah'ın belâsı, dur bekle! Göstereceğim sana! dedi. "Yakalayın alıp getirin!" demesine fırsat vermeden Abay atına binip, obasına doğru koşuyordu.

Arkasından takip edip yetişen Cirenşe:

– Hoop, Haylaz Tekebay... Haylaz Tekebay! diye lakap takımtı. Bunlar ovaya doğru hızla gidiyorlardı. Toplanan, adam öldüren, halk arasında kulağın duymadığı, gözün görmediği söylentiyi kendi elleriyle yapan kalabalık atlara binip her tarafa dağıldı. Sessiz sedasız uzaklaştı.

Sadece Böcey, Süyindik ve Karatay bir arada giderken derinden bır iç çekip:

– Yiğidi öldürenlerden bedel istiyorsun. Artık bedel istemek bir yana, suçlamaya dahi hakkın yok. Öldüren kendinsin. Kırk boyun adamıyla taş atıp kendin öldürüyorsun. Hangi yüzle ses çıkaracaksın? dedi.

Karatay bütün bunları biliyordu, Böcey'in gizli hesabının çoğunu Kunanbay altüst etmişti. Böcey'i, Kunanbay'ın bu metodu mahvetmişe benziyordu. Karatay bunu hatırlayıp:

– Şriatin keskin tarafını nerede kullanacağını iyi hesaplamış. Bu şariat da ince hesabın işine geldi ya. Bu da Kunanbay'ın koltuğunun altında desenize dedi.

Süyindik yılıp çekinmiş gibi:

– Boşver! Bütün belâ bununla gitsin, artık bitsin desenize, dedi.

Böcey, çok mücadele ettiğinden dolayı Kunanbay'ın üslubunu çok iyi biliyordu.

– Bitmek, dinmek mi? diye iç çekip: Bökenshi, Borsak, Bunu söylemedin, demeyin! Kodar'ın boynuna geçen ip yarın sizi de boynunuza geçecek! dedi.

Herkes bu düşünceye dalmıştı, sessizce yürümeye devam ettiler.

V

Abay ile Cirenşe'nin bugün bu belânın üzerine geleceklerini tahmin etmemişlerdi. Büyükler galiba halkın çoğunluğu duymasın diye saklamışlardı. Bu konu hakkında hiçbir obada konuşan bilen kimse yok.

Cirenşe sabahleyin Kunanbay obasına benekli bir tazıyı beraberinde getirdi.

Gelmesiyle obanın altını üstüne getirip çoluk çocuğu dışarıya döktü. Taşın altından yine Ospan çıktı.

Cirenşe tazısıyla misafir evin dışına yaklaştığı anda Ospan uzaktan farkedip:

– Ye onu, saldır. Haydi parçalayın şu Cirenşe'nin tazısını. Coldak, Börbasar, Börbasar! diye Kunanbay'ın obasının tüm köpeklerini bir sesle harekete geçirmişti.

Cirenşe, Ospan'ın ortalığı karıştıracağını anlayıp:

– Hey Ospan! Canım biraderim... Durdur, diye ısrarla engellemeye çalışmış idi. Ospan:

– Börbasar... kiş kiş deyip kakhahayla gülüp hırlayarak köpeklerini benekli tazının üzerine çullandırırıştı.

Bu arada miafir evine ulaşan Cirenşe atını bırakıp tazısını boynundan tutarak kollamıştı. Ama yedi sekiz ala köpek, herbir evin yanından fırlayarak, hırlayarak tazının etrafını çevirdi. Eve de sokmayıp yerinden oynatmamış idi. Ospan'a Cirenşe "bırak" dedikçe Ospan katıla katıla gülüp itlerini daha da kızdırıyordu:

– Hırr! diyerek kendisi ileriye atılıyordu. Ama yaşlı köpekler Ospan'ın hergün kendilerini böyle ufak tefek şeylerle uğraştırmasından bıkmışçasına taziyı ısırmadılar. Sadece hırlamak ve havlamakla yetindiler.

Büyük evde oturup bu patırtıyı duyan annesi Ulcan, sabah kahvaltısını yapmakta olan Abay'a:

Abaycığım dışarı çık da şu itleri uzaklaştır buradan. Ortalığı birbirine katan yine o galiba! diye Abay'ı dışarıya gönderdi ve eve giren bir genç hanımı da göndermişti. Abay Cirenşeyi ve tazısını alıp misafir evine doğru yürümüştü. Onlar eve girerken, yeni bulduğu eğlenceye doymayan Ospan, arkalarından gizlenerek gelip tam eve girdiği anda diz kapağını arkasından sertçe çimdikleyiverdi. Köpek zannedip korkup hoplayınca başını kapının kirişine vurur vurmaz evin başköşesine çıkıvermiş. Ospan buna da kikirdeyerek "Ödlek, ödlek" diye alay etmişti.

Boynunda tasmasıyla, kara ağız, benekli kancık, Abay'a çok sevimli geldi. Yutkunurken sempatik bir hali vardı.

– Adı ne? dedi Cirenşe'ye.

– Celkuyın.

– Adı da güzelmış.

– Sadece adı değil. Kendisi tavşan gibilere fırtına gibi esip aman vermiyor! dedi.

Bu Celkuyın'a kendi obasındaki yaşlı bir avcının takmış olduğu isimdi. Cirenşe her zaman bunu söylüyordu.

Bu söz üzerine Celkuyın'ın yalanıp duran hali Abay'ın dikkatini çekti.

– Tavşan avına çıkmıyor musun? dedi.

– Haydi atın var mı? Ben tavşan avına çıkıyordum zaten.

Böylece ikisi, Abay'ın sarı atı hazır olana kadar kımız içtikten sonra batı tarafındaki Kızılsokı denilen ufak sıralı tepeciklere doğru tırıs gittiler.

Kızılsokı'ya varır varmaz ilk girdikleri süratle bir tavşanın peşine takılmış idiler. Celkuyın kendisini yanına yaklaştırmayan tavşanı iki üç bel aşkıktan sonra yorgun düşürüp avlamıştı. Bundan başka tavşana da rastlamadılar. Onu arayıp bulacağız diye, ikisi Kızılsokı'nın Çingis tarafına bakan virajına kadar gitmişlerdi.

Buraya geldiklerinde, Çingis'in Karaşokı tarafından çıkıp gelmekte olan bir tek atlıya rastlamışlardı. O Maybasar'ın diğer bir uşağı Cumagul idi.

O, Cireşe'ye bakıp:

– Sizler iyisi mi Karaşokı'ya gidin. Bugün orada Kodar'ın cezası verilecek. Halk toplanıyor! dedi.

Cireşe merak içinde:

– Ne? Kodar'la gelini nerede? dediğinde:

– Demin Kamusbay'la beraber beş delikanlı yakalamaya gittiler. Toplantı Ceksen obasında, dedi. Cumagul atını kamçılıyıp aceleyle koşturarak gitti. Cireşe bunu duyduktan sonra Abay'a:

– Haydi gidip görelim! Yürü, diye düşünmesine fırsat vermeden heveslendirip alıp götürmüştü.

Gördükleri işte oydu. Artık geriye yönelip ormanlı ırmağın aşağısına doğru süratle koşuyordu. Abay'ın içi buz gibi olmuştu, can damarları sıkışıp titreyerek ürkümüştü. Kimden neden ürküyordu? Özellikle babasından, babasının yaptığından, babasının elindeki kandan ürküyordu. Öz babasından, sert, yaşlı babasından

Abay, Cireşe'nin sözlerine bir cevap vermedi. Irmağı boylayıp dağ arasından hemen çıkamadı. Yol sapa bir yoldu. İkisi yanyana gidemiyordu. Abay önüne geçip vasat geliyordu. Celkuyın ikisinin önünde. Yolun engebeli olması, sohbeti engel teşkil ediyordu. Ama Cireşe Abay'ın arkasından kopmayıp konuşmasına devam ediyordu.

O Ceksen obasında bir iki kişiyle konuşup birkaç şey duymuştu. Onları söylüyordu. Hasta gibi titreyip evhamlanıp gelmekte olan Abay Cireşe'nin tüm sözlerini anlamasa da bir iki noktayı çok iyi anladı.

• Kalabalık toplum arasında ağızdan ağıza yayılmış görünüyor herhalde. İkisi de Kodar'ın sözü diye biliniyor. Biri abartılan diğeri de gerçek sözü. Onun ilki Kodar'ı suçlayıcı söz. Bugünkü ağır cezanın sebebi.

• Onun, "Allah bana ne yaparsa, ben de Allah'a yaparım!" demesi öldürenlerin ağızlarından düşürmediği bir sözdü.

Daha az söylenen, ama topluma daha çok yayılan ikinci sözü, hiç kimsenin unutmadığı bir söz. "Ben köpeksem, siz hepiniz köpeksiniz... Parçalayıp sonra yersiniz!" sözüydü.

Abay'ın kafasını kurcalayan bu söz oldu. O biraz önce kadınların gizli saklı döktükleri gözyaşlarını da aklına getirdi. Cirenşe'nin önünde gelirken birden boşalıp ağlamaya başladı.

Arkasından gelse de Cirenşe Abay'ın ağladığını farkedip:

– Heey, hey Haylaz Tekebay! Sen ne yapıyorsun! diye yanına yaklaşmaya çalıştı. Abay yaşlı gözleriyle Cirenşe'nin doru kaska* atının kafasının kendisinin üzengi tarafına yaklaştığını görüp ayaklarını atın böğrüne vurarak koştu.

O sırada ikisi de dağın içlerinden çıkıp düze ulaşmışlardı. Abay atının başını Kölkaynar'a çevirip kamçılıyarak koştu.

Cirenşe'den gözyaşını saklamaya çalıştı. Cirenşe de koştu. Ama Abay'a yetişmedi. O biraz arayı açıp giderken hüngür hüngür ağlıyordu.

Uzun yıllardan beri Abay ağlamamıştı. Kendisini bırakıp boşaltmasına ağladı. Uçup giden atının iki tarafında ködeli, ayırık otuyla kaplı yeşil bozkırı, taşkın sel gibi arkasında bırakıyordu. İki kulağını sağır edercesine uğuldayıp esen sert rüzgâr, Abay'ın gözünden damla damla süzülen gözyaşlarını köde ve ayırık otlarının üzerine düşürüyordu.

Abay çocukluk günlerinde böyle bir duyguyu ne yaşamış ne de hissetmişti. Şimdi anladı. Gözyaşında insanı tüm gücüyle kendisine çeken farklı sıcak bir güç varmış. Büyük uçurumun zirvesine çıktığın-

*kaska: Alın akıtmalı at.

da, bir an kendini boşluğa bırakmak istercesine çeken, tanımlayamadığı gizli bir güç. Çocuk yüreğinde o anda birçok karmakarışık duygunun girdabına kapılmış gibiydi.

Zavallı bir halde ölenlere büyük bir acıma, merhamet duygusu da vardı. Öldürenlere şiddetli bir öfke ve lanet de vardı. Bununla beraber, özellikle birbiriyle mücadele eden duygular, "baba"sına bunu yakıştıramadığı gibi ortada bir de ondan çekingenlik, korku da hakimdi.

Bütün bu içindekiler çocuk dünyasını allak bullak edip nefret uyandıran duygulardı.

Hüzünlü ağlayışı, medrese, din hocalarının söylediklerine göre günahkâr insanların suçlarına, günahlarına kefaret olarak döktükleri göz yaşları mı? diye o an düşündü, ama bu düşüncesinden hemen vazgeçti.

– O değil!

Çünkü onlar din adına, özellikle imamın verdiği fetvaya dayanarak yaptılar ya. Kime şikayet edeceksin? Tek başına yapayalnız! Kendini en biçare, en zavallı bir yetim gibi hissetti. İçten daha da büyük ve ağır, boğucu dalgalar katlanıp bükülerek çocuk yüreğine çarptıkça öncesinden daha da hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Sesli sesli ağladı, Cirenşe'ye fakettirmeyeyim, diye hâlâ süratli gidiyordu.

Atın koşmasından mı yoksa çocuk gönlünün yıpranmasından mı, Abay bir zaman sonra ağlarken böğürerek boğulurcasına kusmaya başladı. Midesini boşalttı. Canı da, vücudu da çok azap çekti.

Buna rağmen durmadı. Atın yecesine sınıksız sarılıp sadece düşmemeye gayret ederek koşturmaya devam etti.

Cirenşe'yi arkasında bırakarak Kölkaynar'a ulaşış annesinin evine vardı.

Ulcan dışarıda duruyordu. Çocuğu evine yaklaştığında yüzüne bakıp cndişelendi. Abay'ın beti benzi atmıştı, yüzü kireç gibiydi. Hatta Abay'a benzemiyordu. Ulcan: "Ben mi yanlış görüyorum" diye gözlerine inanmayıp tekrar tekrar baktı. Ama baktıkça Abay gözüne farklı görünüyordu. Çocuğu atını bağlayıp yanına geldiğinde farketti. Gözü-

leri kıpkırmızı olmuş, şişmişti.

- Vah vah! Canım yavrum ne oldu sana? diyerek "Birisi mi vurdu?" "Babası mı dövdü acaba" diye bir an düşündü. Dışarıda yabancı birisi yoktu. Abay hiçbir şey söylemeden annesini kucaklayıp sıcak başını göğüslerine yaslayıp sımsıkı sarıldı. İyi ki annesi varmış. Ağlaması bittikten sonra vücudu zangır zangır titreyip hastalanmış gibi oldu. Ama Abay'ın gözünde bir damla gözyaşı yoktu. Hepsini dökmüştü. Artık bundan sonra ağlamayacağına ve gözyaşlarını hiç kimseye göstermeyeceğine dair kendi kendine söz vermiş.

- Derdini söyle yavrum. Ne oldu böyle! Yoksa baban mı dövdü?

- Hayır hiç kimsenin dövdüğü yok. Sonra anlatırım... Yatağı hazırlayıp beni yatırır mısın? diyerek Abay annesine sarılarak eve doğru yürüdü.

Sabırlı Ulcan, ondan sonra onu sıkıştırarak hiçbir soru sormadı. Evde büyükannesini ve diğer insanları da telâşlandırmadı. Abay'ın durumunu hiç kimseye farketmedi. Büyük beyaz evin sağ tarafına getirip, babasının yer yatağını hazırlayıverdikten sonra soyup yatırarak deriden yapılmış yorganını üzerine örtüp bastırdı.

Büyükannesi:

- Ne oldu yavrum? Uşundun* mu yoksa? deyip birşeyler öğrenmek istediğinde Ulcan:

- Galiba uşunmuş. Dokunmayalım. Rahat uyusun diye, çoban Katşayı çağırıp:

- Tünlüğü** kapatıp kapıyı açık bırakın. Abay'a güneş değmesin, diye usulca söyledi.

Büyükannesi evin köşesinde yatan Abay'ın sırtına dikatlice bakıp kaşlarını çatıp evhamlandı. Dudağını kıpırdatarak sessizce dua etmeye başladı.

* uşunuw: İğrentiden dolayı vücutta meydana gelen rahatsızlık.

** tünlük: Keçe çadırın en üstünde, duman çıkacak yerinde bulunan ve rüzgara göre dumanı ayarlayan keçe parçası.

Ulcan, sabahleyin Abay'ı beraberinde götüren Cirenşe'nin nerede olduğundan habersizdi. Dışarıda deminki gibi köpekler havlayınca "Tazısıyla gelen o olabilir mi acaba?" diyerek evden çıktı. Cirenşe misafir evine inmiş, atını bağlıyordu. Ulcan büyük evin kenarında durup Cirenşe'yi kendi yanına çağırıp olan biteni sordu.

Cirenşe sabahki tavşan avından başlayarak Ceksken obasında gör-düklerini, dönüşte olanları bir bir anlattıktan sonra:

– Abay nerede? demişti ki, Ulcan Abay'ın yattığını söyleyip Ci-renşe'ye kırgın bir ifadeyle baktı.

– Işığım, son çocuk değilsin, koskocaman adamsın. Kendin gitsen neyse. Öyle kötü, facianın yaşandığı yere Abay'ı niye götürdün? dedi "Kötü", "facia" sözlerini bastırarak söyleyip "Çocuk ya korkarsa diye hiç düşünmedin mi?" dedi.

Cirenşe ne söyleyeceğini bilemeyip mahçup duruma düştü.

– Ayıp oldu. Kendim de pişman oldum. Gerçekten ceset görece-ğiz, diye düşünmemiştim.

– Evladım, bundan sonra Abay'ı öyle yerlere sakın götürme! Gençsin, büyüklerin belâsından kendin de uzak dur! Belâ onlarla ol-sun! Görüp öğrenip de ne yapacaksın! dedi.

Cirenşe, nice büyüklerin içinde sözünü böyle yerli yerinde, bu ka-dar oturaklı söyleyen insanı ilk kez gördü.

Ulcan'ın karşılıklı konuşur gibi söylediği iğneleyici sözleri ona azarlamaktan, vurmaktan daha ağır geldi.

Mahçubiyetinden yeri eşeleyip tekrar misafir evine döndü. Ulcan da kendi evine yöneldi. Cirenşe başka hiçbir şeyle meşgul olmayıp atı-na binip tazısıyla beraber gitti.

Öğle vaktini aşan bir zamandı.

Abay akşam, annelerini arayan kuzuların sesleriyle uyandı. Bugün hava kararmış, koyunları geç mi sağdılar acaba.. Etrafı uğultular kap-lamış... Ama bunu bulanık bir rüya zannediyordu. Başu kurşun gibiy-di. Vücudu ateşten yanıyordu. Ağzı kuruyup dudakları harareten ka-

ramıştı. Güçlkle yutkunuyordu. Yanında annesiyle büyükannesi otu-
ruyordu. Ulcan alnına avcunu koyup ateşine bakıyordu.

- Anne... Büyükanne! Ne oldu bana? Hasta mıyım yoksa? diye ggö-
zü yaşarıp annelerine bakarak yatakta döndü.

- Evet vücudun ateş. Neren ağrıyor? diye sordu Ulcan. Abaay,
döndüğünde şakaklarının zonkladığını hissetti. Onu söyledi. Ulcaan,
kaynanasına demin Abay uyurken bir konuyu söylemişti.

İkisi de:

- Korkup uşunmuşlar! diye karar vermişti. Cireşe'ye de büyüklerle
de lanetler yağdırıp yere tükürmüştü.

Abay annelerinin gündüz geçen olayları bildiklerini farkedip:

- Babam... babam! ... diye babasını hatırladı. Derin bir iç çekerek
gövdesini sıvazladı, annelerine şikâyetini imâ ederek: " Ne kadar sert
, ne kadar acımasızdı" dedi. Babası hakkındaki içinde yatan şüpheli,
endişeli, zor ifade edilen duygularını hayatında ilk kez dışarıya vurup
bir insana söyledi. Büyükannesi tam duymadı. Ulcan, Abay'a cevap
vermeyip ses de çıkarmadı. Ama kaynanası bunu eşleyip dizinden
dürterek "Ne dediğini söyle gibisince işaret ettikten sonra dudağını Ze-
re'nin kulağına uzatıp:

- Babasını söylüyor. Çok sertmiş, niçin acımasız diyor" dedi.

Büyükannesi derinden bir iç çekip Abay'ın yüzüne yaklaştı, alnını
koklayarak uzun uzun oturdu.

- Birtanem, gözümün nuru kuzucuğum! diyerek: "Hiç acımıyor,
acımıyor o! diyerek gözünü kısıp başını yukarı kaldırdı.

- Hey Allah'ım sana yalvarıyorum. Zamansız dileğim. Bu gözü-
mün nuruna, babasının kötü karakterini verme!... Katı yüreğini göster-
me!... Ey Yaradan! diyerek cılız elleriyle kırıksık, şefkatli yüzünü sıvaz-
layıp dua etti. Ulcan da içinden "amin" diyerek duaya katıldı.

İki ananın arasında hasta bir çocuk. Vakitsiz üçünün gizli dileği;
samimi diledikleri buydu.

Abay'ın kendisi de yüzünü sıvazlayıp onun dileğine bütün gönlüy-

le inanıp dua etti.

Ömrünü, çocukluğunu yeniden bulmuş gibi yüreğini iyiliğin nuru yeniden aydınlatmıştı.

Ama bu sadece iç dünyasıydı. Vücudu hâlâ hastaydı. Tam kendini bulacakken vücudunun ateşi ve başının ağrısı tekrar kendini gösterdi. Artık üçü de sessiz ve sakindi. Dışarıdaki koyun, kuzunun meleşmeleri de dindi. Ev içi bugün her zamankinden daha sessiz.

Bu arada Abay'la anasının kulağına farklı, soğuk bir ses duyuldu. Birisi:

– Vah kardeşim vah kardeşim, diye bağıarak geliyor. Bu boyda, erkeklerin, insan öldüğünde ölüyü haber vermek için uzaktan at koşturup bağıarak gelme âdeti vardı. Bu şekilde "vah kardeşim" diye koşarlardı. Evde ikisinin de yüreği "cızz" etti. Yaşlı büyükannenin bu sesi duyduğu yoktu.

Ulcan'ın yüreğinde korkunun üstüne ilk aklına gelen, "Ocağımızdan ölen birisi mi var? yoksa Kunanbay'ın kendisi mi öldü? diye düşünmek olmuştu. Korkup merak içinde dışarıya kulak kabarttı.

Ürktüğünden dolayı iyi anlayamamıştı. Takırdatarak gelen bir nal sesi yoktu. Bu ses yakından gelen yayanın sesi. Önce Abay anladı. Sesini bilhassa kalınlaştırıp bağırarsa da bu çocuk sesiydi. Hatta haylaz Osman'ın sesiydi.

O dışarıdaki oyunundan dönüp gelirken "kötü hurafe", oymuş buymuş diyenlere bakmadan, kendi kendine sahte gözyaşları döküp:

– Vah kardeşim Kodar!... Vah, Kodar diye dizlerine ellerini vurup atın nal seslerini vermeye çalışıyordu. Koşarak geldi. Kodar'ın ölümünü tüm oba gibi o da duymuştu. Biraz önce akşama doğru, bulak başındaki bir düzlükte toplanan yaşlılarına öncülük yapıp böyle bir oyun çıkarmıştı. Düzlüğün ortasına çukur kazıp oraya bir kuru kemiği getirip mezar şeklinde düzenleyerek gömüp etrafında dizilip bu şekilde bağırışmışlardı.

Ulcan, Abay'ın hastalığının üstüne kendisini çok korkutan Os-

pan'ın hareketine pek sinirlendi.

Günboyu çamur içinde her tarafı toz duman olan Ospan'ı:

– Gelir misin ey yavrum! Gel canım! deyip hiç sır vermeden sinirini gizleyerek çağırırdı. Azarlayıp kızarak konuşursa Ospan yine yarırmazlığına bürünüp kaçarken karşı gelip yakalanmazdı. O şimdi annesine zıplayarak koşup tam ocak başından Abay'ın yatağına kadar atılıp Ulcan'ın dizine çarparak “pat” diye oturdu.

Annesi onu sol elinden hemen yakalayıp:

– Sen deminki nahoş olan şeyi de nereden çıkardın? Onun köütü bir hurafe olduğunu söylememiş miydim? “Evde, çocuk hasta yatarken köpek peşinde koşan cinli” diye yulkup yüzüstü yatırarak kaba yerlelerini tokatladı.

Ospan babası vurduğunda ağlamasa da, annesi vurduğunda suulu gözdü. Babası ağlamasına aldırılmazdı. Ama annesine karşı bunun bba-zan işe yaradığı olurdu. Bu kendisini kurtarmanın ağlamasıydı. Şimdi de olanca gücüyle bağırıp feryad etti. Annesinin elinden kurtulup sol yaktaki büyük yatağın üzerine sıçrayıp çıkarak kapaklanıp ağladı. Ama bu defa ne kadar ağlarsa ağlasın ona acıyıp teselli eden bir anne yoktu. Bunu anladı. Gözünde bir damla gözyaşı olmasa da yalandan arasına bağırıyor. Kendisi de ağlamasından bıkmaya başladı. Artık tekkar haylaz karakterine girip ağlıyormuş gibi yatarken aniden:

– Vah kardeşim! diye bağırdı. Bir iki defa gözünün altından annesi tarafına baktı. Kendisiyle ilgilenen hiç kimse yoktu. Tekrar bir kkez bağırdıktan sonra bir daha bağırıp arkasından yeniden kurtları kayna-yıp:

– Vah kardeşim Abay! diye seslendi.

Abay, hasta yatsa da kendini tutamayıp gülüverdi.

Ospan yeni farketti. Annesinin iri, dolgun vücudu hareket etmeye başladı. O kalkmak üzereydi. Dayağın tekrar devam edeceğinin farkına varıp annesi kalkıncaya kadar fırlayarak:

– Vah kerdeşim Abay, Abay Abay! diyerek kapıya doğru kendini

attı. Annesi kalkıp yakalamak istemişti, fakat geç kaldı.

– Heey kim var? Tut! Yakalayıp getirin şu cinliyi! demişti. Ospan kapı önünde kaykıla kaykıla, hoplaya zıplaya, kenar evler arasında koşarak kayboldu. Dışarıda annesinin emrini duyup onu yakalamak için üzerine gelen Takecan'ı görmüştü.

VI

Abay, uzun zaman hasta yattı. ilk günleri bazıları "uşınmış", bazıları "sara", daha bir başkaları da "tifo" hastalığı diye çeşitli tahminler yürüttüler de tam bilen yoktu. Bu nedenle ilaç verilmedi.

Sadece ilk yattığı günün ertesinde büyük annesinin isteği üzere, bir yaşlı kadın güneş batarken Abay'ı dışarıya çıkarıp yeni kesilmiş koyunun akciğerleriyle göğsüne vurdu. Yüzüne su piskırtıp üfürerek:

– Git felâket, git! Çocuğumdan çık! diye batmakta olan kıpkızıl güneşe doğru yöneltip tedavisini yaptı. Üflemiş idi.

Abay'ın eklemleri zangır zangır titreyip başı dönmüş, dışarı zorla çıkmış. Gözünün puslanmasından mıdır nedir, şu anki güneşin kızılığ-ı daha önce hiç görmemiş gibi, gözüne farklı göründü. Masal mı, düşün mü? Sanki başka bir alemin değişik bir tablosu gibiydi.

İki gün geçtikten sonra oba Kölkaynar'dan Çıngıs'a göçtü.

Çoktan beri, her boyun büyükleri, mal melal sahipleri "Yaylağın donu çözülmüş mü, otu yeşermiş mi?" diye gelip geçenlerden soru soruşturuyorlardı. Yamaçları, etekleri yeşerse de Çıngıs'ın sırtları kolay kolay ısınmıyor ve erkenden de yeşermiyordu.

Karın çok yağdığı sırtlar. Bütün Tobıktı'nın bol suyu, geniş yaylağı, engin otlak, bol alanı Çıngıs'ın diğer tarafındaydı.

Kunanbay obası, göçtüğü zaman, civardaki diğer kalabalık elde aynı anda hareketlenmişti. Ovadaki bol otlu kışlak yerleri: Cidebay, Musakul, Şüyginsu gibi alanlardan ardardına göçüyorlardı. Her bir oba, dört bir yandaki Akbaytal, Köldeneyen, Cigitek, Şatkalay, Bökenşi

gibi geçitlere yöneldiler. Çingis'taki bazı geçitlerin adları, dağın o ci-
varını tutan boy adıyla isimlendiriliyordu. "Cigitek", "Bökenşi" gibi
isimler böyle isimlerdi.

Kodar kışlağıyla Ceksen kışlağı arasındaki geniş vadi Bökenşi Ge-
çidi'ne doğru uzanıp gidiyordu.

Sihhatli olsa, Abay göçü neşeli geçirip eğlenir idi. ilkbaharda Çın-
gıs'ı aşarak yaylaya geçmek, büyüklere, özellikle mal melal sahipleri-
nin yanısıra hali vakti yerinde olmayanlara uzun bir meşakkat olsa da
çocuklar için seyahat gibiydi.

Abay da önceki yıllar, bu Kölkaynar'dan ta uzaktaki öbür Baykoş-
kar ırmağına ulaşıncaya kadar on kez konaklayıp varan yolculuğu ne-
şesi bitmeyen panayırın göçü gibi görüyordu.

Bu seneki göç de öyleydi. Yoldaki belli konaklama yerleri: Taldı-
bulak, Barlıbay, Kızılkaynardı. Bazı konaklama yerlerine sabahtan
yerleşip akşam tekrar göçerlerdi. Bazı konaklama yerlerinde bir iki
gün kalır giderlerdi. Büyük evler kurulmayıp "urankay", "abılaysa",
"jappa", "itarka"* denilen çeşitli küçük, dar, alçak basit çadırlar kuru-
lurdu. Herkes kendi beğendiğine göre bunlardan birisini kurardı. Kala-
balık halk, bütün oba, bu yaylaya göç seferinde çocukların "avıl-avıl",
"kürke-kürke"*** denilen oyunlarını andırıyordu.

Kış, ilkbahar ve sonbaharda birbiriyle uzak mesafelerde yerleşmiş
olan obalar bu göç yolculuğunda yerleşim münasebetiyle biraraya ge-
lip karışıp yerleşiyorlardı. İnsanları, hayvanları, çadırları birbirine ka-
tılıyor, bir obayı diğer obadan ayırmak mümkün olmuyordu.

Diğer insanlara nazaran bunun gibi göç, koyuncu, kuzucu, yılmacı-
ların en elverişli günleri oluyordu. Bazılarının yılmacılarına göç atları,
hırçın atlar karışmıştı. Bazılarının koynuna başka bir obanın kuzusu
katılmıştı. Koyunla koyun karışıp gitmişti. Böyle bir telâşe içinde fır-
sattan istifade ederek bazı saf çobanların toklu moklusu, uyanık oba-
nın etliği olarak gidiyordu.

* urankay, abılaysa, cappa, itarka: Basit çadır çeşitleri.

** avıl avıl, kürke kürke: Çocukların ev yaptıkları bir oyun türü.

Kendilerinkini tasarruf edip başkalarından gelen katılmış girmişler olursa gece karanlığından faydalanıp yarı pişmiş, yarı çiğ iştahla mide-sine indiren bazı önde gelenler de oluyordu.

Bu yolculukta çok halkın acele göçüyle birlikte deminki gibi bir araya toplanmanın bir başka sebebi de dışarıda ilk günlerde tehlikenin çok olması. Issız olmasından dolayı, bu yerlerde, dağ sırtlarında yav-rulayan kurtlar, halklar gelinceye kadar fare, dağ sıçanı avlayarak ya-şamlarını sürdürürken artık hayvan sürülerinin geldiği zamanda gece-leyin rahat bırakmayıp saldırıyorlardı. Çok obalar gece boyunca sürü-lerini atlarıyla denetleyip obaların kenarlarına durmadan ateşler yakıp oturarak bağrışma çağrışmalarla geceyi geceye ekliyorlardı. Bütün bunlar, yaylaya göç seferini, hergünkü alışagelmış diğer mevsimdeki ve diğer hayatın hepsinden bambaşka bir renkliliğe büründürüyordu. Gündüzse bütün halk at üstünde. Erkekler göç boyunca ellerinde mız-rak, sopa ve savaş baltalarını eksik etmiyorlar. Bu manzara, göç yolcu-luğunda süvari ordusunu andırıyordu.

Ama bu sene, herseneki gibi tekrarlanan bu göçler, Abay için son derece huzursuz ve sıkıntılı geçti. Ağır bir hastalığı da yoktu. Ama der-manı da yoktu. Yürümeye çalışınca gözü kararır başı dönüp yere yıkı-lıyordu. Hastalığına bakarak göçmemek de olmazdı.

Üç, dört gün içinde Ulcan'ın evine sadece birkez uğrayan Kunan-bay, çoğunlukla güzel komşu Aygız'ın evinde kalıyordu.

Ara sıra büyük hanımı Künke'nin yanında bulunuyordu. O ayrı obadaydı. Kunanbay o obanın göçüyle gidiyordu.

Çocuğunun hastalığının başlangıcında birkere hal hatırını sordu, sonra unutmuş gibiydi.

Abay, ata binemiyordu. Üzeri yüklü deveye bindirmeye,"Yük devrilip deve yıkılırsa çocuk sakatlanır" düşüncesiyle annesi müsaade etmedi. Yaşlı büyükkanesi ile Ulcan'ın bir at arabası vardı. Eskiden bu el, göçebe olduğu için araba gibi birşeyi bilmiyordu. Tobıktı arası-na ilk defa gelen at arabasının, bu Zere'nin, yani Kunanbay'ın yaşlı an-nesinin mavi arabası olduğunu söyleyebiliriz. Kunanbay ağa sultan se-çildiğinde annesine:

– Goerken buna binersin! diye Karkaralı'dan özel olarak getirtmiŐti.

Dağlık yerde atla gitmek bugünlerde Ulcan'a biraz zor geliyordu. O, biraz yaşlanmış, vücudu uyuŐup kalmıştı.

Fakat Ulcan, Abay'ı düşündüğünde kendi huzurunu bir kenara bırakıp arabaya, bykkannesinin yanına Abay'ı bindirdi. Kendisi sakin, doru dişi ata binip daima arabanın yanında gidiyor.

Yaylada Kunanbay obasının çok zaman yerleşip oturduğu yerlerden biri de Botakan'dı. Kölkaynar'dan buraya ulaşıncaya kadar yaklaşık yirmi gün geçti. O yirmi gün içinde yol boyunca hastalıktan kendini kurtaramayan Abay, artık Şimdi yavaş yavaş iyileŐmekteydi. Kendi kendine kalkıp yürüyor, dışarı çıkabiliyordu.

Artık kendini toparlayıp çocukluğuna, oyun eğlencesine de kavuŐmuŐtu. Ama ilginçti! Bu sene, özellikle son günlerde çocukluğunun eğlencesinden, merakından ayrılmıştı. Hatta kopmuŐtu. Hastalıktan yeni kalktığı için mi , yoksa son zamanlarda gönlünden geçirdiği ağır duygu ve derin azaptan mı? Veya ocukluğu geçip olgunlaŐmaya yüz tutmasından mı? İki arada, bir derede kalmış gibiydi.

Bu yıl Abay on üçünü doldurmuş idi. Boylu poslu olmuş, kolu bacağı uzamıştı, burnu biraz irileŐmiŐti. ocuku yüzü yerini ergenliğin izlerine bırakmış. Ama tüm bedeni yetiŐkinliĐini göstermiyordu. İnce lip zayıflayıp uzamıştı. Güneş görmeden büyüyen solgun dal gibi serpilmiŐti.

Önceleri yağız yüzünde bir canlılık vardı. Şimdi Őehirден dönmesi ve hastalığa yakalanması sonucuyla mı sararmıŐtı acaba? Seyrek kahverengi saçlarının arasından başının derisi biraz görünüyordu. Bunun sebebi hastalık ve güneş grmemesiydi.

Abay'ın bundan sonraki renkli davranışları kendi istediği gibi oldu.

O ata binip yürüyecek kadar olsa da evden dışarıya pek çıkmadı. Diğer oculara nazaran başka uĐraŐlar ve yakın bir arkadaş buldu. Onlar byknesi ve ondan sonra gelen annesiydi.

Abay, kıymetini bu sene anlayabildi. Onun büyükannesi müthiş usta bir hikâyeciymiş. İlginç konuşuyordu. Hikayesini başından sonuna kadar akıcı bir üslupla ballandıra ballandıra anlatıyor. Önceleri Abay, hastalığının başlangıcında bir gece uyuyamayıp büyükannesinden bir masal anlatmasını rica etti. O da biraz düşünüp:

– Eee... Bir varmış bir yokmuş. Eski zamanda birisi varmış, diyerek ufak tekerlemelerle giriş yapmıştı. Abay onu unutmadı. Gelecek sefer masal istediğinde büyükannesinin dizine yavaşça vurup:

– Eeee... Bir varmış bir yokmuş, eski zamanda biri varmış, diye yine masal dinlemek istediğini bildirirdi.

Büyükannesi önceleri çok masallar anlatmış. "Edil-Cayık" "Cupar Kargı", "Kula Mergen" bunlardan birkaçıydı. Masallarını ona sabah akşam hatta göç yolunda bile tekrar tekrar anlatıyordu.

Son zamanlarda sağlığına kavuştuktan sonra büyükannesinden yine yeni hikâyeler dinledi. Bunlar halk arasında Zere'nin gençliğinden bu yana gördüğü, duyduğu hikâyelerdi. Halkla halkın savaşı, çekişmesi konusunda birkaç gün söyledi. Bundan yirmi otuz yıl önce Nayman'ın bu boya, bu obaya saldırdıklarını, o zaman Bostanbek denilen üvey çocuğunun öldüğünü ve Nayman Boyu'ndan bu obaya esir düşüp bir buçuk yıl ayakları zincirli kalan Kocamberdi denilen ozanı anlatıyordu. Onun pek çok türküsünü ezberden söylüyor, "Karaşor Çapkan" gibi savaş ve hücumları da anlatıyordu.

Başka günlerde Mamır, Enlik gibi kızların hikâyelerini de anlattı. Abay bıkmadan, usanmadan pürdikkat dinlerdi. Bazen büyükannesi yorulup söylemediği zaman annesine yapıştırdı. Ulcan da çok hikâyeye biliyordu. O genellikle şiirsel tarzda anlatıyordu. Tahsil görmemiş annesinin bugüne kadar unutmadan habersizce gizlediği zekâsına hayran kalıyor. Sayısız nice eski dönem jırlarını, atışmalarını, öğüt, fıkralarını da çok söylüyordu. İki annesini şevklendirip tekrar söyletmek için bazen kendisinin şehirden getirdiği kitaplarının arasından "Yusuf ile Züleyha" gibi kıssaları okuyuveriyordu. Bazen de melodik tarzda okuyordu. Annelerinin anlayamadığı Türk dilinin zor sözcüklerini anında

Kazakça olarak söylüyor, böylece tekrar çoşturup eski hikâyeleri yeniden anlattırıyordu.

Zere, halk savaşını hikâye ederken o işlerin hepsini, halkın başına belâ getiren, ağlatan felâket günleri diye anlatırdı.

Küçüklüğünden beri, masalı, hikayeyi çok seven çocuk bu yaz daha da çok duyup iyi öğrenmişe benziyordu.

Annelerin hikâyelerine böyle dikkat kesildiği günlerde eve iki yabancı misafir geldi. Birisi yaşlı, diğeri genç. Genci Abay tanıyordu. Tanıdığından dolayı çok sevindi. O geçen sene yaylağa gelip bu evde üç gün kalarak "Kozu Körpeş Bayan'ı" söyleyen Baykökşe denilen jırıydı. Yanındaki yaşlıyı Abay tanımasa da annesi çok iyi biliyordu.

Konuklarla hal hatır sorma faslı bittikten sonra Ulcan Abay'a bakıp gülümseyerek:

– Hey oğlum, büyükannenle ikimizin ayağını bir papuca sokuyordun. Hikâyenin, jırın hazinesi aha şimdi geldi. Bu kişi Barlas denilen ozan! dedi. Top beyaz sakallı, yakışıklı, gür sesli Barlas'ın deyişleri Abay'ın hoşuna gitti. Bildiğini saklayıp sessizce oturan diğer büyüklere benzemiyordu.

Barlas çok açık sözlüydü. Sanki bu evin insanı bu obanın adamı gibiydi.

– Ey oğlum, "Söyleyen sular gibi çağlamış, dinleyen kulağını vermiş" dercesine söylemeyi de, dinlemeyi de seven halk; kültürlü halk değil mi ya. Sen dinlemekten bıkmazsan, söylemekten de Baykökşe usanmaz, diye genç arkadaşına bakarak güldü.

Yaylağa geldikten sonra yabancı misafirlerin gelip gitmesi çok oluyordu. Barlas, Sıban Boyundandı. Yaylağa, obaları yakınlaşınca her seneki âdet üzere bu obalara hal hatır sormak için gelmişlerdi. Mamay Boyu'ndan Baykökşe onlara yolda katılmıştı. O Barlas'ın ozan çırağı. Her sene böyle birlikte gelip birkaç ayı beraber geçiriyorlardı.

Tüm aile hoş karşılayınca, iki ozanın dilleri açıldı. Bu gece aş pişinceye kadar Barlas, "Koplandı Batır" destanını söyledi. Abay'ın Ka-

zak ağzından ve kitaplardan şimdiye kadar duymadığı en muhteşem, en çekici destan buydu. Barlas destanını bitirip el yıkamaya hazırlan-dıkları sırada Abay:

– Bunu söyleyen kim? Bu destanı ortaya çıkaran kimmiş? diye deminden beri kendini mest edenin adını öğrenmek istedi.

– Oğlum, eskiden beri sürüp geliyor diyorlar ya, bunun tarihi için... dedi.

Koplandı'nın vedalaşması, Tayburıldı'nın saldırısı, Kazan'la Koplandı'nın cengi Abay'ı çok etkilemişti. Uyku vaktinde uzun süre heyecanlanıp uyuyamadı.

Ertesi gün Ulcan, Barlas'la Baykökşe'yi bırakmadı.

– Gitmeyin, bir kaç gün daha misafirimiz olun, dedi. Bu Abay'ın da arzusuymdu. Abay önceleri, eğitimin, bilginin sadece kitaplarda; bilim, sanatın da yalnızca medreselerde olduğunu düşünürdü. Ona destan ustası Nizami, Nevaî, Fuzulî, büyük bedii; Şeyh Said, Hoca Hafız, kahramanlık destanında Firdevsî'yi biliyordu.

Kazakta nice "Bayan-Körpeş", "Akbalı-Bozdaktar" olduğunu bil-miyordu.

Dili berrak, hayatları yakın geldiğinden mi, yoksa Barlas'la Baykökşe'nin karşılıklı söylediği destanlarının bazen yükselen, bazen ya-vaşlayan, bazen de coşkulu dalgalanan, hızlanan sesinden mi? Ya da kulağa hoş gelen, mestedici yumuşak dombıra sesinden mi? Ne olursa olsun Abay bugüne kadar Barlas ve Baykökşe'nin söylediği destan ve jırlara denk gelen hiçbir şey duymamıştı.

Gece gündüz Barlas'ın yanından ayrılmıyordu. İki ozan Ulcan'ın evini, tüm obayı coşturup neşelerine neşe kattı.

Dişi atları bağladıktan sonra öğleye doğru oba kımıza toplandı. Keyifle jır dinlendi. Gündüz daima uzun jırlar söylenirdi. Veya bazen şeşenlerin*, hatiplerin söyledikleri tekerlemeler, tartışmalar, hükümler, davalar söylenirdi.

* şeşen: Kazakların hatip söz üstadları.

Halk dağılıp başbaşa kaldıklarında Barlas kendi jırlarına koşar, ar-kadaşı diğer ozanların söyledikleri jırları termeye* katardı.

Bunların arasında, dönemin sesini, halk derdini dile getiren sözle-ri ayriyeten söylüyordu. Barlas birisini öven veya dinleyenlerin isteği-ne göre jır söyleyen bir ozan değildi.

Abay'la annelerinin akşamleyin dinlediği jırlarının çoğu, Barlas'ın sevdiği, kulağa hoş gelen termelerdir. Böyle zamanda Barlas, Abay'a gündüzkü Barlas'tan çok farklı görünüyordu. Artık o, ilginç, coştura-rak söyleyen güldüren, eğlendiren birisi değildi.

Akşamları o büyük bir öğütçü, bazen dertli bir ihtiyar gibi oluyordu. Öyle zamanlarda içini döküp:

*Kulağımı aç jırma,
Düşünerek bak sırrıma,
Neşe içinde değilim.
Kulan** gibi koşsam da,
Çeşitli ezgiler döksem de,
Dertten Barlas ayrılır mı?!*

diye halini arzederdi.

– Derti nedir? diye Abay arastrı annesinden soruyordu.

– Onun büyük bir özelliği de pıreyi deve yapan alışkanlığının ol-maması.

Henüz halkın kıymetini bildiği bir ozan değil. Bu sözünü iyi öğ-ren! dedi Ulcan.

Dinlemeye devam eden Abay, Barlas'tan yine yeni sözler işitti. Bu sözler, bu devrin yöneticisiyle beyini konu edip eleştiren sözlerdi. Ter-menin bir bölümünde Barlas:

*Ağa sultan yönetici var,
Ele malum kılıklar,*

* terme: Bir türkü çeşidi.

** Kulan: Katır gibi yabani yıktı.

*"Öl" dediğinde ölmezsen,
"Yürü" deyince yürümezsen,
Malını elinden kapar,
Kendini zincire bağlar!*

diye başladı.

Abay babasının evde olmadığını hatırlayıp "Hemen gelmese", "Biraz gezip dolaşsa" diyordu. Gerçekten de Barlas geldiğinden beri Kunanbay bu evine gelmemiştir. O, bir grup büyükle civarı dolaşmak için seyahate çıkmıştı. Ulcan'ın da Barlas'ı göndermemesinin nedeni buydu. Ozan ile türkücü, Kunanbay şayet olsaydı bu obada o kadar samimi, rahat kalamazlardı.

Barlas, "Yöneticiyle bey" dediğinde kimi kastediyor? O konuyu açıklamadı. Ama Abay, onun buna benzer jırlarını daima kendine göre yorumluyordu. Örneklerinin çoğunu yakın çevreden arıyordu. Ama bu çocuk da, sırrını düşüncesini hiç kimseye açıklamazdı.

*"Starşın denilen hakim var,
Faydasını görür yakınları,
Kalabalık el, onun yemi,
Fırtınalı günde saldıran,
Aç kurt gibi parçalar..."*

Bu starşın "Maybasar" diye düşündü Abay.

*... Fakir, fukara demeden,
Hepsini süpürüp kavurur,
Zavallıların elindekini yemek isterse,
Önüne engel koyuyor.
Bunların hepsini görüp,
Yüzünün kırışıklığı da çoğaldı.*

Boğazından "ah" edip iç çektiğinde, Abay Barlas'ın içindeki sızıyı anlamıştı. "El birliği sallandı" diyordu. Bu onun, daha önce hiç duymadığı feryadı figanıydı.

Yüzünden açıkça belli olmasa da her devirde ve her yerde acıyla haykırıp üzüntülü, çileli yolları aşan büyükannesi gibi çok yaşayan çok zahmet gören adamın büyük bir derdi var. "O ne?" Abay bunu tam olarak anlayabilmiş değildi.

"Bu defa Abay, hem kendisi alışarak, hem de annesi vasıtasıyla baskı yaparak Barlas'la Baykökşe'yi tam bir ay tuttu. Bu zaman zarfında genç çocuk, Barlas ve Baykökşe'yle samimi bir arkadaşlık kurdu. Son zamanlarda, geceleri Barlas'ın koynuna girip yatıyordu. Gündüz herşeyiyle ağırlıyordu. Abay'ın kıvrak zekâsını takdir edip memnun olan Barlas, uygun bir zamanda bir tekerlemeyle:

*Işığım birgün büyüsün,
Büyüdüğünde ne yaparsın,
Uzağa yücelip gidersin,
Çalışırsan zirveye çıkarsın.*

diye Abay'a dombırasını hediye etti.

– Al çocuğum bu benim duam olsun. Bu benim gönül sözümdür, dedi. Abay mahçup olup ses çıkarmadı. Bu "Barlasların yarın gidecek" denilen gecede yemekten önce söylenen sözdü.

Ertesi günü ozanlar atlarını eyerleyip gitmeye hazırlanırken Abay annesini dışarıya çağırıp:

– Anne, ikisini de güzel bir hediyeyle uğurlar mıyız? dedi. Ulcan ses çıkarmadı.

Konuklar kımızlarını içtikten sonra vedalaşırken ulcan, Barlas'a bir söz söyleyeceğini ifade eden bir işaret yaptı. Konuklar bir an duraklamışlardı.

– Şu oğlum okuldan döndü döneli uzun süre hastalanıp bir türlü iyileşmemişti. Sizler geldikten bu yana şirin sözlerinizle şifa getirmiş oldunuz. Ayağı uğurlu konuk oldunuz, dedi.

Abay gerçekten de tam bu sırada kendini tüm hastalıktan arınmış, gücünü kuvvetini toplamış gibi hissetti. Annesi ses çıkarmasa da, açıktan belirtmese de "bilge, sevgili, eleştirmen" bir edası vardı. O duraklasa da sözünü tamamlamamıştı.

– Her zaman bekleriz. Yaşlı büyükannesiyle bize şeref verirsiniz. Yolunuz açık olsun! Geldiğiniz için dışarıda naçizane bir hediye hazırlattım. Götürünüz. Güle güle gidiniz! dedi.

Abay dışarıya çıkıp Barlasları uğurlarken şimdi gördü. Bu evin iki yilkıcısı Berkimbay'la Carkın, Barlas'a semiz bir gök at, Baykökşeye de bir doru kunan* hazırlamış, yularlarından tutuyorlardı.

İki ozan iki atı da yedeklerine alıp "Hoşçakalın" diyerek gittiler.

Abay annesinden çok memnun olup sevinip gelerek çocukluk günlerindeki eski nazlılığına döndü. Ulcanın dolgun vücudunu iki elini açarak kucaklayıp sımsıkı sarılarak yüzünden, burnundan, gözünden defalarca öptü.

ÜSTÜSTE

I

Bu sene Kunanbay'ın kendi obaları da, yakın akrabaları da sonbaharda koyun kırkımını diğer boylara nazaran erkenden halletti. Eskiden kuzeve** kar düşmeden göçmüyorlardı. Şimdi ise kasım ortasına gelir gelmez kışlağa yöneldiler.

Civarındaki Cigitek, Kötibak, Topay, Torgay gibi komşu boydan akrabalara göçle ilgili hiçbir şeyden bahsetmediler.

Süyindik buna şaşırıp Böcey'in evine öğle yemeğine geldi:

– Akrabanın niyetini anladın mı? Bu, niçin tez davrandı yahu! demişti.

Evde Böcey'le Süyindik'in yanısıra Tüsip de var. Patlıcan burunlu, top sakallı, tok sesli Tüsip, Cigitek'in Böcey'den sonra gelen ikinci adamıydı. O:

– Böyle yapmazdı. Ne yapıyor? Yoksa kuzevin otu kurumuş mu? dediğinde, Böcey onu süzüp bakarak dudak büktü.

– Eee yani, küzek'in otlığın otu biter mi hiç? Hâlâ yemyeşil, de-

* kunan: İki yaşından üç yaşına kadar olan erkek tay.

** küzev: Sonbaharda oturlan mekan.

di Süyindik, "Böcey'in bildiği birşey var" diye ona dönüp:

– Aha işte mal iyi semirmiş. Erkenden kışlağa gidip kışgünü ne yiyecek? Bu küzeme* bir an önce göçmek için erkenden koyunlarını kırkmuş! diye duraklayıp Böcey'e bakarak:

– Yoksa senin bildiğin bir şey mi var? Açıklar mısın? demişti.

– Sana akıl danışmasa da onun varacağını sen biliyorsun. Boş lafı bırakıp doğruyu söyle:

– Kunanbay'ın ilkbaharda erkenden göçmesi, Vak'ın yerini işgal etmek içindi. Yaylağa erken göçmesi, Kerey'in mekânına göz dikmekti. Ama kışa rağmen, onun atının ulaşamadığı uzak yer yoktu. Yoksa bunda bir bit yeniği var, diyerek Böcey bir tehlike işaretini imâ edip durdu. Süyindik Böcey'in sözünden ürkmüştü. Ama mantığına da ters düşüyordu.

– Hey canım, elinden gelen ne varsa yaptı ya. Cuvantayak boyunu kovdu. Alacağını aldı. Kökşe'nin işini de halletti. Artık geriye kim kaldı? Küzekteki Takırtuma'dan ta yayladaki Baykoşkar'a kadar otuz göç yerinde daima onu köktemi, kuzevi, kışlağı ile yaylası vardır. Dört mevsim boyunca yerleşim yerlerinin arası çok yakın, dedi.

Irgızbay'a kıyasla Cigitek'in yerleşim yeri az, alanı dardı. Aralarındaki söz nasıl kendileri için önem taşıyorsa, Tüsip için de bu durum önemliydi. Süyindik'in söylediği Kunanbay'ın yerleşim yerlerini aklına getirdi.

– Hakikaten de adımını attığın yer, onların mekânı, dedi. Süyindik bu konuda Cigitek'le hemfikirdi.

– Mekânı, hem de nasıl? Billur gibi kaynak, berrak memba, güzel bulak, masmavi göl.

– Yaylağa varınca, diğer boylar bir bulaktan su içseler, bunların her obası uzayıp giden birkaç nehirden içer.

– Hepsini birkaç yıl içinde işgal etti. Artık geriye ne kaldı?

– Gerçekten bize ne kalmış ki?

* küzem: Sonbahardaki koyunları kırkma zamanı.

Böcey, ikisini sadece dinliyordu. Artık kızmış gibi döndüğünde:

– Eee hak dağıtıcı siz olursanız, söylersiniz, deyip elini salladı. Bu sözü duymak istemedi.

– Söyledikçe arzular artıyor. Gamlanmakla eline ne geçti? diye kaşlarını çatıp Tüsip'i süzerek:

– Güçsüzün istekleri çok olur. Fakat boşa arzudan ne fayda? Çare bulamadıktan sonra ha söylemişsin, ha söylememişsin! dedi.

Tüsip derin derin düşünüyordu. "Arzu" denilen şey, Böcey'in içini kemirmiş. Sele sazı boyunda bu Tüsip'le Böcey'in ünlü atası Ken-girbay'ın mezarı vardı. Onun yanındaki geniş mekân Cidebay, Barak idi. Kunanbay kışlak yapmak için onları da aldı... O zaman Böcey'in gururuna dokunmuş, ölesiye dövüşmek istemişti. Ama, Kunanbay Tüsip'i yanına çekip taktiğini uyguladı. Tüsip, Böcey'e gelerek onun kavgaya etmesini önledi. Bu, Böcey'in Kunanbay'a karşı açıkça tek itirazıydı. Son yıllarda içine attığı rızasızlığının sebebi buydu. O da bir fayda etmedi. Daha sonra Tüsip'e defalarca sinirlenip gerçeği ortaya koyduğunda:

– Kunanbay'la söz bitmiş. İşten başka çare yok. Yiğitsen işine dayan. Eğer o da olmazsa, yoluna devam et! diyordu.

Bunu Süyindik'e de hissettiriyordu. Ve Cigitek içindeki dayanağı Baysal'a da arasına söyledi. Her birine de ayrıca böyle yüzyüze sezdirirdi.

II

Küzev'den yedi defa göçüp Kızıışokı'ya, Kıdır'a, Kölkaynar'a ulaşan Kunanbay obaları, artık buradaki kışlaklarına dağılacak oldular. Ama dün sabah Kunanbay emir verip:

"Kimse haber almadan göçmesin, bir yere dağılmasın" demişti. Yanına Maybasar'ı alıp Çingis'a gitmiş. Gittiği yer uzak olmasa da, Kunanbay günboyu at sırtında ancak akşam üzeri döndü.

Gelip indiği yer birinci hanımı Künke'nin obasıydı. Burada bugün sıbaga* getiren hanım konuklar çoktu. Aralarında Kunanbay'ın kuma annesi, Tanşolpan, Akberdi'nin annesi vardı. Yaşlı yengesi Bopay da gelmişti. Künke'ye birisi gelin, biri elti olan İrisay'ın annesi, Cuman'ın annesi, Cortar'ın annesi ve diğerleri vardı.

Diğer boylardan bölünüp göçen bu bir bölük obanın hepsi Irgızbay boyuydu. Yaklaşık yirmi kadar oba, çoğunluğu Irgızbay'ın hanımlarıyla Örkenbay'ın hanımlarından türemiş akrabalardı.

Bu elti, yenge, gelinlerinin bir âdeti, yılda iki defa Kunanbay evlerine sıbaga getirmektir. İlk sıbagayı ilkbaharda, kış boyunca çok ziyaret edemedikleri için komşu olarak ilk yerleştiklerinde başta Zere'nin oturduğu ev olmak üzere Künke'nin evine kadar sırasıyla getirirlerdi. Kışın, özel olarak ayırdıkları tuzlanmış kuru eti getirirlerdi. İkincisini de, şimdiki gibi kışlaklara dağılıp göçecekleri zamanda getirirlerdi.

Kunanbay gelip indiğinde hep bir ağızdan konuşup gülüşerek şakalaşan hanımların sesleri, Maybasar, Kunanbay'a kapıyı açtığı anda birdenbire kesildi. Erkekler başköşeye oturduktan sonra sadece Tanşolpan:

– Bu annelerin, yengelerin sıbaga getirmişler, dağılmak üzereydiler yavrum. Yaşlı büyükannenin yeri bir başka. Onun sıbagası kendi ayağıyla gider zaten, diye Zere'yi de hatırladı. Bütün büyük küçük, Zere'ye "yaşlı büyükanne" dediği için Tanşolpan da son yılları kendi kuma rakibine böyle hitap ediyordu.

Kunanbay ses çıkarmadı. Tanşolpan gözüpek bir anneydi. Gelinlik zamanında yalkıya düşman saldırdığında cyersiz ata binip eline mızrak alarak saldıran yiğitliğini bütün toplum biliyordu. Aralarında yaşça çok az fark olan dört oğlu vardı. Öyle dört oğlu olan kuma, zaten tabiatıyla gözüpek oluyordu. Tanşolpan Kunanbay'ın sessiz oturmasını beğenmeyip oturduğu yerde bir ileri bir geri sallanıp:

– Sıbagayı Künke'ye getirmedik. Çocuğum olsan da sen idareci-sin, sana getiriyorum. Yarın kışlaklara dağılıp kış boyu ine girmiş gibi

* sıbaga: Özel olarak yapılan yemek veya hazırlanan hediye.

yatıp kalırız. Hanımın hayatı böyle. Yıl dönünceye kadar, esenlik, dileğim, oğluma ettiğim duamdır. Bundan başka bizde ne olsun! dedi.

Kunanbay, annesine bakıp sessizce tasdikler gibi başını salladı. Biraz durduktan sonra:

– Ayrılıp göçeceğim diye mi düşünüyorsun? Biz göçmek istemiyorsak ne yapacaksın? Bir daha mı sıbaga yiyelim! diye güldü.

Kunanbay gülünce ev içindeki konuk hanımların hepsi güldü. Uzun boylu, esmer, açık yüzlü Künke, kocasının gülyüzünden istifade ederek:

– Ben bugün ev eşyalarını çözdürüp yarın evleri kurduracaktım. Yine mi göç var? Bu eli de, bizi de iki arada bir dereye bıraktınız diye Maybasar'a baktı.

– İki sıbaga yiyecekmişsin, "İki arada bir dereye kalmak olur muymuş!" diyerek Maybasar kaynı güldü. Açıkça söylemedi.

– Ev eşyalarını çözdürme! Eve de zahmet etme! Yarın yine göçeceksin! dedi Kunanbay.

– Eee, yavrum bu nasıl göç? deyip Tançolpan süzülüp bakmıştı.

– Hepiniz birlikte göçeceksiniz. Yarın erkenden Çıngıs'a göçeceğiz. Mekân bakıp geldik. Obalarınıza duyurun! Eşyaları toplayın, dedi

Söylediği gibi, sabahleyin Künke ilk önce toparlandı. İrgızbay'ın yirmi obası da bir anda göçtü. İstikametleri Çıngıs'ın geniş alanıydı.

Göçler bir arada toplanıp kabile halinde hareket ettiler. Genellikle göçler, kaz turna göçü gibi sıra sıra oluyordu. Şimdi de ilk hareket ettiklerinde bu boy, şahinin saldırdığı ördek yavruları gibi birbirine sokulup telâşlanarak karmakarışık oluverdi. Kunanbay tan ağarır ağarmaz acele emir verdi:

– Maltıkbay tez göçsün! Oyalanmayın! Birlikte hareket etsin! Acele etsin! deyip kısa kısa emirleri her oba başçısına adam gönderip iletmişti. Alışlagelmişin dışında seyreden göçün manzarası da böyleydi.

Kızılışoki'dan Çingis'a doğru gidecek göç patika yolun sol tarafında, kenarında tek bir tepe vardı. Kunanbay yanına Maybasar, Kamısbay'ı ve kendinin Künke'den doğan büyükoğlu Kudayberdi'yi alıp bu tepenin başına tüm göçten, tüm atlardan önce gelip çıktı. Altında iyi hazırlanıp kıvamına getirilen uzun doru atı vardı. Formunda olan uzun belli doru at yanlamasına duruyor. Kulaklarını dimdik tutup arkadaki gruba "acele edin" der gibi bakıyordu. Kunanbay da her göçün önüne geçip birşeyler söyleyecek gibi duruyordu.

Hâlâ güneş çıkmadı. Şafak yeni söküyordu. Yirmi oba yüklerini yüklerken sakin sessiz hareket ederken, develerini ayaklandırıp yollandıklarında, hepsi bir arada çeşitli sesler çıkarmaya başladı. Bir de yükten belleri ağrıyan develer bağırıyordu. Annesini kaybeden bota* bozlar. Her obanın itleri birbirleriyle havlaşıyor, bağırıp çağırarak koşan atlılar, yükçü gençler görünüyor, çocuklar ağlıyor, anneler azarlıyordu. Bağırıp mal çeviren çobanların, genç-yaşlıların sesleri devamlı geliyordu. Göçler, hemen hareket ettiği zamanda Kunanbay, Kamısbay'la Kudayberdi'ye:

– Gidin! İkiniz çabuk gidip bütün göçün önemli kişilerini, büyüklerini buraya toplayın, dedi.

Kudayberdi'yle Kamısbay bu emri duyunca atlarını toplukladı. Uzun boylu, kurt belli genç yiğit Kundayberdi'yle geniş omuzlu Kamısbay ovaya iner inmez, göçün önünü keserek koşturuyordu. İki tez ulaşıp kafilenin önündeki erkeklere bir an duraklayıp birşeyler söyledikten sonra diğer tarafa yöneldiler. Bunlardan haber alan gruptan bir iki kişi hemen ayrılıp tek tepeye doğru hızlanıyor. Kunanbay'ın beklediğini görüp atlarını kamçılıyarak aceleyle geliyorlardı.

Kudayberdi en arkadaki göçe ulaşınca kadar, Kunanbay'ın yanına yirmi otuz atlı toplanmıştı. Serin güzün rüzgârsız açık bir gündüydü. Gökyüzü de öyleydi. Son atlılar Kunanbay'ın yanına gelinceye kadar, eriyen demir gibi kıvılcımlar saçarak parlayan büyük güneş, uzaktaki Arkat Dağı'nın büklüm büklüm tepesinden yükselmeye başladı.

* bota: Deve yavrusu.

Çıngıs, göçün önünü kesercesine sıra sıra duruyordu. Uzaklara, uçsuz bucaksız uzanan sıradağların yüksek tepelerine, güneş ışıkları bir anda altına bezemiş gibi renk saldı. Dağlar, örtülerini attı. Gökte serçeler, uçuşarak cıvıldaşıyordu. Göçten ürkererek kaçıp yığıldılar. Göç üstündeki gökyüzünü binlerce ses kapladı.

Yükseklerden katar katar göç eden, "güle güle" der gibi süzülen bir grup turna geçti.

Kudayberdi'yle Kamısbay altlarındaki iki boz atı kan ter içinde bırakıp en son olarak üç büyük adamı getirdiğinde tek tepede, Kunanbay'ın yanında yaklaşık elli atlı toplanmıştı. En son gelen üç kişinin arasında Kunanbay'ın bir diğer kuma annesinden doğan Cakıp vardı. Kunanbay bunun selamını aldıktan sonra atını mahmuzlayıp "yürüyün" dedi.

Bütün toplananlar, tek tepeyi takırdatarak geçip Çıngıs'a doğru gittiler. Göç, yoluna devam ediyordu. Ama bu grup yine acele etmedi. Kalabalık atlıların arasında yer alan Kunanbay geliyordu.

İki tarafında on kadar saygın akrabası vardı. Babasıyla kardeş Ürker, Mirzatay, Cortar gibi amcaları da oradaydı. Kuma annelerinden doğan Cakıp, Maybasar gibi yaşlıları, birkaç kardeşi ve uzaktan akrabaları vardı.

Kunanbay'ın kendisi birinci hanımdan olma tek çocuktuktu. Baba ocağı sahibiydi. Varlıklı olmanın yanısıra hüküm sahibiydi. Yaşça diğer pekçok akrabasından büyüktü. Bu nedenle büyük babası Irgızbay'dan dağılan bu yirmi obanın böyle gruplarının içinden hiçbiri şimdiye kadar Kunanbay'a saygıda kusur etmedi. Hatta, dargınlık, küsme dahi olsa açıkça söyleyemiyorlardı. Fakat, Kunanbay savaştığında, hareket ettiğinde, bir iş yapmak istediğinde hepsi yanında olurdu. Birliği güçlü sağlam boydu. Toprak işgal ettiğinde, yabancıyla savaşta, mal melal kazanmada bunlar Kunanbay'ın bir işaretinden anlıyordu. Çok sayıda hanımı olup aralarında kırgınlık olsa da, Kunanbay bunları kısa sürede çözüyordu. Anlaşmazlık yapanları güzel şeylerden mahrum ederek cezalandırıp kendine itaat ettiriyordu.

Onlara birlikten dirlik doğacağını iyice öğretmişti. Bunu anladıklarından beri bu Irgızbay'ın hepsi zengin oldu.

Son zamanlarda kendi aralarında tartışan rakip kadınlar da anlaşmazlıklarını dışarıya yansıtmıyorlardı. Onların yaşlısını da, gencini de veya kayını olsun, zengini olsun, çocuğu olsun hepsini de evden fazla dışarı çıkarmayıp baskı altında tutuyordu. Dinlemeyen kadınları veya kocalarını, yaramaz bir kaynına dövdürüyor, diğerleri de "haketmiş" diye alkış tutuyorlardı.

Böylece tüm birliğini Kunanbay'a dayandıran yirmi oba, bir yuvadaki kurtlar gibiydi. Kalabalık Tobıktı içinde en baskın, en güçlü olmalarının sebebi de buydu. Güçlendikçe civarlarındaki boydaş Topay, Torgay, Kötibak'ı da kendi himayelerine alıyorlardı. Anet, Cuvantayak, Sak, Togalak, Kökşe gibi sayısı çok, payları yok boyları da kendi etrafında toplayıp sarıp kendilerine bağlıyorlardı. Irgızbay içi, öylelerini akraba edip "uzun haşır neşir" oluyorlardı. Bazen bizzat kasten alevlendirip bir belânın içine atıp bu belâdan tekrar kurtardıktan sonra bağırlarına basıyorlardı.

Obası az Irgızbay Boyu'nun yirmi kuşak arasındaki kan bağı onları birbirlerine yakınlaştırıyor. Böyle sıkı ilişkiler, Kunanbay'ı tok Kunanbay yapmıştı. Irgızbay'ın bu grubu Kunanbay'ın etrafında pervane olup gelirken:

"Nereye göçüyoruz? Niçin göçtük?" sorularını akıllarına dahi getirmemişlerdi. Herzamanki gibi, "kötülüğe, zarara götürdüğü yok ya! ilerideki günlerde görürüz" demişler.

Rahvan yürüyen asaletli güçlü doru ata yetişmek için arkadaki atlar mecburen koşturarak geliyorlardı. Yanyana gelen atların ortasındaki doru at, yarım adım öndeydi. Gelen grup namazda saf tutmuş imamın cemaati gibi süratli doruyu, iri vücutlu Kunanbay'ı takip ediyordu. Birkaç gencin atlarının başı farkında olmadan öne çıktığında yanlarındaki büyükler azarlayıp "Çekil, çek geriye!" diye müdahale ediyorlardı. Kunanbay tek gözüyle etrafını gözucuyla süzdü. Bu kalabalıkta Irgızbay Boyu haricinde yabancı yoktu. Herbirinin obasında konu kom-

şu, hizmetçi, uşak "göçmen" gibiler çok olsa da bu grupta yer almamışlardı. Onlar emir kullarıydı. İdari aşamada yerleri yoktu. Kunanbay grubun başını alıp göçün önüne geçti.

Böyle yirmi obanın yirmi başçısına şimdi Çıngıs arasındaki hangi vadi, hangi kışlağa varıp yerleşeceğini anlatarak geliyordu. Kararını hiç kimseye danışmadan emrederek söylüyordu.

Altı gün sonunda Kunanbay obalarının göçtüğü yoldan diğer bir kalabalık göç kafilesi geliyordu. Bu Bökenşi'yle Borsak'ın göçüydü. Bunlar da Kızılsokı'dan geçip Çıngıs'a yerleşmek için geliyorlardı. Sürüsü çok olan bir göç değildi. Ama göçenlerin sayısı çoktu. Toplu düzensiz bir göçten ziyade ayrı ayrı dağınık şekilde geliyorlardı. Göç boyunca ata binen kişi azdı. Her grupta sadece az sayıda erkek ile göçe önderlik eden yaşlı bir hanım at üstündeydi. Onlardan başka çoluk çocuk, yaşlı ihtiyar ve genç kadınların çoğu sırtına denk vurulmuş develerin üzerindeydi. Yılkılarını otara* gönderip kışa hazırlanan, yalnızca binek hayvanları ellerinde tutan bir halka benziyordu.

Taylaka** binen, öküze binen az zayıda erkek de vardı. Tüm kalabalık halkın içinde iki, üç obanın göçü farklıydı. Bunlar, Bökenşi boyundan Süyindik, Sügir'in ve Borsak Boyundan Ceksken'in göçüydü.

Bu göçlerin önünde Süyindik, Sügir, Ceksken ve bunların yanısıra yaşlılardan, gençlerden yirmi kadar kişi ayrıyeten geliyordu. Bu grupta şaka gülme ve sohbetten eser yoktu. Hepsini don, cepken giyen kişilerdi, soluk yüzleri de sonbaharın durgun, bulanık gökyüzü gibi asıktı. Özellikle Süyindik ile Sügir, Ceksken tereddüt içerisindeydi. Çok obanın ağzına baksın da Süyindik yavaşça:

– Hele bir gidelim. Yüzyüze görüşelim. Bizzat kendisinden işteyim, dedi.

– Ne olacaksa görelim bakalım!

– Hangi kitaba, hangi hukuka uyduracakmış bir görelim? Kendi-

* otar: Hayvanların daha semiz ve dinlenmesi için otu ve şartları mükemmel olan uzaktaki otlak.

** taylak: Bir yaşını geçmiş iki yaşını henüz doldurmamış deve.

sinden duyalım diye Sügir'le Ceksken de onu tasdikledi. Bu toplulukta suratları asık gençler ile yaşlı adamlar çok öfkelilerdi.

– Kunanbay küzevden erkenden hareket ettikten sonra, diğer boy-
ların hepsi de alışlagelenin dışında koyunlarını erken kırkıp yola düş-
müşlerdi. Yaz boyunca Bökenşi ile Borsak'a Kunanbay'ın yaklaşımı
iyi değildi. Onlara sırtını dönmüştü.

Süyindik bundan şüphelendi, o gün Böcey'e danışıp varsa da, açık
bir cevap alamadan döndü.

Sonra küzevde geride kalsa da erkenden giden Irgızbay boyu'nun
durumunu sorup soruşturuyordu.

Şimdi de Irgızbay'ın boydaşları Topay, Torgay, Kötübak da bu Bö-
kenşi'nin peşi sıra göçüp geliyorlardı.

Göçler, Çıngıs'a girince içine doğru, kendilerinin her seneki kış-
laklarına doğru yöneldi. Bökenşi, Borsak'ın, Çıngıs içinde kışlak tut-
tukları yerleri, geniş bir alan değildi. O alanın tam ortası Ceksken kışla-
ğı Karaşokı'ydı. ilkbaharda Kodar'ın infaz edildiği yer burasıydı.

Birkaç göç vadiden kendi yollarından gönderdiğinde Süyindik ve
Cekskenler liderliğindeki erkekler grubu birbirinden ayrılmadı. Birkaç
kalabalık göçü arkalarına alıp doğruca Karaşokı'nın ormanlı ırmağına
girip içlere doğru geliyorlardı. Kodar'ın düştüğü dik kayalık da görün-
dü. Onun eteklerindeki sık otların hepsi biçilip öbek haline getirilmiş-
ti. Ceksken ahırın etrafında otlayan inekler, develer, yamacın yukarıla-
rına doğru yerleşen çok sayıdaki evler görülüyordu. Dumanlar burula
burula çıkarken, koyun kuzu yayılıp her tarafı kaplamıştı. Burası artık
Ceksken kışlağı değildi. Bütün bunlar, şimdi burada oturan obanın me-
kânı olduğunun işaretiydi.

Kayalıklardan bu yana, Süyindiklerin tam önünde kalabalık bir
yılık sürüsü otlayarak geliyordu. İki ucu, vadinin iki yakasındaki tüm-
seklerle dağılmış. Kunanbay'ın, içinde kırmızısı ve sarısı çok olan yıl-
kısıydı bu.

– Allah çarptı yahu! Ey canciğer Süyindik. Şimdi ne yapacağız?
diye gözünden yaş geldi.

– Yaylağı düşman, kışlağı yangın aldı denilen felâket bu ya! deyip iç çekmekten başka Süyindik hiç birşey söylemedi. Önceden söylenti duysalar da, bu boyun yaşlı genci bu kadar olacağını da tahmin etmemişlerdi. Bunların içinde canı en çok yanan Cetpis'ti.

– Sadece bir Ceksen değil, bütün Bökenşi ve Borsak'ın yerini tamamıyla işgal etmiş. Bu aşağılamayı yaşamaktansa, ölmek daha iyi denildiğinde Bökenşi, Borsak'ın diğer birkaç delikanlısı, atları toynaklarıyla yeri eşeleyip ortaya çıktılar.

– Yer namusu, er namusudur!

– Canım feda olsun!

– Bökenşi, Borsak üvey evladı mı?!

– Ne kadar sabredeceğiz?

– Korkaklığın sonu bu değil mi?

– Bu kadar çekinmek artık yeter!...

– Sizlerin bizi engellediğiniz yeter artık, diye hepsi de Süyindik'in ve Sügir'in karşısına dikildiler.

Süyindik bu sözleri, kendi başına inen kamçı hissedip sinirinden ne yapacağını bilemedi. Şayet izin verilirse kendi halindeki yıllık sürüsünü dağıtmaktan çekinmezlerdi. Deminki konuşanlara bakıldığında hepsi boydaş obanın adamları değildi. Fakir fukaralar, sade insanlardı. Bunlar yapacaklarını yaparlar da, zararı kime dokunacaktı.

Bu işe başlayan, yılıya saldıran, obaya hücum eden Süyindik denilecek yarın... Bunu düşündüğünde Süyindik çekinip korktu. Hayvanlarıyla da canıyla da hesap verecek, bu Sügir, Ceksen'le üçü olacaktı. O atının başını çekip duraklayıp emirle:

– Heey gençler. Durun şöyle! dedi. Obanın hepsi duraklayıp onun ağzına baktılar.

– Niyetleriniz böyleyse belânızı benden uzak tutun! Ben bu işte yokum! Gitmek isterseniz aha! Kunanbay'ın senin yirmi baldırı çıplağından korkacağını mı zannediyorsun? Korksaydı böyle yapar mıydı? Sen yirmiyse o yüz, sen yüzse o bin olacak işte! diye obaya bakarak

işaret etti. Kalabalık şimdi farketti. Obayla kayalık tarafından ve iki yakadaki bellerden bu kalabalık yılki sürüsüne doğru yürüyüp gelen çok atlı vardı. Hepsi de silahlıydı. Bazıları silâhlarını yanlamasına tutmuş, bazıları baldırının altına almış veya bileklerine asmışlar. En azından savaşa hazır yüz kişi vardı. Hepsi de kısa sürede yılki sürülerinin aralarına dalıp tekrar biraraya gelip Süyindik'e doğru geliyorlardı.

Süyindik'in sözünden sonra düşünmeye dalan Bökenşi, Borsaklar ses çıkarmadı. Hepsi de atlarını yavaşça hareket ettirip topluluğa karşı yürüdüler.

Şimdi nasihat çeken Sügir idi. Bökenşi arasında çok gök alaca yıl-kısı olan en zengin bu idi. Sözüne yavaşça başlayıp:

– Akriba el var. Biz de hakkımızı alıruz. Söyleriz, halka danışıruz. Öfkeyle kalkıp zararla oturmayın diye rica etti.

– Belânın başı olmakla, belânın getirdiği eziyeti o başınla çeker-sin! Bunu söylemedi demeyin! deyip Süyindik sözünü bağladı.

Yılki sürüleri içinden bunlara doğru hareket eden kalabalık grubun ortasında Kunanbay vardı. Güçlü doru atı başını sallayıp kahkülünü dalgalandırarak ağırdan geliyordu. Süyindiklere karşı Kunanbay bütün ekibiyle gelmedi. Yılki sürülerinden biraz öne çıktıktan sonra yanındaki atları geriye gönderdi.

Yanında sadece on kadar büyükler kalmış idi. Süyindiklere bu grubuyla geldi. Suratı soğuk ve donuktu. Güçlülüğün soğukluluğu "ne yapabilirsin" ifadesi. Kartal pençesini gösteriyor işte. Ama verecek de-ğildi. Önde gelen ünlülerin, özellikle Kunanbay'ın heybetli görünüşü böyleydi. Onun gösterişli olduğunu anlasa da Süyindikler her zaman böylesine bir heybetten çekiniyorlardı. Önce Bökenşi grubu selâm verdi. Kunanbay elini kıpırdatıp sessizce selâm aldı. Kısa bir sessizlik-ten sonra Süyindik.

– Bey, bu atlılar neyin esi? dedi. Kunanbay'a tüm Tobıktı'nın ön-de gelenleri "Bey" diye hitap ederdi.

– Sadece göndermeden önce bu at sürülerine damga vuracaktım. Bunlar onun için toplandı, dedi Kunanbay.

Bu sözle konu kapandı. Ceksen dönüp arkasına bakmıştı. Göçün önu etek adırından bu yana çıkmıştı.

– Evet bey, bu gelen bizim göçümüzdü. Kışlağımıza geliyorduk. Burası böyle olmuş. Bu nasıl oldu? dedi.

– Sana kim göç dedi ki? İleri doğru atılıp göçmeden önce haberleşip konuşsan ne olurdu? Göçün geri dönecek!

– Hakim halka sahip, halk yere sahip değil mi?

– Hakim gökte mi yaşayacakmış? Bütün Çıngıs Irgızbay'a kışlak mekânı olmasın demek, kimin buyruğu.

– Bir Çıngıs diye ısrar etmesen, bu civarda kışlaklık yerin az da değil, eksik de değil ya Bey! deyip Süyindik müdahale etmişti. Kunanbay hemen:

– Heey Kişeken, Böben diye başladı. Cigitek'le Bökenşi'ye saygı gereği "Kişeken, Böben" diyorlardı. Kunanbay onların bütün boylarını bir araya toplayıp onun tüm halkıyla yüzyüze gelerek kozlarını paylaşılıyordu.

– Ağa oldun, önce geldin, Uçsuz bucaksız Çıngıs'a gelip hepsini işgal ettin. Irgızbaylar az idi. Senden küçüktü. İpissiz Çıngıs'tan hiçbir verimli kışlak bırakmamışsın. "Başka kışlak" diyorsun... Çıngıs varken diğer yerler kışlak mı sanki? Ben de sana ne zamana kadar boyun bükeceğim. Ne zamana kadar boş kalacağım. Irgızbay'a da Çıngıs gibi barınacak yer gerek... Irgızbay da güçlü el oldu. Yabancı değil akrabam. Hakkını vermeyeceğin bir üvey evlat mı? dedi. Davasını da sonucunu da kendisi noktalandı.

– O zaman Bökenşi'den ne kadar kışlak almayı kararlaştırdın Bey? deyip Süyindik ağzını aramaya çalıştı.

– Bökenşi Çıngıs'ın bu civarındaki tüm kışlağını bırakacak.

– Peki, biz nereye gideceğiz öyleyse, diye Cetpis ateşlendi.

– Şimdi kovulan Bökenşi mi oldu.

– Bu göçüp gitsin denilen söz?

– Bu, kimsesiz olmadığımızdan ya! deyip deminki topluluk tekrar

galeyana gelecekti. Kunanbay, Süyindik'e dimdik bakıp kamçısını deminki konuşan tarafa çevirip:

– Durdur şunları! diye seslendi. Süyindik kendisini sıyırıp Kunanbay'a yaranmaya çalışıp adamlarına:

– Hey! ne yapıyorsunuz yaygaracılar, kesin artık! dedi. Toplum hemen sakinleşti.

– Bökenşi, Borsak! Kışlağınızı almakla mekânsız bırakılacağınızı sanıyorsunuz? Alırsam bedava almayacağım, karşılığını verip alacağım. Bu Çingis'in içinden başka kışlak vereceğim. Şu Cigitekle Kökşe'nin arasına yerleşeksiniz. En yukarı ucu Talşoki, en aşağı ucu da Karavıl, Balpan'a gidin, oraya yerleşin. Bu güçlerinizi çevirip o tarafa doğru gidin. Kararım bu! dedi.

Bu sırada batı ve doğru tarafından da birkaç atlı gelip Süyindik grubuna katılmıştı. Batı tarafından gelen iki atının birisi Süyindik'in büyük oğlu Asılбек'ti.

– Bizim kışlağa Cakıp, Cortar yerleşmiş... Şimdi ne yapacağız? dedi.

Doğu tarafından gelen Sügir'in komşusu Kabas'tı.

– Bizim kışlaklara da İrsay, Mırzatay, Ürker yerleşmiş... Göçü ne yapacağız. Yükü indirmedik, ne yapacağımızı bilemiyoruz. Böyle kışlaktan, ata mekânından ayrılan obaların genç, yaşlıları artık her taraftan dörder beşer geliyorlardı. Hepsinin suratı bir karış, sinirlenip gazaplanıp öfke içinde geliyorlardı.

Arkada kalan kadını erkeği, hepsinin isyanı, bedduaları, öfkeleri taşımışa benziyor.

Bökenşi Borsak grubu toplanmaya devam etti. Ama Kunanbay sinecek değildi. Süyindik halkının zor durumda olduğunu biliyordu. Kendisinin de ayaklar altına alınıp çiğnendiğini çok iyi anladı.

– Ne yapayım, ben ne yapayım? ... Bunu yabancı yapsa neyse dediğinde Cetpis:

– Adaleti ayak altına almak budur işte! dedi.

– Merhametin sonu bu...

– Böyle yapacağına bu hakir olmuş Bökenşi, Borsak'ı kovsa daha iyi! diyerek kalabalık hareketlenmeye başlamıştı. Tam bu sırada Kunanbay'ın yanına iki atlı grubu geldi Önde gelenler, Baysal'ın başını çektiği on kadar atlıydı. Yanında Kötibak arasındaki en saygın ileri gelenler vardı. Bunlar, başları Baysal olmak üzere Kunanbay'la halis selâmlaşıp:

– Mekânınız hayırlı olsun Bey!

– Hayırlı, uğurlu olsun!...

– Mekânınız hayırlı olsun!... diyerek sırasıyla kutluyorlardı. Bu grubun ardından başka bir grup geldi. Beşaltı kişiydiler. Başı ihtiyar Kulınşak'tı. Torgay Boyu'nun en güçlüsü. Kulınşak'ın yanında beş yiğit oğlu vardı. Ünlü Bes kaska* olan hepsi cengaver, silahşör, kahraman çocukları.

Kulınşak da Kunanbay'a yanaşıp:

– Evladım Kunanacan, nasılsın? Mekânın hayırlı olsun!... dedi.

Bökenşi, Borsak şimdi anladı. Irgızbay, tek Irgızbay olarak bu zorlu işe girişmemişti. Kötibak, Torgay, Topay boylarının tüm güçlü kadayaları Kunanbay'ın işini desteklemiş gibiydi.

Süyindik'in bel bağladığı Kötibak idi. En azından "Kararlı sağlam Baysal Kunanbay'ın işinden uzak olur" diye düşünüyordu.

– Gizli saklı ne sözler geçmiş? Ne sır var?... Malum değil. Nasıl olmuşsa duruma bakıldığında, Kunanbay'ın etkisi sonucu Olcay'ın bütün güçlüklerini kendi tarafına çekmiş gibi görünüyordu.

Hal hatır sormaya, hayırlı olsuna gelen Baysal, Kulınşak tam bugünkü gün, sadece hal hatır sormak için değil, Bökenşi, Borsak'a gözdağı vermek için geliyorlardı. Kunanbay bunu kasten yapıyordu.

Bunu yalnız Süyindik değil, Ceksen de fark etti.

– Yazık! Ata mekânımdı. Bunun yanısıra bu kalabalağın hepsinin

* bes kaska: Burada beş aslan yiğit olarak ifade ediliyor.

gözü önünde, geçen ilkbaharda, şu kayalağın altında Borsak boyu'nun bir evladının kanı akmıştı. Er yiğidin kanının döküldüğü yerdi ya! dedi. Bu söz, buradaki grubun hiç beklemediği sözdü. Süyindik içinden:

– Aceleci aptal! Bu sözün sırası mı şimdi? diye hoşnutsuzluğunu dile getirdi.

Kunanbay da böyle bir söz beklemiyordu. Bunun onlar tarafından tartışma sırasında, delil, koz olarak ortaya sürüleceğini düşünmemişti. Bu nedenle cevabını düşünmeden verdi. Ceksen'in söylediği sözü Bökenşi, Borsak'a karşı, bu yeri işgal etmesi konusunda haklılığına dayanak amacıyla.

– Ne diyorsun? Bunadın mı? "Yiğidim" diyorsun! Yiğidin oysa senin halk olmanın ne değeri kaldı. O, yiğit değildi. Borsak ervahının yüzkarasıydı, hatta Tobıktı ervahının da yüz karasıydı. O uğursuzdu! Ben o uğursuzu yok edip izi kalmamasın diye bu yeri, bu alanı özellikle başkalarına mekân kılıyorum. Bu saçmalıkta neyin nesi? dedi.

Bu söz, Bökenşi, Borsak'ın kalabalık topluluğunun kafalarına taş gibi düştü. Kodar'ın ölümünün perde arkası, Bökenşi yerinin alınma bahanesi, bir anda su yüzüne çıkmış gibi oldu.

Tam buraya geldiğine Süyindik'in sabrı tasmıştı:

– Hay Allah ne diyorsun? Ağzına sağlık ey Böcey, Kodar öldüğünde: "Bökenşi, Borsak! Bunu söylemedi demeyin! Kodar'ın boynuna geçen ip, yarın sizin de boynunuza geçecek demiştin... Suçsuz yere ölmüşsün arslan yiğidim Kodar'ım, deyip sesi kesilip atın yelesinden yapışıp bükülerek öylece kalakaldı.

– Vay ahmak kafam! Aptal kafam! Ben ne itlik yapmışım? Vah vah kardeşim! Kardeşim Kodar! diye Ceksen bağıra bağıra ağlayıp atını topuklayarak Kodar kışlağına doğru koşturdu. Bu anı kollayan bütün Bökenşi, Borsak: "Vah kardeşim!" deyip Ceksen'in arkasından koşuştular. Süyindik de onlarla gitti. Baysal'la Kunanbay burada duramayıp, sessizce somurtkan bir şekilde arkasına dönüp gitmiş idi. Kunanbay içinden: Tüüh! Deminki sözü gereksiz söyledim!" dedi. Ama Baysal'a da farketmedi. Aksine Bökenşi'nin bu hareketine kendince

çaresini buldum dedi.

– Kışkırtanın kim olduğunu gördün ya! Kuyruğuna basınca, içindikleri bir bir ortaya döktüğünü görmüyor musun? Milleti galeyana getiren Böcey'in ta kendisi. Tobıktı arasında beni engelleyen kanlı tuzaklar kuran o. "Birlik dirlik" diyorsun. Suç kim de? Gördün mü? diye Baysal'a direk baktıktan sonra:

– Ama Allah doğrunun yanında. Bunu ileride göreceğiz! dedi. Biraz sonra Baysal'a gizlice:

– Sen Süyindik, Sügir ve Ceksen'in üçüne söyle. Halkı fitillemeye uğraşmasın! Durdursun! Çıngıs'ın hangi tarafına yerleştirsem de onların payı diğerlerinden eksik olmaz. Pişman olmasın! Pişman etmem! Bu sözüme güvensin! dedi.

Olca'yın ilk yerinde kalan topluluğun ortasında duran Maybasardı. O, tümseği aşırp ağlayarak giden Bökenşilere bakıp:

– Hey ahali! Bu, öğleden sonra meleyen topal koyunun melemesi desenize. Hatta o değil!... Öğleden sonra meleyen Bekenşi'nin ta kendisiymiş. İlkbaharda ölen Kodar'a sonbaharda cenaze merasim düzenleyen kimi gördün. Böyle bir şey nerede görülmüş diye kahkahayla güldü.

İlkbaharda Kodar'ın cenazesine hiç kimse yaklaşmazken sadece çoban Campeyis'le Aytimbet sahip çıkmamışlardı. Ceksen o günü kendi obasının çoluk çocuğuna. "Neye ağlıyorsunuz, körolasicalar! diye şiddetle vurup Kodar'ın cenazesine yaklaşmamıştı. Campeyis'le Aytimbet'e sadece kendileri gibi çobanlar, acıyan fakirler yardım etmişti. Onların hepsi iki cenazeyi de Kutcan'ın mezarının yanına getirip, hüngür hüngür ağlayıp ağıt yakarak gömmüş idi.

Şimdi de Kutcan'ın mezarının iki tarafındaki yeni mezarlar Kodar ve Kamka'nın idi.

Bökenşi'nin tüm erkekleri atlarıyla koşarak gelip, bu mezarının üzerine avaz avaz bağırıp ağlayarak iniyorlardı. Süyindikler grubu gelmeden önce mezarların başında sadece üç, dört insan vardı. Onlar Campeyis, Aytimbet ve bir iki başka çobandı

Sonra bunların üzerine avaz avaz bağırıp gelen grubu gördüklerin-
de bu yaşlılar şaşırıp kaldılar. Ağlayanların içinde Süyündik de vardı.
O bir bilmeceydi.

Özellikle, bunları şaşırtan Ceksen ile Cetpis'ti... İkisi de üç meza-
rı tekrar tekrar kucaklayıp:

– Bağışla arslanım, bağışla!

– Ağabeyciğim bağışla! diyerek ağlıyorlardı. Gerçekten gözlerin-
den pişmanlık yaşları seller gibi akıyordu.

– Ama Campeyis'in kalbi ısınmadı. O Kodar ile Kamka'nın üzün-
tüsünden bu yaz tamamen beli bükülüp çökmüştü.

Kamka'nın mezarını kucaklamak için ağlayarak gelen Cekseni
göğsüne vurup:

– Gözünüz körolsun! Gözü körolasıcalar!... dedi.

Az zamanda üç kabrin başına sadece erkekler değil, tüm göçlerin
hanımları da genç yaşlıları da toplanmıştı.

Kalabalık bir halde, "ah vah!" ederek ağlaştılar.

III

Bökenşi, Borsak Çingis'a suratte goçse de Kunanbay'ın tayin etti-
ği yeni kışlaklara gitmediler. Kızılşokı, Kıdır, Kölkaynar'a geçici ça-
dırlar kurup yerleştiler.

Bu zaman diğer boyların hepsi de kışlaklarına ulaşip yerleşmişler-
di. Ahır yanına pişenlerini* taşımak tabandaki donu çözmek, kışta
yakmak üzere kıyılarını istif etmek, ahırın deliklerini onarmak, ev yap-
mak, soba kurmak gibi işler, kışlık mekânı olan halkının hepsinin de
birlikte uğraşlarıydı.

Böyle işlerden mahrum kalan ve gidecek yeri belirsiz olan Böken-
şi, Borsak kısa gün içinde, göçen perişan bir halkı andırıyordu.

Kunanbay Corga Cumabay'ın Süyündik ile Sügürlere gönderip:

"O Karavıl, Balpan, Talşokı Bayunun civarındaki tercih ettiği bir

yere yerleşsin! demişti. Ve yaylağı için geniş Şalkar'ın hepsini alsın! Ama çoğunluğa, vakit geçirmeden çabuk gidip yerleşsin! demiş. Çıngıs'tan birer kışlak alsın, Karavıl, Balpan ve özellikle yayladaki iki ırmağa sahip olsa hiç de fena olmazdı.

Böylece Süyindik ve Sügirler kendi paylarının unutulmadığını anlayınca, göçmeyi, yerleşmeyi düşünüp hareketlenmeye başlamıştı. Bugün diğer Bökenşilere söylemeden Süyindik, Sügir ve Ceksenler şafak sökerken develerini getirtip organlarını hazırlayıp geçici çadırlarını söktürmeye başladılar. Bunlar böyle hazırlık yaparken diğer Bökenşi, Borsak'tan yirmi, otuz kişi ata bindi. Bu kalabalık sade insanların grubuydu. Aralarında iri yapılı, orta yaşlı Darkembay var.

O Kızıışokı'nın kenarında oturan Ceksen obasına geldikten sonra Ceksen ile Cetpis'i çağırıp:

– Artık toplumu bırakıp nereye gidiyorsun? Gitmeyin! Göçmeyin! Anca beraber, kanca beraber! Sökme çadırını! dedi.

Cekpen karşı çıkamadı. Sadece yavaşça:

– Hey canım! Bildiğin birşey mi var? deyivermişti.

– Madem öyle şimdi ikiniz de atınıza binin, beraber Süyindik ve Sügir'e gidip bir karara bağlayalım! dedi.

Ceksen de, Cetpis de mecbur uydular.

Bu grup Süyindik ve Sügir'e başka birşey söylemedi. Emirlerini kısa kısa verip göçü durdurdu. Süyindik bunların söylediklerini mecburen kabullenip:

– Ama bildiğiniz çözüm yolunu söyleyin! Kış kılıcını sallayarak geliyor. Yaşlıyı, ihtiyarı titretip, çocukları süttten kesip ne zamana kadar oturacağız, nereye gideceğiz? dedi.

Darkembay'ın cevabı hazırды.

– Süyindik, Ceksen, Sügir! Üçünüz önümüze düşün. Atlarınıza binin! Gidin şu Böcey'e! Halktan ayrılıp kaçan olmaz! Böcey'e gideceğiz. Akrabaya ağırlığımızı koyacağız. Eğer, acıyacak kimse çıkmaz-

* pişen: Hayvanlara hazırlanan kışlık ot.

sa, ondan sonrasını görürüz artık dedi.

Süyindik, Sügir ve Ceksen'i yanlarına alan bu grup tam bugün öğleyin Çingis'taki Böcey Obasına geldi. Onun kışlağı Tokpambet denilen bol otlu, sık ormanlı en verimli kışlağı.

Böcey'e kendi atası Kengirbay'dan ata mekanı olarak miras kalan yer burasıydı.

Bökenşi grubu geldikten sonra Böcey hemen birini gönderip yakın yerdeki Baydalı ile Tüsip'i çağırıp aldı. Ne de olsa, Cigitek'in kararı tek bir yerden çıksın, diye düşünüyordu.

Bu grupta, Süyindik açılıp söylemedi. Mırın kırın etmiş gibi oldu.

– Gelip oturanlar akrabalarınız. Sizinle danışmak için geliyorlar? Ne diyorsun? Bir akıl ver? dedi.

Böcey bunun içini anlamamıştı. "Eski korkaklığı, Kunanbay'a karşı gelemeyen acılığı" deyip "hık" diye bıyık altından güldü. Ama Süyindik öyle solgun olsa da, diğerleri öyle değildi. Onun halini beğenmeyip boynunu yana çevirerek yüzü ekşiyip oturan Darkembay Böcey'in gülüşünü farkedip:

– Böceke! Çekine çekine ne hale geldik. Sesimiz, soluğumuz çıkmadıktan sonra tepemize köpek de, kuş da çıkar. Hep "aman durun, aman yapmayın" demek yerine artık bizi el yapacak, er yapacak yol gösterin! dedi.

Baydalı böyle yiğitçe bir tavır desteklerdi. Doğru söyleyeni seven, kendisi de güce, ataklılığa meyilli bir adamdı. Cigitek'in gücü, çoğunlukla Baydalı'dan dolayı görünüyordu.

– Hey Süyindik! sen keşke şu akıllı Darkembay'dan sorsan. Erkekliğin özü şu garibanda, yiğit fakirde deyip göğsünü gererek Darkembay'a beğeniyle baktı.

Böcey, bu çekişmeyi önce bilek gücüyle değil, akıllı gücüyle halletmeyi düşünmüştü. Elinden gelse bu kez Kunanbay'ı toplum ortasına getirerek foyasını çıkarıp halkın önünde maskesini indirecekti. Şu gelen Bökenşi'ye yarın gelecek belânın sonucunu da açıkça söyleyip ta-

nıtacaktı. Önce buradan başlamak uygun.

– Bökenşi, Borsak kardeşimsiniz. Sana dokunmak, bana dokunmak demektir. Sizden ayrı, rahat ve huzur peşinde değilim. Ama Kunanbay ne seninle ne de benimle iyi geçinip akrabalık yapmak niyetinde değil. Alşokı, Karavıl, Balpan denilen yerleri ayırmış diye duydum. Bunun altında yatana biliyor musun? deyip bütün kalabalığa dikkatlice bakıp kısa bir an sessizce durup:

– Ama Kişeken, Böten bir yerde otursun. İki atanın evlatları bir yerde komşu olup ağız tatları gitsin. Yakın oturtmaktaki amacı, bir tutam ot, bir kaşık su için birbirleriyle kavga ettirmektir. Atadan kuşaklara kalan kin tohumlarını yeşertmek. Ama düşündükleri asla olmayacak. Akrabalığım akrabahıktır. Birgün Talşokı'yla Karavıl'a gelirsen yerin hazır. Bütün varımı ortaya koyup adil bir şekilde paylaşacağız. Bu konuda şüpheniz olmasın. Ama ondan önce oturup konuşalım. Ara bulucu Kişeken'di. Biz halletmezsek kim halledecek? diye Tüsip'e bakarak akraba ortasında şunun yanlış bunun kötü denilenleri ortaya çıkaralım. Diğer meseleleri de ondan sonra çözelim.. Tamam mı? dedi. Bökenşi topluluğu, Baydalı ve Tüsipler de bunu uygun gördüler.

– Öyleyse Tüsip, sen ata bin! Bu sözüümü Kunanbay'a iletip cevabını bugün derhal getir! diye sözünü tamamladı Böcey.

Tüsip'in gitmesine karar verildikten sonra Baydalı:

– Senden ricamız hepsini bir bir söylemen. Söyleneceklerin hepsini anlat. Çekine çekine bıkmıştık. İp kopsa da lafını çekme! Halkın küskünlüğünü ilet, deyip Tüsip'e kendisi sinirle konuşup dolduruşa getirdi.

Tüsip bu sözü aklından çıkarmadan o gece Kunanbay'a verip konuştu.

Kunanbay, büyük hanımı Künke'yi Karaşokı kışlağında geçirtcekti. Kendisi o odadaydı. Tüsip ikindi vaktinde gelip Kunanbay'ı ayriyetten çağırıp hafif bir tümseğe çıkarak onunla uzunca konuştu. Ordan bundan başlayıp sözü "birlikte beraberliğe" getirip sonunda da:

– Bu işine sadece Böben değil Kişeken'in de itirazı var!... deyin-

ce, Kunanbay , dik bakıp sertçe.

– İtirazın avukatı Kışeken mi olacak? O zaman şu Kerey, Vak bu Sıban hepsi razı değil. Sağda soldakilerin hepsi kşskşn Kime? Çalıp çırptı. Malımı gaspediyor hakkımı vermiyor diye esas Kışeken'in kendisinden razı değil. Baydalı, Böcey ve sen Tşsip... evet sizlere itirazı var. Bökenşi'yi sőyleyeceęine, önce kendini akla! Hırsızlıkla pisliklerini temizle! dedi.

Tşsip bu sırada çok sinirlendiğinden sesi de yükseldi.

– Şerefsizle kötü her yerde vardır. Kunanbay! Böcey'le Tşsip'in kendisi hırsız mıydı! Arabulucunun sözünü söyledim diye, kardeşlerinin gözyaşını dile getirdim diye bir daha mı cezalandıracaksın. Temiz de olsam, sudan bir bahaneyle yeniden ezecek misin? Böcey, Tşsip suçluysa söyle! Temiz masum olsa neyini söyleyeceksin?

– Dediğim dedik, suçlusun, kirlisin...

– Öyleyse aha şu zeval vaktinde... vur boynuma pisliliğimi, deyip Tşsip öfkesinden titreyerek ayaklarını topladı.

– Pisliliğin şu, Böcey bana tuzak kurmaktan vazgeçsin! Başkalarını kendine siper edip bana doğru kurşun sıklımayı bıraksın! Eğer bundan vazgeçmeyecekse erkek gibi olsun! Ama bunu söylemedi deme. Yaptıklarından kendisi sorumlu! Kendisi çekecek! İşte Kerey, Vak'ın malını versin. Verdireceğim! Yarın üzerine tahkikat kurulu oluşturacağım. Bu bir. İkincesi, Bökenşi sözlerine dikkat etsin. Sırrını açmasın. Sırrını açma! Arabulucu tarafsız akraba sen değilsin. Benim sözümü sen değerlendirecek değilsin! Belaya bulaşmak istemiyorsan karışıma! Karışırsan kavgaya senin de girdiğini sayarım. Git bştşn bunları söyle!... Böcey'le Baydalı'ya hepsini ilet! dedi.

Konuşma sona erdikten sonra ikisi de ayrılıp gittiler.

IV

Bunun ertesi gşnş, őęleye doğru Maybasar'ın iki uşağı Kamısbay, Cumagul koşturarak gelip Cigitek obalarının arasına ok gibi daldılar.

Kışlağının yanında olan altı evin tüm köpekleri havlayarak üzerlerine gelince uşaklar bağırıp, kamçılarını sallayarak üzerlerine yürüyerek köpekleri yıldırılar.

Her bir evin kapısını aralayıp saklanan çocuklar da çılgın konuklardan korkup deliğe giren fare gibi içeriye kaçıştılar.

Ürkimbay'ın büyük evinde birkaç erkek oturuyordu.

Ev sahibinin kendisinden başka Kavmen ve Karaşa vardı. Bu ikisi, Böcey'in yakın akrabalarıydı. Ürkimbay'ın küçük perçemli kızı, kapının yanından kaçıp gelerek babasının koltuğunun altına sığındı.

– Uşaklar, uşaklar! dedi.

Uşaklar geldiğinde çingar çıkacağını çocuklar biliyorlardı.

Boyunlarına deri çanta asan, göğüslerine büyük büyük kurşun rozetler takan iki uşak eve girdiğinde tulumlu kız:

– İşte, işte onlar! diye korku içinde babasının boynuna atıldı.

– Heey canlarım, ortalığı niye velveleye verdiniz? diye Ürkimbay isteksizce karşılıdı.

– İşimiz acele, emir de acele... aceleciyiz! deyip Kamısbay başköşeye yerleşti. Cumagül ateşin yanına diz çöküp oturdu. Karaşa:

– Neyin emri? Ne olmuş yine: Elçi göçtü, düşman geldi, ne bu haliniz deyip kaşlarını çatarak Kamısbay'a öfkeyle baktı.

Ama uşaklar oralı olmadılar.

– Emir böyle, ev kuracaksınız. Karaşa, Kavmen sizi arayıp geldik. Bu Ürkimbay, Karaşa üçünüzün obalarınızda tahkikat kurulu olacak. Halk toplanacak. Kerey ve Vaklar'ın davacıları gelecek. İki boyu hesaplaştıracamız, hırsızdan malı alıp vereceğiz, diyordu.

– Kim söylüyor? diyen Kavmen şaşırıldı.

– Alıp verecek olan kim? diyerek diklendi.

– Hırsızdan alacak mı yoksa hırsız olmayana faturasını mı ödetecek? diyerek Ürkimbay da sert sert baktı.

Tahkikat kurulu, çok masraflı birşey. Bu her boyun davacılarının

gelip alınması demektir. Bu boyun güçlü, semiz, obur beylerinin gündüz öğle yemeği, akşam konuk yemeği yiyip acele etmeden aylarca yan gelip yatmaları demektir.

Eskiden malum: Hangi perişan obaya tahkikat kurulu gelse, o obaya büyük masraf olacaktır. Halkı perişan hale getirecektir. Başkan hangi obaya tahkikat kurulu yerleştirirse bu obayı karşısına almasıdır.

Kamısbay, bu oturanların Tahkikat kurulunu kabul etmeyeceğini önceden biliyordu.

Starşınla ağa sultana söylesene de, uşaklarla çok çekişecekti. Ama Maybasar'ın emri kesindi. Dönüşü yoktu.

– Emir başkanın, Kunanbay ile Maybasar'ın. Ben mi çıkardım sanki? diye seğirterek bakıp "Çabuk olun, karar verin!" evi hazırlayın. Üçünün obalarındaki tüm keçe evi götürüp dakin. Kesilecekleri karara bağlayın. "Cigitekler ilk etapta önce elli koyun kessinler" demiş. "Onu hangi obalara dağıtacağız. Şimdi bu konu hakkında görüşelim" dedi.

Kavmen uşaklarla konuşup bir sonuca varılmayacağını iyi biliyordu. Bundan dolayı o, tartışmayı uzatmadan yakınındaki Baydalı'ya danışmak istedi. Ürkimbay ile Karaşa'ya:

– İkiniz bakar mısınız, diye biraz sessizce oturup sadece bize değil, tüm Cigitek'e saplanacak hançerdir. Şurada Baydalı var. Böcey'le danışmak için yeri uzak. Karaşa, sen ata tez binip git, Baydalı'ya bir danış, şu uşaklara cevabını getir! dedi.

– Doğru ,öyle yap! diye Ürkimbay da tastik etti. Uşaklar da karşı gelmedi.

Karaşa, süratle yerinden kalkıp sessizce yürüyerek gitti.

Bu arada uşaklar yerleşmiş, çay içiyorlar. Ürkimbay onlarla konuşmasa da içinden Maybasar'ın emrine çok sınırlı. Tüm Tobıktı'nın arasında haram lokma yememiştir, denildiğinde ilk önce akla gelen bu Ürkimbay'ın evidir.

Uşaklar çok beklemedi.

Evin dışarısına birkaç atlı gürültü patırtıyla gelerek çabucak inmiş,

atlarını bağlıyorlardı.

Gelen Karaşa. Yanında Baydalı'yla Karaşan'ın meşhur delikanlıları. Uşak Cumagul biraz kurnazdı. Bunların gelişinden hoşnut olmadı

–Gürültü patırtıyı niye çıkartıyorsunuz? deyince Kocakan denilen uzun boylu yağız yiğit:

– Atana dışman saldırsa, beraber savun demiş. Cigitek'in tüm malını sizlere vermek için geldik, dedi.

– Tüm mal değil, elli koyun gerek. Kalan malın çoksa, sahibi geldiğinde ona verirsin... Niye acele ediyorsun? deyip Kamısbay sınırlanıp kızmaya başladı.

– Onu alıp verecek olan sen misin? diyerek Karaşa, Kamısbay'ın tam yanına oturdu.

– Ben olursam, ne yapacaksın?

– Sen eli kanlısın, tüm halkı gözyaşlarına boğdun, artık dalkavukluğu bırak...

– Heey saçmalama! Onu yerine Baydal'a cevap ver.

– Cevabı mı?... İşte cevabı bu diye Karaşa elindeki lâdin ağacı sapından kalın kamçıyı sallayıp yerinden fırlatarak Kamısbay'ın kafasına birkaç kez vurdu...

Bağdaş kurup oturan Kamısbay hemen kalkmıştı ki, Ürkimbay evdeki tüm kendi delikanlılarına seslenip emir verdi:

– Yakalayın! Kesin iki iti! dedi.

Cumagul da, Kamısbay'da direnip bağırıp ağrışarak küfürler yağdırdılar. Ama on delikanlı kıllarını dahi kıpırdatmadılar. Sinsice üzerlerine çullanıp ikisini yere yıktıktan sonra dizleriyle bastırdılar.

– Baydalı'nın cevabı işte bu. İki iti, iyice ıslattıktan sonra kan revan içinde Maybasar'a gönderin! dedi. Tamam! Kalk! dedikten sonra karaşa, Kamısbay'ın kafasını tutup, kaba yerine ve sırtına vurdu. Cumagul'ı Ürkimbay ve diğer delikanlılar da dövdiiler.

İki uşak, dayağı Cigitek'ten yiyip yüzleri kan revan içinde silme-

den koşusturup Karaşokı'daki Kunanbay'ın önüne doğruca geldiler.

Kunanbay'ın yanında Baysal, Maybasar varmış. Ve Kuluşak'ın kahraman oğullarından Nadanbay, Manas oturuyor. İrgızbay'dan Cuman, Tölepberdi ve bir ev dolusu başka delikanlılar varmış.

Kunanbay önce sessizce oturup az sonra iki uşağının yüzünü işaret edip Baysal'a

– İşte gördün mü? Nasıl akraba olayım? Bu kamçı bunlara değil, Böccy'in bana vurduğu kamçı... Kalkın hepiniz! diyerek tüm yiğitlerine bağırıp sertçe emir verdi. şimdi gidin ve evinde yataklık yapıp dövüren Ürkimbay'ın elini ayağını bağlayıp önüme sürükleyerek getirin! dedi.

Başka hiçbir kelime söylemedi. Kunanbay da bundan sonra "lâm" demedi. On delikanlı atlarına atlayıp gittiler.

Aralarında Kuluşak'ın oğulları da vardı.

Bu grup karanlık çökerken Ürkimbay'ın obasına ulaşıp tüm obanın erkeklerini çil yavrusu gibi dağıttı. Ürkimbay'ı kendi evinden dışarı sürükleyerek çıkarttılar. Ürkimbay evde dirense de, dayak yiyeceğini anladıktan sonra sesini çıkarmadı.

Beti benzi atmış. Sinirden mosmor kesilip boğulmuş gibiydi. Dudaklarını ısırıp suratını sertleştirip direnmek istedi. Dışarıda bunun elini arkasına bağlayıp bir semiz şabdar ata* bindirdiler. Arkasına da Tölepberdi sıçrayarak bindi. Kızgın grup Karaşokı'ya doğru gürlütle koşturarak yöneldi.

şimdi karanlık çökmüş göz gözü görmüyordu.

Bunlar, Çıngıs'ın kalabalık Ürkimbay ahırından aşağı doğru yönelip ırmak kenarından koşturarak geliyorlar.

Kısa bir süre sonra dağı yarıp geçen, dağın eteğindeki yola ulaştılar. Artık batı taraftaki Karaşokı'ya doğru dönüvermişlerdi.

Ama önlerinde yollarını kesen bir düzine ağaç vardı. Onun arasından bir anda kalabalık bir grup çıktı.

* şabdar: Kuyruk ve yelcsi sarı, vücudunun diğer kısımları kırmızı.

– Çevirin. çevirin!...

– İn, in!

Öldürün itleri öldürün! diyerek haykıran gök atlılar saldırdı. Sayısı otuz kırktan aşağı değil. Ellerinde çomak ve sopa. Kunanbay'ın adamları onlara karşı bağırıp:

– Gelecekseniz gelin!...

– Omay!...

– İnersen in? dediklerinde bir anda ortalık ana baba gününe döndü. Bunlarda da sopa çomak eşitti.

Uzun uzun sopalar havada birbiriyle "takır tukur" çarpışıyordu. Karanlıkta saklanıp saldıran Karaşa idi. Ona Baydalı, gündüz buyruk verip:

– Bu işin kıvılcımını çakmayacaktın. Ama artık dikkatli ol demiş.

Karaşa, ondan sonra karanlık bastırınca kadar dağda beklemiş. Gece alaca karanlıkta Ürkimbay obasına doğru tozu dumana katıp giden kalabalığı anında görmüştü. Tekin olmadığını anlamış. Ondan sonra koşturarak gelip, dağdan inerek kendi obasının beş altı delikanlısını pusatlayıp yoldaki Kavmen'in adamlarını da getirinceye kadar olan olmuştu.

Ne olsa da Ürkimbay obasında düşmanı yenemeyeceğini anladıktan sonra dönüş yolunda kesmişti.

Karaşa sopayla iyi dövüşüyor. Kendi obasının gençlerinin hepsi at üzerinde, savaştan yılmayan "gelene karşılık" misali Kocakan gibiler idi.

Fare kapanı gibi yerde iyi kıstırdılar. Kunanbay adamlarına bu kavgada öncülük eden Kuluşak'ın batur oğlu Manas. O, önlerinin keşileceğini anlamış gibi. Onlar, etraflarını kuşattığında hiç şaşırmadı.

Baldırının altındaki çomağı çekip alarak bütün delikanlılarına emredip.

– Sakın paniğe kapılmayın! Çok olsalar da korkmadan savaşın. Acımayın, diye atıldı.

Böylece kalabalık grup hep birden birkaç kez karşı karşıya geldiler. Manas, iki Cigitek'i yere serdi.

Tölepberdi demin bir taktik düşünmüştü. Sıkışık olduğu zamanda o sadece Ürkimbay'ı attan düşürüp bırakıp gidecekti. Bu düşünceyi kendisi gerçekleştirinceye kadar Karaşa'a geldi. Mecburen planını tatbik etti. Kolu bağlı olan Ürkimbay'la kendisini bir sıyırıp geçtiğinde, Karaşa'nın atını tanıdı. O sırada seslenip:

– Karaşa ben buradayım, kurtar beni! demiş. Tekrar döndüğünde Karaşa'nın kovaladığı, bu iki kişinin bindiği kurşunu attı. Cakıp'ın hızlı şabdar atı yetiştirmeyip çok uğraştırdı.

Ama Karaşa peşini bırakmıyor. Gruptan ayırıp arkasına düştü. Tölepberdi arkasına telâşla bakarken önünü göremiyor. Ürkimbay bu fırsattan yararlanıp kendini attan aşağı kendisini attı.

– Böylece Cigitek, Ürkimbay'ı kurtardı. Kunanbay tarafından bu gece yakalanan olmadı. Cigitek dağı başına geçirip uran atmaya devam etti. Adamları çoğalmaya başladı. Her taraftan:

– Nerede? Nerede? deyip coşan atların sayısı çoğaldı. Bunu farkeden Manas, kendi delikanlılarına:

– Artık çekilin!... Kaçarak savaşmak lâzım! Devam edin. Haydi ileri! diye kendisi başta olmak üzere atıldı.

Ürkimbay'ı bıraktıktan sonra onlar hızla koşarak dağı aşip gittiler. Kunanbay'ın adamları yakalanmasa da Cigitek'in adamlarından korkup kaçarak gittiler. Ürkimbay'ı götürmeden bırakıp gittiler.

Bu gece, Ürkimbay'ı kurtarmak ve gündüz Kunanbay'ın iki uşağına ağzının payını vermek, tüm Cigitek'in cesaretlerini artırdı.

V

Ertesi günü, hava bozulup kışın soğukluğu kendini hissettirmeye başladı. Çingis'i aşip esen sert bir rüzgâr var. İlkbaharda bu rüzgâr iyiliğin habercisi. Karı savurup dağ etekleri ve çiyi bütün çıplaklığıyla or-

taya çıkararak yel. Kış günü Çingis rüzgârı, güncel hayatın dostu. Dağ içleri ve eteklerinde bir hafta veya on gün kadar sürekli estiğinde, kış sertliğini yumuşatıp hayvan otlağını genişletip güncel hayata huzur getiriyor.

Bu düz esen yel. Bu nedenle soğuğu misafir getiren rüzgâr değil. Ama esmesinin şiddeti değişik oluyor. Eteklerde ufak taş parçacıklarını savurup esen sert yel.

Tüm otlardan da koyun otu olan yavşan otu ile ufak kısa ayrık otlarının dışında, uzun damarı gevşek otları koparıp uçuran özelliği var.

Aslında Çingis'in halis otu, pelin otu. Bu koyunun yiyeceği. Tüm kışlaklar koyun için son derece ideal.

Koyun bereketinin yerinin Çingis olması nedeniyle, birçok halk iyi kışlak aradığında ilk akıllarına gelen yer Çingis.

Çingis'in sert rüzgarı diğer zamanlar için iyi olsa da sonbaharda münasip değil. Havayı soğutup gökyüzünü bulandırıp geliyor. Bugün sert rüzgârın başlamasıyla kar tanecikleri düşmeye başladı. Senenin ilk karı bu.

Soğuk rüzgâr keçe evde oturan oba insanlarını büzüştürdü. Çingis'in etekleri ile kuytu yerlerindeki obalar şu an kışlaklarında sıkı sıkıya yerleşip hava durumuna bakıyordu.

Bugün bu halkın hepsi, keçe evlerini söküp eşyalarını ahıra taşıyıp sıcak evlerine sığınıyorlar. Çoğunluk bu telaşe içindeyken, Kunanbay'ın Karaşoki'daki obası, ziyafet veren oba misali canlı, tatlı bir telaşe içerisindedir.

Ürkimbay'ı yenemeyip yaptıkları kavgayı birbir anlatan Manaslar geldiğinden buyana Kunanbay obasından her tarafa ardarda savaşçılar uçarcasına gidiyorlar.

Baysal'ın önderliğindeki dünkü tüm büyükler topluluğu bu obadan dağılmıştı. Onların üzerine şimdi civardaki tüm Irgazbay'ın erkekleri atlarına binip gelmişler. Savaşçıların gittiği taraftan on yirmi kadar atlı sıra sıra vasat hızla geliyorlar.

Bu gelen gruplardan on kadar delikanlıyı seçerek önderlerini Maybasar yapıp Kunanbay önce Bökenşi'ye gönderdi.

Kızılışokı'daki Bökenşi hâlâ göçmeden bekliyordu.

Bunlar gider gitmez, süratle emir verip Talşokı'yla Karavıl'a doğru Bökenşi'nin tamamını göçürdü. Süyindik, Sügürler bu anı kollayıp tetikte bekliyormuş. Önce geçen onlar olunca diğer Bökenşiler de mecburen birlikte gittiler.

Bugün göçen yalnız Bökenşi değil. Kunanbay'ın kendi obalarından da göçenler vardı. O, Öskenbay'ın baba ocağı, Zere'nin oturduğu oba. Ve onun yanında Izguttı, birkaç Karabatır, Cuvantayak obaları vardı. Yaz kış Ulcanlarla birlikte göçenler. Cidebay, Baraktıda kışlayacak olan obalar.

Kunanbay bu zamana kadar, bu obaları kışlaklarına göndermeden, kendi grubunu bir arada kendi kontrolünde tutagelmmişti. Artık soğuklar başlayınca yaşlı annesinin ve Ulcan'ın yanındaki çocuklarının soğuktan donacak vaziyette oturmaları mümkün değildi.

Zere'yle Ulcan'a çocuklarının hepsi: "Kışlağa göçelim, donduk" diye baskı yapmışlar. Böylece Zere Kunanbay'a kahırlanınca mecburen bugün göçürecek oldu.

Bu obalarını göçürüp gönderdikten sonra Kunanbay bugünkü gibi Çıngıs civarındaki kargaşa ve telâştan istifade etmek istedi.

Demin sabahtan beri ardardına gelen atlılar şimdi öğle zamanında büyük bir savaş ordusu oluşturdular. Hepsi sopa, mızrak, savaş baltası, çomaklarıyla saldırı ve savaşa hazır bir ordu.

Bu gelenler Irgızbay'dan başka Torgay, Topay, Cuvantayak, Anet, Sak-Togalak gibi boyların grupları, ve kalabalık bir grup, Kötibak idi. Bu boyların hepsi de Sunay, Şi, Cidebay, Kızır'dan başlayıp Çıngıs'a kadar geniş alanda kışlayacak olan boylar. Karaşokı'ya yakın gelecek olan kışlakların boyları.

Tam öğle üzeri, Kunanbay güzelce giyinip Baysal, Maybasar'ı yanına alıp dışarı çıkarak tüm halka:

– Ey yakınlarım. Hepiniz atlanın! diye seslenerek emir verdi.

İnsanlar paldır küldür atlarına bindiler. Irgızbay'ın adamları silahlarını ellerine almış. Diğer boyların hepsi de silâhlarını aldılar.

Bu zamanda rüzgâr sertleşip hava soğumuş, sabahki kar tanecikleri yüzlere çarpıp kalın tabaka oluşturuyor. Etraf dumanlı Çıngıs'ın zirvelerinden yumak yumak olup çökerek inip akıp giden dumanla birlikte sis de varmış.

Kunanbay uzun doru atının üzerinde etrafına bakıp hava durumunu kolağan ederken içinden: "Bir metre önümüz görünmüyor. Bu bizim için iyi" dedi.

Alın çatısının aşağısına doğru inen iki derin çizgi vardı. O çizgiler derinleşip iyice belirginleşiyor. Yüzünde uzayıp dikleşen kıllar var. İri, keskin tek gözü kanlanıp çabucak bakarken parıldıyor.

İnsanların hepsi ata bindikten sonra iki tarafında duran Baysal'la Maybasar'a bakıp emirle:

– İleri! dedi.

Kaskatı kesilen etekleri takırtı tukurtularla kalabalık Cigitek'e doğru istikamet aldı.

Ordunun önünde Kunanbaylar. Süratle ilerliyorlardı.

Kunanbay ordusu öğle vakti geçmeden Tokpambet'in batı tarafındaki meyilli viraja hızla girip çıktı.

Böcey'in kışlağı kuzu yayılımı kadar mesafede. Arazisine girmiş Bacalarından tezek dumanı tüterek burula burula çıkıyor.

Arazisinin etrafında çok grup yokmuş. Yalnız yayalar. Tam avlunun yanında birkaç da hazır at var...

Kunanbay çabuk farkettiler. Eğerli atların hepsi kışlağın yukarisından aşağıya doğru uzanan ormanlı sık ot içinde yayılıyormuş...

Irgızbay tarafınan çıkan kalabalık orduyu görünce obadaki tüm kalabalık otlarına doğru aceleyle koşuştular. Elllerinde sopa, mızrakları var. Savaşa kararlı toplumdur.

Artık birazcik zaman olursa, bunlar atlara ulaşacağı benziyorlar. O zaman karşılıklı göğüs göğüse çarpışmaya dönüşecek. Bunu iyi hesaplayan Kunanbay deri tumağının kulaklıklarını bağlar bağlamaz doru atı topuklayıp kamçılıyarak:

– Çevirin! Çevirin! Olcay, olcay! diye uran atıp ileriye atıldı. Tüm ordu nara attı.

– Irgızbay! Irgızbay!

– Topay! Topay!

– Olcay! olcay! diyen uranlarıyla fırladılar. Sert rüzgârlı gündé lapa lapa yağan kar gibi olup yeri inleyen ses ortalığı kapladı. Haa!huu! diye uğuldayan, titreyen gücün soğuk sesi.

Böcey obasındaki topluluk sayıca bu ordudan azdı.

Cigitek, bunu tahmin etmeyip hazırlıksız yakalandı. Savaş olduğunda, böyle durumlarda eskiden âdet olduğu üzere: "Savaşacak yerini söyle" diye anlaşmaya vardıktan sonra ordu toplanırdı. Kunanbay buna fırsat vermedi. Aniden baskın yaptı.

Böcey'in yanına şimdi toplanan, sadece Çingis arasındaki Cigitek'in küçük topluluğu. Ovadaki Balpan ile Ciy'deki Cigitek bundan habersiz kalmışlar.

Hatta dağdakilerin çoğu da bugün bahçeye girme derdinde.

Tüm Bökenşi içinden şimdi de Böcey'in yanında bulunan on kadar hizmetçi. Onlara öncülük edip gelen Darkembay, Cidebay, Muşakul'dan, Kıdır ile Kölkaynar. Kızılsokı'dan silahlanıp Karaşokı'ya kadar koşturarak dizi dizi atları götüren Darkembay "Bu iş hayra âlâmet değil. Cigitek'e ve Böcey'e karşı toplanmakta olan ordu!" diye karar vermiş.

Böcey'e de diğer Cigiteklere de demir öğleden önce Kunanbay tarafının kötü vaziyetini haber eden Darkembay olmuş...

Yolda Baydalı, Karaşa, Kavmen ve Ürkimbay'ı da ata bindirip acele ettirerek götürenler onlar.

Şimdi Böcey'in bahçesinin önünde duran kırk kadar kişi var. Bun-

ların ortasında Böcey'in kendisi. Yanında Böcey'i tek başına bırakmayalım diye korumaya alan Darkembay Baydalı, Karaşa, Ürkimbay, Kavman ve Kocakanlar vardı.

Bunlar gibi yaşlı kişilerle birlikte, Kunanbay saldırısını bekleyen bir grup delikanlılar da var. O Kavmen'in iki güçlü oğlu Bazaralı, Balagaz; Karaşa'nın oğlu Abılgazı

Ve Cigitek içindeki diğer canciğer arkabalarının genç babayığitle-ri Baysembi, Abdilda, Oralbay gibilerdi. Bunlar önce:

– Kengirbay! Kengirbay! diye uran atıp yaya olsalar da çomak, sopalar alıp kışlak yanında duran eyerli beşer, onarlı atlara binip düşmanları karşılamak istediler.

Baydalı sert bir emirle:

– Durun! Bu Böcey'i yalnız mı bırakacaksınız? Ölürseniz yanında ölüün demiş... Kunanbaylar iyice yaklaştılar. Durmaya niyetleri yok. Kendinden emin sopalarını havada tutup hışımla geliyorlar.

– Tüüh! Mahvolduk! Hazırlıksız yakalanan başım! punduna getirildim! diye Böcey hayıftlandı. Bunların güvendikleri kışlağın yukarı yakası ile aşağı yakasındaki delikanlılar idi. Onlar atlarına yaklaşmak üzereymiş. Beşer beşer, onar onar toplanıp sopalarını kaldırıp düşmana doğru koşturdular. Ama öndekiler öyle olsa da, arkalarındakilerin çoğu atlarını çabukça yakalayıp binemiyorlar.

Artık Olcay bölüğü bu yayaların çoğunluğunu ata bindirmeden basacak oldu.

Kunanbay koşturarak gelirken sağındaki, solundaki yüzer kişilik iki kalabalık grubu yararak geçti. Onlar yayılan atları "haa huu!!" diye bağırıp ürküterek dağıttılar.

Sopalarla vurup üzerlerindeki tüm eyerin kaşlarını darmadağın edip parçalıyorlar.

İki tarafa bölünen gruplarının yanısıra Kunanbay'ın arkasındaki grupları da çok.

Böğürden saldıran yiğitlerin atları binicilerini kaybederek çıktılar.

Bir yiğide tam kırk elli sopa isabet etmiş olsa gerek. Çabucak mağlup oldular.

Atlarına yetişemeyip yaya kalan yiğitler, üzerlerine gelen kalabalık gruplarla:

– Geri git! Geri git! diyerek yaya olarak savaşmaya çalışıyorlardı. Ama atlı ile yaya savaşması mümkün mü? Atın süratiyle gelerek sopayı vurduklarında at üzerindeki yayaları vurdukları gibi yere düşürüp tepe taklak aşırıldılar.

Böylece kışlaktan uzalaşıp giden adamların hepsinin direnişi tabiatıyla kırıldı. Kalabalık oluşuna güvenip böbürlenen ve bunların hazırlıksızlığını görüp cesaret bulan düşmanlar artık uranla bağrışmaları daha da artırdılar.

– Aydos! Aydos!

– Irgızbay! Irgızbay!

– Topay! Torgay! Topay! Torgay deyip en önceki uran Aydos'lu seslenip ondan sonraki ervahlarının adını sıklıkla bağırıp Cigitek adamlarına yaklaştıklarında:

– Öldürün! Yokedin! diye bağırınca korkutup hiddetlerini saçarak geliyorlardı.

Artık tüm engelleri aştıktan sonra orduları, her taraftan kışlağa doğru saldırdılar. Dünya allak bullak. Gürültü, patırtı, çatırtı etrafı kapladı. Gerçek savaşın felâketi geldi.

Böcey grubu hâlâ kışlak önündeydi. Tüm bu aradaki kalabalık sopa, çomağını kaldırıp kılırları dikleşip korkusuzca durmuştu. Bütün etrafa düşman hakim olduktan sonra Baydalı yüksek sesle:

– Bitti artık! Allah kahretsin! Artık geri çekilelim bahçeye doğru! Her kapıyı kapatıp bahçeye sokmayıp ölene kadar direneceğiz! diye tüm topluluğu o tarafa çekti.

Ortalıkta büyük kapıda Baydalı ile Böcey, Bunları çeviren bütün delikanlılar, Bazaralı, Balagaz, Kocakan gibi güçlü delikanlılardı.

Tüm düşman kalabalık grupla bahçenin üzerine atıldı. Koşturarak

hızla yığılıyorlar. Buna sebep Kunanbay'ın etrafını çepeçevre sarmış olmaları. Emir bekleyenler. Tam ortalarında Kunanbay. Atın üzerinden hâlâ inmeden duruyor.

Bu arada bahçenin içinde Darkembay, Böcey ve Baydalı'nın arasından sıyrılarak gelip ayaklı tüfeği kaldırmaya başladı.

Bahçenin iç kısmından yeni koşarak gelmişti, nereden alıp getirdiği belirsiz mermi dolu tüfek, tetiğe bastığı an patlayacak. Aceleyle Böcey'in silahdarına çarpıp özür dileyerek:

– Bu delikli demir affetmek istemiyor. Canımıza yetti artık. Vuracağım! Öldüreceğim! diyerek tetiğine dokunacaktı.

Böcey eline vurarak durdurup:

– Ateş etme, çek elini! Ervah'ın olduğu gerçekse bundan sonra gelen zararı çekeceğim! dedi. Bu arada Kunanbay bağırarak emir verip:

– Hepsini dışarı çıkarın! Sürükleye sürükleye çıkarın inlerinden! Karşı gelenlerin kolunu ayağını bağlayarak çıkarın! diye Maybasar öncülüğünde tüm Irgızbay'a bahçenin etrafını muhasara altına aldırdı.

Onlar kapı önünde yığılıp kalınca Kunanbay tekrar bağırıp:

– Çevirin, inin attan! Hepiniz! diye Kötibak, Topay, Torgay delikanlılarını da üzerlerine saldı.

Baydalı ile Böcey'in yanındaki Bazaralı, Balgaz, Darkembaylar şiddetle direnmişlerdi. Ama kalabalık grup, ürkekçe giren koyun sürüsü gibi olup bastılar.

Tavanı basık evin içinde Bazaralı, Darkembaylar sopalarını sallayarak vuramadı. Kısa bir sürede kalabalık gruplar. Cigitek'in kırk adamını perişan edip yendiler. Cigitekleri sürükleyerek dışarı çıkarıyorlar.

Karaşa ile Ürkimbay'dan başlayarak delikanlıların hepsini dışarı çıkarır çıkarmaz beş on kişi sarıp pat küt vurmaya başladılar.

Yüzü, gövdesi ve sırtı kan revan içinde kalan Karaşa, Darkembaylar dilini çekmeyip beddua oklarını Kunanbay'a hedefleyip bağıra çağıra söylüyorlar. Ama kalabalık gürültünün içinde bu sözleri Kunanbay duymadı. Dışarı çıkarılanların hepsine bakarak:

— Vurun, kamçıyla vurun! Acıma!... Bu Cigitek karşı geliyor ya diyerek kendi emriyle dövdüren Maybasar.

Bıkmadan, çekinmeden zevkle kamçı şaklatan delikanlılar var. Onların başı iki uşak: Kamısbay ile Cumagul.

Kunanbay'ın ilk çıkanlarla ilgilendiği yok. Onlara verilmekte olan cezayı da önemsemedi. Sadece gözünü büyük evin üç kapısından çıkarılan Cigiteklerin suratlarına dikti.

Beklediği, dış bileğlediği sadece bir kişi. İşte şimdi en sonunda onu çıkardı. Bu Böcey. Diğerlerinden farklı. Hâlâ cesareti kırılmamış. Kendisi çıkıp geliyor. Başına giydiği deri tumağı da kendisinde. Diğerleri gibi elbiseleri yırtılmamış. Kendisini itip kakan da yok. Sadece iki yanında, önu ve arkasını çeviren Irgızbaylar çokmuş.

Kunanbay atını kamçılıyıp üzerine doğru yürüdü. Bunun yanında duran Baysal da topuklayıp yanyana gelmişti. Kunanbay, Maybasar'la Kamısbay'a sert emirle:

— Vurun kamçıyla! dedi.

Böcey'i o anda Kamısbay'la Cumagul yakasını toparlayıp yere yıktılar.

— İyi vurun! Sırtını açarak vurun! deyip Kunanbay sinirinden zangır zangır titreyerek duruyor.

— Kör Göz! Gözün çıksın! Ey Kunanbay, Ervahtar seni çarpsın. Beddualara gelesin! diye Böcey bağırması idi ki tam o sırada onu yere yıkıp donuyla elbisesini dürüp Kamısbay kamçıyı havaya kaldırdı. Böcey'in teni bembeyazmış. Beliyle sırtı açılıp yanlamasına yatıyor. Tüm topluluğu tam bu sırada ölüm sessizliği kapladı.

Kamısbay'ın kamçısı sallanırken Böcey'in sırtında şaklayacakken birisi gelip vücudunu siper ederek üzerine atıldı.

Bu Kunanbay'ın peşine takılıp gelen Kötibak Puşarbay idi. Böcey'in Kötibak içindeki yaştaşı, iyi dostuydu.

— Yeter, yeter artık Kunanbay! Tamam tamam diye bağırarak yere çöktü.

Kunanbay buna köpürüp ateş gibi yanıp öfkeyle kamçısını havada dolandıra dolandıra:

— İyice vurun! Bu ite de vurun! diye azarladı. Bu anda Kunanbay'ın tam yanından çok kızgın bir ses geldi.

— Bok döversin! diyen Baysal idi... Kunanbay buna gözleriyle parçalayacak gibi sertçe bakıp hiddetle suratından anladı. Ama kendi dediğinden vazgeçmedi.

— Vurun ikisine de! dediğinde Maybasar önderliğindeki Irgızbay'la uşaklar patırdatmaya başladılar.

Böcey'in de Puşarbay'ın da sırtında kamçılar şıraklıyor.

Baysal artık kendi atını sürerek gelip Maybasar'a sürüne çarpa Puşarbay'ı kurtarmaya çalıştı. Olanca gücüyle seslenip:

— Kötibak! Kötibak! Arkamdan gelin Kötibak! Uran atıp tüm Kötibak'ı bir araya topladı. Kalabalık grubuyla Kunanbay grubundan çabucak ayrı çıkıp Cigitek tarafına geçti.

Ama bu arada ona katılıp dövüşe çıkacak Cigitek sayısı azdı. Bundan dolayı Kunanbay'ın adamlarıyla dövüşe gitmedi. Bu sırada sinirleri taşıp Böcey için, Puşarbay için tüm akraba boylarının akrabalık duyguları kabarıp acıyıp Cigitek tarafına geçtiği belli.

Toplumun, herkesin gözü önünde bu durum cereyan etti. Maybasar artık bundan ötürü Böcey'e vuramadı. Çözüp serbest bıraktı.

Böcey, kalktıktan sonra ileride sırtını dönüp giden Kunanbay'a bağırp:

— Heey Kunanbay! Demin ben seni kurşuna hedef olmaktan kurtarmıştım, sen beni ateşe mi attın? Bunu unutma! diye kalakaldı.

Kunanbay, Kötibak'tan başka geri kalan adamlarını toplayıp hâlâ gücünden birşey kaybetmeden Karaşokı'ya doğru geri yöneldi.

YOLDA

I

Vakit beyvak idi. Akşam karanlığı çöküyordu. Gece bastırıp karanlık adeta büyük evin köşelerinden kucaklamıştı.

Cidebay'daki kışlağın en büyük evi buydu. Halılı, tekemetli, kilimli, yorganlı, konuksever, kalabalık bir ev.

Abay'ın annesi ve büyükannesiyile beraber kaldığı ev burasıydı.

Hâlâ lamba yakılmamış, oradakilerin çoğu dışarıda hayvanlarıyla meşguldü. Abay, Çıngıs'a bakan pencerenin önünde dizleri üzerine çökmüş, iki dirseğini pencerenin önüne dayayıp çenesini ellerinin içine almış oturuyordu. Bundan başka, sağ tarafta, yer yatağının üzerinde çocuk avutan Zere vardı. Dizinde salladığı, Aygız'dan olan üç yaşındaki kız torunu Kamşat'tı. Yaşlı büyükanne hergünkü gibi ninni söylüyordu. Söylediği çok ilginç, eski bir ninniydi. Abay'ın annesinden başka hiç kimseden duymadığı bir ninni, ama yaşlı büyükannesinin kendisi kadar yakın, sıcak, sevimli ninnisi. Abay küçüklüğünde kendisi de her gece bu ninni eşliğinde uyurdu. O günden beri ne bir melodisi ne de bir sözü değişen, anne kalbi gibi ebedî bir ninni. Böyle huzurlu geçen gecenin şirin nağmesi. Hayatının son demlerini yaşayan büyükannenin hatıralarıydı. Sırtı dönük oturan Abay, büyükannesinin bazen dertli, bazen şefkat yüklü melodisine kapılıp sanki kendisini sallanmış gibi hissediyordu. Bitmese, biraz daha devam etse, diyordu içinden.

Bu kışlağa yerleştiklerinden beri her gece Abay hiç kimseye bildirmeden, sessizce büyükannesiyile başbaşa kalıyordu.

Niçin kaldığını büyükannesine de söylemiyordu. Yalnız akşam çöküp hayvanların ahıra dönüş zamanı yaklaştığında, küçükkansı Aygız'ın evine gidip minik kızkardeşi Kamşat'ı kucaklayarak nazlandırıp oynattıktan sonra büyükannesine getiriyordu.

Kamşat hemen uyumuyordu. Şimdi de ona alaca karanlıkta yaşlı büyükkansı bakıyordu. Ninni durduğu an, küçük kız zeytin gibi sim-

siyah gözlerini açıyor. Yarı uyku yarı uyanıklık arasında kirpiklerini kırpıştırıp, "Daha söyle!" der gibi mırıltılar çıkarıyordu. O da alışmıştı. Abay boş zamanlarını her zaman böyle sessiz ve sakin ortamda değerlendiriyordu. Yalnız kalmayı çok seviyordu. Şu an olduğu gibi bazı günler eğer evin dışındaysa tek başına tepelere gidiyordu. Bozkır geceleri, sanki onun bilinmez bir amiri, huzur verici hayallere daldıran sırdaşydı.

Kulağı büyükannesinde; iki gözü, uzaklardaki mavi dağın katmerli Çıngıs tepelerinde geziniyordu.

Cidebay'dan yaklaşık yirmi kilometre uzaklıktaki Çıngıs, akşamleyin karanlık kaplayınca mavimsi bir hal alıp donuklaşıp uzaklaşıyordu. Yayın balığının sırtını andıran sert sık tepeler olsun, büyüğe katı kayalıklar olsun hepsi de kaskatı kesilip kendilerini gecenin karanlığına bırakıyorlardı.

Son günlerde bu dağlarda ne olup bitiyordu. Olanlar bu obaya şimdi malum değildi.

Ama Borsak'la, Bökenşi'nin Karaşokı'dan kovulduğu ve karalar bağlayıp göçtükleri biliniyordu. Yüce Çıngıs'ın dalgalı eteklerinin bu günlerde belalı etekler olduğu belliydi. Abay sadece onu biliyordu.

Dağdan esen soğuk rüzgâr, sert hareketin yankısı gibiydi. Uğuldayan soğuk, rüzgârın karşısına merhamet türküsünü, şefkat melodilerini çıkarıyordu. Kucağına doğru çeken gizli bir gücü tüm dünyayı kendine başeğdiren özelliği vardı, yavaş da olsa etkiliydi. Abay rahata erip kendinden geçip dağ tepesinden gözlerini göğe çevirdi. Dolunay açık gökyüzünde eğilip süzülerek bir kara bulut kümesine daldı. Orada çekiçi bir hal aldı. Abay, herşeyi unutup ona hayranlıkla bakakaldı.

Kara bulutun yukarı kenarlarına giren ay, bir görünüp bir kaybolup alışılagelenin dışında süratle hareketlenip saklambaç oynar gibi rakediyordu. Bazen tamamen saklanıp arkasından bir anda parıldayıp gülümseyerek çıkıyor, sonra birden yeniden kayboluyordu.

Daha sonra bir anda gözünü yumup süzülerek bakıp oynar gibi bir yanını gösterip akarak tekrar kararıyor. Abay, böyle değişken canlı ayı ilk defa görüyordu. Bir kere daha ay, ipince olup görünuverip hemen kaybolduğunda güldü. Bu ay tam bir yuvarlanan bebek gibiydi. "Yaramaz, sevimli bebek."

Bir an kapı arkasında patırtı kütürtü içerisinde aceleyle gelen ayak sesleri işitildi... Kahkahâlârla gülüp gelen Ospan'muş. Peşinden birisi onu kovalıyordu. Onu kovalayıp kıyemeti koparan Smagul'du. O da Abay'ın Aygız'dan olma kardeşiydi. Smagul, Ospanla yaşitti.

Pencere önünden hemen kalkan Abay, Ospan'ın ona bir zarar verecek geldiğini anladığı için önüne çıkıp yakalayiverdi. Smagul da Ospan'a yapıştı. Kendi evine ulaşan Ospan, dövüşe hazırlanıp geriye dönerek:

— Ne yapacaksın? diye Smagul'un yakasından topladığında Abay ikisini aralayıp Smagul'a baktı.

— Ne var, ne yaptı? dedi. Smaqul homurtuyla ağlamaya başladı.

— Kulcam'ı* çaldı o.

— Ne zaman! Ey sulugöz! diye Ospan önce gülüp arkasından yalandan homurdanarak ağlar gibi yapıp "Kicil kulcam" diye Smagul'la alay etmeye başladı.

Abay Ospan'ın üzerine yürüyerek azarlayıp:

— Ver kulcasını! dedi.

Ospan:

— Almadım, yalan!... diye reddetti.

Ama Abay fırsat tanımadı. Aramaya başladı. Ospan'ın kendisini pek de aratmaya niyeti yoktu. Olanca gücüyle silkinip Abay'ın elinden sıyrılıp kurtularak sobanın yanına vardı. İki kolunu arkasına alıp, köşeye sıkışıp durakaldı. Tam da yanında mayalanması için büyük bir kovaya konulmuş deve sütü vardı.

Ulcan'ın güz döneminde Zere'yle çocuklara hazırladığı peynirdi bu.

Ospan kasten o arada saklanıyordu. Abay eğer sıkıştırırsa o kova-dan medet umacaktı. Niyeti hiç olmazsa kovayı devirip Abay'ı da bu belaya ortak etmekti. Kendisinden kuvvetli olan ağabeyine bundan başka yapabileceği birşey yoktu. Ospan'ın belâ aradığını anlayan Abay, artık üzerine gitmedi. Ama çok sinirlenip Smagul'dan yana:

— Çabuk çıkar şu kulcayı! Göster elini! diye Ospan'ın kulağından acımadan çekmeye başladı. Ospan feryadı basıp büyük kovanın üzere-
rindeki örtüyü çekip yere düşürdü. Kovayı devirmek isteyince Abay

* kulca: Burada aşık oyununun beylik taşı.

buna fırsat vermedi. Böylece o anda Ospan sesini daha da yükselterek elindeki kızıl kulcağı süte "cup" diye atıverip iki elini havaya kaldırarak Abay'a:

— Aha işte! Bakın hiçbir şey yok! deyip ısrar etti. Abay Ospan'ın bunu yaptığından habersizdi! Ama, Ospan'ın tüm hareketini izleyen Smagul, Kulcanın süt dolu kovaya düştüğünü görmüştü. O hemen kovaya yaklaşmış, bileğini sıvazlayıp kirli ellerini koltuğuna kadar süt dolu kovanın içine daldırdı. Yeni de batıp iyice bulaştı. Sütün içini karıştırıyordu. Abay artık Smagul'ın ahmaklığına kızıp Ospan'ı bir kenara bırakarak onu çekeyim demeye kalmadan Ospan tam o sırada Abay'ın elinden kurtulup sütün üzerinde duran Smagul'u ensesinden itekleyip sütün içine yüzünü kulağına kadar soktu. Kendisi yine gülmekten kırıldı. Smagul kulcağı bulamadan ağzı burnu süt olmuş bir halde tıkanıp hıçkırarak tıksıra tekrar bağırды. Tüm siniriyle Ospan'a yumruğunu hazırlayıp vurmaya kalktı.

— Hay lanet olası!... deyip onunla birlikte hiç duyulmamış bir küfrü yapıştırdı. Ospan'a küfredeceğim diye Ulan'a da küfretmiş oldu. Ospan birden şaşırıp kaldı. Şaşkınlığından Smagul'un ne söylediğinin de farkına varamadı. Ama Abay özannesini için duyduğu söze çok sinirlenip:

— Hay ahmak!... O onun annesiysen de annen. Bunu sana kim öğretti domuz? diye Smagul'a bir iki tokat yapıştırdı.

Bu belayı çıkardığı için Ospan da bundan payını aldı. Böylece iki kardeşi, iki tarafa zırlaya zırlaya gittiler. Ospan gidip büyükannesinin yanına kendini attığında, Smagul da kendi annesinin yanına koştu.

Ospan ile Smagul çekişmeden, dövüşmeden rahat duramıyorlardı. Araları bir saat iyi olsa, kavga dövüşleri gün boyu eksik olmuyordu. Bugün Ospan akşam üzeri Sumagul'a gitmiş ve iyi anlaşmışlardı.

Çünkü Smagul kendisinin tüm aşıklarını ortaya serip Ospan'a yani boyanmış çok önemli olan aşığı kızıl kulcağı göstermişti.

Ospan, onu gördüğü andan itibaren Smagul'un yanından ayrılamadı.

Akşam çökerken büyüklerin hepsi hayvanları ağıllara ve ahırlara yerleştirmek için dışarıya çıktıklarında ikisi o evde başbaşa kalmıştı. Ospan evin alaca karanlığını beklemişti. Karanlık kapladığı anda bir-

çok aşığın içinden kızıl kulcağı kaşla göz arasında alıp evine doğru yönelmişti. Smagul'un farkına varıp peşine takılmasının nedeni buydu.

Abay'ın gönlüne Smagul'un sözü taş gibi oturdu. Kendi anasına canı acıyıp büyük evin tam ortasında kıpırdamadan öylece kalakalmıştı.

Birara Smagul'un cırtlak sesinin tekrar yaklaştığını farkettiler. O sesle birlikte, asabileşip azarlayarak aceleyle gelen küçük annesi Aygız'ı gördü. Aygız, büyük evin kapısını ardına kadar açıp eşikten ayağını atar atmaz Smagul'u çekip itekleyerek eve soktu:

— Alın işte vurun! Dalayıp parçalayın körolasıcayı! Hepiniz saldıran aha işte!... diye sertçe Abay'ın üzerine yürüdü. Abay:

— Küçük anne!... deyivermişti ki Aygız onun sözünü kesip:

— Gücüm yetti mi diyorsunuz! Sizler bir anneden dört kişisiniz, çoksunuz.

— Küçük anne diyorum! Ne olup bittiğini önce bir soruver!

— Gereği yok! Büyüdüğünde bildiğin bu ya! Sen de kumanın çocuğu diye düşünüyorsun.

— Hay Allah, ne diyorsunuz?

— Dövmek iyiyse yarın okuldan Kalel de gelecek. Senin hesabını verir! diye Rus okulunda okuyan büyük oğlu Kaleli de hatırladı. Silahlanmış savaşa hazır tetikte bekleyen iki oba gibiydiler.

— Vah vah! Düşünceniz bu mu küçük anne?

— Ukalalık yapma, dilini çıkarma! Bunlar büyük hanım, biz kumayız ya... eziyet çekeceğiz elbet...

Abay kendi evinde, kendi annesinden böyle haksız bir suçlamaya çok içerledi. Mosmor kesilip dolukup titredi. Ama ağlamaklı yüzünü sakladı.

— Eyvah, bırakın siz nasıl böylesiniz? diyerek ümitsiz tavırla pencere tarafına döndü. Karşı cevap vermedi. Zere bu tartışmanın hepsini duymasa da Aygız'ın hiddetle gelişine çok öfkelenmiş. Abay'ın suratından da anlamıştı. Hemen Kamşat'ı bir kenara yatırıp yerinden kalkıp gelinine doğru yaklaşarak sertçe:

— Kaybol! çocuklarımın arasına girip ortalığı ne karıştırıyorsun? Canın sağken şuradan defol! dedi. Aygız yaşlı büyükanneden korkup geriye çekilirken:

— Kuma diye hepiniz boynuzlamak istiyorsunuz. Göreceğim... Hele bir gelsin de dedi. Hatırlattığı Kunanbay'dı. Çünkü güzel kuma, kocasına daha yakındı. Aba altından sopa göstermesinin bir nedeni de buydu. Bu sözlerini Zere'ye duyuracak kadar yüksek sesle söylemese de Abay'ın duymasını istiyordu.

Tam bu anda Aygız'ın arka tarafından metanet içerisinde durgun bir ses geldi. O konuşan Ulcan'dı. Eve girdiği bir hayli zaman olsa da Ulcan hepsini sessizce dinliyordu.

— Tamam yarenim yeter artık! Koruduğum çocuklardı. Artık onlara da mı acımıyorsun? dedi.

— Kurban olayım...

— Tamam canım! Git! Söylediklerini unutacağım. Sadece öfkeni uzak tut! Tamam. Git!.. deyip sakince sözünü bitirdi. Aygız Smagul'u binden tutup Ulcan'a biraz baktıktan sonra ses çıkarmadan gitti.

Ulcan hafifçe bir iç çekip Aygız'ın arkasından izleyip biraz sessizce durup paltosunu çıkardı. Cebinden çakmağı çıkartıp çakarak soba yanında duran taş lambayı yaktı. Evin içini cılız, kızıl bir ışık aydınlatığında annesi, Abay'ın yıpranmış, asık suratını ve canı sıkın halini farketti.

— Abaycan, ne oldu yavrum?

— Anneciğim! Bu çatallı huy niye her zaman küçük annemden kaynaklanıyor? diyerek annesinin yanına geldi.

Oğlu, olgun bir insan gibi işin aslını astarını öğrenmek istiyordu. Ulcan, başkalarından saklasa da Abay'dan gizlemedi: Çocuğuna açıkça söylemesinin bir mahzuru yoktu.

— Ah çocuğum, kumanın adı kumadır. Hep sabır torbasına atıyoruz. Hep sineye çekiyoruz. Yoksa benim hangi sırrımı öğrenmişsin.

Abay anne sırrını içten öğrense de söyleyecek birşey bulamadı. Sessizce arkaya döndü.

Dışarıdan yüksek sesle gülüşerek, Abay'ın büyük ağabeyi Takecan ile Gabithan Molla, eve şen şakrak girdiler.

Takecan, Abay'dan iki yaş büyüktü. Şakacı, latifeciydi. Gabithan bayağı büyük olsa da, Takecan ona samimi bir arkadaş gibi gülüp takılırdı. Mollanın dilini konu edip dalgaya alırdı. Gabithan Tatar bir gençti. Bundan birkaç sene önce askerlikten kaçıp Kazak arasına, Kar-

karalı Kazaklarının içine gelen Bertis içindeki Irgızbay'ın akrabası olan bir obaya gelmiş idi. Onlar o yıl, Öskembay'ın senesi verildiğinde bu delikanlıya:

— Sen güçlü bir adamın kolu kanadı altında olursan fena olmaz, diyerek Kunanbay'a getirerek tanıştırtıp teslim etmişlerdi.

Genç olsa da mollalığı dirayetli bilinen Gabithan, Kunanbay'ın yanında uzun süre kaldı.

Saf huylu, komik dilli, kendisi mülayim, sempatik bir insan. Bu obanın büyüğü küçüğü onu muhterem bir insan olarak sevip sayıyordu. Ona takılmaktan hoşlanan yalnız Takecan idi.

Gabithan son günlerde her gece evdekilere "Binbir Gece" masallarını anlatmayı âdet haline getirmişti.

Bugün de akşam çayından sonra Ulcan'ın ricasıyla gece tamamlanmamış olan "Üç Kör" adlı ilginç hikâyesine başladı.

Ama bu gece hikâye yarıda kaldı. Çünkü pencerenin altından gürlütle gelen bir atlının sesi duyulmuştu. Ev halkı:

— Bu kim acaba?

— Kim olabilir? Hızlı geldi deyip endişeyle otururken Uşak Cumagul içeriye girdi.

Kısa bir hal hatır, selamlaşmadan sonra dün Tokpambet'te olan kavgayı anlatmaya başladı. Kendisinin sağ yanağında da yara izi vardı. Onun yanısıra dün sabahtan itibaren olan herşeyi baştan sonuna kadar anlattı.

Zere duysun, diye sesini yükselterek konuştu. Böcey'i kamçıladığı, vurduğu anı zevk ve heyecanla anlattı.

Zere, Böcey'in darbe yediğini duyduğunda Cumagul'a yönelip, soğuk bir suratla detayını öğrendikten sonra:

— İyilerin son kuşağıydı. Namus perdesini yırtmışsın. Yazıklar olsun! Onun nesini ballandıra ballandıra çoluk çocuğun önünde anlatıyorsun? deyip Cumagul'u azarlayarak sesini kesti.

Ev içindekilerin hepsi de Böcey'i son derece büyük yakın saydıklarından mı, yoksa büyükannelerinin sözlerinin etkisinden mi hepsi çekinmiş gibi sessiz kaldılar.

Kunanbay'ın davranışını beğenip savunan sadece Takecan'dı. O:

— Ee, eline ayağına dolaşmasın, o da haddini bilsin! dedi.

Ulcan ona donuk donuk bakıp:

— Saçmalama, bırak şunu! Başkalarının yaptıkları da yeter, dedi. Bu sohbeti Cumagul'la birlikte gelen orta yaşlı çoban Satay da dinliyordu.

Az sonra o, gündüz koyun güderken gördüklerini anlattı. Bugün öğle zamanında Böcey, Baysal, Baydalı'dan oluşan yaklaşık on kişi, Kengirbay mezarına yol üstüdeyken özel olarak uğrayıp Kur'an okuyup uzun zaman toplanıp ondan sonra batıya, Çunay'a doğru yol almışlardı.

Seyislerin birisiyle Satay sohbet etmişti:

— Böceyler, Kunanbay'a dava açmak için üst makama Karkaralı'ya gidiyorlardı. Bu ataları başına özel olarak gelip Kuran okuduktan sonra yola çıktılar, demiş.

Cumagul bunu duyar duymaz kendi meselelerini söyledi. Kunanbay Abay'ı çağırarak için onu göndermişti.

Yarın o da Karkaralı'ya gidecekti. Abay'ı yanına alarak gelsin demişti. Bu haberi ev ahalişi dikkatle dinledikten sonra ortalığı ciddi bir hava kapladı.

Ertesi günü öğleye doğru Abay'ı uzun yolculuğa uğurlamak için yakınlarının hepsi dışarıya çıktı. Semiz sarı kestane renkli atı gümüş eyeriyle hazırlayıp Abay'ı ona bindirmek için Cumagul tutuyormuş. Abay ilk önce yaşlı büyükannesiyile vedalaşıp:

— Hoşakal büyükanne! diyerek iki eliyle büyükannesinin cılız ellerini sıktı. Büyükannesi Abay'ın alnından koklayıp:

—Ervah yardımcın olsun, yolun açık olsun, Abaycanım! dedi.

Abay diğerlerine de uzaktan "Hoşcakalın" diyerek atına doğru yürüdü. Annesi Cumagul'un elinden sarı kestane renkli atın dizginini alıp Abay'ı:

—Gel! diye çağırıp alarak "Bismillah" deyip kendisi atına bindirdi.

Çocuğu ata binip yürümeye hazırlanırken dizini örtüp Ulcan kendisinin büyük beyaz elini kestane renkli atın yelesine koydu. Birşeyler söyleyeceğe benziyor. Abay bunu farkedip annesinin yüzüne baktığında Ulcan bir süre bakıp:

— Yavrum, büyükler bazen iyi geçinir, bazen de birbirlerine kırılırlar. "Rakibin külü de rakip denileni de sen öğrenme yeter. Böceken'i gördüğün yerde selâmını saygını esirgeme. Bir zamanlar akrabandı. Kim kötü, kim iyi? Nereden bileceksin? Baban düşman dese de sen adil ol! Kötülüğe kim bulaşmaz dersin, merhametten ayrılma! dedi.

Abay yola çıktı. Arkasına birkaç kez dönüp baktığında annelerinin eve girmeden ardından uzun uzun baktığını gördü. Annesinin son sözü Abay'ın kulağında çınliyordu. Şimdi de acıdığı Böceydi.

II

Abay, babasıyla birlikte uzun süreden beri Karkaralı'daydı. Şimdi kış tamamen çökmüş, kar iyice oturmuştu.

Kunanbay küçük şehrin tam ortasındaki mavi çadırlı büyük ağaç evde konaklamıştı. Kazak dostu misafirperver Tatar tüccarının eviydi burası.

Ağa sultan bu şehre bir çok akraba ve hizmetçisini beraberinde getirmişti. Kunanbay dairesinin etrafındaki üç dört mahallenin her birisinde, kendi gruplarıyla toplanıp yerleşen Maybasar'la Kunanbay dairesine geceli gündüzlü ihtiyaç duyulduğunda hazır ve nazır olan tercüman, muhafızlar da oradaydı. Maybasar'ın uşağı Kamısbay ve Cumar'ın uşağı Karabas da vardı.

Bunlardan başka, öylesine yanında getirdiği bir grup adamı da vardı. Kunanbay yiğitlerinin tipinden farklı bir görünüm arzeden başka bir halkın birkaç adamı da orada bulunuyor.

Eskiden beri Kunanbay'ın bölgesinde Tatarlardan Gabithan, Kırğızlardan Izguttu, Berdikoca, Koca'dan hatta Çerkezlerden bile gelen insanlar, oba ve gruplar vardı.

Toplamı otuza varan hizmetçiler sekiz evde kalıyordu. Karkaralı'nın merkezi, Tobıktı'nın bir obası gibi oldu. Abay babasının yanında sıkıldığı an, araya bu evleri sırayla dolaşıp meşgul oluyordu.

Bugün sabah kahvaltudan sonra Abay, babasının yanından ayrılıp Maybasar'ın dairesine geliyordu. Hava açtı. Karkaralı etrafındaki tepeler parlayıp bembeyaz donmuş karla kaplıydı. Şehrin tam yanındaki güzel dağın tüm ormanlarını küpsek kar kaplamıştı. Abay'a ormanlı

dağlar, kışın bembeyaz çiydem* çevirerek giyen yaşlılar gibi göründü. Dondurucu bir ayaz vardı. Aksi yönden esen hafif rüzgârın soğuğu hissediliyordu. Abay tilki tımağını bağlarken büyükannesini hatırladı. Yola çıkarken "tımağının bağımlı bağlamayı sakın ihmal etme. Kulaktan giren soğuk kötü olur. İşte onun zararını çekiyoruz ya!" deyip kendisini örnek göstermişti. Soğuktan kendisini korumasını defalarca ikaz etmişti. Acaba şu anda iyi mi? Özellikle her çıkan ayaz ve boranda beni hatırlar diye Abay Cidebay'daki evdekileri bir bir aklından geçirdi. Kendisi de annelerini özlemişti.

Ayağının altında kaskatı kesilen kar garç gurç ediyordu. Sivri uçlu, yeni bir çizmesi vardı. Kar üzerinde devamlı kayıyordu. Abay şu anda çocuk gibi değil, bir genç delikanlı gibi giyinmişti. Siyah makpalla** kaplı tilki tımağı vardı. Büyükler deri tımak giyerken son yıllarda delikanlılar arasında böyle tilki tımağı moda olmuş idi. Üzerinde deri kürkün dışından giyilen yakası bükülü kara kadife bir çapanı vardı. Çapan, zarif dikilmiş ve sarı renkteydi. Yeni çok uzun değildi. Koltuk altı bol, uzun yen modeli sadece Karkaralı Kazakının giydiği modeldi. Onların yakası da Tobıktı modelinden değişmişti. Tobıktı tımağı Karkaralı'nunki gibi dört köşeli değil, altı köşeliydi. Abay'ın giydiği bunun gibi kendi boyunun tımağıydı. Belinde kuşak değil, yeşil renkli kemer vardı. Bu da gerçek delikanlılığın işaretiydi.

Abay cadde üzerinde grup grup atlarla geçen yabancılara bakarak geliyordu. Çoğunluğu Kunanbay'ın dairesine gitmekte olan insanlardı. Hergünkü gibi ileri gelenler, davacıları bunlar.

Abay, Maybasar'ın dairesine geldi.

Kapıdan girer girmez kapalı bahçelerin önünde toplanan çok sayıda Tobıktı'yı gördü. Yabancı kimse yoktu. Hepsi tanıyıp bildiği eş dost ve akrabalarıydı. Hepsi de büyüklerdi. Ortalarında beyaz kuzu derisinden yapılmış paltoyu omuzlarına atan iri kıyım, pancar yüzlü Maybasar duruyordu. Yanında Cakıp, Tölepberdi ve diğer birkaç delikanlı bulunuyordu. Diğer dairelerde kalan Tobıktı'nın hepsi buradaydı.

* çiydem: Deriden yapılan kollu ceket çeşidi.

** makpal: Kumaş çeşidi.

Yelesi kulaklarından dökülen mor kunanşığı* delikanlılar yere yıkmaya çalışıyordu. Abay biliyordu: Karkaralı'ya geldi geleli semiz koyun, tuv biye** kısırın tayı gibi kesim hayvanları bu ekibe her taraftan: "Küneke'nin hakkı" adı altında hergün geliyordu. Maybasar, bir semiz hayvan kesip tüm grubuna ikram edeceğe benziyordu.

Bu Irgızbayların Karkaralı'ya doğru geldiği yol boyunca ve bu şehrin içinde izzet ikram eksik olmuyordu.

Hepsine böyle bir imkanı sağlayarak yedirip içirip diğer Kazaklardan bunları hem güçlü, hem saygılı kılan Kunanbay'dan memnundandı. Mor kunanşığın semizliği teşekkürlerini tekrar ortaya çıkardı. Böyle zamanlardaki âdet, usule göre "Bey'i" dillerinden düşürmediler.

— Bu sefer beyin şan şerefi bambaşka! diye başlayan Cakıp idi.

Bu Tobıktıların hepsi Ağa Sultan Kunanbay'a Karkaralı davacılarla birlikte son zamanlarda Kunanbay yerine "Bey" diye hitap ediyorlardı.

— Çekemeyenlerin ciğeri kopsun! Yarın camii bitmek üzere... Biliyorum toplumun hepsi bize bel bağladı, diye Maybasar gerine gerine konuştu.

— Mescit de gerçekten güzelmiş!..

— Bu, Karkaralı'nın bu zamana kadar görmediği bir ihtişam... diye, Burahan, Tölepberdiler de sevinçle ifade ettiler...

Abay Karkaralı'ya geldiğinden bu yana "cami" sözünü, babasının ağzından da, diğer ileri gelenlerin ağzından da sık sık duyar oldu. Babasının şan, şerefini böyle kalabalığın ağzında hızla yayanın o cami olduğunu gayet iyi biliyordu.

Kunanbay geçen yazdan beri etraftaki en görkemli camiyi, bu Karkaralı şehrine kendi emir ve gücüyle yaptıırıyordu. Bu cami bugün tamamen bitecekti. Şehirdeki tüm molla, kalfa halk içindeki ileri gelenler, yaşlılar, cami yaptırdığı için Kunanbay'ı içtenlikle övüyorlardı.

Kunanbay'a iki gün önce gelip giden Kazak dostu imam, Molla Hasan Saratay da:

— Halkın bağırından doğan hansın... Caminin, kelamı şerifteki bir

* kunanşığı: Üç yaşa giren tay.

** tuv biye: Yavrulamayacak dişi at.

ismi Beytullah... Hüda, Tebareke Tealanın evi... Onu uçsuz bucaksız bozkırın ortasına diken sensin. İnşallah Allah'ın makbul bir kulu olursun... diye çok sayıda ileri gelen, starşın ve idarecilerin önünde teşekkür edip fatiha okumuştun... Deminki gibi bu dünya ile öbür dünyanın bereketinin dualarıyla hepsini bir anda veren hazrete, Kunanbay o topluluktan ayrılırken bir at, bir deve verip evine göndermişti.

Abay, babasının diğer tüm önde gelenlerden güçlü, kuvvetli olduğunu seziyordu. Şimdi çok düşünüp özen gösterip iyi tanımak istediği şu an yanında bulunan babasıydı. Yanında ve yakınında olmasına rağmen babası buna çözülmesi zor bir bilmece gibi geliyordu.

Mor kınanşınarın itinayla seçilen yerlerinden et parçaları mutfağa götürülüyordu. Diğer evdeki Tobıktular da şimdi Maybasar'ın ögle yemeğine toplanmaya başlamış bahçe içindeki ayak sesleri de artmıştı. Gelen misafiri Maybasar eve buyur edip yerli yerine yerleştirirken kapı açıldı ve içeri Karabas girdi.

Yürüyüşü hızlıydı. Maybasar ona bakarak bekledi. Karabas yaklaşıncaya:

— Alçeken* geliyor... Bey'e şimdi Alçeken gelecek deniyor. Ona sizi davet için gönderdi... çabuk geliniz! deyip Maybasar ile Cakıp'a baktı.

Maybasar beyaz kuzu derisinden yapılmış paltosunu giyip kapıya doğru yöneldi. Yakup da onu izledi. Abay geridekilerle kalayım demişti ki Maybasar arkasına döndü:

— Abay sen de gel!.. Atan ya, atana selâm ver, diye gırgır geçer gibi kıs kıs güldü.

Bundan iki yıl önce Kunanbay'la Alçınbay'ın dostluğu kulaktan kulağa yayılıp Alçınbay'ın Tüsip denilen oğlunun Dilda adındaki kızını Abay'a söz kesmişlerdi. Dolasıyla Alçınbay, Abay'ın büyük kaynahtası oluyordu.

Karkaralı'ya geldiğinden bu yana Alçınbay, Kunanbay'a birkaç kez misafir olmuştu. Tüm etraftaki ileri gelenlere Alçınbay adını anmak değişik geliyordu. Ona Alçınbay diyen bir kişiyi Abay şimdiye kadar duymadı... Daima "Alçeken" diyorlardı. Bu civarda ağa sultan Kunanbay adıyla, adı eşit anılan, hatta bazen yegane anılan isim onun

* Alçeken: Alçınbay'a saygı hitabı.

ismiydi...

Onun dedelerinden de tüm Tobıktı, Karkaralı "Karakök" diye bahsederdi. Alçınbay ünlü Tileñçi Bey'in oğluydu, ondan önceki atası Kazıbek Beydi. Hepsine baktığımızda Abay'ın nişanlısı Dilda, hanlı, soylu, sülaleli bir yerin kızıydı. Nişanlısının başlığı da az olmasa gerekti. Çünkü Kunanbay obasından Karkaralı'ya doğru sürülen bölük bölük yulki ve devceler çoğunlukla bu Alçınbay obasına gidiyordu. Sadece dünlük mü, yoksa başka akrabalık mı: sonuç olarak Alçınbayla Kunanbay birbirleriyle tamamen kaynaşmışlardı, yediği içtiği ayrı gitmeyecek kadar yakınlardı.

Maybasar, Cakıpların Alçınbay adı geçtiğinde hiç düşünmeden ayaklanmasının sebebi buydu.

Alçınbay adı, Abay'ın bulunduğu yerde söylediğinde Maybasar onu devamlı utandırıp:

— Bu kaynatan!... Buranın en zengini. İzinsiz girme!... Girersen başını eğip selam ver deyip takılıyordu. Deminki alaylı gülüşünün nedeni buydu.

Abay, Maybasar'ın gülmesinden çekinip Alçınbay'dan köşe bucak kaçıyordu. Ama Kunanbay, Alçınbay'la beraber geçen bir defasında bunu özellikle çağırıp getirerek: "utanma" demişti... Artık delikanlı olduğunu sandığı bir zamanda onu obadaki gelinler gibi utandırıp sakındıran Alçınbay adını Abay, o kadar sıcak bulmuyordu.

Yalnız Maybasar'la Tölepberdi veya uşak Cumagul gibi ağzında bakla islanmayan alaycıların: "kayın", "nişanlı", "dul" diye Dilda'yı iki de bir hatırlatan sözleri, Abay'ı; Dilda'yı düşünmekten dahi soğutuyordu. Nişanlı halini Abay şimdilik yadırgıyordu.

Şu an cadde üzerinden üçü dördü gelirken Maybasar, Abay'a eskisine nazaran ciddiyetle bakıp gerçeği söyler gibi:

— Bu caminin toyu bitip işler hafifleşsin. Elimiz rahatlasın. Onan sonra sana söyleyecek önemli bir sözüm var... Sinirlenme çocuk musun? Kendin kocaman delikanlı oldun... Alçınbay obasına, halkın boşuna mı mal verdiğini zannediyorsun. Bu defa Karkaralı'dan döndüğünde sana bir öğüt vereceğim, dedi. Abay hergünkü ciddiyetini muhafaza etti. İçinden Maybasar'ın ne söyleyeceğini tahmin etti. Kabul etmeye de niyeti yoktu zaten.

Karabas:

— Söyleyeceğim diyeceğine "söyledim, yaptım" desene. Abay onu farketmedi mi zannediyorsun? Bunun hepsini biliyor! diye üzerine gitti.

— Tamam, tamam! Karake! Bana at bağışlamış gibi sayayım, yeterli beni övmeyin, dedi Abay. Karabas'ın omzuna elini attı. Maybasar'dan ziyade Karabas'la daha rahat konuşurdu. Ve Karabas'ın konuşmasını, huyunu seviyordu. Bundan dolayı yarenlik edip şakalaşırdu.

— Yeter ki iş bitsin... Sözüm söz... Seninle daha konuşacağım. Konuştuğumda da açık konuşacağım!... diye Maybasar, deminki sözünün önemini daha da vurguladı. Abay içinden:

— "Bunu babama danışarak söylüyor olabilir!..." diye düşündü. O zaman şaka değil, gerçeğin ta kendisi olacak. Ne belâ... deyip Abay'ın tadı kaçtı... Acaba neden... Bu konu ortaya çıktığında rahatsız olmaya başlıyordu. Böyle oldukça Dilda'dan gitgide soğuyordu. Onun adı, Abay'a değişik bir muamma gibiydi.

Kaşlarını çatıp iki gözü parlayıp bundan hoşnut olmasa bile Abay, Maybasar'a sert cevap veremedi.

Kunanbay'ın dairesine ulaşır bahçenin içine girmişlerdi. Birbirine giren kalabalık atlılar ve yayalardı. Büyük bahçenin her yerinde üçer, dörder, dokuzar, onarlı gruplar halinde daire oluşturarak önemli sözlerini; hüküm, dua, yemin, suçlama, günah, birlik, küskünlük gibi konuları konuşuyorlardı. Topluluktaki insanların çoğu Beşan'a benziyordu. Tımak, çapanları bunu gösteriyordu. Arada bir Balkaş bölgesinden gelen Dadan Tobıktı yöresinin giyim kuşamı veya Dagantı Kerey'in koyun yününden ceketiyse sivri tumağı gözüküyordu.

Bu geniş bahçedeki her boydan grubun elbiselerinden başka, diğer özellikleri de göze çarpıyordu. Dün gündüzleyin Karabas, Abay'a her boyun adına vurulan damgaları da ayrıntılı olarak anlatmıştı. Abay bahçe içinde gelirken her grubun belli yerlerde bağlı duran atlarına bakıp kalçalarındaki damgaları görüp tanımaya çalışıyordu. Bu, "göz-damga" denilen çift yuvarlak; Argın'ın, Boşan atlarına vurulmuştu. Diğer ise "aşamay" damga, Kerey'in atlarının işaretiydi. Diğer gök at ne? O "çömiş" damgalı, yani Nayman'ın atıydı. Bu civarda Nayman da varmış yahu! dedi. İki yerde Arap'ın "şın" harfine benzeyen Töre dam-

gasını da tanıdı. Abay dışarıda bu işe tam kendini kaptırmıştı ki büyükler durmadı. Hepsine eve girdi. Cakıp önden yürüyüp Kunanbay'ın oturduğu odanın kapısını açtı. Üçü dördü birarada girip selâmlaştı. Büyük aydınlık odanın kapısından baş köşesine kadar değerli kırmızı halılar serilmiş. Tüm duvarlarda şehir modasıyla üstüste katlanmış deri paltolar, nakışlı seccadeler, simlerle yazılmış âyetler var. Yatak somyalar, kuş tüylü yastık, ipek çarşaf, şilteler de çok. Evde yuvarlak sofranın yanında kabarık beyaz yastıklara yaslanıp Alşınbay'la Kunanbay oturuyordu. Bunlar yüksek sesle selam verdiğinde evde oturan ikisi dudakları hafifçe kıpırdayarak karşılık verdiler.

Gelenler Kunanbay ile Alşınbay'ın iki tarafına dizilerek oturdular. Konuşan Alşınbay'dı. Sözüünü kesip bunlara bakıp az duraklamıştı ki Kunanbay; "Söylemeye devam ediniz!" diye işaret etti.

Tıknaz, kızıl yüzlü, ak sakallı Alşınbay, siyah yeleğin dışından deri paltosunu omzuna atmış oturuyordu. Başında kurşunî sırma takkesi vardı. Bu Kazak takkesiydi. O takkenin iki faul kenarından oylum oylum aşağıya doğru parlak kafa derisi görünüyordu. Yeni kesilen beyaz saçını yeniden çıkıp örtmeye çalışsa da Alşınbay kelliğini gizleyemiyordu.

Büyük sivri burnunu kaldırıp konuşan Alşınbay kapıya bakarak:

— Baymurın yüzünü ekşitip küskünlüğünü belirtir gibi" dediğinde, Kunanbay başını hemen kaldırıp Alşınbay'a döndü. Alşınbay, Kunanbay'ın asik suratına dikkatlice bakıp:

— Eğer Böcey'i yemeğe çağırırsam Kunanbay'ın hoşuna gitmez, diyorlar. Artık Alşınbay'ın benim kazanımı da Tobıktrıya mı idare ettirecek, diye bana suçu atacağımlı biliyorum... dedi.

— Kendisi onunla konuşmuş mu ki? Baymurın onun için ne diye savaştığını, o konuda konuştu mu?.. deyip Kunanbay kendisini yanlış anlaşılımaya maruz bırakacak deminki sözü geçti.

"O" dediğinin kim olduğunu Abay gayet iyi biliyor.

Kunanbay evvelki gün Alşınbay'la hayli konuşup sözün sonunda, Böcey'i konu ederek kötü bir söz söylemiş "Böcey, dava edip elimi ayağıma dolaşmayı bırakın! Yoksa deli ceketini giydirip boyunun ölçüsünü aldırıp kovacağım!" demişti. Alşınbay ile bu Karkaralı Kazanın diğer bir güçlüsü Baymurın vasıtasıyla Kunanbay ile Böcey arasında

kavga sözleri gidip geliyordu.

Bugün Alşınbay, oradaki sözüün bundan sonraki boyutunun her yönde geliştiğini söylemek için gelmiş olsa gerekti.

Baymurın'ın Böcey tarafını tutmak istediğini sadece deminki söz değil daha başka yerlerde Kunanbay'ın çeşitli öfkeli sözleri de belli ediyordu. Önceki bir laf bunu gösteriyordu. Kunanbay'ı dinlemek istemeyen, onunla çarpışan insan tam olarak Baymurın değildi.

Darılırsa darılınsın. Onun darılması Alşınbay'a dokunur. Kunanbay'ı o kadar ilgilendirmezdi. İkincisi, Alşınbay'ın, Kunanbay'a demin bildirdiği olmasa da "Senin yüzünden Baymurın akrabam bana küstü" diye incinecek bir mesele de değildi.

Son yıllar içerisinde Alşınbay'la Kunanbay'ın dostluğu tecrübelerle sabitti. Akralıktan ötürü "dünürlük", "dostluk" daha da pekişmişti. İkiisi de kendi aralarındaki ufak tefek pürüzleri pek önemsemiyordu. Bundan dolayı ilk sözünü orada tamamlayan Alşınbay, Kunanbay'ın beklediği meseleye geldi.

— Önce meselenin özüne gelelim, sonra bir çaresine bakarız. Böcey, selâmına sertçe karşılık vermişti. "Deli ceketini bizim bey ölçmemiş, Allah ölçmüş. Kimin giyeceğini göreceğiz" demişti. Baymurın olmasa, başka bir yandaş da bulmuş olabilir." dedi.

Bu sözü duyunca deminden beri kıpırdamadan oturan Maybasar ve Cakıplar gözlerini faltaş gibi açtılar.

İçlerinden:

— Bu nasıl kuduruyor?

"Şeytan bunun koltuğunun altına girmiş!"

"Kafasına göre gidecekmişsin!... Vebalin kendine!" dercesine tavrı takınmışlardı.

Abay, Böcey'in ne dediğini merak ediyordu. Alşınbay'ın sözlerine şaşırıp kaldı. İçinden:

"Ne kadar hiddet. Nasıl öfkeyle söylenen bir söz?... Ne kadar babyiğitmiş." diye düşündü.

Kunanbay bu sert cevabı duyunca başını yukarı kaldırıp tek gözünü karşı pencereye dikip sessizce oturdu. Donuk yüzü çatılıp öfkesinden kararmışa benziyordu. Yüzündeki tüm kılların diken diken olduğu farkedilmeye başladı.

Bundan başka ne bir ses, ne bir hareket ne de bir söz vardı. Hep-sini içine atıp tıkanıp kaskatı kaldı. Onun yüzüne iki kere göz gezdiren Alşınbay şaşırıp birden ciddileşti.

"Dayanıklı, dayanıklı! Ciğeri sağlam, dimdik!..." diye düşündü. Kendisinden bildiği ileri gelenlerin içinde Kunanbay'a özellikle değer vermesinin bir sebebi: "Böyle durumlarda vakur oluşundan, baş eğme-mesinden dolayıldı."

Ev içi sessizdi. Demin kapı önünde, giriş odasında kalan Karabas, kapıyı yavaşça aralayıp usulca içeri girdi:

— Mayır gelmiş Bey. Size geldi dedi.

Kunanbay bir tepki göstermedi. Az sonra kapı açılıp cüsseli, kızıl sarı Mayır içeri girdi. Yanında Kazak dilmaç Kaska vardı. Top sakalı, uyanık ve zayıfçaydı. Bu çevirmenin ayağı gece gündüz buradan ek-sik olmuyordu.

Mayır, Kunanbay ve Alşınbay'la el sıkışıp selâmlaştıktan sonra yere oturmuyup Kunanbay'ın karşısındaki tek sandalyeye oturdu. İri gök gözleri biraz sarıydı. Yüzünün tamamını kıvrırcık sarı sakalı kap-lamıştı. Ensesi iki katlıydı. Tüm Kazaklar ona kendi ismiyle hitap et-meyip diğer mayırlar gibi şekli şemaline göre isimlendirirlerdi. Sade-ce önceki mayırları bir tek özellikleriyle "Yakışıklı Mayır", "Şişman Mayır" veya yüzünün çillerine göre "Çilli Mayır" diye adlandırılırdı, bunun siması ve kılları "bana da bir isim verin" der gibiydi.

Bundan dolayı ismini çeşitli adlara yöneltip "Şaşı Mayır", "Kıllı Mayır", "Pişmiş Mayır" diye de isimlendirirlerdi. Kunanbay ve Alşın-bay çevresi onu beyinsiz diye tahmin ederek çoğunlukla ona "Pişmiş Kelle Mayır" diyorlardı.

Mayır, Kunanbay'ın istediği gibi hareket etmiyordu. Kendi usûlü; kendi yolu vardı. Bundan dolayı Kunanbay onu beğenmiyordu.

Karkaralı denilen bölgenin amiri Kunanbay ile bu Mayırdı. Kazak bölgesi "Duvan", bunları "Duvan başı" diye, bazen de Kunanbay'ı "ağa sultan" olarak anıyordu. Kunanbay, bölgeyi yönetenlerin başkanıydı. Mayır, başkan yardımcısı idi. Üçüncü adam, kişi sultan olarak anılı-yordu. O şimdi şehirde değildi.

Mayır, Kunanbay'a Böcey meselesiyle gelmişti. Kunanbay'ın de-minki öfkesi üzerinde Mayır'a ihtiyaç duyması o işten dolayıldı.

Kunanbay böyle zamanlarda düşündüğü işe dikkatle sarılıyordu. Bundan dolayı hemen konuya girip:

— Mayır, senin atanın adı Tobıktı değildi. Bu Karkaralı'ya gelip akraba mı edindin; Böcey'i sürmek lâzım, erzağını hazırla demiştim. Bu işi yılan hikayesine döndürdün. Onun cancığeri olup yakınlığı için, canın acıyor mu acaba?... dedi.

Dikdik bakıp Mayır'dan tek gözünü ayırmadan kasılıp oturuyordu. Mayır: "Tercüme et" diye dilmaça baktı.

Dilmaç Kaska, bir Kunanbay'a bir Mayır'a baktı. Oturur halde büzlülüp kıpraşmaya başladı. Bir taraftan Rusçasının çok iyi olmaması yüzünden, diğer taraftan iki başkanın birbirlerine karşı öfke yüklü sözlerini olduğu gibi aktarmanın sıkıntısından ırgalanıp duruyordu. Hâlâ da tereddüt içindeydi. Bazen yeri eşeliyor, bazen medet umarcasına sallanıyordu.

Kunanbay tereddütüne sinirlenip:

— Ey dilmaç, senden rica ediyorum. Tek isteğim olduğu gibi aktarman... İn ağzında duran aksüt serçe gibi sağa sola sallanmayı bırak!... dedi.

Serçeyi söylediğinde, Maybasar kendini tutamayıp gülüverdi. Kunanbay'ın öfkeli yüzüne ürkekçe bakınca hemen kendini toparladı. Gülmemek için kısılp oturuyordu. Bu benzetme Abay'a da çok komik geldi. Onun gözüönüne: Ava çıktığında in önünde hareketlenip duran şakşak geldi... Gerçekten bu zavallı dilmaç tam şakşağın kendisiydi şu an, ama sözün özü soğuktu. Gülmenin sırası değildi. Abay, Maybasar'ın gülmekten kısıldığını anladı da kendini zor tuttu.

Dilmaç zorda kalsa da Kunanbay'ın sözünü aktarmıştı. Mayır telâşa düşmedi. Akis yapan yüksek sesiyle sert konuşup ardardına söyledi...

— İdarecilik, bize muhaliflerden oç almak için verilmemiştir... Böcey adına üst makam Eralinov'dan gelen evrak çok! İncelemek gerek! Onun için incitilecek adam da çok. Kovmadan biraz bekletin! dedi.

Bundan sonra her iki taraf da karşılıklı konuşmaya başladılar.

— Böylece bu işi allak bullak edip elinde tutmak istiyorsun. Beklediğin bu mu?

— Sadece ben değilim... Önce ağa sultan olan Kusbek, Caman-tay'lar da böyle değerlendiriyor. Hatta şu Alşınbay'ın tanıdığı Baymu-rın da öyle düşünüyor.

— Onlar kimmiş? Onlar az! Ve çekememezlikten öyle yapıyorlar. Kalabalık boyun çok sayıda ileri geleni benim sözümü destekliyor. Bunu gözlerin görmüyor mu?

— Az olursa olsun. Ama kanun, çar kanunu, onların şahitliğini de dinleyecek. Onların sözü de yukarıya ulaşır.

— Ulaştıracak sensin ya! Suçluya kol kanat gerersen ulaşır elbet.

— Kunanbay Bey, sen beni böyle suçlama! Bu iki yanı keskin kılıç gibi bir iş.

— Bilemem. Senin kesenin dibini gayet iyi biliyorum.

— Ağa sultan! Mevkinizi unutmayınız!... Bizim ikimizi de körpis seçmiş, diyerek Mayır piposunu yaktı, kalkıp ev içinde bir ileri bir geri yürüdü. Sinirinden kıpkırmızı kesilmiş idi.

Kunanbay'ın bundan sonraki cevabına Alşınbay müdahale etmek istedi. Duvan'ın iki başkanı daha ileri giderse iş kavgaya varacak gibiydi. Bu yersizdi. Alşınbay'ın, kendi gözünün önünde buna izin vermesi doğru olmazdı. Hem Kunanbay, hem kendisi için iyi olmazdı. O deminden beri masaya dirseğini koyup hareketsizce oturduğu yerinde sallanarak:

— Ey Bey, ey Mayır! Sakin olun! diye sert konuştu.

Alşınbay'a yalnız Kunanbay değil, Mayır da saygı gösteriyordu. Pek çok zor işte iyi yardımcılaşmıştı. Şimdiye kadar aralarında bir dargınlıkları olmadı. Ve Alşınbay kendisi idarecilik yapmasa da, esasında pekçok starşın, hatta bazan ağa sultan seçimlerinde büyük rolü vardı. Bunu Mayır çok iyi biliyordu. Bunu dikkati nazara almak gerekti. Alşınbay konuştuğunda ayakta duran Mayır, Kunanbay'a göz ucuyla birkaç kez baktı. Kunanbay da Alşınbay'ın sözünü dinleyeceğe benziyordu.

Mayır, nefes nefese, soluk soluğa gelip yerine oturdu. Boğazında hâlâ öfkenin izi vardı. Nefesi titreyerek çıkıyor.

— Başkanlar böyle didişmeyin!.. Uygun değil! diye Alşınbay konuşmaya başladığından bu yana Dilmaç Kaska Mayır'a doğru eğilip aktarıyordu.

— Birbirinizle arkadaşsınız, birlik içinde olsan, halkı idare edersin. Birlik olmazsan neyi idare edeceksin? Kendi belan kendine bulaşır, halk da kalır, iş de kalır. Anlaşarak çalışsınız. Ama birbirinizle kavgaya etmezseniz, bizim gibi aranızdaki şu kişilerin sözünü dinleyin. Makulû bu diye iki başkana sırasıyla bakıp ikisinin de sakinleştiklerini anladıktan sonra Alşınbay:

— Ama deminki meseleye gelirsek, "ben, şu eve Kunanbay Bey, sana!" diye Kunanbay'a dönerek: "o konuyla ilgili olarak geliyorum. Bugün akşama kadar bu mesele hakkında biraz zaman tanıyınız! Mayır sen şimdi gidip bekleyedur. Kesin cevabını bugün akşam ben iletceğim. Siz ikiniz bu konu hakkında konuşmayı şimdilik kesmeye var mısınız? Bunu söyler misiniz? Ben sizlerden istirahat ediyorum!" dedi.

Alşınbay'ın konuşması esnasında Karabas, girişteki odadan bir kap tencere dolusu kırmızı getirdi. Derin sırlı sarı bir tencereydi. Şimdi de Maybasar ve Abay sessizce kıpırdanıp masa üzerine bez örtüp büyüklerin önlerine yaldızlı sarı ağaçtan kâselere kırmızı doldurmuşlardı.

Arkar* boynuzundan işlenmiş ördek boyunlu kepçeyle Maybasar karıştırdığında yüzünde birazcık yağ yüzen sarı kırmızı köpürmeyip sadece kabarcıkları dibinde oynatıyor.

Sofra üzerine üç tabak bavırsak** koydu... Alşınbay'ın sözü bittiği anda Karabas giriş odadan büyük siniyle sıcak yemeği getirdi. Bu alışıldığı üzere et haşlaması ya da kavurma değildi. Kunanbay'ın kırmızıyla birlikte yenilen canbürek*** adındaki yemeği idi.

Alşınbay'ın sözünü bitirmesiyle Kunanbay; Mayır'a da Alşınbay'a da yemeği gösterip:

— Buyrun, yiyiniz, içiniz, diye dua edip yüzünü sıvazladı.

Cami yaptıracağım, diye imam hazretleriyle sıkı fıkı olduğundan beri Kunanbay Arapça bilmese de, dindar yaşlıların dua, yüz sıvazlama, "bismillah" gibi dillerinden düşürmediği alışkanlıklarını çok yapar hale geldi.

Alşınbay'ın deminki sözünün sonunda yemek gelmesi bir bahane oldu, bundan sonra söylenen ikinci bir sözün ehemmiyeti yoktu. Alşın-

* arkar: Yabani, erkek koyun.

** bavırsak: Kazakların hamurdan yaptığı bir çeşit lokma türü.

*** canbürek: Böbrekle yağ karışımı bir yemek çeşidi.

bay konuya girip "sonucu bağlayacağım." dedikten sonra, Mayır'ın da üstelemesine gerek yoktu. Umduğu gibi olmazsa sonra görecek. Ama adaletle çözülmüşse böyle bir işi Alşınbay'a bırakmaktan daha iyi bir yol da yoktu.

Alşınbay'a:

— Söylediğin doğru, ben razıyım. Senden cevabını bekliyorum, diyerek meseleye burada nokta koydu. Bundan sonra kımıza düşkünlüğünden dolayı beş kâseyi ardardına midesine indirip canbüyrekten biraz atıştırıp vedalaşarak ayrıldı.

Dılmaç yemek bitene kadar ayrılmamıştı. O çıkana kadar Kunanbay deminki konuyla ilgili tek laf dahi etmedi.

Az sonra Dılmaç gitti. Ondan sonra Kunanbay:

— Rüşvete karnı doymuş o pişmiş kellenin amacına bir baksana? Baymurın aracılığıyla Böcey ve Baysal yedirmiş, diye deminden beri aklından geçen düşünceye parmak bastı.

Alşınbay'ın düşüncesi de bu konu üzerindeydi. O, Kunanbay'a nazaran daha ileri düşünüp, aklına her türlü olumsuz endişeler yığılıp dalıp oturuyordu.

Kunanbay'ın sözüne hemen cevap vermedi. Yavaşça:

— Rüşvet bir tarafa. Rüşvet yemeyen bir idareci var mı? Sağdan soldan kat kat alıp, kat kat yiyip de fırsatını kollamıyorlar mı? Bu meseleye çanak tutan sadece bu değil, deyip bugün özel olarak Kunanbay'a kendiliğinden söylemek istediği meseleye geldi. Alnını kırıştırıp iki gözünü yumarak söylemek gibi bir alışkanlığı vardı, böyle yapıp:

— Ben bu hareketlerin hepsini gözümden kaçırmadan dışarıdan izleyen biriyim... "Toguz kumalağı*, oynayanlardan oyunu dışarıdan izleyen biri daha iyi bilir diyordu bizim bey" ... diye kendi atası Tilençi Bey'i yadedip onun söylediği gibi, Tobıktı içinde dönen oyunların bundan başka bir yöne sürüklenecek zamanı geldi. Sonuçlanmazsa kötüye varacak bir hali var! dedi.

Dünürünün Kunanbay'a bu yönelişi ani bir gelişmeydi.

— Alçeke! Böcey'le Baysal Tobıktı'da ayağıma dolaşırsa yüksek makama gelip yakama yapışmak istiyor. Haklı çıkacak, diye söylediğinde Alşınbay sol elini masadan biraz kaldırarak:

* toguz kumalak: Eskiden beri oynanan dokuz taş oyunu.

— Çekişmek istiyorsan geri adım atmazsın. Çekiştikten sonra o da geri adım atmaz. Ama Mayır'ı anlasanıza! Sadece o değil, arkasında koşturan dünkü hanın sülalesi, töreleri anlasanıza!... Sözü'n altını eşleyen belâlı Baymurınlar az mı?... Onların hepsi: ağa sultanlık elimizden tamamen gitti, diye düşünmüyor. Daima her fırsatı iyi değerlendirip "dürtükleyen şeytanla". Seninle âlâkalı sözlerin dallanıp budaklanması artık burada bitsin... deyip olanları yumuşak bir ifadeyle yorumladı. Kunanbay şimdi anlamaya başladı. Mayır da, hatta Alşınbay da; Kunanbay, Böcey çekişmesinin sonucunu birbirlerine karşı diye yorumladılar. Gide gide "ağa sultan" olarak Böcey'in obasını işgal etti, kendi eliyle nice boyları cezalandırdı... dövdü." denilen sözler dallanıp budaklanıp büyümüyor mi?... Böcey'in "davası" geri adım atmamak gibi her yerden ateşlenen durumunun hepsi o yaygaranın işaretiydi.

Kunanbay, Alşınbay'ın gözüne düşünceli düşünceli bakıp: "Artık herşeyi açıkça söyle! der gibi, sessizce bekliyordu. Alşınbay Kunanbay'a bakarak konuştu:

— Bugün bu cami tamamlanıp şanın şerefine yükseldi. Namın her tarafa yayılıyor. Onu kıskananlar da çok. Önce şu *körpis*, bu taraftaki Mayır çekemiyor. Küçültmezsün, başıslayacaksın. Temiz gönlün rahatlasın. Burada da bir Kunanbaylığın olsun. İyi iş üzerinde kirlilikten arınayım." diye düşün. O Böcey akrabasını düşman edip, yabancıya teslim etme, kardeş kılıp yanına çek! Barış artık! dedi.

Kunanbay uzun süre ses çıkarmadı. Alşınbay barışmayı istediğinde cevabı ne olursa olsun düşünmeden söylemek zordu. Gerçekten, tüm Karkaralı yüksek makamın en güçlüsü Alşınbaydı. Çok boyların nice büyük davası da önüne gelirdi. Bu bir yana, başka bir zaman da Kusbek gibi bir töre, Alşınbay'ı küstürdüğü için ağa sultanlığından olmuştu.

Alşınbay dostluğunun katkılarıyla, sayıca az Tobıktı'nın Kunanbay'ı ağa sultanlığı kazanmıştı. Ve Böcey'i düşman kılıp peşine düşerse, altında kalsa da ayağını ısırarak bir hali vardı. Gelişme öyle gösteriyordu. Ondan sonra Böcey'e bunu yaptı, Böcey şimdiye kadar ona ne yapmış? Alşınbay meseleye el atıp soruşturmasının daha yararlı olacağına karar verdi. Kendiliğinden "çabuk çözülür" diye işi olurluna bırakan bir düşüncesi de yoktu. Alşınbay değil, diğer insanlar söylese böyle çabuk kabul etmezdi. Artık durum hepsinden farklı... Bundan dola-

yı Kunanbay nihai kararını verdi:

— Alçeke, etrafı değerlendirip yorum getiriyorsun. Dostça söylüyorsun. Anlamasam benim için ayıp olur. "Kararından dönmeyen temizim" diye düşünmüştüm. Ama inatçı sadece ben mi olacağım? Sonunu Allah bilsin, sen bil, kendin sonuca bağla! dedi.

Söz böylece bitince, Alşınbay biraz oturup evine döndü.

Abay, Böcey adına memnundu. Hatta Alşınbay'a da içten gelen bir sıcaklık duymaya başladı... Yüzü soğuk merhametsiz düşmanlığın artık barış rüzgârlarına döndüğünü gören Abay derin bir "ohh" çekerek rahatladı.

III

Bu sözün geçtiği günün akşamında Karkaralı şehrini tek başına dolaştı. Bazen canı sıkılıp daraldığında veya bir şeye memnun olup neşelendiğinde böyle tek başına gidiyordu. Hava kararsa da güneş hâlâ batmadı. Şehrin yanındaki güzel dağın ormanlı tepesinde kızılık vardı. Dağ başında rüzgâr durdu. Ormansız çıplak bellerde soğuk hissediliyor. Rüzgâr döne döne esiyor.

Şehir içinde hafif bir ayaz vardı. İnsanı donduran bir soğuk değil. İnsanı kendine getiren, toparlatan hoş bir serinlikti. Dağın şehre bakan yakasını akşam gölgesi örtmüş. Yakınlardaki kaya parçaları da şimdi mavimsi gölgeli bir renge bürünüp karanlıklara doğru uzanıyordu.

Abay, kendi dairelerinden iki üç cadde uzağa gitmişti... Bir zaman ara yola saparak" hayhuyla gelmekte olan bir yaya grubu gördü... Kalabalık olsa da içinde Abay'ın tanıdığı biri yoktu. Gülüşüp konuşarak gelen şık elbiseli insanlardı. Yürüyüşlerinden de şehirdeki bilinen, tanınan insanlar olduğu belli oluyordu.

Bugün Abay'da dünyanın tüm manzarasında ahenk arayan bir içtenlik duygusu hakimdi. Hepsi kaynaşıp gülüşmeler içerisinde gelmekte olan gençlerden, yaşlılardan oluşan kalabalık Abay'a çekici ve ilginç geldi.

Abay nedensizce gülümseyip bu grubu cadde ortasında hayranlıkla beklemeye başladı. Ama bu grup içinden onu farkedip aldırnan bir kimse yoktu.

Abay, kar üstünde yeri çatırdata çuturdata onlara yaklaştı. Abay şimdi farkettili. Tüm grubun etrafını çepeçevre sardığı kişi bir büyük ak sakal, yaşlıymış... Hem kendini hem grubunu güldürerek gelen oymuş.

Ummadığı ilginç bir şey de ihtiyarı koltuklayıp gelmeleriydi. İhtiyar başını dik tutup ileriye yürüyor ve yüzünü başka bir tarafa çevirmiyordu. Konuştuğunda da hiç kimseye bakmadan dosdoğru önüne bakarak konuşuyordu.

Abay bu farklı ihtiyarı uzun zaman hayranlıkla izleyip güçlkle farkettili. Yaşlı, körmüş...

Kalabalığın kendisini farketmediği daha iyi oldu... Yanından geçerken Abay da katılıp takip etti. Bu cadde boyunca yalnız Abay değil, kapı önünde oturan karşıdan gelen kişilerin hepsi de yaşlının grubuna merakla katılıp geliyorlardı:

Abay, biraz geriden gelen sakalları ağarmış birisine:

— Bu kişi kim amca? demişti. O şaşırıp:

— Eee, Şöciken'i bilmiyor musun? Nasıl bilmezsin? Bu Şöce ozan ya, dedi.

Şöce'nin adı Abay'a malumdu, ama ilk kez görüyordu. Adını duyar duymaz sakalları ağarmış olan adamdan ileriye gidip grubun önündeki safa katılarak dalıp Şöce'ye dikkatlice bakıp sözüne kulak vermeye başladı.

— Şöcike bize buyrun! Bizim eve geldik, bunu söyleyen "ben Bekbergen'im," dedi orta yaşlı biri...

— Olmaz bize gelecek...

— Heey bırakın, ben kendim ta uzaklardan getiriyorum!...

— Hop ne diyorsunuz? Şöcike'nin indiği ev bizimki!... Atı bizde bağlı! diye bir başkası seslendi.

Böyle çekişme içerisinde, grubun hepsi bir arada toplanıp tereddütte kaldı. Gelip geçen yayaların hepsi gruba katılmaya devam etti. Deminki hayhuyların hepsini duyup tereddüt içinde kalan Şöce yüksek sesle kakkahâlâr atıp:

— Heey yarenler, ben bir akıl vereyim mi?... dedi.

Halk, muhterem yaşlının ağzından çıkan sözü bekler halde:

— Söyle, söyle... Şöcike!... Sen karar ver!

— Nereye konuk olmak istiyorsan kendin tercih et! diye hep bir ağızdan konuştular.

Şöce'nin sesi bu gürültüyü bastırarak kadar yüksekti

— Hey, yedireceğiniz yemek, hazırladığınız yatak... Buna çok memnunum dostlarım... Ama sadece teşekkürle yetinmiyorum, demin, "Bana, bana gel!" diyenlerin hepsine de varacağım... Hepsinin de yemeğini yiyeceğim... Evvel Allah beş on gün zarfında Şöce'nin gırtlığına taş tıkanmadıktan ve canım sağ olduktan sonra demin davet edenlerin hepsini sıralayıp birgün öğle, bir gün akşam yemeğini yerim... Şimdiyse hava soğudu. Akşam olduğunu hissediyorum. Beni şu halimle fazla uğraştırmadan buraya en yakın bir kapıya çevirir misiniz evlatlar?... dedi. Başından beri sözlerini gülerек dinleyen halk, mecburen durdu... En yakın ev, bu kapının önünde kalabalığın durduğu evdi.

Ev sahibi sevinçle koşuşturup eve doğru gitti. Topluluk dağılıyordu, Şöce'den ayrılmak istemiyordu.

Ağırlanacak yer belli olduktan sonra halk, şimdi Şöce'den bir ağız söz dahi olsa dinlemeden gitmek istemiyordu.

Şöce'nin yanında duran bir yaşlı kişi ozana ayak vermek istediğini gösteriyor:

— Heey Şöcike ilçeye yeni geldin ya, buradaki hadiseyi duydun mu? demişti. Şöce:

— Eee söyle! Ne olmuş? İlçede neler olup bitiyor? dedi.

Yaşlı kişi, şehirdeki değişikliklerden haberler verdi. "Kunanbay'ın yaptırdığı cami bitti. Alşınbay, Kunanbay ona büyük bir toy yapacak ve ağa sultan Kunanbay akraba arasında anlaşmaya varacak oldu. Alşınbaylar başkanla onu barıştıracaklar! dedi.

Abay bu sözü şaşkınlıkla karşıladı. Babasının adını tam burada duyacağını tahmin etmemişti doğrusu. "Cami bir yana, hatta onun meselesi de yedi düvele malum olmuş! diye hayretler içerisinde kaldı.

— Ee, çekişeceğim diye başkanlığından olmasın, diye düşünüyorlar.

— Kunanbay'ın destekçisi Alşınbaymış.

— Elbette birbirini birleştirip yakınlaştıran o Alşınbaylar...

— Tobıktı'ya şan verip, başkan seçip tepeye çıkarırlar da kendileri.

— Şimdi Tobıktı'nın oburları, kasabın semizini de, bölgenin etinde tüketiyorlar. Bu civardaki tüm çadırın kısır tayı* ile tuv biyelerinin hepsini yiyip bitirmeden gitmezler... diyorlar.

Şöce bu durumları gülerек dinleyip bir anda deyişlerini döküverdi. Yüksek sesle:

*Olmuş bir topal kelle, kör,
Kur'an'ı kedi, sofı mollar okur,
Olduğunda aksak derya, kör karga.
Ortasını deryanın karga çokur.*

dedi. Halk birden kahkahayı bastı... Çabukluğuna, söyleyiş sanatına hayret içinde kalanlar da var.

— Topal tazı... Alşınbay...

— Körü Kunanbay.

— Ne yapacaksın? İşte cesur yaşlı, bir dörtlülle yere serdi!

diye hep birlikte konuşuyorlardı. Abay, bu sözlerden çok utanıp sıkılarak kenara çekilmeye başladı.

Bu arada ev sahibi Şöceyi götürmüştü... Kalabalık dağılmadan Abay tek başına kendi evine doğru aceleyle çıktı.

Başı eğik gelmekte olan Abay'ın kulağından deminki dörtlülük hâlâ çıkmamıştı. Hepsi aklında... İçinden tekrar tekrar söylüyordu. Ezberlemişti.

Bu dörtlülük, gün boyu kümbet gibi heybetlice oturan iki boyun iki devini yere vurup toz duman etti. Silindirle ezmiş gibi oldu.

"Alçeke, Alçeke" diyenleri; "topal kel" diye adlandırdı. Alşınbay topallayarak yürüyor, topal olduğu gerçek. Ama "ağa sultan", "bey" kendi babası "karga"! Nasıl karga? Karkaralı'nın en varlıklı, halk dermasının biriciği. İyi olanı tek başına iştahla çokuyup yiyen karga!...

Dünyada sözden keskin ne varmış? "Söz kemikten bile geçer." sözü, Karatay'ın söylediği bir veciz sözü aklına geldi.

Böyle kendi düşüncesiyle başbaşa, sert dalgalı bir gücü sezen Abay, caddenin de, caddede yürüyenlerin de farkına varmadan geliyordu.

Bir ara yola yaklaşmıştı. Tam kavşaktan dönerken karşısından ge-

* kısır tay: Çiftleşmemiş tay.

len üç atlıya gözü takıldı.

Şaşkınlıkla bakarken hemen tanıdı. Gelen Böcey, Baysal ve Baldalı'ydı. Ortadaki tilki tımaklı, kahverengi töbel atlı Böcey'di. Soluk yüzü meyustu. Kestane rengi bıyık ve sakalına gece ayazının kırağısı düşmüştü.

Abay durakladığı şekilde kendini toparlayıp atlıların önünde işi olan insanlar gibi yolunu keserek bekledi. Atlılar bunun hareketini birden mi farketti yoksa tanıdı mı bilinmez atlarını yavaşlatarak yaklaşıyorlardı.

O zaman Abay saygı gösterip büyük bir tazimle elini kalbinin üzerine koyup seslice:

— Esselamualeyküm, diye selâmladı.

Medresede okurken: "Caddede hazretle karşılaşırsan böyle tazim etmek gerek" diye kalfalar öğretirlerdi.

Abay uzun zamandan beri hiç kimseye böyle selâm vermedi, Karakalı'ya geldiğinden beri Böcey'i ilk kez görüyordu. Annesinin yola çıkarken söylediği sözü aklına mı geldi, yoksa şimdi kendi içinden mi geliyor?... Ne sebeple bu saygıyı gösterdiğini Abay kendisi de anlayamadı.

Diğer Kazaklardan farklı bunun gibi bir çeşit nezakete Böcey'in ehemmiyet verdiğini biliyorum... Atının dizginlerini çekip:

— Vealeykümselam yavrum! diye durakladı.

Baysal, Abay'ı şimdi tanımıştı. Beğenmeyip burnunu buruşturarak:

— Heey buymuş gidelim! diye atını ileriye yürütmek istemişti ki Böcey:

— Bir dakika! dedi.

— Heey o belâ tohumunun selâmını mı alacağım? diye Baysal, Abay'a kaş çattı.

Abay'ın iki yanağı kızardı. Bu ateş yalnız yüzünü değil, yüreğini de yaktı. Kendisini suçlayarak inciten çocuğun kor gözleri parlayıp Baysal'a dimdik baktı.

Böcey, Abay'ın durumunu iyi anlamışa benziyordu. İyice bakıp:

— Yavrum, içindekini söyle, bizi gördüğünde selam ver diye baban mı söyledi. Yoksa kendiliğinden mi yaptın? dedi.

— Böceke, babam değil. Bu size içimden gelen selâmım!..

Abay gündüz kendisini neşelendiren halini unutmamıştı. Karkaralı'nın bazı şehir Kazakının duyduğu barış durumunu Böcey ve Baysal hâlâ duymamıştı. Akşama doğru Alşınbay, bu üçüne adam gönderip kendi dairesine yemeğe çağırmıştı. Ne konuşacaklarını bilmeseler de gittikleri istikamet buydu.

Abay'ın cevabını aldıktan sonra, Böcey memnuniyetle bakıp yaklaştı:

— Baban söylemeyip kendiliğinden yaptıysan duamı edeyim. Gözünde güzel parıltılar gördüm ışığım!... dedi.

Baysal bu sözü de beğenmeyip arkasını dönmüştü ki Böcey onun tavrını anlayıp:

— Ey Baysal sen dua etmesen de, bu adam olacak çocuk, deyip Abay'a döndü:

— Bundan sonraki yük senin omuzlarında yavrum! Yolun aydınlık olsun!... Sadece diğer özelliklerini verse de babanın acımasızlığını vermesin diye! yüzünü okşadı. Abay da Böcey'e bakar halde dua edip yüzünü sıvazlamıştı.

Atlılar gittiler. Baydalı deminden beri ses çıkarmamıştı. Şimdi Böcey'e dönüp:

— Onun iki gözü seksevil'in* koru gibi parıldıyormuş ya... dedi.

Abay uzunca durduktan sonra hareket etti.

Gerçek mi? Gerçekten söyledi mi? Yoksa Baysal'ın sertlik, acımasız hareketi dokunmasın diye, acıdığından dolayı mı? Böcey ne mak-satla böyle iyi dua etti! Aniden birden böyle dağ gibi büyük hediye olur mu?... Beylikten mi? Yoksa Abay'ı az bilse de çabuk anlamasından mı? Büyükler görmüş geçirmiş tecrübe sahibi insanlar ya! Gerçekten anlayıp söylediği mi?... Öyleyse Abay kötü insan değil, iyi insan demektir!...

Bunun hakkında düşündükçe çocuk gönlü mest oldu. Abay'ın içi coşup tuhaf bir sevinçle kendinden geçip uçar gibiydi. Sanki uçmak koşmak için bir alan arar gibiydi.

Artık aceleyle geliyordu. Akşam şimdi çökmüş onu da yeni farketti.

* seksevil: Çölde yetişen, susuzluğa dayanıklı, boyu kısa, dalları olmayan ağaç.

İki cadde şaşırıp dairesine geçmişti. Onu da geç farketti. Geri yürüdü.

Obada oturduğunda yaz kış tümsek başında geçirdiği akşam, şimdi tekrar değişik bir şekil alıp, gücünü hissettirip Abay'ı derinden etkiledi...

Kendisi ava çıkmasa da, Abay geçen yaz atmaca gönderen büyüklerin yanında çok bulunmuştu. O zaman akşam çökmeye başladığında, akşam üstü karanlığı bastırdıkça, gök atmaca, ateş gibi atmaca, her saniyesinde alevlenip havada süzülüp yükseliyordu. Abay düşüncesini gönül halini bu akşam tam bu uçustaki yönünden asla vazgeçmeyen atmaca gibi hissetti. Bugün kendisinde engin bir coşku ve duygular hakimdi.

Diğer yönlerden bugünkü günün hadiseleri bambaşkaydı. Gündüzkü babalar, önceki Şöce ve deminki Böceyle. Hepsi bir avuçluk Karkaralı şehrinin içinde olsalar da bu insanlar arasındaki mesafe uzaktı.

Hatta dünyanın dört bucağı gibi uzaktı. Bir yerde güç, bir yerde sanat, bir yerde karakter... Aralarında karlı dağlar olup bölük pörçük olmaları nedendi! Hepsi bir çatı altında toplanıp birlik beraberlik içerisinde olsalardı ya!...

Bu düşünce Abay'ın ilk düşüncesiydi... ve tam kendi düşüncesiydi. Gerçekten: "akıl, gayret...", "akılla baht ve zenginlik" diyenlerin kendi aralarındaki kavgası, tartışmaları, geçen seneler "Fars-Türk" dilindeki kitaplardan okuduğu öğüt dolu hikâyelerde tüm bunlar vardı.

Şimdi de Abay, bunu yaşamında bulduğuna memnundu. Kendi akıyla buldu. Buldu ve bütün bunların hepsinin bir beyinde, bir gönülde, bir insanın ruhunda olması lâzımdı... diye değişik bir yorum getirdi.

Bu düşünceyle birlikte kendisi Karkaralı'ya geldiğinden bu yana büyüyüp olgunlaşmışa benziyordu. Çok insan görüp çok sözler duydu. Hatta Şöce Ozan'ın deyişlerini bizzat dinledi.

Nice boylar, nice yerleri de bildi.

Dışarıda neşe içinde olan Abay, karanlık çöktüğünde Maybasar'ın dairesine girmişti. Giriş odada, çizmesinin topuğunda topaklanan karı, diğer günlere nazaran topuğunu yere daha sert vurup, tabanını çabuk çabuk sürüyerek temizleyip baş köşeye girdi. İki yanağı da akşam aya-

zından kıpkırmızıydı. Büyük gözlerinin akı karası belirginleşip ışılda-
yarak kor parçası gibi bakıyordu.

Evde Maybasar ve Cakıp başta olmak üzere eş dost çoktu. Demin
tay etini yemeden giden topluluk şimdi onu yemek üzere tekrar toplan-
mıştı. Büyük sarı semaveri yeni ortaya koymuşlardı. Çayı höpürdete
höpürdete içiyorlardı. Maybasar Abay'ın yüzüne sevinerek bakıp:

— Abaycan! Üşümedin mi, neredeydin! Gel soyun, çay içip ısın!
diye kalkıp yanından yer verdi... Abay acele etmeden soyunup çayın
başına oturdu.

Cakıp, çayı hızlı içip:

— Hadi, hadi! Çayı çabuk içip hazır bulunun yiğitler! diyerek tüm
kalabalığı acele ettiriyordu.

— Doğru, doğru... Karatay, Izguttı'dan haber gelince hemen kalk-
mak gerek... dedi Maybasar da.

— Eee! Yemek hazır, ev hazır... Yatsı namazından sonra gelecek-
ler ya misafirler! dedi.

— O namazı, yeni yapılan cami de uzatacaklar galiba...

— Eee. artık Hasan Molla, yeni imam oldu ya! Bu namazı çabuk
bitirmez...

— Yaa! Yasin'le Tebareke'nin birisini okumasa ne olur yani. Ken-
disi makamıyla okumadan durmaz! konuşup gülen Tölepberdi, Bura-
han, Cumagul gibi delikanlıların kolay kolay evden çıkmaya pek ni-
yetleri yoktu.

— Hey ne diyorsunuz siz? Çabuk olun! Siz yeni camideki nama-
za varmıyor musunuz yani... Maybasar gitmeyecek misin namaza? de-
yip Cakıp tekrar acele ettirdi.

Maybasar'ın namaza pek acelesi yoktu. Boynunu çevirip Abay'a
bakarak:

— Eee, deminki kalabalık topluluğun arasında, cami içinde yer
var mı zannediyorsunuz? Önüne geçersen konuklar çıkana kadar eve
yetişemezsin... O zaman Izguttı: "Misafirden önce gelmedin" diye öf-
kesinden kudursun! dedi.

— Eee arka saflarda olmaz mı?... Gitmezsek ayıp olur! Hatta Bey
duyarsa çok sinirlenir!... dedi endişeyle Cakıp.

— Beye "gittik namazı kıldık" diye bir yalan kıvırırız... diyerek

oradakileri güldüren Maybasar'a; Mübarek cami iyi olsa da eşliğinde nasıl oturacağım... Namaz kılayım diye Boşan Karaşor'un safını mı gözeteceğim... Onun büyük tabanının bastığı yere baş mı koyacağım? diye namaz hadisesini mizaha aldı.

Abay, Maybasar'ın yaşına yakışmayan davranışlarını garipseyip güldü.

Tam camii açılmak üzereyken ve Karkaralı halkının bütün zenginleri orada toplanıp ilk namazlarını kılıp Kunanbay'a teşekkürlerini sunacakları saatte Maybasar'ın bunu mizah konusu etmesini Cakıp hoş karşılamamıştı. İçinden "Yılışık, şom ağızlının, karaktersizliği" diye düşünürken, diğerlerine bu akşamın özel bir akşam olduğunu hatırlatmak istedi.

— Bu camii, şayet önemini kavrayabilseniz, bizim Bey'e de, ondan sonra burada oturan hepinize de şan şeref kazandıracak cami ya mübarek! dedi.

Maybasar bu sırada tekrar kendini toparlayıp çalım satarak:

- Eee şunu söylesene!.. Düşmanın dilini kesmiyor mu bu cami? Ha, Böcey de bunu farketmiş. Barıştı aramışa benziyor, dedi.

Barıştı kimin aradığı bunlara malum değildi. Ama, "Böcey geri adım atmış! Böcey gücünün yetmeyeceğini anlayıp barış istemiş," gibi sözler Kunanbay çevresinin ağızlarında sakız gibiydi. Bunu yapan elbette Maybasar'dı.

— Alçeken gerçekten de dostmuş ya! Bizim beyin gönüldaşı, sadık yakını o... diye, Cakıp Alşınbay'ın gündüz yaptıklarını hatırlamıştı. "Kıskanıyor... İzzet onurunu, idareci düzenbazların, hatta onların büyükleri dahi kıskanıyorlar!" dedi. Çok doğru, cami yapıp şan şerefi artıp halkı yanına alıp Edil'i ele geçirmeye başladıktan sonra; Mayır kendi otoritesinin sarsılacağını düşünüyor.

— Mayır pişmiş kelle, kıskançlık bir yana, Böcey ve Baysal'dan rüşvetini aldı ya!.. Gövde gösterisi bu ya, kursağını bilmiyor musun, diye Maybasar, kendisinin gündüzden bu yana bu fikri taşıdığını söyleyerek artık Böcey'le barış bugün akşam olacak. Bu namaz, bu yemeğe onlar da katılacak, bunu duydun mu? dedi.

Bu durumdan Cakıp ve burada oturan delikanlılar da bihaberdi. Abay da bilmiyordu. Hepsisi de biraz şaşkınlığa uğrayıp içlerinden Böcey'in bugünkü barışa gelecek suratını görmeyi arzuluyorlardı.

Maybasar bu duruma yürekte inanıp:

— Tüm iyiliğin başı Alçeken... Verilen mal, kat kat helâl olsun Al-sınbay Obasına! deyip yanında oturan Abay'a eğilerek:

— Anladın mı? Hadi bu defa da kayınbaba tarafına varmadan kurtul bakayım, diye Abay'ı yine elek üstüne çıkarmaya başladı. Ama Abay'ın bu kez utanıp sıkıldığı yoktu. Genellikle böyle toplum içinde Maybasar'ın bu şakasının altında ter içinde kalsa da bu akşam öyle değildi. Evdekiler Abay'a bakıp bıyık altından gülmeye başladılar. Maybasar, bu arada Cakıp'a göz kırpyordu.

— Mayake, yine mi başladın, gitmeyeceğim işte!.. diyerek büyüklere dönüp güldü Abay.

— Tüüh yazık... Yazık olacak diye düşünüyorum."Söz kesip biraz başlığını verdikten sonra damat böyle hımbıl olur mu? Sen ne biçim insansın? Gerdanı, doğanın gerdanı gibi zarif vaziyette oturuyor orada. "Uğramadan gitsin bakayım! diye seni sınyayıp gözlüyor bu kız. Bunun sana utanç vereceğini hiç aklına getirmiyorsun, diye Maybasar, Abay'ı ciddi olarak öne sürdü.

Abay hâlâ sıkılmayıp gülerek bakıp Maybasar'la alay etmiş gibi "pırk" edip gülüp arkasında duran dombırayı eline alıp tıngırdatmaya başladı. Cevap vermedi.

Maybasar cevap alamayınca, biraz oturduktan sonra tekrar:

— Söylesene!.. Yanına yoldaş kılıp bu oturan tüm güçlü delikanlıları vereceğim. Yeter ki, sen kararını ver! dedi.

— Mayeke, şunu bırakın diyorum!..

— Yok bırakmıyorum! Anladın mı!..

— Allah Allah! Size bir yararı var mı? En azından, yenge olsanız neyse ne!...

— Yenge değilsem de yengeden ziyade hevesim gitsin!...

Abay gülüverdikten sonra taşı gediğine koyup:

— Bir değil iki değil, gerçekten bırakmıyor musun? deyip dombı-

rasını durdurup önüne yanlamasına koyarak Maybasar'a gözlerini dikti. Gülümseyerek bakan iri gözlerinde sıcak alevler saçılmış gibiydi.

İşte bırakmadım, deyip Maybasar "Ne yapacaktım?" gibisince gözlerini devirdi.

Abay, gördüğü Şöce'nin usulünce, gülümseyen gözlerini dikip başını yukarı kaldırarak söylemeye başladı.

*Bırak dense hiç bırakmıyorsun,
Az oldu mu Mayke,
Burada gördüğün muhabbetin,
İsteddiğini yiyorsun ya,
Karkaralı halkının
Etin en alâsını, sucuğunu
Aldığın, yediğin az gibi,
Daha birisini bulmuşsun.
Alşınbay'ın kızı kim?
Bitirmek senin ahdin mi?
Bu civardaki halkının,
Zenginiyle orta kesimi,
Söylemezsen ne olurdu,
Onlarla var mı ortaklığın?
Ahkam kesip bırakmıyorsun
Buğası mıydı saçacak?
Bu obanın toprağını
Anlarsan bu sana hediye,
Yeter artık kayınbirader,
Mümkünü yok isteğinin...-*

diye kahkayı salıverip Abay, Maybasar'a doğru yaslandı.

Evin içi hayretler içinde sevinip kahkalarla güldü.

Maybasar altta kalınca, zorla sessizce gülüp Abay bitirdiğinde başını sağa sola sallayıp dayanamayıp ağzını açtı:

— Tüüh tüüh! Şu çalımsızın haline bak!.. Artık ne yaptım, beter ol! dedi.

Abay gülüp takılarak:

— Çabuk söyleyeceksen deyişle söyle. Maye ke yoksa dinlemeyeceğim diyerek başını sağa sola salladı.

— Bravo, cezasını buldu, arkasını bırakmıyorsun!.. Dersini aldın mı? Oh olsun!.. diye Cakıp kıpkırmızı kesilip gülmekten kırıldı.

- Tüh, bu Şaşar'ın yeğeni!.. Vah Ulcan yengeciğim, seni böyle büyüten... Göreceksin obaya dönünce cezasını verdireceğim annene söyleyip!.. dedi Maybasar.

Tölepberdi, Burahanlar bu sözün özünü anlayıp:

— Evet gerçek Tontay!

— Tontay'ın yeğeni ya!..

— Dalgacı Şaşar'ın ta kendisi olmuş, diyorlardı.

— Bu deyişi koynuna saklayıp mı getirdi acaba! Deyiş söylüyor muydu çalımınız?.. diye Maybasar hayranlığını gizleyemiyordu.

Gerçekten de Abay'ın şiir yazıp deyiş söylediğini bu büyüklerin gördüğü yer yalnız burasıydı. Abay, şakasının bu kadar büyük bir etki bırakacağını tahmin etmemişti. Artık tekrar kendi kendine sıkılmaya başlayıp:

— Kendi deyişim değil, dedi. Büyüklere alaylı bir tavırla, akşam Şöce'yi görmüştüm, onun deyişi, dedi.

Evdekiler yarı inanır, yarı inanmaz bir halde hepsi sormaya başladığında, Abay olağan bir şekilde gülümser bir yüzle sır bildirmeden oturup:

— Maybasar diye bilinen bir ağabeyim var. Beni hiç rahat bırakmıyor. Ona cevap öğretir misin, dediğimde bunu bana o öğretti, dedi.

Şöce'nin deminki alaycı, şakacı keskin gülüşü Abay'ın şimdi gözü önündeydi. Şu an Maybasar'a dersini verdiği Abay çok memnundu.

"Şöce'ye benzedim ya!.. Gerçekten benziyor muyum?!" diye içinde imrendiren bir hayranlık taşıyordu. Ev içi bunun "Şöce" sözüne inanır gibi olup demin aniden söyleyişini hâlâ izlemeye devam ederken dışarıdaki kapı açılıp süratle Karabas geldi... Sohbet bir anda kesildi. Karabas, başını uzatıp eşikten geçmeden aceleyle:

— Hazır olun! Namaz bitti! Konuklar beyin dairesine doğru gidecekler... Karatay'la Izguttu gelsin! dedi. Haydi, hepiniz çabuk olun! de

diğinde evdekiler apar topar kalkıp elbiselerini giymeye başladılar.

Abay ne yapacağını bilemedi. Çünkü Cakıp buna: "Sen konuk ağırlayıp servis yapamazsın. Babanın yanında büyüklerle oturamazsın... Kalabalık olur... Onun yerine burada kal!" demişti.

Abay da bunu "makul fikir" diye düşünmüştü. Ama Maybasar'la Karabas:

— Eee! Hiç olmazsa konukları bir görüp selâmladıktan sonra geri dön!

— Bu şehrin kalabalık konukları nasıl ağırladığını bir gör!.. demişlerdi.

Diğer insanlardan geride kalsa da Abay, son sözleri biraz mantıklı görüp aheste aheste babasının evine geldi. Yalnız gelmişti. Diğer tüm büyükler giyinip aceleyle gitmişlerdi.

Uzun namazın ardından gece yemeğine doğru toparlanıp hareketlenen misafirlerin hepsi Abay gelene kadar yerlerine yerleşmişti.

Bahçe içinde hizmet edenler, aşçılar hariç başka dolaşan yoktu. Ama kapının içi dışı, eyerli atlarla doluydu. Geceki ayazla üzerlerine kırağı düşen atlar ala boz olmuşlardı. Güzel kızaklara koşulu, koşumları şingirdayan tek ve çift atlar da görünüyordu. Hepsi sağlam boş kızaklardı. Bunlar şehir zenginlerinin atları olsa gerekti. Kuzu derisinden yapılmış paltolarla örtünüp kızak içinde, içi geçmiş halde duran bazı kızakçılar da oradaydı.

Büyük ağaç evin bahçeye açılan geniş kapısının karşısında küçük bir mutfak vardı. Onun kapısı hiç durmadan açılıp kapanıyordu. Tepsi tepsi sıcak yemeği Maybasar'ın dairesindeki delikanlılar koşarak taşıyordu. Mutfak ile misafir evin aralığında Maybasar ve Cakıp da meşguldü. Ev içinde, misafirlerin yanından da bunlara yer kalmamıştı.

Bütün yemeği idare eden Izgutti'ydı.

O:

— Böyle... Şöyle. Çabuk olun!... Getir!.. Haydi... Haydi çabuk! deyip Maybasar ve Cakıplara da kısa kısa emirler yağdırıyordu. Deri yelek giyip bileğini dürmüş olan Izgutti avcı gibi atak ve sıkıydı. Kunnanbay, misafirlerinden hiçbir şeyini esirgemiyordu.

Abay, büyük eve girilecek kapıya yaklaştığında tam önünden Kazakbay koşturarak çıktı. Mutfağa doğru koşuyordu. Ona yol verip içe-

riye ęırerken arkasından:

--- ekil, ekil kenara!.. diyen Izguttı'nın sert sesi duyuldu.

Hepsi ellerine iki büyük yemek dolu tepsi almış Burahan, Tölepberdi, Cumagul ve Karabas geliyordu. Abay tekrar durup yol verdi. Tam yanından buğusu göğe yükselen tepsi tepsi etler geçiyordu. Bunlar, hazırlanan kazı*, çevrilen kuyruk, sarı altın gibi blk blk eden cal celin** yağları . Her iki tepsinin birinin üzerine kelle koyulmuştu. Bunlara yol verip Abay şimdi eve hareket edeceğim demişti ki ev içinden birşeylerle meşgul olan Karatay ıkmuş geliyordu. O Abay'a nerdeyse arpacaktı.

— Heey tuzluklar... nerede?.. Ayrı konulacaklar nerede?.. diye geliyordu.

— Var! Var tuzluk! İşte! Hemen geliyor! diyerek Izguttı Karatay'ı geri gönderdi. Bu ikisinin kapı önündeki meşguliyetleri Abay'ın içeri girmesine mani oldu.

Deminden beri girene çıkana kapı açıp kapama görevlisi gibi duruşuna Abay sinirlenip artık Izguttı'yı sıkıştırarak içeri girdi. Izguttı tuzluğu kselere blştryordu. Elini sarsıp tuzluğunun birazını yere döküp:

— Hay kahrolası!.. Bu kim?.. diye öfkeyle başını çevirip Abay'ı görünce:

— Abay sen miydin?.. Hay ışığım, bir yer bulup otursaydın! Bu kargaşada sana ne gerek vardı?.. dedi.

Abay'ın buraya geldiğini sadece Izguttı değil, diğerleri de uygun grmşe benzemiyorlardı. Onu himaye edecek kimse görünmüyordu.

Allah'tan yabancı bir kimse yoktu. Bu ev aslında oturulacak ev değildi. Biraz karmaşıktı. Odanın tabanı ile köşeleri, ayakkabı, kaloş ve uzun izmelerle dolmuştu.

Bu giriş odadan baş köşeye, sağ ve sol tarafa doğru birkaç oda vardı. Tam sağ tarafta olanı Kunanbay'ın olduğu büyük odaydı. O taraftan yüksek sesle neşeyle konuşan Alşınbay ve Mayır'ın sesleri, gülüşmeleri geliyordu. İyice kslen, gln sözler söyleyen Alşınbay'a benzi-

* kazı: Atın kaburga kısmı ve yağlı etinden yapılan sucuk.

** cal: Atın yelesinin altındaki yağlı et.

celin: Hayvanların meme kısmı eti.

yordu. Baş köşede iki oda vardı. Orada da sıra sıra bağdaş kurup sıkı sıkı bir şekilde oturan misafirler vardı. Buradaki misafirlerin çoğu şehrin Tatar tüccarları, Kazak zenginleri ve tam ortada yeni cami imamı Hasan Molla göründü. Bu oda diğerleri gibi değildi, yavaş konuşup az gülüyordu. Hepsi kendini tutup edeplince oturan ağırbaşlı kişiler havasındaydı. Sol taraftaki odada Boşan, Karaşor boylarının güçlü ileri gelenleriyle birkaç idarecileri vardı. O bölme de hayhuyla söyleşen, birbirine takılan, gülüşen neşe saçan bir oda görünümündeydi.

Abay, misafir odalarının kapılarından teker teker baksa da hiçbiri ne girmedi.

Bu ara bölmede kalıp etrafındaki herşeyi duyarak durmak bir bakıma daha iyiydi. Sadece çabuk parlayan Izguttu yeniden kendini rahatsız etmesin yeterdi.

Bir köşede unutulmuş gibi tek bir sandalye vardı. Abay ona oturup tepsi götürülenlerin acele koşuşturmalarını izliyordu.

Deminden beri yedi sekiz delikanlı tepsi taşımaya şimdiye kadar ara vermediler.

Büyük büyük bu dört odadaki kalabalık misafirlerin bu saatteki iştahlı hareketlerinin yayladaki büyük şenliklerden kalır yanı yoktu. Deminden beri birkaç tuv biye, kısır tav, töl emgen cabagı*, nice nice toklu mideye indirilmişti.

Bir zaman servis yapanların meşgalesi tekrar hareketlenmeye başladı... Boş tepsiler oda, oda fırır çıkıp silip süpürülmüş vaziyette geri mutfığa gidiyordu. Bu son giden boş tepsiler Kunanbay'ın odasından çıkıp mutfak tarafından tekrar pilavla dolu olarak geri döndü... O da üzerinden buğular çıkıp rengini vererek sanki: "Beni nasıl yemezsin, beni nasıl bırakırsın?" dercesine geliyordu. Giriş odada hiç kimse de ne bir ses ne de bir söz vardı. Kunanbay'ın adamları, Izguttu'nun talimatı doğrultusunda davranıyor olsalar gerekti. Şimdi Cakıp, Maybasar ve Izguttu'nun üçü de üç kapının önünde durup tepsiler yaklaştığında misafir evin kapısına bakarak, tepsicilere sessizce işaretler vererek sırayla içeriye alıyorlardı.

Pilav... Pilavdan sonra hoşaf, ondan sonra da çay... Nihayet milledin derin uykuya dalıp mışıl mışıl uyuduğu saatler geçtiği halde dört

* cabagı: Henüz bir yaşına gelmemiş yedi sekiz ayı geçmiş tay.

odada devamlı, habire yemeye içmeye devam ediyordu.

Abay esneyerek kalkıp artık Maybasar'ın dairesine gitmek niyetindeydi. Şimdiye kadar onunla bir kelam dahi eden kimse yoktu. Hizmetçiler yoğun bir telâş ve koşuşturma içerisindeydiler.

Paltonun düğmesini ilikleyip dış kapıya doğru yönelen Abay, Kunanbay'ın odasından çıkan yüksek bir ses duydu.

Tepsicilerin birkaçı buna kulak kesildi. Abay da varıp kapıyı biraz aralayıp göz gezdirdi... Ağarmış top sakallı, köprü burunlu, boz yüzlü bir kişiydi. Dombirasının tellerine hızla dokunup tempo tutturdu ve dombirasını yanlamasına indirip durmadan sel gibi coşmaya başladı...

— Bu kim?

— Hangisi acaba?

— Tepsihçiler arasından ve odalardan "Bu kim" gibi sözler duyuluyordu.

Kunanbay'ın odasından giriş odaya doğru başını uzatan Karatay:

- Balta, Balta Ozan! dedi.

İrticalen söyleyen, Aşınbay'ın yanından eksik olmayan Balta ozanmış.

*Aldığı yarını kötüleyip
Daha iyisini nereden bulursun?
Beyaz paltonu kötüleyip
Atlası nereden bulursun?
Kendi başını yüceltip
Dengini nereden bulursun?
Akrabası el bilip
Yakını nereden bulursun?
Düşman olsan halkına,
Kötülük getirir habercin,
Birlik olsan; kardeşim,
O çoluk çocuklara
Müjde verir habercin.*

diye bitirdi. Ev içinden:

— Bravo, bravo sözüne!..

— Harika, hikmetli söz!..

— Sözü özü burada!.. diye konuşup övgüler yağdıran Alşınbay, Karatay ve dilmaçların sesleri geldi.

Böyle anlamlı, kalabalık bir mecliste doğaçlama sözü ve çekişmeyi sona erdiren, bağlayıcı söz Abay'a manidar geldi... O tekrar dinleyeyim, diye gayrete gelip sandalyesini getirip bu arada oturmaya hazırlanmıştı ki ozanın sesi soluğu çıkmadı.

Evin içi tekrar koyu bir sohbete koyuldu.

Abay, Böcey'in suratını iyice gördü. Yüz ifadesinde öfkeden eser yoktu. Ama hoş sohbete, eğlenceye, gülüşe katıldığı da yok. Sakin, olgun bir sabrı vardı.

Abay'ın gözü Kunanbay'ın yüzüne takılmıştı, derli toplu herşeye dikkatle bakıyordu. Gülme, eğlenceye de o kadar meyli yoktu.

Bu ev sohbetini samimi havaya dönüştüren Alşınbay'la Baymurın'dı. İri yapılı, sarı Baymurın Böcey'i barıştırmaya getiren kişiydi. Şimdi sadece Alşınbay'la ikisi konuşuyor, kendileri için değil. Kunanbay, Böcey gibi iki taraf adına konuşuyorlardı.

Abay, Balta'nın türküsü dinip derin bir sohbetin başladığını görünce kapıdan tekrar döndü. Bu zamanda Karatay giriş eve çıkıp Izgutti ile Maybasar'ı çağırarak:

— Barış oldu, barıştırdılar! Alçeken'le Baymurın iki taraf adına kendileri konuşup kendileri hallediyor. Böyle yapınız, diye Bey de Böcey de yetkileri onlara vermiş! dedi.

— Yalnız sonuç ne oldu?.. Nasıl bir çözüm olmuş?.. diye Maybasar meraklandı.

— Biliyorum, çözümü de farklı oldu... Aranız uzak olsa kız alıp verip dünür olunuz, diyecektik. Boy akrabası, yakınsın, ama o yakınlığın tekrar canlansın! İkiniz çocuk alıp verin! Böcey, Kunanbay'dan çocuk değişip bağrına bassın. Böylece kan kaynaşır, dediler.

— Bunda anlaştılar mı?

— O hangi çocuk?.. Kendi çocuğu mu?... diye Maybasar ve Cakıp birbirlerine soruyorlardı.

— Söyledim ya kendi çocuğu!.. Büyütmeye alıyor! diye Karatay aceleyle gitti.

Abay şaşkına dönmekle beraber içinde birşeyler "cızz" etti.

— Hangi çocuk? Hangisi verilecek? Ospan mı Smagul mu? diye

erkek çocuklardan biri verilecekmış, diye düşündü. Demin bahsedilen iki kardeşinin herhangi birisinin ana koynundan alınıp başka birisine verilmesine gönlü razı değildi.

Ana kucağında tasasız, masum yatan kardeşlerinden birisini koparılmış gibi gördü.

IV

Bu akşamdan itibaren yaklaşık yirmi gün geçmişti. Kunanbay memlekete dönecekti.

- İnşallah yarın yola çıkacağız. Yol hazırlığı iyi yapılıns! Eksişimiz gediğimiz kalmasın!.. Atlara erken binelim!.. deyip Kunanbay, Karabas ve Cumagullardan haber yolladı.

Bu söz üzerine Kunanbay'ın yanındakiler, Cakıp ve Karatay dairelerindeki tüm Tobıktı'nın hepsi de son bir günü, hazırlıkla geçirdiler.

Memlekete dönüş haberi bu grubun yaşlısını, gencini heyecanlandırıp sevince boğmuştu. Özellikle memleketi Abay'ın gözünde tutüyordu.

O son zamanlarda Cidebay'daki annelerini, oba yurdunu, sürekli düşünde görüyordu. Tüm dairelerde meşguliyetle beraber, gülüşme, şaka ve kıvanç gözleniyordu.

- Gideceğiz... yakında döneceğiz! denilen söz duyulalı beş altı gün olduğu için, bunların at ve koşumları hazırды. Yalnız Karkaralı'da uzun süre kaldıkları için üzerlerine binilmediğinden semiz saygulik atlar* yağ bağlamıştı. Son bir hafta boyunca böyle atların yavaş yavaş teri soğutuluyor, göbek yağları eritiliyordu, ayakları açılıp eğitilerek kışın uzun yolu için kıvamına getirme işleri de yapılıyordu. Abay'ın dönüş yolunda bineceği at "Aymanday" denilen siyah yeledi, siyah kuyruklu, heybetli bir kula at idi. Bu süratinden dolayı hızlı olan atak, güzel has delikanlıların atıydı.

Diğer büyüklerin atlarıyla birlikte o da ayrı bir ahırda bakılıyordu. Abay gidiş haberini duyar duymaz Aymanday atını görmek için geldi. Alnının beyazı gerçekten ay gibi parlıyor, başını eğmiş bağlı duruyor-

* saygulik: Hızlı koşan iyi cins at.

du. Abay ona çoktandır binmemiş ve uzun süreden beri görmemişti. Atını da özlemişti. Bir tutam ot alıp sabahki ayazdan kırağı düşen yelesıyla sırtını sıvazlayıp sildi. Ondan sonra büyüklerin adetine göre Aymanday'ın yelesini tuttu. Abay'ın geniş eli ve uzun parmakları olmasına rağmen, Aymanday atın yelesi avucunu taşırdı. Kula at da çok semirmişti. Abay geriye çekilip böğrüne dikkatle bakmıştı, sırtı yassılaşmıştı. Ülperşek* yağı da kendini gösteriyormuş.

Atına tekrar yaklaşmış boynuna sarılarak:

— "Yarın değil, hemen gitseydik!" diye düşündü. Güzelce eyerleyip at körpeyi** itinayla yerleştirip tumağının kulağını bağlayıp atına binerek ahırdan çıktı.

Her zaman dizginini gevşetip başını sallayıp rahatça yürüyen Aymanday, bugün daha da yumuşak basıp yelken gibi gidiyordu. Bugün akşama kadar Abay atından pek inmedi. İşi olmasa da, şehrin bir ucuna kadar gidip pazarı dolaştı, Tobıktuların kaldığı daireleri gezdi.

Öğle zamanında babasının yanında öğle yemeği yiyip çay içtikten sonra, tekrar atına binip pazara gitti. Bu kez yanında Izguttı vardı. Kunanbay'ın parası Izguttı'daydı. Yemek vaktinde Abay, babasından para istediğinde babası Izguttı'ya dönüp:

— Pazara götür, annelerine, kardeşlerine alacak hediyeleri varsa seçmesine yardım et! demişti.

İkindiye kadar Izguttı'yla pekçok dükkânı dolaşmış çok şeyler aldılar. Özellikle yaşlı büyükannesi kağıt poşetlerdeki çayın tiryakisiydi. Abay o çaydan başlayıp küp şeker, şekerleme, ipek, kadife entari kemzallık*** gibi şeyler aldı.

Arkasından büyük heybenin iki tarafı ağzına kadar dolduktan sonra, arta kalanları Izguttı'nın koynuna koltuğuna doldurup akşam olurken babasının yanına dönmüştü.

Gitmeden önce diğerlerinin de meşguliyetleri buna benzer işlerdi.

Yarın gidecek Kunanbay'a Mayır, dilmaç, starşın, gibi idareciler bugün akşam tekrar gelmişlerdi. Abay, babasının oturduğu odada değildi, diğer odada Karabas ve Izguttı'ya heybelerini diktirip yola hazırlanıyordu.

* ülperşek: Yüreğin, böbreğin etrafındaki ince zar.

** at körpe: Eyer üzerine konulan küçük yorgancık.

*** kemzal: Pamuk astarlı palto.

Sadece yatılacak vakitte Kunanbay'ın yanından dönen Mayır'ı İzguttu yolcu etmişti.

— Beyın malı mülkü kimin ilgisini çekmememiş ki, en basit örneği demin pişmiş kelle Mayır bile cebini doldurup gitti! dedi.

— Ne, mal mı aldı, para mı aldı? diye Karabas sormuştu.

- İdarecinin ya, gösterişli olsun koş diye!" deyip bu Berikkara'dan gelen üç kara atı verdi. Nakit beş yüz somu yedirdi! dedi.

Son günlerde Kunanbay'ın para ve hediye verdiği tek kişi Mayır değildi. Dilmaç da bayağı almıştı. Özellikle dün kırk elli büyükbaş hayvanı. Alşınbay obasına da Maybasar ve Karatay tarafından vereceğini vadetti. Abaylar yatarken, gece yarısında tekrar geri geldiler. Onların gecikmesi yarınki yolculuğa engel olacak mı? diye düşünmüşlerdi. Artık onlar da yetişmişti.

Bundan iki üç gün önce Maybasar, Alşınbay obasına gitmeden önce Abay'ın kafasını yine karıştırmıştı. Ama öncesinde Abay onu alaya alıp sert çıktığı için, artık doğrudan söylemek yerine, dolambaçlı yolla: " Geline ayıp oldu ya!" demişti.

İzguttu gibi büyükleri yardıma çağırıp onlara söyler gibi lafı çarpırmıştı. Abay o zaman da : " Gitmeyeceğim" diye reddetmişti. Abay, böylece kız tarafı hikayesinden kurtulmuştu...

Kunanbay'ın yolculuğa karar vermesi, Abay'ın şimdi kız tarafına gitmemesini sağladı. Yarın yola çıkacaklardı. Ama yatakta yatıp uykuya dalmadan önce Maybasar'ı tekrar hatırlayıp onun Dilda'nın yaşadığı obaya gidip döndüğünü düşünüp Abay ilk kez kendi nişanlısı hakkında gizli, sıcak bir duyguyu hissetmiş gibiydi.

Gitmedi... Ama görmek de istiyordu... Nasılmış? Gerdanı İtelgi'nin* gerdanı gibi diye Maybasar'ın tasvirini hatırlayan Abay, gözünün önüne İtelgi, karşığa, beyaz atmaca gibi kuşların güzel boyunlarını getirip gerçekte öyle nazik, beyazımsı bir boynun, gerdanın olduğunu düşünmüştü. Bir bugün değil, bundan önce de birkaç kez Dilda'yı değişik duygu dalgalarıyla düşünmüştü. "Gitsem ne olurdu?" deyip tarif edilmez bir ateşle düşünceleri karıştı. Ama Maybasar gibi sert, kaba adamların davranışı bunun düşüncesindeki gizli duygularıyla acımasızca alay etmiş benziyordu. Onların arzusuyla yönlendirmesini ka-

* itelgi: Ufak bir kuş türü.

bul etmek, kendi kendisine acımamaktı. Kadirli, onurlu sırrını kirletmek gibiydi. Dilda'yı arayacaktı. Aradığında "Kız tarafına" gitmek gibi âdeti, usulü, sıkıntısı, zahmeti çok olan bir yolla aramak istemiyordu. Bu onu utandırıyordu. Onun için gitmeye cesaret edemiyordu.

Böyle karışık duygular içerisinde kâh sağına kâh soluna dönüp uyudu.

Ertesin gün Kunanbay'ın söylediği gibi erkenden ata bindiler. Her bir grup kendi dairelerinden ayrı ayrı çıkıp şehir dışında birleşti.

Şehirden Kunanbay'ı uğurlamaya gelen starşınları, beyleri, ve idareciler de çoktu. Kalabalık yaklaşık yüz kişi olup biraz duraklayarak sonunda: "Güle güle Bey!.. Yolunuz açık olsun! İyi yolculuklar" diyen dilekleriyle orada kaldı. Kunanbay'ın aşağı yukarı otuz kişilik grubu Tobıktı'ya doğru yola koyuldu.

Karkaralı'dan Çıngıs'a kadar olan yol uzundu. Yolun uzunluğunun yanısıra kar kalın, yol da çetin idi. Ova, kır, bayırı buz kesmişti, kış kar yorganını kalınca örtmüştü.

Arka'nın alışılacağı sert rüzgârı bu kış da çok esmişti. Bazen bir hafta, hatta bazen on gün ardı arkası kesilmeden tipiye dönüşüp şiddetli estiği zamanlar da olmuştu.

Ocak, Şubat, Mart aylarının hepsinde şu an Abaylar'ın geldiği bozkır, konur adır, vadi, engebeleri ince kar etrafı örtmüşe benziyordu. Kar hatları uğuldayıp esen rüzgâr izlerini ortaya çıkarıyordu. Açık kara yolu yoktu. Çok atının yanyana yürümesi bir tarafa, hatta üç atın birlikte yanyana yürüyebileceği yerlere de nadir rastlanırdı.

Bu sebeple tüm yolcular dönen turnalar, uzun sıralı bir göç gibi ardına dizilip geliyorlardı.

Yolcuların en önünde Kunanbay'ın kendisi, altında semiz sarı yorga atı vardı. Arka tarafı tencere gibi yuvarlak olan beyaz yelesi, sarı yorga at diğer yorgalar gibi eğri değildi. Kaburgalı, uzun ve iriceydi. Kunanbay'ın yılıksının arasında her zaman uzun yola, özellikle kış yoluna gidilecek at buydu. Üzerinde siyah kulun derisinden yapılmış paltosu vardı, gümüş kemer takılı, dışı siyah makbala kaplı kırmızı tilki tımak giyen Kunanbay, dışarıdan bakıldığında heybetli görünüyordu. Siyah palto sarı ata yakışıyordu. Süratini alan yorga, diğer yolcuların hepsini peşinden sürüklüyordu. Abay'ın Aymanday'ı bazen Kunan-

bay'ın yürüyüşü yavaşlarsa col corga biçimini alıyor, sarı yorga süratini artırsa mecburen o da koşturuyordu. Koşturması sert ve huzursuzdu.

— Vay şu koşuşunun sertliği!.. sırımın üzerine bindirilmiş gibi sertçe sarsılıp oturmuş gibi diye Abay, Karabas'a Aymanday atının koşuşundan şikayet ediyordu. Gerçekten de ilk günkü yolculukta Abay'ın içi dışına çıkmış, paltosunu ayaklarına örtemeyip huzuru kaçıyordu.

— Birşey olmaz. Az sonra vücudun dipçik gibi olup alışırsın... Paltonu dizlerine örterek otur!.. diye Karabas ona akıl veriyordu.

Abay'ın kendine kalsa, acele etmeden vasat bir hızla giderdi. Ama memlekete ulaşmak için birkaç günü hesaplayıp, tahmin edilen zamanda ulaşacağım ulaşacağım diye yol alan Kunanbay, yürüyüş seyrini başkalarına bırakmak istemiyordu. Açık kapalı yolun hepsinde soğuğa direnerek grubun öncülüğünü yapıp gelmesinin sebebi buydu. Genelde seri hareket eden seyisler ile hizmetçilerin de önüne geçmesine fırsat vermiyordu.

Bu yolculuk bir bugün değil, birkaç günlük yol boyunca böyle devam etti. Ama gündüzün Kunanbay acele edip hızlı yürüse de, yoldaki belli obalara gelip konakladığında yeniden hızla hareket edemiyordu. Yol boyundaki Şubartav, Abralı, Degelen, sonra Çıngız'ın batı tarafındaki Tobıktı'nın ta bir ucundaki tüm insanlar ve obalar dahi, konaklamaya gelen Kunanbay'ı hacıdan dönmüş gibi karşılıyorlardı.

Aksakal, ileri gelenler, molla, sofunun hepsinin ağzında "Cami, cami" sözü vardı. Bazı dalkavuk yaşlılar: "Halk arasından han doğdun!", "Savaştan kazasız belâsız çıktın!", "Çıngıraklı heybetli nar gibi oldun" diye yüzüne karşı iltifatlar yağdırıp pohpohladılar. Kunanbay yola çıkana kadar böyle obalar, "elpençe divan durup" onu baştacı ettiler.

Yol boyundaki birkaç obanın ileri gelenleri Karkaralı'da kış ortasında Kunanbay'ın önüne çıkıp davalarını halledip dönmüşlerdi. Haklarını ödeten, ceza paralarını alıp hesabını kitabını yaptıran davalılardan Kunanbay vasıtasıyla intikamlarını alanlar da vardı.

Şubartav, Abralı içinde dört, beş yerde bu gibi obalar, Kunanbay'ı uğurlarken bizzat görüşüp yolundan ederek hallerini arzettiller. Ve böyle obaların hepsinden gruba yedek atlar, tuv biyeler de ekleniyordu.

Böyle haybeden gelen iki kara yorga, bir kızıl, yine üç doru at, şimdi Karabas gibi seyislerin yedeklerine koşulmuş oldu. Abay, bu yedeklere şaşırsa da, ilk günleri ilgilenip, aldırış ettiği yoktu. Ama ileri yürüyüp Tobıktı'ya doğru bu yedektekiler gittikçe çoğaldı. Daha sonra yedeğine at almayan çok az kişi kalmıştı. Tobıktı hududuna yaklaşılacak zamanda bu yılmaların sayısı on beşe ulaşıp artık yedek bir yana, sürüye dönüşüp sürülecek oldu.

Bunların hepsi ağa sultan seferinde: "haybeden, saygıdan dolayı artarak gelmesine" delildi. Kunanbay obasında tam bu günde, Fal açan insan varsa, yolcuların: "Sırtı pek, kancıgası sağlam, katmerli heybesi var!" derdi. Eşkiyalığa açılan fal bunlara da denk gelirdi. Konaklama yerinde alıkoymalar olmasına rağmen öğle yemeğine kalmadan gündüz boyunca devamlı süratle yol alan grup Karkaralı'dan çıkışlarının yedinci gününde Çıngıs Dağı'nın batı tarafındaki dönemece ulaştı.

Bu yedinci günü Kunanbay'lar, Tölepberdi, Kamısbay ve Bura-han'ın üçüne yetişti. Abay onların neden önceden gittiğini anlamamıştı.

Öndeki biruzun tepecikten kalabalık yıldı süren grubu gördüğünde Maybasar:

— İşte, onlar galiba bizim delikanlılar demişti.

Hakikaten de o deminki üç delikanlı Kunanbay'ın mal sürdürdüğü adamlarıydı. Onların önünde yüz kadar yıldı vardı.

Hepsi güre yeleli, tuv biye ile seçilmiş güçlü atlardı.

Karabas'ın sürüp geldiği on beş at da ona eklendi.

Kunanbay yıldı ortasına gelip sürücülerle kısa bir selâmlaşmadan sonra biraz duraklamıştı.

Abay şüphelenip Karabas'ın yanına gelerek sorup soruşturmaya başladı.

— Bu neyin yılmısı? Kimin yılmısı?

— Ee, babanın haybeden gelen yılmaları ya?

— Haybeden ne? Kimden alınmış?

— Hey, çocuk musun?.. Babanın idaresindeki halk az mı sanıyorsun? Karkaralı'da gece gündüz gelen kalabalık halk var ya... Oradaki çalışmalarını için hakkını almayacak mı? Boşuna mı çalışacak? dedi.

Abay başka soru sormadı. Ama tüm ayrıntılarını öğrendiğinde ca-

nı sıkılıp kıpkırmızı kesildi. Devamlı babasının yanında bulunsa da tüm büyüklerin gizli sırrını farketmemişti.

Şöce aklına geldi... "Deryanın ortasını karga çokur..." demişti. Şöce Kunanbay'dan uzak bulunsa da, bütün sırlarını biliyordu. Galiba bildiği için onu söylemişti.

"Ne kadar ayıp" diye Abay'ın gönlü, özellikle Şöce'den utanır gibi oldu.

Yolcular, tekrar yoluna devam etti. Abay, yeldirip geliyordu. Bugün onlar Karaşokı'daki Künke'nin obasına da ulaşmak istiyordu. Eşine dostuna, hepsine bu akşam kavuşacaktı. Ama çoktandır aceleye düşüren özlemi Abay'ı deminki duygusal sarsıntıdan kurtaramadı.

Kafasını yordukça tekrar anlamsız işler beynini meşgul ediyordu. Alşınbay Obasına gönderilen elli büyük baş hayvan da bu sürünün bir bölümüydü. Başlık ... Abay'a getirilecek gelinin başlığı da bunlardandı.

"Gerdanı İtelginin gerdanı gibi" diye ilgi çektiren, acele ettiren sözlü Dilda!.. Bunun yarı! Ne olacak!.. Gönüldeki son derece temiz, saf dünya, kirlenip çirkinleşerek tatsızlaşıyordu. "Yar!" denilen isim de son derece masum, onurlu yerinden böylece ayaklar altına alınıyor-muş!" diye düşündü. Abay, Dilda için rızasız, rızasızlık bir tarafa öfkeliydi.

Rüşvet, kitapların bahsettiğine göre günahların en büyüğü... Rüşvet önceki Kengirbay gibi ünlü bir idarecinin de alınına vurulan damgaydı. Silinmeyen aybı, affedilmeyen skandalı bu idi. O, özellikle zor durumda kalan insanlardan, masum halktan çalınan alın teriydi.

Topluma söylettirsen, Barlas, Şöcelere söylettirsen o hiç affedilmeyecek günah... Onur şan şeref getiren "Allah evinin" kendisi de böyle nice maldan yapılmamış mıydı sanki!..

Rüşvetten toplanıp cami olup yükselerek duruyordu. "Haramdan yapıldım" diye yıkılmıyordu. Onun içinde de Allah'ın adı zikredilip peygamber adına "hutbeler", "vaizler" söyleniyordu. Sarıklı imam gözünü süzüp "tebarekeyi" uzatarak "Buharî" makamıyla inletiyordu. Sevdiğim diyen çocuğun güzel dileklerle nişanlandım denilen gelinin

temiz duyguları, beyaz duvağı da rüşvetten ocak tütürüp, şımlılık* dikiliyordu.

Bu akşam Karaşokı'ya ulaşırsa da Abay babasının yanında Künke'nin obasında kalmadı. Yanına Cumagul'u alıp Cidebay'a doğru aceleyle yönelip yol boyunca koştu.

Pencere altından sertçe atlılar yürüyen geçip, oba itleri onlara atıldıkları sırada evdeki anneler uyanık idi. Akşamki yemeklerini de yemişlerdi.

Boyu uzayıp biraz irileşen, yüzü dolgunlaşan genç çocuk selam vererek içeri girdi. Ağırbaşlı, olgun bir yolcu gibi kalın bir elbise giymişti. Ağır ağır yürüyordu. Abay böyle aniden içeri girdiğinde Cidebay'daki büyük evin içi bir anda sevinç çığlıkları atıp:

— Abay!..

— Abaycan!..

— Canım yavrum!..

— Kınalı güzel kuzum!.. Abaycan! deyip bağırsıp sevinçle karşıladılar.

Ev ahalisinin hepsi sağ selametti. Büyükannesiyile annesinin sağlıkları yerindeydi. İki sırayla Abay'ı öpüp duruyorlardı. Ospan da uyumamıştı. Bağırıp sevinerek hoplayıp zıpladı. Kendi kendine dizlerine vurup oynaklıyordu.

— Getir, hediyemi getir!.. Şeker nerede?.. Çabuk versene, diye Abay'ı anneleriyle de Gabithan'la da, Takecanla da selamlaştırmayıp acele ettiriyor. Koynunu karıştırıp ceplerine ellerine sokup tekrar tekrar:

— Ver! Çabuk ver! deyip sabırsızlanıyordu.

Bundan üç dört gün geçinceye kadar Abay evden çıkmadı. Hiçbir yere gitmedi. Özellikle babasının yanına gitmedi. "Karaşokı'da kalabalık bir topluluk vardı. Künke'nin obasını konuklar basıyordu. Selam vermeye, hal hatır sormaya giden halk mahşer gibiydi" denilen haberler Cidebay'a hergün ulaştı. Bu obadan Kunanbay'a giden sadece Takecan'dı.

O, Abay'ın geldiği günün ertesinde Cumagul'dan haybeden gelen yılıkların durumunu öğrenip:

* şımlılık: Yatak üzerine çekilen perde.

— Hepsi saygılık atlar diyor. Tüm iyilerini yine Kудayberdi seçip, kendine ayıracak, diye Künke'den doğan ağabeyi, Kудayberdi'den iyi atları kıskanıp; “İyisini alacağım! Alıp geleceğim! Bu sefer bakın!.. Göreceksiniz”, diye aceleyle çıkmıştı. Gidiş o gidiş.

Abay bu günlerde iki annesiyle Gabithan'a Karkaralı'da gördüklerini bildiklerini defalarca anlattı. Bazen hikayesini kuma annesi güzel Aygız da gelip dinliyordu.

Böcey'le olan barışı da anlattı. Ama çocuk verme işini hissettirmeydi. O, kendi içinde büyük bir endişe ve derin bir üzüntüydü. Babası söyleyip açıklamasın, diye Abay, annelerinin sevinçle karşıladıkları gününü zehir etmek istemedi. Bu anneleri, babasıyla ne söyleyecek? Onu görecek, şimdi Abay'ın ağzından duyarlarsa, duygularının içerisinde öfke, sinir olması mümkündü. Böyle şeyi zamanından önce ortaya atıp ne yapacak? Artık azap çektirmeye gerek yoktu.

Abay, Cidebay'a geleceği gün bu durumu düşünüp yanındaki Cimagul'a da : "Bu obaya bunu şimdilik söyleme" diye tembihlemişti

Böyle dört beş gün geçtikten sonra "Böcey de gelmiş" diye haber geldi.

Kunanbay gelmek üzereyken Cidebay'daki evine Karabas'ı göndermişti. O, Zere ile Ulcan'a gelip:

- Bey selâm söyledi, yarın çok kişiyle buraya gelecek. Böcey'le tekrar buluşacakları ev burası; çünkü bu ev baba ocağı. Buraya Böcey ve Baysallar gelecek. Tüm hazırlıkları yapıp ağırlasın, diye tembihledi! dedi.

Ulcan bu habere şaşırmadı. Aygızla ikisi, iki gün hazırlık yaptılar. Büyük büyük balyaları çözüp değerli halı, güzel tüskiyiz* kilim, yorganları çıkarıp Zere'nin oturduğu büyük evi de, misafir Aygız'ın evini de iyice süslemişlerdi. Tepsi tepsi mafış pişirip koyun kellesi ütöklüyor, sert peyniri eritip yemeklerinde ön hazırlığını yaptı. Birkaç karının ağzını itinayla açıp, tereyağın içinden tuzu tam, tadı nefis, rengi güzel yağları seçti.

Kunanbay'ın söylediği gibi, Böceylerin tüm muhafızlarıyla geleceği gün gelip toplanmışlardı.

* tüskiyiz: Duvar halısı.

Böcey büyük eve girdiğinde Zere yerinden kalkıp yanına vardı yüzünden öpüp ağlayarak:

— Evladım, gönlün soğuyup merhametsiz mi oldun? Oğlum sen sen, annen ben değil miyim?.. dedi.

— Aman gözünüzü seveyim...

— Estağfirullah anneciğim!.. diye Baydalı, Süyindik gibi Böcey'le birlikte gelen kişilerin yüreği sızlamıştı.

Böcey de gerçekten duygulandı. Zere'yi kucaklayıp derin bir iç çekip eliyle yanını gösterip oturttu. Kendisi de Zere'nin yanına oturdu.

Az sonra sessizce oturup başıyla tasdik edip evdeki çocukları gördü. Abay, büyükannesinin aşağısında oturuyordu. Böcey, ilk önce onu yanına çağırıp yüzünü koklayıp ondan sonra Ospan'ın da, Sumagulın da yüzlerinden öptü. Zere'nin söylediklerine karşı yaptığı akrabalık göstergesiydi bu.

Böcey'in, gerçekten de bu eve özel bir saygısı vardı. Sadece Kunanbay'ın evi değil, bir atanın ortak baba ocağı ve hepsini kucaklayan saf temiz ocak olarak sayıyordu.

Böceyler yerlerine yerleştikten sonra bu odaya Kunanbay da girdi. Yanında Karatay, Maybasar, Kulınşak gibi adamları vardı. Abay, Böceyle babasının yüzüze oturan durumunu görmekten utanmış gibi oldu. Kendi kendine çekinip başını aşağıya eğdi. Büyüklere yer vermek gerekti. Bunu bahane ederek evden çıktı.

Böylece ne akşam, ne de sabah kahvaltısında babasının oturduğu yere girmedi. Dışarıdan annesinden sorup soruşturduğunda Böceyle Kunanbay'ın fazla konuşmadan, içlerini açığa vurmadan birbirlerine hürmet ettiğini öğrendi.

Ertesi gün, Böceylerin ayrılma vakti geldiğinde Abay'ın Karkaralı'da şahit olduğu acı sözün halledilmesi meselesine geldiler.

Aygız kendi evinde acılar içinde ağlayıp yatıyordu. Karabas bunun elinden Kamşat'ı alıp bir güzel giyindirip büyük eve götürdü. Zeytin gözleri ışıltılı parlayan ap ak Kamşat buradaki büyüklere:

— Amca, baba! Baba... baba!.. diye narin minik ellerini uzatıp yalvaran gözlerle baktı.

Bunun yalvaran bakışlarına dayanamayan Ulcan kendini dışarıya attı. Sessizce ağlayıp yıkılan Zere öylece kalakaldı. Büyüklere arasında-

ki dondurucu sözler, kendisine dokunduğu için Abay fırlayarak çıkıp gitti.

Kunanbay, içi kavrulanların hepsine tek gözünü ok gibi dikip fırlatmış gibi bakıyordu. Karkaralı'da alınan karar gereği Aygız'ın elinden zorla alıp verilen çocuk buydu.

Ev içinde herşeyden habersiz, eskisi gibi yarım yamalak konuşan Kamşat, sadece bir yabancının, büyük bir insanın kendisini alıp götürmesinden korkmuştu.

— Anne!.. Anne!.. Büyükanne!.. diye ciyaklamıştı.

Kuş gibi yüreğini korku basıp feryat eden çocuk ateşle dağlanmış gibi avaz avaz bağıırıyordu.

Bu feryadı Böceyle atlarına binip uzaklaşınca kadar dinmedi. Uzaklaştıkça ateşle yanıp suya batırılmış insanın sesi gibi acı e feryadı ayyuka çıktı.

KARGAŞADA

I

Abay, Karkaralı'dan döndükten sonra atına binip bir tarafa gitmedi. Çoğunlukla Cidebay'daki obada annelerinin yanında kaldı. İlkbahara kadar gece gündüz kendini kitap okumaya verdi. Medreseden döndüğünden bu yana haşır neşir olduğu buydu. Arap dilini, Fars dilini, pekçok kelimeyi unutup aşinalığı zayıflamış. Bir önceki hafta Gabithan'ın tefsirine bakıp bildiği dilleri tekrar topladı. Ondan sonra eline aldığı herbir kitap, herbir cilt; büyük bir hasretle kavuştuğu değerli dostları oldu. Gabithan da kitap kurduydü. Onun kitaplarının arasından ilgisini çeken birçok değerli kaynak buldu. Ebul Kasım Tusi Firdevsî, Nizamî, Fuzulî, Nevayî, Babür... "Cemşid", "Seyid Battal Gazi", "Binbir Gece", "Taberi Tarihi", "Yusuf ile Züleyha", "Leyla ile Mecnun", "Köroğlu" gibi hikâye ve destanlar da bu kitaplar arasındaydı. Abay'ın başını kaldırmadan okudukları bunlar. Kısa bir sürede akşam çayından yemek vaktine kadarki zamanda, Abay'ın okuyup bitirdiği bazı kitaplarını ev ahaline güzel, akıcı bir hikaye tarzında anlatması âdet haline geldi. Buna vesile olan da büyükannesiydi.

Zere, Abay'ın kitaba olan düşkünüğünü anlayıp bir akşam:

— Yavrucuğum, bu iyi bir akıl. İçmekten, yemekten hoşlanan, boynunu ve kafasını kalınlaştırıp akıldan sanattan mahrum zengin çocukları az mı? Bu kara kaplı kitaplarından ayrılma! Onlara benzeme!... demişti.

Abay büyükannesinin kitabın değerini takdir ettiğine çok memnun olup deminki sözden sonra, hergün çekici bir hikâye anlatmaya devam etti. Anneleri, çobanlar, çocukların hepsi bu hikayeleri bütün dikkatleriyle dinliyorlardı. Arasına Aygız da gelip onu dinlerdi. O, Kamşat git-ti gideli çok solgundu. İri siyah gözlerinin ferri gitmiş, bütün yüzü sararıp canlılığı kaybolmuştu. Şakak damarları morarıp güzel yüzüne üzüntü gölgesi düşmüştü.

Sessizce kahrolan anne yaşlıydı. Abay, bunu annesine bir bakışta seziniyordu. Onun geldiği akşamlarda hikayesini bir başka anlatıyordu.

Abay, hikâye anlatmada gittikçe hatipleşip ustalaşıyordu. Gabithan, kendi okuduğu kitapları bile, Abay hikâye tarzında anlatırken içten ve bütün dikkatiyle dinlerdi.

İşin kötü tarafı, ilkbahar gelip hayvanlar kuzulamaya başladığında güzel kitapların hepsi okunup bütün hikâyeler anlatılmıştı.

"Hikâye, hikâye" diye Abay'ın ağzına bakan ev ahalisi, Abay'ın daha önceden anlattığı hikâyeleri artık bazı çobanlara, hanımlara veya çocuklara tekrar anlattırıp dinleyecek oldular.

Ama onların anlatım tarzı Abay'inkinden uzak, cansız ve tatsız.

Ulcan bunu farkedip bazen durdurmak için:

— Kış geçti. Yaz gelip hayvanlar yavrulamaya başladı. Hikâye zamanı geçti. Yoksa kışın sonu uzar. Bırakın! diye şaka edip kesiyordu.

Ama anneleri Abay'la başbaşa kaldıklarında güzel kitapların güzel hikâyelerini tekrar anlatıyorlardı.

Gabithan ile Abay, civarda kitabı olan mollalardan, yaşlılardan ve yarım yamalak sofulardan birkaç kitap buldurdular. Başka bir zamanda, Gabithan bizzat kendisi gidip Karaşokı'dan ve Künke'nin obasından bir heybe dolusu kitap getirdi.

Kunanbay, Karkaralı'dan Hasan Molla vasıtasıyla birçok ilgi çeki-
ci kitaplar almıştı. Onu memleke de getirtmiş... Ama Abay bir kere-
sinde:

—Bize verin! dediğinde:

—Yanımda oturup bana da oku! Bunu yaparsan vereceğim. Yok-
sa tadını alıp sadece kendim bileceğim, vermeyeceğim" diye reddet-
mişti.

Abay, babasının yanına gidesi gelmediğinden o kitaplardan da
mahrum olmuştu. Gabithan bunun bir yolunu bulup birkaç günlüğüne
isteyip alıp getirdi. Ev halkına da, Abay'a da Gabithan'ın bu yaptığı
çok makbule geçti.

Ama tam bu kitapların geldiği günün ertesinde Abay'a çağrı gelip
Karaşokı'ya gitti.

Abay Künke'nin obasına gelince, Kunanbay onu Kuluşak Obası-
na gönderdi. Babası Kulaşak'a söyleyecek sözlerini ona anlattıktan
sonra Abay, dışarıya çıktığında bununla birlikte gitmek için Karabas
bekliyordu.

Kuluşak obası uzak değildi. Karaşokı'nın batı tarafı, eskı Kodar
kışlağının öbür yanıydı, Torgay Boyu'na bağlıydı. Kuluşak bu Tor-
gay'ın hatırı sayılanlarından biriydi.

Karaşokı'nın eteğinden, Aymanday atın yol yorgasıyla yürüyerek
Abay:

—Aaa! Çıngıs'ın etekleri yeşermiş, diye etrafa bakınarak geliyor-
du.

Kısa allı morlu ayrık otları, bozkırı da, etekleri ve yamaçları da,
hepsini yeşertip güzelliğe büründürmeye başlamıştı. Ama gökyüzü
açık değildi.

— Sadece bu soğuk rüzgârla bulut gitmiyor! dedi.

İki üç günden beri bu civarda hava sisliydi. Ve kışın son soğuk
demlerini yaşatan soğuk rüzgâr hissediliyordu.

—Eee, Savir (Nisan) de yeni geldi ya. Nisan başının böyle bulut-
lu ve soğuk olması gayet doğal! diye kışın kar olacağını bilmiş gibi
tahmin yürüttü Abay.

—Niçin? Nisan kış ayı değil. Yaz ayı değil mi? Her yılı böyle ola-
cak diye mi düşünüyorsunuz?

— Her sene böyle. Savirin (nisanın) yeni adı ne?

— Aprel diyorlar.

— Öyleyse aprelin bu soğuk. "Nisan olmadan, iyi olmaz" diye eskiler boşuna söylememiş. Nisandaki soğuk bitmeden yaz gelmeyecek demektir diye Karabas, Abay'a her ayın özelliklerini anlatmaya başladı.

Bu konuda Karabas, Abay'ın bilmediği çok şey biliyordu. Savir (nisan) bu ayın Arapça ismi. Kazakçası mamır. Ondan sonra mavsım (mayıs)... Abay ayların Kazakça adının hepsini öğrenip tekrarlayarak ezberledi.

Ama demin nisan ayı hakkında duydukları ilkti. İlbahara doğru en sıkıntılı zamanı evvelki gün büyükannesi "otamalı" diye adlandırmıştı.

— Bu "otamalı" da neymiş? Anlamı ne? diye sordu Abay.

— Otamalı, nisan ayının on birinde başlayıp on yedisinde bitiyor. Rüzgârı, boranı hiç eksik olmaz. Kışın en soğukları bunlar. Otamalı diye anılmasının nedeni şu: Zamanında bir zenginin Otamalı denilen çobanı varmış. O fakir, gün hesaplıyormuş. Nisan soğuğu başladığında koyunları otlağa götürmeyelim, boran olacak. Kıştan zar zor çıkarılan bir zamanda hayvanlarınızı telef edersiniz dediğinde, acımasız biri olan zengin beyi; "Sen işin kolayına kaçırıyorsun" diye Otamalı'yı döve döve otlağa göndermiş. O gün Allah göstermesin, çok şiddetli bir boran çıkıp üçgün üç gece aralıksız esip tüm koyunu telef etmiş. Koyunlardan ayrı kalmayayım diye gariban Otamalı donarak ölmüş. Nisan soğğunun "Otamalı" diye adlandırılmasının sebebi bu, diyor. Büyükannen bunu çok iyi bilir, dedi Karabas.

Bundan sonra; "Ayın toğamı" denilen ne? "Ölü aranın" anlamı ne? "Kır küyek (eylül) nereden geliyor? Abay bunları da sorup çok ilginç hikâyeler öğrendi. Sonra gün hesapçısının durumunu, tecrübesini sorup:

— Gün gönderip hesaplamasını bilmiyor musun? dedi. Demin anlatılanların hepsini çok iyi bilip iyi izahat veren hesapçı Karabas'tan sağlam hesap çıkar, diye düşünmüştü Abay.

Karabas gülüp:

— "Günahın azsa gün hesapla" diyormuş bu zamane mollası, ho-

cası. Ama elden geliyorsa hesapçı olmak da fena değil. Ben bu konuyla ilgili olmamışım. Dolayısıyla cahil kalmışım. Yoksa hesapçının söylediğine göre hiç şaşmadan yıllar oluyor, dedi.

Bir süre yol aldıktan sonra, iki atlı Kodar bahçesine ulaştı. Abay, Kodar'la Kamka'nın mezarına dönüp Kur'an okuyarak sessizce ciddi vaziyette yoluna devam etti.

Önceden görüp yaşadığı acı manzaralar, tam bugün sabah gözünde tekrar canlanmıştı. O gün döktüğü sıcak gözyaşları, hasret gözyaşları da aklına geldi.

Obaya gelip indiğinde Abay'ın yüzü, olgun bir insanın yüzü gibi vakur ve soğuktu.

Kulınşak obası hâlâ kışlaktaydı. Hava ısındığında ahşap evden çıkıp kışlağın yanına keçe ev kurup oturma adeti vardı. Karaşokı'daki Kunanbay Obası, böyle yapsa da Kulınşak böyle yapmıyordu.

Kulınşak, onu çocuk saysa da, Kunanbay'ın gönderdiğini dikkati nazara alıp Abay'ı büyük bir kişi gibi karşıladı. Misafirler oturup selam faslından sonra:

—Ey hanım, misafirlerimize yemek hazırla! diye emir verdi. Kulınşak'ın Bes Kaska diye nam salmış beş civan oğlu vardı. Şu an onlardan sadece Manas evdeydi. Bu kahraman denildiği kadar iri yapıydı. Geniş alınlı, nur yüzlü, pehlivan yapılı genç, Kulınşak'ın torunu idi. Sessizce oturup dombirasının tellerine dokundurup konukları süzerek baktı.

Evde hazır çay vardı. Manas'ın hanımı sofrayı hazırlayıp çay servisi yapmaya başladı. Yüzü biraz incedendi, zülüflü parlak, sivri burun, esmer, çok temiz, canlı görünüyordu. Tüm hareketlerinde zerafetin, pratikliğin izi vardı. Oturduğu evine sıcaklık, ahenk katan bir hanımdı.

Onun girip çıkan hareketini izleyen Abay:

—Kulınşak Amca! diye söze başladı.

Kulınşak Abay'a bakıp sarı kutusuna tırnaklarıyla vurarak yeşilimsi enfiyesini bir zaman burun derinliklerine zevkle çekti.

—Babam size selâm söylemişti...

—Selâm olsun...

—Söylediği buradaki Betkudık meselesi. Eskiden Borsak'a ait

bir yermiş. Akperdi, Borsak kışlağını aldıktan sonra mekânıyla merasının hepsini aldım diyormuş ya. Oraya geçen sene sonbaharda kışlağa girmeden önce sizin oba yerleşmiş. Bir hayli zaman oturmuş. Şimdi yaz gelince: " Bahçe yanı olduğu için tekrar yerleşirler, ayaklarını basmadan sonbaharda otlarını biçip alayım diye düşünüyorum. Kuluşak bunun için bana müsaade etse! Yerleşmesi!" diye babamdan rica etmişti.

—Eee, Akperdi ne söylerse söylesin, ya baban ne diyor?

—Babam Akperdi'nin bu sözü gayet mantıklı. Kuluşak yerleşmesi iyi olur, diye bu selâmıyla gönderdi, dedi.

Gayet rahat söyledi. Usulünce büyük bir kişi edasıyla anlattı.

Kuluşak sessizce başını eğip oturarak "hık" diye güldü:

—Çay için! Haydi buyrun! diye çaya doğru meyillendi. Abay da çay için Kuluşak'ın cevabını bekliyordu.

Kuluşak, birer kase çay içene kadar ses çıkarmayıp müteessir halde oturup bir zaman sonra hemen Abay'a dönerek:

—Vay oğlum, baban bu Betkudık'ın hal vaziyetini bilip aslını aslarını incelemiş mi? Borsak oturduğu zaman ben sırayla mekan kılıyordum ya. Ot varsa eskiden de biçiliyordu. Yarı yarıya bölüşüyorduk. Bundan haberi var mı? dedi.

—Sanırım biliyor. Ama eskiden sahibi varken anlaşma vardı ya Aksakal. Tartışmasız sahibi Borsak'tı. Onun şahsına aitti. Kuluşak sahiplik yönüyle değil, anlaşma yoluyla pay alıyordu. Anlaşırsa Akperdiyle de bunu yapar. Sadece sahibinin Akperdi olduğunu bilsin dedi.

—Eee, atın sahibi Akperdi desene şuna! O zaman önüne at sahibi binecek, arkasına da bizi isterse bindirecek, istemezse bindirmeyecek. Kışlağının tam yanında avuç içi kadar yer olsa da, Betkudık'a sadece avucunu yala desene! diyerek Kuluşak itiraz etti. Morali bozuldu.

Abay, Kuluşak'ın içerleyen haleti ruhiyesini farkettili. Kendisi onu incitmek niyetinde değildi. Başında baba selâmıyla gelse de bunun ardının çetrefilli olacağını tahmin etmişti. Artık böyle büyük olgun insanın gönül kırgınlığına bakarak kendi söylediklerinin ağırlığını anladı.

—Benim getirdiğim sadece bir selâm. Artık gerisini siz bilirsiniz.

—Ne yapmak gerek? Akperdi! Akperdi! Akperdi'ye Allah baht

verdi diye Kulnşak iğneleyici bir tabirle güldü.

Kulnşak'ın sabırlı mizah anlayışı, Abay'ın tuhafına gidip gülüverdi. Tartışayım diye gelmemiş. Ve babasının kendisine yüklediği sorumluluğu yerine getirdi. Öyle olayları çabuk tahmin eden Abay, Kulnşak'ın şakasını değerlendirip:

*Baht verdi de tam verdi,
Borsak'tan kalan az yeri
Benimki diye atılıverdi deyiniz!*

dedi.

Abay'ın bu sözlerine evdekilerin hepsi gülüştüler. Çay koyup duran Manas'ın hanımı hoşnut olup kıpkırmızı kesilip kahkaha atarak Abay'a dönüp hayranlıkla baktı.

Kulnşak gerilerek Abay'a:

—Eee, yavrum, bu sözüün ne kadar güzeldi. Keşke bunu Akperdi de duysaydı, diye mest oldu.

Sonra Kulnşak Betkudık hikâyesini bir kenara bırakıp:

—Işığım! O Böcey'e verdiğiniz çocuk nasılmış? Biçare Aygız ağlayıp kaldı, diyorlar. Onun durumu nasıl? diye Abay'ın ev halini, Zere'nin hatırını, Ulcan'ın vaziyetini öğrenmeye çalıştı. Kamşat hakkında Abay hiç birşey söylemedi. Kulnşak tekrar dönüp:

—Ceza için mal vermedi, diye Böcey tarafının memnun olmadığını biliyorum. O küçük kardeşinin bakımının da yerli yerinde olmadığını işittim. Zavallı Aygız onu duyup üzülür ya deyip nerede tatsız, tuzsuz mesele varsa onu ortaya getirmeye çalıştı.

Abay, bu sırada konuşmalarının hiçbirisinde sır vermek niyetinde değil. Kulnşak'ın laf arayan sözlerine karşı cevap yok.

Biraz sessizce oturduktan sonra lafı başka tarafa çekip:

—Aksakal, bu sizin çocuklarınızın "Bes Kaska" diye nam salmasının sebebi nedir? Açıklar mısınız? dedi.

Kulnşak, bu çocuktan deminki sözlerinin cevabını alamayacağını anlayıp içinden:

"Çok oturaklı bir çocuk. Ağırlığı var. Sır vermem, diye oturuşuna baksana. Buna da öğretmiş..." diye düşündü. İlk sözlerini bir kenara bırakıp:

— "Kaska ; "Kahraman anlamına gelir" diye ileri sürüyorlar bunlar. Gerçeğini kendilerinden sorun diye Manas'ı işaret edip: " Kahraman olup neye yaradığını kim bilsin. Sadece pohpohlamaları ya. Yoksa önceki zamanda Bökenşi, Borsak " Karaşokı'yu vermeyeceğiz, direneceğiz" diye geldiğinde, babanın gönderdiği mesajı alır almaz beşini yanıma alıp varan bendim. O zaman sahibini çıkarıp boş kalan araziden hiç olmazsa bir kuyuluk yer verir diye düşünmüştüm. Bana reva görülen bu mu? Kaska'nın kayaya toslaması bu, diyerek ilk sözlerine tekrar döndü.

— Savaşan halkın hiç birşeyine dokunulmaz denilen kural nerede kaldı? Yabancı olsa neyse ne. Lâkin yabancı değil. Bökenşi'yi zorla gasbedene şans mı getirecek zannediyorsunuz? Pişman olup ne yapacaksınız? diyerek Abay manidar bir söz söyledi.

Manas ile hanımı bunu iyi anlayıp beğense de, Kuluşak pek ikna olmadı. O bundan sonraki sohbetlerde Kunanbay'a küskün birinin ifadesini takındı.

Abay, enine boyuna anlayıp Kuluşak'ın "Bökenşi, Borsak'tan araziyi haybeden almadım" diye düşündüğünü sezdi. Bunu anlamakla birlikte, araziden kârdan başka birşey düşünmek istemeyen Kuluşak'a içinden itiraz ederek döndü.

Abay, babasına Kuluşak'ın kabul ettiğini söylese de, dargınlığını belirtmedi. Yaptığı işi kısaca dile getirmişti.

Kunanbay ayrıyeten, Karabas'tan da meselenin içyüzünü sormuş. Abay'ın söylediği sözlerin hepsini detaylıca dinledi. Karabas, Abay'ın takındığı tavırdan memnundu.

— Çocuğunuz söze yatkınlaşmış. Hatta büyük bir insan gibi etki-leyiciydi. "Kuluşak'ın altında kalırım, diye aklına dahi getirmedi. Ne olsa da eşit konuştu! deyip övmeye başlamıştı.

Kunanbay " Yeter, kes" gibi bir imada bulunup Karabas'ı durdurdu. Bunun ertesinde Kunanbay, Abay'a yeni bir görev verdi. Yanına tekrar Karabas'ı katıp Süyindik'e gönderdi.

Süyindik Obasına Abaylar, yerli yerindeyken geldiler. Kendi kışlağından ayrılıp Karavıl'ın yukarı kısmındaki Tüyeörkeş denilen yerde kışlaklayan Süyindik obası, şimdi ahşap evlerde değil, keçe evlerdeydi. Nüfusu, malı çok olan bu zengin oba, bu mekânı kışlak ola-

rak seçse de hâlâ yeni kışlağa ahşap evlerini yapamayıp eski dar evlere sığamadıklarından dolayı hava ısınmaya başlarken keçe evlere çıkmışlardı.

Süyindik'in büyük boz evi sıcacıktı, içeride bir yük dolusu eşya vardı, boğumlu balyalarla birçok sandık göze çarpıyordu. Evin tüm duvarları boydan boya keçeden kilim, tüskiyizle kaplıydı.

Uzun çizmesiyle kıymetli deri paltosunu hâlâ üzerinden çıkarmayan Abay bu evde üşümedi. Bu sene ilkbaharda ilk kez keçe evde misafir olarak kalacağı yer burasıydı. Burada hafif bir serinlik huzurlu bir ortam vardı. İlkbaharda keçe ev, Abay'ın ilgi alanıydı.

Büyük evin ortasında hafiften ışık veren bir taş şam vardı. Süyindik, hanımı ve iki oğlu, Adilbek ve Asilbek, misafirlerle beraberler. Bu eve özellikle, farklı ilkbahar nurunu getiren bir insan var. O, Süyindik'in kızı Togcandı. Abay geldiğinden bu yana Togcan büyük ağabeyi Asilbek'in evinden bu eve birkaç kez gelip gitti. Çıngırdayan şolpısı, sanki mırıldayan bir dille Togcan'ın geliş gidişini haber veriyordu. Kulağındaki işlemeli küpesi, kafasındaki kamşat börtü bileği dolu çeşitli bileziklerin hepsi de bu civarda Abay'ın görmediği bir güzellik abidesi gibiydi. Etine dolgun, beyaz tenli, ince burunlu, kara gözlü kızın ipince kaşları da ay gibi bükülüyordu. Kırlangıç kanatlarının ucu gibi zülüflere uzanan ince kaş, kalbe saplanan ok gibi kendisine çekiyordu.

Togcan, evdeki söze kulak verip güldüğünde, kıpırdadığında güzel kaşları bir yığılıp bir gerilip dalgalanıyordu. Yavaşca süzülen kanat çırpıntıları, süratle uçan kuşların hafif narin kanatları gibiydi. Yüksekçe, uzaklara doğru süzülüyordu. Abay, uzun bir süre Togcan'ın yüzünden gözlerini alamayıp hayranlıkla baktı.

Kızın devamlı girip çıkması misafirleri ağırlama işleriydi. Kısa sürede sofrayı kurdurup, hizmet eden hanıma çay döktürüp kendisi, babasının aşağı yanına oturup kaseleri uzatarak ev içindekilere servis yapmaya başladı.

Abay Süyindik'ten de çekinmedi. Çocuk değil, oturaklı insanlar gibi konuştu.

Togcan gelip oturduktan sonra Abay Süyindik'e bakarak:

—Süyindik Amca, sizin bu yerin önündeki Karavıl denilen yüksek

zirve ne sebeple Karavıl diye adlandırılmış? dedi.

Süyindik:

— Kim bilir Işığım, diye yerine yerleşip: Eee Tobıktı ile Matay'ın savaşı, düşmanlığı bitmiş mi? O zamanki baskıncılarla eşkiyaların verdikleri ad. Bu dağ diğer dağlardan apayrı uzakta duruyor. Oradan gözetlemeyip nereden gözetleyeceksin! dedi.

— Böylece bu adı, Tobıktı mı koydu diyorsunuz yani? Tobıktı gelmeden önce öyle bir ad yok muymuş?

— Nasıl olsun ki! Bu civardaki tüm adı Tobıktı'nın kendisi koymuş.

— Bilemiyorum! Bütün adı kendisi koymuşsa, Çıngıs neymiş? Çıngıs denilen Tobıktı var mı?

— Hayır! Bu sözün düşündürücü. Ya bu Çıngıs büyük kocaman dağın adı, niçin Çıngıs olarak kalmış acaba? diye Süyindik de düşünmeye başladı.

Babasının bilememesi Adilbek'in gururuna dokunup:

— Çıngıs denilen söz "çın kıs" (gerçek kış) sözünden, kışının şiddetli soğuşundan dolayı verilmiş diyorlar ya! dedi.

Abay buna gülererek:

Öyle değil. Çıngıs ünlü bir han adı, dedi.

— Doğru, bu söz benim de kulağıma gelmişti. Yadımda kalmamış. Hadi biliyorsan kendin anlatıver yavrum, diye Süyindik Abay'ı dinlemeye koyuldu.

Genç konuk, Çıngıs Han hakkında bildiklerini, duyduklarını anlatıp sonunda kendi düşünce ve görüşlerini de ekleyerek:

— Dağın "Çıngıs", zirvenin "Han" diye adlandırılması bundan dolayıdır. Ve ayrı duran dağın "Orda" diye isimlendirilmesi de bu şekildedir. Çıngıs Han'ın yerleştiği mekan olduğunu izah etti. Karavıl da o zamandan kalma ad değil mi acaba? diye durdu.

Süyindik, Abay'ın sözlerini zevkle dinledi. Önündeki çayı içemeyip kâsesi soğuyup gitmiş. Togcan babasının bu kadar dikkatli dinlediğini şimdi farketti. O, Abay'a hayranlıkla bakarak bir süre gözünü ondan alamadı...

Ev ahali, Abay'ın söylediği yenilikleri zevkle dinleyip neşelenmiş-

ti. Asılbek ve Karabas:

— Akla mantığa uygun! dediler.

Çıngıs'ı bir tarafa bırakıp, tam bu Süyindik kışlağı Tüyeörkeş'in yanında duran "Han" zirvesinin, ondan sonra Mamay'ın kışladığı "Orda" denilen dağın hepsini bir bir anlattı. Bunların, şimdiye kadar nereden, nasıl geldiğinden habersiz olmak, buradaki büyüklerin hepsinin arına gitmişti.

Süyindik, Abay'ın kâsesini kendisi verip:

— Ye, iç Abay! diyerek konuğunun önüne centle* tereyağını ve lokmayı bolca sürdü. Babasının genç misafire gösterdiği ihtimamı Togcan da farkediyordu.

Bir ara Abay kendine bakan Togcan'ın güzel kara gözlerini farket-ti. Sade bir bakış değildi. Abay'ı iyice, dikkatlice, özenle süzer gibiy-di.

Abay'ın da kızlara iyice alıcı gözüyle bakışları ilke benziyordu. Togcan epey bir zaman dikkat kesilip gözünü almadan oturup yavaşıca kızarıp gibi olup gözünü ondan ayırdı.

— Çok yaşayan değil çok öğrenen bilir. Böyle anlayan, öğrenmen iyi çocuğum! diye Süyindik durdu. Abay bu söze karşılık:

— Sizin gibi insanlardan duyup işittiklerim Süyindik Amca! diye biraz durup; uygun görürseniz, bazı söylediklerinizi bizzat sizden duy-mak istiyorum! diye Süyindik'e baktı.

Kaba değil, münasip bir usulle ifade etti. Süyindik:

— Eee sor, söyle yavrum! Ne sormak istiyorsun? dediğinde:

— Doğruysa, bu küçük Orda'nın yanında Köcekbay, Kulcabay'ın arazi davasında hüküm vermişsiniz. O zaman "Ben koyunun taksima-tını yapmıyorum. Allah'ın adaletini uyguluyorum!" demişsiniz. Bunun anlamı nedir? Onu öğrenmek istemişim.

Bu soruya Karabas, Adilbek ve Asılbek de gülüverdi. Galiba Abay'dan başka herkes biliyordu. Süyindik, Abay'ın sorusuna biraz çe-kinip şüpheli yaklaşmıştı.

— Işığım, bunu babandan öğrenseydin ya.

— Babam çocuklarla açık sohbet etmiyor. Biliyorsunuz.

* cent: Kazak millî yemeğinin bir çeşidi.

—Ama deminki işte babanın da parmağı var. Bunu biliyor muydun?

Karabas ve Asılбек hâlâ gülerек oturuyorlardı. Süyindik'in kaçamak hareketine, nazik davranışına ve Abay'ın basit bir mesele üzerinde durmasına gülüşüyorlardı.

—Babamın parmağı olduğunu biliyorum.

—Öyleyse babanın karıştığı bu konuyu ilkönce kendisinden öğrenmen daha uygun!

—Elbette! Süyindik Amca, bu güzel bir fikir. Ama... O hüküm meselesi sizle babamın arasının açılmasına sebep oldu, diyor. Bu doğru değil mi?

—Doğru!

—Artık nasıl bozduğunuzu, ben kendi babamdan, bu Adilбек'le Asılбек ağabeylerim de sizden öğrenirse ne olacak. Gerçeğe ulaşamayıp tarafı bir tutum sergileriz. Birincisi; yolumuzu şaşırırız. İkincisi; çocuk ile çocuk, aha bizler birbirimizle bozuşup uzaklaşırız. Siz bana, benim babam da bu insanlara anlatsaydı, terazinin iki kefesini de denk olmaz mıydı?

Süyindik de, ev ahali de Abay'ın delillerini doğru buldu. Karabas sevinçle:

—Çocuğun söyledikleri çok doğru, diye Süyindik'in konuşmasına yön verdi.

—Hey yavrum, beni köşeye sıkıştırdın ya, diyerek Süyindik yavaşça gülüp tereddüt içerisinde Asılбек'e bakarak:

—Ey benim çocuklarım, şu misafir çocuğun harikahlığına bakın, farkında mısınız? diyerek rahatlayıp kanı ısındı. Togcan çay faslı sona ermesine rağmen sofrayı toplatmayıp tebessümle oturuyordu. Abay'a sürekli bakıp gözgöze geldiğinde çoktan beri saygıdeğer tanışına gösterdiği iltifatı bildiriyordu.

Abay, sohbeti kendi düşündüğü yöne çekti.

—Bu, babamla anlaşmazlığa düşüren konuyu açıklar mısınız, Süyindik Amca!

—Israr ettiğin için söyleyeyim! Öğrenin! Senin baban Mamay arasında Camantay'la sıkıfıkı olup vekil damat olduğunda iki yüz koyun hediye almış.

— Vekil damadı nasıl birşey?

— Vekil damadı gerçek damat değil, bir nevi sırdaş gibi.

— O zaman "tamır" diye niye söylenmiyor?

— Tamırlık, akran insanların arasında oluyor. Fakat yaşı büyük insanla, genç delikanlı canciğer arkadaş olmak istediğinde, vekil damat olarak isimlendirilir.

— Peki sonra?

— Daha sonra bu Camantay'ın oğlu Köcekbay, Kulcabay denilen fakir akrabasıyla yer için kavga etti. Bey: "Ona hüküm ver, yer taksimatını yap" diye beni götürdü. Ben iki tarafın sözlerini de dinleyip hür irademle, adaletle karar verip "Taksimat şöyle olsun" diye yürüdüm. Babanın kendisi de bizzat yanımda. Arka tarafımdan Köcebaylarla birlikte geliyor. Ben taksimatı kendi irademle adaletlice bölmek istedim. Anladım ki yürüyüşüm Köcekbay'a ters geldi. Suratı ekşiyip barut fıçısı gibi geliyor. Az sonra beye fıslıdayıp sırnaşarak birşeyler söylemeye başladı. Babanın Köcekbay'ı koltukladığını biliyorum, arka tarafımdan aniden gelen bir sesle: "Vay musibet! Sen nasıl gidiyorsun?" dedi. İki tarafa eşit hüküm veren ben değil miyim? Öfkelenip: "Hey! Ben koyunun taksimatını yapmıyorum. Allah'ın adaletini uyguluyorum dedim, diyerek durdu.

— Peki daha sonra ne oldu diye Abay, ayrıntılarını söyletmem istedi.

— İşğim, sonrasını ne yapacaksın? Sonunda herşey keşmekeş olup gitti! diye Süyindik kolunu sallayarak birşey söylemedi.

Abay, kızarıp utanarak öylece oturup kaldı. Şama diktiği gözlerinde o şaman ateşi büyük, kızılımsı, uzaktaki bir ateş gibi alevleniyordu. Togcan, misafirin bu halini normal bakışlardan ziyade temaşa ve ilgiyle izledi.

Abay'ın Süyindik'in evinde suskun kalmasına içinden sevinen birisi de vardı. O Süyindik'in küçük oğlu Adilbek'ti. Asılbek'in aksine kaba ve sert karakterliydi. Şimdi Abay'ın şaşkın, kararsız haline bakıp içinden:

— İşte arzuladığın buysa, dersini de al dercesine sırtıyor.

Ama Abay, derin düşüncelere dalsa da ezilmedi. Az sonra kendisi bir başka konuyu sordu. O Süyindik'in daha bir başka sözüydü. Ös-

kembay'ın, babasının senesini verdiğiinde söylemiş olduğu söz idi. Sü-yindik onu da açıklayacak oldu.

—Bey, babası Öseken' için yılını vereceğim diye, Kökşetav'a haber gönderip kalabalık halkı topladı. Tobıktı'nın bundan büyük aşş ol-madı. Galiba duymuşsundur.

— Duymuştum. Ona siz de gittiniz mi?

—Babanla o zaman aramız iyi değildi! Gitmedim. Ama Aydos, Cigitek'ten, hatta O Mamay, Cuvantayak'tan da kimse kalmadı. Obala-rın hepsi göçüp ta Kökşetav'a varıp bir ziyafet verdi ya. O zaman Bö-cey'le Maybasar anlaşmamış. Maybasar starşın. Cuvantayak'ın bir-kaç hırsız Nayman'daki Böcey'in dayı tarafına varıp çok yılkısmı ge-tirip kesmişler. Onun peşinden gelenler Böcey'e: "Malımızı ödettirin!" der. Maybasar: "Sen ne saçmalyorsun" diye onun kalbini kırdı. Bö-cey'in küskünlüğünün başı buydu. " Sözüm geçmeyecekse, neden des-tekleyeceğim ki" diye küsmüştü. Böylece ziyafeti terkedip göçüp gitti. Bununla birlikte Cigitek, Bayşora ve Cuvantayaklardan da gidenler ol-du. Bu arada ben evde oturup bir kaç mısra söz söylemişim. Öğren-mek istediğın o.

—Ne söylemiştiniz o zaman?

—Merak ediyorsan söyleyeyim.

*Diğerleri iki olsa da Allah bir,
Ata, anan önünde bir Mekke,
Kırk obayı, kırk parçaya bölmüştün,
Kendi yılında mahçup oldu Öskeneke.*

demıştim. Halkın hatırından çıkmayan da bu! dedi.

Abay'a bu konunun ötesinde daha başka bir mesele olduğu apaçık göründü.

—Onun dahası da var. Onu da anlatır mısınız?

—Dahası neymiş yavrum?

—"Kırk obayı kırk parçaya bölmüştün" dediniz ya! Bu idareci ba-bamın işi mi, yoksa bir başkasının yaptığı mı?

—Ahh Abaycan, herşeyi döktürdün. Suçlu Öskeneke'nin kendisi değil. Yine senin babandı. Artık sen bana bütün bunları söylete söyle-

te yarın yine babanla ikimizi birbirimize düşürürsün, diye güldü Süyindik.

—Hayır! Süyindik Amca, sadece öğrenmek için sordum. Sizin hakkınızda bir şikayet aramak için sormuyorum bunları.

—Doğrusun yavrum! O zaman "kırk oba" denilen o Köken Dağı'nın böğründeki Vak idi. O halk kendi arasında huzursuzluk yaşadığında Küneken akli karışık Konay adlı batırı destekledi.

Kavganın alevlendiği zamanda Konay'a akıl verip hasım tarafa saldırttı. Panik içindeki halk, karşı gelemeyip göl yakasındaki sık kamışlığa sığınmışlar. Küneken kamışlığı ateşe vermiş. O zaman yangından korkup kaçarak çıkan halkı kovalayarak dövdürerek Konay'ı galip getirmişti. Bunu söylemiştim! diye konuşmasını tamamladı.

Abay, bundan sonra hiç birşey sormadı.

Az sonra et piştiğinde, insanlar yemeğe oturdular. Ev ahalisi Abay'la Karabas'ı yabancı misafirden saymadılar. Bu nedenle hergünkü âdete göre sofraya Süyindik'in tüm çocukları da, birinci hanımı da oturmıştı. Babanın aşağı tarafında annesi oturuyor, yukarısında oturan Togcan, şimdi Abay'a öncekinden daha yakın oldu. Abay deminden beri karşısından bakarken, şimdi yanlamasından görüyor.

İnce burnu, şimdi daha net görünüyordu. Yanlamasına bakıldığında çok sevimliydi. Yumuşak yuvarlak çenesinin altında narin bir dalga gibi nazik gerdanı farkediliyordu. Parlak taralı saç simsiyah sık örgüsüyle, bembeyaz ince boynuna doğru dökülmüştü. Büyük de küçük de değil, işlemeli küpesi hafif dalgalarla durmadan sallanıyordu.

Togcan'ın yüzü bir anda nedensizce kızarıp tekrar ciddi bir hal alıyordu. Dalgalarla gelip giden utanma mı yoksa başka birşey mi?

Misafirlere her zaman cömertliğiyle tanınan Süyindik evi, bugün de eti bolca pişirmişti. Karabas'ın keskin sarı bıçağı, kıştan kalma semiz cayanı* da, altın sarısı yumuşaklığı da çabucak kesip parçalıyordu. Yalnız tuzlama değil, karıştırılıp pişirilmişti. Kış boyunca bağlanıp beslenen yeni kesilen semiz koyunun taze böğür eti vardı. Özellikle lezzetini vermek için semiz koyunun normal kesimini yapmayıp üterek pişirmişti. Taze et, ütüklenerek pişirilmiş olmasından dolayı sofraya da farklı bir lezzet kattı.

* caya: Atın yelesinin alt kısmındaki yağlı et.

Ama yemek çok nefis olup hepsi iştahla yese de, Abay, pek az yedi.

Togcan da bilezikle dolu bembeyaz yumuşacık ellerini tabağa doğru seyrek uzatıyor. Süyindik ile Asılбек Abay'a tekrar tekrar:

— Ye Işığım.

— Yesene, Abay! Almadın! diye ısrar etmişlerdi. Abay yemedi.

Etin arkasından Süyindik'in çoktan beri sağdırıp oturan kısraklarının sarı kırmızı da geldi. Onu da güzel sohbet ortamında oturup içtiler.

Akşamın son demlerinde Abay, öncesine nazaran çekingen bir haldeydi.

Ev sahipleri: "Genç misafirin uykusu geldi." diye yorumlamışlardı. Sonunda yatakların hazırlanması için tüm erkekler dışarı çıktı. Abay'ın gönlü bu akşam değişik güçlü bir duygunun etkisindeydi.

Önceleri çok okuduğu hikâyelerde, sıklık katıldığı sohbetlerde karşılaştığı "aşık, yar" denilen şeyler, bugün Abay'a ilk defa kitap değil, hikâye değil, açık, tertemiz bedeni, gülüşü, davranışı, nefesiyle: "O bendim, "Ben buradaydım" diye gelmiş gibi.

Abay, Süyindik'le sohbetinin ardından, sohbetin başlangıcında, gönülde saklı duran ağır bir duygu kendisini incitmişcesine birkaç defa allak bullak olduktan sonra tekrar duruldu.

Sebebi o değildi. Kendi kendisiyle başbaşa kaldığında yıldızlı göğe büyük bir sevinçle bakıp derin bir nefes aldı.

Tepedeki ay, batıya doğru kayıyordu. Yükseklerde uzaklara gidiyordu. Yüreği de incinmekten, çamurdan kurtarıp şu anki son derece yüksek bulutsuz gökyüzü gibi tertemiz bir huzura, uzaklara davet ediyordu.

Tüyeörkeş'ten Çingis'in yakın doruklarının bir kısmı görünüyordu. Alacalı, ay ışığında mavimsi minareleri andırıp ıpıssız duruyor. Dağ tarafından serince bir rüzgâr ıpıl ıpıl esiyordu.

Kalabalık koyun sürüsü öylece sakin sakin yatıyor. Asılбек ve Adilбек yatmaya gittiler. Yeşil vadide oturan beş altı boz obanın bütün tünlülüğü örtülüydü. Ay altında boz evler de mışıl mışıl uyuyordu.

Süyindik'le Karabas, atların yanında duruyorlardı. Abay, böyle bir ilkbahar gecesinde huzurlu havayı teneffüs edip tan ışıltılarını hissetmiş gibiydi.

Kalbine akseden tan ışıklarını apayrı bir duygu seliyle karşılamış gibi.

"Aşk mı? O mu? O ise, bu dünyada, işte kendinden geçmiş serin gece... onun beşiği ya. Sazın tellerinden dökülen nağmeler ya.

Aylı gece süt gibi berraktı. Tan henüz ağarmadı. Fakat Abay, tan olmadığını bile bile bambaşka, değişik bir tanı içinde hisdediyordu. Bu yanmanın, ümidin, kıvancın, azabın yoğrulduğu yüreğin tanıydı. Kalbi, kendine has bir sıcaklık, apayrı bir bilmece, engin duygularla doluydu. Artıkça dalgaları da yükseliyordu. Çırpınan kanat gibi renkten renge girip frenleyemeden debeleniyordu.

"Neyi söylüyor? Nasıl düşünüyor? Bu duygunun ne özelliği var? Nereye gidiyorum? Takatimin, sabrımın sınırı nerede?"

Bedenini, üşümüş gibi bir titreme sardı. Sebepsiz yere titriyordu. Kalbi de şahlanıp, kendi kendine kıvranıp cebelleşiyordu.

"Tan... yürek tanı... O tanım sen misin? Aydınlığım mısın yoksa sen nesin!"

Gözünün önüne Togcan'ın, çocuğun teni gibi bembeyaz ince bileği gibi geliyordu, boynu beyaz ince bir ipeğe benziyor!.. Tan... Ta kendisi!

...Beyaz tenin apak, ağaran tan gibi.

Gerçektende tüm ruhunu esir alan güzele bakıp, bütün duygularıyla sessizce nağmeler dökmüş gibiydi. Togcan'a adanmış ilk "aşığım" dediği yarine şiirle bezediği gönül pınarının ilk mısrası buydu.

Bir anda iki üç satırlık aşk sözcüklerini döktürüverdi. Gönül dili çözülüp kendiliğinden akmış gibiydi. O anda Karabas kendisini eve çağırdı. Abay eve doğru gelirken deminki şiirini tekrar aklına getirmeye çalışıyordu. Ancak "Beyaz tenin apak, ağaran tan gibi!" mısrasından başkası aklına gelmiyordu.

Karabas'la eve girdiğinde Süyindik'le birinci hanımı yatakta uykuya dalmışlardı. Sarımtırak şımıldık büyüklerin yattığı yeri çepeçevre sarıyordu. Geniş evin başköşesinde, iki konuğa ayrılan döşek hazırlanıyordu. Bunlardan başka yatacak kişi görünmüyordu.

Togcan'ın kendi evi ayrı. O, Süyindik'in küçük hanımı Katcan'ın kızımış. Demin eve girerken Karabas söylemiş. Togcan elbette kendi evine gitmiş olsa gerek. Eve girdiği an Abay'ın düşündüğü bu. Çünkü

döşek seren, deminki çay servisini yapan sarı hanım.

Abay, baş köşeye doğru yönelmişti. Bir zaman şımsıldık dalgalanıp hareket ettikten sonra kapı tarafından şolpi şingirtisi duyulup Togcan'ın narin vücudu görüldü. İpekten bir yorganı kucaklayıp bu tarafa geliyordu. Acele etmeden usulca hareket ediyordu. Şolpısının şu anki çingirtısından biraz rahatsızlık duymuş gibi.

Hanım, Abay'ın yatacağı döşeği itinayla serip bitirmek üzereydi. Togcan elindeki ipek yorganı kucaklayıp göğsüne doğru çekerek, hanıma usulünce emir verip:

—Ayağımı, ayak tarafını yükseltiver! dedi.

Abay için bu, Togcan'ın kendisine duyduğu sıcaklığın göstergesiydi. Birşeyler söyleyecekti... söylemek istiyordu. Ama kalbi güp güp atıp boğazı düğümlemiş gibiydi. Hiç bir söz bulamadı. Kızarıp, sıkılıp sadece dış elbiselelerini çıkarmaya başladı.

Togcan bir keklik gibi yavaştan süzülerek gelip Abay'ın döşeğine ipek yorganı sererperpe koyduktan sonra kapıya doğru yöneldi.

Sessiz tavırlarıyla iltifatta bulundu. Ama sadece o kadar. "Gerçekten hepsi bu muydu"? Yoksa tüm gelen misafirlere karşı gösterdiği doğal hürmeti mi? Galiba öyle! Büyük evin kapısına varıncaya kadar Togcan'ın yavaşça yürüyüp hanımı yanına alarak ardına bakmadan gidiyordu.

Sadece çıkarken önce kapıyı açan hanımı gönderip kendisi narin bir edayla arkasını dönüp baş köşeye doğru son bir kez yüzünü çevirip evden gerisin geri çıktı.

Togcan kapıya hareket ettiğiinde Abay gözünü almadan öylece bakıp yeleğini iki omzundan çıkarmak üzereydi. Ama Togcan'ın kendisine doğru bir defa bakmadığına afallayıp gitmesini istemezcesine öylece kalakaldı.

Şimdi Togcan kapıdan çıkarken bir anda gözünün ucuyla baktığında Abay'ın taş gibi kaldığını farkettil. Yeleği iki omzundan biraz inmiş, bembeyaz gömleği görünüyordu. İki eli birşeye şaşırılmış gibi açılıp öylesine havada kalmıştı.

Abay, farkettil mi, etmedi mi? Ama çıkmak üzere olan Togcan'ın bembeyaz yüzü son bir kez daha ateşler basıp kıpkırmızı kesilmiş gibi görüldü. Bununla birlikte tebessümle gülen dudakları bembeyaz mer-

can dişlerini ortaya çıkardı. Sessiz gülümsemeyle gülücükler saçarak gitmiş gibiydi.

Abay içinden, "Bu ne, alay mı, yoksa utanılacak birşey mi yaptım? deyip kendi kendine sıkılıp, çabucak soyunup ipek yorgana sarılarak uzanıp kaldı.

Şolpının önceleri devamlı çingırdayıp sonra yavaşlayıp daha sonraları arasıra gelen sesi uzaklaşıp gidiyor. Abay, kalbinin at gibi şaha kalkan gürültüsünü hissetti. Şolpı sesini o bastırıyordu. Bambaşka bir sıcaklık, değerli şolpı son bir kez daha çingırdayıp kaybolup gitti. Gece sakinliğinin derinliklerinde yok oldu.

Lambayı Karabas söndürdü.

Lamba ister sönsün, ister sönmesin, Abay'ın gözünün önü o an, apaydınlıktı. Lambanın söndüğünden de haberi yok zaten. Gözü kapalı, gönül sükunetinden, sabırlı düşüncesinden eser yok. Girdaplar içinde allak bullaktı.

Bu gece tan ağarınca kadar Abay, bir an bile gözünü kırpmadı. Yalnızca şafak sökerken biraz uyudu. Ama ev ahalisi uyandığında onlarla birlikte kalktı. Uykusuzluktan sersem vaziyette uyandı. Kahvaltudan önce dışarıya çıkıp hareketler yapıp gerinirken Togcan'ın kaldığı evi gözücüyle tahminen aradı. Süyindik'in büyük evine yakın duran biraz küçükçe boz bir ev vardı. Asılbek'in evi olsa gerekti. Onun ilerisinde altı kanatlı boz ev duruyordu. Bunun Togcan'ın evi olması lazımdı. Abay defalarca oraya baktı. Ama o evin tünlüğü kapalıydı. Togcan da annesi de hâlâ uyanmamışa, kalkmamışa benziyorlardı.

Dışarıya Süyindik de çıkmıştı. Abay babasının tembihlediği meseleler hakkındaki selâmı o an söyleyip bu obadaki işlerini bu sabah tamamladı.

Togcan kahvaltıya gelmedi. Asılbek ve Adilbek de evlerinde olsalar gerekti. Sabahki sohbete katılmadılar.

İş bittikten sonra Karabas sabahın serinliğinde gidelim, diye karar vermişti. Bu nedenle sofrta toplandıktan sonra, atları eyerlemek için çıkıp gitti.

Abay'ın bu obadan ayrılması gelmedi. Konuksever, sıcak yüzlü, iyi huylu büyüklerin evi çok az rastlanan huzurlu bir yuvaya benziyordu... "Keşke bu obaya yakın olsaydım. İstedğim zaman gelip defalarca mi-

safir olsaydım" der gibiydi. Ama gitmemek de olmazdı.

Süyüindik'le hanımı evde Abay'la başbaşa kaldıkları zaman, Süyüindik ondan Zere'nin hal vaziyetini, Ulcan'ın durumunu öğrenip:

—Analarına selâm söyle yavrum! dedi.

Geceden beri birşey söylemeyen birinci hanım da Ulcan'a selâm yollayarak Aygız'ı hatırladı. Sonra Kamşat aklına gelip:

—Ey Işığım, o zaman Böceken Obasına gönderilen küçük kız ne durumda? Biçare Aygız nasıl kıydı ona? Ağlatıp annesinden kopararak nasıl göndermiş? diye bir taraftan gönlü razı olmayıp sormaya başladı. Abay, mecburen kısa kısa cevaplarla geçiştirdi. Birinci hanım bu konuda içinden gelenleri söyleyip:

—Böcey'in hanımı sert karakterliydi. Kendi kızları da çok, iyi bakırlar mı yavrucağa? diye ağrına giderek oturuyordu.

—Ece, Böcey ne güne duruyor? Hanımı düşünmezse Böcey düşünür! Niçin bakmayacakmış! diye Süyüindik havayı yumuşatmaya çalıştı.

—Ah! bilmiyorum, obasını danasını tanımıyorum: "Diyet verilen kız ya. Malına kıyamayıp diyet için canına kıydı ya!" diyerek kötü sözler söylüyorlar diye duydum. Yavrucağı ağlatmaları çok kötü olmuş. Ne de olsa candan bir parça değil miydi? Biçare Aygız'ı nasıl zannediyorsun? diye kendini tutamayıp boşalıverdi. İki gözü yaşla dolup kıpkırmızı kesilip üzüntüyle sessiz kaldı. Arasına derinden iç çekip esef ediyordu.

Bu annenin merhameti, Abay için büyük bir insanlığın, gerçek şefkatin göstergesiydi.

Cidebay'daki kendi evinde Kamşat'ın hali, böyle bitip tükenmez bir üzüntü ve dert olmuştu. Oradaki büyükannesi, Aygız ve kendi özannesinin bunun gibi gözü yaşlı, gönlü kara çok anlarını hatırladı.

Ama onlar, sadece Kamşat'a acıdıkları olmasa, bu kişinin söylediği dokunaklı sözleri duymamışa benziyorlardı. Dün Kulinşak da, bugün bu oba da Kamşat'ın durumunu "yetim bir insan gibi cariyeliğe, horluğa mahkum, biçare, halsiz zavallı" gibi anlatıyordu. Boşuna değildi! Cidebay'a dönünce büyükannelerine duyduklarını birbir anlatıp Kamşat'ın durumunu bildirmek gerekti. Babası ne derse desin, bunu yapmamak olmazdı. Abay bunda karar kıldı. Ayrılırken tekrar kımız

içip karınlarını güzelce doyurup iki yolcu atlarına bindiler.

Süyindik'in evinden büyüklere "Hoşça kalın" deyip, teşekkür edip giderken Abay, Togcan'ın kaldığı evin tünlûğüne tekrardan baktı. Tünlûk hâlâ açılmamıştı. "Togcan şimdi tekrar bir görünmeyi düşünmemiş mi? Kalkmaya da, görmeye de acelesi yokmuş ya!..."

Delikanlı alınıp buruk bir gönülle çaresiz atını mahmuzlayıp gitti. Obadan biraz uzaklaşmışken arkasına dönüp Togcan'ın evine tekrar son bir ümitle baktı. Evin yanında bir hanımın silüeti görüldü. Başına siyah çapan örtmüş beyaz entarisinin eteği yerleri sürüyordu. Togcan'ı andırıyordu. Galiba yeni kalkmıştı. Ama kapıdan çıktıktan sonra Abay'ın gittiği tarafa bakmadan ileri, yeşil tümseğe doğru kısa adımlarla gitti.

Abay'ın gönlüne Togcan'ın şolpısı çingır çingır edip berrak şekilde duyurarak gidiyor gibiydi. Yüreğinin güp güp çarpan sert dalgalarının ritmiydi bu.

Çaresizce uzaklaştı. İsmi güzel Tüyeörkeş, kendi yurdu gibi cana yakın sıcacık Tüyeörkeş, şu nisanın böyle çok açık huzurlu seher vakitinde bir "güle güle" demeyi bile çok gördü. Dağ içinden çıkıp Karavıl Irmağını takip eden iki atlı eteklere doğru dönmek için geliyordu.

Düşüncelere kapılıp usul usul gelmekte olan Abay, bir anda arkasından gürlütle gelen atın nal seslerini duydu. Yüreği akşamki gibi daha da coşup dalgalanmaya başlamıştı. Heyhat, ümit çabuk tükendi. Gelen Süyindik Obasının insanı değil, dolgun esmer bir delikanlıydı. Bıyığı yeni terleyen sade giyimli bir gençti. Altında kunan* gibi bakımlı kahverengi kırsağı vardı. Abaylara yakınlaştığında selâmını verdi. Açık gönüllü bir delikanlı olsa gerekti. Bembeyaz dişlerinin tümünü gösterip gülerek geliyordu.

Tek başına yolculuğu sıkıcı bulup önünde giden iki atlıyla sohbet etmek için ardlarından yetişmişti. kahverengi kırsağın gövdesi ter içinde kalmış. Nefes nefese geliyordu. Ağız kenarlarında köpükler vardı.

Karabas'la Abay da yeni yol arkadaşlarını yadırgamadılar. Tanışmadan sonra bu delikanlının, Süyindik'in hemşehrisi, Kömekbay'ın Erbol adındaki oğlu olduğunu öğrendiler.

Karabas Erbol'la anlaşıp koyu bir sohbeta daldı. Konuşmalarını

* kunan: İki yaşını bitiren tay.

dinleyerek gelen Abay Erbol'la samimiyeti kurup yakınlaşmaya başladı. Çünkü Erbol, Süyündik Obası'nın çok yakın delikanlısıydı. Kendi annesiyle Togcan'ın annesi Katşa akrabaymış. Onlara gide gele onlardan biri olup çıkmış. Sohbeti tatlı, şakacı Erbol, Abay'ın her yönüyle takdirini aldı.

Az sonra, bu ikisi koyu bir sohbete dalıp Karabas kenarda kaldı. Abay, Karavıl civarında kuş çokmuş, diyerek avcılığa ilgisinden bahsetti. Erbol Ona:

—Atmacan var mı? Atmacan varsa bizim tarafa gelsene! Ben sana kılavuzluk yapıp seni ördeğe ve kaza götürüyüm, dedi.

Evde Takecan'ın mavi atmacası vardı. Abay'ın yüreğine bu sözler bir ümit ışığı yaktı. Deminki Tüyeörkeş'ten çıkalı: "Bundan sonra nasıl ne zaman gelirim? Ne bahaneyle geleceğim?" diye bir yol yordam arayıp da bulamayan delikanlı, Erbol'un söyledikleriyle çaresini bulmuştu. Abay'la Erbol kuş konusuna, avcılık konusuna girdikten sonra samimi arkadaş oluverdiler.

İkisinin de söyleyecekleri bitecek gibi değildi.

Ama düzlüğe çıktıktan sonra Erbol'un yolu ayrılıyordu. O sağ taraftaki Kölkaynar'a dönecekti. İşi oradaydı. Abaylarsa Çingis'in eteklerine gidip Karaşokı'ya Künke'nin obasına varacaklardı.

Erbol'u bırakmak istemeyen Abay:

—Kölkaynar'da acele işin yoksa bizimle gelsene! dedi.

—Ne diye geleceğim? Ne işin var denilirse, ne diyeceğim? diyerek Erbol gülüverdi.

—Senin işinle milletin ne alâkası var? Dolaşacaksın, misafir olacaksın, avlanacağız...

Abay'ın sözü Erbol'un hoşuna gidip:

—Söylediklerin hoşuma gitti! diye biraz düşünüp: Tüh! ama işimin kalması doğru olmaz! diye isteksizce karar verdi.

Az sonra Erbol, Abaylardan ayrılıp Kölkaynar'a yöneldi. Gelirken gülerken geldiği gibi giderken de gülerken ayrıldı. Abay, onun sıcakkanlılığına imrenerek bakakaldı. Erbol'un önünde hiç bir engel yoktu. İstediklerinde Togcan'ı hergün görüyordu. Yakını, akrabası. Togcan'a böyle yakın olmasının da mutluluk verici birşey olduğunu düşünen Abay, bu gencin şanslı oluşunu kıskanıyordu. Erbol'sa neşeli gönülle yeldire-

rek uzaklaşıyordu. Togcan hakkındaki en son ümidi, son derece sıcak görünse de uzaklaşıyordu.

II

Abaylar, Karaşokı'ya öğle vakti geçerken ulaştı. Künke'nin evinde büyük bir toplantı vardı. Kermede* gümüş eyerli, koşumlu birçok at vardı.

Karabas, Abay'a bu toplantıdakilerin uzak halk değil, civardaki kendi adamları olduğunu söyledi. Atlarından tanımış.

—Cuvantayak, Topay, Irgızbay boyunun adamlarıydı bunlar. Her-günkü olağan toplantı. Ama bunlar, yola hazırlanan yeni eyer vurulmuş atlardı. Öğle yemeğini yemişlerdi. Biz geç kalmışız, dedi.

Abay selâm verip eve girdiğinde geniş ev tıklım tıklımdı. Yüksek yatağın önünde, kalabalığın arasından omuzları çıkıp gömleğinin düğmesini açık bırakıp göğüs kılları görünen babası oturuyor.

Dağılmaya hazırlanıp giyinen büyükler gider ayak kıymız içip Kunanbay'ın son sözlerini dinliyorlardı. Bir dizi üzerine çömelip tımaklarını giyip oturanlar da var.

Evdekiler, Abay'ın selâmını alsalar da hal hatır sormadılar. Yatağın ayak ucu tarafında Corga Cumabay'a kıymız sapırtıp kâselere doldurtan Künke oturuyor. Abay, onun yanına oturup babasının son sözlerini işitti.

—Bir kırpaşma var biliyorum. Ama "Öyle birşeyimiz yok" diyorlarmış. Tamam inanayım. İnanmanın zararını bile bile yine de inanıyorum! diye suratı gerilip sinirlenerek, duyduklarımın hepsi bir tarafa diyeyim. Sadece gördüklerime doğru diyeyim. Görene kadar sabrediyim. Ben denen dost! diyerek Kunanbay tek gözüyle başköşeden başlayarak hepsine göz gezdirdi. Ondan sonra tekrar başköşeye doğru tam yanında oturan Cuvantayak, Topay'ın yaşlı adamlarından gözünü almadan, Ben denen dost! Ben sabredene kadar sen de sabret. Sadece ben hareket ettiğim anda "Bir hareket edeceğim" diye sabret! Bunu yaparsan Allah da, ben de memnun olurum. Şimdilik benim istediğim bu! diyerek durdu. "Yolculara izin" der gibi bir işaret vermişti.

* kerme: Germe, at bağlanması için çekilen ip.

Tüm kalabalık, başköşeden kapıya kadar içtenlikle:

—Dediğin olsun!

—Söylediğin olsun!

—Andımız söylendi ya!

—Kalk dediğinde kalkacağız! diye cümbür cemaat desteklediler.

Abay içinden:

—Sözleşme gibi! Birşeye hazırlanıp andlaşmak için davet edilmişler! diye düşünüp deminki "dost" denilen sözü hatırladı.

Ama başköşeden kapıya kadar o da göz gezdirdiğinde birşeye kafası takıldı.

O "dost" diye babasının bahsettiği kişiler önceden Abay'ın az bildiği, hatta tanımadığı insanlardı. Önceleri böyle toplantılarda "dost" diye tanımladığı Baysal, Karatay, Böcey, Süyindik, Tüsip gibi insanlar otururdu.

...Oysa bugün onlardan hiç birisi yok. O zaman kendisinin gittiği Kuluşak da yok. Farklı bir seçim. Onların üzerine daha da çok dost edinmek mi? Yoksa onları gözden çıkarmış mıydı babası? Veya yolunda gitmeyen birşeyler mi vardı?..

Abay Karkaralı'dan döneli, halk arasında esen soğuk rüzgârın, barışla, Kamşat'ı ağlatarak vermekle "bitti, dindi" diye biliyordu. Ondan sonra bir tatsızlık çıkmamıştı. İçinde ne gibi dedikodu olduğunu sormamıştı.

Konukların çoğu gidip sadece iki üç aksakalı, Kunanbay misafirlige alkoydu. Çoğunluk gitse de tamamıyla boşalmadı.

Abay, Süyindik'e gittiğini uzun zaman söyleyemedi.

Sonunda bir fırsatını yakalayıp babasıyla konuşup görevini tamamladı. Bugün bundan sonra burada kalamadan Cidebay'a dönsem, diye düşünmüştü. Babasına bu niyetini söylediğinde Kunanbay:

—Nedir bu, anasının dizinden ayrılmayıp oyuncak bebekleriyle oynayan kız mısın sen? Benim katımdan o kadınların katı daha mı iyi? Burada olsan insanla tanışırısın, söz öğrenirsin, talim terbiye alırsın. Orada ne bulursun ki? dedi.

Abay'a bu sözler, pek ikna edici gelmedi. İçinden: "Siz ataysanız o da anadır. Çocuk: ata, ananın eğitimini beraber alıp büyür" diye düşündü.

Ama babasına karşı aksi bir cevap vermedi.

— Evde atmaca vardı, bu yıl kuş çokmuş. Cidebay'a varıp atmaya biraz avlanayım diye düşünmüştüm.

Kunanbay'ın, bu söze bir itirazı olmadı, anladı. Ama: Birkaç gün daha kal. Yarınlarda seni Baydalı'ya göndermeyi düşünüyorum. Sonra gidersen, dedi.

Abay ister istemez kabul etti.

Baydalı, Abay'ın çok iyi tanıdığı biri değil. Önceleri o da Kunanbay'la kavgalı adamın biriydi. Şimdi de ona gönderecekti.

Önce Kuluşak'a gönderdi. O, Kunanbay'a küskündü. Süyindik'e gelince, o da eskiden incittiği biriydi. Dün, gece boyu sohbette Abay, babası hakkında ilk kez büyüklerin ağzından tenkit edici sözler işitti. O sohbetler arasında nice adamlar var. Süyindik de Kuluşak gibi küskündü. Oysa şimdi, hatta Böcey'le omuz omuza olan ve her fırsatta düşmanlığını gösteren Baydalı'ya göndermek istiyordu. Onun Kunanbay'a olan düşmanlığı kaskatı kesilmiş buz gibi değil miydi? Gönlü yumuşadı mı, buzlar eridi mi? Abay bunları bilmiyordu.

Şimdi de ona gidecekti. "Bu nasıl" diye biraz düşünüp Abay babasının ruhunu okumuş gibi oldu. Galiba babası, kendisine dış bileğleyenlere bilhassa gönderiyordu. "Düşman olduklarını iyice görsün, gerçek yüzlerini tanısin. Taniya taniya, göre göre kendisinin dizinin dibinden ayrılmasın, diye düşünüyor olsa gerekti.

Abay, bunu farkettikten sonra duyguları karışık güç belâ düşündü. Herşey karmakarışık. Bir anda Abay, dışardan bakıp kendini curcuna içinde yapayalnız, silâhsız, kolu kanadı kırılmış hâlde buldu.

Abay'ın her zaman düşünceleri ikiye bölünür olaylara dışardan bakabilirdi.

İki gün geçtikten sonra Kunanbay Abay'la Karabas'ı, Baydalı'ya gönderdi. Kuluşak'la Süyindik'in aksine Baydalı bunlara yüz vermedi. Dışı kocaman boz eve Abaylar girerken Baydalı'nın birşeylere sinirle-nip bağırıp çağırın sesi duyuldu.

Ev içi telâş içindeydi. Kapı kenarında çoban kadın, gübü yayıyordu. Bir taraftan büyük bir kazanda peynir kaynıyordu. Ev sıcak. Tam Abaylar girerken Baydalı küçük, esmer, küçük burunlu kızın kaba yerlerini tokatlayarak:

—Allah'ın cezası, çekil kenara şöyle! Bir rahat vermedin! deyip ağlatarak itekledi. Kız az kalsın ateşe düşecekti ki, o an hem korku, hem sinir belâsı boğulurcasına ağladı. Başlangıçta ciyaklayarak ağlasa da şimdi mosmar kesilip iniltilele ağlıyordu. Gözyaşları, salyası da aşığıya doğru süzülüyordu.

—Götür! götür şu belanı! diye Baydalı hanımına bağırıp kapı dışarı etti.

Ev içindeki bu curcunada Abaylar selâm vererek başköşeye çıkıp oturdular.

Baydalı selâmlarını yarım yamalak aldı. Selâmlaşma soğuk geçti.

Peynir kaynatan evin kazanı boş kalmıyordu. Et haşlamak istemeyen ev için bu iyi bir mazaret! teşkil ediyordu.

Abay, bu sıcak evde, bunun gibi asabi, sinirli bir insanın evinde uzun süre oturmayı kendine ağır bir ceza gibi gördü. Bundan dolayı et hazırlamasa da önemi yoktu. İçinden Karabas'la alay edip:

"Al işte, oh olsun! Öğle yemeği olmadığında dayanamıyordun! Bakalım bu evde ne yiyeceksin!" diye bıyık altından güldü.

Gerçekten de bir zaaf olarak, " öğle misafir yemeği" ile "akşam misafir yemeği" Karabas'ın aklından hiç çıkmazdı, özellikle iştahlanırdı. Bazen Abay'ın fazla kalmayalım dediği obalara: "Kalalım, kalalım bu evin eti bol" diyerek daha başka bir zamanda: "Öğle yemeği yemeyelim gidelim" dediğinde: "Öğle yemeğine kalalım. Bu ev cömert" diyerek Abay'ın nerede içine sinmeyen, canını sıkıan ev varsa mecburen orada oyaladığı da oluyordu. İkisinin beraber yolculuğunda çoğunlukla anlaşamadıkları tek konu buydu.

Bu defa Abay'ın aklına Baydalı'nın niyeti de denk gelmişe benziyordu. Uzun siyah sakallı, soğuk yüzlü Baydalı, misafirlerin yüzüne bakmadan boynunu kapı tarafına doğru çevirip oturuyordu. Az sonra gübü yayan kadına bakarak:

—Kımız getir, şunlar biraz atıştırınlar! dedi.

Karabas kemer çözüp iyice yerleşmeye başlamıştı. Abay, evin ortamını ondan önce farkedip üzerini çıkarmamıştı. Küçük ağaçtan tencereye koyulu kıımız geldiğinde, Baydalı kendisi sapırıp konuklara birer kase uzattıktan sonra:

—İstikametiniz neresi? Ne işle geldiniz? dedi. Abay, niçin geldiklerini o arada söyledi.

Konu yine arazi meselesi. Kunanbay, obalar yaylağa çıkmadan önce geçen sene kendisi Karaşokı'dan göçürdüğü Bökenşi, Borsak'a Cigitek'in arazisinin bir kısmını yaylak olarak tahsis etmişti. O zaman bu Baydalı'nın Karşıgalı Kopa denen mekânlarına "Sügir ile Süyindik obaları birlikte yerleşsin, ortaklaşa kullansınlar! demişti. Abay kımızını içmeden oturduğu yerde meseleyi gündeme getirdi.

Bu sözü duyduğunda Baydalı suratını ekşitip gerginleşti. Abay'a cevap vermeden sinirle dik dik bakakaldı. Abay'ın, Baydalı'nın gözünden çekindiği yoktu. Çocuksu yüzünde sinir ve düşmanlıktan eser yoktu. Sadece "Bu insan nasıl bakıyor?" der gibi masumane bir şaşkınlık var.

Kirpiğini oynatmadan çabucak düşünüp sessizce oturup sonunda:

—Öyle olsun! Yerleşsin Sügir'le Süyindik, ne söyleyebilirim ki! dedi.

Güçlü, çabuk er adamın kararı gibiydi. Uzatmadı. Bunu onaylamayıp yanıp kavrulsa da çaresiz kararını bir anda kestirip attı. Söz bitmişti. Bir süre evin içini sessizlik kapladı. Abay kımızını içip teşekkür ederek artık gitmek istediklerini ima ettiğinde Baydalı yerinde ırgalanarak konuşmaya başladı.

—Söylediklerini kabul ettim. Ama sözden anlıyor muydun? Babana söyleyecek selâmım var. Olduğu gibi iletmeye yarar mısın, yoksa hayır mı?

—Düşündüklerinizin hepsini söyleyin aksakal! Ulaştır dediğinizin bir sözünü bile uzatmadan iletmeğe söz veriyorum. Ben arada sadece selâm alıp götürünüm. Dediğinizi ulaştırmadığım veya değiştirdiğim takdirde bu ihanet olmaz mı? Üzerimde vebal bırakmam.

Baydalı bu söze yürekten kanaat getirdi. Çocuk diye umursamasa da pek çocuğa benzer yanı yoktu.

—Artık yabancıdan göndersem arkadan söylemiş olurum. Sana söylersem babanın kendisine söylemiş olurum! diyerek biraz soluklandıktan sonra geçenlerde "Barıştık, anlaştık" diye düşünmüştük, tüm Argın'ın önünde. O barışın göstergesi bu mu? Barış günlerinde tekrar sırtıma hançer saplandıktan sonra, önceki kavgalardan bunun ne farkı

var ki? Ne yapmışım? Senin babana karşı ne kusur işlemişim, ben Cigitek? Atam Irgızbay'a, atam Kengirbay dualar edip bey yapmıştı. Kendi çocuğu, kendi akrabası yok muydu sanki? "Bu olsun" diye seçmemiş miydi? Fakat o ise, işte bugün; bütün diyarlarda şanı şerefi yükseldiğinde geri dönüp Cigitek'i ezer. Yaklaşarak gelip Cigitek'i hırparlar. Hiç aman vermez mi? Yan tahtamıza basa basa bir gün: Cesaretlili ol da ateşe at, sonunu görmeden duraklamayacağım! demeye getiriyor. Israr ettiğinde o alır. Almadan bırakmaz senin baban! Bunu kendisine ilet! Bir ben değil, "Cigitek'in selâmı" diye ilet. Aha bu arazisini alsın, bir bu değil daha da bulsun, daha da alsın! diyerek elini havaya sallayarak durdu.

Ev içinde çit yoktu. Ateş hâlâ alevlenip yanıyordu. Büyük kazanın altını kızıl alevler durmadan yalıyordu. Önce doldurularak koyulan irkit* şimdi kaynıyordu. Kazan yarıya inip kabarcıklar çıkıyordu. Baydalı deminki sinirli sözlerini söylerken Abay'ın gözü kazana doğru çevriliydi. Gittikçe koyulaşan sıcak sert çökeleğin ortasından bazen köpükler çıkarıp fokurduyor. Bu görüntü tam Baydalı'nın öfkesi gibiydi. Son raddesine gelen gazap, hararetin sonuna gelen kurt gibi. Sadece bir yeri değil, kazanın tüm yüzü fokur fokur kaynıyordu. O da bu boydaki her yerde olan Kulinşak, Süyündik, Böceylerin öfkesi gibiydi.

Gerçekten deminki azıcık söz, çok derin meselelerin özünü ortaya çıkardı. Pek çok hassas noktalara dokundu. Çoktan beri üstüste yığılan, uzayan dava, özünde bir çok suç barındırıyordu.

Abay, Baydalı'nın sözüne karşılık vermek niyetinde değil. Ama iyi veya kötü diye bir görüş de belirtmedi. Mesajını anladıktan sonra Baydalı'yla vedalaşmak niyetindeydi. Kamçısını kavrayıp tımağını giydi. O zaman Baydalı yeniden ırgalanıp: "Şunu da dinledikten sonra git" der gibi bir işaret yaptı. Abay tımağını tekrar eline aldı.

Şimdi Baydalı tamamıyla değişmiş benziyordu: rahat, sakin, yumuşak ses tonuyla yeni bir sohbet konusunu açtı. Abay'a şimdi gülümseyerek bakıyordu. Bu surat deminki Baydalı'ya hiç benzemiyor.

Büyüklerin çeşitli engin karakterinin derin sırları olduğu da var ya. Fakat tam bunun gibi sinirle sabrına hakim olup dizginleyerek yönlendiren gerçek ağrbaşlı insanı Abay ilk kez bu Baydalı'da görüyordu.

* irkit: Çökelek yapılmak üzere yağı alınmış yoğurt.

Demin barut fıçısı Baydalı, şimdi bir anda hoş sohbet bir havaya girip:

—Her gün görüp bildiğiniz Karatay var mı? O insanda büyük bir yetenek var, ne çare! Ohoo sayısı az Kökçe Boyu'ndan çıktı ya. Eğer Olcay Boyu'ndan olsaydı ne kadar yükseleceğini var sen tahmin et! diye biraz oturup: Yakın zamanlarda bir günde Karatay, Böcey, Baysal hepimiz Kavmen evinde öğle yemeği yiyip oturuyorduk. Topluluk laf lafı açıp sohbete dalıp sonunda: "Evet bize yakışan bey kim?" meselesine gelindi. Düşünmeye başladılar. Baysal günebakan tarafa yatan tazı gibi gözünü bir açıp bir yumup sırtını çevirip yatmış. Deminki söze o karışmamıştı. "Bey kim?" sorusuna Karatay cevap verip "Bey Kunanbay'dır" dedi. Biraz sonra: "Hatip kim?" dedi. Karatay tekrar: "Hatip Kunanbay'dır" dedi. İki soru bitti. Az sonra tekrar dönüp "İyi kim?" dediler. Karatay yine: "İyi, Kunanbay'dır." diye cevap verdi. O zaman Baysal kafasını kaldırıp sertçe: "Hey Kökçe sen ne saçmalıyorsun?" diye Karatay'a dikilip: "Bey Kunanbay'mış, hatip Kunanbay'mış, iyi Kunanbay'mış! O zaman boşuna niye çekişiyoruz?" dedi. Buna Karatay, hemen cevap verip: "Hey ben Kunanbay'ın diğer yönünden kusurunu bulup çekişiyor muyum? Sadece "Ne yapayım" yok ya, bu nedenle gitmedim mi?" dedi. "Söz dinleyen çocuk gibisin ya! diye Baydalı bu ara Abay'a gözünü kısarak bakıp bu sözü baban duymamış olabilir. Bunu da iletir misin? Affı, merhameti olmadığına Kökçe'nin kaç kez şahit olduğunu bilmiyorum. Ama Cigitek bunu hergün görüyor. "Affettim" dediğini bir kez dahi görmedik! dedi.

Yol boyunca hiç bir yerde Abay'ın konaklayası gelmedi. Kolay değil, basit değil, bugün duydukları çok önemliydi. Baydalı'dan uzaklaşınca Karabas'a:

—Hadi yarışalım! diyerek koşturdu.

Karabas, yarış pek sevmiyordu. Ama Karaşokı'ya gün batmadan ulaşmak için de hızlı gitmesi gerekti. Ve bunun altındaki beyaz toynaklı kara bedev* kurda yetişen hızlı kısraktı. Aymanday'dan aşağı kalır yanı yoktu.

—Haydi! diyerek o da davrandı.

İkisi de uzunca koşturdular. Aymanday atla kara bedev birbirlerini geçip hızla geliyorlardı. Kendisi geçtiği zaman Karabas: "Duralım!"

* bedev: Doğurmayan kısrak.

diye yavaşladığında Abay yetişerek:

— Durma! devam et! diye atı kamçılıyordu. Karabas içinden:

"Bu delikanlıya Bayadalı'nın sözleri dokundu galiba! Öfkeli gelmesinin sebebi bundan belki! diye düşünmüştü.

Gün batarken atlarını kan ter içinde bırakıp Karaşokı'ya ulaştılar.

Oba dışında taşlık bir tepe vardı. Kunanbay ve Maybasar orada oturuyordu. Abay atından iner inmez yularını Karabas'a verdikten sonra hiç beklemeden babasına doğru yürüdü. Kunanbay obadan biraz uzak otursa da, bunların hızla geldiğini, atlarının ta uzaklardaki görüntüsünden farketmişti. Kara kısarak gemini çiğneyip rahat durmadan devamlı kermeyi çekiyordu. Hayvandan iyi alayan birisi için Kunanbay'inki gibi bir göz onları tanımaya yeterliydi.

Ama, o vaziyete Kunanbay'ın pek aldırdığı yoktu. Aslında çocuğu, atı zorluyorsun, eziyet çektiriyorsun!" diye paylamıyordu. Hatta herhangi bir delikanlı atın ayağını sakatlasa veya fazla koşturup çatlatasa da azarlamıyordu. Abay'a böyle mal melâl hususunda hiç eli sıkı olmazdı. Şimdi de süratli koşturmasını delikanlılık hevesine, yarış tutkusuna bağladı.

Ama bu bir tarafa, Abay eve uğramadan aceleyle tepeye geldi. Yaklaşırken babası ondan gözünü alamamıştı. Çocuğunun gözleri kor gibi yanyor, kızarmış yüzünden düşen de bin parçaydı. Genç simasında her zamankinden farklı bir değişiklik vardı. Genelde ağırbaşlı mülayim olan Abay'a benzemiyordu.

Çocuğu yaklaşırken Kunanbay:

— Ne oldu yavrum? Niye sinirlisin, söyler misin! dedi.

Abay, babasının aşağısına oturuverip kendi içindeki fırtınayı sezmesine şaşırıldı.

Oturur oturmaz çok bekletmedi. Bugün Baydalı'dan duyduklarının bir kelimesini dahi eksiltmeden olduğu gibi aktardı.

Babasından gözünü ayırmadan anlattı. Kunanbay ilkin soğukkanlılıkla dinledi. Yalnız " Cigitek'i ezmekten geri kalmadı!", " Hiç aman vermedi!" gibi Baydalı'nın itiraz sözlerine geldiğinde kaşlarını çatıp Abay'a sertçe baktı. Çocuğuna dikkat kesilip: "Abay'ın kendisi nasıl?" der gibiydi.

Abay'ın, babasının bakışlarından çekindiği yoktu. Baydalı'nın iti-

razını, sinirini yerli yerinde anlatmakla birlikte bu çocuk sorularını bu arada eklemişe benziyor. Babasıyla delikanlı ilk kez yüzyüze ciddi şekilde böyle bir ortamda bulunuyorlardı.

Ama Kunanbay kendi çocuğu hakkındaki şüphelerini aklından hemen atıp Baydalı'nın sözünün ağırlığına dikkatini çekti. Duydu, anladı. Fakat aldırdığı yoktu. Sinirli halde nefes alıp dudaklarını büktü. Kendi kararı kendi içindeydi. Birşey söylemedi. Abay, babasına bu selâmı getirdiğinde en azından içindekini döker, birşeyler söyler diye tahmin etmişti. Bu olmadı.

Baydalı'nın ilk sözünü anlatıp bir an duraklamıştı. Ondan ses seda çıkmayınca, Abay biraz oturup Baydalı'nın son söylediklerini anlattı. Bu Abay'ın özellikle "Cevap verir, ne söyleyecek?" diye sabırsızlıkla beklediği andı.

Kunanbay, çocuğunun niyetini açıkca anladı galiba. Karatay'la Baydalı için olmasa da kendi çocuğu ve akrabası için açıklama gerekti. O hatta onların karşılığını vermek için gerek.

—Karatay uyanık, sezgisi güçlü. Söylediği gerçek olsa gerek. Fakat bana göre, insan hangi karaktere, hangi itibara sahip olsa, o karaktere, o itibara bağlı olarak kusurları oluyor. Ben hayatımda ilkelerimden şaşmam. İyilik, kişinin değişmez sağlam karakterinde diye yorumluyorum. Bununla birlikte hataları da olabilir! diye sessizce kaşları çatılmış halde oturdu. Bunun üzerine hiç kimsenin sözü olmadı.

Abay'ın amacı sadece babasının cevabını öğrenmekti. Düşündürücü bir cevap aldı.

Kunanbay biraz sonra öncekinden daha da yumuşayıp:

—İnsan tek başına bir ferttir! Ferdin kusuru olabilir dedi.

Dolaylı yoldan olsa da kendi suçunu kabul ediyordu.

O zaman babası Abay'a sıradan biri gibi gelmedi. Suça, davaya usta, Baydalı gibi değildi. O hatiplikten ziyade muamma bir insana benziyordu. Kolay biri değildi. Kat kat zirve gibiydi.

Kunanbay kendi düşüncesine daldığında, Abay gönlündeki soruların cevabını bulamayıp sıkıntılarıyla başbaşa kaldı.

III

Abay Cidebay'a dönmeden önce babasından göç ve yerleşme durumunu sordu. Kunanbay büyük obasına: çabuk göçsünler diye emir verdi. Ama bu seneki göç yolu her seneki göç yoluna benzemiyordu. Önceden Kunanbay'a bağlı obalar, Karaşokı yanlarına toplandıktan sonra yaylağa doğru giderlerken Çıngıs Dağı'ndan Bökenşi Geçidi'ni aşarak gidiyorlardı.

—Şimdi bu tarafa gelmeden, Karavıl Irmağı'nı izleyerek Akbaytal Geçidi'nden aşsınlar! dedi. Ve yazınki yaylağa, o geçidin civarından giden yol Bakanas Irmağı oldu.

Bakanas ve Baykoşkar, civardaki Tobıktı'nın en büyük iki ırmağıydı. Çıngıs dışındaki geniş yaylağın en ucunda yer alan bu iki ırmaktı. Ama Kunanbay obaları önceleri Baykoşkar'ı mekan ederken Bakanas Irmağı Kökşe'ye bağlıydı.

Karatay'la araları bozuk olduğu için, Kunanbay, Kökşe'nin yaylağına ortak olmak istemişe benziyordu.

Bunun arkasında yatan ince hesaplar vardı. Bu yazın Cigitek, Bökenşi ve Kökşe tekrar biraraya gelecek gibiydiler. Dün Baydalı'nın gönderdiği selâm boşa değildi. Altan alta cephe oluşturan boyun partitülerine benziyordu. Artık onların çeşitli hareket ve kıpırtısından devamlı haberdar olmak için Kunanbay'ın, kendisine bağlı boyun bir kısmını o boyun içlerine doğru katıştırması gerekti.

Yaylaklar yanyana olup yakın oturursa; gide gele kaynaşma olurdu. Sıbaga*, misafirlik yemekleri bollaşırdu. Böylece mal melal karışsa, boyu çekip çevirmek kolaylaşırdu. Böylesine bir uyuşmaya Zere'nin oturduğu evin gitmesi iyiydi. Bu kalabalık Tobıktı'nın hürmetini eksik etmediği bir evdi ve Künke'nin aksine, Ulcan misafirperver, gönlü bol bir hanımefendiydi. Onun yemeğiyle güleriyüzlülüğü, insanlar arasındaki muhabbeti artırırdu. İçinde kin besleyen büyük düşmanlıkların dışında bir çekirdek kabuğunu doldurmayacak küskünlük ve dargınlıkları anında bertaraf ediveriyordu. Bütün bunlar, Kunanbay'a insanları daha da yaklaşıtıyordu.

"Akbaytal üzerinden Bakanas'a doğru göçünüz! Bökenşi, Kök-

* sıbaga: Özel olarak yapılan yemek veya hediye.

şe'yle komşu olun!" demesi Kunanbay'ın ince hesabıydı.

Abay, babasının ne düşündüğünden habersizdi. Sadece kendi obasının ayrıyeten göçmesini yadırgasa da, içten içe gizli bir sevinç duydu. Karavıl'ın üzerinden yukarılara doğru göçmek, Bakanas'a kadar gitmek, yaz boyunca Süyindik Obası'na yakın olmak demekti. "Ömür birleşmez, yakınlaşmaz!" diye düşündüğü hayat yolu artık ummadık bir anda Togcan ocağına yaklaştırdı onu.

Son günlerdeki tüm hafif, ağır duygularla beraber, Togcan'ın siması delikanlının gözü önünden gitmemişti. Abay, coşkulu sevincini gizleyemedi. Babasına bilinmez bir sebepten kıpkırmızı göründü. Kunanbay bu değişikliği farketse de nedenini sormadı. Elbette, Akbaytal'a doğru göçmeye Abay'ın bir itirazı olamazdı. Sadece kendi gruplarından ayrı olarak yerleşecekleri için, yalnız göçmek de pek uygun değil. Tek onu düşünmüştü. Kunanbay bu yönünü de hesaplamıştı.

— Yalnız oba olmayacaksınız. Neden olarsınız ki? Hatta Cidebay, Musakul'daki Kölkaynar, Şüyingsu'daki Irgızbay, Cuvantayak, Karabatır'dan en azından on oba sizin arkanızdan göçecek. Hepsine tembihledim! dedi.

Cuvantayak, Karabatır gibileri Kunanbay Obasının etrafında yaz kış birlikte göçen halis komşularıydı. Abay bunu da makul gördü. Böylece Cidebay'a döndü.

Togcan'ı tekrar görme ümidi Abay'ın Karaşokı'dan alıp döndüğü büyük bir şanstı. Yol boyunca herşeyi unutup yalnız Togcan'ın hayalini gözünün önüne getirip tatlı hülyalara daldı.

"Hayatımdaki tek varlığım." dercesine çeşitli iltifatlar yağdıran ince sözler dilinden kimbilir kaç kez dökülmeye başladı. Genç yüreği sadece çarpmakla kalmıyor, Aymanday atının süratli nal sesleri gibi gürültü çıkarıyordu. O anki tüm duyguları sadece gençliğin belirtisi değildi. Gönlü alevler içindeydi.

Karaşokı'dan Cidebay'a kadar hızlı koşturmuştu. İki obanın arasında bugünkü gibi bu kadar hızlı hiç gitmemişti. Kendisi de nasıl geldiğinin farkında değildi.

Cidebay'daki obanın da hepsi keçe eve çıkmıştı. Bu sene Karavıl Irmağı taşmıştı. Cidebay, Musakul üzerindeki geniş otlığın otları gitgide yeşilleniyordu. Çok sayıda evi olan bembeyaz oba, akşama doğ-

ru misafirleri içten gelen bir arzuyla davet ediyordu. Oba etrafı koyunlarla doluydu. Kuzu meleşmeleri, köpek havlamaları birbirine karışıyordu.

Abay büyük eve inip anneleriyle selâmlaştıktan sonra göç ve yerleşme konusunu açtı. Her seneki âdete göre bu boy, önce içlere, ilkbahardaki mekânlarına doğru yol alıyordu. Ulcan "göçeceğiz" diye kışlağa bırakılacak yüklerini, eşyalarını hazırlamamıştı.

Yayla, bu sene erkenden yeşerdi. Çıngıs'taki boy, içlere doğru göçmeyip yaylağa acele ediyordu. Bu nedenle, bu oba da topluluktan geri kalamazdı.

Ulcan bu durumu öğrendi. Ama çocuğunun düşüncesinin aksine çabuk göçemeyeceğini bildirdi. Ev eşyasını toplamak, balyalamak, yaz hazırlığı yapmak gibi işler; bütün bunların hepsi ne yaparsa yapsın en az beş altı gününü alırdı.

Abay: "Süyindik obası tez göçerek gittikçe uzaklaşacak" diye sarsırsızlanıyordu. Gerçekten birbirini seven, sayan veya dost insanları olan obalarla birlikte göçmek fena da sayılmazdı. Sabah akşam beraber göçüp yerleşirlerse, gece gündüz birbirleriyle haşır neşir olmak yakınlığı getirirdi. Ama annesinin kararı, deminki gibi işler ortaya çıktığında, sabit bir karar olarak görünüyordu. Böyle zamanlarda Ulcan, Kunanbay'ın söylediğini dahi kulak ardı edip gene bildiğini yapardı.

Gönül ne hayaller kurup çırpınsa da, Abay çaresizce bu karara boyun eğmek zorunda kaldı.

Akşam yemeğinden önce Abay, Zere'yle Ulcan'a Kamşat'ın durumunu anlattı. Duyduklarının hiç birini gizlemeden bütün çıplaklığıyla açıkladı. Ağlasa da, yırtınsa da, bu durum annelerini karalara bağlasa da Kamşat'ın halini saklamak mümkün değildi.

Zere iç çekip hüngür hüngür ağlarken Kunanbay'a içerledi. Ulcan sessiz, sakin, yüreği pare pare süzülüp Abay'a:

— Duyduklarının hiç birini şimdilik Aygız'a söyleme. Onsuz yüreği zaten bin parça. Bugün sabah: "Bir düş gördüm, Kamşat ocağa yıkılıp üstü başı alevler içinde yanıyordu." dedi. Süyindik'in hanımı, analık duygusu olan bir kişi. Hepsinden öte onun söylediği boş değil. "Çıngıs'a gidelim. Ondan sonra yanına bir kişi alıp doğruca Şırak'ın Obası'na gidip Kamşat'ı kendi gözlerinle görüp hal vaziyetini iyice öğ-

ren. Aygız'a ondan sonra söyleyip babanla bunu ciddi ciddi konuşalım." dedi.

Bu karara varıldı.

O akşamdan yaklaşık on gün geçtiğinde Kunanbay'ın büyük obası Akbaytal Geçidi'nden aşarak Çingıs'ın dışındaki Cigitek, Bökenşi yaylağı olan Kopa'nın kenarına kondu. Kunanbay'ın söylediği üzere on kadar oba olarak göçüp gelmişlerdi. Tam bugün bu mekâna ulaşınca kadar bu obalar Çingıs eteklerinden göçen Bökenşi, Cigitek'in peşinden yetişememiş. En yavaş göçen obalar bunlardı.

"İlk büyük obalar eruvligi* denen tepsi tepsi etler, saba saba kırmızlar, kalabalık kadın ziyaretçi gruplarıyla beraber geldiler. Kunanbay'a halkın bakışı değişik olsa da eski âdete, geleneğe dayanarak bu civardaki akrabalar Zere'nin oturduğu evi yadsımıyorlardı. Yalnız bununla birlikte sıbaga ile eruvlik getirenler çok olsa da gelenlerin arasında Böcey, Baydalı veya Sügir, Süyindik tarafından gelenler olmadı. Gelenlerin hepsi halis akrabalardı. Kavgası patırtısı olmayan mütevazı obalardı.

Ev ahali, gelenlerin hepsinden hoşnut olup gelmeyenlerin arkasını sormadı. Sadece Abay, içinden her karakterin kendince yorumunu yaptı.

Annelerine geçen günlerde verdiği söze göre Abay, Böcey Obası'na gitmeye acele etmişti. Kopa'ya yerleştikleri günün ertesinde yanına Gabithan'ı alarak o tarafa gitti.

Böcey'in obası Kopa'nın ağzına uzak değildi. Batı tarafındaki mavisimsi sırtların aşağılarında Sarköl denen Tuzlu Göl'ün başındaydı. Öğle vakti ikisi bir araya geldi. Sarköl kenarında sıra sıra yerleşen obalar çoktu. Böcey'in obasını sorduğunda kısarak çeviren eğitimsiz taya binen çocuk, tam ortadaki on kadar evi olan obayı gösterdi. Bu zengin bir oba değildi. Sadece bir kaç evden ibaretti. Ekseriyeti konur ev olan orta halli bir obaya benziyordu. Gerçekten Böcey zengin değildi. Kendi yağıyla kavrulacak kadar malı mülkü vardı. Abaylar, Böcey'in evinin dışına kadar gelip atlarından indiler. Şimdi bu obada yabancı birinin olmaması lâzımdı. Kermede de, beldevde de eyerli bir at yoktu.

* eruvlik: Bir bölgeden göç ederek gelen yakınlarla daha evvel burada oturanlar tarafından verilen yemek v.s.

Toplantı varsa şayet gölün öte tarafındaki obada olsa gerekti. Sarköl etrafındaki hareketli oba bunun göstergesiydi. Delikanlılar, Böcey'in kendisinin evde olacağını da dikkate aldılar. Bu tahminleri doğru çıktı. Böcey, o beyaz obadaki toplantıdaydı. Orada öğle yemeğindeydi.

Atların bağlayıp şimdi eve doğru seğirtirlerken, Abay bu ev içinde, cılız bir sesle yalvarıncasına ağlayan küçük çocuğun sesini işitti. Hastalıklı bir çocuk ağlamasıydı bu.

Abay'ın içi, beklenen acı tabloyu sezmiş gibi "cız" edip yüreğine bıçak gibi saplandı. Ses, Kamşat'ın sesini hatırlatıyordu. Abay'la evin arkasından dönerek kapıya doğru geldiler. Ama tam o anda deminki çocuğun ağlamasına sinirlenen azarlayıcı bir ses duyuldu.

Tüm sözleri başa kakmış gibi alenen geliyor. Böcey'in hanımının sesi.

—Zırlama! Zırlatmayın şu gözü çıkasica yetimi! deyip bağırıp çağıran asabi hanım kapıya baktı.

Kapı açılıp iki delikanlı içeriye girmişlerdi. Abaylar baş köşeye çıktılar. Büyük evin içi, dışı gibi kötü değil; süslü, halılı, kilimliydi. Ama paspayeliğin işareti olarak süpürülmediği, başköşede eğri büğrü katlanmış yorgan yastıklardan belliydi.

Ev içinde yatak önünde kirman eğiren irice, donuk soluk yüzlü bir kadın oturuyordu. Burnunu havaya dikip dudaklarını büzüştüren soluk yüzlü bu kadın, hırçın sert bir insanı andırıyordu.

Büyük yatağın baş ucunda yer yatağı vardı. Onun üstünde Böcey'in yetişkin kızı nakış işliyordu. Olgunlaşan kızların yüzleri ne alımlı ne de sıcaktı. Soğuk suratlı ve sevimsizdi. Ve anneleri gibi birden parlayan insanlara benziyordu.

Abay'lar bu yatakların baş tarafına geçip ev ahalisiyle usulca selâmlaştılar. Yüzü açılıp karşılayan bir kimse yoktu.

Ağlayan Kamşatmış. O misafirlerin sağ tarafında kötü yırtık bir çuhanın üzerinde bükülüp ağlıyordu. Başının altında yastık da yoktu. Sadece yırtık bir elbisenin yenine yaslanmış.

Kamşat yeni gelenleri tanımadı. Ama ev ahalisinin acımasızlığını yeni gelenlere şikayet edercesine iniltiyle çenesini titrete titrete güçsüz sesiyle ağladı.

Öncesinde tombul, yüzü kanlı canlı, zeytin gözlü Kamşat; bir deri

bir kemik kalmış. Eli ayağı ipinceydi. Yüzünde azabın ve zavallılığın gölgeleri var. Kirpikleri uzamıştı. İki avurdu sıkıntı ve açlık çeken büyük insanların yüzü gibi yıpranıp çatlamıştı.

Büyüyüp irileşen kara gözlerinden damla damla yaşlar süzülüyordu. Bakımsız horlanmış çocuk, zavallı biçare halde öylesine yatıyordu.

Bu durumu görüp tahmin eden Abay'la Gabithan Kamsat'a doğru başlarını uzattılar.

Çocuk tanımayıp arkasını dönüp çekindi.

Gabithan bu gördüğü manzara karşısında:

—Ey zavallılık! Ne cefalar çekiyorsun, günahsız yavrucak! diye-
rek ağladı.

Abay sinir ve kahrından acıyla üzüntü içerisinde tır tır titremeye başladı.

Evdeki hanımlar bunların gözünden kaçırarak gibi olup sudan bahaneler ileri sürdüler.

—Diğer çocuklar sapasağlam! Yalnız bu zavallı çocuk kötü bir is-
hale yakalanıp bir türlü iyileşemedi, diye hanım geçiştirdi.

—İshal olsa gıdasına dikkat et denilir! Çocuk bu, nereden bilsin?
Kendisi biraz iyileştiğinde akşama kadar bütün yemeklerden tınıyor.

—Öyleyse nasıl iyileşecek? Öyle... kendiliğinden ya! diyerek iki
kız görgüsüzce kakıştırıyorlardı.

Abay bu evin insanlarıyla konuşmadı. Merhametsiz, soğuk insan-
lardı; geldiğinden beri onlara kanı bir türlü ısınamadı.

Böcey'in hanımı çay ikramı için hazırlık yapmaya başladığında:

—İçmiyoruz, şimdi kalkacağız! dediler.

Kamsat'ın böyle dört duvar arasında, acımasızlığın kollarında çar-
resizliğini gördükten sonra ağızlarından bir lokma bile elbette geç-
mezdi.

Halk, biri öldüğünde: "Kardeşim, kardeşim" diyerek ağlar. Oldük-
ten sonra "Kardeşim demenin kime ne faydası var? Eğer Abay biraz
daha kalsa Kamsat'ı kucaklayıp bağrına basarak:

—Zavallı kardeşim, benim günahsız kardeşim!" diye kahırlansa,
böyle içleri düşmanlıkla yoğrulmuş taş kalpli insanların önünde bu hiç
de uygun düşmezdi. Bir taraftan demin iki kızın sözüne çok sinirlenip

damarına basıp perişan ederek azarlaya azarlaya giderdi. İlkın böyle düşüncelele bütün vücudunu kaplayan öfkeli hali buydu. Ama bu davranışı Kamşat'a, yarar getirmekten ziyade, onun çilesine çile katacaktı. Bir çare arıyordu. Öfke fırtınasında savrulurken hanımın ikram ettiği kımızda içmedi. Hatta bir yudum dahi almadan yere koydu. Kime kin tutacak? Kimi suçlayıp hırsını alacak? Sadece bunlara mı? Hayır yalnız bunlara değil elbet. Abay, bunları düşünüp bir an önce Böcey'in evinden çıktı. Değişik öfke seliyle gazap tüm benliğini sardı. Akşam üzeri kendi obalarına döndüklerinde Abay'ın içindeki fırtınalar hâlâ dinmedi. Zerre kadar da eksilmedi.

Büyük ev ile misafir evin arasına çekilen kermede Kunanbay'ın eyerli güçlü doru atı duruyordu. Yanında tek bir yabancı at vardı. Babası bu obaya herhalde yeni gelmiş olmalıydı. Tek başına geldiği iyi oldu. Abay, Kamşat'ın durumunu olduğu gibi iletmeye karar verip içeri girdi.

Tahmin ettiği gibi Kunanbay yalnız gelmişti. Yanında Corga Cumabay da vardı.

Delikanlılar, eve girdiğinde Aygız da geldi. Ana yüreği bir şeyi hissetmiş gibi koşarak geldi. Gündüz, Abay'ın Böcey'in obasına gittiğinden Aygız'ın da haberi vardı. Eve girer girmez Abay'a bakarak:

—Ne gördün, neler öğrendin Abaycan? Gördün mü zavallı bahtsız kardeşinin halini? dedi. Bu ızdırıp acısının sesiydi.

Zere de Ulcan da Abay'a soruları ardardına sıralayan ifadeyle bakışıyorlar.

Abay, gözlerini babasına çevirdiğinde o, sessiz ve asık suratıyla Aygız'a bakıyordu.

İç i yanan Abay, babasından gözlerini kaçırmadı.

—Görüp öğrendik. Kamşat hasta. Perişan halde. Bizi tanıyamadı. Yüreği soğuyup tüm insanları taş yürekli olarak görüyor... Ne söyleyeyim? diye durdu. Babasının önünde ne başkasının ne de kendisinin dert ve üzüntüsünü hiç bir zaman dile getirmemişti.

Kunanbay, aniden dönerek Abay'a donuk donuk bakıp ses çıkarmadı.

Hanımların hepsi sesizce ağlaşıp "Ah!" ederek iç çekiyorlar.

Yüzünde öfke, gözüne yaş dolan Aygız titrek sesle:

—Gözbebeğim, yavrucağım, bahtsız yetimim! Ne kahırla doğmuşsun? dediğinde, Kunanbay sol elini birden kaldırıp: "Kes" dercesine işaret yaptı. Bedduadan kendisini savunur gibi bir hareketti bu.

Bunun emri karşısında her zaman sinen Aygız durakladı. Ama sesini kısarak boğulurcasına ağladı. Kunanbay:

—Yeter artık! Başına taş mı düştü, ne olmuş ki! dedi.

Aygız'dan ses gelmedi. Ama Abay'ın yanında oturan Ulcan, yemenisinin ucuyla yaşlarını silip:

—Yansan da ses çıkarmadan yan demek mi? Kamşat'ı düşündüğünde bugün değil, kaç zamandan beridir inim inim iniyor bu insanlar. Kime söylesin? Nereye başını vursun? dedi. Kunanbay ona da içindikilerini döktürmeyip:

—Tamam, biriniz bitirip diğeriniz başlamayın! Teselli edeceğine yangına körükle gidiyorsun, dedi. Ulcan'ı Aygız gibi paylamadı, itham ederek söyledi.

Kunanbay hanımlarını böyle yatıştırmaya çalışıyordu. Ama Zere bunu yutmadı.

—Gelinlerimi korkutma!... Bu da nesi diye sert çıkışıp ileriye sıçrayarak iki koluyla yere dayanır halde oğlunun yüzüne soğuk soğuk baktı. Abay, büyükannesinin böyle şiddetli öfkesine daha önce şahit olmamıştı.

Zere, Kunanbay'a, hâlâ gözünü ayırmadan dik dik bakıp surat asarak oturuyordu. Kunanbay, annesinin niyetini anlayıp alttan aldı. Gözünü de annesinin gözlerinden kaçırdı.

—Ayında, haftasında bir kere görür. Arzu halini sana iletmeyip de kime söyleyecek? Sertliğini düşmanlarına göster! Eşine dostuna, çoluk çocuğuna sert olmakla nereye varacaksın? "Yer Tanrısı sensin" diye himayendekiler söylesin. Şurada, şu mekânda sorumluluğu çok bir babasın, anladın mı? söyleyeceğim, "Yer Tanrısıyım" desen de ayağın sallanarak gökten inmedin. Sen de bir ferdin oğlusun, anadan doğmuşsun. Seni, doğuran benim. O anneler, analık derdini söylüyor. Kamşat hakkında bizi perişan edip inleterek oturtuyorsun. Bul artık, azarlayacağına çaresini bul! Kurtar o minik yavrumuzu! diye sert bir çıkış yaptı.

Ev içi sessiz. Kunanbay bir cevap veremeyip tıkanıp kaldı. Çok zamandır duymadığı sözlerle karşı karşıyaydı. Annesinin sesi, iffetin sesi olarak içine oturdu.

—Ne yapayım?.. Ben ne yapayım?.. Dün Argın'ın önde gelenleri kararlaştırdılar! diyerek annesine yakındı.

Abay'ın aklına bir türlü yatmayan işte bu buyruktu:

—Merhamet, acımadan yoksun, şefkat duygusundan uzak ne kadar sert bir hüküm. Üstelik barışı getirecek bir karar da değil. Kalpleri katılaştıran bir karar Kamşat'tan zorla ayıran Cigitek'e buradaki ana, nasıl akrabam diyebilececek. Mal alması gereken yerde külfet getiren çocuğu almaya, bakalım onlar nasıl razı olacak? Onların merhametsizliğine, cahilliğine, görgüsüzlüğüne kalsa, Kamşat'ın varlığından ziyade beş baytalı tercih etseler ne yapacaksınız? O zaman aramızdaki en güçsüz ve en masum bir garibi niye kurban ediyoruz? Köpeklerin önüne atmadık mı?..

Abay'ın sözleri, babasına makul geldi. Bunları o, hiç düşünmemişti. Ama bu çocuk da haddini aşırıyordu. Kazak yolu, halk geleneği değil, başka bir yola sapıyordu.

— Ey benim çaylak oğlum, niyetin iyi olsa da kantarın topuzunu fazlaya kaçırıyorsun!

Artık evin içini mateme büründüren duruma bir çözüm yolu aranıyordu. Abay'a "çaylak" dese de sözünü dikkati nazara almış gibiydi Kunanbay. Tam onun belirtisiydi bu. Biraz daha sessizce oturduktan sonra:

—Akrabalık böyle mi? Kavgalı halkı barıştırmak uğruna gelin kız da verilir. Cariye olarak, hanım olarak veriliyor. Oysa biz, canciğer parçan olsun, diye vermişiz. Horluğuna mı verdik? Suç sadece Böcey'de. Şayet anlasaydı, benim çocuğum neden onun bir evladı olmasın ki? Yabancı diye, düşman sülalesi diye, düşman görüp nefret etse, günah onun üzerinde olmaz mı? Hatta kusurum varsa dahi, tamam suçluyum. Beşikten alıp insan evladı diye onun kucığına verilen yavrumun ne suçu var? Kendi çoluk çocuğuna, memleket ve obasına en azından bunu anlatamazsa o zaman bu, Böcey'in onursuzca yaşayarak ölmesi anlamına gelir, dedi.

Bu sözünde, Böcey'i altedecek delilleri vardı. Abay da ilk defa Böcey'den ümidini kesmiş gibi dönmüştü. "Hanımı canavar ruhlu biri olsa da, hiç olmazsa Böcey yoluna getirseydi ne olurdu?" diye düşünmüş. Bu düşüncesini demin yoldayken Gabithan'a da söylemişti.

Ulcan'la Cumabay ve Aygız, Böcey'in hanımına yüklendiler. O taraftan gelen soğuk, sert sözlerin birçoğunu konuşturdular. Aygız lafını çekmeden: "Düşmanlık yapan Böcey'in hanımı." diye kestirip attı.

Ertesi günü, Cumabay Kunanbay'ın selâmıyla Böcey Obasına gidip geldi.

Aygız da, komşu, yaşlı hanımın birisini Böcey'in hanımına yollamış. Ona:

—Çocuğuma üvey analık yapıyor. Eğer akli varsa, şerefi varsa böyle yapar mıydı? Bakımsızlıktan hasta etmiş türünden suçlamaları söylettirdi.

Cumabay, Böcey Obasından kızgın döndü. O geldiğinde Abay, Böcey'in cevabının tamamını anladı. Böcey'in yanında Baydalı, Tüsip-ler vardı. Hanımı da Aygız tarafından söylenenleri Böcey'e ilettiler. Ev ahalisi ve akrabalarıyla fısıldaştıktan sonra Böcey, Kunanbay'a sert bir üslupla cevabını yollamış.

—Kunanbay'ın yaktığı ateşte benim izzeti onurum yanıyor. Yarası iyileşti, kırığı kaynadı mı" diye düşünüyormuş. Sinek kadar canımla ne uğraşıp duruyor? Yoksa diğerleri, evlatlarıyla yansa da, kendimden bir yonga dahi eksilmesin mi diyor? Kunanbay'dan ne çıkmış ki? Sadece bir evladı mı? Sorup soruşturup ikide bir rahatsız etmesin, beni kızdırmasın! demiş.

Bu sözlerde büyük bir kinin sızısı vardı. Buzları erimeyen düşmanlık bir kez daha: " Ben bitmiş, tükenmiş değilim." dercesine gövde gösterdi.

Kunanbay nefes nefese, yüzü kapkara kesildi. Böcey'in bu cevabından Abay da ümidini kesmişti.

—Merhamet nerede? Başkası değil, akılsız, cahil hatunu bir yana Böcey bunu yapar mıymış? Gözü önünde mahzun sabiyi uzak ölüme sürüklerken bu nasıl aymazlık, nasıl hunharlık? Genelde karakterli, şefkatli görüntüsü sadece dışarıdanmış. Kendisine eleştiriyi gelmeyip halkı eleştirirken böyle yapıyormuş. O zaman düşman olup karşı gelip

suçlayan Kunanbay'dan hangi özelliği ile üstünmüş? diye isyan etti.

Bu arada Kunanbay açılmadı. Sadece Abay'a bakıp:

— Benim çocuğumu insan evladı değil, kindar kurdun eniği gibi görmeleri ya. Mezara kadar gidecek düşmanlık desenize şuna. Hayatta olan çocuklarımın hangisi pençesine düşerse çiğnemenen gözlerini oyup yok etmeyi düşünüyor! Ne olursa olsun! Bekledim, sonunu bekledim! diye durdu.

Bundan kısa bir süre sonra, Böcey Obası'ndan Aygızların beklediği kötü haber anında geldi.

Kamşat ölmüştü. Ve sabah ölen çocuğu o gün öğle vaktini aşarken defnetmişlerdi. Dahası, Kunanbay Obası'nda, annesi Aygız'ı dahi haberdar etmemişlerdi. Aygız'la Ulcanlar bugün çobanlardan duymuşlardı.

Yalnız Kunanbay değil, Zere, Abay başta olmak üzere tamamı, Böcey'in bu davranışına çok içerlediler. Oğünkü cevap bir gönlü incitseyse, bugünkü hareketi büyük bir cehalet ve vahşilik örneğiydi. Böcey'in kendisi bunun farkında olsa gerekti. Kamşat'ın öldüğü günde, o: "Aygız'a haber versek nasıl olur?" diye ev ahalişi Baydal'a danışmıştı. Ama bu kısa gün içinde Kunanbay'ın, Cigitek arazisinden Bökenşi'ye yer tahsis ettiklerini söyleyip Baydalı buna müsaade etmedi.

Kopa ile Karşıgalı gibi yerleşim yerlerini Cigitek'ten alıp Bökenşi'ye verdiğinden beri, şu anda göçmek ve yerleşmek, yaylım biyebavda* husumet çıkarıp dost akrabaların arasına kara kedinin girmesine sebep oluyordu.

Baydalı Tüsipler hergün görüp sezerek: Bökenşi'yi küstürmeye-
lim, koltuğumuzun altından da çıkarmayalım." diye devamlı endişe içindelerdi. Bu rahatsızlıktan dolayı Kunanbay'a karşı onları kışkırtıyorlardı. Bu durumun hepsinin farkına varan Böcey, Kunanbay'a çok kızgındı.

Kamşat'ın durumu, hararetili günlere rastlaması Böcey'in merhametsizliği de bir o kadar gerçek.

Abay'ın gönlünde masum sabi Kamşat' tan dolayı Böcey'in suçunun savunulur bir tarafı yok. Büyüklerle düşmanlık, tam böyle insanlık arı ölçülecek yerdeyken arabulucu olamıyordu.

* biyebav: Kısırak bağlamak için kullanılan ip.

Habersizce Kamşat'ı defnetmesine Kunanbay köpürdü. Gizlice Kunanbay'ın büyük obasına Irgızbay, Topay, Cuvantayakların güçlü adamları toplanmıştı. Kunanbay, onların hepsine Böcey'in yaptıklarını bir bir dile getirip suçlayarak tekrar adam gönderdi.

Bu sefer, Cigitek'e giden Cumabay değil, Izguttı ile Cakıp'tı. Kunanbay'ın en sadık arkadaşları.

Böcey'e gelip:

— Bu ne iştir? Savaşta esir düşen cariye miydi? Kunanbay'ın canı ciğeri, sağ gözü değil miydi? Hiç olmazsa doğuran anasına haber verip bir avuç toprak attırsalardı ne olurdu! Bu ne saygısızlık, bu ne kindarlık? diye söyledi Izguttı.

Böcey, Baydalı ve Tüsip beraber cevap verip:

— Sudan bir bahane bulamayan Kunanbay ya. Küçük kızı ölmüş, diye âleme ilan edip aş mı verecektim? Hatta versem de başım belâdan ayıkır mıydı? Eğer suçluyorsa diyetini istesin benden. Ama gücü yeterse alsın bakayım! diye Böcey homurdandı.

Galiba pamuk ipliği kopacağa benziyordu. Bu sözler, bu yazda büyük bir cebelleşmenin, büyük bir felâketin habercisiydi.

Izguttı ile Cakıp'ı gönderir göndermez, Böceyler kendilerine bağlı tüm akrabalarını ittifak kurmaya çağırmıştı.

O günü akşam Kunanbay da kendi tarafıyla anlaşma yapıp savaş hazırlıkları içindeyken Baysal, Karatay, Süyindikler Böcey Obasında, Sarköl üzerine baskın yapmaya karar verdiler.

Her oba, kendi yaylağındaki otlaklarına henüz ulaşmamıştı. Hâlâ yazın başlarıydı. Çıngıs'ı daha yeni aşır yerleşmek üzerlerdi.

Şu an iki taraf da süratle göçüp Bakanas, Baykoşkar, Kazbala, Canibek gibi geniş mekânlara, uzak otlaklara bir an önce hızla ulaşmak istiyordu. Bundan sonraki yaz günleri tüm yaylak zamanları, mücadele eden cephelerde dövüşen grupların günü, gecesi olacağa benziyordu.

Tüm Tobıktı, aceleyle, hızla göçüyordu. Gençlerin hepsi silâhlarını hazırlayıp yazın binecek atlarını eğitip dört gözle bekliyorlardı.

Gerginlik gün geçtikçe turmanıyordu. Komşu obalarda hergün hu-

zur kaçırın, rahatsız eden gürültüler çoğalıp yaşlısı genci, kadını kızandı: "Gelmek üzere!", Saldırdılar", Bastılar!" gibi soğuk haberlerle çalkalanıp endişe içerisinde uyuyorlardı.

Zere'nin obası da huzursuz diken üzerinde ve tedirgin halde Bakanas'a ulaştı. Dün yerleşmişlerdi. Etrafında on oba değil, şimdi otuz kırk oba vardı. Sabah akşam kalabalık meclis, silâhlı gençler, Ulcan ve Aygız'ın evlerinde gece gündüz teyakkuz halindediler. Kunanbay, Bakanas'a ulaşıncaya kadar bu obadan ayrılmadı. Adamlarının hepsini burada toplayıp emir ve direktiflerini burada verdi.

Tüm uşaklar, starşın beyler de bugünlerde Bakanas boyundaydı. Bu civardaki otuz kırk oba artık özel bir meclisin merkezi haline geldiler. Bu ne panayır, ne seçim, ne yıl vermek, ne at yarışı, ne de dünürlük ve şenlik içindi. Nedeniz olsa da toplantı dağılmayıp tek yumruk haline geldiler.

Abay, babasının bundan sonraki düşüncelerini bilmiyordu. Büyükelgelip babasının yanında pervane olduğundan, Kamşat'ın ölümüyle ev ahalisini, anaların gönlünü üzüntü sardığından bu yana, Abay babasının davranışlarından ne amaç taşıdığını tahmin edemiyordu.

Bu obalar, Bakanas'a vardığı günün ertesinde komşu Canibek'e, Tezek'in Karaşokısına, Kazbala'ya Cigitek, Bökenşi, Kötibak da ulaşmış olsa gerekti. Ama nedense onlar gelmemişti. Nedeni sorulduğunda: Arkada, Aktomar, Karşıgalı, Şakpak civarında kalmışlar diye haber ulaştı. Yaylağa çabucak ulaşmak için genellikle göçte bir yarış âdeti vardı. Başlangıçta yarış halindeydiler. Ne olmuştu acaba? Ne sebeple geride kalmışlardı? Bunu büyük küçük herkes, bu nasıl olur? neden? diye merak ederken öğle zamanında Bakanas civarına ilginç bir haber acilen ulaştı. Izguttu'nın obasına inerek, su içip atına binen Bökenşi'nin üç yolcusu: "Beş günden beri Böcey hastaydı. Son günde hastalığı ağırlaşmışa benziyor. Böcey korktu mu acaba? Yoksa tedbir almak için mi? Nihayet dün gece tüm canciğer akrabasını çağırıp vedalaşıyor, dediklerini duyduk", demişler.

Bu yolcuların sözü uydurma değil, gerçeğe dayanıyordu.

Bakanas'ın silâhlarını bileğleyen halkın bugün gün boyu ağzında dönüp dolaşan bu sözdü."Vedalaşılıyor, diyorlar! Baysal, Baydalı, Tüsipler ağlaşarak helalleşmiş diyorlar! Hastalığının şiddetinden en-

dişe duyuyorlar! Ölür mü acaba?" diye konuşuyorlar. Dışarıda tum çabalar birbiriyle rastlaştıklarında, ocak başında hanımlar birbirlerini gördüklerinde, at üstündeki delikanlılar karşılaştıklarında, ev ahali yemek yerken; eltiler konuştuğunda hepsinin bahsettikleri buydu:

Ertesi gün bu soğuk sözlerin gerçek olduğu anlaşıldı. Nihayetinde Böcey'in vefat ettiği haberi ulaştı. Gece halkın uyuyacağı vakitte ruhunu teslim etmişti.

Bu haberi Cumabay, at üzerindeyken duyup Ulcan'ın evine geldiğinde onlar sabah kahvaltısını yapıyorlardı. Evde Kunanbay, Zere ve Ulcan vardı. Çocuklardan Abay, Ospan ve Takecan oturuyordu.

Böcey'in ölümünü duyduğunda, ev ahali şaşkınlık içerisinde donakaldı. Bir süre sessizce oturup sesi soluğu çıkmayan büyükler, bu ani habere yavaş yavaş alışmaya çalıştılar.

Kunanbay mosmor kesilip dürülü duran kapıdan uzaklardaki ma-vi tepelere dimdik bakarak oturup, dudaklarını kırırdatarak dualar etti.

Zere birden boşalıp derinden bir nefes çekerek damla damla göz yaşları dökmeye başladı.

Bakanas'taki Irgızbay'ın bu obaları Böcey'in ölümü nedeniyle özel ulak gelecek, diye bekledi. Akraba arasındaki köklü değişmez hukuka göre cenazeye çağırır diye düşünmüşlerdi.

Genellikle araları ne kadar kanlı bıçaklı olsa da; "Şen şakrak toy, topraklı ölüm" denilene gelindiğinde, düşmanlık bir kenara bırakılırdı. Hele Böcey gibi bir insanın ölümünde ağlaşmayan, dertleşmeyen akrabalık sözkonusu olamazdı. Kunanbay da, Zere de, Ulcan da şu ana kadar haberci gelmeyişine bir anlam veremeyip hayıflanmışlardı.

Cenaze için kımız, eti ve götürülecek evi hazırlayıp kendi yol yordamına göre gitmenin durumunu da kısa kısa karara bağlamışlardı. Ama akşama kadar bekleseler de haberci gelmedi. Skandal olarak görünse de, yapılacak birşey yoktu. Böcey'in ölümüne Kunanbay'ı çağır-mamışlardı. Kasten dışlamışlardı.

Bu, ya Böcey'in ölürken vasiyeti, ya da arkasından onu sahiplenen Baydalı, Baysal ve Tüsiplerin takındığı tavrın sonucuydu. Hangisi olursa olsun kolay sineye çekilecek bir davranış değildi. Vücudunun her zerresinde düşmanlık besleyen akraba, işte şimdi ölürken, hatta

ölümüyle bile kurşun sıkarak gitmiş gibiydi. Boydaş, yakın Olcay içi bir yana, hatta kalabalık Tobıktı içinde, uzak akrabaların arasında tam bunun gibi kasıtlı bir hançer saplanmamıştı hiç.

Kunanbay'ın arına gidip sonunda gazaba geldi. Hem de affetmez gazaba döndü. Ölümüne çare yoktu. Özellikle tüm Tobıktı'dan bu yana yapılmayan gaddarlık, olmayan skandalı çıkaran Baydalı, Baysallara kini çoktu.

Ama, bununla birlikte şimdi bugüne kadar yapılan hazırlık, savaşa dövüşe yönelik kıpırdanmalar değişecek ve duracak oldu. Bunu Kunanbay kesin kararlaştırdı. Bundan dolayı Bakanas'taki obaların başçılarına ve Ulcan'ın evine:

—Normal işlerinize bakıp rahat olun! dedikten sonra kendisi Cumanbay'ı yanına alıp Baykoşkar Irmağı'nın yakasına gelip yerleşen Künke'nin obasına gitti.

Bu artık, savaş olacak olan obalarda bundan sonra savaş olmayacak anlamına gelir. "Altüst olur, karmakarışık olur" diye düşünülen bu yaz, bundan sonra değişik bir seyir göstereceğe benziyordu. Ne olacak? Bu belli değildi. Ama ne olsa da bunun gibi ölüm üzerine, atılıp, göğü toz dumana katan kavga olmayacak gibi.

Böcey'in cenazesine çağrılmayan Zere, Ulcanlar yırtınırcasına yanıp değişik bir mateme bürünmüşlerdi. Ama yapacak bir şey yok. Günahsız, iki saf, suçsuz iki can, Böcey uğruna döktükleri göz yaşlarını evlerinde akıttılar. Böcey'in ruhuna bağışlanan Kur'anları, "Ulaşsın" diye kendi evlerinde, kendi çocuklarına Abay'la Gabithanlara okuttular. Lokmaları pişirip, sofralarını hazırlayıp bir hafta boyu evlerinde yasını tuttular.

Bu günlerde Karşığı gibi geniş otlığa dağılarak yerleşen Cigitek, Bökenşi, Kötübakların sayısız obalarının üzerinde kalabalık haldeydiler.

Bu bölgede Böcey'e ağıtlar yakıp sabah akşam, gece gündüz "Kardeşim" diyerek koşuşturup bağırıp çağırarak, sel gibi dökülüp ağlaşan, üzüntü içinde boğulan kadını erkeği, yaşlısı, genci kıyamet gibi.

Böcey'in uzağındaki, yakınındaki Böcey'in boydaş, yoldaş akrabaları ayrı ayrı, büyük büyük evleri ile kurbanlarını, kırmızlarını, hizmetçi erkek ve hanımlarının hepsini getirmişti. Ölümü uğurlamanın uzun

zamandan beri olmayan şaşaaı kendini gösteriyordu.

Uzak yaylağa, Kunanbay obalarının ulaştığı otlığa bu bölgenin boyları ulaşamadı. Hiç olmazsa Böcey'in yedisine veya kırkına kadar "ağlaşacak akrabaları", "dua okuyanları" bu geniş mekâna yayılı yerlerde bekleyecek oldular.

Böcey'in öldüğü günün ertesinde Baysal, Baydalı, Tüsip, Süyindik'in erkenden aldıkları karar böyleydi. O, deminki adamlara yakın obalar, hepsi bir günün içinde bu Karşığı'ya gelip Böcey'in obalarını ortalarına alarak yerleşmişlerdi.

Böcey'in hastalığı uzun sürmedi. Toplam bir hafta oldu. Ama hastalığa yakalandığından bu yana kalkamadı. Yatağa ilk düştüğünden itibaren vücudunu kara toprak davet eder gibi artık yüzü öbür dünyaya yöneldi. Hastalığının üçüncü gününde sıhhat takat bulamayıp nefesi daralıp , sıkışarak vücudunu ateşler bastı.

Çok ölüm gören Baysal, Böcey'in nabzını tutup, sessiz ve endişeyle bekliyordu. Yanında Baydalı, Tüsip, Süyindikler vardı.

Birkaç dostundan başka kimseler yok. Böcey o anda birşeyler mi söylemek istemişti? Nihayet Baysal, bir fırsatını bulup:

—Hastalığı sokpaya* benziyor. Sokpa birden böyle bastırır ya! İyi bir ter atsa hemen kendine gelirdi! Bunaltan bir ter! dediğinde Böcey, suratı gerilip, dişlerini sıkıp tüm gücünü toplar gibi oldu.

Kanı çekilmiş, sararmış, solgun yüzünü mosmor öfke kapladı. Her sözünü kesik kesik, bazen sesli ve bazen da sabırla söyleyip yutkunararak soluk soluğa:

—Sokpa! Dışarıdan sokpa mı? Yoksa içe vuran sokpa mı? Nihayet... tüm ağırlığıyla çöktü ya. Kunanbay eline kına yakın!... Ben göçüyorum artık bu dünyadan!... Gidiyorum! Sessizce gidiyorum!... Ama... siz neler göreceksiniz? dedi.

Bu oturan dört sadık dostunun içinde gizlemeden ağlayan sadece Süyindik. Diğer üçünden ses yok. Kaskatı kesilip öylece kaldılar.

Böcey'in vedalaşırken son sözleri buydu. Bundan sonra hiç bir kimseye bir kelime dahi söz etmedi. Aradan dört gün geçtikten sonra da vefat etmiş.

Kunanbay'a haber göndertmeyen Baydalı ile Baysal. İnsanların

* sokpa: Aniden gelen bir çeşit hastalık.

uyuyacağı bir vakitte, Böcey son nefesini verdikten sonra gece yarısına kadar aklını oynatmışcasına bütün kadın, kız, çoluk çocukla birlikte yırtınırçasına sırasıyla kucaklaşıp ağlaşırlarken Baysal, ayakta sendeleyerek yere yıkıldı. Dayanarak durduğu bastonun da bir faydasını görmedi. Bayılmış haldeydi. Bunu gören Baydalı, Tüsip'le Süyindik'i yanına alıp Baydalı'yı ağlaşan kalabalığın arasından çıkarıp biraz kenara çektikten sonra:

—Ağlamakla mert Böcey geri gelir mi? Dirilecek olsa, inleyen dünya, bu sel gibi akan gözyaşı az mı sanki? dedi. Gecenin karanlığı-nı parçalayıp ağlaşıırken hıçkıra hıçkıra ahü zar eden kadın kız, er yiğit tarafına işaret etti.

İçini döküp ah edip iç çektikten sonra:

—Aklını başına topla Baysal! Metin ol! diye diğerlerine de emir, buyruk gibi sözler edip, ağlamak yerine aklımızı başımıza devşirelim! Ulak gönderelim. Seferber olalım! dedi.

Yapılması gerekenler hepsine malumdu.

Bu büyükler, o gecede kırk elli kadar genci, delikanlıyı ve akıl veren birer yaşlıyı yanlarına katıp ölünün arkasından yapılacak işe koyuldular.

Haberin, kimlere iletilip ileilmeyeceğini Baydalı kendisi ayarlamış. O zaman Kunanbay obalarını kasten dışlamıştı.

Otuz kırk kadar kişi gece yarısı geçince çift çift atlarla hazır oldular. Hazır at ve aygırlara binip kalabalık Tobıktı'yla komşu Kerey'in, Matay'ın hatta ta Karkaralı tarafındaki Çor'la, Boşan'ın önemli yerlerine de acı haberi salıp her bir tarafa dağıldılar.

Gece boyu uyumayan Baydalılar şafak sökerken Böcey'in kendi evinin yanına bu bölgedeki en büyük olan Süyindik'in sekiz kanatlı beyaz evini getirip kurdurmuş. Ev kurulup bittiğinde içine başka eşya almayıp sadece kapıdan başköşeye kadar halı serdirdi. Sağ tarafa büyük yatak koydurdu. Üzerine siyah halı yayıp o yatağa Böcey'in ölüsünü yerleştirdi. Cenaze kaldırılana kadar ölü burada kalacak.

Böcey'in ölüsünü kendi evinden çıkarıp bu eve getirip yerleştirmek, yaşlı kadınlar ile Böcey kızlarının ağlamalarını daha da şiddetlendirdi. Baydalı ölüyü yerleştirdikten sonra ölü üzerine kurulan beyaz evin sağ taraftaki beldevine kendi eliyle getirip kara bayrak dikti.

Bu iş, ölünün arkasından büyük bir nöbet ve yas tutma geleneği idi. Kara bayrak denilen, sağlam, uzun bir mızrağın ucuna dikilen bayrak. Şayet Böcey, sıradan bir Kazak değil de soylu olsaydı, o soyluların kendi sülalelerinin bayrağı dikilirdi. Ak bayrak, mavi bayrak, kırmızı bayrak gibi; soyluların sülaleleri, nesilleri bundan belli olurdu. Ama sade bir vatandaş ölse, bayrağın rengi ölünün yaşına göre değişir. Bu konuda Baydalı yalnızca, eski töreleri çok iyi bilen Süyindik'e danıştı.

Süyindik, genç ölürse bayrağının al olacağını, yaşlı ölürse ak olacağını söyleyip: "Böcey orta yaşlı olduğu için yaşlı bayrağın bir tarafı ak, bir tarafı kara olması gerektiğini" söylemiş. Deminki Baydalı'nın getirip dikmiş olduğu bayrağa kara denmesi de bundandı.

Böcey'in öldüğü günün ertesinde dikilen bu kara, Böcey'in ölümünün diğer ölümlerden farklı olacağını ilân etti. Onun şartı: Böcey'in yılı verilecek, yıl boyunca arkasından derin yasının tutulacağını belirtti. Kara diken Baydalı, halk adına Böcey gibi yiğidinin yılını vereceğim denen sözünün andını verdi. Bu adetin ikinci bir belgisi daha var. Baydalı kara bayrağı dikip tamamı toplanıp duran canciğer yakınlarıyla dua ederlerken, o evin iki kenarına iki at yedekleyip geldiler. Biri gür yeveli kahverengi at, ikincisi, tam eğitilmiş kıvamında olan gösterişli koyu gök at. Küren at kışın bindiği, koyu gök at ise yaz başından itibaren yanında tuttuğu atıydı.

Böcey gibi bir yiğitlerinin gözü gibi sevdiği iki vefalı atı geldiğinde tüm büyükler hüngür hüngür ağlaştılar. Bazıları deyneklerine davanıp birkaç yaşlı da ayakta ağlaşıp:

— Ah yiğidim, arslanım, vah kardeşim, diyerek feryad ettiler.

Diğerlerinden önce kendini toparlayan yine Baydalı oldu. O önce sağ kenarda duran küren ata gelip:

— Hayvancağızım, sahibin gidip dul kadın ya, zavallı sen! diyerek yaklaşım küren atın kakhülünü dibinden kesti. Ondan sonra kuyruğunu alıp avuçlayarak ayak dirseğinden yukarıya getirip uzun kuyruğunu kırt kırt kesti.

Koyu gök ata da aynısını yapıp mateme bürünmüş iki atı tüm bölgenin diğer yılıksından farklı bir görünüme sokup serbest bıraktı. Ka-

ra dikilen yerde, yılını vermenin andı söylendi. Bu matemini tutan iki ata gelecek seneye kadar binilmeyecek. El değmeden semirip gelecek yıl sahibinin yıllığında kesilecek.

Baydalı, iki atın arkasından bakarak:

—Koyu gökün yele kuyruğu da kara ya. Yaslı at bu olsun. Göçerken yiğidimin yaslı eyeri, koşumu buna eyerlensin, matem elbiseleri bu hayvancağıza örtülsün! dedi. Bu söz karara bağlandı.

Bundan sonra Baydalı'nın öncülük ettiği büyükler kafilesine Karşığalı'daki tüm önemli boy, zengin obalarının mal sahiplerini alarak Böcey'in cenazesine, yardımına bağışlanacak mal mülk meselesine geldiler.

"Ölüm varlıklarının malını saçar, fakirin arkasını açar", Böcey zengin değil ama fakir de sayılmaz. Özellikle akrabaları varken, böyle birliği güçlü sülalesi varken niçin fakir sayılsın? Yaşarken bir amacı paylaşan akraba ölüsünde neden unutulsun? Toprağı henüz kurumadan nasıl unutulsun?

Bunu söylemeseler de düşünmeyen akraba yok.

Bundan dolayı Böcey'in kendi evine külfet getirmediler. Daha ötesi bir oğlağı dahi kendisinden çıkartmamaya karar verdiler. Yarınlarda dua okuyanların, konukların ardı arkası kesilmeyecek. Kara bayrak dikilen ev, özellikle gelip geçenlerin hepsini davet eden ev olacak. Yorulan bitkin düşen olsun, aç açık olsun, uzak yakının yabancı yolcusu olsun, hepsi de bu yıl içinde daima Böcey'in evine incekler. Onların ruhuna bağışlaması, hayır duaları Böcey'e sevap. " Ölmüşlerin yasını tutmak, ervahını anmak bu sevabı işlemeye" diyen molla, hocaların ırşadlarını da Baydahılar dikkate aldılar.

Böylece Böcey'in kendi evinin masrafı daha ileride. Onun haddi hesabı yok. O zaman böyle çok masrafı olan evi bir başına bırakmak yerine paylaşmak şart.

Toplanan akrabanın birliği, cimriliğe meydan bırakmadı. Bu bölgede uzun zamandır görülmeyen büyük bir yardım Böcey'inkinde oldu.

Öncüleri Süyindik, Baysal olmak üzere: " Ölüye yardımım", "kat", " ervahına adadığım" diye çift at, maya, gümüş para, tay, koyun gibi

şeyler adına verildi. İstişare sonucu yardım, dokuzar dokuzar yığıldı. Baş dokuzu deve, ikinci dokuzu yıldı, sonu koyun, keçi dokuzları ve palto, halı gibi dokuzlar idi.

Bu sabah tam bu istişarede bu kara bayrak dikilen ak eve bundan sonra evi itinayla düzenleyerek, yaşlı görkemli derleme, toplama da kararlaştırıldı.

Süyindik, Baydalı hepsinin evlerindeki balya balya sandıklarında yatan karalı bulalı halı, kıymetli deri palto, kıymetli kaban, tüşkiyiz gibi kıymetli eşyaların hepsi bu eve getirilip toplanacak. Öğleye doğru şimdilik derli toplu olmasa da yarın cenaze çıktıktan sonra düzenlenecek ak eve yardım olarak gelen tüm eşyaları getirttiler.

Bu zamanda Böcey'in kendi evinin içinde donuk soluk yüzlü hanım baş örtüsünü arkadan bağlamış. Kara saçlarını döküp iki omzuna doğru bırakmış. Kanı çekilip, bozarıp mosmor kesilen yüzünde damarları görünüyor. İki yanağının kenarlarında tırnak izleri, çiziklerivar.

Böcey'in iki kızı da başlarındaki börkü atıp başlarına kara şalı bağlamışlar. Bunlar babaları öldüğünden bu yana dertli, hüznünlü uzun bir ağıtın ritmini tutturmuşlar. Bugün sabahtan beri cenazede kucaklaşıp ağlaştıklarında o ağıtlarını söylüyorlar.

Tüm Çingis'taki ucu bucağı belirsiz, geniş bölge, engin arazi, bol yaylak, verimli adır sık dağlardan halk akın akın geliyor. Sel gibi akan insanlar mahşeri kalabalığı andırıcasına birkaç gün ağlaşıp ağıtlar yaktıktan sonra Böcey'in cenazesini kaldırdılar. Ölüsünü bu yaylağa gömmeyip Çingis'a geçip kışlağına götürerek Tokpambet'e defnettiler. Halkın ağıt yaktığı Böcey gibi insana bir avuç toprak atamayan yalnız Kunnanbay eşrafı oldu.

KIRDA-BAYIRDA

Öğle olmadan Bakanas civarı, sıcaktan kavruldu. Gökyüzünde bir avuç içi kadar bulut yok. Bu bölgede bulut olmayalı ve bir damla dahi yağmur yağmayalı uzun zaman oldu. Çıngıs'ın dışındaki diğer yaylaları serin, yağmurluysa tam bu Bakanas Irmağı'nın güney tarafında değişik kuru bir sıcaklık vardı. Suyunun çokluğuna ve yeşil otlarıyla birlikte çalılık, kökpekti, ak ot, kara otlarına* göre yerleşirler. Yoksa bu kuzeydeki sık bitki örtüsüyle kaplı yüksekliğin öbür tarafından daha güzel yer yok.

Abay, ev içinde daralıp dışarıya kendini attığında bu civardaki tüm canlıların hepsi de sıcaklıktan bunalıp beziyorlarmış.

Büyük beyaz evin yanında perişan sarı ala erkek köpek dilini sallandırıp ağzını sonuna kadar açıp güçlkle nefes alıyor.

Boydak yılkinin** hepsi otağı bırakıp ta büyük adırın başına çıkmış pinekliyor.

Yayımdan dönen koyun sürüsü su civarına tesbih tanesi gibi dizilip böğürlerini serinliğe verip körük gibi soluklanıyorlar. Otağa aldındıkları yok. Kovmasalar, suyun yanından ayrılacakları da yok.

Tüm inekler Bakanas Irmağı'ndan dallanan kara su, göletlerine girip sere serpe yatıyor. Ayrılan birkaç tayınşa***, düveler ise, büveleğin ısırması sonucu kudurmuş gibi koşturuyor. Kuyruğunu dikip, burnun delikleri büyüyerek; sanki kesilecekmiş gibi gözleri yuvalarından fırlayıp delirmiş gibi çırpınıyor.

Bütün oba, tünlüklerini kapatıp ev duvarlarının üzerindeki keçeleri yukarı doğru kaldırıp dürmüş.

Abay nereye gideceğini bilemeyip kafası allak bullak bir halde esneyip canı sıkkın vaziyette biraz durakladıktan sonra ırmağa doğru gitti. Burnunun ucu terlemiş ve başına gün geçmiş Abay, Bakanas'ın sıcaklığına isyan edip aceleyle geliyor. Irmak kenarına geldiğinde Os-pan, Smağul başta olmak üzere çok sayıda küçük çocukserin, berrak suda keyifle oynanarak şen şakrakmışlar. Abay, bunların yanlarından

* kökpekti, ak ot, kara ot: Ot çeşitleri.

** boydak yılki: Doğurmayan at.

*** tayınşa: Bir yaşını geçmiş, iki yaşına girmemiş dana.

biraz öteye gidip tek başına çimmeye başladı. Bu yaz, yüzmeyi öğrenmiş. Bakanas'ın geniş ırmağını enlemesine birkaç kez yüzdü. Vücudu serinleyip ferahladıktan sonra dibe dalmaya başladı.

Diğer çocukların eğlencesine Abay'ın aldıracağı yok. Oysa uzaktan Abay'ın dibe dalışını merak eden Ospan, bütün çocukları alıp getirdi. Kendi kendine dizlerine vurup Abay'a seslenerek:

—Dal, dal! Bir daha dal! İşte öyle! diye arzusunu bildirerek bir anda önünde duran Smagul'un sırtına bindi. Smagul, onu atıp indireceğim diye çırpınıyordu.

—Biraz zor atarsın! Sen bir yana, eğitimsiz vahşi ak tay bile atamamış Ospan'ı. Ne kadar debelensen de inmem! deyip Smagul'un boynuna kene gibi yapışıp iki ayağıyla tepikliyordu.

Abay, Ospan'ın yaramazlığından bıkmıştı. Bundan birkaç yıl önce bu kardeşiyle kendisi de oynamaktan zevk alsa da bu seneler, huzursuzlanıp uzaklaşıyordu. Hatta kızdırırsa, azarlayıp yanından kovuyordu da.

Şimdi de Ospanlar bağrıışarak geldiğinde Abay, yüz vermeyip kendini çekti. Giyinmeye başladı.

Ospan, Abay'ın isteksizliğine aldırmadı.

—Abay gibi dibe dalacağım! diye sığ yere yüzüstü kapaklanıp kabası yerini çıkararak debelenip tay gibi iki ayağını çırpıyor.

Abay acele etmeden giyinip artık eve dönmek için arkasına dönmüştü. Yar kenarında Takecan gelmekteymiş. Şık giyimli, yakışıklı Takecan at üzerinde, elinde atmacası var. Altındaki kestane renkli yeleli kula, döneni* çok terlemiş. Gümüş cügenin** gemini ısırp yerinde duramadan depresiyor.

Takecan'ın kancığıasında bir sarı ala kaz, iki ördek varmış. Bütün çocuklar onu görünce:

—Ey ağabey!..

—Ağabeyciğim. Bana!..

—Bana!.. Bana ver! diye sudan hoptaya zıplaya koşuştular.

Takecan kuş avından döndüğünde böyle önüne çıkıp koşan çocuk-

* dönen: Beygirin üç yaşındaki erkeği.

** cügen: Gem, yulardan oluşan at başlığı.

lara bazen göz haklarını verirdi. Ama bunu, çocukların hepsini çok kez ısrarla yalvarttıktan sonra verirdi.

Takecan, Abay'a bakıp övünçle güldü. Delikanlı tavırlarını takınarak atmacyla avlandığını gösterip Abay'a her zaman caka satardı. Onu hâlâ kendisinin çömezi, çoluk çocuk olarak görürdü. Çünkü Takecan bu yaz, nişanlısı tarafına gidip geldi. Üstelik genç arkadaşları da var. Şimdi de her gece, kız peşinden koşturup obayı obaya katıyordu. Abay'ın böyle işlerde tarağı bezi yok.

Ospan ile Smagul, Takecan'ın yanına yalvar yakar koşturarak gelmişlerdi.

Takecan ikisine büyüklük taslayıp azarlayarak okkalı bir küfür yayırdı. Abay'dan farklı olarak büyüklüğün simgesiydi bu. O, çok küfürbaz. Kunanbay'ın önünde süt dökmüş kedi gibi oturur, ama meydana boş bulduğunda da çoluk çocuk, çoban ve hizmetçileri sıkıştırıp küfürler yağdırmak onun alışkanlığı haline gelmiş.

Ospan'la Smagul'u yalvartıp iki ördeği kancığıasından çözüp vererek:

—Kaynananı... hay müşibetler! Vakitli vakitsiz suyu kirleteceğiniz nize hiç olmazsa çilek toplasanıza! dedi.

—Çilek?

—Hangi çilek?

—Çilek nerede?

—Hadi ağabey söylesene! diye Ospan ile Smagul eline ayağına dolaştılar.

Bütün çocukların yaz geldiğinde iştahlarını kabartan çilekti. Oysa çilek, Bakanas bölgesinde yetişmiyor. Başka nerede var? Olgunlaştı mı, olgunlaşmadı mı? Bundan da hâlâ haberleri yoktu.

Çilek deyince Abay da kulak kabartıp sormaya başladı. Takecan demin at üzerindeyken duymuş. Bakanas'la birlikte akan Canibek Irmağı var. Onun kara adırının öbür tarafında Çingis'a bakan yukarı yakasında, olgunlaşmış çilekleri duymuş.

Bugün veya yarın birgün oraya Cigitek, Bökenşi gelip yerleşecek. Onlar geldiklerinde kendileri de toplayamazlar. Öyleyse çabucak gidip toplamakta yarar var.

Takecan bunu söylediğinde çocuklar yerlerinde duramayıp:

— Yürüyün, öyleyse gidelim!

— Toplayıp gelelim!

— Yürüyün!

— Şimdi atlarınıza binin!

— Çileğe gidiyoruz, çileğe gidiyoruz! diyerek tüm çocuklar oynakladılar.

Çileğe gitmeye Takecan da dünden razıymış. O, Abay'a da "Yürü!" dedi. Abay biraz düşündükten sonra hiç olmazsa ata binip bir hava alıp gelelim, diye kabul etti.

Sonunda bir çay kaynatımlık zaman zarfında Abay, Takecan öncülüğündeki tüm ufak çoluk çocuk, tay kunanlarına binip yeldirerek yola döküldüler.

Aralarındaki büyükleri Abay'la Takecan.

Ufak çocukların çoğunluğu ayrı ayrı taylara bindiler, bir kaç da ikişer ikişer binip Abayların peşine takıldıklarında hepsinin gerisinde kalan Ospan oldu.

O, seyislerin "körpe taya bin!" sözlerini kulak ardı edip bugün veni eğitilmiş hırçın ak tayı seçmiş.

Ak tay, son üç günden bu yana Ospan'ın aklından bir türlü çıkmayan arzusu.

İri yapılı, dört dörtlük ak tay; kısırın tayı. Annesi hırçın gök kısırak. Ak tay annesinin hırçınlığından geçen sene bağlanmamış. Bu sene de hâlâ emiyor. Hem de ne hırçın. Ona yakınlarda gözü düşen Ospan, genç seyis Masakbay'ın gölgesinden ayrılmayıp bugün sabah kısırağın ilk sağımında kement atıp bağırıp kişneterek yakalamış.

Masakbay, bu yılki sürüsündeki hırçın atların piri. Ospan'ın yalvarmaları karşısında mecburen kabul edip sabahtan beri o tayın eğitişiyle meşgul olmuştu.

Tayın hırçınlık taşkınlığı son raddesindeymiş, bir de şahlanıp, zıplayıp, kişneye kişneye debelenip Masakbay'ı iki kez yere çalmış. Ama diğer hırçın atlardan görmediği kızgınlığı görüp iki kez yeri öpen Masakbay ak taya iyice köpürmüştü. İki kulağından bastırıp kementle boğazını sıkıp ağız kenarlarını şuraylayıp* tayı şiddetle cezalandır-

* şuraylav: Atın ağızını ipe bağladıktan sonra geçirmek suretiyle döndürüp sıkamak.

miş. Üstüne büyük örtü örtüp onu iple sarıp sarmalayıp zıplayarak binmiş. Başına gözüne vurarak koşturtup iyice kan ter içinde bırakıp deminki celiye* bağlayarak bırakmayı düşünmüştü.

Ama Masakbay'ın marifetini hayranlıkla izleyip imrenen Ospan, tayın direnci kırıldığı anda arkadaşlarının: "Dur!" demesine aldırmadan zıplayıp binmişti. Ağız kenarları yırtılıp kan olan tayın, azgınlığı hâlâ dinmemiş. Ospan bindiği anda tekrar hopluya zıplaya uzun süre çırpındı.

Kendisi, tüy gibi çocuğa mağlup olmayı gururuna yediremeyip dirense de Ospan yıkılmamış. Onun demin Smagul'a övünmesi bundandı. Şimdi Ospan'ın geride kalmasına sebep olan bu ak taydı.

Tay önceki hırçınlığını yine çıkartıp tekrar debelendi. Ama Ospan, yıkılıp korkunun yerine hevesle durup gülümsüyordu.

Çocuğu alaşağı edemeyen tay, sonunda ileriye atılıp koştu. Ospan'ın da istediği bu. O, hızla uçan tayı daha hızlı koşturup:

—Ervah! Ervah!diyerek uran salıp yeldirterek Abaylara yetiştii.

Ak tay, Ospan'ın çabalarına hâlâ direniyormuş. Süratli halde inatla boynunu döndürüp yanlamasına koşup bütün vücuduyla Takecan'ın kula bestisine çarptı.

Arkadaşlarının hepsi yavaşlayıp endişelendiler. Ospan, tayını döndürüp kalabalıktan çıktığında ak tay kalakalıp boynunu aşağıya alarak kişneyip sertçe debelendi.

Abay, Ospan için telâşa kapılıp "Bir kaza olur mu?" diye korktu. Fakat Ospan'ın yüzünü görünce hayranlığını gizleyemedi. Çocuğun irileşmiş gözleri ateşler saçıp kor kor yanıyor. Hırçınlıkla mücadele eden insanı sever gibi. Korkudan eser yok . Aksine "Daha hopla" diye hoşuna gider gibiydi. Tay kurtulmaya çalışıp bütün gücünü harcansa da, Ospan anında karşı taktiğini uyguluyor.

Bu anda Ospan'ın çocukluk deliliği, vurup kırması bir anda kaybolmuş gibi. O, Abay'ın gözünde kavga, mücadelenin pehlivanı gibi.

Arkadaşlarının hepsi çaresizce bir yerde toplanarak ak tay ile Ospan'ın mücadelesini seyretti.

Takecan da takdir edip Ospan'ahem küfürler savuruyor, hem de seviniyor.

* celi: Tayların annelerini emmesi için bağlandığı yer.

Tayın depresmesinden endişelenip Ospan'a yardım edelim, diye düşünen büyük çocuklar da olmuştu.

Ospan hemen bağırp müdahale ederek:

—Dokunma! Uzak dur! dedi.

O anda ak tay boynunu aşağıya alıp başından atmak için aniden bir hareket yaptı. Ospan iki ayağını tayın ön bacaklarının arasına direyip kendini geriye çekip gerilerek yattı.

Düşüremeyen tay hemen çifte attı. O anda Ospan yine bacakları gergin halde atın üzerine kapaklanıp tayın boynuna sımsıkı sarılarak yattı.

Ak tay bir kez daha zıplayıp dalaşan köpek gibi şaha kalkmıştı. Bu hareket, Ospan'ın daha da hoşuna gitmişti. İki yanağı kıpkırmızı halde olanca gücünü toplayıp Abaylara bakarak kahkahayla güldü.

Yanlarında sesi soluğu kesilen çocukların hepsi sevinçle güldüler. Takecan hayatında böyle bir hareketi yapmamıştı.

Ospan'ın yiğitliği kaşısında:

—Vaay! Bu tam zır deli! Gözünü daldan budaktan esirgemeyen nasıl biri yahu diye kula bestiyi kamçılıyıp yelerek gitti. Tüm çocuklar birlikte hareket ettiler. Ak tay da tekrar itaat edip koştu. Ospan daha da çabalayıp:

—Ervah! Ervah! Masakbay! diyerek atların piri, seyis Masakbay'a ervah gibi saygısını göstermeyi ihmal etmedi. Deminden bu yana Ospan'ın hürmeti Masakbay'ın taktik ve tavsiyeleri sonucuydu.

Çileğin kokusu her tarafa yayılıyor. Hahıy andıran yemyeşil otlu yamaçlarda çocuklar, yemiş toplayalı uzun süre olmuştu. İkinciye doğru yaklaşp güneşin gölgesi dağ bayıra uzanırken serin bir rüzgâr vadide esmeye başladı.

Atlarına bukağı vurup salan çocuklar, çileğin cazibesinden hâlâ kendilerini alamadılar. İlk geldikleri yerden bir tarafa oynamasalar da, o mahallin yemişini de bitiremediler. Yediklerinden arta kalanı, takke, tımak, torba ve ceplerine dolduruyorlar.

Bir ara bütün çocukların kulağına alenen bir kalabalığın uğultusu çarptı. Tıpkı bir karınca sürüsü, bir ordu gibi. Çocuklar merak içinde kaldılar. Hepsinin gözü aralarındaki büyükleri olan Takecan ve Abay'a doğru yöneldi.

Abay bu şamatayı anlamış gibi şaşkınlığa vermeden Çıngıs tara-
fındaki bir tepeciğe bakıp oturuyormuş. O tepeciğin öbür tarafından
kafile halinde gelen yıllık sürüsünün sırtları görüldü. Geniş vadiye
doğru akıyorlar. Alalı bulalı tesbih tanesi gibi saçılan yılkılar aksıra
tıksıra süratle geliyor.

Aralarında yer alan tay kulunlar kişniyor. Diğer yılkıardan geç-
rek oynaklayıp koşmakta olan kunan, dönenler de görüldü. Çocukla-
rın çoğu bu gürültünün farkına varıp meraklanmaya başladılar. Atla-
rına atlayıp yılki tarafına gitmek isteyenler de oldu.

Tay, kunanlar başlarını kaldırıp kulaklarını yılki sürüsü tarafına
dikerek hep birden yüksek sesle kişnemeye başladı.

Çocukların hepsi atlarına koşuştular. Issız bölgede görünen kala-
balık yılki sürüsü göçmekte olan boyun yılkişımı.

Çocuklar, atlarına binip oba tarafına yöneldiklerinde, deminki yıl-
kıların aştığı belden aşım ovaya doğru inmekte olan kalabalık göç gö-
ründü. On beş deveyi ardarına dizilen bir göç, diğer grubun önüne çık-
tı. Onun arkasına dizilen on develi, bir diğer on beş develi, sekiz, do-
kuz develi grupların göçleri birinin ardından diğeri çıkıp sıra halinde
geliyordu.

En önde giden yılkinin arkasından kalabalık atlar geliyormuş. El-
lerinde sopa, çomak, ipli sırık tutan erkekler var. Arada sırada başında
tomagası olan kartalları baldağına* konduran civan delikanlılar da gö-
rünüyor.

Bu grup, Abaylar yaklaşıp kadar geçip gitti. Onun arkasından ge-
len en öndeki büyük göçten Abay ve çocuklar gözlerini alamadılar.

Bu göçün etrafını kuşatan atlılar çok, hepsi de hanım. Tamamı za-
rif giyimli kız, gelinle yaşlı hanımlar. Bindikleri atlar semiz yorgalar-
la asil bedevler.

Hanımların eyer koşumu, bellemc, kuyıskan**, ömildirik*** cügen-
lerinin hepsi yassı gümüşle işlenmiş. Güneş vurdukça ıpıl ıpıl parlıyor.

* baldak: Av için kullanılan kartal ve öteki kuşların konduğu kolun altındaki eyerle
dirsek arasındaki ağaç.

** kuyıskan: Eyerin ileri gitmemesi için kuyruk dibinden döndürerek iki tarafı eyere
bağlı bağ.

*** ömildirik: Eyerin geriye gitmemesi için döşünden döndürerek iki tarafı eyere bağlı
bağ.

Büyük göçün önünde beş metre kadar yerde atlarıyla aynı hizada bir grup kız geliyor. Tam ortalarında eyerli boş yedeğe alınmış, kahkülü kesik koyu gök at var. Bu gruptan biraz geride büyük göçe öncülük edip gelen matem tutan hanımmış. Başına ince siyah örtü örtmüştü. Başşı çeken bu on beş develi göçün manzarası değişik göründü. Tüm develerin üzerinde yüklü eşyaları örten tamamı siyah halt, boz kilim, alaca tekemet* görünüyor.

Yüklü develerin iki tarafı o büyük alaca örtülerle yavaşça şahlanıp kendine has kasvetli bir hava veriyor.

Göç manzarası karşısında şaşırıp sessizce kalan çocuk grubu böyle saltanatlı görüntünün önünü keserek geçemedi. Artık çaresiz göç geçinceye kadar seyredecek oldular.

Başlangıçta göç yolcularından bunlara dikkat eden yoktu.

Ama öndeki kızlar grubu artık yanlarına yaklaşmışlar. Sadece onlar, farklı bir şekilde baktılar. Gelişlerinde yer değiştirip biraz durakladıktan sonra bir zaman kızlar grubunun arasından iki kızını önlerine doğru çıkardılar.

Deminki kahkülü kesik koyugök at, o iki kızın ortasında yedeğe alınmış.

Ospan, şaşkınlık içerisinde Abay'ın yanına gelip:

—Kim bunlar? Bu nasıl göç? diye bir anlam veremeyip ağabeyini kamçıyla dürtüp rahatsız ediyordu.

Şimdi iki kız ayrılarak öne çıktığında, onların diğer insanlardan farklı görünüşteki durumlarını Ospan gülüverdi.

—Vah vah! Abay şuna bak! Tımağa bak! Abay kızgınca bakıp sertçe dürterek:

—Dur, kudurma! dedi. Ospan Abay'dan çekinip ağzını kapayıp tayının yelesini kucaklayıp sessizce gülüyor.

Buna ilginç gelen manzara Abay'ın da hayatı boyunca gördüğü ilk değişik görüntü.

Abay'la Takecan, bu göçün yaşlı bir göç ve Böcey'in göçü olduğunun deminden beri farkındaydı. Diğer göçlerden farklı olduğu malum.

* tekemet: Keçe halt.

Ama şimdi bu iki kızın yaptıkları hareket, o farklılığın içinde daha bir değişik göründü.

Onları, diğer kızlardan ayrılınca farkettiler. Başlarına erkeklerin giydiği baş giyimlerini giymişler. Kara makpalla* kaplı ince kara deriden tımakları var. Kızların giymediği baş giyiminin önünü arkasına getirip ters giymişler. Şimdi herşey daha berrak. Ortalarına aldıkları matemli koyu gök atın üzerine Böcey'in eyer koşumu eyerlenmiş. Eyer üzerine Böcey'in geçen kış Karkaralı'ya giderken giydiği bordo deri paltosu örtülmüş. Eyerin kaşına kamçısını dikip onu da ters çevirerek Böcey'in kışın giydiği tilki tımağını asmışlar.

İki kız ayrılınca bu yan duran atları görüp seslerini uzatıp yaşlı, üzüntü dolu mersiyeye başladılar. Göç boyunca oba üzerinden geçtiğinde veya yabancıların yanından geçerken yaşlı göçün siyah örtülü kızlarının ağıt yakması âdetti. Kızlar ona başlamış.

Bir gülüp kurtlanan Ospan bu durumu nereden bilsin. Kendini bildi bileli, evlerinden cenaze çıkmamış. Böyle ölüm yasını görmeyen çocuğa bunu izah edeyim dese de birşey anlamazdı zaten. Deminki gözünün önünden akıp geçen tablo onun tuhafına gittiği için güldü. Abay'dan korkusundan başını kaldıramadı. Tayının yelesine sarılıp gözücüyle sinsice bakıp iki omzunu titreterek katıla katıla gülüyor. Öndeki iki kız önlerini keserek geçip mersiyeye başladıklarından beri arkalarındaki beş kız da atlarını bir safa getirip yavaştan alarak o ikisinin yaşlı seslerine katıldılar.

Abay, bunlara göz gezdirirken aniden heyecan basıp meraklanmaya başladı. Kamçısının ilmiğini parmağına geçirdiği halde sağ elini birden kaldırıp "Biraz dursan ne olurdu sanki?" der gibi pişmanlığını ifade etmekte. Ama birşey söyleyemedi. Kalbi güp güp çarpıp beti benzi atıp güçsüz elini çaresizce kula bestisinin yelesine indirdi.

Geçmekte olan beş kızın ortasında, ipek yelesi ak yorga ata binen Togcan varmış. İlkbahardan bu yana onu yeni görüyordu.

Dalgalanan kara ipek bikasaptan** güzel hafif bir elbise giymiş. Başında yepyeni kara kamşat börk. Boynunu genişten saran süslü renge renk şal. Kulağında büyük altın küpesi salına salına gelen Togcan,

* makpal: İpek, kadife karışımı kumaş.

** bikasap: İpek karışımı kumaş.

at üzerinde kız grubunun tam ortasında, yıldızların içindeki çolpan yıldızı gibi.

At üzerindeki yürüyüş, üzüntüyle söylenen ağıt ve kız arkadaşları Böcey'in kızlarına acıyıp hepsi Togcan'ın şu anki yüzünü değişik anlamlı nura belemiş gibi. Ak alınlı, beyaz ince boynuyla, uzun siyah ipek gibi saçlarıyla yüzünün yumuşacık rengi son derece ahenk içinde:

Siyah elbise dışından belini sıkı bağlayan sarımsı ipek kuşağa sağ kolunu koymuş. Etrafa dönüp bakmadan ince sesiyle ağıt söyleyerek geliyor. Abay, gözünü kırpmadan bakıp nefesini tutarak Togcan'ın sesini dinliyor. Grup geçtiğinde diğer dört kızın sesinin içinden Togcan'ın değişik ipekten yumuşak sesini gayet net duyup farketmiş. Gerçekten Togcan'ın sesi mi bu? Yoksa diğer kızlarınkı mı? Tam anlamasam da Abay'a göre böyle bir grupta, farklı güzel ritimli bir ezgi sadece Togcan'ın ağzından dökülebilir.

Uzaklaşmakta olan Togcan'ın geriden görünüşü de kendine hasmış. Ata oturduğunda da bir zerafet, son derece kibar bir asalet vardı. Parlak örgülü kalın burma saçlarının ucunda büyük şolpı sallanıp çingirdayarak gidiyor. Özlem dolu ilkbaharda yüreğini yakan, ondan bu yana gözünü yumduğunda her zaman kulağına çingirtuları gelip çınlarıken "Acaba ben aklımda var mıyım!" diye giden şolpı sesi.

Değişik manzara hemen bulutları dağıtmış, güzel ay nurunu saçmış gibi oldu. Abay'ın aklını başından alıp büyüledi, değişik bir ışık nuru karşısında teslim almış gibi gitti. Ama bu duygu sadece anlıktı. Bununla birlikte genç delikanlının kalbini daha çok allak bullak edip değişik bir gönül girdabını estirmişe benziyordu.

Ağlaşan Togcan ve Böcey'in kızları, bütün yaşlı göç, gerisini saphipsiz bırakıp gitmekte olan karalı elbise ve at, hepsi de Abay'a bu kalabalığın üzüntüsünü tüm çıplaklığıyla gösterdi. Cenazeye çağırılmayan Kunanbay'ın yanlışlarını affetmeyen ağlaşmaya katmayıp gelmekte olan bir yığın insan. Aralarında Togcan gibi cevheri olan topluluk Abaylara: "Çekil kenara! Seyretme! Sana izin yok!" der gibi soğuk ve katı. Ama adil bir hüküm veriyorlarmış gibi. Abay'ın yüreğini bir dokunma, bir pişmanlık ve burukluk kapladı.

Ağlayan sevgili, ve ağlaşan akrabaları, ağlayan boy, geçenlerde ölen Böcey; Hepsini de Abay'ı cezalandırıyor gibi. "Ben suçlu muyum!"

demiş gibi olsa da dokundurarak itham ediyor sanki. Bu müstesna ağır bir dalga. Abay acılı ağıtı bütün benliğiyle sessizce dinleyip ona kapılarak kendisini ve tüm dünyayı unutup gitmiş.

Bir ara yanında duran birisi onu dürtüp "Gidelim" dedi. Abay, yeni uyanmış gibi afallayarak baktı. Takecanmış. O, Abay'ın yüzünü gördükten sonra suratını buruşturup laf çarptırarak gülüp:

—Hey bu gözyaşları da niye! diye payladı.

Abay, suratını çatıp irkilerek yüzünü sıvazladı. Ağlamak aklında yokmuş. Gözünden sessiz, ağır, sıcak damlaların aktığının farkında bile değilmiş.

Büyük göç gelip geçti. Arkasındaki göçler ile belirli bir mesafe ortaya çıkmış. Takecan ile birlikte tüm çocuklar hareketlenmeye başladı.

Deminden beri tayının yelesini kucaklayan Ospan pis pis sırtımtaktan kendini alamadı. Şimdi başını kaldırır kaldırmaz yanındaki çocuğun tumağını kapıp ters giyerek kahkahayı basıp ak tayını tepindirdi.

Muziplikte ve haylazlıkta geri kalmayan Ospan, ak tayın hırçınlığını bir an unutmış olsa gerek. Rahatça oturup ayakları gevşek halde tepindiğinde ak tay hoplaya zıplaya debelendi. Ospan dizginini de sıkı kavrayamamıştı. Tedbirsiz zamanda boşalan tay, haylaz çocuğu kolaylıkla üzerinden uçurup "pat" diye yere düşürdü. Fakat Ospan yıkılsa da hâlâ aklı başında. Tayının yular dizgininden ayrılmayıp sıkıca tutarak kalktı. Hiç birşey olmamış gibi pispis gülüp yanakları nar gibi yanıyor. Ak tayın kendisini toparlamasına fırsat vermeden tekrar sıçrayarak binip bacaklarını sıkıp kamçılıyarak atıldı.

Diğer çocuklar da koşturdular. Takecan'la Abay da ağırdan aldılar. Takecan kardeşine, deminki mesele üzerinde tekrar büyüklüğünü göstermek istedi.

—Çocuk musun yoksa kadın mısın? Sen ne diye ağladın ki? dedi.

—Sen büyük olup aklın bu kadcarcık mı? Akriba değil miydi? Böceken'e sen niye ağlamıyorsun?

—Eec ağlaşacak ne kalmıştı ki? Cenazesine çağırmadılar ya? Bunu hâlâ anlamıyor musun?

—Ne de güzel anlamışsın ya! Davet etmeyenler, hayatta olanlar! Bunda Böcey'in günahı var mı?

—Böcey, babamızın hasmı olduğu için çağırmadı!

—Kavga... o kavgada kim suçlu, kim haklı? Kim düşmanlığı çok yaptı? Akla kararı birbirinden ayırıp herhalde anlamışsındır.

—Olsun veya olmasın, ben babamın yanındayım!

—Hoop, onun yerine böyle söylesene! "Büyüğüm, akıllıyım, başkasına da akıl veriyorum" diyorsun! Kurdun ardından kurt yavrusu, akli olduğundan mı gidiyor sanıyorsun?

—Hey sen neler saçmalıyorsun? Evdeki bunak büyükannenin aklından başka akıl yok, diye zannedip akıl almışsın galiba.

—Ama sense o desteklediğin babadan da hiç birşey anlamayıp hiç bir akıl almamışsın!

—Beni dağda büyüyen bir cahil olarak mı görüyorsun yani? Kaynananı...

—Hep "Adam oldum" diye eline geçen aha bu küfür işte! Çobanlara, hizmetçilere suçsuz yere küfürler savurup böbürlenmenden başka hiç bir büyüklüğünü görmedim.

—Sen görürsün, bunların hepsini babama bir bir anlatacağım!

—Söylersen söyle! Ben de senin demin "bunak" sözünü büyükanneme söyleyeyim! diyerek Abay, Takecan'a meydan okudu.

Takecan iş bu raddeye geldiğinde çaresizce yıldı. Aslında büyük kargaşaya girecek gücü de yoktu. Babasına şikayet etmek zahmetli ve zor. Söylediğini makul görür mü , görmez mi? O da belli değil. Fakat Abay'ın dayanağı büyük "anne" denen çetin ceviz.

Aslında Zere çok sinirlenmez. Ama ara sıra damarına basıldığında işte o zaman fırtınayı estirir. Bu sene, ilkbaharda Takecan komşu evlerin bir yaşlı kadınına boş bulunup küfredince başı belâya girmişti. Masum kadın çok içereleyip ağlayarak Zere'yle Ulcan'a vardığında büyükannesi, öfke içinde Takecan'ı yanına çağırıp sorgulamış.

Takecan, büyükannesinin ayaz gibi soğuk sinirinden ve kartal bakışlarından korkup bu işten yakasını sıyırmak için yalan söyleyip kıvırtmaya çalıştı. Hatta yeminler bile etti. O arada Ulcan'la Zere çok kızmış, yaşlı büyükanne elindeki ak bastonu onun başına indirivermişti.

Bu olay, Takecan'ın o zaman "Delikanlı oldum nişanlıma gideceğim" diye hazırlık yaptığı günlerde olmuş. Bunların hepsi deminki tartışma sonunda Takecan'ın aklına geldiğinde artık bu belanın hepsini

bertaraf etmek için olan biteni hasır altı etmek istedi.

—Heey çekil geri, kaynananı... diye kasıla kasıla küfür bastıktan sonra kula bestisini yöneltip koşturdu.

—Abay, ondan kurtulduğuna sevinip geride kaldı. Aheste aheste geliyor. Deminki duygularını, Takecan'la yaptığı ağız dalaşını aklına getirip uzun uzun düşündü.

Tartışma esnasında birden ağzından çıkan: Kurdun arkasından Xürt yavrusu, akıllı olduğu için gitmiyor" denen söz şimdi kendisine bir anlamı olan, derin bir düşünce gibi geldi. Cinsi bir olanın ardından gitmek, kimin elinden gelmez ki? Bunu vahşi hayvanlar dahi biliyor. Olacaksan öyle olmak yerine adam ol! Tek başına gelen Abay'ın kafasını kurcalayan bu. Tam bu sefer Abay, kendi canı ciğeri olan biriyle kavga etti. Bu olay, kendisine alenen farklı bir yönün başlangıcı gibi geldi. Böyle kesişen düşünceler arasında bu yolda tekrar tekrar Togcan'ın silüeti geliyor. Her an canlanıp, güller ipekler gibi dalgalanıp gelerek onu sağ duyulu olmaya çağırıyor. Kusursuz, temiz bir aşka, bağışlayıcı bir merhamete davet eder gibi. Bu dünya tüm insanlara birbirini sevdiren hepsi değer verilen çok kıymetli bir iyiliğe yönlendirip sevkeder gibiydi. Bu hayal aleminde Abay, Bakanas'a nasıl geldiğinin farkına dahi varamadı.

Böcey obalarının Canıbek'e göçüp geldiğini Abay'dan duyar duymaz o gece Zere ile Ulcan, Baykoşkar'daki Kunanbay'a adam gönderdiler.

—Tam yanına gelip yerleşiyorlar. Şimdi gecikirsek akraba yüzünü nasıl göreceğiz? Dua konusunu nasıl halledeceğiz ve Baykoşkar, Bakanas'taki iki oba birlikte mi gidecek? Bir an önce kararını versin! demişler.

Kunanbay'da zaten bunu bekliyormuş. O tam bu gece, yanına Künke'yle beraber on kadar yaşlı-ihtiyar, genç alarak Bakanas'a geldi. Böylece Bakanas'taki yirmi kara oba erkenden hazırlanıp kımızları doldurup kesim yaptılar. Her obanın götürüleceği kadar koyun, kuzu, kesimleri bu sabah hazırlanıp pişirilmiş.

Kunanbay'ın büyük evi üç saba kımız, bir tuw biye*, bir tay götürüyor. Ve ölü evine katkı olsun diye Zere ile Ulcan deve götürcek oldular.

— Baht yıldızım! diye Abay'ın yanındaki büyükler ağlaşıp uğuldayarak geliyorlardı.

Uşak Cumagül ile Takecan ise atların iki tarafına yatıp düşecek gibi sallanarak yalpalaya yalpalaya koşturuyorlar.

Dıştan manzara gerçekten hüznün ve elemden aklını kaybetmiş bağıri yanık kişileri yansıtıyordu. Abay, doğrudan koşturarak gelip o ikisinin içtenliğine inanmadı.

Usulünce süratini koruyarak koşan ama içtenlikle "Vah kardeşim" diyerek ileri doğru atılan Abay'ın yanındaki Kudayberdiydi galiba. Abay aslında az bir samimiyeti olsa da bu ağabeyinin karakterini beğenirdi. Şimdi de kendisini ona uydurup: " Onun yaptığını aynen yapmam uygun düşer" diye düşündü. Sel gibi akarak uğultularla koşturan grup Canibek'in yemyeşil geniş otağında sıra sıra yerleşen sayısız obaya doğru doğru geldiler.

Zerelerin arabası da tam bu anda kalabalık obanın tam ortasındaki büyük beyaz eve; Böcey Obasına ulaşmış. Sarmaş dolaş ağlaşıyorlarmış. Beyaz ev, diğer evlerden biraz farklıca yanibaşında kara bayrak dikili duruyor. Yaşlı obayı sonradan çıkan atlılar kolayca tanıdılar.

Obaların dışındaki sarı tepeciğe çıkarak gidecek yönlerini hemen tayin eden ziyaretçiler artık aşağıya yöneldiler. Kalabalık adeta sel gibi şuguldayarak ileriye doğru aktı. Abay, ortalarda gelirken beyaz evin dışında biraz uzakta uzun uzun beyaz deyneklerine döşleriyle dayanıp iki ellerini direyip bükülerek duran canciğer yakınları varmış. Koşarak gelip iner inmez tanıdı. Tam ortada Baydalı, Baysal, Karaşa, Tüsip varmış. Kenarda Balagaz, Bazaralı gibi delikanlılar da beyaz deyneklerine dayanıp iniyorlar.

Koşarak gelen büyüklerin atlarının önlerine biraz öteden koşma koşma çıkıp birer birer tutup sahiplerine destek olarak indirip erkeklerle buluşturmak için refakatçilik yapan bir çok civan delikanlılar var.

Dua edenlerin herbirine birer refakatçi fazlasıyla denk gelmiş.

Ağlayan Baydalı, Baysalları gördüğünde Abay'ın bütün kemikleri sızladı. Attan iner inmez gerçek göz yaşlarını döküp boşaldı.

Dışarıdaki erkeklerle bir bir kucaklaşıp ağlaşmayı bitiren büyükleri o arada hemen beyaz eve doğru göz yaşlarını akıtma akıtma eve doğru götürüyorlar.

Ağlamanın en şiddetlisi bu evin içindeki hanımlar arasında. Kalabalık erkeklerin arasına Abay da girdi.

Büyük beyaz evin içi sağ taraf kenardan ta başköşenin ortasına kadar, saf oluşturup ellerini bellerine dayayıp zari zari ağlaşan kadınlarla doluymuş.

Tam ortada başına kara yeldirme örtülü Böcey'in hanımı ağlıyor. İçtenlikle dökülen sicim gibi gözyaşlarını akıtıyor. Onun yukarısında dört beş kız mersiye yakıyor. Ev içi şu anda feryadı figan ederek ağlıyor.

Oturan hanımların önüne ağlayarak gelen erkekler, diz çöküp oturarak kucaklaşıp gözyaşlarına boğuluyorlardı.

Abay, Kudayberdi'nin arkasında. Deminden beri onun gölgesi gibi takibederek geliyormuş.

Dizi dizi oturan tüm hanımları sıralayarak ağlaşmak uzun zaman alırdı. Ve girişten başköşeye kadar boş duran hanım yok. Onu farke-den Kudayberdi ağlayarak doğruca Böcey'in hanımına gitti. O hanım önceki ağlayandan ayrıldıktan sonra onunla kucaklaşıp:

—Ağabeyciğim, kardeşim! diyerek omzuna baş koydu.

Abay da oradan başlayarak ağlaşıp yukarıdaki kızlara doğru uzandı.

Ev içi bu halde hep beraber bir sıra ağlaştıktan sonra şimdi birer birer ayrılarak kenarlara çekildiler. Erkekler bu sırada usuldan ağlaşırken hanımların çoğunun sesi kesildi. Sadece Böcey'in hanımıyla beş kızı gözyaşı döküyor. Dileklerini, dul kaldığını, erken kaybettiğini dile getirip hanımı ağlayarak kalabalığı daha da duygulandırıp en sonunda duraklayarak bitirdi.

Ondan sonra uzun ağıtın ezgisine başlayan kızlar. Onların kendine has üzüntülü ağır bir ritmi var. Sesleri tek bir koro halinde çıkıyordu. Ama beş kız fazla uzatmadılar. Böcey'in hanımı ve diğer kızlar susmasına rağmen iki kız devam etti. Bunlar, Böcey'in iki yetişkin kızı.

Bunlar sözlerini açık açık söyleyip ahlayıp vahlayarak hüngür hüngür ağlıyorlar.

"Babacığım... bizi terkedip gittin... muradına eremedin... ızdırapla gittin, yetim, bahtsız olan biz olduk... dayanağımız kim?.. Niçin orta-

da bıraktın?" gibi sözlere geldiğinde tüm ev içi gözyaşlarını tutamayıp boğulurcasına ağlıyor. Abay'ın gönülden döktüğü gözyaşları bu andı. Gözyaşlarına hâkim olamadı. Boğulurcasına hıçkırığa hıçkırığa ağlıyor.

Biraz daha sürdürdükten sonra iki kız babalarının hayatına, hayatındaki yiğitlik, hayır hasenatlarına değinip bir anda ağıtı hiç beklenmedik bir konuya çeviriverdiler.

Böcey'in kendisinden ziyade arkadaşlarını söyleyip, herkesten bahsederek ev içi sakinleştiğinde birden Kunanbay'ın adını pat diye ortaya attılar.

Başköşede başı aşağıda tımağını gözünün önüne indirip mahzun oturan Kunanbay'a, bu iki kızın çatalı sesi sopayla inmiş gibi oldu.

Ama bu ağıttı. Namaz bitene kadar nasıl bozulmazsa bu da öyle. Söylenecek söz, engelleyecek bir müdahale, hiç bir çaresi yok.

İki kız dillerini gittikçe keskinleştirip doğrudan;

*Düşman çıktı Irgızbay,
Diyete verdin bir kıızı ay!*

diye bir gönderme yaptıktan sonra:

*Onun adı Kunanbay,
Sürati kulan* gibi,
Kendi de yılan gibi,*

diye acı söylediler. Tek gözü hedefleyip kamçı vurmuş gibi ağır ceza.

Kunanbay'ın yanındaki büyükler, tatsız bir olay çıkar mı diye terdirgin oldular. Öksürüp ıkına sıkına yerlerinde kıpraştılar. Yalnız Kunanbay dişlerini sıkıp bir tepki göstermedi. Abay o an utançından sıkılıp ölecek gibi oldu. O, ev içiyle ağlaşıp yerine oturduktan sonra farkına vardı. Kızlar grubunun içinde Togcan da varmış. Yüzüne şal örtüp biraz yan dönüp oturuyor. Abay, bilhassa Togcan'dan utanmış gibi içinden bir an: " Vah vah bunu göreceğimize yer yarılıp da içine gireseydik!" diye aklından geçirdi.

Bu arada başköşede oturan birinin tepki gösterip " cık cık" eden sesini duydu. Baska Sarı Apanmış. Öfkeyle suratını asıp kara çapanı başına örtüp, iki dizinin üzerinde oturup ağıta başladı.

* kulan: Katır gibi yabani yıldı.

İlk sözü Böcey'i övgüyle anmak, o iyi insanı yad etmek oldu. Onun sonunu:

*Şu yaşlılar ne söylüyor?
İyiden kötüler çoğaldı.
Eskinin bir tanesiydi,
Gizlice gömdüler Böcey'i.*

diye sertçe bir çıkış yapıp çarptırarak tamamladı.

İki taraf da: " Söyleyeceğiz, ulaştıracağız"dedikleri sözleri fırsatken istifade bu hanımlar vasıtasıyla atışmaya döküverdi. Bundan sonra tekrarlayan ve havayı gerginleştiren bir söz geçmedi. İki kızın sesi biraz daha uzayıp dinmişti. Bu arada Zere'nin tam yanında oturan Molla Gabithan toparlanıp Buharî makamıyla "Tebarake" okudu. Ev içi sessizce dikkat kesilip huşu içinde dinlemeye başladı.

Kunanbay'ın Böcey'e yaptırdığı dua bu olmuştu.

Yaşlı oba, hanımları bu evde bırakıp erkekleri başka eve götürerek misafir etti. Oba sahibi, misafirleri ağırlayan Baydalı, Tüsipler. Ama çay, kırmız ve et hususunda dua edenlerle oba sahipleri arasında samimi sözler geçmedi. Arasına Baydalı'yla Kunanbay konuştuklarında temkinli konuşuyorlardı. Baydalı, Kunanbay'ın kâsesini bizzat kendisi uzatıp çayına tereyağını itinayla koyup hürmet ediyor. Ama hepsi bu. Davranışlarıyla konuşmak istediklerini imâ etseler de konuşacak bir ortam yok.

Sadece birkaç kez mal, melal hususunda otun bu sene bu bölgedeki durumu hakkında konuştular. Bir kez de Kerey ve Nayman'ın bu yaz birbiriyle kavgalarından, saldırılarından bahsettiler.

Kunanbaylar ikindiyle akşam arasında yola çıkana kadar ortamı yumuşak tutan yalnız bu sohbet oldu. Dua edenler, o akşam sessiz ve durgun halde yaylaklarına döndüler.

Bir vebalden kurtulduğuna " oh" der gibiydi. Künke'yi alıp Baykoşkar'a döndü. Yol boyunca birinci hanımına söylediği tek söz:

— Ağırlarsanız Sarı Apa'yı ağırlayın!

II

Güz geldi. Üç günden beri sağanak yağın yağmur aralıksız devam ediyor. Yaylaktan dönüp Çingis'i aşarak, kışlaklarda biraz mola verip ot biçme işini halleden halk, artık küzeke doğru geliyormuş. Cidebay, Musakul, Karavıl, Şüygin Su gibi otları biçilen yerleşim bölgelerinde birbirine yakın oturan obalar çok. Çingis'in uçsuz bucaksız engin kışlaklı etekleriyle Kıdır, Kızılsokı, Borlu gibi aşağıdaki dağları da adır katmanları da obalarla doluydu.

Halk, yazınki büyük evleri depolara yerleştirip artık sade, açık kahverengi evlerini götürmüşler. Yazınki gibi değil, şimdi kalın elbiseler giymekle birlikte, evlerde ateş yakıp, evin yan duvarlarını keçeyle örtüp asgariyete getirip oturmaları gerek. Onlara dayanıklı, keçesi sağlam, üstelik küçük açık kahverengi evler lâzım. Ellerinden geldiği kadarıyla yaptıkları buydu.

Şimdi de küzeve doğru yer değiştiren obaların yazdan daha bir farklı yanı artık koyun sağılmaması. Biraz büyüyen kuzular, koyun sürüleriyle yayılıyor.

At üzerinde mal melal güden, laf kaynatan erkekler de bir değişiklik buldular. Soğuk hava, çamura karşı, uzun çizme, kalın cepken, deri paltolar giymekle birlikte, devamlı bindikleri dayanıklı şahsi atlarını da değiştiriyorlarmış. Yazın sürekli koşulan atları bu zamanda iyice zayıflamış. Şimdi kış soğuklarına kadar biraz kendilerini toplamaları için onları tamamıyla serbest bırakıp bu Çingis'i aşar aşmaz güzün ve kışın binilecek boş atlarını yakalamışlardı.

Orta halli evlerden başlayarak malı mülkü olan zenginlerin hepsi şu günlerde yağ bağlayan başı boş atlara serinliklerde binmeye başladılar. Aheste yürüyüp ter atmadan, sürekli dinlendirip arasıra bir gece geçirtmiş.

Bu zaman aralarında, dikkat çeken atları ödünç alıp binmek, satın almak, takas yapmak gibi işlerde çok oluyordu.

"Güzün aldı verdisi meşakkatli olur!" veya " Yolculuk zamanı, aniden yola çıkmak" denilse de güçlü atlardan gözlerini alamamak, istemek çok olurdu.

Şimdi ikindiyle akşam arasında Kızılsokı'daki Kulınşak obasına doğru yağmurdan kaçıp hızla gelen Maybasar'la Kudayberdi böyle bir

at meselesinden dolayı geliyorlar. Yanlarında Corga Cumabay'la uşak Cumagul var.

Güzün sisli bir gündeki akşam vakti görüş mesafesini daraltıyordu. Bu nedenle gündüzken bir an önce varalım diye süratle gidiyorlardı.

Kulınşak obası on kadar ev. Bugün burada Kunanbay tarafından gelecekleri özellikle bekliyorlar gibi. Obanın yan ucundaki çıplak kızıl yokuş sırtına dört atlı süratle çıktıklarında; Kulınşak, tepe başında "Bes kaska" denen oğullarının arasındaydı. Anında farkedip:

— İşte geliyorlar! Kunanbay adamlarının öncüleri bunlar! dedi.

— Yürüyüşleri pek hayra alâmet değil, diyerek "bes kaska"nın büyükleri Tursınbay da dikkat kesildi.

— Tamam, öyleyse ne bekliyoruz? Biraz çabuk gidip Puşarbay'a haber ver! Uzağa haber verecek halim yok, Puşarbay bütün Kötibak'a iletin! deyip Kulınşak başladığında:

— Eee Cigitek, Bökenşi'ye de onlar ulaştırır artık.

— Göçürüp almaya gücü yeterse hepsi gelsin!

— Eğer sözlerinde duruyorlarsa bu akşam hazır bulunsunlar! diye söyleşip Kulınşak'ın etrafını saran Tursınbay, Sadırbay, Munsızbay, Nadanbay gibi dört oğlu destekledi. Bes kaska'nın biri olan Manas da onların arasında. O hepsinden küçük. Aslında Kulınşak'ın kendi çocuğu değil, hızlı gelişip büyüyen torunu, Tursınbek'in oğluydu. Manas, büyüklerinin emirlerini bekleyip ses çıkarmadı.

Demin hepsinin söyledikleri emirler ona söylenmişti. Puşarbay obasına haberci olarak çabucak gidecek olup Manas sadece bu gelmekte olan dört atlının gelişini bekliyor.

Maybasarlar, Kulınşak evinin dışına gelip durduğunda tepe başındakiler de geldiler.

İki grup durgunca selâmlaştılar.

Ama gelenleri dışarıda alıkoymayıp Tursınbay:

— Eve buyrun! dedi. Hepsini büyük eve buyur etti.

O zaman Manas dışarıda tek başına kalıp, otağın kuytusunda kalan benekli ata binip Karavıl tarafına tasıldatarak gitti. "Gelen kimmiş?" diye beklemişti, içlerinde Maybasar'ın olduğunu gördükten sonra artık beklemenin gereği yoktu.

Maybasar, bu eve sinirli girdi. Kuşamını çözmeyip mavi derili tımağının bir kulağını yan yatırarak giyip, kamçısını bükleyip beline dayanarak otururken Kuluşaklara keskin bir bakış fırlattı. Yüzünün rengi atıp burun delikleri genişlemiş, çakmak gözleriyle öfke ateşleri saçıyor.

Oturur oturmaz Kuluşak'a gözlerini dikip:

— Yahu kardeşim bu nedir? Uşağımı dövdünüz? Yanlış yapmışsa şikayet edecek yer bulamadın mı? Hiç olmazsa beye bir görünsen olmaz mıydı? Ona da gövde göstermek mi istedin? Niyetin gücünü göstermek mi? Geçen günlerde bir safta, tek bir güç altında değil miydin? Niyetini söyle, yüzüme karşı söylesene! "Bunu bizzat kendisinden dinleyip gel" diye gönderdi Bey. Şu çocuğu, Kudayberdi'yi özellikle yanına katıp gönderdi, dedi.

Ev ortasında ölü gibi yanıp duran sarı kıym* ateşine tükürdükten sonra Maybasar, Kuluşak'a döndü.

Bes Kaska'nın dördü aşağıya bakıp ciddi halde hiç birşey duymamış gibi sessizce oturuyor. Hatta Munsızbay'la Nadanbay boyun bükererek oturmakta. Biraz ileride arkalarını duvara dayamış çömelerek oturuyorlar. Sırtlarını yaslayıp burunlarına kadar cepken yakalarını çekecek oturuyorlar.

Kuluşak yer yatağının üzerinde oturuyordu. Onun yanında biraz aşağısında oturan sadece Sadırbay. Gözünü Maybasar'dan alamadan soğuk soğuk bakıyor.

Kulıncak gözünü biraz kısarak oturduktan sonra:

— Uşağının dövüldüğünü söylüyorsun. Kardeşim Maybasar, başıma sopa, malıma kurık uzatan davranışını, bu Maybasar hareketini sen niye söylemiyorsun? Bey görmesi gerekeni görmüyor. Seni niye sorulamıyor? dedi.

— Ters gitme! Ters göçme, doğru tarafa göç Aksakal! Ben hesaplaşmaya, işi düzeltmeye geldim!..

— Ters göçme mi diyorsun? Hayır ben göçe hazırlanıyorum. Senden ayrılıp o merhamet duyan akrabasının arasına göçmeyi düşünüyorum.

* kıym: Koyun ve keçinin gübresinden oluşan tezек.

— Buna razı değilim, müsaade etmiyorum! Göçmesin, gitmesin, anlaşıcağım Torgayla, deyip selâm söyledi Bey.

— Selâm da ona olsun! Ama artık ümidini kessin ben göçeceğim!

— Niçin, ne oldu aksakal?! diyerek bu arada Kudayberdi söze girip: "Bu göç tüm Torgay"ı bana düşürecek göç demek ya. Hesaplaşsın, söyleyeceğini söylesin, hatta alamadığını alsın, eksik olanı söylesin. Ama göçü durdursun, varmasın düşmanıma, dedi babam!" diye söylemişti.

Maybasar, beklemeden araya girdi:

— Suçunu itiraf etsene! Uşağımı döven sen değil misin?

— Şu beş oğlumun arasında tek olan fırtına gibi esen benekli at idi. İstedin, veremeyeceğimi söyledim. Anlasan ne olurdu ki? "Yakalayıp getir" diye uşağımı, itini kurt gibi kılıp masum atıma saldırtmanın ne anlamı var Maybasar!

— Atı isteten ben değilim! Bey'di. Bu genç, Kudayberdi hoşuna gidip göz koyduğu için: "İlk kez ata bindiği buydu Kudayberdi'nin. Kulınşak bir ricaya danılmaz, kabul eder" diye benim gönderdiğim doğru.

— Rica! Bu nasıl rica!

— Sığınana, fakir fukaralara yaptıkları zulmün adını anmaya gelince "rica" diyormuş! diye Tursınbay'la Sadırbay dudak bükerek söylediler.

Benekli at konusundaki davada iki taraf kavga etmedi. Tartışmalar kesilip biraz duraklamıştı. Kısa bir süre sonra Maybasar, Kulınşak'ın bütün Torgay boyunu yanına alıp Cigitek tarafına göçeceğim demesini kınadı. Onun üzerine gitmeye başladı.

Kunanbay, Kudayberdi'yle ikisini bugün gönderdiğinde tembihlediği esas konu bu idi. Ondan beş gün önce ortaya çıkan börte at meslesini, uşağın dövülmesini Maybasar kasten gündeme getiriyor. Bu suçlarını hatırlatıp üste çıkarım, diye düşünmüştü. Kulınşaklar bu konuda suçlu olduklarını kabul etmiyorlar. Hatta bu konuda kızgın olduğu için uşağı dövüp "Artık bizi göçürsün" denen selâmı Cigitek'e cidiyetle gönderiyor. Bu küskünlüğün haberi bugün erkenden Kunanbay'a ulaştıktan sonra, o kendi himayesinden Torgay gibi yakın boyu göndermeyi horluk olarak düşünmüştü.

Böcey öldükten sonra, yazdan beri iki taraf dıştan çekişmese de içten herşeyi hesaplayıp sürtüşüp çekişiyorlarmış. İki tarafı da fitilleyip hararetlendiren kavga, artık ufak bir kıvılcım çıktığı an altından üstünden patlayacağı benziyor.

Böcey hayattayken Tokpambet'teki çekişmede büyük kavga olmamıştı. Ama ondan bu yana tam tekmil hazırlanıp Kunanbay'a isyan bayrağını çekmeyi Cigitek, Kötibak, Bökenşiler inceden inceye düşünüyorlardı. Böcey öldükten sonra tartışma dışarıdan bakıldığında biraz duraklamış gibi göründü. Ama sadece görünüşte. İçeriden bakıldığında, Böcey'in ölümü dert ve yaranın üzerine tekrar tuz biber ekti. Böcey'in ölümü, Kunanbay'a karşı halk cephesini alevlendirmiş, şiddetini arttırmış, tansiyonunu yükseltmişe benziyor.

Özellikle Böcey'in has arkadaşı Baydalı, Baysal, Karatay, Tüsip, Süyindikler iyice diş bileğlemişler.

O zaman Kunanbay'ın Kuluşak obasından ünlü "börte atı" istemesine denk geldi. Kuluşak atı vermedi. Baysal'la Pusarbay'lar Kuluşak'ı bir kenara çekerek gizlice, sürekli taktikler geliştirip kışkırtarak uzaklaştırmaya çalışıyormuş. Torgay boyuna, İrgızbay ne kadar yakınsa, Kötibak, Baysal'lar da o derece yakın.

Başka zaman olsaydı, Kuluşak Börte atı Kunanbay'a verirdi. Vermemesi mümkün değildi. Dengeleri iyi tahlil edemeyen Maybasar:

— Vermemek de ne demek! Torgay'dan alamazsak bizim gücümüz nerede? Küsüp nereye gidebilir? Gidebilecek gücü nerede? diye cesarete gelip bu ara bir kabadayılık yaptı. Deminki geçen bu mesele nin sonucu.

Şimdi artık, bütün çıplaklığıyla ortaya döküp kararını veren Torgay bunlardan ayrılacağı söylüyor.

Maybasar göçü ne pahasına olursa olsun durdurmak için her çabayı gösterdi. Kuluşak çoğunlukla cevap vermek yerine sessizce oturmayı tercih etti. Tatmin edici cevap alamadığına kızan Maybasar, şimdi Kuluşakların önceki kabadayılığını ortaya çıkarıp korkutup yıldırma istedi.

— Evet, Kuluşak aksakal, göçmesinler, diyen Bey'in selâmını ilettilim. Göçme diye kendim de söylüyorum. Ayrıca ve açıkça söyledim. Şimdi göçmeyeceğim diyen sözünü açıkça ver! Bunu duyduktan

sonra gideceğim! dediğinde Kulınşak öfkeyle sertçe bakıp:

— Öyleyse benim sözüm gayet net, Maybasar! Tamam yeter! Göreceğim! diye kestirip attı.

Ev içi, bu söz karşısında birbirlerine şaşkın halde bakakaldılar.

Maybasar iyice gazaplanıp kamçının sapıyla keçe haliya vurarak:

— Galiba kuduruyor! Kime varacağını biliyorum! "Korkma destek oluyorum" diye düşünüyorlar ya! Ama alsın bakalım bizden! Baydalı, Baysal bayrağı cömertmiş. O zaman mızrağı, buz gibi süngüyü, o beylere doğrulturum! diye titredi. Gözlerinden ateşler saçıp döndürüp: Geçmişte, Tokpambet'teki gibi kaba yerini açıp çırılçıplak edip cezasını vereceğim!" dedi.

Bes Kaska'nın hemen parlayanı, ateşlisi Sadırbay'dı. O ileri atılıp nefes nefese:

— Tamam ahbab, tamam! Bey, bu belâdan ne şan şeref bulmuş ki, bırak şunu Allah aşkına! dedi.

Tam bu sırada yanında iki delikanlıyla Puşarbay içeriye girdi.

Bu Puşarbay geçen sene Tokpambet'te Böcey'i savunacağını diye Kunanbay'dan dayak yemiş. Ama Baysal'la tüm Kötibak'ın Cigitek tarafında olmasına sebep olan Puşarbay. Sık kestane rengi sakallı, iri kıyım, cüsseli Puşarbay o acısını unutmamıştı.

Bu Puşarbaylar eve girer girmez, Bes Kaska'nın hepsi kıpraşıp birşeye hazırlanır gibi hareketlendiler. Dışarıda da yabancıların tıktırtısı geliyor gibi. Corga Cumabay, içinden:

"Bu koşuşturma neyin nesi? Birşeyler mi olacak" diye Maybasar'a bakmıştı.

Dışardan sert bir ses:

— Hey evde kim var! dedi.

Puşarbay hemen:

— Ben varım! dedi.

Birden kapıdan Manas başta olmak üzere on kadar genç, aceleyle girip baş köşeye atıldı. Deminden beri bu anı bekleyen Sadırbay, Munsızbay ve Puşarbay da Maybasar'a diklendi.

Maybasar:

— Çekil! diye bağırıp oturduğu halde kamçısını salladığında, Sa-

dırbay kavrayıp sırtüstü yere vurup dizleriyle bastırđı.

Diğer üçünü de başkaları kısıkvrak yakaladı. Uşğınkı gibi değil esas curcuna Şimdi koptu.

Puşarbay, Sadırbay ve Munsızbay, Maybasar'ı kamçıyla iyice patakkladılar. Diğer arkadaşları da bunu izlediler. Sadece Kudayberdi'yi Kuluşşak kollayıp kendi yanına çekti, başını paltosunun etekleriyle kapatıp dövdürmedi. Maybasar'ı dövmekte olan Sadırbaylar bir zaman sonra:

— Dışarı çık! Yürü dışarı çık! diye sürükleyerek dışarı çıkardı.

O zamanda Sadırbay bağırıp:

— O demin "Kaba yerinizi açarak cevabınızı vereceğim" diye yemin etmiş. Baydalı, Baysal'a bunu yapmak istemişti. Ama bununki sadece lafta kaldı. Gel biz geręekleřtireceđiz! Soyun çıkart elbiseni! diye atıldıktan sonra Maybasar'ın çizme Őalvarını çıkarıp çirilçiplak etti. Ondan sonra sırtına vurup yüz üstü kapaklandırarak üzerini bastırıp:

— Sen neler yapmadın? Neden haddini aştın? diye yumruklayarak rezil rüşva ettiğinde gör bak sana neler yapacağım deyip Maybasar'ı diziyile üzerine bastırıp süngü demiştin ya! Aha sana süngü! diye Maybasar'ın çiplak kaba yerlerinin arasına devenin katılaşmış dışkısını bastırđı.

— Eğer namusun varsa hemen öl, bu aşağılanmaktan, bu tahkirden diye bir tekme attı.

Kunanbay'ın küçük kardeşi ile çocuğunu böyle aşağılayıp döven Kuluşşak obası, bu gece evlerini söküp göçtüler. Demin akşamdan beri Manas'tan haber alan kalabalık Cigitek, Kötibak, bu oba göç yoluna çıktığı zaman hepsi pohpohlayarak "Yaptığınız çok iyi, helâl olsun" diye alıp götürdüler. O gece Karavıl ırmağının öbür yakasına çıkarıp kendi saflarında Torgay'ın birkaç boyuna katmışlardı.

Maybasarları göç gidip uzaklaştığı zaman serbest bıraktı. Onlar atlarını sabah bulup Kunanbay Obasına Cidebay'a öğleye doğru ulaşbildiler. Kunanbay'ın tüm obaları Cidebay'daydı. Araları on kilometre olan Őikoruk'ta Irgızbay, Topay, Cuvantayak, Karabatır'ın da kalabalık obaları birbirine çok yakın oturuyorlarmış.

"Maybasar ile Kudayberdi'yi Cigitek dövmüş. Kuluşşak Obasını zorla çekip göçürmüş" denen haber bu boylara hızla yayıldı. Kunan-

bay'ın acilen çıkardığı emre göre bir çay kaynatımlık vakitte yüz elli kadar yiğit atlandı. Kol başı Izguttu, Cakıp ve Kunanbay'ın kendisi.

Cigitek'in göç ve yerleşiminden haberdar olan Kunanbay tam öğle zamanında hazır olan bu kola emrini verdi. Hepsini atlandırap:

— Saldıran iyiyse, zorla gaspeden bir yol varsa görsünler bakalım! Koşun, saldırıp geri getirin şu yoldan giden Cigitek göçünü! dedi. Kalabalık kolu Musakul tarafına göçen bir boyun üzerine saldırttı.

Aniden basan kol bu göçün kimin göçü olduğunu anlamamış. Kunanbay da kızgınlıkla önünü arkasını düşünmemişti. "Şayet Cigitek göçüyse tamam!" demiş.

Göçün Cigitek'in göçü lduğu doğru. Ama içindeki yaşlı göç, Böcey göçü çıkmış.

Kunanbay saldırtıp kendisi geride kalmış. Pusatlanan kol, göçteki erkekleri sopalayıp, darmadağın ederek yıkı, inekleri topladılar. Ama göçe el koyup geri döndürecekleri sırada Böcey göçü olduğunu fark edip kolun ön tarafında gelen Izguttu'yla Cakıp kenara çekildi. Diğer gençlerine de dokundurtmadı. Sahipsiz atı yedeğine alan iki kız, aldrmadan ağıtını yakmaya başladı. Böcey'in hanımı atının başını çekerek develerini durdurur:

— Vay körolasicalar! Hepiniz kabir altına girin, yaşlı göçe saldıran utanmazlar! dedi.

Böcey göçü olduğunu Kunanbay öğrenince:

— Artık göçü rahat bırakın! Ama olduğu yerde kalsın, ilerlemesin! dedi.

Böcey göçü yavaşlayıp toparlandıktan sonra Musakul'a yerleşti. Kunanbay'ın kolu geri çekildi.

"Böcey'in yaşlı göçüne saldırmış. Ölü, ervahlarını aşağılamış!" denen haber, bugünleri civardaki obaların hepsine yayıldı. Göçten başlayıp gece boyu erkeklerin hepsi slâhlarını hazırlayıp ata bindi. Ordunun toplanacak merkezi Musakul, tam bu Böcey Obasının yukarısı, Kunanbay'a karşı savaşa hazırlanıp asker toplayan Baydalı, Baysal oldu.

Bu gece Kunanbay'ın kolu da durmadan hareket edip Cidebay'da toplanıyor. Musakul'la Cidebay arası sadece üç kilometre. Bu iki yerleşim yeri, büyük bir savaş meydanına dönecek. Kunanbay etrafındaki boylardan başka Kıdır, Şunay ve Dogalan gibi dağları mekan kılan To-

galak, Anet, Bökey'i de çağırıp çifter çifter atlarla haber göndermiş.

Baydalı, Baysal ise: Cigitek, Kötibak ve Bökenşi'nin hepsini atlandırmakla birlikte, Karatay'ın halkı Kökşe'ye de, ondan öte kalabalık boy Mırza, Mamay'a da adam göndermiş. Ordusuna çağırdıkları Tobıktı içindeki uzaktan akrabaları. Tobıktı'dan bir kaç kuşak geçtikten sonra "Konır" denen anne uranını çağırdıktan sonra bunlarla akrabalı-ğı var.

Baydalı'nın bir işi buysa, diğer ikinci büyük işi bu gece Tüsip'i Karkaralı'ya göndermek oldu. Yanına beş delikanlı verip ceplerini parayla doldurdu. Yedeklerine ikişer ikişer saygülikler* verip özellikle kendi boylarının ünlü adamlarına mühür bastırıp otuzu aşkın iddianame hazırlatarak Kunanbay'ı şikayet eden dilekçesini verdi. Bunun hepsini çabucak yaptırıp Kunanbay'ı : " Kargaşalık yarattı, yaşlı göçü bastı. Tobıktı'yı büyük savaşa sürüklüyor!" diye itham ettikten sonra Tüsip'i hemen yolladı.

Baydalı'nın niyeti bundan sonra ne olursa olsun çekinmeden direnmek, savaşmak.

Tan ağarmasıyla birlikte Kunanbay'ın Cidebay'da toplanan kalabalık kolu atlanıp mahmuzlayarak tozu dumana kattı. Bu kollar sayıca çoktu.

Baydalı, Baysal, Süyindikler de atlarına hemen atlayıp kendi kollarına uran saldılar.

Bu taraf da boş değil. Atlar beldevde, sopa, çomak hazır bulunuyor. Kunanbay kollarına karşı çekinmeden hücum ettiler.

İki taraf toz duman içinde şuguldarak sopa, mızraklarını öne çıkarıp karşı karşıya geldikten sonra paldır küldür birkaç kez karışıp çattı çuturtular arasında dalıp savaştılar.

"Musakul savaşı" diye bilinen, Tobıktı'nın uzun zamandır aklından çıkmayan bu savaşta iki taraftan da en azından biner savaşçı vardı. Hiçkimsenin mağlup edemediği Kunanbay tarafı, kaç defa saldırıya da geri püskürtülüyor. Her bir saldırıdaki mücadelede beşer onar yere düşen yaralıları iki taraf hemen savaş meydanından geriye alıyorlar.

İki gün, tüm güçlerini harcasalar da birbirlerine üstünlük sağlayamayan kollar akşama doğru geri çekildiler.

* saygülik: Hızlı koşan iyi cins at.

Ertesi gün yine birbirlerini yenemeyen, üstünlük sağlayamayan bir mücadeleyle geçti.

Çoktan beri böylesi görülmeyen bu büyük savaş üçüncü güne sarkıyordu. Tam bu günün öğle vaktinde, Kunanbay yüz elli kadar seçkin savaşçısını en hızlı atlara bindirip ellerindeki sopalarını bıraktırıp aybalta, mızrak verdirdi. İki günden beri mağlup olmayan Cigitek'e cecallenip kini taşmış. Artık iş kan dökmeye kadar gitti. Kolu güçlü, gazabı taş gibi Kunanbay yenerse, bununla yenecek.

Adamlarını önceki gibi sopa çomaklarla gönderip vur kaç taktiğiyle saldırttı. Karşı tarafı cesarete getirip tahrik etmek için.

Tahmin ettiği gibi Cigitek'ten, Kötibak'tan ileri atılıp süratle peşine düşecek kararlı gruplar ortaya çıktı. Onun başı Balagaz, Kuluşak'ın "Bes Kaskası". Kötibak'tan da Puşarbay, Kareke gibiler. Onlar, bir kez Kunanbay'ın bulunduğu tepeye doğru baskın yaptıklarında, deminden saklanıp duran seçkin grubunu Kunanbay üzerlerine gönderdi. Kendisi de katılmıştı.

Aybalta, mızraklı grubun başı yiğit Izguttu'ydı. Bunlar birbirlerine girdikten sonra Cigitek tarafını yıldırap bastırdılar. Kovalayarak savaşıklarında on kadar yiğidi mızraklayıp indirdiler. Izguttu elindeki aybaltayla Puşarbay'ı kovalıyordu. Aradan korumaya çalışan Kareke gelip müdahale ettiğinde Izguttu elini kaldırarak Aybaltayı ona salladı. Eğilip sıyrılan Karake'nin başına aybalta değmedi. Ama burnunu kesip düşürdü. Bütün vücudu al kana boyanan Kareke Puşarbay'ın önüne doğru koşarak gelirken yuvarlanarak indi. Cigitekler kurtaramadı. Çekinerek kaçtılar. Dağılmanın önü bu. Kunanbay peşlerini bırakmayıp "Bütün Cigitek kolunu dağıtacağım" diye hızla saldırıyor.

Ama tam bu sırada Cigitek kolunun gerisindeki Ak Adır tarafından toz duman çıktı. Sadece toz değil adırın hemen yokuşundan sel gibi kaplayarak çoşarak gelen kalabalık kol varmış.

Önce, "Cigitek, Konur'a haber göndermiş. Mamay kalabalık savaşçlarıyla gelecek diye ümitleniyor!" denilen söylentiyi Kunanbay tarafı birisinden duymuştu. Mamay gelirse Cigitek tarafı avantajlı duruma gelecek. Bugünkü savaşın en büyük tehlikesi bu. Daha demin Kunanbay taktiği gerçekleşip düşmanı bastırırken, şu Mamay'ın kolunun görünmesi baskıncıların cesaretini kırdı. Izguttular mecburen ce-

kilmeye başladılar. Çünkü o dağdan akan kolun sayısı da beş yüzden aşağı değil.

Kunanbay'ın kolu durakladı. Duraklamasıyla birlikte geri çekildi. Ama buna karşı Cigitek de toparlanıp tekrar saldırmadı.

Savaşın kızıştığı anda iki taraf basitçe ayrıldı. Kunanbay, bugün tuzağa düştüğünü farkedemedi. Bilseydi o deminki saldırısıyla Cigitek'i mağlup ederdi.

Üçüncü günkü savaşta Kunanbay yeni bir taktik peşindeyken Baydalı da boş durmamış. Bu üçüncü günü o da zafer gününe döndürecekmiş, diye düşünmüş. Böylece bir taraftan "Konır gelecek!" denen söylentiyi yayarken diğer taraftan da da kendilerine yakın obaların develerinin hepsini toplayıp çetin savaşın üzerine, Ak adır üzerinden sürüp göndermişti. Kunanbay tarafını telâşa düşüren yoğun sel, kol değil deve sürüsüymiş.

Kunanbay'ın bunu bildiği yok. Çetin saldırıdan Kunanbaylar geri çekildikten sonra, tekrar saldırmak için Cigitek'in elinde mızrak, aybalta az olduğundan dolayı Baydalı kendi adamlarını yersiz yere kullandırmadı.

Böylece üçüncü günün akşamı "Musakul Savaşı" sona erdi. Savaş, Kunanbay'ın galip gelememesiyle, Cigitek'in ise karşılamaya, teke tek vuruşmaya gücünün olduğunu ifade etmesiyle sonuçlandı. Askeri saldırının her zaman bir sonuç getirmediği ortaya çıktı. Karşısına çıkan boyun güçlü cephesinden Kunanbay tedirgin oldu.

Savaş meydanı dağıldı. Ama iki tarafın iddialı sözleri, söylentiler, dedikodular, koyu sohbetler, uzunca konuşmalar dallanıp bütün etrafa yayılıyordu.

Savaşın başçaları, Cigitek'le Kunanbay tarafı kıyaslandığında Baydalılar üste çıkıp koltukları kabarmış gibi. Kunanbay tarafı genelde sessiz. Suratları soğuk ve öfkeli. Sebebi, bu tarafın istediğini elde edememesinden dolayı.

Bundan sonraki işin taktiği ne olacak? Ortaya coşkuyla çıkıp eşit mücadele eden boyu nasıl yönetmek gerek? Kunanbay bu düşünceler içinde.

Aradan on gün geçti. Monoton, hareketsiz ve sessiz on gün. O taraf: "Kunanbay'ın dağı yıkıldı, cesareti kırıldı" diyerek bayram ediyor.

Birbirlerine misafirliğe gidip gelmek, "aksarbas, kökkaska" koyunları kurban ederek , yakınlaşıyor yarenlik ediyor. Hatta bu sevinç sarhoşluğuyla aralarındaki üzerine, birbirleriyle dünürleşme de çoğalmaya başladı.

Cigitek tarafının sevinci boşa gitmedi. Tüsip'in gittiğinin onuncu gününde Tobıktı arasına, tam Kunanbay'ın obasına Karkaralı'dan on beş Kazak-Rus geldi. Onlar Kunanbay Obasına geldiğinde, Tüsip de Cigitek'e döndü. Onun dilekçesiyle apaçık Kunanbay'ı tahkikata gelen idareci, silâhlı askerlerle gelmiş.

Gelen askerın başı Çernov adlı amir. Karkaralı'daki Mayır'ın direktifleri doğrultusunda, üst makamdan bizzat bu amirin kendisi gelmiş.

İdarecilere Cidebay'la Musakul'un arasında on kadar ev kuruldu.

O idareciler üç gün boyunca tahkikat yaptılar. Geldiklerinden itibaren sorguya aldıkları Kunanbay. Açıkça söylemeseler de, bunlar Kunanbay'ı ağa sultan olarak pek dikkati nazara almıyorlar. Artık tahkikatçılar, suçlu diye itham etmişler gibi. Böyle olduğunu anlayınca, Cigitek, Bökenşi, Borsak, Kötibakların hepsi de Kunanbay aleyhine şikayette bulundular.

"Silâha silâh" misali Kunanbay tarafı da o boyun ileri gelenlerini suçlayıp "Adam öldürdüler! Obaya saldırdılar, yangın çıkardılar, hami kadınların çocuklarını düşürdüler!" diye mesnedsiz iddiaları yağdırdılar. "O hırçınlıklarla mücadele eden Kunanbay, böyle karmaşık bir zamanda suçlu bulundu, düşman olarak göründü" diye Kunanbay'ı dolaylı yolla aklamaya çalışıyorlar.

İdareciler bu arada kesin karar vermediler. İki tarafın iddialarını dinleyip not aldıktan sonra üçüncü günün akşamında Kunanbay'a:

-Karkaralı'ya bizimle birlikte yarın erkenden gidiyorsun, hazırlan, dediler.

Bu hayra âlâmet değil. Kunanbay, idarecilerin yanından döndükten sonra bu gece en yakını olan on kişiyi çağırıp olayları değerlendirdi.

Bu toplantıda Izguttı, Cakıp, Maybasar gibi büyüklerin yanı sıra Kudayberdi, Abay gibi çocuklar da var.

Toplantıyı yöneten Kunanbay, şu anki tehlikeye dikkat çekti. İrsay

gibi birkaç korkak yaşlı neredeyse ağlayacaktı. Kunanbay azarlayıp:

— Dökme gözyaşlarını! Elinden geliyorsa akıl ver! Yardım et! dedi.

Bu toplantıda hatiplik yapmanın, güzel sözlerin sırası değil. Sadece karar verip bir yol bulmak lâzım.

Böyle bir durumda yemek içmekten başka birşey yapmayan ürkek akrabalar, yol yordam gösteremeyip çekinerek oturuyor. Bunların farkına varan Kunanbay, artık akli kendisi söyleyip:

- İş, idarecinin tahkikatına kadar geldi. Bundan sonraki belâ resmi kağıtta. Resmi kâğıt senin şan şeref, onur ve zenginliğine bakar mı? Gücün yeterse, karşı tarafın şikayetini engelle. Ne yapıp edip onu durdurmaya çalışın. Peşimden şikayet gelmesin! dedi.

Bunun taktığının ve bu kararın ne olacağını akraba, çocuklar tahmin edecek değil. Çözüm yolu öneren hiç kimse olmadı.

Abay, babasının yanındaki bu grubun böyle zor durumlarda bir iş yaramadıklarına bu akşam bizzat şahit oldu.

Akıl söyleyip öneri getirmeye önceleri çekinse de şimdi Abay düşüncelerini açıkça söylemek istedi.

—Şikayet gitmemesi için düşmanlık yapana zeytin dalı uzatmak lâzım.

Kunanbay ona soğuk bakarak bu sözü beğenmedi.

—Ayağına kapan mı diyorsun yani?

— Hayır, alınanı, bir yolunu bularak tekrar iade etmek gerek. Onunla gönü alınamadığı takdirde şikayeti engelleyecek başka bir yol da yok!

Kunanbay, bunun sözünün derinliğini farkettikten sonra, başkalarını ne diyecek diye sessiz kalmayı tercih etti.

Abay'ın önerisi başkalarına da makul geldi. Diğerleri de birşeyler konuşup sonunda bu söze geldiler.

Açıkça söyleyen yalnız Izguttı:

— Cigitek'in, Bökenşi'nin ve Köbitak'ın da en büyük idealleri arazi, kışlak ya. Bu meseleyi artık karara bağlayalım mı ne dersiniz?

Dağıtıp üzerinde çok konuşulacak bir konu değil, iyi düşünüldüğü zaman, bu Cigitek'ten özür dilemektir. Kısacası ona var olanı verip

yalvarmak demektir. Kunanbay aşağılanıp içi yansa da bunu kabulle-
necek oldu.

— Araziyle, malla gönül hoş edilecek, yesin de dursun! Horlanan,
aşağılanan hayat işte böyle! diye durakladı.

Böylece meclisi dağıtıp Cakıp, Maybasar ve Izguttı'yı alıkoyup
bundan sonra aracı olacak insanlara sıra geldi.

Düşmana yalvarmak kolay değil. Baydalı'ya bizzat mı gidilecek.
Bu, küçülmek pahasına büyük bir aşağılık. Ne çare ki başka öneri ge-
tiremeyen akrabalar bununla yetindiler.

Bu yönü dikkate alan Kunanbay, aracılardan isimlerini söyledi...
Bunun birisi Togalak içindeki güçlü, genç Baygulak. Diğeri ise Ku-
nanbay'la kavgalı olsa da, geçenlerde Cigitek'in saflarında yer almayan
Kökşe; Karatay. Arabuluculuğa bu ikisi iyi. Baydalı'ya onları gönder-
mek lâzım. Buna karar verildi.

Aslında bu ikisinin en yeteneklisi Karatay'dı. Önceden Kunan-
bay'la dosttu, ama küserek ayrılmıştı. O Karatay'a söyle diye, Kunan-
bay bir selâm gönderdi. Selâmı:

— Ölmezsek daha çok kez görüşeceğiz. Adama, adamın işinin dü-
şeceği günler çok olur. İyi günlerde görüşelim! Söyleyeceklerim sade-
ce bu, demiş.

Gelecek gün Kunanbay oba, memleketiyle, çocuklarıyla sessizce
vedalaştıktan sonra idarecilerle birlikte yola çıktı. Yanına beş yiğit al-
dı. Onun içinde en sadığı Mirzahan. Bu çocukluğundan bu yana Ku-
nanbay'ın fedaisi olarak kaynaşıp giden adamı. Herşeyini feda ediyor.
Sülalesi Eskene denen uzak boy olsa da, sıkışık durumlarda Kunan-
bay'ın güvendiği yiğidi bu.

Kunanbay boy arasından yola çıktı. İdarecilerin hepsi gitti. Ama
düne kadar, bu boyun idarecisi olan ağa sultanı, bundan sonra ne ya-
pacağımı söylemeden gitti. Görevden alınacak mı, yoksa yerini koruya-
cak mı? Onu da hissettirmede. Baydalılar tüm güçlerini harcayp hiç ol-
mazsa bunu bilmek istediler.

Ama sonunda dün saldırıp geri çekilen Kunanbay, zor durumday-
ken çağrıldı. Ama önünde savaşacağı, çekişeceği daha çok günler var.

Bu da Cigitek, Bökenşi'yi çok memnun etmiş. Şimdiki günler; o
boylar, Nevruz Bayramını kutlar gibi neşe içindeler. Birbirini ziyaret

eden halklar, çoluk çocuk, büyüklerin hepsinin keyfi yerinde.

Birlikte hareket eden üç boy tamamen içli dışlı oldular.

Bununla birlikte : "Kunanbay'ı memlekete döndürmeden görevinden aldracağız, şikayet edip sonuna kadar gideceğiz. Böcey'in öcünü alacağız! Ölü, ervahın bedduasına çarptıracağız!" denen öfke, kızgınlık hakim. Dilekçe, şikayetlerini yazıp yine Tüsip'i göndermeyi düşünüyorlar.

Tam bu sırada Karatay, Baygulak gelip müdahale etti. Dil döküp ikna edip dilekçe ve şikayetlerini engelleyecek oldu. Cigitek'in sözcüsü Baydalı'ydı.

Karatay ona baskı yapıp ısrar ederek:

- İlle de bunu yapacağız demenizi makul görmüyorum. Arabulucu arababa olarak geliyoruz. Bu olaydan Kunanbay da pişman, bakınız! Ondan yer isteyin! Hakkı gaspedilip zarara uğrayan boyun payını alın! demiş.

Bu sözler iki üç gün devam edip çok uğraştıktan sonra, sonunda Karatay'ın dediği oldu.

Baydalı, arazi hakkında isteklerini dile getirdi. Kunanbay'ın on yıl boyunca yavaş yavaş ellerinden çekip aldığı arazilerinden tam on beş kışlağı geri aldı. Cigitek, Kötibak, Bökenşi, Torgay hepsi de birkaç mekân kışlaktan aldılar. Alsalar da, bu kışlaklar, dört boyun boy başlarının ve zengin güçlü obaların eline düştü. Bütün bunların hepsi "halkın çıkarı için" diyerek en hassas zamanda Baydalı, Baysal, Süyindiklerin kışlakları aralarında paylaşmalarıyla son buldu. Bunun yanı sıra kesimlik birçok mal, at eti ve tayınışı ile torpak etlikle halledilmiş oldu. Bu kez verilen mal mülkün hepsini Irgızbay kendi üzerine alıp bölüşmüştü.

Kunanbay'ın gidişinin ardından yaklaşık on gün geçtiğinde buradaki boyun arası yeniden durulmaya başladıktan sonra peşinden şikayet ve dilekçeler askıya alındı . Kışlak, mal alan boy başçıları artık boylarına, bu zaferlerini sevinçle karşılayıp paylaştırdılar. Aralarında tekrar gece gündüz kökkaska, hayvan kesip, şaka, eğlence içinde şarkılar söyleyip kendilerinden geçtiler.

Kavga gürültü sona erip, normal hayata döndüğünden beri halklar Cidebay, Musakul gibi kışlaklarından ayrılıp ovaya doğru yol alarak göçüp geliyorlarmış.

Her boy, her oba kendi küzeklerine yerleşiyor. Yaylak, kışlaklara değil, artık dağılarak yerleşecek oldular. Bu zamanlar kalabalık obalara nadiren rastlayabilirsiniz.

Kunanbay obaları da birbirinden uzak mesafelerdeydi. Tobıktı'nın engin otlak, geniş bozkır, yeşir adırları bu "bavır" denilen küzekte. Küzek'in ak ot, kara otunu kış gelmeden mala iyice yedirip beslemek için, oba oba dağınık olarak yerleşmeyi arzuluyorlar.

Zere'nin obası bu seneki küzeke her seneki gibi uzak gitmedi. Cidebay'a üç gün göçüp Esembay'a ulaştıktan sonra "Küzemi burada geçirip kışlağa erken gideceğiz" diye diğerlerinin gerisinde kalmış.

Bu seneki güz, çok serin. Kara soğuk yeli de, düzensiz yağmuru da erkenden zamansız yağıp titretiyor. Kışın ayağı erkenden hissedildiğinde kışlağa yakın olmak iyidir. Ulcan yaşlı kaynanasıyla çocuklarını düşünüp bile bile geri kalmış. Yanlarında komşu boydan sadece üç oba var.

Abay babası gitti gideli, evden çıkmadı. Ama Cigitek tarafının şenliğini, curcunasını, bayramını durmadan duyuyordu. İrgızbay tarafından düşen on beş kışlağı, ileri gelenlerin aldığı duydu. Arkasından tekrar o güçlülerin kendi aralarında hâlâ anlaşamayıp birbirlerinden kıskanarak darıldıklarını da duymuş. Böyle haberleri Abay olgun, büyük bir insanın bakışıyla değerlendirip tasvip etmeyerek gülüp geçiyordu.

Peki Böcey'in şerefini gerçekten kurtarma peşindeyseler, o şeref, o ar denen şeyler basit miydi?

Böyle önemli, çetin tertemiz şey; arazi, kışlakla geçirilebilir miymiş? "Halk ağladı... Halkın beli kırıldı. Çok bunaldı" dedikleri nerede kaldı? Abay bunları da düşündükçe canı çok sıkılıyordu. Bütün bu mücadelenin sonunda bu insanların kendi karınları ve cepleri doyunca sesleri, solukları kesiliyormuş.

Abay, bunları derinden düşünüp bu güz büyüklerin hepsinin eteklerindeki çakıl taşlarını iyi anladı. Tanıdıkça başını sağa sola sallayıp

esef duyuyordu. Çoğunlukla, bilerek duyup alayla gülüyordu. Bu sebeple "Cigitek, kendinden geçip mest oluyor. Biz Bey'in gerisinde acı çekip kavrulurken, onlar sevinip eğleniyorlar!" deyip Irgızbay adamları aşağılanırken, kahrolup içi yanarken Abay o kadar aldırımıyordu. Özellikle içlenip imrenmiyordu da.

Genellikle, sessiz kalıp gülümsüyordu. Böyle kurşun geçirmez bir zırh giymiş gibi. Toplumdan ayrı, kendi dünyasında, acımasız hayatın içinde büyüyor.

Son günleri çoğunlukla eline dombıra alarak, akıcı ezgiler çalıyor, hoş şarkılar söylüyordu.

Bugün akşam da at üstünde biraz dolaştıktan sonra annelerinin evine girip Gabithan, Takecan, Ospan ve birkaç çobanla oturduğu zamanda dombırayı eline aldı. Yavaş bir tempo tutturup bir ara çok manidar, ilginç bir şarkı söyledi.

Sözleri beğenildi. Ulcan: "Bu kimin şarkısıymış acaba?" demişti. Abay, mütevazı bir şekilde:

-Baykökşe'nin! O söylemiş! dedi.

Oysa, şarkı Baykökşe'nin değil kendisininindi.

Güz boyunca, özellikle kış gelip Cidebay'da dam eve yerleştikten sonra, Abay dombıranın üzerine eğildi. Dombıracı Bitkenbay, dombıracı Tattimbek gibi ünlü ezgicilerin tarzına uydurup ona dombıra öğretecek yaşlı ezgiciler bulundu.

Bir taraftan dombıra öğrenen Abay, o sıralarda Baykökşe tarafından söylendiği bilinen birkaç mizah yüklü, espirili şarkıyı da söylerdi. Kışlağa gelir gelmez Gabithan Molla, Ospan ile Smagul'ı tekrar toplayıp medrese usulü eğitime başlamış.

Abay, onların yanında uzunca oturup kitap okurdu. Bazen Babür, bazen Nevayî, Allayar gibileri defalarca okuyup kendisi de kağıt, kurşun kalem alıp onlar gibi birşeyler yazardı.

"Aşığın ateşi maşuğa" denilen konular kendisini cezbederdi. Kendisi hâlâ, hayatı boyunca bu çok duyduğu sevgiliyle karşılaşarak tadını alıp yaşamasa da gönüyle derinden hissedip ilhamlanıyor. Unutturmayan, ayırmayan, devamlı kendine doğru çeken sıcak bir insan var. O, küskünlük, düşmanlığın öbür tarafında. Geçen günlerdeki kavga, çekişmelerin, hendek,yarın öbür tarafında uzakta duran Togcan, devamlı onu hatırlıyor. Bu seneki kış boyunca kağıda döktüğü

ufak tefek şiirinin hepsini çekingen, cesaretsiz yürekle ona adanmış. Bu kış: "Elif diye ay yüzüne vuruldum" adlı bir kitapçık dolusu mütevazi şiirler yazdı. "Beyaz tenin bembeyazmış, atan tan gibi" denen şiirini nihayet tamamladı.

Bazen Takecanlara, Gabithanlar'a dombıra eşliğinde söyledi.

Ara sıra evden çıktığında, Abay kara ağızlı sarı tazıyı yanına alıp tavşan avına çıkardı.

Birkaç kez Çıngıs'a, Karaşokı'ya gidip Künke'nin obasında Kudayberdi ağabeyinin yanında kaldı. Kudayberdi erken evlenmiş. Bu kış onun üçüncü oğlu oldu.

Künke'nin obası, Kunanbay'la ilgili haberleri erkenden alıyor. Önce de ağa sultanın meclisinin kurulduğu yer, birinci hanımın obasıydı.

Çıngıs'ın etekleriyle, daha da içlerinde oturan Irgızbay da, diğer kalabalık boylar da çok. Haberlerin çabuk ulaşmasının bir sebebi de buydu.

Babasıyla ilgili haberleri ev ahali sormaya başladığında Abay biz-zat gelip herşeyi duyduktan sonra dönüyordu. Yalnız Abay, o haber için gelmenin yanısıra Künke'nin tatsız davranışlarını yakından izleme fırsatı buluyordu.

Kunanbay gitti gideli Künke, Ulcan'a devamlı sataşıp Abay'ın gözüne bakâ baka diline geleni söylüyordu. Bunun en çatallısı:

- Beyin durumu nedir? Hali nasıl? Bunu Ulcan'ın düşündüğü yok. Umurunda değil. Umurunda olsaydı, akrabayı, halkı toplayıp büyük evde bey varmış gibi eğlence, şenlik yapmaz mıydı? Göçerken başkalarından ayrı göçüyor. İstediginde Cidebay'da tek oba olarak kalıyor. Gerideki halka öncülük edip aş verip, beyi için iyi dilekler dilemek yerine kendi rahatından başka birşey düşünmüyor. Tüm halkın ağırlanması, masrafı da bizim üzerimizde. Sıkıntıları biz çekiyoruz! diye serzenişte bulunuyordu.

Ulcan'ın, tüm ileri gelenleri kendi obasında devamlı ağırlamadığı gerçek. Çıngıs'ta kalabalık halk arasında bulunduğu için Künke'nin kazanının altından ateşin hiç eksik olmadığı, misafirlerinin çok olduğu da bir gerçek.

Şimdi bu evinin hayvan kesiminin Ulcan'ın evinden çok olduğuna Künke özellikle yanyıyor. Bu da kumalığın, nispetin getirdiği değişik

çekişmeydi.

Hayvanlar mecburen kesilip çok masraf ediliyor. O masraf arttıkça içi yanıp sonunda bu zamanlarda Ulcan'ı, eltilere, yakın akraba ve büyüklere hatta çoluk çocuğa da kötölemekten geri kalmıyordu.

Abay bu annesiyle tartışmaya girmiyor. Söylediklerini sessizce, soğukkanlılıkla dinledikten sonra hemen unutmaya çalışıyor. Bir kere, annesi Künke'nin söylediklerini oğlu Kudayberdi söylemiyor. O, her zaman Abay geldiğinde sevinerek karşılayıp içtenlikle bağına basıyor.

Künke'nin sözlerini, Abay kendi annesine iletmedi. Ama Karaşok'ya gidip geldikçe uygun bir zamanını bulduğunda büyükannesine söyleyip ona danışırdı. Büyükannesi, onu iyice dinledikten sonra:

- Aldırma o sözlere! Hangi evin nasıl hareket edeceğine o karar veremez. Nispetin getirdiği bir davranış! Künke ile Aygız'dan böyle sözler eksik olur mu? Annene söyleme, ben hallederim! demiş.

Söylediği gibi Zere, bir günü Izguttı'yı çağırıp Künke'ye yollayarak "çenesini kapasın" demiş. "Onu yapacağına tahammül edip, kocasının halkına, yurduna, eşine dostuna misafirlerine yüzünü asmadan, sırnını aşmadan hürmet etsin" dedi.

Kunanbay'ın obalarıyla akrabalarının, yolcuyu beklemesi uzadı. Bu taraftan aldıkları on beş kışlağa, Baydalı, Baysallar çekişe küşüşe nihayetinde yerleşmişler. Güz, kaşla göz arasında gelip geçti. Kışım da yarısı bitmek üzere. Kunanbay hâlâ dönmedi. Sadece her ay yanındaki yiğitlerini sırayla gönderip hayvan aldırıyor. Evlerine her işin tali-matını gönderiyor. Sağlık sıhhatte olduğunu söylüyor.

Onun hakkında verilen net haber: Gittiğinde, ağa sultanlık makamından alınmış. Artık bunun arkası kolayca çözülmü mü? Kovuşturma yapan göndermiyor diye kısa bilgi veriyor.

Gerçekten de Karkalı'ya yeni ağa sultan atanmış. Bu, önce bir defa bu makama gelip görevden alınan, Bökey Töre'nin içinden Kusbek. Yeniden makama gelmesiyle, Kunanbay'a iyi gözle bakmıyor. Geçmiş seçimden kalan acısı var.

Ve eskiden Baymurın vasıtasıyla Böcey tarafına göz kırpan birisi.

Ağa sultan değişse de Mayır değişmemiş. O da Kunanbay'a sıcak bakmayan birisiydi. Bu ikisi Kunanbay meselesini güzden beri askıya

alıp gizli dökümanları Ombı'ya, üst makama gönderiyormuş. Amacı, tahkikatı Kunanbay'a haber vermeden oraya göndermek. O tarafa gönderirse Kunanbay'ın görevden alınması da mümkün.

Bu durumu birkaç ay içinde farkededen Kunanbay, Karkalı'daki canciğer dostu Alşınbay gibi insanları da devreye soktu.

Araya Alşınbay girdikten sonra Kusbek, işi hafife almak için gevşemeye başladı. Ama gönderilen bazı dökümanlar var. Ombı'dan gelen amirle doymak bilmeyen Mayır var. Bunun çaresine bakmayı Alşınbay'ın eline bırakmış. Onun arkası da para demek, rüşvet demek, büyük mal demek. Kış gelip hayvan ucuzlayacak. Semizini memleketten aldirmaya mesafe uzak. Kunanbay da, Alşınbay da paraya sıkıştı. O sıralarda, kışın ortalarına gelindiğinde Semey'in büyük tüccarı zengin Tinibek Karkaralı'ya geldi. Sandukalar dolusu istiflenmiş kumaşlar getirmiş. Karkaralı halkının tüm kesimlik derisini bir tek kendisi toplamaya gelmişti.

Tinibek, Kunanbay'la Alşınbay'ı boylar içinde kendi işine yaran, güçlü dayanak, destek olarak görüyor. Karşılığında kumaş verip, koyun, torpak alarak, torpağını da öküzle, kızıl derisini ise kunan koyunla değiştirip halktan toplamak için bu tüccarın, şu memleketin güçlülerine dayanması gerek. Zorla, korkutmayla alıp veren bunlar. Kunanbay'a, bu münasebetle yakınlaşmaktan başka, geçen sene Semey'de Tinibek ona "dünür olup yakınlaşalım" diye bir teklifte bulunmuş.

O zaman Kunanbay, şehrin tüccarına kız vermeyi uygun görmedi. Halkın: "Soylu yere vermedi, kumaşa verdi" denilen dedikodusu çıkacak diye çekindi. Kesin bir cevap vermedi. Sadece bir umut ışığı yakmış.

Şimdi paraya sıkışan Kunanbay'a, Tinibek o sözünü tekrar açtı. Alşınbay araya girip iki tarafın dünürlüğünü yaptı. Kunanbay Makiş denen kızını Tinibek'in oğluna verecek oldu.

Ondan sonra kesenin ağzı ardına kadar açılınca, Mayır'ın gözleri dönmeye başlamış.

"Ombı'dan gelen Çernov adındaki amir, problem çıkarr mı, yemeden durur mu?" diye Kunanbay endişe etmişti.

Alşınbay'la dilmaç Kaska, iki akşam onunla ayrıca ilgilenip makasa alarak misafir ettikten sonra iyi haberler getirdi. Alşınbay gülerek gelip:

- Güzden beri bunu kanlı bir kapan olarak görüyordum. Allah belâsını versin. Pisboğazın tekiymiş. Aç gözlü birisi olup çıktı. Ne verisen ver, alıyor. En iyisini ver de demiyor, kıl bile versen almamazlık etmiyor! demiş.

Böylece Kunanbay mesclesi rüşvetle yoluna girdikten sonra gereken yapıp iş sadece gönderilen tüm dökümanların yok edilmesine kalmıştı. Tam bu sırada Ombı'dan aniden emir geldi. Önceden gönderilen, öneme haiz olmayan dökümanlara dayanarak üst makam, Kunanbay'ı ve onunla ilgili tüm "işlerini" Ombı'ya getir diye Mayır'a' emretmiş.

Karkaralının rüşvet yiyen bu idarecisi şimdi çok sıkıştı. Kunanbay'ın Ombı'ya gitmesi kesinleşti. Bu arada Kunanbay kendi obasına tekrar adam göndermiş. Halk, Kunanbay'ın Ombı'ya gideceğini duyduğunda kovuldu, ceza aldı diye anladı. Cığitek, Bökenşiler : " Kunanbay mahkum olmuş. Köpek gibi sürünecek" deyip: "Hayır, delinen dağa, Temirhan şoraga* ketedi" diyerek ateşlenip çeşit çeşit yorum yaptılar.

Kunanbay ailelerine ve özellikle annesine selâm söyleyip: "Korkmasınlar! Bir kere gidip gelsem de var bunda bir hayır!" demiş.

Ama Kunanbay ne söylerse söylesin bu haberden sonra Zere pirenmeye başladı. Kaygıları, namazları sessizce uzamaya başladı. "Yalnız biriciğimdi zavallı.." deyip bazen namazda farkında olmadan ağzından "küfürler" de çıkıyordu.

Alışınbay, Mayır, Çernov ve Tinibek, dördü birlikte; Ombı'dan emir geldikten sonra ilk önce Kunanbay'ı Ombı'ya göndermek lâzım diye kararlaştırdılar. "Gönderdik" diye, Ombı'ya özel ulak gönderip, Mayır'ın kendisi de evrakları alıp peşinden gidecek. Ondan ötesinin çaresine yolda bakılacak. Şayet yolda bitmezse, Ombı'da çözülecek. Ne olursa olsun, Mayır kendisi gidip kurtarmaya söz verdi.

Böylece Kunanbay yola çıktı. Yol için sağlam kızağını, yol azığını, çift atları seçti. Koynuna, cebine paraları doldurdu. Kunanbay yanına üç yiğit alıp yola çıktı.

Ama ne olsa da Ombı'ya doğru yola çıkmalı Kunanbay'ın kafasında taşıdığı endişe çok. Özellikle dini, karakteri farklı, rüşveti çok yiyen

* şora: Eskiden verilen mevki, makam.

Mayır'a çok vaadde bulunsa da güvenmiyordu.

Tam gidecekken Alşınbay ile Tinibek'e:

— Ona, o tarafına vakıf olunuz. Bütün detayları konuşup bir karara varduktan sonra arkamdan birisini yollayıp haber gönderin! demiş.

Bu söz üzerine Alşınbay'ın mahir yiğidi Kökköz tam üçüncü günün Kunanbay'a yetişti. Gün soğuk olsa da hava açık ve aydınlıktı. Haber-ci çift atla yalnız gelmiş. İki kula aygırın gür yeleleri saçılıp uzun kahkül, kalın kuyrukları üzerindeki kırağı tozuyor. Böğür ve sırtlarından buharlar çıkıyor. Kan ter içindeydiler. Çok koşturulmuş.

Gökköz, Kunanbay'ı kızaktan bizzat indirdikten sonra koltuğuna girip kenara çekerek uzun uzun fısıldaşarak bütün mesajı söyledi. Az sonra yiğit, iyi yolculuklar dileyerek orada kaldı, Kunanbay'ın hızlı troykası* tekrar yoluna devam etti.

Kunanbay'ın, yanındaki Mirzahan'a tek söylediği:

— Mayır'ı Kereküv'de bekleyin. Sonra birlikte gidiniz! dedi.

— Sözümden döner mi acaba? diye Mirzahan endişelenmişti.

— Dönmez! Niye dönsün ki? diye biraz oturup ama bizim de düşündüğümüz birşey var elbet. Sırası gelince söylerim. Her zaman tetikte olun! dedi.

Mirzahan, Mayır'ın niyeti doğruysa, Ombı'ya gönderilmeye bir anlam veremiyordu.

Ona Kunanbay:

— Öyle yapılması gerek! üst makam önünde emrini uygulayıp beni gönderdiğini, kendisinin de çıktığını söylediğini ikilemeden yerine getirdiğini göstermesi gerek. Aklayıp dönecek olsa, Ombı insana yakın yer değil mi? Onu sen düşünme! demiş.

Kereküv'de Kunanbay üç dört gün beklediğinde pişmiş kelle Mayır, ona yetişti. Geldiği günün akşamında, Kunanbay'ı, kendi yerleştiği daireye çağırtmış. Kunanbay yanına sadece Mirzahan'ı alarak varmış.

Mayır, tanış olduğu Sergey adındaki Kazak dostunun Kereküv'deki evine yerleşmiş.

Ev sahibinden ayrı olarak tertipli bir odada Mayır, Kunanbay'la

* troykası: Üç at koşulu araba.

Mırzahan'ı kabul etti. Kendisi Karkaralı'da yanına tercüman alsa da Kazakçası bir hayli ilerlemiş.

— İşte Öskenbayış Bey, şimdi seni suçlayan evrakları görmek istiyorsun, öyle değil mi? dedi.

— Göster artık! Bütün hepsini teker teker gösteriver!..

— Ooo, ben göstereceğim! Ben seni aldatmayacağım, Alşınbay'a söz verdim, göstereceğim! diyerek kapıyı kapatıp el çantasını açıp tomar tomar kağıtları çıkardı. Kat kat edip kitapçık haline getirip sıralamıştı. Bir kucak kadardı.

Bu evrakları çıkarmaya başladığında Kunanbay donmuş gibi titreyip iki elini ovuşturarak:

- Mayır, bu evin soğuk mu, üşüyorum! Ateş yaktırsana! dedi.

Mayır biraz düşündükten sonra hizmetçiyi çağırıp emretti.

Hizmetçi odaya odun getirip sobanın kapağını açıp alevlendirerek tutuşturdu. Mayır bu arada iki şişe konyakla mezesini çıkardı, Kunanbay'a kadeh kaldırarak içmeye başladı.

Kunanbay, Mırzahan'a içirip kendisi Mayır'a "İç, iç" diye ısrar edip sohbeti uzattı. Soba alev alev yanıp kızıl kora dönüşüyormuş. Konyağın iyice tadına varan Mayır yavaş yavaş sarhoş olmaya başlamıştı.

Kunanbay masa üzerindeki kağıtları yoklayıp:

— Mayır, ikimiz çok zaman birlikte çalıştık. Çok güzel kaynaştık. Şimdi beni suçlayan başka evraklar varsa çıkar ortaya! Hepsini göster! Arkadaşlığımız bu olsun! dedi. Mayır:

— Başka yok! Öskenbayış. Yemin ederim... hepsi bu! Başka hiçbir evrak yok! dedi.

Kunanbay bunun üzerine yerinden kalkıp Mayır'ı arkasından kucakladı. Ellerini arkasına dolayıp kavradıktan sonra Mırzahan'a emir vererek kafasıyla sobayı işaret etti:

— Kalk, Mırzahan! At, yak şu evrakların hepsini! dedi.

Mayır, kafayı bulup görevini unuttuğundan mı, yoksa Kunanbay bir başka kötülük yapacak diye korktuğundan mı nihayetinde çırpınıp kurtulmaya çalıştı. Ama Kunanbay gençliğinde büyük savaşı, silahşör olmuş. Hâlâ da sapasağlam ve güçlüydü. Mayır'ı kıpırdatmadı.

Mırzahan o sırada bütün evrakları kucaklayarak götürüp sobaya dolduruyormuş. Mayır kurtulamayacağını anlayınca:

— Hey Öskenbayış, bırakın! Hukuğu ne yapacaksınız. Öskenbayış, bırak! diye yalvarmış gibi. Sarhoşluk sonucu mu, bilerek mi yapıyor, farketmek zor. Arasına çırpınır gibi yapıp:

— Böyle miydi? Yakmayalım, hepsini yok etmeyelim! Ben şimdi ne yapacağım, diyor.

Ama bunlar pek ciddi değil. Kunanbay'a en çok yardımı dokunacak kişi o, hâlâ kendini ağırdan alıp fiyatını yükseltme niyetinde. Bu niyetini çoktan beri bilen Kunanbay, sonunda fırsat geldiğinde bundan sonraki hareketi kendi eliyle bitirmeyi düşünüp önceden plânlamış.

Az sonra kağıtların hepsi alev alev yanarak simsiyah kül yığını haline geldi. Mırzahan'la Kunanbay bu sırada sobayı kapatıp bakışarak sessizce güldüler. Mayır sandalye üzerinde uyuyup kalan insan gibi mayışıp gözlerini kapadı.

Kunanbay buna: "Hoşçakal" diyerek çıkıp gitti. Onlar gittikten sonra Mayır hemen kalktı. Hareket ve davranışlarına hakim. Başını kaldırıp çabucak daha bir başka konyağı dikip işe koyuldu.

Şimdiki yardımcısı bu evin sahibi Sergey, bu ikisi önceden plânladıkları gibi bahçeye çıkıp Sergey'in bir küçük garajını yaktılar. Garaj içinde Mayır'ın binip geldiği büyük kızak, azıcık yedek malzeme ve o kızak içerisine bırakılan keçe, kutu ve eski kağıtlar vardı.

Bu işten haberdar olan, yardım eden Sergey'in yetenekli "vefakâr dostu" Mışka idi.

Sergey kendi bahçesinde böyle yangın çıkarmakla Mayır'ın aldığı rüşvetini ve kanuna karşı işlediği suçlarını kapattı. Bu iş "Bak bana, bakayım sana" hesabıydı, Geçen sene Karkaralı'da hazinenin parasını Sergey yiyip ortaya çıktığında, Mayır böyle düzmece bir yangın çıkarmış kendisi tutanak tutup imzalayarak Sergey'i kurtarmıştı. Bu düzmececinin hepsi onun karşılığı oldu.

Bu gecenin ertesinde Sergey, kendi şehrinin ünlü rüşvet yiyicisi duvan* başına kendileri için malum yolla belge düzenletip evrakların yandığını Mayır'a tutanak tutturup onaylattı.

* duvan: Günümüzdeki kaymakam yetkisine sahip idareci.

Böylece aradan beş gün geçtiğinde Kunanbay'la Mayır ayrı ayrı Ombı'daki üst makama geldiler.

Üst makam idarecisi Kunanbay'ı geldiğinden itibaren yaklaşık on gün boyunca kısa kısa sorgulamaya alıp sonunda suçsuzluğuna karar vererek bıraktı. Mayır tam işini halledip duvana döndü.

Böyle yollarla aklanan Kunanbay, Karkaralı'ya geri döndüğünde, haberci "müjde" almak için Tobıktı'ya doğru gitmiş. Kunanbay, obaya dönmeye acele etmeden Karkaralı'da bir süre daha kaldı.

Mırzahan, Ombı yolculuğunu, Alçınbay obasına ve diğer sadık ahbablarına büyük bir macera olarak anlattı.

Onun anlattığına göre Mayır büyük bir düşmandı. Evrakları, hukuğu gösterip Kunanbay'a: "Bununla alaşağı edeceğim, yokedeceğim. Bundan nasıl kurtulacaksınız?" diye böbürlenip övünmüş, caka satmıştı. Mayır'ın böyle düşmanlığı üstüne, ahmaklığını, alıklığını da anlatıyordu. Ona inanmayan da yoktu.

"Gerçekten öyle" deyip başlarını sallayarak inanmışlardı. Bununla birlikte Kunanbay'ın "arslan yürekliliği, zekice taktiği" kendiliğinden hikâyeye dönüşüyordu.

Bu hikâye, ilk giden haberciyle Kunanbay obalarına allanıp pullanıp abartılarak yayılmıştı.

Mayır'la venmeyip artık idarecilerin hepsiyle tekrar buluşan Kunanbay, ilkbahara doğru dönmeyip artık idareciliğinin iadesi için çalıştı. Ama bundan sonrası ağa sultanlık değil.

Kar kalkıp yeşillik görünmeye, yer kurumaya başladığında Kunanbay, Karkaralı'dan ayrılıp Tobıktı'ya döndü. Şimdiki dönüşünde Tobıktı'nın starşını Maybasar görevinden alınmış onun yerine Kunanbay seçilmiş.

Bu haber de Kunanbay duvandan çıkmadan oba ve memleketine çoktan yayılmıştı.

IV

Bu ilkbaharda Abay'ın gönlü, tüm dünyanın canlılığından tüm insanın küskünlük, kıvancından uzaklaşmış bambaşka değişik gizli bir

sırrın peşindeydi. Bu sırrına tüm kalbi ve hayal duygusuyla dalmıştı. Dombırayla, n sırrını söyledi. Buna rağmen, dökülen şiiir yine de az. Söyledikleri gönlünün tamamı değil. Hatta çok çok az. Eğer gönlünün içini açıp dünyasını gören, dinleyecek, iltifat edecek bir yar olsaydı söylenip bitmeyen dilin dahi yetmediği güzel saz, dertli naz onda hayat bulurdu. Düşündüğünün hepsini ifade etmeyip nefesi tıkanmış gibi sıkıntılı çağında Abay allak bullak perişan vaziyette:

- Hay Allah, ben ne yapacağım şimdi? Kalem kısa, dil aciz! diyor-du. Gönlün hissettiklerini, hiç olmazsa başkalarını inandıracak kadar söyleyemediğine yanyor.

Bu söylenmiş, yazılmış şiirler hâlâ Abay'ın ruhunda, kendi benliğinde. Henüz ithaf edilen, adanan yere ulaşmadı. Ümit var mı? O da belli değil. Sadece müteessir olup heyecanlanıyor. Yalnız pempe dünyasındaki hayat ışığı kulağa açıkça gelip bir yakınlaşan, bir uzaklaşan şolpi çingirtısı. Atan tanın beyaz kızıl şafağı gibi dağılan kızıl ışınları. Siması bir türlü gözünün önünden gitmiyor. Unutturmuyor, bırakmıyor.

Havalar ısınıp karlar erimeye başlarken, şefkatli anne gibi kucaklayan güzel günler geldiğinde tahammül edemeyip atını eyerleyip binerek istediği tarafa gidiyor. Tek avuntusu sarı tazı. Obadan uzaklaşp bazen süratli koşturuyor. Tavşanı, tazının kendisi arayarak buluyor. Abay, onun ne yaptığını da bazen unutuyor.

Bazen sarı tazıyı kaybettiği, ara sıra birden aklına gelip seslenerek çağırıldığı da oluyor. Tazısı sık çalıkların arasından zaman zaman tavşanı sürüp düzlüğe çıkararak gönlünce kovalarken, Abay şaşırıp birşeyden haberi yokmuş gibi gözü takılıp kalıyor.

Yine bir ara, gözü önünde tavşanın üzerine çullanıp bekleyen tazıya bakmadan yanından dalgın dalgın geçip gitti.

Genellikle sahibi, atından inerek avı alıp yedirmez. Sarı tazı, artık şaşkın şaşkın durup sonunda Abay uzaklaşırken ilgisizliğinden yakınp havlamaya başladı. O da faydasız. Tazı bu davranışına bir türlü anlam veremeyip yerinde duramazken bir sahibine, bir tavşana doğru atılıp emeğinin bu kadar değersiz oluşu, ağırına gider gibi oluyor. Abay bunun da farkında değil. Bundan sonra sarı tazı, ümidini keşip sahibinin gerisinde kalarak, demin havladığı tavşanı parçalayarak tıka basa kar-

nı doydular. Ağzı burnu kan içinde, sahibinin peşinden yetiştiğinde Abay'ın vurdum duymazlığını farkettiler.

Ama o, gönlündeki melodik ritmi kesmiyor. Uzun, büyüleyici şarkıyı bütün ruhuyla severek söyler gibi devam ediyor.

Karşıdan esen serin yel, geçen seneden kalan sarı ködenin başını sallayıp dalgalanıp estiğinde Abay tımağını alıp kulağını vererek uzun uzun duruyor. Çıngıs'a, Tüyeörkeş, Karavıl tarafından esen yel de yakın bir sesi getiriyor mu acaba? Cennet rüzgarı gibi imrendiriyor mu acaba? Doğru gerçekten öyle.

Bir günü tekrar varlıkla sisler arasında, canlılıkla hayal arasında gibi bir düş aleminin kucağında yapayalnızken yanına bir atlı geldi.

Sakin kırdan tek başına gelen yolcu Abay'ı birden irkiltip kendine getirdi.

Baktığında yabancı bir adam. Genç biri. Abay çalırlığın kenarında yüksek bir tümsekte duruyordu. Yabancı yolcuya soğuk baktı. Ama o delikanlı gülümseyerek tanır gibi sıcak yüzle geliyor. Yaklaşınca Abay'ın adını söyleyerek selâmladı. Abay şimdi tanıdı. Tanır tanımaz, iki yanağı sevincinden kıpkırmızı kesildi.

Bu geçen sene, Togcan'ın obasından dönerken Abay'ın tanıştığı Erbol'muş. Abay onu bir an tanıyamadığı için mahçup oldu.

Ama Erbol, onun tanıyamadığını farketmedi.

- Avlanıyor musun? İtin nerede?

- İt burada... Demin sele sazlığında'ydı... diye Abay itini şimdi hatırlayıp arkasına baktı.

Sarı tazı bu arada sele sazlığından çıkıp geliyormuş. Erbol tazının haline bakıp gülüverdi.

- Tamam, iyi avcıymışsın! Böyle karnı tok itle ava çıkılır mı?

- Hayır, tok değildi!..

- Peki bu ne? Karnına baksana be kardeşim, ne yemiş? Demin yemiş diye etrafına bakıp döşündeki kanı görünce: İtinin avlandığının farkında bile değilsin. Bu tavşan yemiş! dedi.

Abay biraz sonra tazıyı bir kenara bırakıp Erbol'u başka bir konuya yönlendirdi. Onu bırakmayıp uzunca bir konuşmaya tutarak koyu bir sohbe dalıp obasına çağırıldı.

Erbol'un bir işi yok, serbest, oba oba geziyormuş. Abay'dan çok hoşlanıp beraber yürüdü.

Bu karşılaşmadan itibaren Abay, Erbol'u beş gün göndermeyip kendi obasında ağırladı. Çeşitli oyunlar oynadılar. Karşılıklı hikâyeler anlattılar. Her akşam şarkı söyleyip uzun eğlenceler tertip ettiler. O günlerde Abay kendi şiirlerini de söyledi. Erbol artık sırdaşı oldu. Hayatında ilk kez bu gence Abay kendi dünyasının kapılarını açtı. "Togcan'a ilet" diye.

Erbol, bundan sonra Abay'ın söylediği şiirlerin hepsini söyleyip genç yiğidin candan selâmını Togcan'a iletmek için ayrıldı.

Aradan aylar gibi gelen üç gün geçtiğinde Erbol, Cidebay'a tekrar gelerek Abay'ı yanına alıp Çıngıs'a, Tüyeörkeş'e doğru yöneldiler.

Abay'ın tek dileği bir kere başbaşa kalıp onunla konuşmaktı. Bu arzusunu Erbol, önce Togcan'ın yengesine; Asılbek'in hanımına söylemiş. Gönderdiği şiirlerini aktarmış. O yenge, Togcan'la sıkı fıkı çok samimiydi. Hayatında şimdiye kadar görüncesiyle diğer delikanlılar arasında çöçatanlık yapmamıştı. Ama bu defa ona da ilginç gelmiş. Erbol da söze usta, etkileyici, inandırıcı atak genç.

Nihayet o yengeyle Erbol başbaşa verip Togcan'a Abay'ın tüm şiirlerini duyurup sonunda bir defa görüşmeye razı etmiş.

Sabırsızlanan Abay, Tüyeörkeş'e nasıl geldiğinin farkında bile olmadı. Karanlık çökünce iki genç dağ içindeki Erbol'un obasına geldi.

Küçük fakir mıntıkada Erbol'un kendi evinden başka ev yokmuş. Bu kışlak Karavıl ırmağının bu tarafında. Süyindik mıntıkası ırmağın öbür tarafında, bir kilometrelik yerde.

Köpekleri havlayan, burunlarından boğum boğum dumanlar çıkıp kararan, bolluktan haber veren zengin oba.

Sahipleri Abay'a düşman yabancı oba. Oraya Kunanbay'ın oğlunun gitmesine müsaade yok.

Özellikle bu gelişine karşı kötülük ve sertliğini esirgemez. Adilbek, Asılbekleri bu bölgenin namuslu güçlü yiğitleri. Onlar düşman oğlunun niyetini anladığında tozu dumana katarlardı.

Onun hepsini dikkate alan iki genç, gece çökünceye kadar ırmağın bu tarafında beklediler.

Gece çöküp buluşma vakti geldiği zaman, Erbol ile Abay yaya

olarak öbür tarafa geçti. Oba uykuda, itler sakin.

Erbol usulca bahçenin kapısını açtıktan sonra Abay'ı deve ahırına alıp kendisi karanlıkta yoklaya yoklaya gitti.

Abay o karanlıkta kıpırdamadan nefesini tutarken, kendi kalbinin güp güp atan sesini duydu.

Az sonra Erbol tekrar gelip onu koltuklayıp fısıldayarak:

— Allah'a şükür! Asılbek bugün evde yokmuş! Şimdi onun otağına gireceğiz! dedi.

Abay, yavaşça selâm verip süslü otağa* girdiğinde, beyaz tenli yenge yatak yanında dururken Togcan da yerdeki yorgan üzerinde otuyormuş. Eşikten baş köşeye kadar serilen güzel kilim. Dam evin tüm duvarları tüskiyiz ipek halıyla kaplı. Beyaz ipek perde, büyük kemik yatağın yarısını örtmüş.

Abay selâmlaşmış durduğunda nazik yenge buna yaklaşmış tımağını ve elbiselerini aldı.

Togcan ilk saniyelerde çok sıkılıp yavaşça selâmlaşmış kızarıp bozardı. O an yüzü beyazlaşmış sarardı. Kalp çarpıntısıyla utanma duygusu karışık. Sanki bütün vücudundaki çarpıntılarla yüzünü kan basıp sırrını ortaya döküyordu. Erbol, gençler sıkılmasın diye:

— Ben ırmağın öbür yakasına gidip atla hazır bekliyorum! dedi.

Abay sessizce kafasını sallayıp izin verdi.

Yenge de çay hazırlama bahanesiyle dışarıya çıktı. O gidişle geri dönmedi.

Abay, başbaşa kaldığında önce çok sıkıldı. Ama dikkatlice baktığında Togcan daha da utangaç. Hatta narin, mahzun bir çocuk gibi. Kendisi de nereden başlayacağını bilemeden bir söz bulamayıp çok zorlanmış. Şimdi düşündüğünde, bu halde ikisi huzurlu geceyi boşa geçireceğe benziyorlar.

Bir süre sonra Togcan'a eğilerek bakıp:

— Togcan benim şiirlerimi duydun mu? Tüm sözüm size ithaf edilmiş, sizi özlemekten kaynaklanan sözlerdi. Önemseyip dikkati nazara aldınız mı? dedi.

* otağ: Kazaklarda yeni evlenen gençlerin baba evinden ayrılmış yeni ev kurması, bu eve otağ denir.

Togcan içinden: "Önemsemsem burada işim ne?" dermiş gibi. Ama yavaşça gülümseyerek:

— Duydum, Abay! Şiirleriniz çok güzelmiş! dedi.

— Ben şair değildim! Yalnız geçen sene sizi ilk gördüğümde, siz beni duygu dalgalarına saldınız. Ondan beri hiçbir zaman aklımdan çıkmadınız.

— Unutmadım diyorsunuz, ama ondan sonra bir kez dahi gelmediniz!

— Nasıl geleceğim! Boylar arasındaki durumu bilmiyor musunuz? Bir kez bile görüşmek ne kadar zor!

— Doğru! deyip, Togcan kızarıp gözünü aşağıya indirip ben sizi gördüm. Göçerken gördüm... farkında mısınız bilmiyorum!

Abay içinden büyük bir memnuniyetle:

— Togcan! Bravo ne kadar güzel söylediniz! Ben o zaman: "Durur musunuz, bir saniye durur musunuz!" diye az kalsın söyleyecek olup kendimi zor tutmuştum. Görmeden, görse de umursamadan gitti diye düşünmüştüm. Togcan, seni nasıl unutabilirim ki diyerek, Abay, Togcan'ın bembeyaz ince elini tuttu.

Togcan elini yavaşça çekip utancından sıkıldı.

Bu gece, iki genci birbirine son derece yaklaştırıp hasretlerini dindirdi: İkisi sadece göz göze gelip konuşmaktan başka bir arzu taşımadılar. İlk görüşmeleri bu olsa da, gönül kapılarını ardına kadar açtılar. Birbirlerini özleyen ve arzulayan insanlar olarak anlaştılar.

Tan ağaracakken yenge döndü. O çayı hazırlamaya başlayıp dışarı bir daha çıktığında Abay, Togcan'a yaklaşıp sessizce yanağından öptü. Togcan ateşler içinde kıpkırmızı kesilerek direnmek isteyip Abay'ın yanaklarını iki avucunun arasına alıp yavaşça geri çevirdi. Karşı koymanın değil, utanmanın ifadesiydi. Abay tekrar uzanıp sınıksız kucaklayıp Togcan'ın sağ gözünden uzun uzun öptü. O an Togcan da direnç belirtisi olmadı.

Delikanlı öperken Togcan utanıp sıcak yanağını yavaşça Abay'ın yanağına dokundurup çabucak geri çekti.

Abay:

— Güzelim! diye kucağını açtı.

Tam o anda yenge dışarıdan gelip:

— Hay Allah, Abay can. Zorluk olmasa iyiydi! İrmak geçiş yolunu bozmuş. Karavıl Irmağı yolu bozup gitmiş! Atın neredeydi? dedi.

Yengenin endişeyle getirdiği haber, aşk ateşi üzerindeki Abay'ı pek âlâkadar etmedi. Ama Togcan evhamlanıp tedirgin oldu.

— Ne diyor? Sudan nasıl geçeceksin. Abay, atın nerede? Bu tarafta nasıl kalacaksınız? diye sevdiğinin başına gelen belâ genç kızı iyice endişelendirdi.

Abay şimdi farkına vardı. Atı öbür tarafta. Kendisiyse yalnız. Üstelik Karavıl Irmağı da hırçın. Bu obada kalmak hiç mümkün değil. Biraz daha gecikirse yakalanacak. Yakalanmasa da özen boyunda tan ağarmasıyla dikkat çeker. O da hoş değil. Çünkü bu bölgede, özellikle özenin bu tarafında Abay'ı dost, yakın görececek biri de yok.

Bu durumu dikkate alıp özellikle kendisini iyi karşılayan genç hanımları tehlikeye atmayayım, diye Abay çabucak giyinip vedalaşarak çıkmaya hazırlandı.

Tam ayrılacakken yenge çapan örtüp kapıyı açarak önünden çıktı. Abay evde kalan Togcan'ın elini sımsıkı tutarak:

— Korkma Togcan! Bir yolunu bulup geçerim! Bundan sonraki haberleri Erbol'dan alırsın! dedi.

Togcan, Abay'ın göğsüne beyaz parmaklarıyla dokunup iyice yanaşıp:

— Güle güle, beni unutma! dedi.

Nazik, narin huylu iyi yenge Abay'ı karanlık ahırın içinden elinden tutarak kapıya getirdikten sonra:

— İşte Abaycan, yer dar, vakit az oldu. Gönüldaş dostlarının olduğunu gördün ya. Hatırla bizi. Bu ırmaktan dikkatlice geç! Güle güle! dedi.

Abay yengesinin koluna sarılıp:

— Yengeciğim, unutmayacağım! Ölse de unutmam bu iyiliğini! deyip vedalaştıktan sonra küçük kapıyı hafifçe aralayıp parmaklarının ucuna basarak gitti.

Abay'ın gönlü demin vedalaştığı aziz canlarla birlikte oldu. Onların yüzleri hâlâ gözünün önünde. Kalbi nur ışıklarıyla dolmuş, sonsuz bir sevinç, ebedi mutluluğun havası var.

Önünden gürül gürül akan taşkın sesi duyulsa da ona aldırıyor.

Artık bu taşkının yanına geldi. Dağ ırmağı, hiç durmadan darma-
lağın edip hırçın, coşkun su yatağını aşmış. Bazen taş şıkırtıları, bazen
de buz takırtıları içinde süratle çoşarak akıyor.

Kenarında durup vaziyetini anladı. Yaya geçmek mümkün değil.
Baktığında tan ağarmak üzere. Irmağın aşağısına doğru seyrek orma-
nın içine dalıp bir o tarafa bir bu tarafa yönelmeyi denedi. Bir çare bu-
lamadı. Geciktikçe şafak sökülüp etraf aydınlanmaya başladı. Halk uya-
narak dışarı çıkıp bu ırmağın akışını izlemeye gelecek. Özellikle dam
evde az uyuyan büyükler, erkekler önce gelecek. Süyindik obasının et-
rafında yaya yürüyen Kunanbay'ın oğlunu bulurlarsa, ne niyetle geldi-
ğini hemen anlarlar.

Abay, ondan da korkmadı. Yüreğini kaplayan sevinç duygusunu
bir kenara atıp paniğe kapılmadı. Genç olarak şimdiye kadar böyle sı-
kıntıyı yaşamasa da, Abay duygularına hakim oldu. Hatta çok gezip
çok şey yaşayan insan gibi şaşırmadı, yelkenleri suya indirmede.

Seyrek çalılıkların arasına yarım yamalak gizlenip duldaya girerek
Erbol'un kışlağı tarafına göz attı. Baktığında öbür taraftan sus pus için-
de o, aceleyle geliyormuş. Yönü çapraz yukarı doğru.

Abay: Erbol! Heey Erbol! diye seslendi.

Gelen Erbol'muş. Abay'a eliyle "eğil" diye işaret etti. Abay eğil-
medi, bekledi.

Karavıl Irmağı taşıdığı için etrafa yayılmıştı. Erbol beti benzi atmış
halde korku içinde o tarafa koşarak geldi. Abay'ı bu durumla kendisi
karşılaştırmış gibi eziklik duymuş. Abay korktu mu, diye de endişelen-
miş.

Ama Abay, bunun karşı yakasında durup sevinçle güldü.:

— Haydi kurtar! Şu Karavıl Irmağı, beni onlara teslim edeceğe
benziyor! dedi.

Erbol, yarın yüksek yerinden ırmak kenarına atlayıp Abay'a bağı-
rarak:

— Sen o çalılıkların arasında bekle. Şimdi geleceğim, korkma! di-
yerek geri gitti.

Az sonra Erbol kendi evinden devasa kızıl bir öküze binip geldi.
Abay, onun at getirmediğine şaşırıldı. Erbol geldikten sonra öküzü kam-
çılayarak suya indirdi. Öküz buzlu suya girmek istemeyip direndi. Er-

bol fırsat vermedi. Suya indikten sonra ilerledi. Su derin değil, ama buzu ve akıntısı kuvvetli. O buzlu suya karşı öküz güçlüymüş. Sürüklenmeden, yüzünü dönmeden yavaş gitse de yürüyor. Kenara yaklaştığında Erbol öküzün başındaki sicimi ileriye attı. Abay yakalayıp çekti. Erbol kamçılıyıp kenara çıktı. Canını ortaya koyarak tehlikeye girip Abay'a gerçek dostluğunu gösterdi. İki çizmesinin konuşuna kadar su dolmuş. Abay, Erbol'a sarılıp:

— Hey at nerede? Bu öküz niye? Atla niye gelmedin? demişti.

— At derken senin atını getirmedim. O oba şimdi kalkacak. Biz geçene kadar görürlerse etrafımızı kuşatırlar. Bizimki güçsüz baytal. Ve Allah'ın cezası, gece ahırdan çıkıp dağa otlamaya gitmiş. Demin gecikmemin sebebi buydu.

İkisi birlikte binerek kızıl öküzü geriye çevirdiler. Şimdi tembel öküz yürümedi. Tüm çabalarına rağmen yarım saat geçti. Cinleri tepesine çıkan Erbol, kızıl öküzün sülalesini, yetmiş yedi ata babasını sayarak çenesiyorulana kadar küfretti. Bir zaman öküzü bırakıp çalıklar arasından gizlenerek etrafına bakındı. Bu arada doğu yakası kızarıp bütün dünyayı aydınlatmış.

Allah'tan oba kalkmamış. Erbol etrafı kolaçan ederek koştu.

Abay'ın biraz durakladığı bir anda, Erbol semiz kara koyu gök kısağa binip geldi. Abay şaşırıldı.

— Hey bunu nereden aldın?

— Ses çıkarma, Süyündik'in çobanının kısağı. Burada otluymuş.

— Ee, şimdi çoban ne yapacak?

— Sen onu boşver!

— Koyunları ne yapacak? Çobanı yaya kalacak!

— Heey, çobanı bir tarafa, daha büyüğü yaya kalsa umurumda mı? Seni düşman eline mi bırakayım? Ne konuşuyorsun? Çabuk bin! diye hemen emir verip Abay'ı ayağından destekleyerek eyersiz kısağa bindirdi. Dostunun bu davranışına, bu sözüne Abay çok sevinip memnun kaldı:

— Yiğit Erbol! Ne kadar mertsin? Gerçek dost senmişsin... Unutulmayacak bir iş yaptın! dedi.

Bu arada Erbol, kızıl öküze binip başındaki sicimi Abay'ın eline

vererek:

— Abay, konuşmanın sırası değil, çek! dedi.

Gök kısırak buz üzerinde tıksırıp sallanarak, kayarak yürüse de düşmedi. Kızıl öküz de ardına takılıp sağ salım çıktı.

İki genç karşı tarafa çıkar çıkmaz öküzle kısırığı salıp yarın altından eğilerek aşağı doğru giderek, biraz uzaklaştıktan sonra düzlüğe çıktılar. Sonra Erbol'un evine geldiler.

Bahçeye ulaştıklarında, Erbol, Süyindik kışlağının yanında tepé başına çıkıp kısırığını arayan çobanı gördü.

— Hey, mavi kısırığın bugünkü hizmeti yeter. O koyuna bugün gitmiyor. Bugün de koyunlara yaya bak! diye dalga geçercesine güldü.

Abay eve girmedi. Dışarıda durup atını eyerletti. Erbol'dan son derece memnun, dostça vedalaştıktan sonra ırmağın aşağısına doğru yelerek gitti.

Kunanbay geldiğinde boyun bir kısmı kışlaktan keçe eve çıkmış. Her kışlağın yanındaki boş alanda birkaç ak ev, açık kahverengi evler görünüyordu. Yaşlısı ihtiyarı olan evlerin hepsi damdan çıkmayıp sadece gençler havadar keçe evleri kurmuşlar. Kuzular, botalar, buzağılar bahçenin civarında yayılıyor.

İlkbahardaki oba, bir elden çıkmış gibi taze kokuya, yeni hayata gebe. Güzel, rengarenk benekli kuzucuklar, oğlaklar gün ışığında hoplaya zıplaya sürekli meleşiyor. Yumuşacık yünleriyle iri kara gözlü botalar görünüyor. Yılkı içinde uzun kulaklı, kıvrıkcık yünlü sevimli kulunlar çoğalmış. Biraz büyümüş, tez boy atan buzağılar kuyruklarını dikip bir o tarafa bir bu tarafa koşup oynaklıyor. Dünya böyle hızla büyüyüp serpilen canlıları, yaşamı kucaklıyor.

"Yetiştiren, büyüten güzelliğin ahengi biziz". "Yokluğu varlığı çeviren yine biz" der gibi şenlik içinde etrafa neşe saçıyor.

Kunanbay'ın iki obası da Cidebay'a toplanmış. Her evde kısırklar sağılıyor, parlak kara sabalar* gece gündüz gübude güpüldetilerak yayılıyor.

Sadece Kunanbay'ın kendi obaları değil, tüm İrgızbay'ın Topay, Cuvantayak'ın da birçok obası Kunanbay'ı şaşaalı karşıladı.

* saba: Yılkı derisinden tüyleri kazılarak özel işlem gördükten sonra, kırmız veya ayran konulmak için hazırlanan kap.

Birkaç gün müjde için koşuşturan akrabalar, grup grup Kunanbay'a geldiler. Selâm verip konuk oldular, kalabalık toplulukları kendi obalarına götürüp gece gündüz ağırladılar. Bu seneki kış sükunet içinde iyi geçmiş. Kurutulmuş et bol. Besiye alınmış, Kunanbay'a sıbaga niyetine hazırlanmış semiz koyunlar, sağlıklı cabagılar* ve hâlâ emen taylar da vardı.

Varlıklı akrabalarının çoğunluğu bahsedilenlerden kesip Kunanbay'ı anne, hanımları, çocukları ve tüm akrabalarıyla çağırıldı.

Çocuğuna adadığı kökkaskasını Zere kesmiş. Künke'nin obasına götürüp Kunanbay kendisinin adadığı kökkaskasını da kesti. Bu iki gün içindeki kesim Kunanbay'ın halkı toplayıp hangi boyun kendisine yakın, hangisinin uzak olduğunu öğrenmek için gerekliydi. Bin bir zahmetle geri döndüğünde karşılamaya kimlerin geldiğini, kimlerin gelmediğini, kimlerin sevinip kimlerin sevinmediğini anlamak için gerekliydi.

Böyle bir şenlikte büyük ve küçük boyların önde gelen aksakal, karasakalları kaynaşıyorlar.

Güzün tarafsız kalan Kökşe boyu'nun başçısı Karatay, artık Kunanbay'ı karşılayarak himayesi altına girdi. Gece gündüz omuz omuzalar.

Geçmişte görevinden alındı, yenildi, idarecilikten, başkanlıktan alındı denen Kunanbay, artık sapasağlam dönüşüyle, starşın olarak gelmesiyle dedikoduları yalana çıkarmış.

Bununla birlikte Mirzahanlar'ın söyledikleri yiğitlik masalları da yediden yetmişe varıncaya kadar bu civardaki herkese ulaştı. Üstelik böyle tantanalı ziyafet, büyük şenlik, sıra sıra kesilen aksarbas, kökkaskalar yalnız dönüşün sevinci değil. Onun içinde ittifak kurmak, iyi dileklerde buluşmak, dağılanı tekrar toplamak, sıradaki harcı sağlamlaştırmak, özetle şan şerefi yeniden omuzlar üzerinde taşımak var.

Bunun gibi dışarıya gözdağı, içeriye ümit veren toylar iki haftayı geçti. Bu arada boy boy hepsi de kışlaklarından göçüp ilkbahardaki ovaya doğru çıkmışlar. Şimdi yavaş yavaş obalar, küzekteki gibi belirli aralıklarla yerleşmeye başlamış.

Hergün yoğun olarak gelen ziyaretçi, misafirlerin ardı arkası niha-

* cabağı: Beygirin henüz bir yaşına gelmemiş yedi sekiz ayı geçmiş yavrusu.

yet kesildi. O zaman ev ahali, çoluk çocuk Kunanbay'la başbaşa kalma fırsatını buldu.

Örte'nin içlerine yerleşen Ulcan'ın obasında Kunanbay iki üç gün konakladı. Künke'nin obası da buraya yakın idi. Abay bu günlerde farketti: Babasının saçında sakalında ak çoğalmış, yüzünün çizgileri belirlemeye başlamış.

Ulcan evinin öğle yemeğinde, Künke, Kудayberdi, Aygızlar da hazır bulundu. Kunanbay, Zere'ye bakarak onlara yönelik birkaç söz söyledi. Bunlar, uzun yoldayken aklına sürekli gelen, kafasını kurcalayan büyük meselelerdi.

Kunanbay, yalnızlığını bu kez çok iyi anlamış. İşe yarayan, yaradım edecek ağabeyi, küçük kardeşi yok. Çocuklara baksa, hepsi genç. Dahası çocuklarını evlendirip torun sevecek yaşa gelmesine rağmen, bu heyecandan kendini mahrum edip geciktirmiş. Artık sıra çocuklarının mürüvvetini görmeye geldi.

Bunu, Zere başta olmak üzere annelerinin hepsi sevinçle karşıladılar. Mürüvvet görmek istemenin işareti ne, sonucu ne? O büyüüp yetişen çocukları evlendirmek, torun sevmek. Sınırsız bir mutluluk içinde olduğu hissediliyor.

Sohbet esnasında Kunanbay: Alıan'tan, bu kez desteğim dünürden geldi. Has dostluğu, samimiliği onlardan gördüm, demiş. Açıkça bahsettiği Alşınbay, Tinibek. Ondan sonra Tobıktı içinde tahkikata gittiği yolda Tasbolat Boyu'nun içinde Baytas'ın iyiliklerini görmüş.

Önceleri ev ahaline malum değildi. O yolculuktayken tek başına almış olduğu kararları bildirdi. Baytas'ın genç kızı varmış. Onu Ospan'a söyletmeye niyetlenmiş. Böylece haylaz Ospan'a Baytas'ın Erkecan denilen kızıyla nişanı yapılmış. Ev ahali özellikle anneleri memnuniyetle gülüp, Ospan'ın ayağına vurulan bukağıyı kendine duyurmayı, açıklamayı düşündükçe keyiflenmişler.

Bununla birlikte Kunanbay şimdi Ulcan'ın diğer iki çocuğu hakkındaki sürprizleri de söyledi. Onun birisi Takecan hakkında. Geçen sene düğün sözünü alıp gelen Takecan yakın bir zamanda evlenecek. Kaynatası tarafı başlığı almış. Niye uzatıyorlar ki! Onun otağı kurulsun. İkincisi, özellikle burada oturanların üzerine titredikleri Abay'ı nişanlısına götürmek.

Kunanbay bu kez Alşınbay'dan söz almış. Bu ilkbaharda gerçekleşecek.

Gerçekten, diğer dünürlerine nazaran Alşınbay'ın yeri bambaşka. Onun kadim dostluğunun yanısıra, Argın içinde namlı, Kazıbek Tilençi'nin Alşınbay'ı. Bu civardaki Kazak'ın ondan daha büyük ervahı yok. Öyle obaya damat olmak, özellikle ırın ciberuv basit birşey değil. Bu dünya malının hepsini ortaya dökmek ve büyük masraf yapmak demektir.

Ama Kunanbay'ın bu kararını anneleri memnuniyetle karşıladılar. Yalnız Zere:

— Halk yaylağa çıkıp önu arkası genişledikten sonra gitmek daha uygun olmaz mı? demişti.

Kunanbay buna:

— Söylediğin doğru. Ama Alşınbay'ın yaz yaylağı gittikçe uzaklaşacak. Gidiş geliş mesafesi açılıp uzadıktan sonra yolculuk zor gelir. Sürülen hayvan da perperişan olur. Giden yaşlılara da zor gelir. Ve kış iyi olmuş, malı semireceğiz diye bir kaygımız yok, iyi mal aha şu günde de var. O zaman inşallah beş altı gün içerisinde hazırlanıp yola çıkınız. Sen gideceksin. Akrabana çocuğunu sen götürüver! diye Ulcan'a buyurdu.

Ulcan bunu memnuniyetle kabul etti.

Bu konu ortaya atıldıktan sonra ev ahalinin sohbeti, danışması, konuşması Alşınbay obasına mahçup düşmeden şanına yaraşır şekilde gidiş, götürcekleri hayvan, giyim kuşam, para pul, gümüş konusunda oldu. Bunlar, Kunanbay'ın talimatlarıyla açıklığa kavuştu.

Ev içi bu konudaki sözlerini ne kadar kısa kesmeye çalışsa da uzadı. Çünkü giyim kuşam olsun, âdet usûlü, çeyizi olsun hepsini bu arada konuşup açıklığa kavuşturmak gerek. Ulcan onların hepsini bir bir açıklamış.

Gidecek büyük baş hayvana sıra geldiğinde; yetmiş yılkı, otuz deve söylendi. Halk Kunanbay'ın kulasıyla cirenini; dilinden düşürmüyor. Alşınbay obasından esirgediği yok. Bu sebepten yılığın içine bir kula aygır, bir ciren aygırın sürüsü girsin. Başu bu olsun demişler. Bunun sonraki büyük hazırlık giyim kuşamın kumaşları.

Bunları almak için bu gece, Semey şehrine Izguttı ile Kudayberdi

gidecek oldu. Şehirde Tinibek'e danışarak dört güne kalmadan gerekenleri alıp bir an önce dönme emri verildi.

Büyüklerin böyle görüşmelerinde sadece genç olarak Kudayberdi vardı. Diğer gençler, daha sonra duydu.

Herkes kendine düşen görevi üzerine almış. Aygız ile Izguttı, Ospan'a giderek:

— Seni nişanladık! dediklerinde anlayamayıp:

— Nişanlı ne demek? Hanım mı? dedi.

Izguttı izah edip görüşünü sorduğunda Ospan hemen:

— Tamam, alacağım... getir! Bana hanım... lâzım! dedi.

Abay kendisiyle ilgili haberi sessizce dinledi. İçi buz gibi kesilip donakaldı. O anda Togcan'ı hatırlayıp ileride suç işleyecekmiş gibi bir hisse kapıldı. Abay'a deminki sürpriz haberi veren annesiydi. Ulcan, çocuğunun halini beğenmedi. Ama içinden:

— Galiba utandı! diye düşünmüştü.

Abay birkaç gün kafası darmadağın tek başına iyice düşündü. Nişanlı adayı aha burada hazır. Keza aynı şekilde Togcan'a da dama adayları var. Damat olmamak, evlenmemek olmaz. Anne babanın emrinde. Gitmeyeceğim diye söylenecek bir bahane de yok. Tüm kalbi tüm hayali Togcan'la dolu olsa da bu karara karşı gelmek de olmaz. Gönlü bir tarafta, bedeni bir tarafta, iki arada bir dereye kalan Abay nişanlısına doğru yol aldı.

YOKUŞTA

I

Ulcan, dünürünün obasına otuz kadar kişiyle gelmiş. Alşınbay, bunlar gelmek üzereyken suyu bol, geniş bir düzlüğe gelerek yerleşmiş. Kazıbek'in soyundan çoğalan obalar, komşu akrabaları olmak üzere kırk kadar oba birbirine yakın yerleşmiş.

Misafir geleceği için bu bölge kısrakları da kırmız için her senekinden önce bağlanmış.

Âdete göre Ulcan'ın başını çektiği büyükler, dünürün obasına da-

mattan yarım gün önce indiler. Ulcan yanına hanımlardan Kalika'yı, hizmetçi Katşa'yı almıştı. Erkeklerin büyüğü baş dünür Izguttı. Onlardan başka birkaç aksakal, şarkıcı, uşaklar da var.

Abay'ın yanındaki gençlerin sayısı on iki. Bunun çoğunluğu Irgızbay'ın gençleri ve şakacı Mirzahan'la uşak Cumagul. Kardeşi Takecan da var. Bu gruba Abay'ın bizzat çağırıldığı Erbol da katılmış. Yedi sezik günlük yol boyunca Abay'la Erbol'un arasında su sızmamış.

Ulcan, Alşınbay'a yüklü malla geldi. Yılkı, devenin yanısıra giyim kuşam, kumaş iki büyük atana yüklenip gelmişti.

Bu yüklü malın içine, geline çeyizlik için batsayı makpal, manat, duriya, şağı* ayrı ayrı konulmuş. Birer sandık bu kıymetli kumaşlar, diğer balyalar da dünürlerin armağanı. Çapan, kemzal, entari, çarşı. Ve adet usule göre dağıtılacak olan bir yığın hediye.

Başlığın en önemlisi, Alşınbay'a ayrılmış iri gümüş parçası. Bu sergi diye adlandırılırdı.

İki tarafın karşılıklı hediyesi birbirine yaraşır şekilde.

Bundan on sene önce Alşınbay obasına Kunanbay gelip söz alarak, Dilda'yı Abay'a nişanladığında, baş dünür Kunanbay'a Alşınbay'ın obası gümüş vermiş. O gümüşün adı; taytoynak, bu beşik camıdan küçüktü. Aslında hesaplanıldığında geleneğe göre değer bakımından hemen hemen aynı. Ama Kunanbay onu gözönünde bulundurmayıp Alşınbay'a onun verdiğinin daha âlâsını vermiş.

Kaynana, kaynatalar geldiğinden itibaren tüm ahali muhterem dünürlerinin nasıl bir cömertlikle geldiğini farketmiş. O gece Alşınbay'ın hiçbir şey esirgemediği, cömertliğe cömertlikle karşıladığı malum olmuş. Kudagiyle damada tahsis edilmek üzere üç beyaz ev ayrıca özenle kurulmuş.

O evlerin misafir yemekleri : kısırın semiz tayından, kunan koyun tuv koyunlardan, şişe geçirilmiş kuzulardan başlıyor. Alşınbay, Ulcan'ın oturduğu evin kapısını açtırıp dışarıya eğitilmemiş kula tayı, yanlamasına tutarak konuklardan dua istedi.

Abaylar, Alşınbay obasına bir kilometre kaldığında yay çizerek durdular. Şimdi Tobıktı'nın içinden Takecan, Mirzahan gibi yaşı biraz büyük gençler öne çıkıp haber vermeye gittiler. Abay ve Erbol'la bir-

* batsayı, makpal, manat, duriya, şağı: İpek ve kumaş çeşitleri.

likte üç delikanlı atlarından inip karşılayacak olan kızları ve gelinleri bekledi.

Bundan böyle damat düsturunun başlayacağını üzerine alan Abay, Erbol'a:

— Bu evlilik anne baba için de gençler için de sevinçli bir olay. Öyle değil mi? Öyleyse bu murada erene kadar damat ile nişanlınin yoluna âdet, gelenek, destur adı altında çeşitli zahmetlere girmek niye? dedi. Erbol buna güldü.

— Doğru söylüyorsun, zahmet olduğu gerçek. Tam şu an kim gelecek? Nasıl çetin yengelermiş, ne yaptıracaktıymış, diye ben de çekiniyorum doğrusu.

Damadın yanında duran gençlerden diğeri uşak Cumagul. O, çok önceden evlenmiş. Böyle zahmetlerin çoğunu görüp geçirmiş. Abay ile Erbol, tecrübeli biri gerek diye onu daima baş etmeyi uygun görüp yanlarından ayırmamaya karar vermişlerdi.

Cumagul, oba tarafına bakarak:

— Biraz sabredin, başında üki* yok diye problem çıkarırlar. Tımağını gözüne indirmesen yanaklarını tokatlarlar. İkiniz mi! Erbol'la ikiniz daha neler göreceksiniz. Dayanmaktan başka ne yapacaksınız!

Başa üki takmak bütün damatların adeti. Sadece bu değil, kızıl manat çapan ile yüksek ökçe, elbise giyip başkalarından farklı sivri tepeli tımağa üki takmak bu bölgenin bütün damatlarının geleneğidir.

Abay'a obadan çıkarken Zere ile Aygız böyle giyimleri hazırlayıp teslim etmişti. Yaşlı büyükanne genellikle Abay'ın dediklerini kabul etse de bu sefer aman vermeyip sıkı sıkı tembihlemiş.

— Ata babanın geleneği bu! Gittiğin boy seni ayıplamaz. "Babası damat, annesi nişanlı olmamış mı?" diye laf bize gelir. Giyin! diye tam ata binecekken Abay'a deminki damatlık elbiseyi giydirdi.

Abay o günü kendi garip halini bahşı gibi görmüş. Kendi obalarından çıkar çıkmaz Ulcan'a yaklaşmış:

— Hay Allah! Ben damatsam Boşan'a damadım. Tobıktı'ya, Taraktı'ya damat değilim ki. Yoldaki halkın hepsine ben damadım diye deli gibi ilân edecek halim yok! Uygun görürseniz vardığımda giye-

* üki: Puhu kuşunun tüyü.

yim, şimdilik kendi elbisemle gideyim.

Ulcan, bunu tasvip etmese de kabul etmişti. Abay, deminki bahşıyla sala benzettiği damatlığını hâlâ giymemiş. Ükili tımak, kızıl çapan heybede. Cumagul'un deminki söylediği o. Müstesna elbisesini giymemesine razı değildi.

Şimdi Abay'ın çekingenliğini farkedene Cumagul, daha bir zaman:

— "Pusatlanmış düşmandan korkmayan yüreğim, kız tarafına vardığında yengelerden korktu" diyen Barak'ın söylediği nerede? Korkmasına korkarsın! Sonuçta senin için iyi olmaz. Benim bildiğim bu, diyerek Abayları güldürdü.

Erbol, buna önceki dileklerini tekrarlayıp:

— Kısaca nerede selâmlamak, ne zaman kalkmak, ne zaman tımağı çıkarıp oturmak gerektiğini kendiniz izah edin! diye rica ediyor.

Abay, Erbol'un başka bir meseleyle ilgilendiğini farkedip düşünceye daldı. Bugün Abay'la beraber damadın geçeceği dar kapıyı ve tüm engelleri bu da geçecek. Bütün bunlarla kafası meşgul. Hatta Abay'ın düşünmediklerini onun hesabına düşünüyor. Bu da dostluğun işareti. Herşeyiyle Abay'a destek olması. Fakat bu Erbol ile önceki Erbol nerede? Şimdi iki farklı insan gibi görünüyor. Öyleyse hangisi yakın, hangisi değerli?

Bu akşama kadar Abay'a kalırsa, bu Erbol, kızıl öküze binerek taşkını ırmaktan onu kurtarmak için gelen Erbol, şimdi kendisinden çok uzaklarda gibi.

Bu kez beraber çıktıkları günde Erbol, Abay'a değişik bir selâm getirdi.

Togcan, bunun Abay'ın nişanlısına birlikte gideceklerini duyup:

— Ay batmış gibi hayal kırıklığına uğrattı ya! Öyle olsa da yolu açık olsun! Güzellikler onunla olsun, selâm söyle! dedikten sonra Erbol giderken mendille gözyaşını silip ağlayarak kalmış.

Bunu duyduğundan beri Abay bir türlü rahat edemedi. Kendisini de bir emir peşinden gelip mecburen sürüklenir gibi görünüyordu. Bu haldeyken damadı bekleyen, karşı taraftan gelen gülüşmeler bir anda duyuldu. Hanımların gülüşü. Hemen ardından şolpıların çingirtüsü geldi. Damadı karşılayan kız, gelinlermiş. Kalabalık grup. Ak yemenili genç hanımlar ükili kamşat börtü kızlar göründü. Etrafa koşuşturan

çocuklar da çok.

Abaylar toplanıp duruyor. Yaklaştıklarında, genç hanımların ön sıralarının ortasında gelen birileri:

— Abay hangisi?

— Damat hangisi?

— Hepsinin giyimi niye aynı? Neden damat gibi giyinmemiş? diye yaklaşarak selâmlaşmaya başladılar.

Abay bu sözleri işittiğinde çekinip sıkıldı. Şimdi biraz kendini toparlayıp gülerек:

— Hangimizi uygun görüyorsanız o Abay olsun! dedi. Hanımlar gülüşükten sonra Abay'ı tanıdılar. Tanır tanımaz bir hanım:

— Tamam ışığım! Tobıktı tumağını memleketinde giyersin. Bizim memlekette damat tumağıyla gezmen gerek! dedi.

Bu vaziyeti alaya alıp şakaya döken hanımlar damadı ve elbisesini sordular. Cumagul dayanamadı. Atının kancıgasından heybesini çözüp aldı:

— Pekâlâ. Giy dediğimde kabul etmedi. Alın siz ikna edin! Bütün elbiseleri aha şu benim kancıgamda diyerek hanımlara uzattı.

Bu arada hanımlarla birlikte gelen çocuklar damat ve yanındaki delikanlıların atlarına ikişer üçer binip koşurdular. Abay'ın bindiğı ak yeveli sarı yorga at. "Damat atıyla gül taşı" denen âdet gereğı, ak yeveli ata artık göz açtırılmayacağı malum.

— Yorgaymış ya!

— Off, çok rahatmış! diye binen üç çocuk mahmuzlayıp ileri atıldılar. Alşınbay obalarına damat ve tüm hanımlar yaya geldiler.

Damat için ayrılan ev, özel beyaz bir evmiş. İçerisinde eşya, sandık çok değil. Geniş kalsın diye boş tutulmuş. Ama evin keregeleri* görünmüyor. Uvıkın** bükümlü yerine kadar tutulmuş yepyeni ipek halı. Açık renkli boyaları, ince ustalıkla desenleri ev içine kızıl yeşil bir güzellik sunuyor. Kapıdan köşeye kadar yayılmış değerli kilim manat makpalla işlenmiş büyük büyük sırmaklar***. Onun üzerine kat kat

* kerege: Keçe çadırın ağaçtan yapılan taşınabilir yan duvarları.

** uvık: Keçe çadırının üst tarafına konulan uzun ağaç.

*** sırmak: Keçe işlemeli halı.

koyulmuş yeni yorgan, kırlentler. Takım zerzavatıyla sağ tarafta güzel kemik yatak var. Tahminen on beş kat ipek kıvrımların üzerine kuştüyü yatak büyük beyaz yastıklar şağı yorganlar üstüste dizilmiş. Mavimsi, kızılımsı renkli dantel şımıldık* yüksek yatağın üzerini perdeliyor.

Abay bu yatağın önüne gelip oturduğunda iki tarafına Erbolları oturmadı. Baldızlar, yaşıt kızlar, görümce, baldızlar oturdu.

Onların yukarisına Erbol, Cumagulları yerleşti. Onlar da tek başına kalmadılar. Yanlarına büyük küpeli, kamşat börklü yaşı biraz geçkin kızlar karışık oturmuşlar.

Damat tarafı yerlerine alışmaya çalışırken demin kendilerine refakat eden genç hanımın üçü eve gelip:

— Şımıldık, şımıldık indir! dedi.

Abay'ın, yanındaki beyaz tenli kız sıçrayıp atlas şımıldık hışırtılarıyla indirdi. O arada genç hanımlar kapıyı ardına kadar açtı:

-Buyrun, buyrun! diyerek dışarı seslenip damat tarafına baktılar. İşte çocuklar! Büyükler kaynanalarınız geliyor! dedi.

Abay, Erbol, Cumagul ve yanlarındaki tüm kızlar yerlerinden hemen ayaklandılar.

Şımıldık indirilmiş. Ev içine üç büyük hanım girdi. Ortada Abay'ın büyük kaynanası; Alşınbay'ın şişman, esmer hanımı.

Yanındaki orta yaştaki ak sarı hanım Abay'ın öpöz kaynanası, Tüsip'in hanımı.

— Anneler, aha görümlük!

— Görümlük hani!

— Yoksa damadınızı göstermeyeceğiz, utanır! diye önceden gelen hanımlar güler yüzle şımıldık kenarından tuttular.

— Alınız! Görümlük sizlerin! Ama bize çocuğumuzun yüzünü gösterin, alın! diye büyük hanım eline çerezi aldı. Bu arada atlas şımıldık ardına kadar açıldı. Damat bu arada baş eğip hürmetle selâmlıyormuş. Büyük Hanım:

— Ömrün uzun olsun! Yolunuz aydınlık olsun ışığım! diye çerezini saçtı. Saçtığı bir tabak kaysı, kuru üzüm, bayram şekeri.

* şımıldık: Yatak üzerine çekilen perde.

Kendileri bu obanın çocukları olduğu için eğilmeden Abaylara gülerek bakan kızlar, çerezi toplamaya koyuldular. Gülüşme dalaşma içinde topluyorlar.

— Gelişin hayırlı olsun! Mutluluğun ebedi olsun yavrum Abay! diye Abay'ın öz kaynanası da dileğini söyledi. Damat tarafının bir cevap vermesi zorunlu değil. Onlar sessizce süzülüp duruyorlar.

Bu arada iki kaynana yaklaşarak Abay'ın yüzünden öptükten sonra fazla beklemeden çıkıp gittiler.

Abay, bu akşam bu haline bir türlü alışamayıp canı bir hayli sıkıldı. Uzun tımak gözüne inip terletip rahatsız ediyor.

Özellikle en sıkıntılı anı; gelenin gidenin, kapıdan bakanların, aralayarak bakanların, dizilerek etrafında oturan kızların hanımların tekrar tekrar Abay'a bakarak gözlerini ondan ayırmamaları.

— Damat yakışıklı mıymış?

— Kızımıza yakışıyor muymuş?

— Nasıl oturuyormuş? gibi bakan yabancı gözler.

Yiğidi yiğitten ziyade gelin etmiş gibi, başkasından farklı elbiseler giydiren ortaya çıkararak " İşte, bunu görünüz!" der gibi.

Damat tarafı biraz oturup çay içene kadar rahat edemedi. Cuma-gul, Erbollar ev içinde herkesle, şakalaşmak yerine, yalnız yanlarında ki kızlarla ciddiyet ve edep çerçevesinde konuşuyorlar.

Abay demin eve girdiğinden bu yana, kendisinin yukarısına oturan iki üç tatlı, güzel kızın yüzüne bakıp bir şeye hayran kaldı. Bu kızların yüzleri son derece beyaz yanakları da açık kırmızı bir renk almış.

Abay bu tarafın âdetlerini bilmiyordu. Karkaralı bölgesindeki Boşan'ın yetişkin kızları yüzlerine allık sürüyormuş.

Çaydan sonra damat evine, Takecan, Mirzahan gibi, başka eve ayrılan yaşça büyük gençler geldi. Onlarla beraber şarkıcılar, eğlence arkadaşları ve bu obanın gençleri de evi doldurdular. Evin havası, bu grupların gelmesiyle neşelenip şen şakrak sesler, çoğalış şaka gülüşlerle bir anda değişti.

Damadın etrafını çevreleyen genç hanımların sayısı bir hayli fazla. Böyle eğlenenin tam ortasında olması gereken nişanlısı Dilda hâlâ ortalıkta yok.

Abay'ın bu gelişi, urun gelişi*, bohça getirilişi, bazen de eşik görmeye geliş, el tutma diye de adlandırılır. İlk geliş bu. Diğer geliş gibi değil, damadın bu defa ilk günlerde çok şeye tahammül etmeyi bilmesi gerek. Bunun da en önemlisi, nişanlısını kolay kolay kendisine göstermeyecek olmaları.

İki tarafın görüşen anlaşılan anne babalarının önce bu gelişin büyük toyunu yapmaları gerek. Toy kolay değil. Bütün hazırlıklar yerli yerinde yapılır. Bu toyun arkasından ancak el tutma gecesi düzenlenecek.

Böylece Abay'ın yalnız ilk günü değil, daha iki gün geçene kadar kendi nişanlısının nasıl ve kim olduğunu hâlâ gördüğü, bildiği yok.

Bunların geldiği günün ertesinde sadece Erbol gidip Dilda'yla yüz yüze görüşüp geldi. Nişanlısının yüzünü, tutumunu Erbol söylemek istemişti. Kendisi Dilda'nın güzelliğini takdir ederek sevinip gelmiş. Ama Abay konuşurmadı. Lafı başka bir tarafa çekti.

Gençleri bekleten toy, Abayların geldiği üçüncü günde olacak. Bugün Abay'ın oturduğu eve gelip giden hanımların sayısı oldukça fazlaydı. Sabahtan beri pek çok grup grup yaşlı kadınlar, hanımlar, kızlar, asabi yengeler de geldi. Hepsine süzülüp selâm vermekten Cuma-gul ile Erbol usanmadı. Abay'a daima tekrar tekrar:

— İşte kalk!

— Aha yine geldiler!

— Hadi dikkat et! deyip sürekli telâşla kaldırıp eğilerek selâmlamayla geçti.

Damat evinde bu günü, devamlı söylenen şarkı, neşeli gülüş, durmaksızın çerez saçılması, aralıksız getirilen kırmızı, çayı eksik olmayan sofraya kuruluyor.

Öğleye doğru etleri iştahla yedikten sonra dışarıdan:

— Toy! Toy başladı!

— Ata, ata binin! denen bağrıışmalar duyuldu.

Abay'la beraber evdeki erkeklerin hepsi dışarıya çıktılar. Damat tarafının hepsi eyerli olarak kermedeymiş.** At üzerindeki oyun eğlenceleri toplulukla birlikte seyretmesi için damada da izin verilirdi.

* urun keliv: Yiğidin nişanlısına getirdiği hediye.

** kerme: Germe, at bağlanması için çekilen ip.

Kız ve genç hanımlar obada kalırken, Abay kendi arkadaşlarıyla on, on beş kişilik ayrı grup halinde atlanıp sağa sola yürüyen kalabalık grubundan ayrıca kenara çekildi.

Damatla dünür tarafı, erkenden hazırlanıp atlanmışlar. Abay, Alşınbay'ın obasından biraz öteye çıkıp Erbol'la başbaşa durup bu geniş düzlükteki obaların konuk ağırlama manzarasını izledi.

Bu toy, Alşınbay'ın büyük toy yapacağını dediği bir şöleniymiş. Toplanan konukların atları grup grup. Bölük bölük topluluğu andırıyor. Yalnız o atların kendisi de büyük yılık sürüsü gibi. Özellikle büyük bir işaret, toy için dikilen evler. Onların sayısı elli, altmış civarında. Alşınbay obasından bir kilometre yukarı, sık yeşil otlığın ortasında uzunlamasına iki saf olarak dikilmiş. Mutfak kısmı o evlerin yanında değil, demin Abayların çıktığı obanın kenarında.

Şu anda bu mutfak tarafından uzaktaki konuk evlerine doğru hizmetçiler gidiyorlar. Hizmetçilerin hepsi at üzerinde. Başlarını yarıya kadar beyaz bezle bağlayan aşçılar yirmi kadar.

Bir başka saltanatları: Bu yiğitlerin hepsi de yorgaya binmiş. Atları kan ter içinde, hepsi şimşek gibi koşan istisna atlar. Yirmi kişilik hizmetçi, misafir evlerine doğru Alşınbay obasından seri olarak koş-turdular. Ellerine çifter tepsi alan delikanlılar atların dizginlerini dişlerinin arasına almış. Arkalarında yaşı biraz geçkin tecrübeli hizmetçiler de var.

Onlar servis yapanların atlarını kamçılıyıp sürüyorlar. Pratik, eli çabuk servisçiler at üzerinde kendinden emin olarak tepsilerin, sorpa* tuzluğunu dökmeden sunup konuk evlerin önlerine sıra sıra duruyorlar. Ev önünde duran sorumlu hizmetçi aksakal, karasakallar bu tepsileri çabucak alıp evin içine götürüyorlar.

Böylece kazandan yeni indirilmiş etler, bir elden bir ele süratle el değiştirip soğumadan, buharı gitmeden anında ulaşıyor.

Misafir evler alışlageldiği şekilde çokça yediler. O evler ile mutfak arasında yirmi servisçi bir değil, iki değil defalarca yorgalarını terletmişlerdi. Bu ağırlama Abay'lar evdeyken başlamış ve şu an bunlar dışarıya çıkıp uzunca bekleştikleri halde hâlâ devam ediyor.

Konuk evlerin içinde her yere yerleştirilmiş kımız dolu sabaları

* sorpa: Et suyu.

ndibini çalkalayıp deminki tepsileri boşalttıklarında, misafirler ancak atlarına binmeye başladılar.

Dışarıdaki geleneksel oyunlar, at yarışı, kökpar, serke tartuv,* tenge aluv,** güreş hepsi de bu gün oldu. Oyun sona erip hava kararıp dağılacak zamanda Alşınbay'ın toyundan dönen yaşlılar:

— Toy da toymuş canım!

— Gelen başlığa uygun olarak Alşınbay da sel gibi akıttı.

— Damadın katıldığı toy, tam bir şölen havasında geçti, deyip överek dönmüşler.

Bu akşam, Abay ilk kez nişanlısını gördü.

Damadın evini bu akşam halk doldurup taşırmuş. Şimdi burada Alşınbay, Ulcan ve Izguttı başta olmak üzere dünür başları da tıklım tıklım. Abayların önüne şımıldak indirilerek büyüklerden gençleri ayırıyorlar.

Ev içinde konuşan da gülen, açıktan ses çıkaran da baş köşedeki büyükler. Şımıldık içinde sadece fısıltularla hafif gülüşmeler var. Orada da bu obanın kızları gülüyor.

Bu halde biraz oturduktan sonra, kapı tarafında kıpırdanma başladı. Eşiğin kenarına yakın oturan genç hanımlar kalkıp şımıldıklı kapıya doğru girerken dışarıdan bir grup kız girdi. Onların ortasında başına kırmızı ipek çapan örtülen, yüzü kapalı nişanlısı var.

Abaylar, Dilda'nın sadece endamını gördüler. O ayakkabılarını çıkartırken beli ince, boyu uzun göründü.

Abay'ın aşağısından yer ayrılmıştı. Nişanlısı bu araya gelip çapanını başından almadan damada biraz yan dönüp ilişip oturdu.

Abay selâmlaşırız zannetti. Nişanlısının kendisine döndüğü de yok. Bu nedenle ikisi de selâmlaşmadı.

Dilda'nın gelmesiyle yemek hazırlanıp baş köşede de şımıldık içinde de yemekler yendi. Ama damatla nişanlısının yemekten tattıkları yok. Bu yemeğin ardından yüzü Abay'a görünmeyen bir molla, nikah duası okudu. Soğuk su bulunan bir kâse baş köşedeki insanları ge-

* kökpar, serke tartuv: İki tarafa bölünerek at üzerinde oğlak veya keçi derisini çekerek oynanan oyun.

** tenge aluv: At üzerinden yerden gümüş alma oyunu.

çip Abay'a sunuldu. Abay yudumladıktan sonra Dilda'ya uzattı.

Yemeğin arkasından iki yenge hafiften gülüşmelerle gelip Abay'la Dilda'nın önüne oturup ikisinin de sağ ellerini alıp birbirlerine tutturdu. İki elin arasında dalgalanan bir kat ince ipek var. Onun üzerinden el tutuşturuyorlarmış. Abay, Dilda'nın ince parmaklarını uzunca tutmuştu. Önünde oturan bir yenge takılıp Abay'ın elini çekerek:

- Dur bakalım, yapışıp kaldın! Şöyle biraz geri dur! Saçlarını okşa! dedi. Yakın oturan kızlar gülüştüler. Yenge Abay'ın elini kendisi kaldırarak uzatıp Dilda'nın arkasındaki çift örgülü saçlarına dokundurdu. Abay'ın elinin altında deminki ipek hâlâ duruyor. O ipekle Abay, bir iki kez okşadı.

El tutturmak, saç okşamak gibi malum gelenekler de böyle. Saç okşamadan önce damat tarafından verilecek büyük hediye olur. Deminki Abay'a takılan açık yürekli yenge, saç okşaması için Ulcan'dan kendi ödülünü almış.

Nikahla toy âdeti tamamlanıp sonra büyüklerin hepsi seslice dua ettikten sonra herkese dönerek:

— Hayırlı uğurlu olsun!

— Ebedi mutlu olsunlar!

— Kutlu olsun! dediler. Şımıldıktaki Abay ile Dilda'ya ata ananın dilekleri idi. Bundan sonra tüm büyükler bir anda ayaklanıp çıktılar.

Onların arkasından, gençler de bu akşam fazla oturmayıp erken dağıldılar. Damat ile nişanlısını başbaşa bırakma hazırlığıydı.

Abay şimdiye kadar Dilda'yla konuşmadı. Birbirinin yüzlerini de iyice göremediler. Sadece kapıdan gelip şımıldık içine girip Abay'ın yanına otururken Dilda yüzünü açmadan Abay'a aralayarak bakmış. O da kısa bir anlık görmüş.

Ev içi boşalınca deminki saç okşamayı yaptıran yenge Abay'a:

— Tamam, şimdi biz yatak sereceğiz. Sen biraz dışarıya çıkıp hava al! dedi.

Bu söz, Abay'a fütursuz ve dokundurucu geldi. Ama oyalanmadan yerinden kalkıp dışarıya çıktı. Evin civarından da herkes dağılmış. Sağdıç Erbol da gitmiş. Abay tek başına. Gece aydınlık değil, acaba bulutlu olduğundan dolayı mı zifiri karanlık? Damat tek başına sallana sallana uzaklaşıyor.

Dilda'nın da kız arkadaşları ayrılmış. O deminki iki yengeyle kalmış. Bir yengesi onu yanına alarak çıkıp gittikten sonra ikinci yengesi büyük yatağı düzenleyip şımlıdığı indirerek yeri hazırlamaya başladı. Dilda'yı yanına alıp çıkan en samimi yengesiydi. O Dilda'ya sarılarak:

— Ey nazlım, damat nasılmış? Beğendin mi? diye sordu.

Dilda'nın çekindiği yok:

— Nereden bileyim? Kara kalasın teki! diye apaçık gözü tutmamış gibi söyledi.

- Bırak, dikkat etmemişsin sen. Esmerin yakışıklısı! diye yengesi gönlüne su serpti.

Geceleyn tek başına olan Abay'ın gönlü şimdi de kararsız. Kalbine bir küskünlük, bir pişmanlık çöreklenmiş gibi. Ayakları geri geri gidiyor, isteksiz ve tadı kaçmış.

Bütün bu damatlık olayını tekrar gözünün önünden geçirdi. Mal mülkle, saltanatıyla, eş dost ve hizmetçileriyle dünürlük için damat olarak geldi. Bunda da, misafir yemeği, ağırlama, toy, şan şeref eksik değil. Ahenk içinde. İyi dilek ve hayır dualarla dolu. Hepsi kimin için? İki gencin bahtı, mutluluğu için diyorlar. Ama şimdi iyice düşündüğünde onlar için değil. O büyüklerin kendi düşüncesindeki narinlik, saygınlık ve gelenek için.

Fakat Abay'la Dilda'ysa hâlâ birbirlerinin yüzlerini görmemişler. Bu büyüklerin umurunda bile değil. Damatla nişanlısının ilk defa anlaşıp görüşmesi, sadece şu serili yatakta olacak.

Abay'ın okuduğu kitabı çok. Aşık, dost, asil, yar gibiler, bunun şimdiye kadar lekesiz kalbine son derece yüce, tertemiz birşey gibi görünüyor. Işınları karşısında büyülenen, düşünce ve hayallerini sürekli meşgul eden Togcan, ne kadar uzakta. Bulut gibi yükseklerle tırmanıp hayali gözünün önüne gelmiyor muydu?

Şimdi bunun yarının, bu kadar zahmetli gelenek, alışlagelen görenerekler içinde buna son derece basit gelmesi neden? İkisini hayvan gibi kavuşturan eller ne kadar çirkin!

Ne kadar duygusuz ve kabaca! Abay bu düşünceler içerisinde gönlü soğuyup hayal dünyası kararır allak bullak oldu. Kalpte cılız narin ışıklar körelip sönmüş gibi oldu. Ayaklarının nereye götürdüğünün farkında da değil. Bir ses duydu. Bir de baksa ki deminki yengelerinin

birisi onu izleyerek gelmiş.

Gülüp şakalaşarak:

— Hayrola, nişanlını kendini ağırdan mı satıyorsun? Niçin o kadar beklettin? dedikten sonra eve götürdü.

Yatak seren yenge işini bitirdikten sonra gitmiş. Dilda'yı yanında getirip evin yanına bırakarak Abay'ı aramaya gitmiş.

Abay eve girdi. Şımlılık indirilmiş vaziyette yatak hazır duruyor. Yengesi Dilda'yı içeriye almadan Abay'ın elbiselerini çıkarmasına yardımcı oldu. Dış giysilerini kendisi çıkarmıştı. Yengesi onları askılığa asıp tam ayakkabısını çıkartırken töreyi hatırlattı.

“Çizme çıkarma” denilen alınacak bir hediye daha var. Yengesi damadın çizmesini çıkardıktan sonra bir hediye alır. Abay'ın cebine, annesinin koyduğu para vardı. Abay utana sıkıla o parayı yengesine verdi.

Abay, soyunur soyunmaz yatağa girip yorgana sarılarak yatakalı. Dilda, hâlâ eve girmede. Dışarıda arasına çingırdayan şolpi sesi duyuluyor. Bu da âdet olsa gerek. Hiç olmazsa lamba yanarken girseydi. Yenge, Abay'ı yatırdıktan sonra lambayı alıp dışarı çıkınca kapıyı açarak Dilda'yı içeriye soktu.

Nişanlısı karanlıkta, mahrem işe yüzü kızarıp kendiliğinden geliyor gibi. Abay, tüm olanlar karşısında artık sabrı taşıp ne olacaksa olsun, der gibi yalnız yattı.

Ama, Dilda'nın tüm hareketlerini hissediyor. O yeleğini çıkarttı. Ayakkabılarını çözdü. Yatağa geldi. Çekinmeden doğrudan gelip yorganı açıp yerini sıvazladı. Abay, yatağının kenarında yatıyormuş. Damadın nasıl yattığının farkına varamamış. Boğazından kırılarak çıkan sert sesle nişanlısı:

— Öbür tarafa kaysana! dedi.

Uzun zamandan beri sayısız töre uygulanıp fidan gibi yetiştirilen, gözbebeği gibi korunan iki sevgilinin ilk konuşmaları buydu. Abay ürkmüş gibi silkinip hemen öbür tarafa kayd.

Şu anda Abay'ın gönlü ne kadar soğuksa, Dilda da onun gibi isteksiz. Âdet, gelenek olmasa tam bu anda o da Abay'ı yadırgıyor. Bunun yanısıra sen Kunanbay'ın oğluyun ben de Alşınbay'ın kızıyım, der gibi mağrur.

Herkes gibi nazlandığı, cilvelendiği yok. Yengeler ne buyurduysa onu yaptı.

Bu geceden sonra Abaylar, Alşınbay obasında on beş gün kaldılar.. Ulcan, on gün geçtikten sonra geri döndü, damat tarafı ise beş gün sonra yola çıktı.

Ayrılacakken Abay'la Dilda birbirlerine alışmışlar. Arasına şakalar da yapıyorlar. Dilda, Abay'a sevimli, güzel göründü. Dilda da, Abay'ın boyuna, posuna alıştı. Ama ikisi de içlerinden birbirlerine iyice ısınamadılar.

Büyüklerin çetin birşey diye tanımladığı hayat köprüsü urın baruv* ise, Abay bunu geçti. Ama genç yüreğini ateşin alevleri sarmadı. Aksine bazı şeyler aydınlanıp eksiklikleri gönlüne gömerek döndü.

II

Abaylar geldiğinde halkın hepsi, Çıngıs dışında yayladaymış. Kendi obalarının bir ucu Döngelek mekânında oturan Künke'nin obasına dayanıyor. Kunanbay oradaydı. Obasını kalabalık halk doldurmuş. Abaylar topluluk içindeki Kunanbay'a gelerek selâm verdiler.

Kunanbay, Ulcan geldiğinde karşılayarak olan bitenden haberdar olmuştu. Abay'a hal hatırdan başka birşey sormadı.

Ama Kunanbay, Abay'ı kendi obasından göndermedi. Bütün arkadaşlarıyla beraber misafir edip ağırladı. Sevdiği kardeşinin yetişip büyükler arasına katılarak evlilik safhasına gelişine, Kudayberdi'nin sevindiği yüzünden okunuyordu.

Abay'la, Erbol'a Boşan'ın âdetini, törelerini sorup böyle bir durumla ilgili geleneğe göre dünür tarafından çam sakızı çoban armağanı olarak getirdiğiniz yeni şarkıları söyleyin, diye ısrar ettiler.

Abay'la Erbol bu gece çok şarkı söyledi. Şarkıya başlamadan önce Abay:

— Karkaralılar bizim memlekettekilerden daha da iyi şarkıcıymışlar! demişti. Kudayberdi gülerek:

— Karkaralılar mı şarkıcı yoksa nişanlısını yeni görüp gelen damadın gönlü mü şarkıcı? Kaynata tarafına göz kırpmadığını kim nere-

* urın baruv: Yiğidin nişanlı tarafına gitme töresi.

den bilsin? dedi.

Evdekiler, Kudayberdi'ye katılarak beraber güldüler. Abay eskisi gibi değil, bu defa ağabeyiyle inatlaşıp:

— Doğrusunu söyleyeceğim Bake! dedi. Abay, Kudayberdi'ye “Bake” diyordu.

— Hayır, sen Karkaralıları savunmaya çalışma, şarkılarını söyle!

— Evet bu doğru! Hakikati şarkı ortaya çıkarsın! Gel Erbol, diyerek Abay başladı, Erbol da ona eşlik etti. İkişi ahenk içinde yumuşak melodik şarkı “Topay-kök”ü söylediler. Tobıktı'nın duymadığı bir şarkı. Abay, kendi şarkılarının evdekileri etkilediğini farkedip:

— Şimdi, bu şarkıya ne diyeceksiniz? dedi.

Evdekilerin hepsinin hoşuna gitmiş. Onlarla birlikte Kudayberdi de:

— Güzelmiş ! dedi.

— Öyleyse dinlemeye devam edin! dedikten sonra Abay'la Erbol “Şıraylım” adlı yeni şarkıyı da söyledi. Kudayberdi, bunu da beğendi. Övgüler yağdırdı. O anda Abay'la Erbol fısıldaşıp:

— Sıra final şarkımızda! deyip güzel, ağır, latif şarkıyı söylediler. Şarkının adı “Ak koyun” du. Bu şarkının üç kıtasını söylediler. Ev içi, kırırdamadan çıt bile çıkarmadan, kendilerinden geçerek dinlemiş. Abay, dombıradan dökülen nağmeleri güzelce noktalandıktan sonra:

— İşte Bake, buna ne dersiniz? dedi.

Abayların Karkaralı'dan getirdikleri üç şarkının üçünü de Tobıktılardan hiç kimse daha önce duymamıştı.

Kudayberdi, içtenlikle:

— Senin söylediğin doğru mu diye düşünüyorum, güzel şarkılar getirmişsiniz, dedi. Abay bu arada Tobıktı'dan götürdükleri “Kökkavlan” “Makpalkıs” gibi şarkıların gölgede kaldığını söyledi. O şarkıların hepsi Karkaralı'ya malummuş. Çocukların dahi öğrendiği eski şarkılar. Ve o şarkıları Tobıktılardan daha güzel bir melodiyile söylediklerini dile getirdi.

Sohbet esnasında, Tobıktı'nın şarkı üretmediğini, şarkıların çoğunu Karkaralı, Bayan, Karaötkel'den aldığını ve o aldığını da güzel yorumlayamayıp değiştirerek özelliğini kaybettiğini söyledi. Kudayberdi'nin ilk şarkısının karşılığını vermiş gibi. Ağabeyi Kudayber-

di, Abay'a hayranlıkla bakarak sözlerini yerli yerinde bulup:

— Sen bu kez fikri yönden olgunlaşıp dönmüşsün! diye bir eliyle kucakladı.

Gerçekten Abay, bu defa herşeye derinlemesine bakan, kendine has farklı bir bakış açısı olan bir özellik kazanmış.

Ertesi günü öz annesinin obasına geldi. Burada tüm halk kendisini sevinçle karşıladı. Yaşlı büyükannesi, uzun ömür ve iyilikler diledi. Küçük kardeşleri özlemlerle kucığına atılıp sevinçle boynuna sarıldılar.

Oba, yaylağın geniş yeşillik, güzel tepeli, bol sulu mekânı Botakan denilen yerde. Dün Künke'nin obasında da duymuştu. Bugün kendi obalarında daha açık öğrendi. Tobıktı'nın bu civardaki halkının hepsi şu günlerde büyük bir anma törenini dört gözle bekliyormuş.

Çocukların da, genç delikanlıların da, yaşlı, ihtiyar, büyüklerin de, hepsinin dilinde bir yenilik, bir değişiklik. Bu yakında yapılacak olan Böcey'in yıllığını verme konusu.

Geçen sene Böcey'in öldüğü günlerde yas bayrağını diken akrabalar kıştan bu yana senesine hazırlanıyor. Bunun ilk baharda, koyunların kuzulayacağı zamanda verileceği ilân edilmiş. Bu yıllığın verileceği ay, yeri, zamanı belirlenmiş.

Bu ilâna göre şimdi de Cigitek, Kötibak, Bökenşi, Torgay, geçen seneden beri mahiyetindekileri dağıtmayıp Şakpak, Kazbala adlı verimli mekânlara toplu halde yerleşmişler. Yıllık, Kazbala'da olacak. Burada muhteşem at yarışları düzenlenecek. Ona yaraşır yıllık verilecek yerin bir tarafının geniş araziye yakın olması sebebiyle at yarışı için uygun görülmüş. Kazbala'dan bir kat kara adırı aşarak Dosımbay, Balkıbek, Akiyrek tarafındaki geniş bozkıra çıkıyor.

Bu bölgede Cigitek, Kötibak'a ait orta büyüklükteki mekânların içinde, bu Kazbala'dan daha münasibi yok. Bu Kazbala'nın batı tarafındaki ucu Ulcan obasının oturduğu Botakan'a kadar uzanıyor.

Abay'ın annelerinin obası, yıllığa hazırlanan kalabalık obanın her günkü uğraşını gece gündüz soruşturup haberdar oluyordu.

Şimdi önlerine gelen bu haber, memleketini özleyip gelen Abay'la Erbol'un gönüllerine ferahlık getirdi.

Erbol, kendi obalarının hazırlığını duyar duymaz dönmek için acele etti.

Abay ona müsaade etti. Ama Erbol iki gün zarfında geri dönerek birlikte olmaya söz verdi. Abay'ın isteği böyle.

Geldiği günün ertesinde Abay annesiyle uzun uzun sohbet edip kendileri gittiğinden bu yana memlekette olan biten değişiklikleri, yenilikleri öğrendi.

Bu sohbetten öğrendiğine göre Kunanbay ilkbahardan beri durmadan toplantılar yapıp devamlı hareket halindeymiş. Kunanbay'ın ilk geldiği zamandaki şerefine kökkaska,* aksarbas** kesen obaların yanısıra, aralarında nice sohbetler, görüşmeler geçmiş.

Birine iltifatlar yağdırıp diğerine söz vererek bazılarına biraz sert çıkışıp selâm göndererek, nihayet bir ay içinde pek çok boyu yeniden toparlayıp safına çekmiş. O sırada alenen himayesine giren Karatay gibi ünlüler vardı. Öncesinde aracı, akraba olup soğuk duran boyların çoğu yakınlaşmışa benziyor. Kısacası, halk bulunduğu mekândan göçe hazırlanıp kışlak kışlak tekrar ayrılırken Kunanbay'ın yanında belli başlı üç dört boy toplanmış.

Onlar ise, kıştan beri Böcey'in yıllığına hazırlanacağız diye istişareler edip tüm çaba ve gayretlerinin hepsini buna sarfediyorlarmış. Böylece göçer zamanda on beş kışlağını tekrar istemiş.

Baydalı, Baysal'a söz verip güz ve kış döneminde yakın boylara verdiği yerlerin hepsini tekrar geri alacak olmuş. Geçen kış, o yerlerde kışlayıp sahiplenmiş obaların hepsine mesaj yollayarak "Sonbaharda bu kışlağa ümitlenmesinler! Pıllarını pırtılarını toplansınlar! Döşek bırakmasınlar! Kışlak bize iade edilecek" diye her obaya ayrı ayrı haber salmış. Tüm mesajlarında davaya kılıf uydurmuyor. Ferman gönderiyor. Böylece on dört kışlağını geri alıp sadece bir kışlağa sözü geçmiyor. O da, Çingis içlerinde, Baysal'ın aldığı kışlakmış.

Şimdi bu oba Botakan'da otururken Kunanbay fermanını Baysal'a götüren Karatay'la, Corga Cumabay'dı. Onlara Baysal önce hal vaziyeti izah etti. Söylediği:

— Beye selâm söyle, çocukluktan beri birlikte yaşıyoruz. O zamandan beri benim kışlaksız ve arazisiz olduğumu bu boy içinde ken-

* kökkaska: Alın akıtmalı gök at. Kazak geleneğinde bu tür at değerli olarak kabul edildiği için misafirlere kesilir.

** aksarbas: Kafası sarı, beyaz koyun. Kazak geleneğinde bu tür koyun çok değerlidir.

disinden daha iyi bilen yok. Daha dn Tokpambet'e kadar Bcey kışlağını alıp vereceğim dememiş miydi? Bugün hakkım olan kışlak bana gelmiş. Bey arazisiz değil. On beş kışlağın on dördünü geri almış ya. Hakkım olana dokunmasın, tamamen yerleşip bir hayli masraf ettim, demiş.

Bu selâmını Kunanbay'a ulaştırdıklarında Kunanbay kızıp gazaba gelerek Karatay'la Cumabay'ı tekrar ona gönderdi. "Lafı bırakıp, göçsn" denen emri iletmışler.

Baysal bunu duyunca öfke içinde karşılığını verip:

— Ben halimi arzettim, bir türlü yumuşamadı. fkesi yere vurduğu için değil, şerefine dokunmasından kaynaklanıyor. Ben ne kadar huzur bulayım desem de, süngüyle damarına basayım diyor! O, ille de arazi diyerek ardına düşüp dünkü muhterem Bcey'i de yemişti. Tek canım, ondan da kıymetli değil. Sylediğimden dönmem! Bu kışladan bir adım atmam! demiş.

Bu cevap karşısında Karatay tekrar ingar çıkaracak mı diye yumuşatarak iletmeyi dşnmşti. Ama Kunanbay "Baysal böyle konuşmaz, olduğu gibi söyle" diye ısrar ettikten sonra Cumabay bütün ayrıntılarıyla anlatmış.

O zamandan beri Kunanbay, Baysal ile Baydalı'ya dış bileğlemiş. Sadece Bcey'in yıllığı yaklaştığı için dıştan ekinmişe benziyor. Ama Ulcan hepsini anlamış. ıngıs'ı açıp yaylağa göçmeye başladığından bu yana Baysal obalarıyla Kunanbay obaları, her meknda dirsek dirseğe daima didişiyorlardı. Bu oba Barlıbay düz lğne yerleştiğinde, Tonaşa'ya Kötibak yerleşmiş. Hayvanlarını devamlı kovduruyormuş Kunanbay. Ondan sonra Baysal, Kötibak meknının Kunanbay obası tarafındaki kenarına devamlı kendi obasını yerleştirip bu taraf ne yapıyorsa onu yaparak gelmiş.

Kızılkaynar'ın yanında, Yılanlı'da, Balaşakpak'ta Baysal obasıyla bu obalar daima çekişerek inatlaşıyorlarmış. Gece gündüz Kötibak gençleri, Baysal obasının etrafında, deniliyor muş.

Kunanbay obası, sınırına dayanarak oturuyor. Ufacık bir ingar ıkırsa bir anda yangına dnrecek gibi. Kunanbay, özellikle horozlanıp kasten tahrik ediyor. Bu durumu farkedenden Zere, bu Botakan Ocağına başkalarından önce gelip Baysal'a komşu olarak yerleşmiş. Amacı,

Künke'nin obası gibi tahrik etmeyip çoban ve hizmetçilerini frenleyip kontrolünde tutmak. Ulcan'ın özellikle kaygılandığı, yaklaşmakta olan Böcey'in yıllığına da Kunanbay bu şekilde açık kollayıp yüz vereceğe benzemiyor. Ölünün toprağını görmese dahi hiç olmazsa ylında yumuşamaz mı? Bunun hepsini canı sıkkın halde söyleyen Ulcan, Abay'ı düşünmeye sevketti. Boy içindeki karakterleri, babasının çekişmesi; çocuğunun aklında iyice yer etti. Artık büyük meselelerde rol almanın zamanı geldi mi acaba? diye aklını başına alıp açıkça söyledi.

Abay, düşüncelerini dışarıya yansıtmayıp kaşlarını çatıp içine attı. O gün, gün boyunca kimseye içini döküp konuşmadı. Gece boyu uyuyamadan sürekli bir o tarafına bir bu tarafına döndü.

Ertesinde öğleye doğru Erbol gelmiş, iki genç büyük evde kıımız içiyordu.

Dışarıda birşeye çok sinirlenen, bağıra çağıra atından inip gelen Kunanbay'ın sesi duyuldu. Yalnızmış. Eve girecekken kapı önünde:

— Ey Cumagul, Mırzahan! Buraya gelin! diye emir verdikten sonra eve girdi. İki delikanlı arkasından geldi. Kunanbay başköşeye oturur oturmaz:

— Obamın tam dibine inatla gelip yerleşiyor ya. İnatlaştığında yıl-kısını her tarafa yayıp bu tarafa doğru sürüyor. Görelim bakalım Baysal'ın gücünü, kudretini. Hemen gidin. Ellerinize çomak ve sopa alın. O yilkıyı döve döve Baysal obasına doğru kovun! Emrimi derhal yerine getirin! dedi.

İki yiğit hemen yöneldi. Bir ara sopalarının sesleri gelip kermeden atlarını çözdükleri duyuldu. O zaman Abay evden çıkıp iki gence:

— Hey durun! diye seslendi. O ikisi atlarına binmiş, tımaklarının kulaklarını aşağıya indiriyorlarmış.

Abay yanlarına gelip:

— Ne yapmak istiyorsunuz? demişti. Cumagul yan dönüp cevap vermişti.

— Gidip kırıp geçireceğiz. Ne olmuş?

— Bana bakın, dokunmayın!

— Eee Beyin emrini ikileyecek miyim? diye atını topuklamaya başladı. Abay o anda burnundan soluyup:

— Çıldırma! Dur! diye bağırdı. İki gözü kanlanıp mosmor olmuş-

tu. Yumruğu sıkılı. İki genç durakladı.

— Yılıkıyı kovalamayın! Dövmeyin! Sadece yılıkıcılarına izah edip geri dönün!

— Ya emir?

— Şu anki emir bu. Aksini yaparsan Cumagül cezanın alâsını o zaman görürsün. Aha benden görürsün! dedi. Sesi son derece sert ve kararlı.

Cumagüller mecburen itaat edip yavaşça gittiler.

Abay, eve gelip babasına keskin bakış atarak:

— Baba, şu temmuz ayında, geniş yaylakta, otun bol olduğu zamanda araziye sokmamanın akrabaları incitmenin sırası mıydı? dedi.

Kunanbay ona dönüp sert bir bakış fırlattı.

— Bu da nesi. Baysal'ın davasını savunan insanların olmadığını mı sanıyorsun?

Kışlağımı geri vermeyip dilenenlerden yana mısın sen?!

Abay'ın geri çekildiği yok. Sesini yükseltti.

— Kışlak, yayla değil ya.

— Kışlaktan yaylaya göçmeyi ağzımıza almamalım mı?

— Öyleyse önemli noktayı vurguluyoruz. O zaman kışlak meselesindeki öfken adalet mi?

— Adalet, sana göre birisi belâya uğradığında başkasının yerini çekip almak ya?

— Çekip almanın esasına inersen, Baysal'da değil, bizde. Baysal alıcı değil, isteyerek bugüne kadar gelmemiş miydi? Hayatınız boyunca bir kışlağın peşinden koşturan siz değil misiniz? Hatta o bir kışlağın açısından daha dün sizin saflarınızda yer alıp destekleyen, hatta o Böcey'i dövmeye kadar varanlar hani? Baysal'ın hakkına düşen bir kışlaktan kovmak; zorbalık. Ondan alevlenip gelen işte... diye devam ederken Kunanbay, Abay'ı durdurdu. Ama önceki öfkesi biraz yatışmıştı.

— Tamam, ortaya düşme!... Benimle yarışmak mı niyetindesin? dedi. Abay, buna biraz duraksayıp:

— ... Bu yaylakta bölünmez bir halkın otlığı için bozuşmaya bile değmez! diye bitirdi.

Önceleri Abay, babasına böyle halkın durumu hakkında bahsederken açıkça konuşamayıp gönlünü dökemezdi. Dilini de çözemezdi.

Kunanbay oğlunun bu kez sesini farklı buldu. Ev içine göz gezdirip dikkat ederken Zere, Ulcan'da dönüp dikkatlice kulak misafiri oluyorlarmış. Deminki söz yalnız Abay'ın sözü mü acaba? Kunanbay'ın yüzüne doğrudan söyleyemese de dışarıdan tüm yakın akrabaları da mı böyle düşünüyormuş? Böyle düşünmeye mecbur eden sorularla Kunanbay kalakalıp sessizce oturdu. Az sonra Abay, büyük yatağın üzerinden yastık verdi. Kunanbay yastığı koltuğunun altına alıp Abay'a sırtı dönük halde düşüncelere dalmıştı.

Önceleri sözüne karşı şiddetli bir tepki görmeyince Abay daha bir cesaretle söze başladı.

— Ev ahali olsun, kardeşler olsun makul gördüklerini size iletmeleri şart. Söylemeden gizleyip kalsa bu iyi mi? Sizin de duyup bilmeniz lâzım.

Dindar babasına kitabi sözleri söylediğinde farz, vacip gibi aklına yatması mümkün. Bu hesabı tutmuşa benziyor. Kunanbay, Abay'a yan bakıp söylemeye devam et der gibi imâ etti. Abay konuşmaya devam etti.

— Daha başka bir konuyu söylememe izin veriniz. Böcey'in yıllığı konusunda yerine getiremediğimiz akrabalık borcumuz çok. Ama, şimdiki bu yıllık sadece Cigitek'e mahsus değil. Birkaç boyun halkına haber gönderiyor. Ben akrabanım, insanım diyenin hepsine müşterek. Cenazesine katılmamıştık, şimdi hiç olmazsa şu yıllığına elimizden geleni yapalım! dedi.

Kunanbay geçen senenin öfkesini hatırlatıp:

— Ben ne yapayım! Gel demese zorla mı gideyim? Gidip de geçen seneki gibi başıma mı vurdurayım? dedikten sonra bu sözü beğenmediğini hissettirdi.

— Öyleyse siz gitmeyin. Bari bize izin verin. Biz gidip katılacağız. Bu bile yeter. Karşı değilseniz ben hallederim. Sadece yanıma Izguttı'yı veriniz. Bu evin bir miktar mal melal masrafını, şu annelerimle bizim tasarrufumuza bırakınız?

Bu konuda Abay'ın önceden tasarladığı düşünceleri var gibi. Kendinden başka kimseye malum değil. Ulcan da şimdi oğlunun sözlerini

dikkatle dinliyormuş.

Kunanbay kafasını kaldırıp tımagını giyip kalkmaya hazırlandı. Ev ahali pür dikkat kesilmiş, ondan cevap bekliyor. Üzerine baskı yapar gibi. Bunu hoş karşılamayan Kunanbay isteksizce:

— Bildiğini yap! İstersen Baydalı, Baysal'ın ayağına kapan! deyip çıkıp gitti.

Kabulü böyle. Nasıl bir gönülle kabul etti. Zorla, cebren kabul mü? Yoksa lafı çarpıtarak kabul mü? Bunun öbür tarafını Abay umur-samadı. Sadece engel olmasın yeter.

Şimdi anneleriyle başbaşa kalıp kendi düşüncesine göre nasıl katılacaklarını bütün ayrıntılarıyla izah etti. Söylediklerinin hepsi yerli yerindeymiş.

Zere'yle Ulcan bu işe yardımcı olsun diye Izguttı'yı çağırıp tam bugün Abay'a yardımcı kılıp gönderdiler.

Abay kendi kardeşlerinin içinden Kudayberdi'nin desteğine ihtiyaç duydu. Ona kendisi giderek uzunca konuştu, tüm niyetini söyleyip anlaşıp döndü. Kudayberdi Abay'ın ihtiyaç duyduğu yerde yardım etmek istedi.

Bu gece, Erbol Bökenşi'ye dönecekti. Ata binerken Abay'ı bir kenara çekip:

— Abay, söyleyecek birşeyim yok. Sadece demin babanla konuştuğun sözlerini işittiğimden beri senden çok memnun dost olduğuma sevindim. Hepsini bu işte. Artık o tarafa gidip yapılacak işe elimden geleni yapayım! dedi.

Abay, izin verdi. Yalnız yıllık için Erbol'a ihtiyaç duyduğunda çağırarak istedi.

Ertesi gün, Abay ata bindi. Yanına Corga Cumabay ile Mırzahan'ı aldı. Üçü Kazbala'dan yukarıya doğru gidip Kötibak'la Cigitek'in kalabalık obalarını yararak bu bölgenin ortasındaki Böcey obasına geldiler. Bu bölgedeki halkın hepsi yıllığın peşinde. Böcey obasının yukarı tarafındaki geniş bir araziye sayısız ev kuruluyor. Yıllık günü iyice yaklaşmış. Çok meşguliyet içinde. Tüm erkekler at üzerinde. Yıllık için dikilecek evleri yüklenip gelen göçler sıra sıra mütemadiyen akıp bu araziye dökülüyor. Abaylar ilk önce Böcey'in yaşlı evine inip Kur'an okudular. Beldevine kara bayrak dikilen içine kıymetli eşyalar-

dan toplanan kara balyalar dizilmiş büyük ev hâlâ eskisi gibi duruyor. Böcey'in yıllığını bekleyip yasını tutmaya devam ediyor. Merhumun elbiseleri de sağ tarafta asılı. Güzel tüşkiygiz'in üzerine asılmış.

Bu obanın yanında yıllık sahiplerinin hepsi biraraya toplanmışlar. Abaylar, Böcey evinde kızıma ağız değip dışarıya çıkarak o meclise geldiler. Tepeciğin başında oturan, bazı atlıları çağırıp bazılarını da gönderen, emirler yağdırıp yöneten bu meclis. Aralarındaki büyükləri Baydalı, Baysal ve Süyindik.

Baydalı geçen seneden bu yana bir hayli yaşlanmış. Saçı, sakalının akları çoğalıp ağarmış. Yanlarına Abay gelip selâm verdiğinde büyüklər eskisine nazaran sıcak karşıladılar. Baydalı'yla Süyindik, Zere ile Ulcan'ın hal hatırını sorup delikanlıya yanlarından yer gösterdiler. Bu büyüklerin emirlerini, işaretini bekleyen gençlerin içinde Erbol var. Abay'ın eskiden beni iyi tanıdığı Cirenşe de burada. Baysal Kunanbay'la arası bozulup gittiğinden bu yana, Abay'la Cirenşe'nin karşılaştığı bu.

Cirenşe de şimdi Abay'la güler yüzle selâmlaştı. Yabancılar geldikten sonra büyüklerin diğer işleriyle sözleri bir kenarda kalmış. Küçük meclis kısa bir süre sessizliğe büründü.

Abay bu arada Baydalı'ya dönüp:

— Baydaş ağabey diyerek konuya girdi.

Gelme sebebini kısaca izah etti. Yerli yerinde açıkça anlattı.

... Bunlara selâm yollayan Zere gibi annelermiş. Bu kişiler gibi büyüklər Abay'ı göndermiş. Böceke'nin yıllığına akraba olarak yardımda bulunmak. Eskide anlaşmazlık olsa da, şimdi öyle değil, geri durmayacağız, diye gerçek niyetle gelmiş.

Baydalı, Abay'ı dinledikten sonra:

— Işığım, bu sözlerine akrabalar memnun. Yüzün aydınlık olsun. Artık nasıl yapacaksın düşündüklerini söyle! dedi.

Abay annelerine, Izguttı'ya Kudayberdi'ye anlattığı plânlarını bir bir açıkladı.

Misafirlere hazırlanan evlerin ortasından Abay kendisinin kurducağı evler için ayrı bir yer istedi. On büyük evi bu günden bırakmayıp getirerek kurma görevini üzerine alır. On ev: otuzar otuzar üç yüz kişinin ağırılanacağı ev olacak. O evlere hazırlanan iç döşeme, yor-

gan, yastık, kapkacak hepsi evlerle birlikte gelecek. Ve on evin gece gündüz yemesi içmesi, kesimi tüm ağırlaması kendisine ait. Bu Abayların üzerinde. Mutfağını da kendileri düzenleyecek. Aha, hizmetçi, servisçi delikanlıların hepsini de Abay'ın kendisi organize edecek. Büyükler buna güvenip bu arada görevlendirerek vazifelerini versin. Ondan sonra Abay'ın isteği: Her boydan, her taraftan gelen misafiri bu civardaki her boy, her oba kendileri üstleniyorlar ya. Yıllığın organizasyonu böyle. O zaman Abay da bu büyüklere kendisine hangi misafirlerin tahsis edileceğini sordu. Ayrıca, bu yıllığa gelecek olan en kıymetli, en değerli, en saygın kabul edilen boyun misafirlerini ağırlamayı istiyor.

Baydalı, Baysal, Süyindikler, Abay'ı artık aralarına katarak konuşular.

Bu yıllığa Karkaralı'nın Argın'ın, Yedisu'yun Calayır'ı, Sadır-Matay'ı, Semiz-Nayman'ı; İldıy'ın Vak, Burası; Dagandı'nın Kerey'i olmak üzere pek çok büyük boy gelecek. Hepsi de uzak yerlerden katılacak. Ama bu grupların içinde özellikle ayrı bir yeri olan ihtimam gösterilecek bir grup var. Bu, Nayman'dan gelecek olan Böcey'in dayı tarafı. O halk arasında eskiden Böcey isimli iyi insan olmuş. Kengir-bay onunla dünür olup Eralı adlı oğluna Böcey'in kızını söz kesmiş. Daha sonra Böcey'in kızından olan torununun adı dayılarına çeksin diye Böcey adını vermiş. Baydalı kıştan bu yana onlara özel olarak haber göndermiş. Yakında cevap gelmiş. Böcey'in bu dayı tarafının obası, yeğenin yılğına gelmeye hazırlanmış.

Şu anki meclis, Abay'ın iyi niyetle hazırlığına inanmışa benziyor. Bu, Böcey'in dayı tarafını ağırlamak diğer misafirlerden ayrı özel ilgi ister. "O vazifeyi onlara verirsek ne olurdu?" denen sesler çıkmaya başladığında Abay:

— O zaman Baydaş ağabey, öyle olsun. Böceken'in dayı tarafını ağırlamak bize münasipmiş! Bize verin! dedi.

Meclis'ten tepki yok. Kunanbay'la Böcey arasındaki dünkü kırgınlığı, kavgayı eskiden beri bilip gelen dayı tarafı, şimdi arkasından ağırlamaları görsün! Uygunu bu, demişler...

Bu meseleyi detaylı söyleyen kimse yok. Ama bu anda Abay nasıl iyice anlamışsa diğerleri de o şekilde anlamış.

Abay bu obaların diğere hazırlıkları için, burayı iyi tanıyan kişilerden üç genç verilmesini talep etti. Ona Baydalı, Erbol'u, Cirenşe ve Bazaralı'yı verdiler.

Tüm istekler yerine getirildi. Tüm hazırlıklar ve yapılacaklar önde. Artık bir dakikanın bile önemi var. Abay o arada atına binmek için yerinden kalktığında Süyindik ona memnuniyetle bakarak:

— Kötülükten daha bulaşıcı birşey var mı? Kötülüğü bulan, akıllı olduğu için bulmuyor. Ve bulduğuyla da bir sonuca varamaz. Doğruyu bulmuş diye iyilik bulanlara söylenir! İstikametin, niyetin dürüstmüş oğlum! Yolun açık olsun! dedi.

Abay, bu grubun yabancıları gibi değil de kendi adamları gibi kabul edilmesine içinden sevinip memnuniyetle atına doğru yürüdü. Ata biner binmez demin yardım edecek olan Cirenşe, Bazaralı, Erbol'u yanına alıp evlerin kurulduğu araziye kolaçan etti. Kendi evlerinin dikileceği yerleri danışıp belirledi, mutfağın kurulacak yerini de tayin etti. Bu arada akıl verip yer gösteren Cumabay'dı.

Gidince evler göçürülecek. Mırzahan ile Erbol, ikisi göçü karşılayarak alıp yerleştirmekle görevli. Abay, o taraftan gelecek olan mal mülkün hepsini seçip gönderdikten sonra gelecek. Buna müteakip buradaki işlere Bazaralı, Cirenşe, hepsinin de göz kulak olmasını istedi. Kararı çabuk, sözü ve işi de yol yordam bilen insan gibi yerli yerinde, son derece titiz.

Abay'la Cumagül gittiğinde, uzun boylu, yakışıklı Bazaralı kalınlara bakıp:

— Maşallah! büyüyüp adam olmuş! Dilerim söylediklerini uygulayabilirsin, dedi.

— Gerçekten de elinden gelir, işini sağlam yapar! Bak göreceksin! diye Erbol güven içinde konuştu.

— Bu başkasının hazırlığı değil. Yalnız Böcey'in ervahı ya! Gelin hep beraber elimizden geleni yapalım! diye Bazaralı içinden geçenleri söyledi. Cirenşe, Erbol da yürekten destekledi.

Abay, Kazbala'ya giderken iyice talimat verdiği için Ulcan obasında meşguliyet içerisinde hazırlıklar yapıyorlarmış. Burada işin başında Ulcan'ın kendisi, Uzgıttı ve Kudayberdi vardı.

Botakan ocağına gelmeleriyle konuklar için kurulacak olan on ev

sökülüp yüklenmeye başlandı. Bu arada evlerin üçünü Irgızbay'ın tüm obasından seçerek almışlardı. Abay atla koşturup tüm evleri dikilecek şekliyle görüp yırttığı olan bir iki açık kahverengi evi almak yerine diğer akrabalarının beyaz evlerini söktürdü. Böylece, akşam yıldı suya geleceği zaman Kazbala'ya doğru sıra sıra yönelen evlerin hepsi aynı büyüklükte ve bembeyaz görkemli evlerdi.

Her evin döşenecek halısı, tüşkiyizi, sırmakı, tekemeti, yorgan yastığı da birlikte gönderildi. Hiçbirinin kapkacağı eksik değil. Sofra, havlunun yenisi, temiz olanını, Ulcan bizzat kendisi görüp kontrol ederek göndermişti.

Her evin kurucuları şimdi bu eşyalarla beraber giden gençler. Daha sonra misafir ağırlayacak, hizmet edenler de onlar olacak.

Hepsi becerikli, atak, dinamik gençlermiş. Hepsi de Böcey'in işine bu obaların ilgilenmesine içtenlikle sarılan gençlerdi. Hepsi gönül hoşluğuyla yola çıktılar.

Konak evlerinin yola çıkarılması Abaylar'ın yapacağı işin sadece başıydı. Esas büyük zahmetli işler geride. Göçü gönderip şimdi karanlık çökecek zamanda dışarıda büyük evin önünde Zere'yi ortalarına alıp dörtlü beşli gruplar halinde danıştıklarında gerideki işin zorluğunu Abay şimdi anladı.

— Ne gerek? Ne yapmak gerek? dediğinde sırayla söylemeye başlayan Ulcan'la Izguttı'ydı.

Şimdi artık mutfağın yanına dikilecek evleri de göndermek gerek. Onu Abay bir iki ev yeter diye düşünmüştü. Hayır, kesilecek hayvanların etinin evde olması gerekiyormuş. Öyleyse beş altı ev daha lâzım.

Onların hepsine yemek pişirecek, odun, su yetiştirecek adam gerek. İlk önce kısım nasıl olacak? Kunanbay'a danışmak olmaz. Ne olursa kendileri halledecek. Ama cömertlik ve harcama burada belli olacak. Izguttı çekinip ona hiçbir şey söylemedi. Abay cimri olmamanın yanısıra neyin uygun olduğunu âdet olarak da bilmiyordu. Bu arada Kudayberdi ona yardım etti.

— Artık senin yolun kapanmasın. Gideceksen ihtişamlı git! On ev için, on sekiz baytal* götürünüz. Ev başına iki koyun götürülsün! dedi. Bu söylediği karar oldu.

* baytal: İki üç yaşındaki dişi at.

Ulcan, esas işin ağırlığının mutfakta bu nedenle ön ayak olan birisinin gerektiğini söyleyip yarın kendisi gidecek oldu. Yanında Aygız'ı, Kalika'yı, Sarı Apanı ve birkaç hizmetçi hanımı götürüleceğini söyledi. Bu gece; un, çay, şeker gibi şeylerin hepsini de tüm obaya çabucak hatırlattı.

Diğer meselelerin tamamı danışılarak çözüldüğünde, hepsinden de en zoru kırmızı oldu. Sağılacak kısırakları oraya götürüp bağlayarak sağlamak olmaz. Yer dar, halk kalabalık. Kırmızı, o diğer geride kalan yardımcı grupla da güneğin yetiştirmek... Botakan ocağından Kazbala'ya kırmızı bolca, israf etmeden, geciktirmeden ulaştırmak için sadece bir Abaylar'ın değil, bu geride kalan obaların yaşlısının gencinin de mesuliyet almaları şart.

Halkın yatacağı vakte kadar bu civardaki yirmi obanın tüm büyüklerini Abay'la Ulcan çağırıp tekrar bir durum değerlendirmesi yaptılar. Yıllıktakiler bir tarafa, bu obada kalıp daima organizatör olacak çok becerikli biri lâzım. Kudayberdi, bu sorumluluğu üzerine aldı. Ona Cakıp, Cumagul, Irsay gibi büyük akrabalar destekçi olacak.

Irgızbay'ın böyle çoğunluğunun bir araya geldiği mecliste Zere konuştu.

— Kararı vermeye verdiniz. Artık yabancıların önünde genç çocuğumun iyi gayretini boşa çıkarmayın. Ölüme yapılan hizmetten şan şeref küçülmez. İnsan olmak isterseniz eski düşmanlık ve kavgayı unutun! Yaşarken alkışını almadıysan, şimdi hiç olmazsa ölü ervahından beddua alma. Çocuklarım, gelinlerim, sizler de canla başla sarılın! Misafirin paspası olun gerektiğinde! Yiğitliğin ölçüsü hücum ve saldırmakta değil, mütevizilikte, başışlamada! Yorulsan da suratını ekşitme! Sevinçle, neşeyle ağırla! Havalanıp kendinizi ortaya atmayın! Sakince, ağırbaşlı olarak ağırlayın! Yoksa işte şu akrabalarınızın hepsi burada oturuyor, istemezsen öl! Biri boşboğaz, biri pervasız, övüngeç, diğeri vurup kırıp geçen sersem diye adı çıktığında; böyle kalabalık topluluk içinde sevinçten zincirleri koyuverip densizlik yapacağım, diye öyle nam alırlardı! dedi.

Son söylediği “geveze”, “övüngeç”, “sersem” diye nitelediklerinin hepsi bu arada gerçekten oturuyordu. Gevezesi aha şu sarı sakallı Cuman. Sersemi bu Maybasar. Övüngeci söylese: Kunanbay'ın göl-

gesinde bu Irgızbay'ın hepsi caka satıyordu.

Zere'ye itirazını söylemese de Maybasar içinden alaya alıp boyunu dönerek oturuyor. Tüm Irgızbay'ın annesi. Onun öfkesi sert. Tahtasına basarlarsa hatta Kunanbay'ı da sindirmek elinden gelir. Ona, Maybasar çok kez şahit olmuştu. Şu an içinden sinirlense de çaresi yok.

Zere sözünü bitirdiğinde Maybasar yanındaki Ulcan yengesini dürterek yavaşça fıslıdayıp:

— Tüh, bak şu cadoloza! Tüm Irgızbay'ın aksakalını, kara sakalını bir araya toplayıp söylediklerine bak! Hepimizi yerin dibine geçirip maskara etti yahu! Sersem dediği aha benim! demişti. Yanında oturup sözünü duyanlar gülüverdiler.

Maybasar, Ulcan'ın yanında saklanarak oturup kurnazca göz kırptı.

— Öbür söylediği kimmiş desenize daha bunun? O, “boşboğaz” dediğini söylüyorum! Öyle birisi de mi varmış? diye duraklayıp Cuman'a gözünün altından bakıp oturuyor.

Çakır göz, sarı sakal Cuman bunun alayını farketmemiş.

— Hey mundar, hâlâ anlamadın mı? Geveze diye beni kastediyor! dediğinde hepsi gülüştüler. Artık bu konu kapanıp buradakiler arasında koyu sohbet olacağı benziyor. Abaylar işe acele ederek kalkıp gittiler.

Abay, onlardan ayrılıp çıktığında Cuman'ın sıfatını hatırlayıp gülüp bu akrabanın boşboğazlığı hakikaten vardı. Geçen günde birileri:

— Cidebay'la Musakul arası ne kadar mesafe dediğinde bu Cuman:

— Cidebay'la Musakul arasındaki mesafeyi ben söyleyeyim. Geçen sene bayram namazından dönerken elimle saymışım. Tam bin iki yüz otuz yedi “La ilahe illallah” oluyormuş! demiş.

Abay bunu hatırladığında Cuman adına utandı. Hık edip:

— Allah'ım ne kadar boşboğazmış? “İllallah”la mesafe ölçmek hangi dedesinden kalmış bunun. Bunu söyleyip bir bir saymak ne kadar zahmet? Bu nasıl gevezelik? diye düşünmüş.

Bu gece, hiç durmaksızın meşguliyet içinde olan büyük oba,

şafağın sökmesiyle bir daha büyük göçü yola çıkardı. Aralarında büyük evleri, kostarı, urankayları* olan toplam sekiz ev, mutfağın yanına kurulmak üzere gitti. Aşçı erkekler ve hanımlar da oduncu, sucu hizmetçiler hepsi de bu göçle birlikte gitti.

Gün doğup halk kalktıktan sonra, geniş paytonları üç ata koşup yanına Aygız, Sarı Apan, Kalikaları alarak Ulcan da gitti. Geride kalan iş, kesim hayvanları. Onu seçerek yakalayıp Kazbala'ya çabuk ulaştırmak var. Abay ile Izzuttı yanlarına üç dört genç alıp o iş için kalmışlar.

Boydak yilkıyı** oba yanına erkenden sürerek gelen Kудayberdi, Izzuttı Abay'la üçü at üzerinden inmeden gece söylenen on baytal seçip bir araya topladı.

Herbirisi, her bir aygırın sürüsünden seçilmiş. Bu baytalın hepsi de hayatları boyunca koşum, kement yüzü görmemiş eğitimsiz atlar. Çok sağlam gençleri hızlı atlara bindirip ellerine uzun kurık sağlam kementler verip eğitimsiz atları yakalamaya saldı.

Hızlı yabani atlar gibi kaçan baytallar kolay yakalanmadı. Birkaçı kendine yetiştirmeyip zorlasalar da bazıları boyunlarına giren kementleri yulkup bütün yilkıları ürküttü. Oba üzerinden kaçanları itler kovaladı, Botakan boyu ana baba gününe döndü.

Gençlerin çoğu altlarındaki atları kan ter içinde bırakıp kendileri de bitkin düştüğünde yedi baytal yakalanmıştı. Şimdi bir kestane iki kula baytal mukavemet gösterip boynundaki kementle başını alıp gidiyor.

Masakbay onların peşini bırakmayıp deynekle vurup korkutarak kalabalık yilkı sürüsünün içine sürdü. O anda tüm atlı yayalar baytalların boynunda yerde sürünüp giden sicimlere üçer dörder yapışıp ayaklarını direyerek durdular. Böylece son kaçanlar da yakalanmış oldu.

Kışneyip çırpınan genç eğitimsiz atlar, bozkırın yabanisi gibi mücadelesini verse de başlarına yular geçirilip birbirlerinin boynlarına bağlanıp Kazbala'ya doğru gittiler.

Yirmi koyun da bu arada yolun yarısına varmış.

* kos, urankay: Basit çadır.

** boydak yilkı: Doğurmayan at.

Gerekenlerin hepsi tamamlandıktan sonra Abay'la Izguttı da koşturarak yıllığın yapılacağı yere geldi.

Seçilen yerde misafir evleri ve mutfak için hazırlanan evler de dikilmiş. İçleri de düzenlenmiş. Her evin hizmetçi delikanlıları, kendi evlerinin yanında hazır bulunuyor. Ev başına, kapının iki kenarına ikişer ikişer büyük sabalar yerleştirilmiş. Abay'ın arkasından hemen gelmekte olan kımızcılar, büyük büyük mesle süyretpleri doldurarak getirip deminki sabaları sırayla güp güp ederek yayıyorlarmış.

Ulcan da kendi işine ellerini sıvadı. O, aş ocağını Kazbala Irmağına yakın yere kazdırıp hayvan kesimine girişmiş. Yirmi kadar genç, kısrakları soyup parçalarken Ulcan başka bir genç grubu almış, yirmi koyunun on kadarını Kazbala yakasına götürüp her bir yere ateşler yaktırmış çeviriyordu. Bu yıllık ve düğünlerde, her misafire yapılmayan ağırlama şekli. Ama Ulcan semiz yıldı etiyle taze koyun etine ütüklenmiş koyunun lezzetli kelle paçasını da karıştırmak istedi. Zahmetli olsa da Abay'ın evlerinin adını yüceltecek oldu. Özellikle Böcey'in dayı tarafındaki büyüklere ayırıp iki kasa kurutulmuş et de getirilmiş. Kıştan kalan et buydu. Konukların hepsine yetişmese de, en seçkin gruba diğer yemeklerden ayrı olarak ikram edilecek.

Abay'ın kurdurduğu evler şimdi bu bölgedeki misafirlere ayrılan evlerin hepsinden farklı. Dışı da içi de görkemli görünüyor. En değerli misafirlerin gelmesine ayrılmış, tam tekmil olarak duruyor.

Süyindik'le Baydalı bu evlerin ihtişamını görüp aş ocağının başına gelerek atlarından inip Ulcan'la selâmlaştı. Diğerlerinden daha bir itinayla hazırlandıklarını görüp içlerinden memnun olmuşlardı. Baydalı, atına tekrar binerken Ulcan biraz durdurup kenara çekerek;

— Yemekle ağırlamak ayrı. Yarın atlar yarışacak, pehlivanlar güreşecek. Çeşitli ödüllere olacak. Başta deve olmak üzere, dokuzarlı ödüllere ilân etmişsiniz. Güzel olmuş! Akabadan esirgenecek zaman değil. Benim oğlum o işlerinizden geride kalmam diyor. Onun aklıyla bunu getirmiştim! deyip cebinden ipeğe sarılı iri bir paketi alıp Baydalı'ya uzatarak: Ödülün bir dokuzunun başı da bu olsun! dedi.

Verdiği ağır bir gümüş "tay tuyak"* idi.

Bugün hayvanların tamamı kesilip yiyecek içecekler mutfığa yer-

* tay tuyak: Tayın toynağı kadar büyük olan gümüş.

leştirildiğinde ikinci vakti, Kazbala'ya kalabalık misafirlerin önu akın etmeye başladı.

Baydalı, Süyindik, Izguttuların konuk evlerinin ortasındaki yük-sekçe bir tepenin başına çıkıp gelenleri gözledikleri bir hayli zaman ol-muş. Konuklar dört bir taraftan kırklı, ellili, yirmili, otuzlu gruplar halinde ardı ardına atlarını yavaşlatıp süzülerek geliyorlar. Her grubun öüne karşılama grupları koşarak çıkıyor, selâm verip tanışarak nere-den geldiklerini öğrendikten sonra büyüklerin bulunduğu tepeye doğ-ru götürüyorlar. Âdet usule göre dışarıdan gelen saygın misafirlerin, önce ev sahibiyile selâmlaşıp yıllığa iyi dileklerini sunduktan sonra misafir evlere yerleşmeleri gerek.

Hizmetçilerin ise, her birinin kendi evlerine götürcekleri misafir-lerini, boylarını önceden bilmeleri gerek.

Abay'ın adamları: Cirenşe, Erbol, Bazaralı, Mırzahanlar da o konuk bekleyen grupta duruyor.

Abay misafir evin yanında otuz kırk gençle Yedisu tarafından gelecek misafirleri bekliyor.

Başlangıçta yüzer yüzer gelen misafirler gün batarken bine ulaşıyor, hatta bini de geçiyor. Cigitek, Kötibak, Bökenşiler'in diktiği evlerin pek çoğu kendi konuklarını karşılıyıp ağırılıyorlar.

Abay'ın konukları karanlık çöktüğünde geldi.

Böcey'in annesiyle akraba olan dayısı aksakallı, yakışıklı ihtiyar-mış. Onun bizzat kendisi gelmiş. O diğer misafirlerden farklılığını gös-terip tepe başında atından inerek tüm büyüklerle kucaklaşıp selâmlaş-tı. Yanındakiler çok. Yedisu'dan gelen Semiz Nayman, Calayır, Matay, Sıban'ın hepsi de bu insanın yanındaymış. Önu bu dayılar grubu. Onlar elli, altmış kişi. Onların arkasında Nayman tımaklı kala-balık gruplar bir anda göründü.

Dayı grubuyla arkadaki atlıların hepsine yerleşecek yerleri göster-mek için Izguttı, Süyindik öne çıktı.

Dayılar, yaklaştığında, Abaylar bütün adamlarıyla selâm verip at-larından indirdi. Süyindik Aksakal dayıyla Abay'ı tanıştıırıp Kunan-bay'ın oğlu olduğunu söyledi.

Abay "Hoşgeldiniz, dayı" diye iki elini uzatıp hürmetle karşıladı. Misafirlerin hepsi, bu on evin tüm kalabalık evlerden daha özel ve

farklı göründüğünü atlarından inmeden farketmişler. Bu evlere kendileri inmeyip başka evlere yerleşen misafirler: “O ayrı duran evler kime hazırlanmış? Orada kim ağırLANACAKMIŞ?” deyip sormaya başlamışlar. O sırada o evleri Kunanbay’ın oğlunun diktirdiğini, Böcey’in dayı tarafına tahsis edilen evler olduğunu öğrenmişler.

Abaylar, aksakal dayıyı yanındaki büyük adamlarla beraber tam ortadaki en güzel eve buyur ettiler. Diğer grupları bekletmeden karşılایp öteki evlere almışlar.

Dayılar, at yarışına katılmak üzere bir baran, iki kılan hızlı atını getirmiş. Kuyruk yelesi toplanmış, üzerlerine çocuklar bindirilmiş üküllü muskalı atlar ayrıca bağlanmış.

Uzaktan yakından gelen kalabalık grupların hepsi de şimdilik böylece yarış atları hazır şekilde aheste aheste geliyorlar.

İlk grubun gelmesiyle diğer misafirlerin ardı arkası kesilmedi. Göz açıp kapayınca kadar on ev dolmak üzere. Şimdi de Yedisu’yun uzaktan gelen boylarının hepsi zikrediliyor. Artık hava kararırken Kazbala’ya akın eden grupların giyim kuşamlarından tahmin etmek zor. Hangi boydan oldukları belli değil. Sadece bazılarının kılan* atlısı bazılarının da baran** atlısı çok; büyük izdiham olarak görünüyor. Kızılık tarafına döndüğünde gümüş eğer kuşamları parılıyordu. Yeni eyer vurulan acemi atlar bölgedeki kalabalık grubu görünce kişniyordu. Abay’ın evlerine yerleşecek olanlar azalıp ardı kesilmeye başladı. “Bundan sonrakiler yarın gelecek galiba.” diyerek Abaylar önceki evlere kırmızı servisine başladılar. Bu sırada Erbol, Abay’a gelip:

— Yine kalabalık bir grup geldi! diye usuldan haber verdi. Bu grup Nayman’ın Tobıktı’ya yakın komşusu Sıban boyuymuş. Onların öbür ucu Ayagöz, Konırşavli, Akşavli’de, bu ucu da Çıngıs’ın bu sırasındaydı. Tobıktı’yla uyumlu. Ama yarışması, rekabeti çok olan boy.

Abay hızla hareket edip dışarıya çıktı, bütün adamlarını toplayıp yine hürmetle karşıladı. Yeri yakın olduğu için Sıbanlar, diğer Yedisu boylarının hepsinden kalabalık gelmiş. Abay’a ait misafirlerin son kafilesi bunlar. Boş duran üç dört eve onları indirip bütün konuklarını

* kılan: Açık renkli at.

** baran: Koyun renkli at.

yerleştirdikten sonra Abay tüm adamlarıyla birlikte ağırlamaya geçti. Önce kımız, ardından çay, ondan sonra da atla getirilen tepsi tepsi et! Uzak yoldan yorgun gelen karnı aç konukları soluklandırıp kendilerine getirdi.

Et yenildikten sonra yorulup gelen konukların bir kısmı yatmaya başladı.

Bugünkü yolculukta dinç kalanlar, Sıbanlarmış. Onların evlerine etten sonra tekrar kımız götürülmüştü.

Gece boyu çoğunlukla dayı tarafının evlerine özen gösteren Abay Sıban konuklarla şimdi ilgilenebildi. Sıban grubunun bu gelişindeki büyüğü Kadırbay'mış. O, ozan Kadırbay. Gençliğinde ünlü sadak ozanla atışma yapan, "Çocuk ozan" diye ün alıp o Sadak'ı atışmada yenen bu Kadırbay idi. Onun birçok şiiri Abay'a malûm.

Pekçoğunu ezbere biliyor. Kendi misafirleri arasında Kadırbay'ın bulunmasına Abay çok memnun oldu.

Kadırbay, deminki indiğı yerden itibaren bunlara ayrılan evlerin, Kunanbay evleri olduğunu öğrenmişti. En önceki atası Tobıktı'ya sonraki Irgızbay elinin çoluk çocuğuna kadar bilen Sıban'ın birkaç hatibi boş oturmadı. Demin akşamdan beri dışarıya çıkıp yanlarındaki hizmetçi Erbol'la konuşmuş, bu on evin detaylarını, hizmet sahiplerini de Kadırbay'a iletmiş.

Kadırbay, geldiğinden bu yana lezzetli kımızdan, sofraya ile kapkacaktan, çay üzerindeki yiyeceklerin bolluğundan, hepsinden tahmin yürütmüş. Özellikle dilimlenmiş taze sucukla birlikte ütüklenen koyun etlerinden, bu evin ağırlaması diğer evlerin ağırlamasından farklı diye sonuca varmış. Buradaki yemekler, Tüm yemeklerin hepsinden, umumi yemeklerden farklı gözüküyor.

Artık bu ağırlamayı yürütenin Kunanbay'ın genç bir oğlu olduğunu anladıktan sonra Kadırbay, o delikanlı yanlarına geldiğinde iltifat etti. Abay'a:

— Buraya gel! Otur yavrum! diye yanına çağırıp kendi eliyle kımız sundu.

Kestane renkli sakalı olan, yakışıklı, aksarı Kadırbay Abay'a cemali güzel bir kişi olarak görüldü. Bu konuk Abay'dan anne babasının sağlığını, sıhhatini sordu. Gösterdiği saygı ve hürmetten

dolayı teşekkür etti.

Abay kendiliğinden konuşmayı sadece Kadırbay'ın sorularını cevaplayarak oturdu. Cevapları kısa olsa da, ağırbaşlı oturaklı olarak söylüyordu. Delikanlının şekli şemalini Kadırbay beğenip onunla konuşmayı arzulayarak:

— Bu Barlas ozan bir hatırasını anlatmıştı. Küneke'nin okuldan dönen bir oğlu varmış. Kendisi şiiri çok seviyormuş. Ulcan'dan olan Zere'nin elindeki oğlu olsa gerek. Yoksa o sen misin? dedi. Abay biraz utanıp gülerек:

— Barlas ozan evimize gelip biraz misafirimiz olduktan sonra gitmişti, diye Kadırbay'ın yüzüne baktı.

Kadırbay gülümseyerek:

— Oğlum o zaman sen alınma, babanla ben yaşıtım. Bu nedenle açıkça söylerim. Söylemek istediğim: şiir gibileri pek hoş karşılamayan senin babandı. Sen nasıl şiir sevdalısı oldun? Bunu bana izah etsene? dedi.

Ev içi Kadırbay'ın şakasına gülmeye başladı. Abay ev sahibi olduğu için saygı gereği az konuşmayı yeğlemiş. Ama bu Sıibanlar yabancı gibi değil. Tobıktı obalarının insanları gibi rahatlar. Cevap vermek de istiyor. Söyleyecek sözü de hazır gibi. Sadece misafirlğe gelen büyük kişilerin sohbetine katılsa edepsizlik olur mu acaba? diye tereddütte kaldı. Kendisi farkında olmadan şaşırıp başını sağa sola salmıştı. Kadırbay bunun farkına varmış.

— Haydi, bir şey söylemek istiyorsun galiba. Çekinme söyle! dedi.

— Öyleyse Kadeke! Babası yaşıt olanın çocuğu da yaşıt denilen söz var. Hata edersem beni bağışlayınız! Çok duygusuz olmadıktan sonra şiiri sevmeyen olur mu? Babamın da pekâla sevdiği şiirleri var. Fakat sizin aklınızda kalan geçmişteki bir "Safkanım, arslanım, kendi üslubuna göre koşan seçkinim!" denen şiiri sevmeyip tenkit ederek söylediği olmasa! diyerek yavaşça güldü.

Evdekiler merak içinde. Abay'ın cevabını dinleyen Kadırbay kahkahayla güldü.

— Bravo. Şu çocuğun beni taşlamasına bakın. Sen bu hikâyeyi duymuşsun yahu, deyip sırasıyla ev içindekilere baktı. Şunun söy-

lediğini işittiniz mi? Bu benim Soltabay’a söylediğim şiire işaret ediyor. Kuneken onu duyduğunda bana: “Niye yalvarıyorsun” diye eleştirmişti. Oğlum yerli yerinde söyleyin! deyip tekrar güldü.

Abay, bundan sonra ses çıkarmadı. Aslında son zamanlarda tüm büyüklere tartışmalı sözlerde dokundurarak söylemeyi tercih ediyordu. O peşini bırakmadıktan sonra Kadırbay’a söylediklerine de pişman olmadı.

Aksine böyle zamanda eteklerindeki taşları döküp rahatlamış oldu.

Bu evdeki misafirler uzun oturup geç yattı. Yerlerini hazırlayıp hepsini yatırdıktan sonra tünüklerini örten Abaylar mutfağa doğru yöneldiğinde yazın kısa tanı yavaştan çıkıyormuş.

Kazbala’nın güney tarafındaki büyük konur tepelikler bozarıp gitti. Yıldızı, azalan mavi gökte Tezek’in zirveleri açıkça göründü. “Tan buğusu” bu civarın katmanlarına, uykusu derin, gölgeli vadilerine halktan önce haber vermiş gibi.

Abay, Erbol, Izguttilar mutfak evlere yaklaşıp kendi aralarında alçak sesle konuşarak:

- Şimdi tan ağaracak. Bugün uyku olmaz.
- Uykuyu boş verelim.
- Odun, su erkenden hazırlansın.
- Kıımız! Kıımız gecikmesin! Bütün evin sabaları tükendi.
- Uykuyu bırakıp işimize bakalım! diye konuşup gelecek günün işine koyuldular.

Bugün en hareketli gün oldu. Yıllığın en önemli günü bu. Abay’ın konukları, yerleştikleri evlerinden bugün öğleye kadar bir tarafa kıpırdamadılar. Sabahtan beri çay, kıımız ikram edilip öğleye doğru on evin tamamına et dağıtıldı. Abay’ın bu kez yaptığı servisi misafirleri de, dışarıdan bakan halkları da, yıllık sahiplerini de son derece memnun etti.

Et dağıtım servisine yorga atları seçmiş. Bütün atlar gümüş eyer koşumla eyerlenmiş. Servisçi delikanlılar başlarına ipek havlu bağlamış. Mutfak ocağından misafir evleri arasında çift tepsilerle, saf halde koşturduklarında tüm bölgeye renklilik getirdiler. Dayı tarafına yönelik ağırlama kusursuz hürmetle gerçekleşti.

Yıllığın gündüzkü etinin tamamını bu evler yiyip bitirdiği zaman, Baysal boylu poslu bir akboz ata binip yanına kırk elli kadar kişi aldı, eline uzun bir ağacın ucuna bağlı olan kara bayrağı alıp ortaya çıktı. Konuklar atlarına binip hazır olsunlar demenin işareti. Artık at yarışı, güreş, at üzerindeki geleneksel oyunlar başlayacak. Yıllığın en renkli ve en şaşaalı manzarası ortaya çıktı. Tüm bunlar kara bayrak etrafında gerçekleşecek. Baysal'ın haberini duyar duymaz herkes atına yöneldi. Yelesi kuyruğu toplanan yarış atları da ayaklarını mağrurca basıp oynaklayarak çıktı. Kısa bir sürede kalabalık halk, at üstünde hazır oldu.

Abay, toplananların sayısını hesaplayamadı. O ata binmemiş, binmeye de niyeti yok. Çünkü misafirleri uzak memleketin insanları oldukları için bugün gitmeyecekler. O zaman akşamki ağırlamaya tekrar hazır olmak gerek. Bu nedenle Abay'la Izguttular kendi işlerine bakıyorlar. Yanındaki delikanlılar da hiçbir yere oynamayıp bir yere gitmemişler. Abay hiçbirisini boş bırakmamış. Sadece Erbol halkın iştirakine heveslenerek dayanamayıp:

— Hiç olmazsa sizlere haber getireyim. Ne olup bittiğini söyleyeyim diye doğruca koşturarak gidip çabucak tekrardan dönüp yeni havadis getirmiş. Dünden bu yana toplanan halkın sayısını bilen hiç kimse yok. Erbol “binlerce insan var” diye geldi.

Abay'ın konukları atlarına binip işaret beklerken Baysal Uran salıp kara bayrağı yükseğe kaldırıp Tezek'in kara tepeciğine doğru koşturdu. Onun öbür tarafı geniş düzlük. Tüm eğlenceleri orada olacak.

Kara bayrağın götürülmesiyle ona bakan bütün grup grup atlılar tapırdatarak koşup ileri atıldılar. Abaylar şimdi gördü, yanlamasına geçip sel gibi akan insan sayısının haddi hesabı yokmuş. Bu arada mutfak evlerden Ulcan, Aygız da çıkıp tüm hizmetçilerin hepsi onları seyredip bakakaldılar.

Yeri kaplayan, akın eden halkın bir ucu bu mutfak evlerinin yanınca, öbür ucu zorlukla seçiliyor. Bu iki arada kalabalık grup karınca gibi kayıyor. Uzun bir zaman göçen bulut gibi dalga dalga.

Uzak memleketin misafirleri bir yana, Tobıktı'nın ata binen erkeklerinin de hiçbiri kalmamışa benziyor.

Bir zaman Erbol yarış atlarının sayısını söyledi. Toplamını Baydalı saydığında yüzelli atmış. Onların içinden ilk ona ödül verilecekti. Ödülün hepsi de dokuzardı. Birincilik ödülü dokuz deve, ikincilik ödülü dokuz gümüş parçası. O jambı, dün Ulcan'ın getirdiği gümüş idi. Ondan sonraki dokuzların hepsi de belirlenmiş.

Büyük yıllığın güreşi de muhteşem. Pehlivanların ödülü de onun gibi dokuzardı.

Abay bu haberleri işitip kendi işine devam etti.

Bugün öğleyin anneleri Abay'ı çağırıp talimat vermişti. Konuklar yarın öğle yemeğini yedikten sonra gidecek olurlarsa et azdı. Mahçup olmamak için şimdiden hazırlık yapmak gerek. Abay'ın, yıllığın şenliğine katılamaması bu nedenleydi. O, Izgutti'yla Mırzahan'ı, Botakan'daki Kudayberdi'ye gönderdi. Vakit geçirmeden, kısırın beş tayını yakalayıp çabucak göndersin, diye tembihledi. O kesimi bekledi. Ve gerideki obalar yıllık bitti zannedip boşverip yarınki kımızdan eksik olmasın. Diğer boyun misafirleri akşamdan dağılsa da Abay'ın konukları gitmeyecek. Bunu iletip tedbirini almak gerek. İşin sıkıntısı odun suda. Onun derdi de Abay'ın omuzlarında. Böylece yıllığın büyük namı olmasa, zorluğu zahmeti olmasa başka cazibesinden mahrum kalan Abay, bu günü ve gelecek akşamların hepsini teker teker monotonlukla geçirdi. Konuklar akşama doğru tekrar döndüğünde toz duman içinde susamış bitkin halde geldiler. Önlerine dünkü gibi nazik, misafirperver, becerikli delikanlılar hürmetle çıktılar.

Önce serin, lezzetli kımızla susuzluklarını giderip ardından çay getirdiler. İki üç delikanlının omuz vererek kaldırdığı, buharı tüten koca koca semaverler girdi. Girdikten sonra tüm misafirlerin neşesini gönlünü açtı.

Bu on evin bugünkü büyük hürmeti, dünkünden fazla olmasa da eksik olmamıştı. Diğer birçok evin misafirleri gün batarken atlanıp gittiği için Baydalı, Baysal, Süyindikler de buraya gelmişler. Onları Ulcan'la Abay karanlık çökerken özellikle çağırıp dayı misafirlerin arasında olsunlar, beraber oturup kendileri de misafir olsunlar demiş. Bu akşam Abay'ın gösterdiği saygı ve hürmete, güzel tertibe onlar da bizzat kendi gözleriyle şahit olmuşlar.

Abay, bu gece de uyumadı. Böylece uykusuz, zor gecenin üçüncüsü de geçti.

Ertesi günü, öğle yemeğini erkenden hazırlatıp konuklara erkenden yedirdi. Tam bu aşın sofrası toplanırken Nayman'dan gelen yaşlı dayı Abay'ı çağırıp içtenlikle dualar edip büyük şükranlarını sundu.

Tam bu üçüncü günün öğle zamanında Abay'ın haline gözleri takılan Ulcan, Izguttu, Erbol delikanlıya çok acıdı. Abay'ın yüzünden kan çekilip hastalık geçirmiş gibi. İki gözü kan çanağı olup çapaklanmış, yanakları solup per perişan olmuş.

Doğru. Izguttu'yla Erbol da böyle yorgun argın düşmüş. Üçü birinin hal vaziyetini konuşup gülüştüler. Erbol:

“Dünkü sıcaklıkta at yarışına katılmış, bitkin düşüp gecenin sabahında hortlak gibi ortaya çıkmışız, ne yaparsın!” dedi.

— Şu anki tek arzu: derin bir uyku. Durduğum yerde düşecek gibi oluyorum! deyip Abay dizlerinin bağının çözüldüğünü ifade etti. Bu arada onlara Baydalı gelip Böcey'in evine çağırdı. Yıllığın hâlâ bitmeyen sonucu vardı. O Böcey'in serbest bırakılan atlarını kesip eve geçen seneden toplanan bağışı dağıtmak, yaşlı balyaları çözmek.

Bu işte yakın akrabalar kenarda kalmaz. Başta dayıları olmak üzere tüm Tobıktı'nın kalabalık insanı şimdi buna yöneldi. Baydalılar Böcey evine yaklaştığında ev içinde geçen seneden beri yas tutan hanımlar dışarı çıktı. Sonra Baydalı beldevedeki kara bayrağı indirip Baysal'a verdi.

O töresini yapıp kara bayrağı yere indirdikten sonra ayaklarıyla basıp kırdı. Yıllık bitti. Yaşlı yıl sona erdi. Artık ezalı günlerin bittiğinin işareti.

Baydalı'nın talimatıyla Süyindik, kalabalık halkın başını çekip ak eve girdikten sonra yaşlı balyaları çözdü. Bu da deminki gibi işaret. Bu zaman Böcey'in hanımıyla iki kızı sağ tarafa ters dönerek oturup ağıt söyledi. Ev içindeki bütün insanlar sessizce ağlaştılar. Böcey'in er vahına ithaf edilen son ağıt, son gözyaşı bu. Artık en son olarak Kur'an okuduktan sonra kalabalık dışarıya çıktığında boş bırakılan iki at geldi. İyice semiren kahverengi atla kara gök at biraz yabanileşmiş.

İkisini de Böcey'in akrabaları gözyaşlarıyla yere yıkıp Baydalı'ya kestirdiler.

Deminki kara bayrağı indiren Baysal, bağışları çözen Süyindik şimdi bu dullanan atları kesen Baydalı, sonra üçü de sonra “yolluk” aldı. Bunlar bu boyun hem büyüğü hem Böcey’in canciğer arkadaşları. Bundan dolayı yıllığın ardından gerçekleşen âdetin üçünü de bu üç insana uygulamanın ayrı bir önemi var.

Bu atların etini yemeden gitmek olmaz. Yarı uykulu yarı uykusuz olarak o etin pişmesini Abay güçlkle beklemişti.

İkindileyin Böcey’in evinden et yedikten sonra artık büyüklerle vedalaşıp gitmek için izin istemişti. O zaman Baysal, Abay’ı yanına çağırıp alından öperek:

— Oğlum, bu zamana kadar seninle konuşup tatlı sohbetim vaki olmamıştı. Yalnız, bütün gördüklerim aklımda. Öbür sene Kar-karalı’da senin davranışını beğenip kanı ısınan, Böceken hayır dua etmişti ya! O zaman söyledikleri hâlâ aklında olabilir. Senden ümitlenip dua etmişti. Ben o zaman bunu uygun görmemişim. Akrabalarına hep iyilik düşünüp güzel sözler söylediğin kulağıma geliyor. Bugün şu günlerde Böceken’e gerçek kardeş olup yüzünü gösterdin. İyi ağabeyinin büyük ümitlerini her zaman böyle yücelt! Yerine getireceğine inanıyorum! Yerine getireceksin ışığım. Hayat denen şu zalim dilerim seni yanıltmaz! Önün açık! Yönün doğru! Bu yolun aydınlık olsun! diye dua etti.

Baydalı, Süyindik, Kuluşak da içtenlikle katılıp beraber dua ettiler. Abay, hiçbirşey söylemedi. Sadece büyüklerin duasına katılıp:

— Teşekkür ederim! Duanıza teşekkürler! Söylediğiniz olsun Baysal Amca! dedi. Bundan sonra ev ahaliyle vedalaştıktan sonra Erbol’u alıp ata bindi. Bu arada Ulcan da arabasına binip yola çıkmış.

Abayla Erbol yeldirerek yolculuğa güçlkle tahammül edip Botakan’a ulaştılar. Ulcan, bunlardan önce gelip misafir evde ikisi için rahat bir yatak hazırlamış.

Abay gelip büyük eve girdiğinde büyükannesiyile selâmlaşarak Ulcan’a bakıp:

— Uyku, uyku! Anne sadece uyku! diye başköşeye kendini attı.

Hayatı boyunca Abay’ın ilk defa uykusuz geceler geçirip gözünü kırpmadan bitap düştüğü bu oldu. Şimdi annesinin evine girince nazlı bir bebek haline geldi. Ulcan, Abay’la Erbol’a birer kâse kırmız içirdik-

ten sonra kendisi götürüp misafir eve yatırıp yorganlarını örttü.

Bu arada yastığa başını koyan iki delikanlı böylece uyuyup yarışircasına sızıp kaldılar. Ertesi gün öğleye doğru bir ara uyanıp kırmız içtikten sonra akşama kadar tekrar uyudular. Karanlık çökerken yine uyanıp tekrar yarı uykulu halde başkalarından önce uykuya daldılar. İkinci gün, güneş bir mızrak boyu yükseldiğinde ikisi toparlanıp kendilerine geldiler. İki gece bir gündüz uyuyan Abay, bu derin uyku zamanında kendisinin ne kadar şerefli, namlı iyi yiğit namıyla uyanıldığından habersizdi.

III

Şu günlerde bütün yaylaklarda dilden dile dolaşan Böcey'in yılılığı. Yıllığı verenlerden yılığa katılanlardan ve evde kalanlardan ziyade duyan herkes hep ondan bahsediyor. Bu şan, sadece Tobıktı'ya mahsus değil, uzakta, yakında ova ve kırdaki kalabalık boyların hepsine de ulaşıp bütün civara yayılıyor. Abay, mutfakla konuk evler arasında bütün samimiyetiyle mekik dokuduğu için bu yılığın ne kadar büyük bir olay olduğunun farkında bile değildi.

Gerçekten Böcey'in yılığına, sadece bir Tobıktı'da değil, hatta bölgelerde, bu civarda uzun zaman olmayan bir yıllık, denildi. Bolluk, hürmet, saygı, düzen intizam hepsi de büyük bir örnek teşkil ediyordu.

Bugünkü gün böyle geçip, ihtişamına şahit olan yaşlısının, ihtiyarının, gencinin, delikanlısının, kadınının, çocuğunun elbette hafızalarından silinmeyecek şekilde konu etmeleri sadece yazın değil güz, kış devam etti. Alışılacağı üzere, zaman geçip vakit uzadıkça bu yıllıkla ilgili pekçok uydurma ve yakıştırmalar eklendi. Böylece gelecek yıllarda, bu yıllıkta baş pehlivan olanların, birincilik kazanan hızlı atın, hoş sözlerle dikkat çeken hatiplerin isimleri, güzel söylenen latifeler her zaman hafızalarda yer edip dilden düşmeyecek. Böyle olmasına vesile olanlar da var. Bu yılığı verenlerden kaynaklanıyordu. Yıllık, sadece ölü için değil bilhassa hayatta olanlar için de gerek. Onlar ölüyü bahane ederek kendi şan şereflerini, namını övüp kendi adlarını yüceltirlerdi. Bundan dolayı yılığı herkes düzenlemez, sadece güçlü, kudretli zengin olanlar düzenliyordu. Hayatta fakir yılığının

gerçekleşmemesinin bir nedeni de bu.

İşte ünlüye, zengine, güçlü adına düzenlenen yıllık, bu ölenin geride kalanlarının birlik ve beraberliğini güçlendirmektedir. Bu nedenle yıllık sahibi, kendi etkinliklerini deminki gibi bütün civara ilân etmeye gayret gösteriyordu.

Onların nam kazanıp ilân etmeleriyle Tobıktı ahali, bundan sonra bu yıllarda doğan çocuklarının yaşını Böcey'in yıllığıyla anacak. Sadece yıllıkta doğan çocuk değil yıllıktan birkaç yıl önce veya birkaç yıl sonra doğanlar da bu yıllığın "Üç aşağısı , beş yukarısı" denilerek anılacak. Bu yıllık zirvenin doruk noktası olarak yorumlanıyordu. Böcey yıllığının namı böyle. Artık o yıl evlenen kız, o yıl ölen insan, o yıl yapılan dünürlük, çocuk sünneti, damat geliş töreni: Hepsi de yıllığın senesiyle anılıyordu. Sadece insanlara mahsus olan birşey değil.

Bazen, sonradan şeref kazanan ödül sahibi atlar olsa, onlar da Böcey'in yıllığında, taylı, kunanlı veya anne karnında kulinlı* diye söylenirdi.

İhtişamlı şaşaalı, muazzam yıllığın böyle zaman dilimini ölçmesi açık. Birkaç kuşağa kadar sürüp akılda, hafızalarda kalacaklar da var.

Geniş zamanda yapılan hafızalardan silinmeyecek törenin** yıllığı Bopı'nın yıllığı gibi yıllıklar, aynen böyle düzenlenip unutulmayarak günümüze kadar gelmiş.

Tobıktı içinin şimdiki şahane gösterişi de böyle uçsuz bucaksız yaylağın bütün dağında, taşında, ovasında, vadisinde büyük yankılar uyandırdı.

İşte böyle büyük ihtişam içinde o yıllığa iyi hizmet verip güzel ün kazanan insanların isimleri de şimdiki günlerde çokça zikredilip dilden düşmedi.

Yıllığı mükemmel tertip eden Baydalı, Baysal, Süyindiklerin yeri bir başka.

Yalnız halkın dilinde onlardan da önce yer eden genç Abay'ın adıydı.

Söyleyenler, Abay'ı ilk önce Kunanbay'la kıyaslıyorlar. Buzları eritmeyen öfke dolu, inatçı babayı, Abay iyice itham etmişmiş.

* kulin: Altı aydan küçük olan at yavrusu.

** töre: İdareci

Binlerce misafir arasında Abay'ın ağırladığı misafirler unutulmayacak bir saygı, hürmet görmüş.

Bütün halkların takdirlerini toplayıp hayır dualarını almış. Böyle bir halkı kucaklayan iyiliksever, keskin zekâyâ sahip bir delikanlı çıkmış.

Pek çok büyük, Zere ile Ulcan'a da tebriklerini söylüyormuş. "Rehber olan Zere. Halkın annesi, toplumun isteklerini, insanların huzur ve saadetini arzulayan insan. Torununu eğiten kendisiymiş. Ak sütünü helal ettirmiş" diye konuşuyorlarmış. Çocuğuyla bizzat gidip yol yordamı daima söyleyip bıkmadan yorulmadan yol gösteren ana Ulcan'ı da övmüşler. Bu konuşmaların hepsi Abaylar uyurken Zere'nin obasına dört bir yandan gelen insanlar tarafından söyleniyordu. Hatta Kötibak, Cigitek, Bökenşi yaylalarından gelen yabancılar da böyle söylediler. Kökçe'yi dolaşıp Bakanas'ı gezip dönen Karatay da duyduklarını ilettiler. Kazbala boyundaki Böcey'in kendi obalarından gelen haberler de öyleymiş. Bakanas, Baykoşkar'ın aşağı tarafını yaylayan başka bölgedeki Kereyler de öyle duymuşlar. Abay'la Erbol üçüncü günü kalkıp ırmak boyuna vararak bir güzel yıkandıktan sonra annelerinin evine çaya gelmişlerdi.

Zere, torununu yanına çağırıp ikisini beraber oturttukten önlerine çayı uzattıktan sonra:

— Kurban olayım, konur kuzum diye sırtını sıvazlayıp alından öptü. Ulcan bir tepsiye koyduğu soğumuş kelleyle bud etini Abay'ın önüne koyup:

— Bu senin yetişkin olduğuna kanaat getirip annelerinin özel olarak kestirdiği hayvanıydı. Yiyin, afiyet olsun! dedi.

Abay şaşkınlık içinde:

— Anne bu neyin payı?

— Senin dünkü özverili çalışmalarına eş dost parmak ısırılmış. Derin uykudan dolayı ne haberiniz var ki! Halk sizi öve öve bitiremiyor. Adam olmuş diyorlar. Onun payı!

— Yok canım! çalışıp çabalayıp da hangi dağı yıkmışsınız. El birliğiyle misafir ağırlamamız mı? Ne çare zavallı kuzunun ölümüne bir bahane olacak ya? Yiyelim Erbol, gel hadi! diye Abay ete yumuldu.

Aradan üç dört gün geçti. Bu zamanda Erbol tekrar kendi obasına gitmişti. Şimdi bugün kuzular annelerine koştururken, altında soluk renkli atı terletip hızla gidip tümsek başında yalnız gezen Abay'ı buldu.

Arkadaşının aceleyle gelişine Abay bu defa umutla baktı.

Çoktan beri Togcan'dan Abay'a iyi haberler getiremeyen Erbol, şimdi de sözüne başlamadan önce Abay'ın başındaki tımağı çekip alarak:

— Müjde! dedi. İkisi de içlerinden anlaşır gülüştiler.

— Hadi işin olacak, ne düşünüyorsun! deyip Erbol nefes nefese güldü: Süyindik'in küçük oğlu Adilbek bugün kız tarafına gitti. Urına gitti. Yanında Süyindik, Asılbeklerin hepsi gitti. Ne zamandan beri konuşamıyordum. Adilbek birşeyler hissedip beni göz hapsine alınca Togcan'ın kendisi bir yana, yengesinin yanına bile yaklaşamıyordum. İşte bugün öğleyin varıp Asılbek'in otağında kımız içip otururken yengeyle iyice bir konuştum. Togcan seni özlüyor. Ağzından düşürmüyor, diyor. Onun üstüne iyi namın halka yayılmış, öven halk ikimizden söz etmiş. Bu civarda yaşça Abay'a denk delikanlı yok diye yengeyle görüşmesi çok övmüşler. Kaybedecek neyin var. Tam bugünlerde gidip gözlerine bir görün. Bunun için geldim. Ayrıntılarını yolda konuşuruz. Çabuk at hazırlayıp gidelim! dedi.

Karar bu. Abay coşkuyla sevindi. İkisi, karanlık çökerken Bökenşi yaylağı, Canibek'e yöndiler.

Abay'ın bindiği sarı yorga at. Erbolunki soluk renkli. İkisinin de çapan ve tımakları kurşunî renkliydi. Seçkin ata binen sade giyimli iki genç akşamın serinliğinde kaptırıp giderken sık otların arasından güçlükle farkediliyor. Görünüşleri de yürüyüşleri de göze batmadan saklanarak gitmeye çalıştıklarını gösteriyor.

Kara adırın üzerinden giderlerse, yol üzerindeki kalabalık halk farkına varabilir.

İki gencin zamansız gece yolculuğunda gayet ihtiyatlı oldukları görülüyor. Bu nedenle onlar, Tezek'in Karaşokı'sını keserek dümdüz arazide gidiyorlar. Yol dolambaçlı oldu. Ama onu hesaba katmayıp acele ederek ak yeleli yorga atla geliyorlar.

Az sonra ay doğmuş sessiz, sakin, huzurlu gece usuldan geliyor. Engin bozkır, uzun adırlar, hafif gökmavisi dumana girip gece ipeği-ne sarılmış gibi. Masum, kurşunî ıssız dünya dert küpü. Büyük gök-mavisi semada tek başına akan puslu ilk dördüne bakıp Abay derin-den iç çekti.

Togcan'ı düşündüğünde Abay'ın gönlü de o an bitmez tükenmez bir dertle kıvranıyordu.

Hayat bunu delikanlı olarak yetiştirip gençlik döneminin şafağı sökerken bu gökyüzünün asil, güzel nuru, ona Togcan olarak doğmuştu.

Saf, temiz gönlün hayali sadece bu. Ama ikisinin arasına ömrün büyük engelleri, setleri girdi. Endişesiz arzu, masumane gönül elini uzatmıştı. Olmadı! Bunun ayağında pıranga, onun eli kolu bağlı. İşte ikisini birleştirmeyen çaresizlik içinde sadece bunların kalpleri birbirine kavuşmak için can atıyordu. Ama zincirleri görüp hüznün yumağı ve hasret yüklü endişeler karşısında çırpındıkça çırpınıyorlardı.

Karkaralı'dan döndükten sonra Togcan'a haber gönderip görüşmek istediğini dile getirmiş. Togcan buna dayanamamış. Çaresiz bir dargınlıkla buruk bir halde oturarak kalmış.

— Görüşülecek ne var? Niçin görüşeceğiz? Kendisi bunun farkında değil mi? diye yüreğine çöreklenen sitemi bildirdi.

Abay, buna bir cevap bulamadı.

Doğru. Abay, Dilda'yı yürekten severek dönmedi. Ama bundan sonraki hayat çizgisine boyun eğerek döndü. Togcan'ın da Mabetey'den nişanlısı var. Ama nişanlısı var diye Togcan'ın da gönlünün ısındığı yok. Aksine Abay'ı sevdiğinden bu yana nişanlısının tarafını pek düşünmemeye çalışıyor. Yüreği ürküp endişe içinde.

Ama Abay, kız tarafına gitti. Artık bundan sonra görünmezcesine zor belden aşip gitti. Togcan o günlerde yalnız başına kalıp çok ağlayıp perişan olmuş.

Hızlı yürüyen delikanlılar halkın uyuyacağı zamanda Canibek sınırına yaklaştılar. Fakat insanlar uyumuştur, görüşmek uygun değil, diye tereddüt içinde geliyorlardı.

Canibek'in geniş otlı verimli bölgesinin iki yakası yüksekçe çıkıntılıydı. Onun batı tarafındaki bir beline gelip çıktıklarında Abay'ın kulağına uzaktan zar zor gelen şarkıyı duydu. Erbol da farkettti. Tam tepenin üzerine çıkıp iki genç biraz durakladığında şarkı aşikârane ulaştı. Koro halinde söylenmekte olan bir şarkıymış.

Gözetçi hanımların şarkısı gibi. Yolcular dağ başında fazla durmayı ovaya doğru indiler. Uzun geniş bölgede sıkı sıkıya yerleşen obalar. Ahırlarının ortalarında yumak yumak köpük gibi sürü halinde koyunlar yatıyor. Ateşleri sönmük, ıssız, sakin obada kazın, ördeğin yuvalarındaki beyaz yumurtalar gibi ay altında kaskatı kesilen tünlikleri* örtülü sıra sıra boz evler duruyor. Altı, yedi ev bir top. On on bir ev, bir başka top. Daire halinde dördü beşli bir top oluşturan evler de var.

Bu bölge boyunca tüm uykulu obaların üzerinden dalga dalga şarkı geliyor. Gençler ilerledikçe şarkı netleşip kendine çekiyor. Bölgenin tam ortasını yarıp geçen küçük bir dere var. Onun iki tarafı seyrek bodur orman. Abaylar bu ormanın aşağısına doğru yöneldiler.

Erbol şimdi anladı. Şarkı Süyindik obasından geliyormuş. Bu obanın öbür tarafında Erbol'un obası. Bunlar şarkı söyleyen obanın içinden geçecek oldular. Yürüyüşleri yavaşlasa da hâlâ ak yelesi atın bitip tükenmez yorgasıyla geliyorlar.

Sapa yoldan gelip nehirden geçerek orman tarafına çıktılar. Genişçe bir alan varmış. Süyindik obası görüldü. Şarkı şimdi daha yakından duyuldu. Yüksek sesle söylenen "Topaykök" türküsü. Abay'la Erbol'un Boşan'dan öğrendikleri yeni türkü bu bölgeye yayılmış. Narin güzel sesli hanımlar, "Topaykök'ün" melodisini bir başka söylüyor.

Ormandan geçtikten sonra Erbol bütün herşeyi farkettti:

— Bravo, şu manzaraya bak! Bu oba salıncakta sallanıyor! deyip durakladıktan sonra: " Ooo, Çok iyi!, Dosdoğru gidelim! demişti. Abay atın başını çekerek:

— Hele biraz dur! dedi.

Abay, fazla samimiyeti olmayan obaya oyun eğlence aranarak gelmiş gibi zamansız gitmeyi uygun bulmamıştı.

— Gidersek atları bırakıp da gidelim. Sonra gidelim. Önce sizin obaya inelim! dedi.

Erbol bunu uygun görmedi.

— Özel olarak giden kişiler olmayacağız. O işi sen bana bırak, yürü deyip ilerledi. Abay tereddüt etse de Erbol'a güvenip peşinden gitti.

Salıncak, Süyindik obasından biraz ötede geniş bir alandaymış. Oyuna toplanan gençler kalabalık görünüyor. Kamşat börk, makpal, çapan, ipek çapan giyen kızlar çok. Aralarında güzel kemzal giyen ince belli kızlar da var. Şolpılarının çingirtıları durmaksızın birbirine karışıyor. Beyaz kumaşlı, nakışlı kiymeşeklerini* kendilerine yakıştırıp gülüşleri eksik olmayan genç hanım ve çocuklar da çok. Delikanlıların sayısı ise az.

Sağlam kurulmuş yüksek salıncakta endamlı iki kız karşılıklı sallanarak deminki "Topaykök'ü" söylemeye devam ediyor. Abaylar örman içinden çıkıp hızla tam yanlarına gelene kadar eğlenceli grup onların farkına varmamış. Salıncağın yanına gelir gelmez iki delikanlı:

— Eğlenceniz şen olsun!

— Muhabbetiniz bol olsun! dediler. Kızlar irkildiler. Genç hanımlar iki delikanlıya doğru yaklaştı. Aralarında Asılбек'in hanımıyla Sügir'in gelinleri varmış.

Hepsi de Erbol'u tanıyıp:

— Erbol yahu! Bu Erbolmuş!

— Nereden geliyorsunuz? diye onunla konuşurken Asılбек'in hanımı Abay'ı tanıdı.

— Abay, diye sıcakkanlılıkla karşıladı.

Abay ismi söylendiğinde salıncak durup türkü de kesildi.

Irak obanın saygın genci gelince bu gruptakiler öylece kalakaldılar. Salıncakta sallanan Togcan ile Sügir'in kızı Kerimbalaymış. İki de ona yaklaştı. Abay'ın gözleri, Togcan'ı anında tanıdı. Kalabalıkta utanır halde kısaca selâmlaştı. Bu kalabalık içinde en rahat Kerimbala'ymış. Boyu Togcan'dan biraz kısa. Kulaklarında büyük küpeleri olan, tok sesli, güleç yüzlü Kerimbala Abay'la tanışır tanışmaz:

— Tam eğlencemizin üzerine geldiniz. Yadırgamayın! Atınızdan inip salıncakta sallanınız! dedi.

Kendiliğinden söz arasına giremeyen Asılбек'in hanımı, Kerim-

* kiymeşek: Evli hanımların beyaz kumaştan yapılmış baş örtüsü.

bala'ya hemen destek çıkıp:

— Tabii, elbette, buyrun! diye güldü.

Abay'lar hâlâ çekingen. Erbol, önce durum vaziyetlerini anlattı. Böyle durumlarda hisleri güçlü delikanlılar da olur..

Onlar hem kıskanç, hem yorumlayıcı ve meraklı olurlar. Onlara duyurarak:

— Şu Bakanas'taki Kökçe'ye gidiyorduk. Yolda oyalanıp geciktiğimiz için bizim obamızda geceleyip sonra yolumuza devam etmeyi düşünüyoruz, dedi.

— Geceleyeceksiniz, mesele yok. Eğlencemize katılın!

— Atlarınızdan inin!

— Biz şenliği başlatıyoruz.

— Togcan'ın evinin büyükleri gittikten sonra arkadaşları toplanıp şenlik düzenliyoruz. Adilbek'in tokımkağarı* da buna dahil. Neşemize neşe katın! diye birkaç kız ve genç hanım içtenlikle çağırdılar.

— İnin, atlarınızı bağlayıp çabuk gelin! diye Togcan'ın yengesi son sözü söyledi.

Erbol bunu destekleyip:

— Tamam, hay hay! dedi. Kerimbala yengesinin birisine yaslanıp tok sesle şakalaşarak:

— Artık eğlencemiz soğumadan çabuk gelin. Nişanlılarından yeni dönen delikanlılar ya! Türkülerini öğrenelim! Ses tellerinizi ayarlayın! dedi. Kalabalığın hepsi bunu uygun görüp gülüştüler. Kerimbala'nın açık sözlülüğü nazı tüm gençlerin hoşuna gitmiş.

Abay'ı gördüğünden beri düşüncelere dalan Togcan gülmedi. Ama gözünü de ondan alamıyor. Delikanlının üzerinde dışına giydiği hafif kurşunî çapan var. İçinde beyaz gömleğin dışına giydiği siyah kazağı görünüyor. Başında mavimsi kurşunî ipekle kaplı siyah kuzu derisinden tımağı var. Aya karşı duran beyaz yüzünde bitkinlik görünüyor.

Göze hoş görünen oturaklı elbise giymiş gümüş eyer takımlı, heybetli ata binmiş hesapta olmayan yakışıklı delikanlı, şimdi de Togcan'ın gözüne sıcak geldi.

* tokımkağar: Yola çıkan veya çıkacak olan kimse için verilen yemek.

Abay'la Erbol acele gelmek için döndüler. Ak yeleli at bu zamana kadar sabırsızlanıp sağ ayağıyla yeri eşeleyip dizginleri çekip yerinde duramıyordu. Şimdi hareketlenip hızlanarak ileriye yöneldi. Üzerindeki gümüş koşumları aya karşı parıldayıp kayboldu. Ak yeleli atın gür kuyruğu da ayın altında gümüş saçar gibi parladı. Şimdi sallana sallana pus içinde uzaklaşıyor. Togcan gelip salıncağın bir direğine sessizce dayanıp öylece kalmış.

Görümcesindeki değişikliği elden önce farkedemeyen yengesiydi. O, yabancı gözlerden sırtını saklayayım diyerek Togcan'ı kucaklayıp misafirlere hazırlanacak olan yemekten bahseder gibi oldu. Yaklaşan genç hanımlara yemek durumunu konuşuyoruz diyerek geçiştirip Togcan'ın kulağına fısıldadı:

— Nazlım, türkü söyle!... Yoksa bu insanların sözleri ve gözleri üzerinden ayrılmıyor! Dikkatli ol! dedi.

Bu arada Kerimbala koşu koşu gelip Togcan'ı salıncağa doğru çekerek:

— Bu Abay ya! İlk kez yakından görüyorum! Geldiği iyi oldu! Nişanlısı tarafının türkülerini kendisine söyleyip iyice öğrenelim, tamam mı? dedi. Togcan ses çıkarmadı. Kerimbala hemen bakıp gülerken:

— Ne oldu? Utanıyor musun yoksa? O kadar yaşlı biri mi sanki! Bırak, “utanmaz, istediğini alır” demişler. Nerede kendisi? Şimdi türküsünü söylettireceğim, bekleyedursun! diye salıncağa Togcan'ın karşısına bindikten sonra “Topaykök'ü” tekrar söylemeye başladı.

Togcan kendini çekip türküye katılmadı. Kerimbala'nın iri gök gözleri kırmızı elma yanakları, nazlı gülüşüyle hiç kimseden çekindiği yok. Şolpısı çingırdayıp ardi ardına kahkahalar atıp serbestçe gülerken türküsünü tek başına söyledi. Gittiği taraftan çok zaman geçmeden Abaylar geldi.

Erbol, gelir gelmez eğlencenin başını çekti. Kerimbala'nın yengesi Kapa, Togcan'ın yengesi ve Erbol misafire öncelik tanımak için Abay'ı salıncağa bindirmişler.

Kız ve genç hanımlar sallarken delikanlının birinci vazifesi türkü söylemek. Abay, şimdi salıncakta sallanarak çekinmeden güzel bir türküye başladı. Karşısına binen Kerimbala idi. O deminki “Topaykök'ü”

beraber söylemeyi istemiş. Ama katılırken melodisini değişik söyledi. Sadece nakaratı değil, diğer kıtalarını da bozarak söylüyormuş.

Dinleyen kızlar ve genç hanımlar:

— Abay'ın söylediği çok farklı!

— Kerimbala yanlış söylüyor!

— Cancağızım sen yanlış söylüyorsun!

— Öğrenip doğrusunu söylesene! diye Kerimbala'yı taşladılar. Kerimbala'nın utandıği yok.

— O zaman başka biriniz söylesin! Togcan! Gelsene şöyle! diye rızasını almadan Togcan'ı tutup çekerek kendi yerine bindirdi. İpin bir tarafını tutup Abayları yükseğe doğru sallamaya başladı. Togcan'ın binmesini diğerleri hoş karşıladı.

Hızını alan salıncakta Abay'la Togcan ardardına en son noktaya yükselip sallanarak türkü söylediler. Togcan ilk bir ikj mısradan Abay'ı mırıldılarla takip edip üçüncü mısraya geldiğinde tamamiyle eşlik etti. Öncesinde yanlış söylenen yerleri Kerimbala gibi değil, çabucak düzeltilti. Erbol'la dinleyenlerin hepsi:

— Hah, şimdi düzeldi işte!

— Togcan hemen kavradı.

— Türkü şimdi havasını buldu! söyle, söyleyin... Bravo! deyip hepsi bir ağızdan takdirlerini dile getirdiler.

İyi delikanlı, güzel kız, son derece uyum içinde birbirlerine yakıştırlar. Togcan'ın yüzüne ay vurduğunda Abay apayrı bir nur gördü. Yüzü hafiften kızarıp kalpteki derin sırdan, samimi gönülden işaretler verdi. Özlediği sevgilisinin yanında mutluluktan uçup hiç ayrılmamacasına söz vermişler gibi. Şu anki güzel türküyle buluşmaları, bağrına yaslanıp sımsıkı sarılıp kucaklamaktan da daha yakın ve kuvvetli görünüyor. Duygulu ritimli güzel türküye ikisi de tüm benliklerini teslim edip bütün sırlarını paylaşıyorlar. Bir elmanın iki yarısı olan canlar türküden ziyade kavuşmanın, buluşmanın saadetini söylüyorlar. Tüm insanlar, bütün aleme, tüm yıldızlı göküzüne, parlak aya da “Görün bizi, isterseniz suçlayın!” der gibiydiler.

Togcan tüm benliğiyle masum aşkı karşısında durmadan söylemeye devam etti. Abay bir ara, körpe güzelin yüzünde çocuksu sevincini gördü. Mutluluk gülüşü gibi bir huzur, memnuniyet ifadesiyle

Abay'dan gözünü almadan tebensüm etti. Gelişine, kavuşmasına sevinip mutluluktan kanatlanır gibiydi.

Kırlangıç kanatlarının ucu gibi, ay gibi bükülen incecik kaşları çekilip gerilerek Abay'a değişik bir ifade verir gibiydi.

Deminden beri öylesine dilsiz sohbet eden Abay, şimdi türkünün güftesini değiştirip ayrı söyledi. "... Özleten aşık olduğum yar, hasretle yanan dertli sevgilisini suçlamayı bırakır mıymış?.. Bütün dünya, tüm sırrına, tüm mutluluk dileğine zülfü yarının tek bir teline kurban olayım, diye gelse ne derdi acaba?... O günlerde de acımasız olsa, yine reddettiği takdirde adaleti, merhameti nerede hani?... O zaman da bir umut ışığı vermeyip yakıp kavuracak mıydı! Suçlamayıp mahkum etmeyecek miydi? O kadar katılığı çekecek aşkının günahı çok muydu?" diye dışından eğişik bir yorum getirdi.

Togcan ilk mısrasına katılıp durdu. Güfte bu civarın söylediği belli başlı bir türkü değil. İçeriğini, anlamını yalnız Togcan hissetti. Canlı kara gözlerini aşağıya indirip sessizce bütün ruhuyla dinledi.

Abay, tek başına dört mısralı türküyü derin anlamlı "Akkayın" melodisiyle söyleyerek yavaştan durdu. Yüreğindeki bütün gizli saklı kalan sıcak ateşli duygularını bu türküyle, bu arada kendi sözleriyle yansıtmış. O, ozan kesilip dertli bir aşık gibi arzetti. Bu türküyü söyleyen Abay, Erbol'un hergün gördüğü arkadaşına benzemiyor. Gözlerinde yüceleşip zirvedemiş gibi göründü. Türkü sona erdi. Abay salıncaktan inip bir kenara çekildi. Yanına Asılбек'in hanımı gelip türkücüyümsün der gibisince methiyeler düzüyordu. Saygı gereği gülümsemesi olmasa Abay onun sözünü pek anlamadı.

Salıncaktaki türküyle oyun biraz daha uzadıktan sonra Erbol yeni bir "aksüyek"* ondan sonra da "serek kulak"*** oyunu çıkardı. Gençler bağrışma içinde hevesle, zevkle bu oyunları oynadılar.

"Serek kulak" oyununda, kurt rolünde Erbol'un kendisi. O, "koyunları" alıp kaçıyor. Abay pekçok kız ile genç hanımın arasında şakalaşarak:

— Ben koyun olacağım! demiş.

Erbol'un bir bildiği varmış. Yetenekli bir kurt oldu. Önce bir iki

* aksüyek: Kazak gençlerinin bir çeşit oyun türü.

** serek kulak: Kazak gençlerinin bir çeşit oyun türü.

genç hanımı, kızları alıp kaçarak uzak bir yere bıraktı, sonra bir ara Abay'ı alıp kaçtı. Koşarak götürdüğü yolda ona;

— Sen şu ağaçların altına varıp beni bekle! Az sonra Togcan'ı getireceğim! deyip koyun almak için yine saldırdı.

Abay, ağaçlar arasında gizlenip Togcan'ın yakalanıp getirilmesini bekledi. Bu bekleyiş çok uzun sürmedi. Erbol alıp kaçtı. Ama bu sefer “koyun” yakalamak pek kolay olmadı. Kalabalığın içinde özellikle Kerimbala, bağırıp çağırarak kurtla uğraştı. Togcan'ı Abay'ın durduğu taraftan başka bir ağaçlığa götürüp ona da birşeyler söyleyen Erbol yine koşarak geri döndü.

Abay, bu kez Togcan'ın yanına ulaştığının farkına varamadı. İki sık ağaçların arasında ay ışığının vurduğu yerde karşılaştılar. Birbirlerine arzuyla koştuklarında Togcan ağlayarak kendini Abay'ın kucağına attı. Yaşlı gözlerini sevdiği delikanlının göğsüne yaslayıp kaldı. İki omzu korkudan titriyordu.

Abay:

— Togcan, lütfen ağlama! diyerek saçlarını okşayıp sımsıkı kucaklarken Togcan başını yukarı kaldırdı.

— Bir görüşelim! Seni çok özledim! dedi.

Tam bu arada:

— Togcaaan! Neredesin? Kurda verecek Togcan'ım yok benim, yürü! diye seslenerek gülen, koşup gelmekte olan Kerimbala'nın sesi duyuldu. Abay, Togcan'ı aceleyle sıkıp sarılarak bir kez öptü. Al olmuş ateşli sıcak yüzünden öptü. Kerimbala'nın yaklaşan sesi işitildiğinde Togcan'ın borkünü düzeltip giydirerek:

— Yarını bekle! Bir yolunu bulup görüşeceğiz! Geleceğim! dedi. Sık yaprakların arasından süzülen ay ışığının ince bir hüzmeleri Togcan'ın sağ gözü üzerine düştü. Kirpikleri arasında iri gözyaşı damlası duruyor. Kerimbala, yanlarına koşa koşa geldiğinde öylece yanyana durmuşlar. Kerimbala ince dişlerini göstererek gülerken borkünü yukarı doğru biraz kaldırıp kırta kırta şakayla karışık:

— Ooo, burada mıydınız? Kuzumu, kurdun yemesinden korkuyordum, koyunun kendisi de mi yemek istiyor acaba? diyerek neşeyle gülüp Togcan'ın omzuna başını koydu.

Masum, nazlı kızın gülüşü gibi. Ama böyle durumlarda düşünce-

sini saklamayan Kerimbala Şu an söylediklerini başkalarına da pekala söyleyebilirdi.

Abay bunu dŐŐnp:

— Sakın yanlış anlama Kerimbala! Şimdi bir kurda yakalanıp zorra dŐŐmŐek bunda bizim bir suĉumuz yok, ne yapalım! Kaderimiz bir olduğu iĉin konuşup duruyoruz! dedi.

Kerimbala gülmesini kesmedi.

— Ah, ah! Bilmiyorum ya! Başkalarına ne kadar söylersen söyle, masum olduğuna inandırabilir misin Abay? diye birşeyler sezinlediğini imâ etti.

Bu söz öncekinden daha iğneleyici. Togcan öfkeyle onu bastırmak iĉin:

— Kerimbala bırak Şunu! Gülmenin de bir yeri var. Neler zırvalıyorsun?

Abay, kıza öfkeyle bastırmak yerine alttan almanın daha uygun olduğunu dŐŐnd.

— Kerimbala, elin ağzında bakla ıslanmaz! Yersiz Şaka, arkadaşına dokunup suĉsuz olduğu halde bir kötülük getirebilir. Böyle sözlere kalabalık önünde dikkat etmek gerekmez mi? dedi.

Kerimbala bunu doğrulayıp yeniden güldü. Şu an utancından gülüyor. Karakteri iyi, yüreği saf bir çocuğun glŐu gibi. “Togcan’ı öz-dm m acaba?” gibisince kucaklayıp:

— Tamam sinirlenme! Bundan sonra söylemeyeceğim, dedi.

ĉ de kalabalığa geldi. Bundan sonra oyunlar devam etse de Abay ile Erbol fazla oyalanmadı. Yarın erkenden yola ĉıkacađız, diye oba sahiplerine teşekkür ederek yemeğe kalmadan ayrıldılar.

Ertesi günü söylediklerini yerine getirmiş gibi iki delikanlı Bakanas’a gitti. Karatay’ın obasına ulaşıp ögle yemeği yiyip akşama kadar orada kaldılar. Karanlık ĉkp herkes yerli yerine yerleştikten sonra Canibek’e döndüler.

Gürültü patırtı etmeden geldiler. Cercılañ tustas* genĉleri itler de farketmemiş. Obanın kenarında oturan Erbol’un evine sessizce indiler.

Bu gece halk tamamıyla uykuya daldığında Abay’la Erbol ev soyan hırsız gibi gizlice, ĉıt ĉıkarmadan Asılbek otağının kapısına ulaştı.

İkisi de keçe kapıyı başları üzerine alıp içerideki tahta kapıyı açmanın yolunu aradılar. Ev içinde uyanık yatan hanım varmış. Şolpı çingirtuları duyuldu. Yaşlı birisi olmasa gerek. Bu evde şolpı takacak yalnız iki kişinin olması lâzım. Biri Togcan, diğeri yengesi.

Düşündükleri gibi kendilerine yakın yiğitlere:

— Yavaş! diye fısıldayıp kapıyı açtı. Ev içi karanlık. Gençler eve girdiğinde deminki ses tekrar fısıltı halinde:

— Abay... diye seslendi.

Abay elini uzattı.

Kiymeşegi olan yengesiymiş. Abay'ı elinden tutup başköşeye doğru çekip arkasına dönerek Erbol'a:

— Sen gidedur. Kendisi gelir! dedi.

Konuştğu bu. Erbol yavaştan çıkıp gitti.

Abay'ın ileri uzanmakta olan sağ eli ipek şımıladağa dokunduğu anda karşısından uzanan Togcan'ın sıcak parmakları onun yüzüne değmişti. İkisi de birbirine hemen atılıp sımsıkı sarıldıktan sonra uzun uzun öpüşüp birbirine kenetlendiler. Titrek nefesleri karışıp sıcak dudakları bundan sonra hiç ayrılmamacasına buluşmuştu...

Sessiz ve sakin yaz tam ufuktan yavaşça yükselirken Abay'la Erbol Canibek'ten uzaklaştılar. Biraz gidip karşı yamaçlatan aştılar. Ay batmış, yıldızlar da azalıp birer birer gözden kayboluyor. Boz bildircinin içinden kalkan serçeler göğe yükselerek cıvı cıvı ötmeye başladılar.

Abay'ın yüreği sır ve jurla dolu: Hafif tumağın bir kulağını aşıya indirerek sarı yorga atını rahvan yürüyüşüne alıp Botakan'a doğru yönelirken türküye başladı.

Obadan epey uzaklaştıktan sonra Abay, güzel bir sesle duygulu bir ritm yakalayıp uzun uzun söyledi. Yüreğini dolduran sevinç de, tatlı dert, dalgalı sıcak düşünceler de, kısaca hepsi perdesiz, katıksız gerçek dünyasını bu türküde yansıtmış. Söz de bir başka... Nereden çıkmış? Ne zaman söylenmiş? Nasıl narin bir can böylesine bütün varlığıyla sevebilmiş? Malum değil. Söylemeye devam ediyor. Durmadan, şaşırmadan son derece akıcı bir dille jırını döküyor.

Nasıl bir yolda ne kadar yürüdüğünü de bilmiyor. Bir zaman Botakan ocağında oturduğu obanın tepesi göründü. Abay o anda türküsünü noktalayıp Erbol'a baktı. Yoldaşı, Abay'ın durumunu anlamış gibi te-

bessüm ederek sevine sevine bakarak geliyormuş. Abay, atının başını çekip biraz yavaşlayarak Erbol'u at üstünde kucakladıktan sonra:

— Erbol, sınama beni! Hayatta sadece adını duyduğum olmasa, mutluluğun ne olduğunu, gerçek saadetin ne olduğunu ta bu geceye kadar tanıyıp tattığımı da söyleyemezdim. Nesini söyleyeceksin? Hepsinin görüyorsun. Durumum, vaziyetim bu değil mi? dedi.

Bu günden sonra az zaman içinde Canibek tarafına Abay tekrar gitti. Ne yazık ki mutluluğun devamı sekteye uğramış... Asılbek, Adilbekler dönmüş.

Gelişiyse beraber Adilbek dedikodu duymuş mu acaba, yoksa birşeylerden şüphelenmiş mi? Fırtına estirip yengelerini de, çoban ve komşularını da sıkıştırmış. Obaya uyanık bekçi koyup sanki birisiyle kanlı olduğunu söylemiş.

— Hele bir ayağını Canibek'e bassın bakayım! Canlı geri dönmeyiz! diye kesin kararlılığını göstermiş. Yol zorlaşıp ayın ilk dördünü bulut kapladı.

Bu bir kenara, düşmanlığı çok halkları artık böyle yaparak arayış gerginleştirmek acımasızlığın ifadesidir. Çareler tükenip daha da çözümlenmesi zor hasretlere gebe kaldı.

Bu arada el yaylalardan dönüp obalar birbirlerinden uzaklaştılar.

Abay, nasıl bir ızdırap içinde olduğunu, ne büyük bir dertle karşılaştığını farkedemedi. Tüm dünyaya çiçeği solmuş ışığı sönen yapayalnız bir insan gibi bakarak bitap düştü.

Anne babalarının kendileri konuşup kararlaştırarak bunu tekrar nişanlısına gönderecek oldular. Niyeti arzusu olmadan isteksiz bir gönülle Abay kabul etti. Zorla sürüklenen kişi gibi Karkaralı'ya gitti. Bu sefer on beş gün kalıp Dilda'yı getirdi.

Bu zaman halkın kışlağa yerleşecek dönemi. Kafasında bin bir düşünceyle nişanlısına gidip halkın meselelerinden uzak kalmıştı.

Bu güz Kunanbay yine bir grup insanı hedef almış. Sıradaki Kulınşak obası. Ta o zaman “Yılanın başı o”, “Göçüp gitti, düşman safına katıldı” diye çok zamandan beri onlara dış bileğliyormuş.

Yer durumuyla güz gününü dikkati nazara alarak kendi kışlaklarına doğru göçerlerken Kulınşak obası Kunanbay'ın yanına gelmiş. Geldiğinde de geçen seneki grubundan ayrılıp tek oba olarak gelmiş.

Abay geri döndüğünde Kunanbay, Kuluşak'ın Sadırbay, Nadanbay adlı iki oğlunu Yedisu'ya göçürüp Munsızbay'ı kefil olsun diye Cakıp obasının kenarına yerleştirmiş. Kuluşak, Manas'la birlikte yalnız bir oba kalmış. “Çocuğumu dövdün, biraderimi aşağıladın” diye hayvanlarını da sürüp ceza karşılığını da almış. Akrabalarının düşünmesine bile fırsat vermeden arabulucuların hepsinden saklayıp bir gün içinde bunu yaptıktan sonra hiç birşey olmamış gibi “aksarbasını”, “kökkaskasını” kesiyor, boy başlarını toplayıp misafir yemeklerini canlı tutmaya devam ediyorlar.

Abay geri geldiğinde çekişme yok. Ama oba, akraba arasında elektriklenmeler, kabuk bağlayan çıban gibi patlamaya yüz tutmak üzereymiş.

YAMAÇTA

Abay, evleneli birkaç yıl oldu. Dilda'nın gelin geldiği yıldan sonraki ilkbaharda onların ilk oğlu Akılbay doğdu. İki yıl sonra da Külbadan adlı kızları dünyaya geldi. O bugünlerde bir yaşını geçti. Abay, şimdi üçüncü çocuğuna baba olmaya hazırlanıyor.

Dilda hamileyken birkaç ay hasta insan gibiydi. İştahsızlık, baş dönmesi yüzü sararıp dermansız halde başını yastıktan alamamak alışkanlığı haline gelmiş.

Kısa bir süre içinde birkaç çocuğun babası olsa da Abay, bu haline bir türlü alışamadı. Buna sebep evindeki anneleriydi. Akılbay'ı, Ulcacan kendi eline alıp öz çocuğu gibi büyüttü. Dillenen Akılbay, şu günlerde babası olduğunu bilmiyor. Abay ona, genellikle araya yemek sofrasında görünen büyüklerin biri, yabancı biri gibi görünüyor. Abay'ın da onu yakın görüp bağrına bastığı yok. Çünkü bu çocuk, onun gençliğini engellemiş gibi erken doğdu.

Abay, ilk olarak on yedi yaşında baba oldu. Evlenmek Tanrının buyruğuna karşı çaresizliğin bir sonucuydu.

Onun arkasından aklını başına toplamasına fırsat vermeden hızla gelen babalık, bir alay çetin zorluk getirir gibi görünmüş.

Akılbay'ın doğduğu gün Kalika gibi yengeler:

— Çocuğun oldu!

— Artık sen bir babasın!

— Gözün aydın! diye gülüp tebrikler yağdırmışlar. O zaman Abay utana sıkıla ne yapacağını bilmeden atına binip gitmiş. Obasına üç dört gün geçtikten sonra ancak dönmüştü...

Abay'ın küçük Külbadan'ı da iyice yakından tanıyıp bildiği yok. O da gün boyu annelerin evinde ve onların nezareti altında oluyor.

Dilda'nın kopyası otta suda durmayan bir kız, akşam olduğunda otağa geliyor. Külbadan, Abay'ı babalığa mecburen kabul ettirecek gibisince gece boyu uykudan mahrum edip ağlıyordu. Bunun sonucunda genç babasıyla arasına kara kedi girdi.

“Derin uykudan insanı çıyan sokmuş gibi uyandırıyor” deyip Abay ona “Sarıçıyan” adını takmıştı.

Şimdi o Sarıçıyan tekrar ağlıyor. Akşam olup ev içi karanlık olsa da Dilda ateş yakmamış. Kendisi şımıldığı indirip yüksekçe yatağın önüne yorgan yastık koyup yaslanarak uzanıyor. Külbadan, annelerinin evinden yeni gelip yatağa yatmayıp mızızlık etmekteymiş.

Abay, bir grup insanla eve girdi. Dışarıda boran. Üst başlarında yağınla kar... Eve ardardına girince dışarıdan soğuk bir hava geldi.

Dışarıdan gelen soğukla kalabalığın gürültüsünden rahatsız olan Dilda başını kaldırdı...

Abay tımağıyla deri paltosunun üzerindeki karı silkelerken:

— Dilda, ışığı yakar mısın! Şu yaramazın sesini de kes!... Durmuyorsa öbür eve götürüver! dedi.

Dilda ışığı yakıp şımıldığı dürerek konukların altına minder koyduktan sonra Külbadan'ı kucağına aldı.

Hizmetçi al yanaklı genç hanım otağa girip Dilda'yla fısıldaştıktan sonra konukların hizmetine girişti.

Bu konuklar Abay'ın şimdiki genç arkadaşları: Erbol, Cirenşe, Asılбек ve Bazaralı'ydı.

Aralarındaki büyükleri Bazaralı. O köşeye çıkıp üstündekileri çıkardıktan sonra oturup:

— Hay Allah! Bu nasıl hava? Hâlâ boran, yine boran! Kara kış bastırdı! Bu kara kış, zavallı halkın iliğine kadar işledi! diye dertlenip uzunca kara sakalını sıvazlayıp düşünceye daldı.

İri vücutlu, yakışıklı, nur yüzlü Bazaralı otuzuna yeni girmiş. Beyaz deri paltosunu omuzlarına atarak oturup şaşkınlığını gösterdi.

Dilda yuvarlak sofranın üstüne lamba getirip koyduğunda gençler etrafını çevirerek oturdu.

Bu zamanda Abay'ın da vücudu gelişip kürek kemikleri irileşmiş. Boyu orta boydan biraz uzunca. Kemiklerinin irileşmesinin yanısıra adaleleri de sertleşip bütün organları olgunlaşmış kıvamına gelmiş. Yüz biçimi vücuduna uygun şekil alıp oturmuş.

Uzunca sivri burnu kalkık ve büyük. Dümüz, geniş yüzüne uygun alnı şakağına doğru yuvarlaklaşıp genişçe yayılmış. Kışın soğukluğundan yüzü ve burnu çatlasa da oturaklı alnı özelliğini kaybetmemiş. Ateşli, canlı gözlerinin akı karası hâlâ berrak. Gözünün kapağı biraz şişkin ve uzunca. İpince, genişten yayılan uzun kaşları ile düşünceli ateşli gözleri Abay'ı diğer insanlardan farklı kılıyor. Sıkı akrabaların ve dostluğun işareti gibi.

Hâlâ uzamasa da aynı incelikte terleyen kahverengi bıyıkları var. Bütün vücudu yerli yerinde yağız genç pek yakışıklı olmasa da hoş ve sempatik.

Ayrıca başbaşa otağa toplanan gençler güya bu akşamı neşeli geçireceklerdi. Fakat daha yerleşmeden Bazaralı'nın söylediği dertli söz hepsini düşünmeye sevketti.

Bu topları için Bazaralı hariç, diğerleri üç gün boyunca yol almışlar. Bazaralı sadece bu akşam dağ tarafından gelmişti. Kalabalık halk, kışlakların çoğu orada. Abay, halkın durumunu öğrenmek isteyip:

— Cut* nasıl orada şiddetli mi? Yoksa arada sırada mı? Etki alanı ne kadar? diye sordu.

Asılbek, Cirenşe, Erbollar da Bazaralı'ya dikkat kesilip dinlemeye başladılar.

— Gerçek bütün bölgeyi içine almıyor mu? Bu ta kendisi! Halk derken tamamını söylüyoruz... perişan durumda!... Şu boran dinmeyeli üç gün oldu. “Kışın bitmesine az kaldı!” diye bayağı sevinmiştik... Nisan bitip mayıs da yaklaştı. Ama ocak ayı gibi hâlâ titretiyor. Geriye ne kaldı? diye Bazaralı ümidini kesmiş.

— Koyunlar kırılmasına kırıldı da, bari büyük baş hayvanlar nasıl? Çıngıs'tan bir ümit var mı? diyerek Cirenşe, hiç olmazsa diğer hayvanlar sapasağlam kalır mı acaba diye düşünmüştü.

Tobıktı'nın hayvanları yılıkla koyun değil mi? Büyük baş hayvan

denildiğinde inek akla geliyorsa, onun hali koyundan da betermiş... Deve de cuta dayanıksız biçare... sonuç olarak elde hayvan kalmaz! dedi Bazaralı.

Çay esnasında bu gece gençlerin sohbeti halkın bugünkü zor durumu hakkında oldu. Sadece hayvanın kırılması değil. Çoğunluk fakir, kıtlıkla karşı karşıya kaldıkları belli. Çıngıs içinde kesimi bol varlıklı obalarda yiyecek içecek arayıp dolaşmaya başlayan zavallılara Bazaralı bizzat şahit olmuş.

Böylelerinin öncüleri, bu Cidebay'a, Abay'ın annelerinin evine de gelmeye devam ediyormuş. Birer pişirimlik et, buğday, darı dahi olsa isteyip yardım için götürün ihtiyarı yaşlısı da vardı.

“Cuttan sağ salim çıkacak halk var mı? Şimdi herşeyiyle sapasağlam duran kim?” denildiğinde Bazaralı:

— Bir elin parmağı kadar olan obalar ancak sağ salim çıkar. Irgızbay, Kötibak, Bökenşi içinde güzel kışlakları alıp geniş araziye sahip obaların şimdi tuzu kuru, dedi.

— Özellikle Irgızbay'ın bir problemi yok. Kışlaklık yeri sağlam. Güzün biçtikleri otları da var, diyerek Erbol, daha yeni gördüklerini de dile getirdi.

Deminden beri sessizlik içinde düşünceye dalan Abay:

— Tek Irgızbay'ın sapasağlam kalmasının kime ne çaresi, kime ne faydası var? dedi.

Bazaralı Abay'ın bu sözünü tasdikledi.

— Sonuç olarak güçlünün hal ahvali de iyi oluyormuş. Küneke'nin alıp verdiği arazi Irgızbay'ı koruyacağına benziyor!

Abay kaşlarını çatıp aniden Bazaralı'ya dönerek:

— Hay Allah, zorla alıp ilerlemenin ne anlamı var! Irgızbay'ın sahip olduğu arazi mi? Açıkça dökülen gözyaşı değil mi?

Asılbek'le Cireşe Abay'ın açık seçik özeleştirisini beğenip güldü.

— Bravo, Abaycan, halkın kalbinde yer edeni, bir türlü diliyle söyleyemediğini sen söyledin ya! diye deminden beri düşünceli duran Bazaralı da rahatladı.

Bu gençler, Abay'ın her konuda sırrını paylaştıkları dostları sayılır. Özellikle Erbol beş altı yıldan beri Abay'dan ayrılmayan can-

çiğır arkadaşısı oldu. Onun sayesinde Cireşşe, Asılıbek de Abay'la sıkı fıkı olup yaz kış sık sık görüşüyorlar. Kunanbay'sa Abay'ın bu gençlerle arkadaşılığını dostluğunu doğru bulmuyor. Bir iki kez laf çarpıtırıp:

— Dünkü düşman obaların kurt eniklerini sürekli başına üşütürüyor. Arkadaşlarını da bulmuş yani! diye dudak büküp bundan hoşlanmıyordu.

Ama Abay, babasının karakterini çok iyi tanımasından bu yana o babadan zorluk gören halkın herhangi birisi de olsa, sözden anlayan insanlarla dertleşerek, baba karakterini, halkın durumunu, çoğunluğun sancılarını iyice inceleyip genişten ele almış.

Abay'dan iki, üç yaş büyük olsalar da Cireşşe, Erbol, Asılıbekler bu kez gerçekten arkadaş olup etrafındaki büyüklerden yaşlı ihtiyarlardan duydukları üzüntüleri olduğu gibi ortaya seriyorlardı.

Yalnız şu an olduğu gibi bütün meseleleri ortaya getiren sözlerine Bazaralı önceleri katılmamıştı. O, cutun bu bölgenin halkını şiddetle kırıp geçirmesinin bir sebebini Kunanbay'a bağlıyordu. Yol boyunca buna tanık oldu. Kunanbay'ın iyi gözle baktığı obalar, hayvanlarını Irgızbay içlerine sürüp götürerek orada emniyete alıyorlar. Yalnız Kunanbay'ın adam yerine koymadığı küçük boylar, sayısız sıradan teba ise, hayvanlarının başlarını nereye sokacaklarını bilmeden panik içerisindeler.

İçinde çeşitli öfke, isyankâr düşünceler yer etse de Bazaralı hâlâ hiç kimseye içini açmıyordu.

Şimdi Abay'dan deminki sözü duyduktan sonra açılmaya başladı. Tüm meselenin kökenine inerek:

— Çoğunluğu zavallı. Sayısı var, bir kıymeti yok. Kavgada deynekleri kullanmıyor, hakkını yediyor. İsimsiz kimsesiz gitti ya. Bugün işte bir deri, bir kemik olarak kırılmak üzere. Dünkü “iyi”, “başçı” denilenlerin hangisinin tırnağına zarar gelmiş ki!... Yarın görürsünüz! Kimin canı acır, kim yardım edermiş? dedi.

Abay, Bazaralı'nın diğerlerinden farklı, böyle destekleyen düşüncelerine içinden şaşırıldı. Tek başına olsa da Bazaralı, halk davasını ustaca getirip derinlemesine düşünür gibi. Kendisi bahadır yapılı, şarkıcı, hatip Bazaralı, büyüklerin nazarında yaramaz, pervasız biriydi. Tek

başına sürtüşmeye giren geçimsiz. Dili çatalı. Acı dili hiç durmayan biri. Şimdi de Abay'a göre o Bazaralı bu değil.

Bazaralı halkın durumunu düşünerek endişelenen gençlere;

— Eğer delikanlıysanız, cesaretiniz varsa, şu sefalet içinde kalan halka ilaç olun. Malın canın sağ olduğunda... Normal zamanda hakkını vermiyorsa, hiç olmazsa böyle zor günlerde fazlalığını dağıtsın... Yerinden yayılım versin. Kışlaktan bir yer versin halka! Dağıtsın toplanmış malını. Halktan ayrı hali vakti yerinde Küneken, Baysal, Baydalı, Süyindiklerle tüm İrgızbay kime bayrak olacaktı? Tüm halkın hayvanı ölüp kıtlıktan çil yavrusu gibi dağılırlarsa, o zaman onları da rahat bırakmazlar. Yerini, yurdunu terketmeden önce ilkin bunlarda var olana üşüşmeyecekler mi? Bunu sapasağlam bırakıp kendileri yer değiştiren tavşan gibi tek başına koşuşturup giderse onun halklığı nerede? Kısacası halk gitmez! Yanarsa da tek başına yanmaz! dedi.

Bu sözleri, sohbet ortamındakileri derin bir düşünceye sevketti. Asılбек, Bazaralı'nın acı sözlerindeki birkaç yeri uygun görmemiş.

— Cut denen şey, atalarımızdan bu yana keçe evli Kazak'ın derin sancısı değil mi? Sadece günümüz insanlarına mal ediyorsun. Aklına estiği gibi olaya tek taraftan bakıyorsun... Bu görüşün yanlış! dedi.

Bazaralı'nın laf yarıştırmaya niyeti yok. Düşündüklerinden şaşmadı. “Baban Süyindik'ten devam eden hödüklük ya!” diye hoşnutsuzca dinledi Asılбек'in sözlerini. Asılбек'e dik dik bakıp başını salladı.

Gençlerin sohbeti sona erdiğinde, ayaz soğuktan içeriye üç kişi girdi. Üstleri başları kar, sakal bıyıkları buz tutmuş. İlk giren kuzu deri tımaklı, eski deri paltolu, uzun boylu yolcunun kirpiğine kadar kar tutmuş.

Bu gelen Bökenşi Darkembay ile onun iki fakir komşusuymuş. Abay Darkembay'ı tanıyıp: “Elbiselerinizi çıkarın! demişti. Darkembay'ın işi aceleymiş. Üstündekileri çıkarmadı.

Bu Darkembay, geçen yıllarda Tokpambet'te Böcey dövülürken “Kunanbay'ı vuracağım” diye ona silâh çeken kişiydi. O kavgadan bu yana hem Tobıktı'nın içi hem de Kunanbay'ın çevresi onun bu yaptığını duymuştu.

Tüm İrgızbay, ondan bu yana Darkembay'ı gözönünde bulun-

durup cephe alıyordu. Abay geliş sebebini sorduktan sonra Darkembay anında:

— Işığım Abay, akrabaya el uzatan biri olduğunu duymuştum. Bu sebeple geliyorum. Yoksa seni Takecan gibi bilsem buraya adımımı atmazdım... Başım belâda. Bu iki komşuyla beraber üçümüzün evinde topu topu yirmi, bilemedin otuz kadar küçük baş hayvan vardı. Bu birkaç mal melalle kıt kanaat geçinip per perişan vaziyette yanınıza geldik. Yerimizde bir tutam ot yok. Koyunlarımız bir deri bir kemik kaldı. Şimdi Musakul'a varıncaya kadar beş koyun donarak öldü! dedi.

— Hay Allah! Çingis'a doğru niye gitmedin?... Hiç olmazsa dağ sığınağı vardı, diye Asılбек sormaya başlamıştı.

— Ohoo, boran Çingis'tan esiyor. Hayvanların oraya kadar güç bela ayakta gidebilmesi hiç mümkün mü? Çingis nere, orası nere.... Bu Musakul, Cidebay hem dulda, hem yakın ve sahipleri izin verdiği takdirde Musakul, Cidebay, Barak gibi üç kışlak nice koyun sürüsüne sığınak olmaz mı? Ne pahasına olursa olsun karı eşeleyip onların ölümüne yine izin vermem! Sele sazı bile koyun için bir sığınak! Ümit bağlayarak gelişimin nedeni bu! dedi.

Abay, Darkembay'ın durumunu çok iyi anladı.

— Geldiğine iyi ettin. Buyur istediğin gibi otlat!... Daha neyi söylüyorsun ki!

— Bu sözün doğru oğlum. Ama demin akşamleyin o Musakul'a zor gücele ulaşmıştık. Önümüze Takecan çıkıp bizi kovdu. Yanında Cumagul denen o insafsız varmış. Başımıza kamçı salladı. Defol diyor. Herşeyimi kaybedecek miyim? Kaybedecek olsam hiç olmazsa sen bil, açta açtıktaki akrabalarının sıkıntı içinde kıvrandığını bilesin, diye geldim.

Abay, Darkembay'ın bundan sonraki sözünü durdurup hemen kararını vererek Erbol'a bakıp:

— Erbol sıkı giyinip ata bin. Darkembay siz de arkasından gidin. Buradan yiyecek alıp çıkın. Dilda kalk! diyerek Abay hanımına emir verip: “Bunlara yetecek kadar et, azık hazırla! dedi. Dilda, hemen yerinden kalkıp dışarı çıktı.

Abay, Takecan'a Erbol'la haber gönderdi. “Kovmasın!... Servetini yemezler. Bunun birkaç hayvanına yayılacak yer. versin ve

Cumagul'un eline ayağına sahip olsun!" dedi. Erbol aceleyle giyinip Darkembayları yanına alarak gitti.

Takecan şu günlerde Musakul'u kışlak ediniyordu. O, Abay'dan önce evlenip kendine düşen hissesini alarak ayrılmış. Şimdi çok servet düşkün ve özellikle yerini yurdunu kıskanan biri olup çıkmış. Halkın gözünden kaçtığı an, bu büyükannelelerinin obalarından otlamaya gelen hayvanı bile kovardı" diye tüm komşu çobanlar hayretler içinde kalıyorlardı.

Abay, Takecan'ın bu davranışlarını bu sene duyup çok sinirleniyordu.

Görüşüklerinde de aralarında pek sıcaklık olmadı.

Geceleyn boran içinde giden Erbol kısa zamanda kar boran içinde, burnundan soluyarak döndü. Kısa, sık, kara sakallarını kar örtüp aksakallı ihtiyarlara benzemiş. İri burnu kızarmış. Kahverengi keskin gözleri dargın ve küskünlüğünü gizleyemiyor.

Tımağının bağını çözmeden tek diz üzerinde oturup sakalının karlarını temizleyerek:

— Takecan'dan umacağına Allah'tan ummak daha hayırlı... Musakul, Cidebay, Barak'ta ben hayvan yadırmam diye Cumagul'u yine fitilledi. "Döve döve at şu Darkembay'ı" diye gözümün önünde emir verdi. Kahrolası Cumagul, bu sözle harekete geçip demin benim arkamdan koşarak gelip Darkembay'ın koyunlarını hırpalaya hırpalaya kovuyor, dedi

— Peki Darkembay şimdi ne yapacak?

— Gece yarısı bu boranda nereye gidecek?

— Kovulup öleceğine Cumagul'un elinde ölse daha iyi, diye evdeki delikanlılar çok içerlediler. Erbol daha bir gördüğünü anlatıp:

— Cumagul gibi it yok, kansızın teki? İnsana kan kusturup sanki kabadayılık için yaratılmış kâfir. "Hiç olmazsa sen nefes almaya bir fırsat ver, bari sabaha kadar bir soluk alsın" demeye kalmadan benimle kavgaya başlayıp ağzına geleni söyledi, diye durdu.

Erbol gördüklerinin ve bildiklerinin tamamını söylemedi. Takecan Abay hakkında kötü konuşmuş. Cumagul, Erbol'u da dövmek için ileriye atılmış.

Ama o anda Darkembay hiddetlenip öfkeyle: "Artık elini çek!

Yoksa ikimizden birinin sonu olacak”, diye araya girip Erbol’u elinden kurtarmış.

Eğer bunları Abay’a anlatırsa: “ İki akraba arasına ateş atmış” diye yorumlanabilir. Böyle kavgayı sevmeyen Erbol bu durumlarda da çekingen kalıyordu. Abay’ı böyle çetrefilli işlerin tehlikesinden uzak tutmak istiyordu. Bütün bu olan bitenden, sonradan haberdar olup niye söylemedin? deyip kızarak konuşan Abay’a hiçbir şey söylemedi. Abay gibi gerçek dostumu, iyi arkadaşımı “korudum” diye düşünüyor-du.

Ama, şimdi onun içine toplanan büyük öfkeyi Abay yüzünden okuyor. Arkadaşının iç dünyasını çok iyi bildiği için Abay şimdi fazla ısrar etmedi. Sadece deminki meselenin arkasında başka bir olayın yat-tığını anlayıp gazaplandı. İki gözü bir morarıp bir sararıp damarları çıktı. Kısa bir sürede kafasından çok şeyler geçip Erbol’a doğru göz-leri çakmak çakmak, gözünü kırpmadan dimdik bakıp bir anda yerin-den kalktı.

Bazarı, Asılбекler, Abay’ın nasıl bir karar verdiğini anlamayıp şaşkınlık içinde kaldılar. Abay’ın sesi titreyip dışlerinin arasından konuşarak:

— Kalk, Erbol! Benimle birlikte gel, dedikten sonra hızla giyin-meye başladı. Hafif küpi* giyerek hızla kuşanıp eline kamçıyı aldıktan sonra kapıyı sertçe açıp dışarıya fırladı. Erbol arkasından gitti.

Kamçıyı alması evdekilere Abay’ın atına bineceği işareti verdi.

Dışarıda iki gök at eyerli halde boranı arkasına alıp ahırın yanında duruyormuş. Abay kendine yakın olanı çözerken arkadaşına:

— Haydi sen de bin! diye sıçrayarak atına bindi. Gök atını kam-çılıyıp sert esen boranla mücadele ederek içine daldı.

Bu arada Cumagul, Darkembayların elli altmış kadar azıcık koyu-nunu toplayıp ayaklarına vura vura kovuyor. Kursaklarından uzun zamandan birşey geçmeyen dermansız koyunlar kaçmak istese de koşamayıp bir araya gelip birbirleriyle yarışıyorlar. Koyunun çabuk yürümeyişine sabrı taşan Cumagul sahibinden başlayarak küfürler savuruyor. Arkasından izlemekte olan Darkembaylara aldıracağı yoktu.

Kovalamadan, borandan ve bugün akşamki aç susuz yolculuktan tamamen gücü tükenen dört beş toklu yıkılıp kalkamadılar. Darkem-

bay'ın içi yanıp Cumagul'a engel olmak için atılmıştı. Atı güçlü, sırkılı Cumagul yanına yanaşturmuyor. Koyunun bir ucundan diğer ucuna kadar atın böğrüyle çarptığında atının dirsekleriyle yüklü savlıkları* koyunları yere düşürüyor. Masum olduğu halde düşmanlık gören zavallı hayvan halini arzede bilse, bu gece böyle etrafını kuşatan gadarlık içinde ölümden başka bir arzusu olamazdı.

Cumagul geldiğinden beri ağzından küfürü düşürmüyor. Maybasar starşınlık görevinden ayrıldıktan sonra Cumagul uşaklık görevinden de alınmıştı. Kısırlaştırılmış savrik** gibi etkisi sona ermişti.

— Kavgayla çekişmeyi Allah'tan dilese de eline fırsat geçmeyipnce Cumagul'un ümidi kırılıyor, diye Corga Cumabay dalga geçiyordu.

Ama bu son iki yıl içinde Cumagul yerini buldu. Onu Takecan arkadaş olarak yanına aldı. Doğru, Takecan'ın elinde güç, otorite yok. Ama kışın ve güzün yerlerini kıskanan alışkanlıkları var. O zaman civardaki hayvanı az, zayıf, adamı saf obalara Cumagul ile Takecan uşak starşından aşağı kalır yanları yoktu. Çobanları döver, hayvanları kovalar, at yakalar. Akrabalarını yalvartıp boyun eğdiren haltları da vardı.

Kendileri, o olmasa da belâ arayan Cumagullara Darkembay'ı mecburen ayaklarına sürüp getirmiş oldu. Onlara işi düşen kim olabilir! O, normalde, Takecan'la Cumagul'un dış bileğlediği Darkembay...

Cumagul'u gönderirken, Takecan seslice:

— Darkembay elime düşecekmiş, eski düşmanım Darkembay! diye gazaba gelmiş.

Bunu hatırladıktan sonra Cumagul cılız koyunları ezerek yere yuvarlıyor.

Böyle dinmeyen boran daha beter eserken şiddetli fırtına içinden koşturup gelen iki gök atlı görüldü. Soluk aldırmayan boran içinden gizli saklı gelmiş gibi oldu. Cumagul bu arada aç koyunlarla Darkembay'a küfürler savurmaya devam edip Hatta Darkembay'ın ta önceki atalarının adlarını Bökenşi'den başlayarak bir bir sıralıyormuş. Boz atlılar geldiğinde sesini yükseltti, bir başka koyunu daha tepesi üstüne yuvarladı.

Aceleyle gelmekte olan atlılar, ses seda çıkarmadan dosdoğru gelip yanında mantar biter gibi bittiler. Ne hal hatır sorma, ne de kızıp azarlama var. Sadece öndeki atlı süratle atılıp koyunla Cumagul'un atının arasına dalıp yularından yakaladı. Cumagul kızgınlıkla mahmuzlayıp kamçısını havaya kaldırdı.

O anda Abay haykırıp:

— Haddini bil, rezil! dedi.

Cumagul, Abay'ı hemen tanıdı. Tanınması onu daha da çığırından çıkardı. Konuşmayı beklemedi. Abay sağ elindeki kamçısına havada bir kavis çizdirip Cumagul'un kafasına indirdi. Cumagul, debelenip kurtulmaya çalıştı. Abay, yuları sol eline dolayarak hareketine fırsat vermedi. İkisinden de ses yok. Abay, acımasızca aşkile şevkile patırdattı. Eli ağır. Kamçısı deynek gibi acıtıyor. Bu aşağılanmayı görmektense mücadele ederek ölüüm gibisince Cumagul, Abay'ın üzerine atıldı. Ama hadiseyi yakından takip eden Erbol tetikteymiş. Atını ileri sürüp saldırarak Cumagul'u omzundan yakalayiverdi.

Bu arada:

— Vah, Allah cezanı versin! Elbet bir adam evladı çıkar! Canavar olanın hepsi zalim değil ya! Helâl olsun buraya getirin onu, diye kahredip koşarak Darkembay da yetti. Cumagul'un yakasını toplayıp iyice sallayıp yumuşak karın üzerine bir top gibi fırlattı. Abay o anda: "Koyunları tekrar geri çevir," diye sertçe emir verdi. Sahiplerine sürdürüp tekrar korıka soktular.

Yakın yerde duran büyükçe ot öbekleri varmış. Ona doğru sür diye emretti. Koyunlar ot öbeklerine doğru yaklaşırken iştahla koşuşturdular. Darkembay, Kunanbay'ın korıkını* yemekten geri kalmayıp pişenine tekrar ağız sürmelerinden korkup:

— Geri çevir, pişeni yedirmeyin! diye kendi adamlarına bağır-maya başladı.

Abay buna müdahale edip:

— Dur bakalım! öylece gitsin, yesinler! Öbeği yedin, hiç çekinmeyin! diye azarladı. Koyunların hepsi öbeklere ulaşip bol pişene yumuldular. Başlarını kaldırmadan zevkle yediler.

— Tan sökene kadar bu öbeklerden ayrılmayın, boran dinene kadar bir yere kıpırdamayın! Takecan bu arazi, bu otun sahibiyse ben

de sahibiyim! diye meseleyi çözüp şimdi Darkembay'ı yanına çağırıldı.

— Darkembay, iki arkadaşın bu koyunların başında olsun. Ayrılmaları. Kendin hemen şu ata binip buraya sahiplenene Takecan'ın atına bindikten sonra şimdi yeldirerek gidip bu civarda seninki gibi fakir obalara haber ulaştır. Benim gönderdiğimi söyle. Çıngıs'a ulaşamayıp yakınlardaki koyunları aklıktan bir deri bir kemik kalan obaların hepsi yürüyebilen koyunlarını alıp adamlarını hazırlayıp aha bu üç korıka; Kunanbay'ın korıkına sürüp gelsinler. Küreklerini, kazmalarını da getirsinler. Koyunlarını korıka salıp kar açıp sürülerini kurtarsınlar. Bu haberi yakınlardaki Torgay, Cigitek, Karabatır, Bökenşi hepsine söyle. Bundan sonraki cutu göreceksin beraber görelim. Git, koş! Hepsini toplayıp gel, dedi.

Darkembay bu emir üzerine ata binerken Abay, Cumagul'un gövdesine atının burnunu dayayıp:

— Seni kahrolası, bundan sonra başkasının köpeği olmanın önü ardı bu olsun. Anladın mı? Ama Takecan'a bunu ilet, dayanamazsa ölsün! Gücünü, âlâkalı olsa cutta ölen koyunlara, per perişan halka ispat etmeye çalışmasın, yiğitse bana göstere. Defol!.. Yaya git! diye emir verdi.

Deminden beri bir söz dahi etmeyen Cumagul, Takecan obasına yaya yollandığında Abaylar, Darkembay'ı bizzat kendileri gönderip obaya döndüler. Boran hâlâ kesilmedi. Hatta artık uğultusunu artırıp önünden sertçe ıslıklayarak bıçak gibi kesiyormuş. Karları hallaç pamuğu gibi savurup insanın suratına çarparak göz açmaya fırsat vermiyor. Fırtınanın esişine bakıp Cidebay'a doğru yönlerini tayin edip yol aldılar.

Tan attığında fırtına dinip boran durmuştu. Uzaklardaki beyaz tepelerden yeni görünen güneş kıpkızılmış. Sıkılıp zorlukla çıkar gibi. İki tarafındaki kurşuni bulutlara kızılımsı, sarımsı renk vererek yükseliyor. Etrafta sis var. Birkaç gün hiç durmadan esen sert rüzgâr şimdi yavaşlayıp dinmek üzereyken hafiften esiyor. Çatırdatan soğuk hissediliyor.

Darkembay, Abay'ın buyurduğu işi iyi anlamış. Gecedan bu yana tan ağarıp halk uyanana kadar durmaksızın çalıştı. "Kendin gibilere söyle!" denen sözü çok iyi takdir etmiş. "Malı olanın nesi eksilecek.

Kolu uzunun mekânı da geniş. Karşılıklı saygıyla, akrabalıkla veya hatta azıcık hakkını vermekle de Irgızbay'a Kunanbay'a, Baysallara da sığınabilirler. Zaten onların kahurlarını çekiyorlar ya. Azıcık malın mülkünden olsa, el açıp aşığılanacak olan da o ya" diye Darkembay kendinin çoktan beri söyleye geldiği bu sözlerini Bazaralı'ya da söylemişti.

Halkın durumunu acı bir şekilde dile getiren Bazaralı da böyle insanların ağzından çıkan hakikate yürekten inanmıştı. Bu Darkembay, Abay'ın selâmını daima Karabatır, Torgay, Borsak, Cuvantayak gibi çevredeki topraksız, malsız halklara ilettili. Onların içinde de on beş, yirmi koyunlu; otuz , kırk koyunlu güçsüzlere kadar gitti.

Musakul, Cidebay, Barak gibi üç büyük korıki, çepeçevre yerleşen sayıca çok, hali vakti yerinde olmayan obaları doğudan başlayıp batıya kadar dolaşmış.

Ayazlı boranlı gecede aceleyle pencereyi tıklatan yolcu, her zaman olduğu üzere bu sefer kötü haberle gelmedi. Ümit ışığını yakmış. Halk üç gündün beri boran hakkında: "Elde avuçta olanı alıp götürdü" diye düşünüp hısrıyla gelip uğuldayarak, pencereleri çatırdatarak keskin esen rüzgâr uykularını kaçırmış. Yaşlı ihtiyarlar yalvarışta. İş güç sahipleri endişeli. Erkeği genci, kızı hanımı yatak yüzü görmüyor. Gece gündüz durmadan hayvanlarını gözetliyorlar.

Civarındaki tepeciklerin boz karaganı* olsa biçip getirir. Yakınlardaki sele sazının başaklarını kesip koltuklayarak getirir. Daha da vahim olduğunda zaten kötü, delik deşik ahırın damındaki kamışları çekerek verirlerdi. Ama o çalı çırpıları kırlangıcın getirdiği çöpten de azdı. Bunları cılız doğan koyunlarına mı versin? Sütünü sağdığı birkaç ineğine mi versin? O da olmazsa tek bir devesine mi yedirsin? Hangisine verse de dışının kovuğuna girmeyecek. Sadece son çırpınışı "Diğerleri ölse de bu kalsa barı" diye tek başına çalışıyordu.

Varlıklı komşuyla toprağı verimli eş dostta ümit bağlamak bu halklarda yok.

Darkembay bu gecede o sönen ümide bir ışık yakmak için geldi.

Böylece güneş doğar doğmaz Kunanbay'ın üç korığına doğru her taraftan sürüler aktı. Bu sırada Abay'la Erbol at üzerindeydi. Geniş korığı boylayıp vasat hızla koşturarak her bir obanın gruplarını kar-

sılıyorlar. Azıcık koyun ile dört beş büyükbaş hayvanın etrafında hanımı erkeği, yaşlısı ihtiyarı, yiğidi genci akın akın geliyor.

Kıvamında olan koyunlar artık zayıflamış. Yünü cıvılaşmış dar-madağınık olmuş. Arka ayakları alalı sarılı saçaklanmış olanları da var. Ara sıra dayanıksız keçiler zorlukla meleye meleye tepesi üstüne yıkılıyor. Birkaç obanın kendi kışlaklarından bu korığa doğru gittikleri yolda zayıflatlarına işaretler bırakmışlar. O işaretler: telef olan keçiler, oğlak, zayıf tokluların cesetleri. Beyaz karın üstünde geniş düzlükte öylece sere serpe kalıyor.

Koyunlar altı günlük açlığa dayanır diyorlardı. Bu manzaraya bakıldığında bu hayvanların açlığı son haddine varmış. İki gün daha geçerse, tamamı son nefesini verecekmış.

Karı eşeleyerek yürümeye mecalleri yok. Bu nedenle, bazı yılmıy-la deveyi veya birkaç ineği, koyunların önüne salarak onlara yol açıyordu. Acıkan koyunlar, önlerinde güç belâ gitmekte olan atla ineğin kuyruğuna diliyle yalanıyordu.

Böylece bölük pörçük gücü tükenip sendeleyeyen zavallı hayvan-ların etrafındaki adamlar da dökülüp bitkin hale gelmiş. Yaşlı insan-ların yüzlerinde kırışıklıklar artmış. Bütün yüzleri rengini kaybetmiş. Karınları çekilip kamburlaşmışlar.

Elbiseleri yırtık pırtık. Başlarına eski püsküler saran hanımların yanısıra, sakallı erkekler de bulunuyor. Ayaklarında çoğunlukla işlenmiş keçe var.

Korığın sınırına geldiğinde tüm halk küreğini kazmasını sık kara daldırıp sele sazının dibini, koruğun üstünü açmaya başladılar. Abay-lar her grubu birbirinden ayrı ayrı bölüp herkese genişçe yer tahsis ediyorlardı. Üç korığın bir özelliği de sele sazının bolca olmasıydı. dikenli ot it burnu gibi dal budakları da çok. Sık kar, korığın etrafında kalın tabaka oluştursa da tam sele sazlarının içine girdiğinde o kadar sert değil, yumuşakmış ve açılan yerlerden neresi olursa olsun bol ot çıkıyor.

Böyle yerlere ulaşabilen hayvanların tamamı iştahla otlamaya koyuldular. Abay'la Erbol, halkın çoğunu yerleştirdiğinde öğle olmuştu. Korıka gelen obaların sayısı elliyi aştı. Takecan'ın ineklere ayırdığı korığa bugün giren koyun sayısı binden fazla. Büyükbaş hayvan çok

değil. Nice zamandır, ne kadar karı eşelese de altında sadece toprak bulan az sayıdaki at, şimdi son çabalarını harcayarak ölmek için yiyorlar.

Büzüşen hayvanlar ile titreyen insanlar, deminden beri Abay'ı derin düşünceye saldı.

Yaz yaylağında, hali vakti yerinde olduğunda halkın sırtı pek, karnı toktu. Bu cut günleri kalabalık halkın son derece çaresizliğini ve himayesizliğini gözler önüne sermekteydi.

Yirmi otuz koyunu, üç dört ahırını olan ev; halkın çoğunluğunu teşkil ediyor. Yılın on iki ayında yiyeceği, bineği o. Keseceği, satacağı bu. Giyecek elbisesi de geçim kaynağı da bir avuç hayvan. Sağlık sıhhatteyken bile bu şartlar altında zor geçim. Ama bugünkü gibi zor bir durumda böyle bir afet, zorluk, sıkıntı gördükleri zamanda ne kadar güçsüz ve zayıflar. Bu bir avuç hayvanından da olursa hayatı ne olacak? Dünkü “komşu halk”, “akraba hısım” denen şimdi nerede?

Cut denilen kutluk, sıkıntı, afet böyle aniden çıkıp tam karşısına geldiğinde Abay, halk hayatının üzüntülü haline, zavallılığına şahit oldu.

Bu düşüncelerin ağırlığı tüm dirliğin, son derece anlamsızlığını, sahteliğini Abay'ın gözü önüne serdi...

Hayvanlarını küredikleri yerlere sokup tavşanın yuvası kadar yerlere sığınan insanlara acıdı.

Her bir obanın büyüklerine tekrar son bir kez uğrayıp:

- Üşüyenler ve karnı acıkanlar, bu en yakındaki obalara gidip ısınınız. Sıcak birşeyler için. Bu koruklarda oturanların hepsi de akraba. Kovmazlar. Çekinmeyin!... dedi.

Bunu yapmasa bile Abay'a şükranlarını sunan yaşlıların gönülleri şimdi tamamen cuttan kurtulmuş gibi rahatladı.

Abay, atından inmeden koşturup üç korıktaki tüm kışlağı dolaştı. Her obanın Izguttu gibi büyüklerini ve özellikle, aş sahibi yaşlı hanımları dışarıya çağırıp:

- Bu afetle mücadele eden akrabalara yardım ediniz! Obada ne kadar kazan varsa onların altını yakıp hergün birer kap yemek veriniz! diye tembihledi.

Böylece her obanın ağırlayacağı kişiler belirlenirken bu arada da

onların yakınına düşen gidilecek yerler tespit edildi.

Abay'la Erbol'un en son geldikleri Musakul'daki Takecan obası. Takecan'ın kendisi evde yokmuş. O gece, Cumagul'un haberini duyar duymaz Abay'a gitmeyip doğruca Karaşoki'ya gitmiş: "Serseri, kabaday" diye tanımladığı Abay'ı Kunanbay'a gammazlamaya gitmiş.

Şimdi Takecan'ın bahçesinin önüne gelerek kendisi attan inmeden Erbol'u eve gönderdi. Kaynının çağırması üzerine dışarıya çıkan Takecan'ın hanımı Karacan dişlerini gıcırdatıp surat asarak geliyordu. Uzun boylu, iri burunlu, kara yağız hanım gerçekten sinirli ve asabiydi. Kendi eşine de huysuzluğunu gösterip onu parmağında oynatıyordu. Genç olsa da haşinliği ortaya çıkmış, yemek ve mal mülkte cimri olmaya başlamış. Onun karakteri kocasıyla özdeşleşiyor, bu aile tez elden çabucak zenginleşiyor. Ulcan evinin el açıklığını beğenmeyip erkenden hakkını alan da Karacan.

O, Abay'ın adının, namının Takecan'dan küçük olduğu halde, öne geçmesini bir türlü hazmedemiyor. Kıskançlık duygusuyla beğenmiyordu. Abay da yengesinin ne düşündüğünü biliyor. Karacan ona doğru yaklaşırsa da Abay selâmlaşmadı.

Birazcık ileriye çıkıp gök atın burnunu geceleyin Cumagul'un gövdesine dayadığı gibi ona da dayadı. Geliş nedenine doğrudan girdi.

- Kocan beni şikâyete gitmiş. Benim kendi derdim kendime yeter. Şimdi sana görev vermek üzere geldim, bunu ikilemeden yerine getireceksin, tamam mı?

- Ne görevi?

- Bu civardaki halk cuttan kırılıyor. Başı sağ salimken pişenini biçen, kuyunu açan, hayvanını sulayan, ayak işlerini yapan aha bu akrabaları. Şimdi daralıp başlarına iş geldi. Mallarına otlayacak yer verdik. Kendi kışlakları uzakta. Hava ise soğuk. O civardaki tüm obalara, kursaklarından bir lokma geçsin diye yerleştiriyoruz. Bizim obada kırk elli kadar insan ağır lanacak. Yer kalmadı. Demin kendilerine söyleyip açıkladım. Senin obanın yakınında yirmi kişi var. Dört obanın insanları. Onlara günlük bir mezeli sıcak yemek ver...

- Hay ışığım, sen ne diyorsun?... Bizim evde kendimize yetecek aşımız yok.

- Yalan söyleme! Öbür günü Akşomş'ın aldırдыңın üç çuval

unun var. Ağzına kadar dolu beş çuval buğdayın var. Kesim etini bitirmek bir yana daha yarısını bile tüketmediniz. Varolanın hepsini hesaplayarak geldim... Bu defa şakam yok, gerçek söylüyorum. Paylaşacak-sın bu fakir fukarayla! Reddedersen bu hiç de iyi olmaz.

- Eec bize aç kalın mı diyorsun yani? diye Karacan direnmeye çalıştı. Abay iyice sinirlenip sesini yükselterek:

- Açlık bir yana istersen öl!... Vereceksin!.. İstersen verme bakayım! Her gece gelip kontrol edeceğim. Yerine getirmezsen bundan sen sorumlusun! Şayet beni bu civardan sürdürmezse size yetecek gücüm var. Maskara edip zorla kabul ettireceğim! Anladın mı!.. Elimden seni alacak Takecan da yok. Haddini bil! Bunu yapacaksın, o kadar! deyip dimdik bakıp sessiz kaldı.

Sağ kolundaki uzun kamçısını kısıp kavramaya başlamış,... Karacan bunu görünce ses çıkarmadı. Gece Takecan obasının yakınına yerleşen Darkembaylar. Abay Darkembay'ı biraz önce benimle beraber gel diye çağırmişti. Şimdi o da gelip yetişmiş. Uzaktan kulak misafiri olup Abay'ın kızgın sesini duyarak geliyor.

Yanına Darkembay geldiğinde, Abay Karacan'a tekrar sert sert bakıp:

- İşte, senin obandan yemek yiyecek insanları bu Darkembay getirecek. Sadece senin ailen değil, bu obada ne kadar aile, ne kadar kazan varsa, hepsine yemek pişirt. Tüm oban hizmet etsin! dedi. Karacan'dan hâlâ ses seda yok.

Abay, atının başını çevirip Darkembay'a:

- Sen bu obanın damadı değilsin! Sakınma anladın mı? İşlerini bitirip geldiğinde doğruca: "Yemek ver! de... Vermezse, problem çıkarsa, hemen bana ilet. Bunu söylemeyip saklarsan Darkembay değil kadın ol! Tamam mı? dedikten sonra Abay geçip gitti.

Sabahtan beri hiç durmadan çalışan Abaylar, Cidebay'a ikindileyin ulaştılar. Geldiklerinde annelerinin evinde Takecan ile Corga Cumabay bekliyormuş. Takecan gece boyunca yol alıp Kunanbay'a geleerek şimdi Karaşokı'dan Abay'a özel olarak mesaj getirmek için gelmiş.

Abay, Ulcan'ın çağırmasıyla eve geldi. Yolda düzlükten, mutfak çadırdan geçerken Abay bu obaların çeşitli hazırlıklarını gördü. Her

yerde kazanlar asılıp yemekler pişiriliyor. Üç yere büyük ağaçtan soku yerleştirip hizmetçi hanımlar sokuda buğday dövüyorlar. Pişmiş kazanlardan tabak tabak çorbayla tirit ve biraz et indirip ev ev dağıtıyorlar. Aç açıkta olanları ağırlamaya Abay'ın annesi de katılmış. İlk baharda iâşe azaldığından bir evde bolca yemek bulmak kolay değil. Ağırlamak da bir günlük değil uzun bir süreye uzaması da mümkün. Bundan dolayı buğday dövürüp çorba yapmayı daha tasarruflu, diye uygun bulmuşlar.

Karşı evde nöbetleşe gelen on beş yirmi kadar erkek bayan, o sıcak yemeği yiyormuş. Abay, yemeklerini utanmadan, sıkılmadan yesinler, diye o eve girmede. Büyük dama girdi.

Girer girmez selâmını verdi, Corga Cumabay'la selâmlaşıp Takecan'a bakmadı. İki kardeş soğuk karşılaştı. Biraz oturduktan sonra Cumabay, Abay'a babasının selâmını ilette. Ama Takecan, gecedeki aşırı öfke içerisinde olan bitenden habersizdi. Şikayeti sadece öncekilerle ilgiliydi. O, yalnız Darkembay'ı söylemiş. İşte şu günün sabahından beri civardaki bütün halkın tamamının gelip toplandığını iletmemiş. Darkembay'ın bizzat kendisinin getirmesiniskandal diye nitlendiren Takecan, arkasından daha da çatalı belalarla karşılaşacağını ummamıştı. Şimdi de bu obaya gelip olan bitenin farkına varmadığından, ortasından çatlayacak gibi oturuyormuş.

Cumabay'ın söylediğine göre Darkembay'ı barındırmasını Kunanbay uygun görmemiş. "Sütsüze yapılan iyiliğin bir hayrı olmaz. Darkembay, bir zamanlar benim başıma çorap örmeye çalışan biriydi. Onun şu anda hayatta olması bile şans. Abay iyilik yapmak istiyorsa, kadir kıymet bilene yapsın. Bunu tasvip etmiyorum! Göndersin!" demiş. Abay, bunu kabul etmedi. Ve uzun uzadıya bir açıklama da yapmadı...

- Babam, ben halka öğüt veren, rehber olan müslümanım, diyor-du. Müslümanlık başına felâket gelen halka kolkanat germeyi farz sayar. Takecan'ın söylediklerine inanmasın. Ben buradaki halka söz verdim... Yardım ediyorum. Küsmeden, darılmadan izin versin! diye konuştu.

Takecan içinen kavrulup yanıyordu. Azarlamaya başladı.

- Madem öyle sofuysan başına kavuk giyip Darkembay adına di-

lensene!

- Gerekirse dilenirim. Halk kırılacak olursa canım feda olsun!..

- Öyleyse git, işte o halkı kurtar!..

-Ona gitmeden önce kendimde olanla sende olanı ortaya çıkarıp paylaşarak gideceğim.

- Zaten sen onu yapmışsın!.. Bir Darkembay değil, tüm halkı üşüş-türmüşsün! Tek kendin değil, hepimizi mahvetmek niyetindesin!.. Öyle değil mi? Böyle devam ettiğin takdirde ilk önce şu annelerini aklıktan öldüreceksin.

- Annelerimin derdiyle sen tasalanma, anladın mı? Benim analarım inde yatan inek değil, aha senin Karacan denilen sarı hanımın gibi. Bütün herşeylerini onlar paylaşabilirler. Halkın gördüğünü birlikte görseler de surat asmazlar. Ben, onların tembihleri üzerine bunu yapıyorum. Kendilerinin elinde avucunda olanı getirip buradakilere vermek ya... Kendini düşüneceğine, bu analarının terbiyesinden bir nebze dahi olsun ders almamışsınız, Karacanla ikiniz! diye Abay, Takecan'a ters ters baktı. Son sözleri bir babanın çocuğunu azarlaması gibi ağır ve oturaklıydı.

Takecan'ın bundan sonra söylemek istediklerine Ulcan fırsat vermedi.

- Tamam, yeter! İkinizin tartışması burada bitsin artık! diye durdurup kendisi Cumabay'a dönerek:

- Sen artık gidedur! Abay buradaki aç açığıtaki akrabaları çağırmış. Biz herşeyimizi paylaşırız. Şimdilik bir zorluk yok. Bizim için endişelenmesin oradakiler. Verdiklerimiz, kendi hakkımız olanlar. Çocuğunun şerefini ayaklar altına almasın, verdiği sözünü çiğnetmesin halka! dedi.

Takecan didişmekten geri kalsa da anne sözüne itaat etmedi. Boyununu çevirip tımağını giydikten sonra çıkmaya hazırlandı. Onun bu davranışına bakan Ulcan sert konuştu.

- Heey Karacan'a sen selâm söyle! Obasına gelen aç çıplağı incitmeden güler yüzle ağırlasın, terbiyesizlik etmesin!.. Onun getirdiği malı mülkü yok! Gözünün önüne baksın! dedi.

Takecan'la Corga Cumabay çekip gittiler.

Bunlar üç korığın hepsini dolaştılar. Gelen obalarla; tüm hayvan-

larını görüp sayılarını aldıktan sonra Karaşokı'ya geri döndüler. Bundan sonraki şikâyetleri daha da büyük olacak.

Değişik hayvan sürüleri ile yabancı halkın böyle hepsini toplamak Abay'la annelerinin işi değil. Bunu yaparsa sadece arazinin ve mal mülkün sahibi olan Kunanbay yapabilirdi.

Abay'ın bu raddeye gelmesi, babasını takmamasıydı. "Arazi ve mal mülkün sahibi benim" demektir. Kunanbay, Cidebay'daki gelişmeler hakkında Cumabay'la Takecan'ın sözlerini bir bir dinledikten sonra Abaylara şimdi iyice öfkelenmiştir. Gerçekten bu hareket haddini aşmış dizginleri koparmaktır.

Babasının kızgınlığı Takecan'ın hoşuna gitti. Saçının telinden tırnağına kadar hiddetle sert bir emir verir, diye ümitlenmişti.

Ama kunanbay bunların önünde niyetini söylemedi. Sadece "Durdurmak laâzım" dedi.

Böyle yaptıktan sonra bu ikisini bir kenara bırakıp Cakıp'ı çağırdı. Takecan'a: "Dönedurun" diye emir verdi. Ertesi gün, sabah Cakıp Cidebay'a gelip yine Zere'nin evinde oturup Abay'a babasının mesajını söyledi.

Babası tarafından ikinci kez adam gönderilmiş ve işleri hakkında daima önemli emirler getiren Cakıp gelmiş. Bu basit birşey değil. Genellikle memleketi olsun, bölgesi olsun, akraba ortamı olsun, her zaman, Kunanbay'ın mesajlarını gönderdiği kişilere göre konunun ehemmiyeti hissedilirdi. Mesela: "Alıp getir, sürerek getir!" gibi emir olursa, bu emir Karabas, Kamısbay gibi uşaklarla geliyordu. "Söyleyip haber verip gel!" derse Izguttı, Maybasarla geliyor. "İzah ederek kabul ettir" derse Corga Cumabay gibiler oluyor. Bazen öyle mesajla Kudayberdi, Abaylar da gidiyordu. "Korkutup, zor kullan!" dediğinde de Cakıp ortaya çıkıyordu. Ama o boylar arasındaki önemli haberlerle mühim mesajlarla gelirdi. Fakat daha da büyüyüp birçok boyla savaşacak duruma gelirse, o zaman da Karatay sahneye çıkıyor.

Bu defa Cakıp gelmiş. Abay yukarıda bahsedildiği gibi habercinin değişmesine bakarak Karaşokı'dan gelen emrin gittikçe ağırlaşmaya başladığını aklına getirdi. Kendisi buna hazır.

Suratu gergin ve sinirli. Cakıp'ın yüzüne bakmadan yanlamasına oturup bütün sözünü dinliyor.

Kunanbay'ın emrini iletmeden önce Cakıp birkaç misal verdi. Kendi sözleri olsa da Abay onun arkasındakileri biliyor. Babasının düşüncesiyle söz üslubunu bu günlerde Abay kolayca farkediyor. Cakıp'ın söylediğine göre, babanın yapacağı iş ayrı, çocuğun yapacağı iş ayrı. İkisinin arasını iyi bilmek gerek. Çocuğa babanın işi de onur getirir. Babaya ters düşüp kendi bildiğini yapmak çocuğa şan şeref getir-miyormuş.

Abay bunu umursamadı. Çocuğunun insanlığını düşünüp şerefli olmasını isteyen baba karakteri de var. "Kendi isteğini, kendi emrini daima çocuğun boynuna yüklediği de oluyordu." dedi.

Cakıp'ın ikinci sözü: "Yer verip geçimini sağlamaya çalışıyorsa, zorluk içinde yaşayan mallı melalli obalar var, onlara yardım etmek gerek. Elbet birgün onlar işe yarayacak. Bunlar kimmiş? Bunların hepsini toplasan, bir atın sağrısını, bir devenin hörgücünü bile veremezler demiş. Bu söze Cumabay da değinmiş.

Abay geri kalmadı. Ondan sonra Cakıp sertleşip ağırlığını koydu.

- Sen mal sahibi, yer sahibi misin? Senin kazandığın ne var ki? Şu işinle babanın derleyip toparladığını dağıtmayı mı düşünüyorsun? Bu obadaki hayvan ile Takecan obasındaki hayvanlar yarın birlikte kırılacaklar. Hiç olmazsa bu annelerine acı! dedi.

Bu da yeni konu değil. Ama dün Takecan'a söylediklerini Cakıp'a da olduğu gibi söylemek olmaz.

- Haklısınız. Ben galiba annelerimin rızkını dağıtıp hıyanetlik ediyorum! diye iğneledi. Zere'ye bakarak, bu oturan yalnız benim annem değil, babamın da annesi. Mal, mülkün gerçek sahibi o. Öyleyse hepimiz büyükannenim hakemliğine başvuralım. Ne diyormuş? Şimdi kendi ağzından duyunuz! dedikten sonra Abay, büyükannesinin yanına yanaştı.

Büyükannesi bu günlerde sararıp iyice yıpranmış. Kırışıklıkları tamamıyla yüzünü kaplamış. Abay yanına yaklaştığında kulaklarını dikti. Torunu yüksek sesle konuşup bütün hadiseyi söyledi. Az söylese de teferruatlı söyledi. Emirle kararı, bir kendisinden beklediğini bildirdi.

Zere derinden iç çekip göz kapaklarını çatıp Cakıp'a bakarak:

- Oğluma selâm söyle! Ömrüm fazla değil! Ahü zar eden aç çıplakların kırılmasını da mı göreceğim? Yetim, dul, yaşlı halsizlerin sel gi-

bi gözyaşlarını da mı göreceğim? “Allah’a beni artık al” diye yalvarıyorum. Cenazeye toplanan halka da aş verip ağırılacak ya. Dokunmayın, kovmayın! dedi.

Cakıp bunu duyduğunda duraklayıp ses çıkaramadı.

Yaşlı büyükannesinin böyle içten gelen bir dilekle yanıp kavrulmasına Abay acıyıp:

-İşte, büyükannenizin derdini siz de dert ediniyorsanız, onu ağlatmayınız! Kovdurtmayacağım! diye kestirip attı.

Cakıp Zere’nin sözü üzerine biraz sinse de, Abay’a yine de sertçe bir çıkış yapmak niyetindeydi.

- Sen neler söylüyorsun? İnsanın yüzüne çarpmak mı istiyorsun? Sözü’nün üslubunu beğenmedim. Diline hakim ol! dedi.

Abay, buna rağmen yine geri çekilmedi.

- Ne dediğimi gayet iyi biliyorsunuz. Buradaki halk küçük çocuk değil. Yaşam mücadelesini gayet iyi biliyor. Kendi çarelerine kendileri baksın, başkalarına karışmasın, öbür mutluluğunu yaşasın! diye taşladı.

Bugüne kadar Kunanbay’a karşı bu kadar sert çıkış yapan Irgızbay’ı Cakıp görmemişti. Abay’ın göndermesini anlasa da şimdi o gençi çok çetin ceviz buldu.

- Yeter! Yeter ışığım artık bu kadar! Bu sözünü ben asla iletmeyeceğim! Yalnız tüm Irgızbay’ın kalbini güp güp atıracak soğuk sözü senden işittiğimi bilerek gideceğim!.. Bu da kafi! diyerek yerinden kalkıp çıkıp gitti.

Abay’ın deminki söylediği imâlî sözünün arkasında derin bir anlam var. O, Kunanbay’ın bu kışın yine dikkat çeken bir işine parmak basmıştı.

Cakıp gittikten sonra Cidebay’a tekrar gelen kimse yok. Diğer zamanlarda sözün sonucu böyle neticelenmezdi. Sükûnetin arkasında Kunanbay’ın demin bahsedilen olağan işi, sebep teşkil ediyordu.

Aslında, son iki aydan bu yana Abay ile Ulcanlar, Kunanbay’a dargın ve soğuktular. Çünkü Kunanbay bu kışın altmışına merdiven dayamasına rağmen bir genç kuma daha almış. Cidebay’daki iki hanımı Ulcan ve Aygız, Karaşokı’daki birinci hanımı Künkelerin üzerine bir dördüncü hanım olarak Nurganım adlı bir kızı aldı.

Nurganım'ın yaşı, Kunanbay bir yana Abay'dan da küçük. Böyle oğlundan küçük kızı alacağını, Kunanbay ev ahalisinin hiç birisine haber vermemiş. Bu konudaki mesele, karar, yalnız Karatayla ikisi arasında çözülmüş. İş birden ortaya çıktı. En başındaki sebep de Karatay'dı.

Geçen yaz Karatay'ın hanımı öldükten sonra yaşlı danışman hanımısız kaldı. Kunanbay ona bir günü:

- Evlenmeyi düşünmüyor musun? Niçin evlenmiyorsun? demiş.

Karatay bu durumu içinden geçirip çözüme bağlamış.

- Ey Kunanbay, ben kadını, kadını ne yapayım demişti. Kunanbay bunu uygun görmeli.

- Öyle değil Karatay. Gençliğinde yolundakinin hepsi sana hanım. Bakım gerek, beslenecek zaman aha bu yaşlılık zamanı ya. Hanımın gerekli olduğu zaman tam bu zamandır işte, demiş.

Böylece Karatay'ı evlendirdi.

O Karatay evlendiği günü Kunanbay'ı da dürtükleyip “Eğer söylediğin hakikatse, sen de bir hanım daha al! Sana da söylediğin üzere şimdi gerek. Var olanların hepsi çocuklarıyla kendi dertleriyle başbaşa. Sana şimdi daima gözünü senden ayırmayan “siz” diyen özel bir çiçek lâzım” demiş.

İkisi başbaşa verdikten sonra Kunanbay alacağı kızı buldu. O da Nurganımdı.

Nurganım Berdikoca denen Kocanın kızı. Berdikoca Tobıktı arasında değil, Sıban arasında, Arkat denen dağı yurt edinmiş. O, bu Arka'ya sonradan gelmiş. Öncesinde Karatav'a Türkistan'dan çıkıp kalabalık akraba grubuyla gelmişti. Karatav'dan Arka'ya göçen uzun yolculuğunda bu Nurganım beş altı yaşlarındayken ağaç sandığa bindirilen çocuğuydu.

Sonraları Berdikoca'nın birçok akrabası Türkistan'a geri döndüler. Arka'ya alışamayıp “Rus çarına köle olan halk içinde yaşayamayız” diye dönmüşlerdi. Kendisi yaşlanıp çocukları küçük olan Berdikoca az sayıdaki ailelerle bir tarafa gitmeden kaldı. Sıban'la Tobıktı arasında hal hatırı sayılır koca oldu.

Kunanbay Karataylarla çok haşır neşirdi. Kendisi bildiğini yapan ve düşündüğünü çekinmeden söyleyen sert karakterli bir adam. Gör-

dükleri ve bildikleri çok. Dini bilgileri yetkin molla biri. Kunanbay o yönünü takdir edip her zaman kafadar olup sohbetleşirlerdi. O, Berdikoca'nın Burahan denilen oğlunu kendi obasına davet edip uzun bir süre ağırlayıp göndermişti. Karkaralı'ya bir seferinde adamlarının arasına katıp yanına alarak gitmiş. Kunanbay aslında gencin boyunu posunu beğenmiş. Burahan çok yakışıklı ve iri yapılı geçti. Onun boyunu posunu seyredip bir günü: "Bir evin içine yüz kişilik sıradan insanları toplayıp onun ortasına Burahan'ı getirip otursak onların eksikliği göze görünür mü acaba?" demiş. Böyle vücut yapısını beğendiği biri de Bazaralı. Cigitekle arası biraz sıcak olduğunda Bazaralı'yı da överdi.

Bu Burahan'ın küçük kız kardeşi Nurganım bekârmiş. Kendisi genç olsa da olgun, iri yapılı, parlak yüzlüydü. Özellikle dalgalı siyah saçları ile yüz yapısı bir başkaydı. Yüzündeki güzel canlılığın yanı sıra yüz hatları da güzel. İri kara gözlerinde büyük bir gayret ve zekanın parıltıları vardı.

Kunanbay, Karatay'ın aklıyla Nurganım'ı kumalığa uygun gördükten sonra Berdikoca'ya dünür yolladı.

Çok hanımla evlenmek Koca'nın soyunda gelenek değildi ve Nurganım onun en sevdiği çocuğuydu. Kendisi nazlı, yaramaz kız olsa da serbestçe büyüyordu. Kunanbay'ın selamını duyduğu anda, Berdikoca şaşkınlık içinde:

- Eee ben kızımı yaşlı Kunanbay'a hiç verir miyim? dedi. Ama babalarının bu reddedişine Kocanın diğer çocukları razı olmadılar. Başta Burahan olmak üzere ağırlıklarını koyup iki üç gün içinde ikna ettiler.

Kunanbay obasına sık sık gidip eğlencelere katılarak at hediye alıp dönen Burahan, kız kardeşini verip akraba olmayı çok uygun gördü.

Berdikoca'nın kabul etmesi haberini alır almaz, Kunanbay başlığı, çeyizin hepsini bir arada gönderdi. Böylece bir kış içinde Nurganım'ı almayı başardı. Ulcan'la Aygız yeni kuma haberini Künke'nin gönderdiği haberciden duymuşlar. Ulcan'ın kendisi kocasından bunu kıskanacak değildi. Yetişip büyüyen dört oğlu var. Ve torun torba sahibi olgun ana. Kunanbay'ı bu günlerde koca olarak da görmüyordu. O çocuklarının babası. Uzun hayat, uzun azap, çok tecrübe ve kader birliği ettiği sıradan bir akraba gibi. Ondan başka duygular körelmiş gibi.

Ama buna rağmen Kunanbay'ın evlenmesine karşı geldi. Corga Cumabay'ı çağırarak: "Bizim bir kez dahi sözümüze kulak verirse almasın, darginlik çıkar. Çocuklarından utansın, onlar incinir" demiş.

Ulcan, duyduğu haberi Abay'a söylemiş. O zaman Abay tuhaf bir duyguya kapılıp iğrenmiş. Babası hakkında çok sert konuşup eleştirerek: "Babalık icabı saygıdan mahrum olsun. Bütünüyle uzaklaşsın demek ya. Bu kadar, insanı adam yerine saymaması ya. Annelere niye danışmıyor? Bir ömür boyu hayat arkadaşı olan sizleri niçin gözardı ediyor? Bizden de küçük kızı alıp onlar utanacak diye bizi niye düşünmüyor? Buna karşıyım! Ayıplıyorum! Sen de izin verme!.. Sonuçta bizi insan yerine koymayan biri ya. Ateşe düşse de kendisi düşsün. Bizi küstürdüğünü bilsin! Böyle ilet!" diye annesine, Cumabay'ın bizzat bunu iletmesini söylemiş.

Kunanbay, Ulcan'ın sözlerini duyduktan sonra Künkeyle konuştu. Künke ona yaranmaya çalıştı: "Diğerleri akılsız oldu diye onlara sakın uyma! Aklını başına alıp benim yanımda ol!" demiş.

Künke daima küçük fırsatlardan yararlanmaya çalışıyordu: Ulcan'ın çocukları çok. Onlara destek olan Zere de var. Bu nedenle Cidebay'daki obaya Kunanbay'ın el ayak olmasını her zaman kendi açısından faydalı görüyordu. Özellikle Ulcan'ın etrafında pervane olanları, bolluk ihsanı sevmiyor. "Sonunda bunlar başa çıkacak!.. Fazla payı büyük sıbagaları alıp götürecek!" diye daima kıskançlık içindeydi.

Künke bu büyük meselenin kocasının hayatı için, hatta kendisi için de farklı olacağını biliyordu. Başlangıçta kabul etmeyip karşı çıkmaya çalışmış.

Fakat, karşı çıkarken Ulcan'ın tepkisine de baktı. Şayet kendisi sert tepki gösterip kocasını ürkütürken Ulcan münasip görürse iş kötü olur. Kocasının desteğinden tamamıyla mahrum kalır. Bundan dolayı kendine göre sinsilik düşünüp Ulcan tarafını parlatmaya çalışmış. Nitekim o taraftan tahmin ettiği gibi karşılık geldi. Kunanbay'ı yakacak gibi sert tepkisini, bardağı taşıracak sert tepkiyi göstermiş. Artık o taraftan Ulcan'dan Künke'ye gelecek bir tehlike yok. İyice düşünüp meseleyi Kunanbay'la ciddiyetle ele aldıktan sonra Ulcan'ı kötülemeye başladı. Kendi gönlü bol, akıllı görünüp izin verdi. Ve "Nurganım'ı benim yanıma indir! Benimle beraber olsun! Ulcan gün göstermez"

deyip hatta yardımsever tavırlar da takındı. O Künke'nin dediği olup Kunanbay, Nurganım'ı Karaşokı'ya getirdi. Ama bu bahaneyle iki aydan beri Cidebay'a ayak bastığı yok.

Böylece Cidebay'a Cakıp'la Cumabayları gönderdiği zamanda Kunanbayla büyük obasının arası bozuktu.

Cakıp'la konuşmasının sonunda Abay'ın dolaylı yoldan iğnelemesi, böyle dokunduğu eski yaraydı. Eziyet çeken komşu halkın ağır durumu bunun üzerine tuz biber olmuş. İçten ve dıştan iki yaranın ce rahatı toplanıp birleşerek Abay'ı bu duruma getirmiş.

Birkaç aya bedel on beş gün geçti. İşi gücü yokuşa süren ağır kırsın sonu buydu. Bu seneki jutta halk sonuncu kez, kardan, uzun borandan çekti. Özellikle nisan mayıs ayları arasında gördü. İlkbahar ayı diye bilinen mayıs ayı, şiddetlice kırıp geçirdiği için jutun adını "Mayıs jutu" diye, önceki jutlardan farklı tanımladılar. Bazen de "ak karın" jutu diyorlardı. Bu da mayıs ayı içinde yağın son karları ifade ediyor.

Fakir komşuların Cidebay'a gelip sığınmalarından on beş gün geçtikten sonra havalar ısındı. Güneyin sıcak yeli hafiften esti. Ondan bir ay önce esseydi, halk onu " sıcaklık getirdi", "iyilik getirdi" diye kivançla karşılardı. Bu sene sevindiremedi. Yalnız böyle olsa da sağları kurtarmaya yetti.

Abay'la Ulcan, Kunanbay'ın emrinden kurtulduktan sonra bütün çabasını halkının işine adadı. Onlarla hayvanları bu ikisinin gece gündüz hiç durmadan meşgalesi olmuş. Abay uzun zamandır at üzerinde perişan oldu. Kapkara kesilip sararıp soldu.

Yalnız Darkembaylara yaptığı yardımı ve iyiliği boşa gitmedi. Elli obanın bin beş yüz kadar koyunu ile tüm büyük baş hayvanlarının tamamını canlarını kurtarıp selamete ulaştılar.

II

İlkbaharın esintisiyle civardaki kar tez elden eriyip gitti. Sadece korik değil, adırlar, bozkırlar her tarafından karlar eriyip toprak ana görünmeye başladı. Uzun müddet kalan kar, şimdi acelesi var gibi kayboldu. "Yeryüzü genişlemiş" misali bahar zamanı geldi.

Güneş de iyice sıcaklaştı, ilkbaharın gökyüzündeki pamuk bulutları bölük bölük göçtüler. Cidebay'a sığınan halk, bu zamanda kendi

kışlaklarına ulaşmaya acele etti. Sağ salim kalan koyunlar kuzulamaya başlamış. Diğerleri sığınak yer bulsalar da kendi kuzulayacak koyunları olan bu obalar kuzucuklara yer bulamazdı. Bir anda göçüp gelen akrabalar artık birgün içinde kendi aralarında kararlaştırıp çabucak geri yollara düştüler.

Yediden yetmişe herkesin giderayak Zere'yle Ulcan'a ettiği teşekkürün haddi hesabı yoktu.

Misafirlerin dağılıp gittiği gün Ulcan, kıştaki kesimle sürünün tamamen bittiğini söyledi. Yaşlı çoban Satay da bugün bu obanın zarar ziyanını hesaplamış.

Birçok koyun ağız tadıyla ot yiyememiş. Bundan dolayı bu on beş gün içerisinde tam iki yüz koyun kaybetmişler. Abay ata binip gezdikçe, kışlak etrafında ölen koyunların sayısının arttığını farketse de obaya gelip haber vermiyordu.

Üç korik'in sahipleri olarak oturan beş altı obanın arasında bunun gibi zarar gören yalnız bu Cidebay'daki oba. Takecansa elindeki hayvanından bir toklu dahi kaybetmeyip sapasağlam çıktı.

Cutun hasarını tüm halk, kışlaktaki hayvanından ayrı tutmuyor. Kar tamamen gidip yer kuruduğu zaman otardaki* yılki geri döndü. Esas sıkıntıyı gören mahlukatların hali bu yılkıda belli oluyordu. Nice gün boyunca güç bela yürüyüp Cidebay'ın karşısına ulaşan Kunanbay kosi sayı bakımından bir hayli azalmış. Özellikle insanı korkutan yılkinin vaziyeti. Nice has aygırlar ile saka kısraklar da altı aylık hastalıktan kalkmış gibi iyice zayıflamış. Yünleri uzayıp karışmış. Toynakları büyüyüp bir deri bir kemik kalmış. Sinirleri, zar eklemeleri kemikleri görünüyor.

Yılkıların daha farklı özelliği aralarında kulun olmaması. Sağlam Kunanbay'ın yılıksıyla tüm Irgızbay kosları* ve az sayıdaki Süyindik, Baysalı, Baydal obalarının kosları. Birinin ardından diğeri takip ederek yavaştan geliyor. Hepsinin hali de müslüman kitaplarının tasvirlediği mahşer günü gibi. İnsanoğlu sayısız, uzun zaman mezar azabını çekerek ahret günü kefenlerini giyip güçlkle zar zor kendilerini taşır gibiydi diyormuş bu kitaplar. İşte bu yılkinin durumu da böyle.

* otar: Uzaklardaki hayvan güdülen yer.

** kos: Geçici olarak kurulan çadır.

Kunanbay ile Baysallar bu kosların sapasağlam kalması için ne gerekirse yapmışlar. Etraftaki yeri verimli, az sayıdaki boylara kış boyunca hırsızlar sürekli saldırmıştı Koslarını kalın kardan kaçırıp bir küzekten diğer küzeke götürüp nihayet büyük baş hayvanlarını kurtarabilmişler. Zayıf olsalar da kurtuldular. Kış geçti. Şimdi tekrar hayat bulurlar. Bunun adı “yaşam”. Çünkü diğerleriyle kıyaslamak lâzım.

Diğer boyların kosları kendi hallerine de böyle diyebilirlerse o zaman jut görmediklerini söyleyebilirler. Gerçekten çok koslar, gözü yanıtacak kadar kayıp vererek dönmüşler. Kos denen, Tobıktı içinde bin yıllık kadar sayıyı teşkil ediyorsa Torgay, Cuvantayak, Topay, Cigitek, Bökenşi gibi boyların bir kosundan topu topu kırk elli, yetmiş seksen binek kalmış.

Birçok halkı korkutup feleğini şaşıratan, aklını başından alan felâket bundan belli oluyor.

Herkes kendi obası ve kendi haliyle başbaşa kaldı. Birisinin diğeriyle olan alakası da azaldı. Birçok obayı yerle bir edip ev uçurup giden fırtınanın arkasından kalmış gibi. Zayıfını, açını besleyip ilkbaharın kara kışından kurtarmanın çaresi, bütün halkın canla başla çalışması.

Yılkı yönünden ucuz atlatan sadece Cidebay’daki oba. Kosların gelişiyile Kunanbay onları Çingis’a sürdürüp tüm bakımı kendi kontrolüne almış.

Hava tamamıyla ısındı. Ot da yeşermeye başladı. Artık Cidebay’daki kışlağın etrafındaki hayvan cesetleri kokmaya başladı. Gün geçtikçe bu durum felaket getireceğe benziyor. Ulcan bunu tahmin edip keçe eve çıkıp kışlaktan biraz uzağa yerleşelim, diye düşünmüş.

Ertesi gün safağın sökmesiyle birlikte eşyaların hazırlanmasını emretmişti. Ama tam bu akşam Zere rahatsızlandı.

Yaşlı büyükannenin rahatsızlığının çıkması onu daralttı. Başlangıçta iniltileri artıp nefesi zorlaşmıştı. Sonraki gün dermanı azalıp kendi kendine hareket edemeyecek hale geldi. Abay’la Ulcan endişeye kapılıp Zere’nin yanından ayrılmadılar. Suyu, yatağı, bütün bakımı ikisinin omuzlarında. Diğer insanları yanına da sokmadılar. Ziyaret için ev insanlarla dolup taşacak diye ev içi buna özellikle ihtimmam gösterdi. Zerenin hastalığının daha sonraki gecesinde Ulcan, kaynanasından ar-

tık ümidini kesmeye başlamıştı. Abay'a söylemeden Ulcan Karaşoki'ya adam yolladı. Böyle gece boyu uyumadan başucundan ayrılmayan geliniyle torununa Zere şafak atmadan önce son kez bir göz attı. Büyükannesi gözünü araladığında Abay, ümide kapılıp dikkatlice baktı. Hasta anne birşeyler söylecek gibi. Onun yüz ifadesinden Abay birşey çıkaramadı. Ama Ulcan farkettili. İki de birlikte yaklaşık yanaştığında Zere birşeyler fısıldamaya başladı.

Gücü tükense de aklı başı yerinde fakat sesi titrek:

- Bir örnek insan olarak... size yaşantımda bunu gösterebildim mi, yoksa söyleyemedim mi? Ne yapayım!.. Bundan sonra ne yapayım!.. sonumun geldiği şu zamanda ikiniz ne umuyorsunuz!.. Benden ne bekliyorsunuz?.. dedi. Bu sözlerini güçlülle aralıklı söyledi.

Konuşması çok güçlülle çıkıyor. Şu anda birşey söylemek de yersiz. Abay iki elini bağrına basıp büyükannesine tazimle başını eğdi. Kendince: "Evliya gibi olan anma, bütün ruhumla senin önünde saygıyla eğiliyorum." der gibi. Böyle biraz oturduktan sonra büyükannesinin iki elinden tutup küçük avucuna yüzünü sürdü. Koklayarak öpüp otururken birkaç sıcak gözyaşı damlası da o halsiz bitkin avuçlara damladı.

Büyükannesi yine fısıltılarla:

- İşğim... biricik gözbebeğim! diye Ulcan tarafına bakarak; Anne göz kulak ol! dedi.

Biraz daha sonra:

- Benden olan biriciğimdi ya... Bir avuç toprağım nasip olsun dedi. Bu sözü bariz söyledikten sonra ses çıkarmadı. Gözü yine kapandı. Demin söylediğinin Kunanbay olduğunu Abay hemen anladı. O söze başlar başlamaz Ulcan başını sallayıp "Rahat olunuz, yapacağız" der gibi işaret etmiş.

Kadirli ana bu sabahına ulaşmadan vefat etti.

Abay'la Ulcan tan tamamıyla sökünceye kadar ses çıkarmadı. Zere'nin ulvî yüzüne tüm ruhuyla eğilip gözünü alamadan üzgünce oturdu. İki de demin yanlarından uhrevi aleme göçen ana hakkında kendi üzüntüleriyle düşüncelerle başbaşa kalıp bütün dünyadan soyutlanmışlardı sanki.

Abay'ın kendisini bildi bileli yakın bir insanın ölümüne şahit ol-

duğu bu. Yaşlı büyükannesinin şu anki yüzü kurşuni renk alsa da anlaşılması zor bir huzura erişmiş gibi. Son derece memnun ve merhamet şefkatini, nurunu kucaklamış gibi.

Güneş doğar doğmaz bütün oba haberini alıp çoluk çocuğa kadar herkes yığılıp geldi. Torunlarıyla gelinler, kızlar sessiz sessiz ağlaştılar. Konu komşu, çobanlar da yürekten üzülüp derin derin iç çektiler.

Bu sabah, Karaşokı'daki, Çıngıs'taki birçok akrabalar da geldi. İlk önce gelen Kunanbay, Künkeler idi. Diğer Irgızbayların hepsi de bu gün öğleye kadar geldiler.

Bu ölüm, halkın hepsine çok ağır gelse de ağlaşmadılar. Sessizce beklediler. Ertesi gün cenazesinde önceki elli fakir komşunun tamamı hazır bulunmuş. Kalabalık olarak büyük bir merasimle defnettiler.

Kunanbay'la Künke'ler Zere'nin yedisine kadar Cidebay'da kaldılar.

Büyükannesinin ardından yasını tutarken bu kadar kalabalığın olmasını Abay hoş karşılamadı. şu günlerde kimseyle konuşası gelmiyor. Zere'yi defnedip döndükleri günün akşamında büyükannesinin yatağına oturup Kur'an hatmedip ruhuna bağışlamaya başladı. Annesinin ruhuna adet üzere bağışlanan "Kur'an hatmini" mollaya hatmet-tirmeyip kendisi bağışlayacak oldu.

Bir hafta içinde Kur'an'ı iki kere hatmetti. Bu günlerde yemekteyken bir fırsatta Kunanbay Abay'a:

- Yavaş hatmediyorsun! demişti. Abay cevap vermedi. Kunanbay böyle zamanlarda üç dört kez hatim indiriyordu. Süratli okuyan mol-laları gözönünde bulundurarak söylemiş. Abay'sa bunun nedenini söylemedi. O da hızlı okuyabilirdi.

Abay annesine sevap olsun diye Kur'an'ı ihlas üzere, acele etmeden huşu içinde münacaatla okuyordu. Kur'an'ın bazı sayfalarında uzunca durup tek başına onun üzerinde düşünürdü.

Bu, büyükannesinin insanlık, analık haysiyetini yadettmekti. İç dünyasındaki saf minnetini bağışlamak, dua olarak, dilek olarak yan-sıtmasıydı.

Yedi gün içerisinde ev içinde yalnız kaldığında Abay, Ulcan'ın bir sözünü ihlasla dinledi.

Annesi göz yaşları dökerek kendi kendine:

- Anan, gerçekten bir anaydı, rahmetli! Onun öğüdü, eğitimi olmaydı ben de herşeyden bihaber pısrık bir cahil olurdu. İkimizin ona borcu var. Hiç olmazsa ruhu şad olsun. Arkasını eksik etmeyelim! dedi.

Abay, kendi annesinin de yaşlandığını farkettil. Bunun da merhametli yüzünde derin düşünce ve derdin izleri var. Söylediklerini yürekten destekleyip sessizce başını eğdi.

Zere'nin yedisi bitip Kur'an bağışlandıktan sonra Kunanbaylar geri döndü.

Kısa sürede her sene olduğu üzere halk yaylağa göçtü. Abay, büyükannesinin kırkına kadar dışarı çıktığında sabahtan akşama kadar annesini anıp üzüntülü şiirler yazardı. Dağ başına çıkıp gezip dolaşsa da arasına bağışlanan üzüntü dolu düşüncelerinden hasret şiirleri dökülüyordu.

Özellikle Çıngıs'ı aşır birçok halkın durumunu gördüğünde tuhaf bir yadırgama ve yeni bir dertle karşılaştı. Baktığında eski kalabalık boylar küçülüp bir avuç kadar kalmışlar. Bölgeye sığmayan sürülerin yerine arasına göze çarpan dağınık yayılan sadece beşer onar büyük baş hayvan var. Hayvanlar az olduğu için pek çok boylar birleşmiş. Çıngıs dışındaki geniş yerleşim yerleri engin adırlar, uçsuz bucaksız yaylalarının çoğu boş duruyor. Bununla birlikte halk içinde sıkıntılar çok. Yoksulluk, dilencilik artmış. Abay'ın büyükannesi öldüğünde, halk olan ana da yatağa düşüp dert kapmışa benziyor.

Bunu görüp düşündükçe Abay değişik, kurtuluşu olmayan ahü zar içine giriyor. Yaslı gönül açılmayacak gibi olup iki omzunu çökertti. Üzerine giydiği elbiseden, bindiği attan, yiyecek yemeğinden gönlü geçmiş.

Çok insanla sohbet etmeyip kimseyle konuşmuyor. Ama artık kendi büyükannesi Zere'yi düşünmekle birlikte halk denen anayı da ihmal etmiyor. Sonuçta iki dert yoğrulup bir şiire, bir ahü zara döndü.

Büyükannesinin kırkı geldi. Yayladaki kalabalık halk toplam Zere'yi son kez andılar.

Ulcan, Abay'ın bu zamana kadar derin dertlere dalıp kendini kapırdığını farketmişti. Büyükannesinin kırkını verip halkı dağıttuktan sonra oğlunu bir kenara çekip:

- Sen derin bir derde kapılıp gittin! Kendini perişan ettiğinin farkında mısın? Genç insan kendisini kaygıya kaptırırsa bundan bir fayda gelmez. Artık dur. Kendini toparla. Erbol'u çağır, ata binip halkı dolaş. İyice bir rahatla! dedi.

Erbol Abay'a geldiğinde Asılбек'in selamını da getirdi. Uzun zamana dayalı, sevgi saygı gereği Süyindik, Asılбек, Abay'ı misafirliğe davet etmişler.

- Büyüknnesinin vefatından bu yana evden çıkmadı ya. Bizim obaya gelip misafir olsun! demiş. Böylece iki genç Süyindik obasına hatırı sayılır konuk olarak geldiler.

Önceki Canibek'te o belli güzel sulu yerde oturan obaya Abaylar yaklaştığında bunları evin dışında karşılamak için Asılбек, Adilбек çıktı. Yanlarında Darkembay da varmış. Konuk delikanlılar önce Süyindik'in büyük evine girip oradaki büyükleri selâmladılar.

Hanımı ile Süyindik, bundan on gün önce Zere'ye dualar edip dönmüşler. Şimdi de Ulcan'ın sağlığını sorup kısaca hal hatırdan konuştular. Bundan sonra: "Gençler rahat otursun, serbestçe eğlensinler" diye Asılбек'in otağını hazırlamalarını emretti.

Otağ zaten hazırды. Abaylar oraya geldi. Dışarıda da otağda da Abay'ı gören büyük ve küçükler sıcak karşılıyor. Hürmet etmek istiyorlar. Onun biri de Asılбек'in hanımı Karaşaş. Büyükler arasında özellikle öyle sıcak yüzle karşılayan Darkembay. O, Zere'yi ağzından düşürmeyip Ulcan'ı övüyor, Abay'ın küçük çocuklarının isimlerini zikredip sağlık sıhhatlerini sorup eli ayağına dolaşılıyor. İlkbahardaki cuttan beri Abay'ı çok iyi bilen Borsak, Bökenşi'den bu obada bayağı adam varmış. Hepsi de Cidebay, Musakul'un misafiri olanlar. Şimdi onların yüzlerinde memnuniyet, teşekkür ve hürmetin ifadesi var.

Borsak'ın bir yaşlısı:

- Işığım, halkın yaşadığı cuttan sağ salim kaldım diye duruyorum. Borçluyum. Bir Allah, ondan sonra sensin! dedi.

- Allah'a şükür! Sağılacakla süttten yana kimseden aşağı kalır yanımız yok. Hatta o on beş gün içinde korıka sığınan elli obanın hepsi-ne tek tek baktım... Kendi çevrelerinde hali vakti yerinde olan onlar-mış! diye Darkembay da neşeyle söyledi.

Ev içinde Abay'a nezaketle selâm veren Karaşaş yakın bir insanın

iltifatını hissettirdi.

Eskilerde Abay'a dışarıdan surat asıp kızgın olan Adilbek de şu an bütün bu davranışlarından uzak. Bizzat kendisi koşup kapı açıp Abay'ın kamçısıyla tımağını kerege* başına kendi eliyle astı.

Bu obadaki böyle sıcakkanlılık, Abay'a kendi öz akrabasının, yakınının evine gelmiş gibi sıcaklık, dostluğunu gösterdi. Aslında Cigitek, Kötibak gibi diğer yakın boylarla kıyaslandığında Abay, Bökenşi'yi her zaman üstün görüyordu. Bu obaların insanında farklı bir karakter ile dürüstlük var. Ve sevdiği insanından elinde avucunda olanı esirgemeyen cömertliği var.

Misafirperver gencin güzel otağında üç gün boyu şarkı söyleyip eğlendiklerinde Abay deminki karakterlerini özellikle Asılbek'le Karaş'ın gördü.

Abay çoktan beri Asılbek'e "Asıl Ağabey" diyordu. O Asılbek şu günlerde çok sevimli yakın ağabey olup gitti.

Ama bu günler boyunca Abay şarkı söyleyip şakalar yapıp koyu sohbete dalsa da içinde endişeler kol geziyor. Bunu kimseye farketmiyor.

Böyle kadir kıymetli, sıcak gelen Süyindik obası Canibek'e geldiği akşamdan itibaren Abay'ı maziye saldı. "Arzu" denen şey, yeri doldurulmaz bir yara. Vücuttan geçen kurşun gibi bitmez tükenmez bir gaile. Hepsisi de Togcan'ın saygın adıyla, nur yüzüyle, saf, tertemiz yüreğiyle âlâkalı azaptı.

Abay ilk geldiği gün Süyindik'in evine girdiği anda o "yarını" aradı. Herşey yerli yerinde. Herkes eski halinde. Burada, bu civarda Togcan'ın yokluğunu bilse de bu anne babasının evi şimdi getirerek Togcan'ı da Abay'a gösterecek gibi. Kapı açıldığında o gelecek gibi evde otururken kulağına uzaktan çingırdayan şolpının sesi gelir gibiydi.

Asılbek otağına doğru yürüyüp ilk defa eşikten adım atıp geldiğinde geldiğinde Abay'a bu otağını sağ yanı yine bir mutluluk perdesini aralamış gibi. Bu beyaz ipek şımlılık, şu yüksek kemik yatak, şu çeyiz hepsi yerli yerinde. O zamanki arkadaşlarının yardımıyla, şu Karaş'ın, Erbol'un eliyle gürültüye mahal bırakmadan açılan engelsiz dostluğun kapısı işte bu.

* kerege: Çadırın yan tarafı, ağaçtan yapılan taşınabilen yan duvar

Yakın sırdaşı olan çok iyi kaynaşan, Abay'ın herşeyiyle ilgilenen Karaşş da burada işte. Ama şu günde, dostluğın böyle sıcak yuvasının hepsi de şu an anlamsız. Abay nasıl çaresizlik içindeyse onlar da öyle. Ne yazık ki Togcan yok.

Hayatta hiç bir zaman unutulmayacak, saygısı kıymeti eksilmeyecek güzel Togcan, Abay'ın yüreğini bu günlerde yine bir kez daha mıknaşs gibi kendine çekti. şu andaki özlem ile pişmanlık. Nereden ruhlarının özdeştii belli değil ama yakında Abay'ı böyle yıpratán büyükannenin kaygısı, şuradaki, şu andaki özlem duygularıyla yoğrulup birleşmiş gibi oldu. İkişi de günahsız saflığıyla, doğru gerçeklerle bulmuş olsalar gerek.

Dışarıdan şarkı söyleyip şakalar yapsa da, Abay'ın, dikkatle bakan gözlerle sık sık dalıp gittiği belli oluyor. Gizli saklı iç çekiyor... Bu evde genç delikanlının tam bu durumunu içten tanıyan sadece Karaşş. O, Abay'ın iç çekişinde değişik derin bir yanmanın olduğunu hissediyor. Genç delikanlı yaşlılar gibi "ah, oh" demiyor. Ama yavaştan iç çekse de soluğu titreyip ciğerlerinden zorlukla çıkar gibi oluyor. Özlem dolu aevli bir nefes var. Uzun süre ağlamanın arkasından gelen güçsüzce bir iç çekiş gibi.

Karaşş bazen Abay'a endişeli gözlerle bakarken ona canı acıyordu.

Üçüncü gün, evde başbaşa kaldıkları bir fırsatta Karaşş kendi ya-tağının yanında durup Abay'a:

- Sevgili Abay! Sen benim "Nazlı çiçeğimi" unutmamışsın galiba! Yaylasından halkın göçtüğü, sahiplerinin terkettiği yurda gelmiş gibi mi oldun? Ben onu farkettim! diye biraz kızarıp sempatik tavırla güle-rek baktı.

- Yengeciğim, bu doğru! Düşüncelerimi okumuşsun, neyi saklayacağım! Gönlün o günlerde de uyanıktı. Dost yüreğin hâlâ atıyormuş. Bundan dolayı farkettilen ya. Her anı aklımda! Tüm gördüklerim gözümün önünde. Gönlümden geçmeyen bir düşünce var... Togcan içeriye girip gelerek bana olan küskünlüğünü, dargınlığını söyleyecek gibi oluyor! dedi.

- İkinizin yolu da, birbirine yakışmanız da bambaşkaydı, kıyayım-yorum! Zavallı nazlım bana neler anlatmamıştı ki? Gerçekten aşıkta sa-

na!.. Giderken isteyerek gitmedi. Ölümünü dileyerek gitti. Bunu bana apaçık söyledi, diye Karaşş sırrını verdi.

İkisi de çaresizce ağır düşüncelere dalıp sessizce kalakaldılar.

Togcan'la en son vedalaştığı anı Abay'ın gözü önüne, apaçık aydan daha berrak geldi. Tam yanındaymış gibi, şu anda geçen durum gibi.

Togcan o yelsiz bir akşamın sakinliğinde, sessiz vadiyi karanlık örterken Abay'ı kendisi arayarak geldi. "Gelsin!" diye çağırıtıran da kendisiydi. Nişanlısının son kez gelip götürmesinin öncesinde. Bugün ve yarın dünür, damat gelecek diye beklendiği zamandı.

Bugüne değin son derece namuslu, utangaç olan, narin çekingen Togcan, tam o akşamı bilhassa cesaret ve kararlılıkla geldi. Hararetli, arzulu sözlerini ballandırarak anlattı. Gözünden yaş damlaları çıkarırken, vücudu titreyerek söylemişti. Her zamanki alışılmış hareketine göre Abay'ın göğsüne başını dayayarak durmuştu. Koltuğunun altına girip kucaklayarak neler söylemedi ki?..

İkisinin sevgi dolu yılları uzun. Ama görüşmenin hazzı, buluştukları rahat anları ne kadar azmış. Togcan bunun için pişman olduğunu, çok yanıp kaygılandığını söylemiş. Hayata, kadere zorluk getiren dayatmaya isyan etmiş. Ağlayıp kahırla geldiğinde, arzuların son noktasında o akşam lânetler de yağdırmış. Abay, Togcan'ı teselli edemeyip yüreği ezik halde dönmüş. Gözü önünde ağlayarak giden Togcan duruyor. Başına örttüğü kara ipek çapanıyla beyaz entarisinin etekleri de aklında. Çapan altından boğularak çingırdayan şolpının tatlı sesi kulaklarında. Hâlâ gitmedi...

Abay yeniden iç çekip:

- Asil Togcan, unutmayacağım... asla unutmayacağım! dedi.

Karaşş, Abay'ı bu obanın sadece dostu değil aynı zamanda cana yakın bir damadı gibi görüp gitmesine gönlü razı değildi. Bundan dolayı Asilbek'e kendisine göre bir akıl verdi.

Bunun baba ocağı tarafı Sıban içinde Kadırbay ozanın obasıydı. Onlar yakınlarda Asilbek'le Karaşş'ı davet etmiş. Abay'ı uğurladık-tan sonra bu otağın sahipleri oraya gideceklerdi.

Abay'ın Asilbek'in has dostu olduğunu anlayan Karaşş, o baba ocağına Abay'ı da götürelim, demiş.

Asılбек bu sözü duyar duymaz uygun görüp öbür tarafını kendisi ballandırıp ne söyleyeceğini iyi anladı. Abay'a: Bir dolaşıp gelelim. Orada da biraz kalırız. Kadırbay'ın nasıl bir insan olduğunu kendin de biliyorsun... Bu yolculuktan pişman olmazsın. Gel beraber gidelim!" demiş.

Abay, Süyindik obasını çok yakın görüp Asılбек'le Karaşaş'tan ayrılması da gelmiyordu. Hemen kabul etti.

Yalnız bu söz üzerine karara vardıktan sonra bir ara Erbol, Abay'a:

- Bu uygun düşer mi acaba?.. Baba ocağını ziyaret eden kadınlara gitmek nasıl olur ki? İkimiz halkın diline düşmeyelim sonra, demişti.

Erbol bunu kendisi için değil, Abay'ın onuru için söylemiş. Abay gibi halkın dilinde dolaşıp iyi namı çıkıp yayılan gence "Bu da neyi nesi? diye o, bu güler mi? Yakışksız olur mu? diye düşünmüştü.

Abay ona aldırmadı. Erbol'un omzuna bir elini koyup gülererek:

- Hey dostum, Kadırbay'ın meclisinde olup ustalığını görecekmisiz. Bu bile bize yeter? Bir kere yanında gittiğimiz kim? Böyle iyi, hafızalardan silinmez Karaşaş'mış. O yakışmaz diye kim söyledi? Kimin dili uzanabilirmiş? dedi.

Böylece aradan dört gün geçtikten sonra bir grup yakışıklı genç aralarına Karaşaş'ı alıp Kadırbay ovasına indiler.

Tobıktı'dan gelen genç misafirleri gayet sıcak karşıladılar. Kadırbay'ın evine misafirlerle birlikte giren büyükler ve çoluk çocuklar da vardı. Yabancıları seyretmek, halkın durumunu öğrenmek, yeni haberler almak büyüğünün küçüğünün merakıydı. Karaşaş'ı saran yengelerle kızlar da az değil.

Kadırbay'ın kendisi evdeymiş. Onu Böcey'in yıllığından sonra Abay'ın ikinci kez gördüğü bu idi. Ozan yaşlanmış. Eskisi gibi dolgun, heybetli değil. Saç sakalının akı çoğalmış. Kırışıklıkları artıp yüzünün canlılığı gitmiş. Sadece geniş, düz alını ile oturaklı burnunda eski iri yapısının işareti var. Kadırbay önce Asılбек, Karaşaş'la selâmlaştıktan sonra Abay'la Erbol'un hal hatırını sordu.

Abay'ı tanıyamadı. Kunanbay'ın oğlu olduğunu anladıktan sonra geçmiş yıllarda gördüklerini hatırladı. Yılıktaki pekçok halleri daha dün yaşamış gibi konu edip:

- Böcey'in yıllığı bu bölgenin büyük anlı şanlı yıllığından biri olmuştu. Tüm misafirler memun olup teşekkür ederek ayrılmışlardı, dedi.

Kadırbay çoğunlukla kendisi konuşup misafirlerden ara sıra cut durumunu, yaşlıların halini sordu. Abay, kendiliğinden içini açarak söylemedi. Kadırbay'ın sorduklarına yerinde kısa ve açık cevaplar verip saygısını muhafaza ederek oturdu. Ama şu anda ev sahibiyile sohbet etmek, meclisin ilgi odağı, Abay üzerinde. Çünkü Asılbek bu obanın damadı olduğu için rahat konuşamaz. Kadırbay da sözlerini, sorularını Abay'a doğru bakarak yöneltiyordu.

Komşu iki boyun insanları bir araya geldiğinde bu seneki baş sohbet konusu juttu.

Bugün akşam boyu Abay'a Kadırbay'ın sordukları da buydu. "Mayıs'ın cutu" Tobıktı'ya ne kadar zarar ziyan verdi? En çok zarar gören hangi boylar? Ucuz kurtulan kim? Kıtık var mı? Yiyecek içecek durumu nasıl? Sağımı yerli yerinde olan var mı? Bunların hepsini tek tek sordu. Tüm Tobıktı'yı önceden iyi bildiği için şimdi de o boyun dışında yaşayan bir adamı gibi kolay tahmin edip fikir yürütüyor. Soruları, şiddeti artan hastanın nabzını kontrol edip onun uykusu, yiyeceği, hastalık hali hakkında soru yönelten doktor soruları gibi.

Abay, Tobıktı içindeki uzak yakın boyun hepsinin durumunu detaylıca izah etti. Şüpheye yer vermeden akıcı bir üslupla anlattı. Asılbek'le Erbol da şimdi farkettiler. Genç arkadaşı şu günde, Tobıktı'nın ne kadar hayvanı kaldı? Kimde kaldı? Hangi boy ne kadar zarar etti, eskiden nesi vardı? Hepsini deftere doğru yazılmış gibi biliyomuş. Karşılaştırarak söylediği sayılar ile halkın zor vaziyetini Tobıktı'nın durumun Kadırbay'a tamamıyla anlattı.

Komşu akraba boyların ağır hallerini Kadırbay derinden düşünüp zoruna giderek dinledi. Bu duruma üzgün ve sıkılarak oturuyor. Başını sağa sola sallayıp şaşkınlıkla karşıladı.

Kendi halkı da böyle. Mayısın yoğun karı Sıban'ı da darmadağın etmiş.

Bu Kadırbay'ın kendi etrafı da şimdi zar zor geçiniyor.

Ozanın bu evi, önceleri de zengin değildi. Ama bu seneden önce kımızı, kesimi yetiyordu. Şimdi sağ salım kalan akrabalarından isteyip

aldığı birkaç kısırağı sağıyormuş.

Bu tarafın zor durumunu Kadırbay da ayrıntılarıyla anlattı. Kendi halini de saklamadı.

Yakın yerlerin hiç biri sağ salım çıkamamış. Hayvan besleyen bütün bölgenin hepsi aç açıkta kötürüm kalmış. Bu üzüntülere dalıp dertlenen Kadırbay:

- Hali vakti yerinde olan bir halktın. Ne çare boran mahvedip gitti. Aha şimdi şiddetli fırtınada sağa sola savrulan yaprak misali olduk! dedi.

Sohbetin konusu halkın meselelerine geldiğinde Abay içini açtı.

Bu zamanlarda akşam çayı içilip dışarıda hayvan kesiliyor. Başlangıcında misafirle birlikte giren komşular şimdi dağılmışlar. Karaş'ın yanında oturan kızlar da çoktu. Çaydan sonra onlar da gittiler. Şimdi o kızların arasından geride kalan sadece uzun boylu aksarı bir kız var. Güzel vücutlu, parlak nur yüzlü bir kız. İpince simsiyah kaşları Abay'ın gözüne ilk anda çarptı. Bazı ufak tefek hareketleriyle Togcan'ın kaşını hatırlatmış. Uzunlamasına yerleşmiş irice kahverengi gözleri zekice. Arasına gülerek aniden baktığında, sanki yoğun ışın ve parlak ışıklar saçar gibiydi. Elmacık yanakları parıldıyor. Burnu ile alnı bu kızın Kadırbay'ın kızı olduğunu ilân ediyor.

“Kadırbay'ın ozan kızı” diye nam salan Kuvandık buymuş.

Evin misafirleri dağılana kadar Kuvandık ev işleriyle meşgul oldu. Çay demleyip misafirlere hizmet veren de kendisiydi. Annesine yardım edip dışarıda kesimi yapılan hayvana da gidip geliyordu.

Konuklarla babasının sohbeti kesildiğinde Kuvandık, Karaş'la konuşuyor. Çay esnasında tüm misafirlere seslenerek:

- İçiniz, buyrun... Az içtiniz! Yiyip için! diye gerçek ev sahipliğini göstermiş.

Babasının önünde çekinip sakınıp utanarak konuşan kız değil. Çay sofrası toplandığında hayvan kesimi tamamlanıp et haşlanmıştı. Ev içinin koşuşturması azaldığında, büyük, küçük herkes misafirlerin etrafına toplandılar.

Şu anda devamlı konuşan Abay. Kuvandık, Abay'ın ismini önceden de duymuştu. Kendisine yakın oturan Karaş'tan emin olmak için yine sordu.

Genç misafir, her sözünü yerli yerinde hatipçe söylüyor. Abay, bu seneki cutun felâketini eski cutlarla karşılaştırıp coşkuyla söylüyor. Keçe evli Kazak'ın eskiden beri yakasını kurtaramadığı düşmanı, başının belâsı o. Bunu herkes biliyor. Ama atadan çocuklar, çocuktan nesiller yaşanılanlardan bir ibret alırlar mı? Bu belâdan kurtulmanın bir yolu var mı? Onun hakkında geçmiş ve bugünlerde "halkın yardımcısı" diye isimlendirilen insanın halka acıyıp yol göstereni, ön ayak olanı oldu mu? Kadırbay onu biliyor mu acaba? Bunu sordu.

Kadırbay'a bu sorular aniden geldi. Düşünerek, kafiyeyle, mesellerle süsledi. "Zamansız mutluluk, istikrarsız yaşamdır... Dünyadaki herşey eskileyecek. Kokusu saçılan çiçek de sonbahar geldiğinde kurur... Gücün kuvvetin tükendiğinde elma yanaklar da solar" diyerek dünyanın devrini, baki olmayacağını söyledi.

Abay sözlerin estetiğini takdir etse de, iç derinliğine kani olmadı. Kazak denen kalabalık halk; güçlü kudretli halk. Onun yaşamının da değişmez sağlam temeli olmak gerek. Çiçeğin ömrünü insan ömrüyle kıyaslandığında örnek teşkil edemez demişti. Kadırbay halk denilenin hepsinin dirliğinde istikrarsızlık olduğunu söyleyip Kazak dirliğinin de diğerlerinden üstün bir dirlik olduğunun üzerinde durdu.

Abay bunu da uygun görmedi. Diğer halklarda sanatın olduğunu, sanat denilen şeyin bitmez tükenmez gıda, eksilmez bir zenginlik olduğunu söyleyerek:

- Düşünerek dikkatlice bakarsanız, bu dünyadaki tüm milletleri bizim Kazak yarım yamalak biliyor. Bir milleti diğer bir millet, iyi tanır-sa iyi tarafını da örnek alır. Ta Adem'den bu yana bir milletin iyi tarafını bir millet örnek alarak gelmiş. Onun değerlerini kendisine katıp örnek alarak gelişip kalmaktadır. Bizse o çok iyi örnekleri geç, birçok sanattan geri kalmışız. Eski zamanlardan beri cuttan kurtulamamızın sebebi geri kalmışlıktan dolayıdır, dedi.

Kadırbay'la Kuvandık bu söz sırasında birbirine bakarak içten anlamış gibi oldular. Kadırbay diğer babalar gibi değil.

Çocuğunu düşünmeye sevkeder ve kız çocuğu demeden Kuvandık'ın görüşlerini alır.

Bu akşamki uzun sohbet ile bazı fikir tartışmaları daima o deminki "millet" "devletlik" denen konular etrafında gelişti. O zaman yaşlı

ozan, genç delikanlıdan çeşitli yeni görüşler duyup derinlemesine düşünmeye başladı.

Genellikle o, birçok büyük insanlarla görüştüğünde kolayca anlaşıyordu. O eskiden çözülmüş olan “ay gibi açık” fikrin hepsine bu delikanlı değişik bakış açısı getiriyordu. Tartışıyor. Söylediğinde de mantıklı konuşup bastırıp üste çıkıyor.

Ertesi günü kıımız içerken meclislerinde bu konu devam etti. Kuvandık tartışmaya katılmadı. Ama bugün Abay’ın sözlerini desteklemeye başladı. Babasının bazı düşüncelerini tasvip etmeyip gülerək:

- Baba misafirin sözü akla yatkın! diyor.

Yine bir ara “Bu sözü kabul etmek lâzım!” diye durdu.

Bu zaman Abay’ın dünden beri sohbeti sonuçlandırarak belirli bir yere getirdiği zamandı.

Bugünkü halkın yaşamı, mesleğini çok eleştiren Abay’a, Kadırbay bir defa daha:

- Sen nasıl bakıyorsun? Millete bundan sonra nesiyle millet ol diyorsun? Eleştirdin, tenkid ettin ya! Başka çıkış yolu var mı? Onu ortaya koyar mısın? demiş.

Abay, buna yönelip:

- Halka sanat, bilim lâzım. Okumak, eğitim gerek. Şimdiki devir, geniş yayılım, engin otlığa güvenip boylu boyunca yatma devri değil. Diğer sanatı gelişmiş milletten okuyup örnek almanın zamanı, demiş.

Bu sonuç Abay’ın tartışma esnasında vardığı bir sonuç değil. Uzun süreden beri derin düşüncenin en can alıcı yeri. “Halk için bu gerek ve özellikle kendisi için de tek yol: düzgün yol bu!” diye düşünmüştü.

Kadırbay, okumak, eğitim atayla babanın eğitimi... Çocuk için onu bilmek hepsinden de önemli diye tartışmaya başlamıştı ki Kuvandık o sırada deminki kendi görüşünü söylemiş.

Bundan sonra Kadırbay’ın kendisi yavaşlayıp tekrar gözden geçirdi. Derin düşünüp sessizce oturarak sonunda:

- Gerçeğine bakarsak senin sözün doğruymuş oğlum. Yönün de amacın da aklıma yatıyor. Şimdiki devrin böyle olacağı gerçektir. Senin söylediğin kendi kuşağınla gelecek neslin sesi olabilir. Ama yalnız kime gideceksin? Örnek ve iyi yönleri nasıl alacaksınız? O yolda

devir insanı aldatmasın yeter! deyip sözünü noktaladı.

Yaşlı düşünür bayağı direndi. Ama sonunda kabullendi.

Bundan sonraki iki gün, iki gece boyunca sohbette Abay, Kadırbay'la tartışmadı. Abay ihlasla dikkatli bir dinleyici olarak daima Kadırbay'ın bizzat gördüğü ozanlar hakkında sormuş.

Kadırbay bu sohbetler esnasında geniş yola inmiş gibi rahatladı. Zaman zaman çoşup türküler söylüyordu. Kendisinin yanılıp hatırlayamadığı yerler olduğunda Kuvandık'a dönüp bakıyordu. Hem güzel, yumuşak huylu Kuvandık babasının yanıldığı yerleri çabucak söyleyip aklına getiriyordu.

Eskiden çok kez duyduğu sözlerini hevesle, sevinçle dinleyen bir tavır gösteriyordu. Kuvandık, sadece atışma sözlerini değil, aynı zamanda halkın derdini, dermanını dile getiren derin ozanların sözlerini de iyi öğrenmiş.

Yaşlı ozan her sözünde sanki bir masal gibi sürekli geçmiş zamanın ozanı Sadak'ı dile getiriyor. Çocukluğunda kendine diğer akınlardan farklı gelen o Sadekenmiş. "Yaşadığı ile bildiği engin bir okyanus. O kişinin söylediğiyle öğrettiklerinin binde birini bilmiyoruz. Boşuna değil, yüreğinden nur saçan ozan oydu rahmetli, diye söylüyor. Sadak, Kadırbay'ın söylediğine göre sıradan bir ozan değil. İleri görüşlü bir insan. Abay bu arada, Kadırbay'ın o Sadakla atışmasını sordu. "Sadak'la çocuğun atışması" olarak Arka'ya malum atışma. O zamanki çocuğun Kadırbay olduğunu Abay çok iyi biliyordu. Ama Kadırbay, o konu üzerinde çok durmadı.

- Bizde Sadeken'le atışacak güç nerede? Yalnızca tek tük mısra üzerinde dönüp dolaşip değinmişim. "Atışmayı, kazandı" demek anlamına gelmez. Sadece Sıban'ın Şümeğe başta olmak üzere, on altı ozanı yendikten sonra, buradaki halkın gurur edip yüceltmesidir, deyip son sohbeti başka konulara çevirdi.

Kadırbay'da büyük bir karakter ve mertlik var. Bencil değil. Övünen, öne geçme sevdasında değil. Aynı özellik sadece Kadırbay'ın nevi şahsına münhasır değil. Bu yaşlı ozanın şu an yadettiği Sadak'ta, Şümeğe'te ve Barlas'ta da var. Kadırbay'ın öğütlerinin esasına gelindiğinde, ozanlık; sahip olduğu kudret, yüce haysiyet, değerli ozanlardan kalmış görkemli sözünün içinde devrinin hasretini söylüyormuş.

Yaşadıklarıyla duyduklarını gözönünde bulundurup uzunca düşünüp özetlediğinde Kadırbay bu noktaya gelmiş.

- Bazen rahatça yatıp nağmelerin hepsine kulak verip dinlesem; bir derde bir dert eklenip birleşiyormuş. Can alıcı melodiyi dinle, çepeçevre kuşatan yırını dinle. Abay sen geçenlerde bir hikmetli söz söylemiştin oğlum. Bu halkın geçmişlerinin hepsi de aslında yaşadıkları hayatın tadını alamadan gitmişler. Bu cilvelerin içinde bastıran üstün gelen bir cilve var. O sevinçle şad şaduman eğlence değil ya! Çoğunlukla devir kaygısı zamanın derdi ya. Uzaktaki umutlarını söyle, çünkü bu halkta geçip giden mayıs cutunu söyle. Bunun hakkında şu günlerde birçok ozan zarını döküyor... Hepsi de mesut olan halkı az görüyor. Ocağı darmadağın olup cefayı söylüyor. O, boşa söylenmemiştir. Senin söylediğin gibi sığınaksız çaresizliğinden kaynaklanıyor. Alev çıkararak çoğunluğun derdi söylettiriyor deyip Kadırbay geniş bir izah getirdi.

Bundan sonraki sohbetlerde Abay'la ikisi genç ihtiyar demeden çok iyi anlaştılar.

Geçmiş ve gelecekte birçok sözleri konu edip Abay, Kadırbay'ı nihayet iyi anladı. Bir zamanlar, çocukluk zamanında Abay'ın çok sevdiği ozan Barlas idi. Daha sonra Şöce'yi bildi. Baltay'ı tanıdı.

Şimdi birkaç gündün beri sohbet esnasında Abay, Kadırbay'ı onlarla çok kıyasladı. Düşüncesi yüce, huyu yumuşak, yolu kutsal yaşlı ozanın Abay'ın daha önce gördüğü ozanlara benzediği yanlar olduğu gibi benzemeyen yanları da var. Sonuç olarak onların hepsiyle Kadırbay'ın gerçekten derinlik bakımından ilişkili olduğunu gördü.

Bunu farkettikçe tüm bu büyük şahsiyetleri canı ciğeri gibi sevdi. Kendi halkının arasında son derece aziz, iyi insanlar işte bunlardı.

Demin Kadırbay'ın söylediği gibi eskiden bu yana sayıldığında milletin manevi değerleri bunlardı. Bir anda bu yakışıklı ihtiyarı Abay babası gibi anlayıp içten gelen bir saygıyla yürekten huzurunda baş eğdi.

Sıradan bir baba değil. "Hayvanlara bak! Servetini artır! Evlatlarını yetiştir! Diğerlerine idareci ol!" diyen baba değil. Derin düşüncenin babası. Eğitimle doğru yola götüren baba gibi.

Abay, Kadırbay'a teşekkür etti. Üstaddan alamadığı feyzi ondan

aldığını söyledi.

Birkaç gün böyle derin ve hararetle sohbetle geçmişti. Abay bu zamanda Kadırbay'ın yanından bir an bile ayrılmadı.

Ama şimdi Abay kendini kaptırsa da Asılbekle Erbollar ve özellikle Kuvandık Karaşaşların canı sıkılıp başka şeyler aranmaya başladılar. Onlar: "Otağa gidelim. Biraz eğlenip neşemizi bulalım" demişler.

Kadırbayın kendisi de gençleri, meclisinden serbest bırakmayı düşünmüş.

Dördüncü günü akşama doğru eline dombıra alıp:

- Işıklarım, sizlerle söyleşip ben de rahatlandım. Ama biz yeşillik üzerine çöküp kalan yaşlı buğra gibi olduk. Ne kadar çabalasa da yaşlı ninenin çocuğu avuttuğu ninnisi gibi oluyor benim dombırayla söylediğim. Sizler buna ne zamana kadar kulak verebilirsiniz? Arzularınız, istekleriniz önünüzde. Bizim bayraksa toplanıp ovaya inmiş. Artık zirveye çıkamıyoruz. Oysa sizlere bu yol değil. Çıkacak yokuş, tırmanacak amaç önünüzde. Ona doğru ilerleyin, asla vazgeçmeyin!.. Endişeyi hiç bir zaman aklına getirme!.. Bu arada eğlencenden de mahrum olma! Dilediğinçe eğlen!.. Yaşamak istediklerinin hepsini yaşa!.. Sadece yolundan şaşma!.. diye biraz oturduktan sonra: "Artık eğlencenize bakınız! Ben sizleri sazlı sözlü uğurlayayım!, diyerek dombırasını tıngırdatmaya başladı.

Gençler pür dikkatle bakıp dinlemeye koyuldular. Az sonra Kadırbay türküsünü çağıldattı. Tok ve engin bir sesi varmış. Bozlayan nar* gibi dalgalı bir ritmi var. Gençliğinde bu ozanın ünlü bir şarkıcı olduğu belli oluyor. Bugünkü türküsünde dünden beri söylediği "çekici" nağme var. Özlem rüzgârını estiriyor.

Gençlere şimdi söyledikleri "Aziz ağabeyin hayır duası gibi. Has oğlum asil kardeşim adam ol! Arkanda bir eser, değer bırak! Darda kalan halkın, etrafını saran kızkardeşinin bağrından yardım bulabilen çınar olun!" dedi.

Serin akşamda böyle manidar bir türkü söyleyen yaşlı ozanın türküsü de bambaşkaydı. Özellikle nakaratı harika. O Kadırbay'ın uzun yıllardır bulunduğu, değişmeyen beğendiği nakaratıydı.

* nar: Tek hörgüçlü deve.

Bütün herşeyiyle coşup nakış nakış işleyerek ara sıra: “halkım! milletim!... Ah milletim!” diye tekrarlıyor.

Abay, bu nakarattan çok etkilendi. Büyük şahsiyet Kadırbay, sadece bu bir nakarattan tanınmış gibi. Tertemiz yüreğini açmış gibi. Haysiyetli ata, halkın atası olarak yücelip yükseldi... Abay’ın kalbi şükranla dolu. Yaşlı ozanın türküsü durduğunda genç delikanlı, sararıp bozarıp kendini düşünce dalgalarına kaptırdı. O halinden kendini çeke-meyip Kadırbay’ın yüzünden gözünü alamamış. Boğazından gelip taş-makta olan hüüzün boğumları var.

Abay’ın bu değişken halini Kuvandık farketmiş. Babasının dom-bırasını usuldan çekip alarak:

- Söylediğiniz şarkının “Neşelen!” dediği yok. Üstelik “Biraz sab-ret!” diyor ya baba! Bu kez sözünü dinlemeyeceğim. Kusura bakma. Biz artık eğleneceğiz. Anladın mı? diye gülüverdi.

Bu davranışı ev içini neşenlendirip rahatlattı.

Abay da Kuvandık’ın böyle canlı, nazlı gülüşüne şaşırıp kaldı. Şadlık ile eğlenenin odağı da, sönmeyen ışığı da tam bu hür güzel, genç kız galiba. Bu anda akşamın alaca karanlığında Kuvandık, Abay’a büyük bir kuvvetin, cesaretin özünü göstermiş gibi oldu.

Alaca karanlık gecede böyle bir kızın yanındagecede neşesiz gö-nülle durmamak gerek. Onun adı büyük bir umut. Hem parlak, hem güvenli, sağlam bir ümit. Hiç bir kuvvet bu ümidi kıramaz.

Otağa vardıktan sonra, konukların yanına birçok kız, genç hanım-lar ile delikanlılar toplandı. Eğlence, neşeyle başlayıp şafak sökün-ceye kadar kesilmedi. Bu gecede uzun hava türküler de ihmal edilmedi. “Mendil bırakma”, “Han iyi mi”, “Mırşım”, “Belbev sok”, “Lappay tu-tala” gibi komik oyunlar da oynandı.

Her oyun arasında kızlarla delikanlıların sırayla söylediği atışma-ları, türkü yarışmaları da çok. Sıban boyu, oyunu, eğlenceyi seven bir boydu. Özellikle bu oba, Kadırbay’ın babası Aktaylak döneminden bu yana atışma ile türkünün en renkli ve en hareketli yeri. Çocukluğundan beri şaşaalı ortamda büyüyen Kuvandık böyle oyun eğlenenin kayna-ğı gibi. Kafasına uygun kız arkadaşları da çok.

Sıban’la Nayman’ın eskiden gelen bir âdeti, kızlarını küçük yaşta evlendirmemeleri. “Sıban kızı gibi evde ihtiyarlatacak mısın? denen

söz komşu obalarda vecize gibi olmuş. Kadırbay obasında, bu otağda böyle yaşı otuza varan yetişkin kızlar bir iki değil, bayağı var. Onların hepsi şakacı açık yürekli. Oyuna, eğlenceye hevesli, hepsi şarkıcı, türkücü yetiştiler.

Tüm eğlenceye yön veren Kuvandık. Onun tatlı gülüşü her zaman şakırdayarak melodi gibi yayılıp insanların hepsinin kanını coşturuyor. Kuvandık oyun esnasında delikanlılara aman vermedi. Neşe içinde gülüp kızarıp cezalandırıyordu.

Ceza sırası geldiğinde geri çekilmiyor. Gülicükler dağıtıp sakınmadan cezayı üstleniyor.

Bu gece Abay'la Kuvandık beraber oturup şakayla, şarkıyla, atışmayla yarıştılar.

İlk atışmaya Kuvandık'ın kendisi başlamış.

Hedef aldığı Abay'dı. Önceleri atışmaya pek katılmayan Abay, ilkin bestesi üzerinde yoğunlaşarak güftesini düşünerek ağırdan söyledi. Arka'nın nice güzel şarkıları Sıban içine yayılmamış. Abay, bunları söyleyerek ve ritmini, nağmesini iyi yorumlayarak Kuvandık'ın şarkısını bastırdı.

İlk çarpışmaları böyle geçip, eğlence arasında atışmaya tekrar döndüklerinde Kuvandık şarkı söylemeyerek termeye* yöneldi. Atışmanın bestesine değil, güftesine ağırlık verelim demiş. Abay'ın hoşuna giden hafif hızlı termeydi. O da buna girip Kuvandık gibi çabuk söylemeye girişti. Abay gittikçe uzundan alarak sanatkârane söylemeye, süratli söylemeye kolay alışıyor. Bundan sonraki atışmayı kendisi de arzuluyor. Şevk gelip tamamıyla yoğunlaştı. Birinin sözü diğeri galeyana getirip, iki genci atışmanın zirvesine çıkardı.

Kuvandık'ın gözleri gülümsüyor, akça yüzü rengarenk parlıyor. Genç yiğitle yarışını bir mutluluk anı diye biliyor. Bu gençlerin atışma sözleri edep usulünde şakayla birbirini övmek. Yiğit o nükte hürmet arasına "sevgi", "aşk ateşi" gibi durumları katarak imada bulunmaya çalıştı. Kız ise: "efendi dünür, saygıdeğer insan, ayağınıza sağlık. Soyun asil, kendin iyi. Sıradan biri değilsin. İkimiz de birbirimize denk gelip saygıda bulunduk" diye ifade ediyordu.

Birçok insan önünde açıktan atıştukları nükteli hürmetleri böyle.

* terme: Öğüt dolu veya tarih konuyu içeren bir çeşit türkü.

Ama şimdi oturup yavaştan konuştuklarında güzel kızla akıllı yiğit bu gece iyice samimi olmuşlardı.

Buna ön ayak olan Kuvandık. Şamatanın çoğaldığı bir yerde tür-külerin söylendiği bir tarafta gülüşmeler yükselerek kendilerini eğlen-ceye kaptırdıkları bir sırada Kuvandık Abay'a eğilip: Türkü denen şey duyguları sınırlıyor. İnsanların önünde ne diyebilirim ki Abay. Gön-lümdekileri türküler kısıtlıyor. Doğrusunu söylemek gerekirse sana di-yeceklerim çok! demiş. Bu sözünü gülerek gözlerden saklayarak söy-ledi. Açıktan söyleyip cesurca Abay'a özel değer verdiğini hissettirdi. İkisinin birbirlerinden içten bir şekilde elektriklenmesi bu gece değil, daha önceki günlerden bu yana belli olmuşa benziyor.

Abay, Kuvandık'ın beyaz parmaklarını sıkarak oturarak iki kalbin can damarlarının birlikte çarptığını hissettirdi.

- İkimizin yüreği bir atıyor! Farkında mısın? Söylediğine memnun oldum. Beni de kendin gibi bil! demişti.

Bundan sonra, her gülüşleri, şakaları, kaş göz hareketleri; hepsi de öyle bir tatlılığın, kıvancın ifadesini gösteriyor. Oyunu bahane ederek bir defa öpüşüklerinde yanakları gerçek lezzetten haber verip bunlara sıcak dokunuşu hissettirdi. Bu gecenin yavaşça atan şafağında konuk-lar dağılırken Kuvandık, Abay'ı kenardaki bir eve gönderdi.

İnsanların hepsini gönderip bütün işleri hallettikten sonra o eve kendisi de gelmişti. Kenardaki ev ayrı bir evmiş. İçinde sadece bir ya-tak var. Ev sahibi yaşlı hanım erken kalkıp gitmişe benziyor. İki genç sıcak duygularla alevler içinde buluştu. Dar yerde, kısa zamanda bu-luştukları için ikisi de sessizdi. Doğruca gelip çekinmeden birleşen kucakları onları o sessiz sakin dalgalar içine hemen atıverdi.

Daha sonra yine birkaç gün eğlence devam etti. Abay'la Kuvan-dık'ın arkadaşlığı, iki yaşıt gencin samimi arkadaşlığına dönüştü. Ama hepsi sadece bu. İkisi çekinmeden buluşsa da alevli aşk doğmadı. Abay için Kuvandık'la ayrıca görüşmekten ziyade toplum içinde görüşmek daha uygun. Bir kenarda başbaşa kaldıklarında, Kuvan-dık'ın aşkı azap verircesine yüreğine bıçak gibi saplanıyor.

Kuvandık'ın Kerey içinde nişanlısı var. Nişanlısı birkaç kez gelip gitmiş. Onun önceden aldığı bir hanımı var. Kuvandık ona kuma ola-rak gidecek. Karşı taraf geldiğinde bir türlü ona ısınmadı. Daima so-

ğuk baktı. Bu sıkıntılarını Abay'a söyleyerek güzel kız, farklı bir arzunu ona arzetmişti. Abay cevap vermeyip düşünceye daldı. Birkaç çocuğun anası olan Dilda var. Doğru, Kuvandık Abay'ın tam dengi. Terbiyesiyle, sanatıyla, akıl ve zekasıyla farklı bir insan. Buna söz yok. Bütün bunların üzerine Kuvandık'ı mantiken sevse de kalbi o kadar meyilli değil.

Şimdiye kadar hayatında rastladığı hanımların içinde Abay'ın sanatçı, güzel, gayretli gördüğü kız bu.

Ama Kadırbay'ı incitmek, Dilda'nın çocuklarını bir kenara koymak kolay iş değil. Bütün bu günlerde bile Abay'ın gönlünden Togcan hâlâ çıkmadı. Aksine böyle hatip, açık gönüllü, ünlü Kuvandık'la çekişircesine, gözlerinin önüne gerçek sevgilisinin hayali geliyor. Abay'a onun getirdiği aşk, onun sunduğu gönül, onun verdiği lezzet bu dünyada yeniden bir daha gelmeyecek gibi. Onun eşi benzeri ne bulunur, ne de bir daha dünyaya gelir.

Togcan'ı aklına geldiğinde, Abay dar yatakta da Kuvandık'tan çekilip kucaklarını topluyordu.

Kuvandık'ın Abay'ı sevmesi de delikanlı karakterine uygun. Sıcak ateşten ziyade, hürmet ve saygı daha çok. Ama buna rağmen Kuvandık'ın arzusundan geri adım attığı yok. Abay kendi aklıyla bir çözüme varamayıp Kuvandık'a danıştı.

Şayet Kuvandık izin verirse bu durumu Karaşas'la Asılбек'e iletirlerdi. Kuvandık itiraz etmedi.

Karaşas ve Asılбек'le Abay ayrı ayrı konuşmuştu. Eskiden beri Abay hakkında her zaman iyi düşünen Karaşas bu sözü sevinçle karşılayıp hemen destekledi.

Ama bunu ne kadar uygun görse de, Asılбек de bir o kadar yadırgayıp karşı çıktı.

- Bu iş olmaz. Elden birşey gelmez. Günahsız Alçınbay'ın kızını Küneken incitemez. Alçınbay'la bozuşacağım demezse sana izin vermez. Kuvandık'ın adı nişanlı tarafında kötüye çıkar. Bunların hepsi bir araya gelip yaşlı Kadeken'in başına dert olur. Benden başka kimse duymasın. Burada kalsın diye Abay'a kesin tavrını koydu.

Bu sözü aynen Kuvandık'a da ilettiler. İki gencin ilk baştaki düşün-

celeri böyle kaldı. Ama vedalaşma günü son buluşmalarında Abay'la Kuvandık gelecek günlere ümitle bakacaklarını, sonra da bunu düşüncelerini söylediler.

İkisi de saygı ve hürmetle samimi bir arkadaş olarak, birbirlerine söz vererek zorlukla ayrıldılar.

Kadırbay obasından dönüp Tobıktı yaylağına ulaşıncaya kadar aradan iki gün geçmişti. Yaşlı ozanın misafirperver dost yuvasını Abay kolay unutamadı. Sıcak mekândan uzaklaştıkça Kuvandık'ın da bütün davranışları saygın görünüş değeri gözünde bir kat daha arttı.

III

Bu seneki yaylak her seneki yaylak gibi değil. Yaz bile, güz gibi hüznün ve elemli oldu. Hava yönünden değil, halkın iç dünyası yönünden öyle oldu. Kunanbay gibi önde gelenler kendi obalarına her seneki gibi insanları davet etmiyorlar. Önceki Irgızbay arasında yayılan mübalağalı sözler söylentiler de az. Yerleşim yeri, otluk hususunda kavga etmenin sırası değil. Irgızbay'daki ortamı gibi Baydalı, Baysal, Süyindik, Karatay gibi az sayıdaki insanlar da olmasa halkın çoğunda da mal melâl az. Bozkırın bereketinden mahrum edip sütü yoğurdu esirgemiyorlar mı?

Eli sopalı eşraf, sinsi düzenbazlar kime boy gösterebilir ? Aksine halkın hepsi aç açta, virane kaldığı için, sapsağlam kalanların hepsi, sakin sessiz olmayı tercih etmiş.

Halk için yanıp tutuşan insan olmak lâzım. Halkın önünde iç çekip huzurlu olmasını devamlı söyle. Fazladan çorba ve aşından, ayrıntılarıyla kımızından da arasına yardım etmiş gibi görün. Aç zayıf kalanları besliyorum diye durmadan söyle. Bu seneki gibi halkı perişan edip allak bullak ettiği yıllarda eli açık gönlü bol gibi görünmek iyiydi. Fakirlerle temiz insanları huzurlu günlerde sülük gibi emip çetin günlerde böyle göz boyamak lâzım.

İşte halkın sırtından geçinen karnı tokların "süt üzerinde kaymak" misali elek üstüne çıkanların bundan sonraki hesabı böyle. Kurnazlığın gerektirdiği de buydu.

Buna uygun olarak bu yıl halkın durumu da farklı. Kalabalık hal-

kın yüzü gülmüyor. Sohbet az ve suratından düşen bin parçaydı.

Bundan dolayı Tobıktı yaylalarında bu yaz hiç bir toy olmadı. Genellikle bu zamanlar birçok kez at yarışları düzenlenirdi. Bu sene kunan yarışı bile düzenlenmedi. Gelin inse, kız verilse, çocuk sünneti olsa da hepsi kuru bir şekilde birer tabak etle geçirtiliyor.

Tam böyle sakinliğe teslim olan ortamda son zamanlarda büyük bir şaibe ortaya çıktı. Bu şaibe bir düşmanın ortaya çıkması, yılkların çalınması.

Yayla günleri sona erip halk küzeke doğru hareketlenmeye başladı. Birkaç günlük gecikmeyle göçmüşler. O zaman aşağı yukarı beş gün içerisinde Maybasar, Cakıp, İrsay yılıksından ve Kunanbay'ın oturduğu obadan yirmi kadar semiz at kayboldu. Obadan obaya haber gidip bu kaybolan hayvanlar meselesi geniş yaylağa çabucak dağıldı. Azıcık hayvanla kıt kanaat geçinen obaların hepsi artık gözlerini dört açtılar.

Ama hırsızlardan iz eser yok. Birçok boy arasında duyulan sürpriz hırsızlık uzun süre gizli kalamazdı. Birilerinin evinde taze deriler görüldüğünde, birisinin zamansız kesilen büyük baş hayvanının kan izleri farkedildiğinde, foyası meydana çıkmış denilen fisiltılar kolaylıkla kulaktan kulağa yayılırdı. Oysa şimdi öyle değil. Sanki sırta kadem basmış gibi.

İlk önce Kunanbay'la Cakıplar kendi aralarında düşündüklerinde: "Bu düşman, komşu Kerey'den çıktı veya Nayman, Sıban'dan geldi diye şüphelenmişler. Özellikle mekân araları uzayıp yaylalarından dönecek zamana rast geldiğinde: "Kasten bu zamanlarda yapıyor. Zaten uzaklara gideceğiz diye böyle etti", demişler.

Kunanbay göçü geciktirip deminki üç dört boyun hepsine araştırmaları için adam gönderdi. İzgutti, Maybasar, İrsay'ın öncülüğünde grup grup süratlice yol alıp atlarını terleterek birçok yeri aradılar.

Ama komşu boyun hiç birisinden bir kanıt bulunamadı. Issız yerlerdeki yüksek tepelere, sarp yerlere kadar takip eden Töleperdi, Burahan, Kamısbay, Cumagul gibi atak, uyanık gençler de iz toz bulamadılar.

Kunanbay, birçok obasından adamlarını böyle dağıtıp sağa sola gönderdiğinde bile İrgızbay'ın tam içinden yine beş yıllık kayıplara

karıştı. Hatta yalnız Irgızbay değil, şimdi Baysal'ın, Süyindik'in de dört kısırağı çalındı. Bundan sonra Kötibak, Bökençi de çalınanların peşine düştü.

Usta hırsız hâlâ bulunamadı. Sadece, gece sona erdiğinde “Alıp gitti”, “Demın götürdü” demekle yetindiler.

Kunanbay iyice kızıp kendisi ata binse de düşmanın kim olduğunu bir türlü öğrenemedi. Arayanların tamamı geri döndü. Kolaçan edilen tepenin başında her gün gözetleyenler de elleri boş döndüler. Artık tek çare: geceleyin çok ihtiyatlı olmak. Kunanbay tüm obalarını bir araya yerleştirerek göçü toplu halde kontrolüne aldı. Böyle yaparak süratle göçe devam etti.

Yangından kaçır gibi aceleyle apar topar ilerlediler. “Hiç olmazsa, düşmanın istikameti diğer tarafa döner, bizi takip etmez. Böylece kurtuluruz!” diye düşünmüş.

Kaçarak göçmenin hiç yoktan bir faydası olduğu kesin. Son günlerde Cigitek, Kötibak içinden çalınan hayvanların haberi sık sık ulaştırılıyor. Ama buna rağmen Irgızbay da bundan nasibini aldı. İki tay ile bir semiz baytal yeni kayboldu. İş bu raddeye geldiğinde Kunanbay: “Nihayet anladım, tanıdım” dedi.

Ama “anladım” demesine rağmen suçlunun adını ifşa etmedi. Sadece düşmanı hakkında: “Uzak yerin düşmanı değil, içerideki hain” diye karar vermiş.

Baysal, Süyindiklerin böyle birşey akıllarından geçmedi. İkiisi de bugüne kadar boşuna evhamlanıyor, gereksiz yere canları sıkılıyor. Kunanbay onlara: “Arasınlar, aramaya devam etsinler” diye haber gönderdi. Ama kendi plânını bildirmedi. Bu zamanda komşu boylara birkaç insanı sessiz sedasız yollamış.

O kişilere tembih ettiklerini bir kendisi biliyor. Böyle emirle gönderdiği adamları sıradan kişiler. Hesapta kitapta olmayan adamlar.

Mesela Cigitek arasına, Karaşa'nın obasına gönderdiği yaşlı hanım. O obadaki, sonradan katılan yalnız bir ailenin uzaktan akrabası olan bu yaşlı hanımmış. Kötibak içine de göze dişe değmeyen yaşlı bir erkeği gönderdi. Torgay'a gönderdiği de ihtiyar bir deve çobanıydı. Bu yaşlılar asla soru sormaz. Hatta hayvanların kaybolduğundan da habersiz. Allah'a inanmış saf ve temiz insanlardı.

Sadece gittikleri obaların evlerinde sabahtan akşama kadar bulunup ne yeyip ne içtiklerine bakacaklar. Bütün görevleri bu.

Bu dahiyane plân sayesinde kısa zamanda Kunanbay düşmanını tespit etti. Birçok yılmayı çalan hırsız yuvasını bildi.

Böylece bundan sonraki hedef noktası yeni Cigitek. Buna Karaşa, Kavmen de dahildi.

Kunanbay bu kez tahminle, yorumla dokunmadı. Önceki gibi değil, bu kez suçu tam yerli yerinde. Cigitek'in birkaç genci gerçekten suçluydu.

Hikâye , Balagaz'la Abılغازı'nın altından çıkıyor. Balagaz, Bazaralı'nın ağabeyi. Cigitek içindeki namuslu, ateşli, becerikli bir yiğitti. Abılغازı, Karaşa'nın oğlu. Karaşa'nın kendisi gibi oğullarının hepsi de kabadayı ve tuttuğunu koparan kişilerdi. Geçmişte Kunanbay ile Böcey'in arasını açan bir olay da bu Karaşa'dan kaynaklanmıştı. Onun Kavmenle de bağlantısı olmuştu. Herkesin bildiği Tokpambet kavgası önce bu Karaşa, Kavmenlerin iki uşağı dövmesiyle başlamıştı. Ondan bu yana Musakul savaşı gibi Böcey'in yıllığı gibi büyük toplantıların hepsinde Karaşa ile Kavmen'in er yiğit olarak yetişen oğulları dilden dile dolaşıp göze çarpıyordu. Hepsini namuslu, mağrur, güçlü ve ateşliydi.

Bunların arasından çıkan Bazaralı ise hem yakışıklı hem söze usta. Cigitek boylarının övündüğü güçlü, iri yapılı bir yiğitti. Erliğine sağlamlığı denk.

Ama bu seneki mayısın cutundan sonra bu genç grubu, elden ayrı, yarım gönüllüydü.

Kalabalık halkla birlikte Cigitek'in çoğu da jut felaketine uğramış. Arazi az olup yoksulluktan dolayı afetle karşılaştılar. O cemiyetin içinde "cascavlak" kalanın birisi de; bu Karaşa ve Kavmen obaları, Bazaralı, Balagaz, Abılغازı, Adilhan gibi gençlerde sadece birer at kaldı.

Yaz boyunca bunlar obalarından çıkmadılar. Açlığı da yoksulluğu da çok gördüler. Birisine gidip, göz süzüp, sağılacak hayvan sormaya, istemeye gururları el vermedi. Hiç olmasa Baydalı gibi akrabaya dahi gitmediler. Birşeyler yapıp üç beş kuruş kazanayım dese böyle yoksul düşen halk arasında hiçbir şey yok. Tek çare, el kapısında çalışmak.

Ama o sadece kendi başının çaresine bakabilirse de çoluk çocuğa

yetmez. Ömür boyu el kapisında çalışsa da iyi duruma gelen koyuncu, yilkıcı, deveci yok. Alacağı hakkı tek karnını doyurmak olduğu için nice insanların hayatı atadan çocuğa, çocuktan toruna kadar daima başkasının kapisını aşındırmakla geçiyor.

Yiğitlerin yaz boyunca gördükleri neydi? Açlıktan ağzı kokan çocuklarını gördüler. Bir deri bir kemik kalan anneyle yengeleri, kadın kızanı gördüler. Feryadü figan içindeler. Bu durumlara gençler bir çare bulamayıp lanetler yağdırmışlar. Sadece alçak sesle gizliden saklıdan söylemiyor. İçteki öfkeyle, alenen söylüyorlar. Hepsinin bu perişan halini Bazaralı iyice anlatmıştı. Bir gün akşam tümsek başında bir grup genç arasında oturup kızgın ve alaycı bir tavırla söyledi.

- Halk yola çıksa ocağına yoksulluk düşüp eline ayağına dolaşır. Göçme ve yerleşme olsa anne baban, hanımın çocuğun hüsrana uğrar. Bir tek ineğe koyulan aşamayın* üstü de hayal olmuş. Allah'ın bizi uğratacağı başka birşey mi kaldı?.. demiş.

Bu yaz, bu delikanlılara Bazaralı yanıp kavrulduğunu defalarca anlatmış. Sapasağlam kalmanızın esrarı nedir? Felakete uğramak neden? Adaletsizlik hangisi? O nasıl bir elbise giyip ne dille gelecek? derinlemesine inip, bunlar onun hakkındaki düşüncelerini söylüyordu.

Böyle sohbetler esnasında Balagaz'la Abılغازı rahat edemeyip daralıyorlardı. Bazaralı'ya dimdik bakarak: "Çaresini bul, yön verip yol göstere! Yapılacak birşey var mı? Sen onu söyle!" diyorlardı. Ama Bazaralı o soruların cevabını verememiş.

Nihayet sonunda bundan sonraki hayat bambaşka oldu.

Balagazla Abılغازı'nın geceleri ata bindiklerinde Bazaralı'nın uzun zaman haberi olmamış. İlk zamanlarda Maybasar'ın yilkısı kayboldu. Ondan sonra Cakıp'ınki çalındı. Bu kötü haberleri duysa da Bazaralı oralı olmamış. Üçüncü kez Irsay yilkısı çalındı. Bu sırada Bazaralı bir gece uyuyamayıp bir sağına bir soluna döndü, şafak vaktine doğru dışarı çıktı. Uzun zaman eve girmemiş, dışarıda kalmış.

Evin dışındaki yeşilliklere varıp sabah serinliğinde boylu boyunca uzanıp tek başına düşüncelere dalmıştı. Çok yakın yerde komşu oba vardı. Karaşa tarafına bakan dört beş evdi. O obanın Aktös isimli dikkatli bir dişi köpeği vardı. Şafak yeni sökerken Bazaralı Aktös'ün hav-

* aşamay: Ağaçtan yapılan basit eyer.

ladığını duyup dikkat kesildi. İnatla havladı. İnsan gördüğündeki havlaması.

- Bu vakitte hangi yabancıymış? Bir bakayıp diye düşünen Bazaralı bir müddet beklemiş. Az sonra Karaşa obasının kenarındaki keçe evin yanına iki atlı geldi. O keçe ev, Abılgazı'nın otağıydı. Atlıların birisi orada kaldı, diğeri bu tarafa yürüdü.

Bazaralı ilk önce Akkuyruk atı tanıdı. Balagazı'nın tek atı. Bilinen hızlı Akkuyruk at, bugün gizli bir yol tepmiş gibi. Süratle ileri fırlıyor. İlkın Bazaralı: "Bunlar çapkınlıktan geliyorlar galiba!" dedi.

Ama yerinden kıpırdamadan kendini göstermeyip baktığında öyle değil. Balagazı sopayı çekerek geliyor. Bazaralı'yı endişe sardı. Yüzü mosmor olup dikkatle bakakaldı. Artık yeşilliğe yanlamasına uzanıp çaktırmadan izlemek istedi.

Tam obaya yaklaştığında Balagazı atı Akkuyruk'un dizginlerini çekti. Ağıldan usulca gelerek iyice yanaştığında atından inip yedeğine aldı. İlk önce elindeki sopasını kendi otağının beldevine dikti. Sapanın her zaman durduğu yer burasıydı.

Bundan sonra Akkuyruk'u yedeğine alıp obanın yanındaki küçük kayalıkların arasına doğru gitti. Bazaralı bakıyor. Akkuyruk kan ter içinde gelmişe benziyor. Zamansız yol alan genç, gidişini kendi obasından da gizlemişe benziyor.

Az sonra atını kayalıkların arasına bıraktı. Tek başına dönüp evine girdi. Bazaralı insanlar uyanana kadar uyumamış.

Karaşa obasının civarında da kuytu kayalıklar vardı. Oraya götürüp bıraktığı Abılgazı'nın atına da bakıp döndü. Artık Bazaralı'nın sabrı kalmadı. Öfke ve kızgınlık içerisinde. Ev içine ses çıkarmadan surat asıyordu. Ara sıra titreyip arına gidiyor.

Öğle vakti geçene kadar birşeyi bekler gibiydi. Düşündüğü gibi öğle vakti aşarken komşu obadan dönen Kavmen taze haberle geldi. Geçen gece İrsay yılıksı çalınmış.

Bu haberi Bazaralı işitince Balagazı da derin uykusundan kalkıp dışarıda geziniyormuş. Bazaralı beline kemerini dolayıp bir yere gider gibi hazırlandıktan sonra babasına geldi.

- Konuşacak bir mesele vardı. Dışarı çıkalım! diyerek babasını dışarıya çıkartıp tümsek başına doğru yürüdü. Yolda seslenerek Bala-

gaz'ı da çağırıldı.

Uzun boylu, cüsseli, yağız yiğit Balagaz da geldi.

Az sonra Bazaralı suratını asarak babasına soğuk soğuk baktı. Her zamanki canlı kırmızı yüzü sararıp kan tepesine çıkmış. İri keskin gözleri kanlanıp kızarmış. Nefesi titredi, sesi sertçe çıktı.

- Baba, harabe evin dahi bir onuru var. Beş parasız fakir olsam da kötü niyet taşımazdım diyordun. Kötülükten uzaktın. Düsturun da buydu. Sen yaşlandığında biz şeytana mı uyalım?.. diye homurdanıp durdu.

- Ne diyor? Bu arkadaş ne diyor?! deyip Kavmen şaşırıp Balagaz'a baktı. Balagaz'da ses seda yok. Bazaralı hemen atılıp:

- Ona bakma, bana bak! Benden sor!.. Öbürgün Maybasar'ın yıkısıyla geçen akşam çalınan Irsay yıkısının hırsız bulundu. Hırsız, aha yanında oturan oğlun Balagaz dedi. Kavmen korktu.

- Ne diyor bu? Sen ne diyorsun?

- İşte öyle diyorum. Bak, iyi öğren! deyip Bazaralı ağabeyine dikildi. Balagaz da kızgındı. Korkak değildi. Burada kuyruğu sıkışsa da paniğe kapılmadı.

- Söyle! Ne gördün, ne bildin? Ne diye ateşleniyorsun? Anlat bakalım?

- Sabah Abılgazı'yla ikiniz gizlice geldiğinizde ben dışarıda otuyordum. Atlarınızı o kayalıklarda şimdiye kadar dinlendiriyorsunuz. Ölsen dahi hiç olmazsa doğruyu söyleyerek öl! Çaldın işte, kaçma! Erkekse gerçeği söyle! dediğinde Balagaz itiraf etti.

- Doğru... söylediğin doğru! diye geveledi.

Kavmen o zaman başından kaynar kazanla su dökülmüş gibi oldu:

- Balagaz, Allah senin belanı versin! Tüh Allah seni çarpsın, Balagaz! diye bağırıp çağırıldı.

Karşısında oturan ağabeyine Bazaralı nefretle baktı, bir an öfkesinden zangır zangır titreyip birşey söylemeden üzerine doğru atıldı. Kavmen'in iki oğlu da arslan gibi büyük, kaplan gibi güçlüydü. İkisinin eli ayakları çomaklar gibi çatur çatur girişti, yumrakları da çalışmaya başladı. Balagaz aniden gelen darbeye hazırlıklı değildi. Ama hemen öfkelenildi, bir çaresini bulup Bazaralı'ya çelme taktı. Kardeşi

sendeleyince yıkılacak tarafına doğru itekleyip düşürecek oldu. Ama buna rağmen daha kıvrak olan Bazaralı dengesini sağlayıp aniden döndü. Hızlı ve birden alevlenen ateş gibi fırlayıp Balagaz'a çullandı. Alaşağı edip sol koluyla imiğini sıktı, sağ kolunu kınına uzatıp keskin sarı bıçağı parlatarak çıkardı... Diz çöktürdü, sesi çıkmayıp hırıltılarla:

- Keseceğim! Ağabeyim değil, babam bile olsun!.. İşini bitireceğim! diye sarı bıçağını Balagaz'ın gırtlığına dayadı. Sadece Balagaz'ın çırpınmalarıyla çabalayan kolları mani olmaya çalışıyor.

Bazaralı Ağabeyinden daha güçlü çıktı. Boğazını sıkıp gıkını çıkartmadan neredeyse boğacaktı. O arada bunun sağ koluna babasının iki kolu yapıştı.

- Durdur! Beri durun itler! Ne oldu siz iki ite! Ayrılın şöyle! diye Kavmen'le Bazaralı'yı çekti.

Balagaz kardeşinin mengenesinden kurtulup kendini toplamaya çalıştı. Ama bundan sonra boğuşmaya niyeti yok. Kafasını toplayıp gücünü bulmuş gibi Bazaralı'ya suçlayarak bakıp:

- Hey yaramaz! İt de olsun bir parçamsın. Küçücük başınla üzerime çıkmama ne diyeyim! Güç durumda kalsam da ben sana kıyar mıyım? Bildiğin bu mu ? diyerek son sözünü azarla ve sertçe söyledi.

Bazaralı'da ses yok. İçine atıp öyle kaldı. Balagaz şimdi kendine geldi, takır takır konuşup içini döktü.

- Senden gizlim saklım yok! Sırrımı söyledim! Reddedtiğim zaman nasıl ispatlayabilirsin? Hırsız için hayvan mı yok! Yakınlarda oturan Kerey'i soyup geldim dediğimde ne diyebilirsin? Kunanbay bir yana Allah dahi olsa izimi nasıl bulabilir! Tereyağından kıl çeker gibi yaptım bunu. Ama bu yaptığım hırsızlık mı? Önce bir sorup öğrensene! Kendim için mi yapıyorum sanki. İnsanlarım için yapıyorum. Haram işi canım çekerek yapmıyorum. İğrenerek yapıyorum. Ama olan olmuş. Bende yok ama onda var. Benim yokluğum ona varlık olarak eklenmiş. Yerim nerede? Hakkım nerede? Onun neyi eksilecek ki? Sadece dağılıp saçılmış artığından eskilir. Benim aç çıplağım ölüm kapısından dönecek. Kendime toplamıyorum. Etrafımdaki insanları ölümden kurtaracağım... Başım gitse dahi. Bu yolumdan dönmem... Olandan alıp olmayana vereceğim. Kötü, pis hırsızınızı bulmuşsun? Ben onların hırsız değil, düşmanıyım. Eğer yoksula, güçsüze doku-

nursam o zaman söyle!.. dedi.

Kavmen Balagazı'yla söz dalaşına girmede... Söylediklerine de önem vermedi. Onun korktuğu sadece bir mesele. Oğlu ne söylerse söylesin, Kavmen kazanına haram lokma dahi koymamıştı. Bundan dolayı en son kararı Balagazı'yı yanından kovmak oldu.

- Göç! göç! Yanımdan git!.. Gözüm görmesin! Hemen göç! diye emir verdi.

Bazaralı sessizce düşünüp öylece kalakaldı. Baba ve çocuklar bu yerlerinden dağıldığı zaman üçü üç ayrı fikirdeydi. Birbirlerinden farklı düşünüyorlardı. Balagaz, Kavmen'in emrini yerine getirip tam bugün göçüp Karaşa'nın obasına katıldı.

Oraya gidişten dört beş gün geçtikten sonra Kunanbay'ın obasından beş yıllık çaldı. Balagaz'la işbirliği yapan gençler azdı. Şimdilik bunlar Abılغاز'yla Adilhan. Bu üçü kendi işlerini ince eleyip sık dokumuşlar.

Bunlar ilk önce uzaklardaki Nayman içinden tam kendileri gibi üç dört kafadar delikanlı buldular. Onlar da jutla, yoksulluk sebebiyle bu işe soyunanlar. Dile usta, yiğit, cesur delikanlılardı. Yaz ortasında Ayagöz'ün öbür tarafına yolcu olarak gidip Abılغاز o delikanlılarla sözleşerek geri dönmüştü.

İki tarafın da anlaşığı karara göre herkes kendi etrafındaki güçlülerin zenginlerini kollayacaktı. Güçsüzlere dokunmayı düşünmüyorlar. Böylece sırtı kalın Nayman, Sadır, Matay içindeki Kudaysügir, Kaptagay, Cumakan gibilerden çalacaklar. Tobıktı içinde de Kunanbay, Ir-gızbay, Karatay ve Süyindik gibileri, bunlar çalacak. Bunlar hiçbir zaman birlikte kalabalık halde hareket etmiyorlar. Birer yolcu görüntüsü veriyorlardı. Daha bir başka taktikleri: Tobıktı gençleri Nayman içine vardığında kendi elleriyle çalmıyorlardı. Oradaki arkadaşları kimden ne kadar çalınacağını tespit ediyorlardı. Tobıktı içinde Balagazlar da böyle yapıyorlardı.

İki tarafı da avuçlarının içi gibi biliyorlar. Yolda hangi ırmak kenarında insan az, hangi yerden insanlar seyrek geçiyor? Dikkat çekmeyen adırların ve vadilerin hepsini ezberlemişler. İki grubun da en büyük taktiği takipçiyle izciye izlerini kaybettirmeye çalışmalarıydı. Bunların arasında en yetenekli Balagaz. Kendi yöntem ve taktiklerini

tüm ekibine devamlı öğretirdi.

Böylece topu topu altı yedi genç, tüm iki duvan halkın güçlü kuvvetli yerlerinde fırtına gibi estiler. Hepsi atak insanlar. Bir yuvanın kurtları gibi saldırdılar.

Kunanbay'la Baysalların aklını kurcalayan bir şey hayvan çalan düşmanların her zaman gizlice gözden kaçmalarıydı.

Her zaman tan atarken yılının çalındığı anlaşılır anlaşılmaz hırsız peşindekiler hemen atlarına biniyorlardı. İkişerli, üçerli gruplar halinde ayrılıp koşturarak bütün etrafı didik didik arıyorlardı. Kerey, Nayman, Karakesek tarafına giden düşman varsa, onları rahatlıkla görebilecekleri dürbünleri yanlarına alırlardı. Gün boyunca kayalıklardan gözetliyorlardı.

Ama, her zaman: “Uçan sinek, gezinen bir böcek dahi yok” diye elleri boş dönüp geliyorlardı. “İçlerde kalır! Çıngıs içlerine doğru gidecekler!” diye o tarafta da arıyorlar. Orada da izlerinden bir eser yoktu.

Balagaz ise kendi taktiğini riske sokup büyük bir cesaretle yapıyordu. O, kolladığı obadan seçtiği hayvanı çaldığında hemen kaçmaz. Nayman'a da çabuk göndermezdi. Aksine beş altı gün geçene ve el ayak sakın olana kadar Tobıktı'nın kendi içinden bir adım oynamazdı. Uzağa da götürmezdi. Hatta o hayvanı kaybeden obanın tam yanında, sadece obanın dibinde dolaşıyordu. İlk akla gelen yerlere, gözetlenen yüksek yerlere asla yanaşmıyordu. Bu yaz oraları, sadece yerleşim yeri aramak için gezenler olurdu. Bir çaldıklarında beş altı yılıktan fazlasını götürmüyorlardı. O grubu yılki içinden ayırıp çıkarır çıkarmaz, Balagaz adamlarını hemen bindirirdi.

Yılki çalmadan önce bu arkadaşlarını yaya bekletiyordu. Onlarda cügenle kayıştan başka birşey yoktu. Gece yarısında göze batmayan bir adıra onları getirip insanları bıraktıktan sonra, Balagaz, Adilhan, Abılgazlar yılki getiriyorlardı.

Çalınan yılıklara delikanlılar bindikten sonra, Balagazı her zaman nöbet beklerdi. Onlar ovada kalıp işaretini bekliyorlardı. Oba tarafından çıkan takipçi ile normal gezinen birisi görüldüğünde Balagaz paniğe kapılmadan yönlerini takip ederdi. Adamlarına emir verip atlarına bindirdikten sonra onların hemen yer değiştirmesini sağlıyordu.

Onlar asla kaçmazdı, sadece bir bel aşır bir kuytu yerden diğer bir kuytu yere geçerlerdi. Böylece bazen izcilerle bu adamların arasında sadece bir engel, bir bel kalıyordu. Malının çalınmasından telaşa kapılan obanın tam boğazının altında olurdu.

Saklanmak gerektiğinde takipçilerin az önce aradıkları yerlere gizleniyorlardı. Böyle birkaç gün geçirip bir geceiçinde arkadaşlarının istikametini Nayman tarafına doğru aldırıyordu.

Karaşa'nın obasına Kunanbay'ın gönderdiği yaşlı kadının, bu taktikten haberi yoktu. O bu konuda hiçbir şey bilmeden dönüyordu. Çünkü Balagazlar kendi evleri için hayvan kesmezlerdi. Çaldıkları yıkları asla kapısına yanaştırmazdı. Sadece bir defa Abılغازı acemilik yapmış. Nayman gençlerini uzaklara yollayıp takipçilerden kurtardıktan sonra ıssız ırmağın kenarında semiz bir tay kesilmişti. Onun küçük bir parçasını Abılغازı evine getirdi.

Bu et insanlar uyurken gece haşlanmıştı. Ama yaşlı kadının burnu yalık etinin kokusunu almış. O et pişene kadar dışarıdan gözetlemiş, tam tepsiye koyup Abılغازı'nın önüne geldiğinde aniden içeriye dalıp et parçasını görmüş. Tay eti olduğunu da anlamış.

Kunanbay, Baydalı'ya adam saldı. "Karaşa akrabasının kendisi ortaya çıksın, foyası meydana çıktı. Şahidim var. Tek aklansın. Eğer Karaşa reddederse Kavmen'i kefil yapsın. Kavmen'in bunları bilmesi lâzım. O asla yalan söylemez. Eğer ben inanıp ikna olursam, onun iman ve şerefine dayanarak dururum" demiş.

Baydalı Karaşa'ya yüklenmedi. Dosdoğru Kavmen'e gitti. Kavmen: kendisinin Karaşa'dan hatta Balagaz'dan da bezdiğini söyledi. Baydalı ısrar etti. "Ne karala, ne de akla. Kunanbay senin canını aldığı zaman durur. Kesin kaniysen, adaletliysen can vermenin günahı olmaz. Tam aksine akrabalarınla kardeşlerini iftiradan kurtarmış olursun" demişti.

İş bu noktaya gelince Kavmen sırrını söyledi. "Boş yere ölmeye niyetim yok, suçsuzmuş diye kefil olacak halimde yok" dedi.

"Kavmen bir kenara çekildi. Kefil olmayacağım. Suçsuz diye araya da girmeyeceğim diye elini eteğini çekmiş. Karaşa'nın obası suçlu çıktı!" diyerek Irgızbay'ı içeri dallerip budaklandırdı. "Akrabayım deyip yabancından daha beter, düşmanmış. Günahımız ne? Affetmeye-

ceğiz, acımayacağız, zorla alacağız, kökünü kurutacağız” diye Maybasar, Cakıplar köpürdü.

“Gücünü kullan, acıma!” diye Kunanbay’a da baskı yaptılar.

Kunanbay bunlar gibi değil. Bu senenin çetinliğini göz önünde bulundurup ikilemde kalmıştı. Bunun yanısıra şimdi Baydalı’yla arası ısınmıştı. Hırsızlar da yalnız Irgızbay’ı değil, Kötibak’ı, Bökenşi’yi de zarara sokuyordu. Baydalı’nın kendisini de rahat bırakmamış. Öyleyse bundan sonra Baydalı’yla omuz omuza vererek işbirliği yapmak gerek. Elden gelirse hırsız tarafıyla Baydalı’yı düşman yapmak lazım. En azından Cigitek’i zan altında bırakmak gerek.

Böylece Maybasar’ın öfkesini yatıştırıp:

- Acele etme! Karaşa nereye gidip kurtulabilir. Önce sabret! dedikten sonra Cigitek içine tekrar gönderdi. Yolladığı Cumabay.

O, önce Baydalı’ya vardı. Önceki görevini yerine getirip Kavmen’e baskı yaptığı için Kunanbay memnuniyetini söylemiş. Bunu ilettili. Bundan sonra Karaca ile Abılغازı’yı Kunanbay bizzat makamına çağırtdığıni ilettili. Baydalı da Kunanbay’ın bu davranışını olağan saydı.

- Akrabasını kendisi görsün! Kendisi çözümlesin! Bu uygun. Karaca’ya göndereceği haberi ben ulaştırayım, dedi.

Ama çağrı haberi gelse de Karaşa’yla Abılغازı Kunanbay’ın ayağına gelmedi. Baydalı sert konuşarak da denemişti. Kabul ettiremedi. Böylece Karaşalar: “Hem hayvan çalıyor, hem cevap vermiyor,” denen ikinci suçla karşı karşıya geldi. Kunanbay’ın itibarı daha da artmaya başladı.

Irgızbay’ın içi artık gece gündüz Karaşa’nın obasını gözetlemiş. Abılغازı, Adilhan, Balagaz’ın hiçbiri insan arasında yok. “Yılıp saklanmış” denen söylenti çıktı.

Görüş ve tahminlerin ardı arkası kesilmedi. Karaşa, Kavmen obalarının evde olmayan gençlerinin hepsinin de adı hırsıza çıktı. Abılغازı yalnız değil. Bu seneki hareket birkaç insanın hareketi değil. Bunlar çok. Artık bunların peşine çok halk olarak düşmek gerek, denen söylenti var.

Bu sözler, çoğunlukla Irgızbay’ın arasından çıkıp ortalığa yayılıyor. Böyle yakıştırmalarla Balagazla Adilhan’ı Abılغازı safına çoktan

katmışlardı. İlk çağrısına Abılغازı gelmedikten sonra, Kunanbay yeniden adam gönderip Balagazla Adilhan'ı çağırtdı. Karaşa'yla Kavmen Balagaz'a selam yollayıp gidip gelsin demişti.

Balagaz gitmeyeceğim demiş. Arkadaşlarına burada dayanak olarak söylediği:

- Kunanbay, bana acımak niyetinde değil. Nasıl bir yolunu bulsam da kan kustursam diye düşünüyor. O zaman niye bir tavşan gibi pençesine düşeyim ki? Neden korkacağım? Kolaysa gelsin yakalasın. Vurup yere çalıp başıma tasma geçirdikten sonra kul köle yapsın. Zaten benim adım kötüye çıkmış. Bundan sonra "saf insan", "akıllı insan", "mülaâyim insan" denen iyi vasıflara yaranacak halim yok. Ösem de baş eğmeden öleceğim! demiş.

Balagazla Abılغازı'nın bundan sonraki inatçı karakteri Kunanbay'ı çıkmaza soktu. Eskiden yaptığı gibi basıp kabul ettireyim dese, böyle çırılçıplak kalıp perperişan olan halkın arasında isyan çıkar mı, diye de korktu.

Akla gelen tek bir çare yüksek makama suç duyurusunda bulunmak. En kolayı dava ederek emniyet görevlilerine yakalatıp prangaya vurdurmak.

Ama bu sırada kanun değışti. Eski ağa sultanlık kaldırılıp "bolıs" denen yenilik uygulanmak üzere. Tobıktı'nın duvanı da değışti: Yazdan bu yana bu halk Semey'e bağlanmış. Ve tüm Tobıktı sadece bir starşına bağlıydı. Tobıktı bundan sonra üç bolıs halk olarak ayrılacağı benziyor. Yeni duvan, yeni idarecinin elinde. Onlarla yüzyüze görüşüp samimiyet kuran Kunanbay da yok. Yarın bir gün seçim olacak. Böyle bir durum yaklaşırken kendi halkıyla çekişmek pek uygun değil.

Hiç olmazsa seçim geçene kadar bir kenara bırakmak lâzım.

Ama erteleyeyim dese Balagazlar haddi aşılıyorlar. Üstelik iki emrini de yerine getirmediler. Bundan sonra: "Tamamen çıkırından çıkıp cirit mi atacaklar?" diye endişeleniyor. Böyle çaresizlik içinde Kunanbay bir grup güçlü genci gönderip "Dağ içinde gezerken faka bastırıp, hepsini yakalayıp getirin!" diye emretmişti.

Balagaz'da yakalanacak göz yoktu. Sırta kadem basıp izini kaybettirdi. Gücü dermanı tükenen takipçiler halk içine geri döndüğünde Balagaz da peşinden tekrar yerine geldi. Gelir gelmez Kunanbay'ın

birkaç yıl kısına daha götürdü. Ama süratle almayı ağırardan alarak tay, baytal götürdü. Bu zaman, halkın kışlaklara yerleştiği sütün kesildiği, tam darda kaldıkları zamandı. Kalan azıcık küçük başhayvanları aç çıplağın kesimine ayırmış.

Az gün içinde Tobıktı'ya gelecek olan boluslık seçimini bekleyen Kunanbay şimdi Bazaralı'yı çağırtdı. Cigiteklerin diğler gençlerinin aksine Bazaralı çekinmeden çabucak geldi.

Kunanbay genç kumasının evindeymiş. Dam eve yeni yerleşmiş. Nurganım güzel ve göz kamaştırıcıymış. Özellikle kahverengi irice gözleri çok canlı. Gençliğin, sağlığın, varlığın hepsi yüzüne yansıyor parlıyor. Pürüzsüz yüzünde tatlı bir allık var. Erkekta olan çekici burunun sağ tarafında küçücük yuvarlak beni varmış. Parlak canlı yüzünde biten simsiyah ben kendince ayrı bir hava veriyor. O da Nurganım'ın özelliğı. Diğler hanımlarda olmayan özel bir işaret gibi.

Kunanbay'ın konuşmasını beklerken Bazaralı, Nurganım'ı baştan aşığı süzdü. İçinden : "Hay Allah, böyle körpe kumayı nasıl seçip, nereden bulmuş acaba?" diye hayranlık ve kıskançlık duygusuna kapıldı.

Nurganım oturaklı, rahat ve çekici göründü. Kunanbay'la Bazaralı için çay demlettirdi. ÇAYı hizmetçi kadına döktürüp kendisi dağıtarak eşine de kocasına da rahatça bakıyor. Birkaç ufak tefek meseleyi de Kunanbay'a söyledi. Kocasına buna "kalmak" diyormuş. Çay biterken:

- Kalmak çayları toparlat! Bazaralı'yla birkaç sözüümüz var, dedi.

Nurganım acele etmeden hemen emri yerine getirip hizmetçi kadına:

- Artık sen gidebilirsin! dedi.

Kendisi Kunanbay'ın aşığı yanında oturdu.

Kunanbay konuşmaya başladığında Bazaralı'ya sert çıkmadı. Balagaz'la Abılğazı'yı kendisine şikayet edip: "Senin yüzüne de vurulan leke ya. İnsanlığın ve namusun da var. Onların yaptığı senin namusunu ayaklar altına almak. Onları aklamazsın, aklamayacaksın diye düşünüyorum, ne dersin?" demişti.

Bazaralı hiç vakit geçirmede. Kunanbay'ın yüzüne bakıp kısa cevap verdi. Bu da ağırardan alıp metanetli ve yerli yerinde söyledi. Akıcı bir konuşması var. Söyledikleri: "Aklayacağım diye gelmedim, suçlu-

yorum. Suçladığımdan dolayı da kırgınım. Akrabayız ama yollarımız ayrı. Görüşmediğimiz çok zaman oldu. Ama benim elimde güç kudret yok. Bundan dolayı yapacak birşeyim de yok...” demişti.

Sıcak eve gelip çağ içtiğinden beri Bazaralı'nın yüzüne güzel günler gibi nur saçılmış. Bahadır yapılı yakışıklı yiğidin düşünceli ve zeka fışkıran gözleri de ak sur yüzü de dinamikliğin ifadesi. Yüzünün kızzılığı da yumuşayıp parlıyor. Geniş omuzları gösterişli gövdesi dikti. Beyaz ve ahenkli parmakları kendine has. Doğduğundan bu yana bütün vücudu kusursuzluğun göstergesiydi.

Kunanbay, bu zamana kadar Tobıktı içindeki gençler arasında kendisiyle böyle rahat ve eşit tarzda konuşan insanı görmemiş. İçinden Bazaralı'nın heybetli oluşunu ve verdiği cevabı da takdir etti.

Ama buna rağmen sohbet arasında Bazaralı'yla çekişti. Konuk gence Kunanbay baskısını uygulayıp: “Ayıplıyorsan durdurmamıza yardımcı ol!” demişti.

Buna geldiğinde Bazaralı:

- Ayıpladığım gerçek, yalan değil. Bunu söyledim. Ama bunları bu yola düşüren sebep nedir? Kökeninde ne yatıyor? O, geçenki juttan bugünkü yoksulluktan. Bu belalara uğrayan akrabalara karşı yapılan adaletsizlik var. Bundan dolayı birisi ağa oldu. Var olanı aldı. Birisiyse arkada oturup geride kaldı. Sonradan gelip sığınan ve hakkını almayanlar da çok. Sonunda ne oldu? Önceleri ağa olanın tuzu kuru. Önceleri palazlanıp serpilen kör çocukların da elleri açık kaldı. Hiç bunu düşünen insan var mı? Canına acıyan, derdiyle dertlenen halk ağası var mı? Benim size gelerek sormak ve bilmek istediklerim bunlardı, dedi.

Deminki söylenen isteği cevapsız bırakıp sözü başka tarafa çeken Bazaralı'yı ev sahibi beğenmedi. Yan yan bakıp karşılığını verdi. Sözünün ağırlığı: “Allah'ın emri, takdiri ilahi” gibiler. “Cutu insanlar getirmedim. Kimden yardım almak lazım? Varı olanın hepsi yardım etmiyor mu? Ama hangisine yetecek? Erin gıdası kanaattir. Tanrı buyruğuna baş eğmek gerek” demişti.

Bazaralı'yı bu “buyruk” da ikna etmedi. “Allah'ın buyruğu kalabalık halka kan kusturdu. Halkın yardımcısıyım diye biraz yardım et-seler ne olurdu sanki? Bu öğütler sıkıntı çekenlere devam et demek ya.

Öyleyse Allah'ın emri diye mezara gidip diri diri girsinler mi?" demiş.

Kunanbay Bazaralı'yla uzun tartışmayı artık kendisi için uygun görmeyip suratını astı. Tartışmayı sonuca bağlayarak:

- Senle de aramızın açılması bu. Artık birbirimize acımamaya doğru gidiyoruz. Yalnız Balagaz, Abılgazı senin başına bela saracak. Hem de kötü bir bela. Söylemedi deme! dedi.

Konuşmaların burada bittiğini Bazaralı anlayıp gitmeye hazırlandı, tam gideceken:

- Balagaz'la bir işim yok. Ne olacaksa olsun. Ama halka gelince korkutacağım diye siz uğraşıyorsunuz. Anlatacağım diye halk uğraşıyor. Anlaşılmaz günlermiş. Eskisi gibi karşılıklı inatlaşarak geçiyor hayatımız" diye tumağını giydi.

Son sözü cevapsız kaldı. Bazaralı acele etmeden kalktı; hoşçakal diyerek kapıya yöneldi. Nurganımınla Kunanbay ondan gözlerini alamadan bakakaldılar.

Er yiğitin fizikî yapısı son derece farklı. Asil gönüllü bahadır gibi. Hem ağırbaşlı, hem gözüpek. Dimdik boyu eğilmeden, çekinmeden gitti.

Kunanbay, kapıdan gözünü alamamış, düşünmekalmıştı. Az sonra Nurganım'a bakarak:

- Vah Bazaralı! Bu civarda her gence nasip olmayan fiziğinle nurun var. İçinde yatan berrak saf sırrın da var. Zavallı, güçsüz Kavmen'den nasıl olmuşsun ki? dedi. Hayranlık ve kıskançlık duygularıyla söylenen sözlerdi.

Nurganım, Bazaralı'nın karşı sözlerini dikkatle dinlemiş. Kocasının bu yakışıklı gence söylediği deminki sözler onu etkilemişti. Kıskançlık yönünü değil, hayranlık yönünü benimsedi. Genç hanımın kalbi kıvılcımla ateş aldı.

IV

Halk arasına seçim haberi yayıldı. Cidebay'da kalan Abay'a Kunanbay tarafından çağrı mesajı geldi.

Abay, güz boyu kabuğuna çekilmiş. Çoğunlukla dombıra çalıp bu sene ezgiler döktürdü. Dile gelen konur dombıra bu sene daha da bir şevkle gelmiş gibi. Sayısız gönül nağmelerini terennüm ediyor. "Say-

mak'ın Sarı Irmağı'nı" çaldığında, "Çift Kızın Ağlaması", "Serçe'nin hüznüyle ötmesi", insan bir dinlediğinde bu melodiler çok şeylerden bahsetmekte. Nelerden bahsediyor? Çok hızlı devesini koşturan Asan-kaygı da hüznü melodisini inleyen Alşagır da kısaca hepsi de durdurak bilmeden çırpındığını söylüyor. Sürekli bir gördüğüyle yetinmeyip arzularına nail olamayan ahu zar eden hüznülüler. Hepsinin de bir özelliği; durmadan inceliyor, durmadan çaballıyor, düşünceler içinde kıvrıyor.

Bundan sonra Abay'ın düşüncesinin çoğu bu yaz Kadırbay'dan duyduğu, ona kendisinin söylediği büyük düşünce dalgaların durumu durumu. Kadırbay o zaman: "Geçmiş dönem nice tasasını bırakıp gitmiş" demişti. "Ozanın hasretinden, şarkıcının ahenginden, ezgicinin ince ezgisinden onu gör" der gibiydi. Abay kendi düşüncesine o geçmiş günlerin tercümanı olan yaşlı dombıranın sırrını işliyordu.

Geçmişteki zevk ve eğlenceyi, gençlik hayatını, şimdilik bütünüyle bir kenara bırakmışa benziyor.

Bu yakınlarda Erbol gelip Abay'ı götürcek olmuş. Heyecanlandırıp heveslendirmeye çalışmış. Geçmiş anıları tazeleyip güzel kızların isimlerinden bahsetmişti.

Abay'ı bu da hareketlendirmede. Erbol geldiği günlerde, "Sap sap gönlüm, sap gönlüm" denilen uzunca bir şiir yazdı. Bunda Erbol'un ballandırdıklarından kendince elini eteğini çekmişliğin ifadesi vardı. Erbol'a verdiği cevap da bu şekilde. Dombırasına katıp uzun türküyle söylediğinde Erbol bunu doğru bulmadı.

- Arkadaş, sen gençlik dönemine sırt çevirmeyi mi düşünüyorsun artık? Daha yirmi beşine gelmeden bu da neyin nesi? Bu düşünceni pek uygun görmüyorum!.. demiş.

Abay, Erbol'un bunu yadırgadığını farkettilikten sonra güldü. Başbaşa kaldıklarında eskisi gibi dombıra eşliğinde birçok düşüncesini paylaşıyordu. Artık birkaç gün boyu yalnızlığı, sadece bu "sap-sap gönlüm"ün ifade ettiği duruma geldi.

Erbol, bu şiirin sonunu beğenmese de sözleri hoşuna gitti. Bundan dolayı bazen Abay'ın türküsüne de eşlik ediyordu. Böylece on gün boyunca iki genç yaşadıkları ilk baştaki heyecanlı yıllara uzun uzun "el-veda" der gibi oldular.

Böyle devam edip Erbol'un dönme zamanı geldiğinde Abay tekrar sırrını açarak:

- Yaşlılığa özlem duyduğum yok Erbol. Gençliğimi feda edeyim? Dünyanın o günleri değiştirebilecek hangi güzelliği var. Bu malum. Yalnız bundan sonra ergenlikle heyecanlı gençliğin yerine olgun bir gençlik arıyorum. Bu yolda çok arzuluyum. Bundan sonra umutlarımı söylersem yüreğim paramparça oluyor. "Sırası gelince anlarsın... bunu söylerim! demiş. Bu da gerçek sırrı dönüp gittikten sonra Abay da Karaşokı'ya gitmek üzere yola çıktı.

İnsanlar, evindeyken Abay, Karaşokı'daki kışlağa yaklaşmıştı. Ağaçlı dereye karşıdan gelen tek atlıyı gördü. Uzun boylu, geniş omuzlu biriymiş. İyice yaklaştığında kendi kardeşi Ospan'mış. Karanlık gecede şimdi farkedilen Abay şaşkınlık içinde kaldı. Genellikle hergün gördüğü kardeşinin böyle iri vücutlu olduğunu bilmiyordu. Şimdi on sekiz on dokuz yaşına gelen Ospan koskocaman olup gitmiş. Abay'dan hem cüsseli, hem kemikleri iri.

Ospan süratle geldi, Abay'ı tanıyıp birden durdu. Durur durmaz gülerken konuşup:

- Bugün babama uğramıştım. "Oruçlu musun? Beş vakit namazını kılıyor musun? Müslümanlık farzlarını yerine getiriyor musun?" diye aynı Münkir Nekir melekleri gibi sorgu suale almıştı. Doğrusunu söyleyip: o söylediklerinizin hepsinden yayın balığı nasıl temizse ben de o kadar temizim diyecektim, bir türlü cesaret edemedim. Baktım iş sarp saracak. Ondan sonra ne yapayım? Eh, hepsi de tamam dedim. Buna memnun olup, beni överek bir de gün boyu yanında alıkoymasın mı?! Çare yok, abdestsiz namaz da kıldım. Sahte oruç da tuttum. Böylece iyi insansın diye kendisiyle birlikte iftar da yaptım. Demin iftar için hazırlanan sıcak yemeklerini silip süpürüp eve dönüyorum. Aha biricik babanızın gözünü boyayıp gelen Ospan işte biz oluyoruz diye uzun bir kahkaha attı.

Kardeşinin içten gülüşü karşısında Abay da ister istemez güldü.

Ama düşüncesinde dalga da vardı.

- Hey, sen babana doğrusunu söyleseydin böyle sevinemezdin. Yalan denen şey çok kolaymış yahu!.. Çok neşelisin! diye Abay gülerken yoluna devam etti.

Ospan, onun dalgasına bir cevap bulamayıp ağzı açık kaldı, küreni atını kamçılıyıp yoluna devam etti.

Karışokı'daki kışlağa geldikten sonra Abay, ilk önce babasına gitmeyip Künke'nin evine girdi. Burada Abay'ın en cana yakın gördüğü kardeşi Kudayberdi çoktan beri hasta yatıyordu. Önce selamlaşıp onun hal hatırını sormaktı niyeti.

Kudayberdi yüksek yatağının üzerinde öksüre öksüre yatıyormuş. Abay'ın gelişine çok sevinmiş. Bembeyaz olup yüzünün kanı çekilmiş. Sımsiyah sakalları şimdi iyice uzamış. Kemikleri belirip damarları çırpıp kurumuş.

Ağabeyinin perişan haline Abay çok acıdı. Uzağında çabucak elbiselerini çıkarıp yanına gelip yatağının kenarına ilişti.

Bütün vücudunu kıran hastalık gittikçe şiddetini artırıyor. On beş gün önce ziyaret etmişti. Şimdi hastalığı bayağı artmış. Kudayberdi Abay'ın elini tutup sıkıp sıvazlayarak:

- Geldiğin iyi oldu! dedi.

Hastanın cılız elini kardeşi iki eliyle kavrayıp kendisine doğru çekerek yüreğine bastı. İkisinde de ses yok. Ama can ciğer kardeşlerin hasret dolu kalpleri dertleşti. Bir zaman sonra Kudayberdi halsiz bir halde ses çıkardı:

- Babana uğradın mı? demişti.

- Henüz gitmedim. Önce size geldim!

Bu zamanda Abay'ın geldiğini duyan karşı evden üç çocuk gelip selâm verdi. Üçü de Kudayberdi'nin çocukları. Büyüğü on bir on iki yaşlarındaki Şake, ikincisi sekiz yaşlarındaki Şubar, üçüncüsü bu ikisinden de küçük olan, kumadan olma çocuğu Nurtaza.

Çocukların hepsini Abay yanına çağırıp yanaklarından öptü. Şake'yle Şubar mektebe başlamış. Abay, geldikçe onların ders durumlarını soruyordu. Çocuklar buna iyice alışmışlardı. Şimdi koltuğunun altına girdiler.

Kudayberdi, Abay'ın etrafında pervane olan çocuklarını görünce duygulanıp yüzünü öbür tarafa çevirdi.

Abay, bunu farkedip çocukları biraz oyalayıp evden dışarıya çıkardı. Hastanın yanına tekrar gelip oturdu.

Kudayberdi gözüyle kapıyı gösterip:

- Adam olurlar mı?.. Olacaklar mı? İşte yieğenlerin. Yarın kim olacaklarını, ne göreceklerini nereden bileceksin? dedi. Sanki vedalaşır gibiydi.

Kardeşinin gözünden iki üç damla yaş aktı. Sesi de titreyip ağlar gibi çıktı.

- Kefilleri ben olacağım Bake! Gücümün yettiğince onlar benim boynumun borcu, büyüteceğim!

Kudayberdi onu teselli ederek:

- Ağlama. Ağlama lütfen!..

İkisi tekrar sessizce birbirinden gözlerini alamadan bakakaldılar. Az sonra Kudayberdi vücudunu toparlayıp doğrulduktan sonra Abay'a yüzünü dönüp yanlamasına yattı. Ama hareket edince yeniden öksürdü. Abay yorganını omuzuna kadar çekip iyice bastırdı.

Kudayberdi sözü başka yöne çekerek ikisi sohbete daldılar.

- Babanın seni niçin çağırdığını biliyor musun Abay?

- Hayır, Bake bilmiyorum.

- Öyleyse, bugün seçim için yukarıdan adam gelmiş. Baban Cakıp obasına yerleştirmiş. Burada "bolis" için yeni makam tahsis edilmiş. Ona seni hazırlamak niyetinde. Anladın mı? Sen ne düşünüyorsun?

- Peki siz ne diyorsunuz? Bana ne tavsiye edersiniz?

- Benim sözümü dinlersen diye Kudayberdi biraz düşündükten sonra; "Olma! hayırdan ziyade şer getirmiş. Genç ömrünü ziyan etme!

Abay cevabını düşünmedi bile.

- Söylediklerinizin hepsi doğru Bake!

- Mevki için babasından ısrarla talep ediyor galiba. Boşver, Takecan olup gözü doysun! diye Kudayberdi durdu.

Bu gece insanlar uyuyana kadar Abay ağabeyinin yanından ayrılmadı. Hastanın ricası üzerine dombıra aldırıp birçok ezgi çaldı. Şimdi deminki çocuklar da gelmiş. Abay hastayı uyutmak için çocuklara söyler gibi, "Bin Bir Gece Masallarının" bir bölümünü anlattı. Çocuklar onun yanından ayrılmayıp masalları zevkle dinlediler. Hem dombıracı, hem hikayeci amcalarını üçü de sevip yatağa birlikte girdiler. Nurtaza'yla Şubar:

- Abay amcamla ben yatacağım!

- Hayır; ben yatacağım! diye çekişerek koynuna girdiler. Gözlerini uyku basıncaya kadar Abay'ı sırayla kendilerine doğru çekip kucaklayarak yattılar.

Seçim başkanı gelip dün Kunanbay'la çok konuşmuştu. Yeni bolis hakkında onun isteğinden pek çıkacağa benzemiyor. "Yeni kanun, yeni seçim olacak" denildiğinden beri Kunanbay artık idarecilikten elini eteğini çekmek niyetinde.

Bir zaman Argın'ın bir duvan halkını idare eden ağa sultanlık vardı. Bunun Kunanbay isteyerek idareci olmuştu. Ondan sonra mevkiden inip Tobıktı'nın starşını oldu. Ama ne söylese de tüm Tobıktı "Açsa avucunda, yumsa yumruğunda" olmuş.

İşte artık idareciliğın gücü sınırlanıyor. Bütün Tobıktı'yı da kapsamıyor. Üçe ayrılacakmış. Bunun bir bölümüne idareci olmanın da cazip yönü yoktu zaten.

Aksine bolis olmadan kenarda kalırsa bütün Tobıktı'ya sözünü geçirebilir. Bu bir.

İkinci olarak halkın durumu vahim. Böyle Balagaz gibi huzur bozucular çıktı. Onlarla mücadele etmek gerek. Ama kavgayla çekişmenin başı kendisi olursa, küllenen eski düşmanlık yeniden ateşlenirdi. Kendi yaşlıları Böceyle mücadele olsa neyse. Şimdi bolis oldum diye Cigitek'in gençleri ile çoluk çocuklarıyla mücadeleye girişmesi kendine hiç yakışmaz.

Aksine onların dengi, göze göz dişe diş olan gençleri getirmek gerek. Kendi yaşlılarıyla kendileri hesaplaşsın. Çocuklarsa yetişti. Mevkileri onlara bırakıp akıl ve emriyle kendisi gizlice yürütecekti.

Üçüncüsü Kunanbay'ın yaşı yetmiş merdiven dayadı. Artık yetişen çocukların içinden kendi yerine adam hazırlayacak zamanı geldi.

Bunun hepsini ince eleyip sık dokuyup yeni bolisliğa Abay'ı uygun gördü. Onun da bir hesabı var.

Abay, babasının dizinden uzaklaştı. Aksine, bütün huyu, davranışıyla Kunanbay'ın yanında oturan sert bir eleştirmen olarak göze batıyor. Son yıllarda, bu iyice kendini gösterdi. Babası Nurganım'ı, kumalığa aldığından beri Abay daha da uzaklaşıyor. Bu konuda Kunanbay, içinden Ulcan'ı suçluyor. "Çocuğu benden soğuttun" diye bu yaz

Ulcan'a gelip suçlamış.

Ama uzak dursa da Abay'da akılla gayretin, dil ve eğitimin çok olduğunu babası gayet iyi biliyordu. Öyleyse böyle bir durumda gitgide uzaklaşan çocuğa idarecilik vererek koltuğunun altına almak gerek. Halk idaresinin zorluğu genç başa düştüğünde, Abay, babasının hizasına mecburen gelecekti. Şayet babasının istediği şekilde olursa, diğer gençlerin elinden gelmeyen iş Abay'ın elinden gelirdi. Onun yeteneğine Kunanbay inanıyor. Şu anki kararlar birbiri arkasına geldi.

Babası çay başından kalkarken Abay geldi. Sofra toplanmış, ev içi daha yeni süpürülmüş. Tertemiz. Takecan, Abay'dan önce gelmiş. Muntazaman şakirdliğe bürünüp orada diz çöküp oturuyor. Kunanbay, iki oğlu hariç diğerlerini evden dışarı çıkardıktan sonra söze başladı.

Söylediği sözlerin tamamı Abay'a yönelik. Yaşandığından bahsetti. İyi kötü hayatı, mücadeleyle geçirdiğini hatırlattı. Kim için mücadele etmiş? Bu nesil, bu çocuklarının geleceği için mücadele etmiş. İşte şimdi bunlar büyüdü. Kendi işlerini kendi ellerine alacakları zaman geldi. Dost bulsa da düşman bulsa da bunlar artık kendi yaşlılarından bulacaklar. Kendi zamanlarının sesini bunlar geçmiş kuşaklardan daha iyi anlıyorlar. Mücadele yollarını da kolayca bulabilirlerdi. Bu görevi sırasıyla omuzlayacak olan bu ikisi. Bugün birisiyse, yarın diğeri olacak. Öncelik için dalaşmasınlar. Babalarının tercihi Abay. Onun olmasını münasip görüyor.

Kunanbay'ın çok zamandan beri Abay'a uzun uzadıya konuşması buydu.

Abay, düşünen insan gibi biraz sessiz oturup yavaştan boğazını temizleyerek:

- Baba, güvenine teşekkür ederim! Bundan sonraki görevi bize devretmeniz zamanı. Sırtınızdaki yükten, gelecek sıkıntı ve zorluklardan sizi kurtarmak gerek. Sakin bir yaşamın zamanı geldi. Yalnız deminki sözünüz benim içinse, ben bolşluk ve idarecilikten çekiliyorum. Meziyetim değil. Hem ağabeyim olması, hem de yeteneğiyle gösterdiğiniz mevkiye Takecan daha uygun. O olsun! dedi.

Abay, son sözlerinin üzerine basarak Takecan'a baktı. Molla tavırlarıyla mülayim olsa da, Takecan sevincinden havalara uçtu. Cenazede cebi para dolan, tebessümler dağıtan, sevinçten yerinde duramayan

aç gözlü sofular gibi göründü.

Kunanbay, Abay'a tekrar tekrar baktı. Olmak istememesinin sebebini iki kez sordu.

Abay bir defa kısaca: "Olamam" demişti. Ama babası ikinci kez ısrar ettiğinde, misaller getirerek söyledi. Halkı yönetmek için insanın kendisinin kâmil olması gerek. Buna Abay olarak hazır değilim. Pişmeyen insanın elindeki idarecilik çocuğun elindeki keskin bıçak gibi. Ya kendisini ya da başkasını kesecek. Abay, kendini düşünmese de kötü günlerle karşılaşacak olan halkı düşünüyordu. Bu nedenle olmaz. Halkın ihtiyacına cevap verecek şekilde yetiştiğinde ve faydalı olacağına inandığında, işte o zaman babası söylemeden bu işe talip olacağına dair söz veriyor. Bunlar şu an babasının ısrar etmemesi için söylenen sözlerdi.

Kunanbay, iş buraya geldiğinde hemen fikrini değiştirip kararından vazgeçti. Takecan'a emretti. O da hemen kabul etti.

Ondan sonra on beş gün geçince, Takecan bolıslık mevkisine iyiye yerleşti. Danışmanları az değil. Bir taraftan Kunanbay, diğer taraftan Maybasar, Cakıplar da kendi tecrübelerini Takecan'ın kulağına küpe yaptılar.

Yeni bolıs şehre de gidip gelmiş. Orada Kunanbay'ın selâmına göre zengin Tinibek yol göstericisi oldu. Semey vilayetinin idarecisi Tinibek'le haşır neşirmiş.

Böyle eş dost sayesinde ilk gidişinde dahi birçok işi ayarlayıp geldi. Seçim başkanına Kunanbay'ın tembihledikleri de vardı. Onun en önemlisi Balagazların, Abılgazların meselesiydi.

İdareci bolıslığın yetkisiyle otoritesini ilk önce halka kabul ettirmek isteyen Takecan, bütün gücünü Balagazlara göstermeye çalışmıştı. Şehirde Takecan döndüğünde Semey vilayetinin yeni kurulan oyazı* Çıngıs içine beş kişilik silahlı kolluk göndermişti. Takecan bolıs olduktan sonra uşaklığına Cumagul'u almış. İkinci adamı ise genç yiğit Karpık.

Askerleri getiren Cumagul, halk haberdar olmasın diye bolıs makamına geceleyin getirmişti. Takecan'la Maybasar bu gece on kadar genci onlara katıp Cigitek'e gönderdi.

* oyaz: Emniyet müdürlüğü.

Eskiden ara sıra olmasa da Tobıktı içine silahlı güçlerin geldiği pek vakî değıldi. Obalarının üzerinden uzun namlulu birçok atlı geçtiğinde çoluk çocuk, yaşlı genç tedirgin oldular.

Yakalamaya gelen kolluk kuvvet Balagazla Abılgazı'nın ekibiyle Çıngıs Dağları'nın içinde kolayca karşılaştılar. Aniden çatışmışlar. Uzun süreli bir kovalamaca oldu. Ama şehirden çok çıkmayan, halk ve arazinin durumunu iyi bilmeyen askerler bu kovalamacada acemilik yaptılar. Dağ içinde koşamayıp, eyerlerinin kaşından yapışıp boşu boşuna atlarını terletip geride kalmışlar. Onlar oba bütün obaları tedirgin ve şüphe içinde görüyorlardı. Uzun mesafeli dürbünlerini sık sık çıkarıp dikkatlice süzüp gün boyu kontrol ediyordu. Kaçakların izlerini bilen Tölepberdi, bu acemiliğe hayıflanıyordu." Bunların, imiğine çökebilirdim. Sopayla iyi bir çevirseymdim!" diye diş bileğliyordu. Ama nafi. Böylece kolluk yavaştan aldı.

Bunu farkedenden Balagaz biraz sonra atını durdurup sonrasını plânlamış. Kaçanların önünü kesmeye çalışan Irgızbay'ın yiğitleriymiş. Tölepberdi'yle onun kardeşi Elevsiz ve Cumagul göründü. Kaçak gençlerin yakalanamayacaklarını anlamışlardı.

Abılgazıyla Balagaz, ikisi kendi arkadaşlarını Çıngıs'ın darca bir özeğine bırakıp yollayarak yanlarına tek Adilhan'ı alıp bir dönemeçte bekliyordu.

Düşmanın uzaklarda olduğunu tahmin ederek emniyet içinde koşturmakta olan Tölepberdiler kısa aralıklarla geliyorlar. Balagaz takipçilerin önündeki Cumagul ile Elevsiz'in ileri geçmesini bekledikten sonra birden saldırdı. İki yiğide karşı bunlar üç kişi olarak karşılaştılar. Kayın sopa, sağlam çomaklar, iki üç kez pat küt birbirine girdi. Hem güçlü hem sinsiz Balagazlar Cumagul ile Elevsiz'i faka basturdular. Kendilerini toplayıp bağırmaalarına da fırsat vermediler. Balagaz'ın kendisiyle Abılgazı o ikisinin sopalarını havaya uçurup bir vuruşla ikisini de yere indirdiler.

İkisinin altlarındaki atlarını da çekip götürdüler.

Takipçilerin öncülerini mağlup eden kaçaklara karşı kolluk artık üzerine gidemez oldu. Bütün ekip bir araya gelip ne yapacağını bilmeden en sonunda döndüler.

Ama boş dönmediler. Kaçaklar uşakların kafasını yarıp atlarını

alıp gittikleri için tekrar döndüklerinde bu kolluk masum halka saldırdı.

Cigitek içinde gelip sukûnet içinde yaşayan Karaşa, Kovmen obalarının gözü keskin gözetçilerini kovdular. Sadece bu obalar değil, komşu Ürkimbay, Karakanlardan da hayvan aldılar. Her evin birer binek atını, tek sağmal ineklerini götürdüler. Böyle işler bu zamana kadar görülmuş duyulmuş bir şey değildi. Ne yaparsa suçlunun kendisi yapardı. “Cürüm işleyenin, kendi ayakları elleri çeker” derlerdi. Takecan yeni bir skandal çıkarıp yaşlı ihtiyar ve küçük çocukların hayatına da el uzattı.

Akşama kadar bu haberin bütününi duyan Cigitek obaları endişe içinde kaldılar. “Bu gidişatın sonu ne olacak? Hava bir anda nasıl bozuldu? İt öcünü turnadan mı alıyor?” diye nefretle karşılıdılar. Kadirşinas Kötibakla Bökenşi de bu hareketi hoş karşılamadı. Özellikle batan, günahsız Karmen’in çile çekmesidir. Bunun Balagaz’dan bıkip usandığını halkın hepsi duymuş. İşte Ürkimbay, Karakandar ise daha da masum.

Kimi suçlayacağını ve ne diye suçlayacağını bilmese de kalabalık halk: “Başımıza bir bela daha geldi” diye birbirleriyle fısıldaştı.

Bolışık makamını Takecan Musakul’a getirip kendi kışlağına kurmuştu. Etrafında dilmaç, starşın, uşaklarla birlikte Maybasar, Cakıp gibi danışmanları da çok. Bir hayli kalabalık. Bu ekip Balagaz’ın yaptıklarına karşı kızsda da Cigitek’e yaptıklarını yerli yerinde bir cevap diye yorumladılar.

Bundan üç gün sonra kolluk geri döndü. Bunlar dün tekrar çıkıp aramaya koyulsalar da Balagazları bulamadılar.

Aslında halkı korkutup kaçakları tedirgin etmek için gönderilen kolluktu. Yeni idarecinin gövde gösterisi yapıldı. Artık gitmesine bolis da karşı değildi. Onları gönderip şimdi delillerle dökümanları toplayıp şehre dilekçe yollama hazırlığındaydı.

Takecan’ın askerleri getirmesini Abay hiç doğru bulmamıştı. Kalabalık halkı ürküten kaba hareketlerini Cidebay’a gelenlerden duyup, Abay yola çıkmıştı.

Musakul’a geldiğinde Bazaralı da oradaymış. O, Abay’ın gözünün önünde Takecan’a baskı yaptı.

— Kavga edeceksen kötü diye bizimle kavga et. Zaten zorluk ve darlıkta kalan masumlarla ne işin var? Kadınıımızı çocuğumuzu açlıktan kırayım demiyorsan aldıklarını geri ver! Azıcık sağılacak hayvanla hayatı bu götürdüğü birkaç büyük baş hayvana bağlı. Anla artık halimizi ey kardeşim... demişti. Takecan kötü konuşup kızmaya başladı. “Hâlâ hiç birşey görmedin. Balagaz’la Abılgazı yakalanmadıkça bu iş bitmez. Halkı zor duruma düşüren ben değilim. Onlar!” demiş.

Bazaralı öfkelen-di:

— Öyleyse Balagaz yakalanana kadar bütün halkı tutuklayıp dizeyim desene.

Takecan buna karşı içindekileri söyledi.

— Sen arabulucu akraba olarak nereden çıktın? Sana bu yetkiyi veren kim? Balagaz’dan dolayı seni suçlayıp ve seni kefil yapmadığı akrabalık olarak niye takdir etmiyorsun? Doğrusuna gelirsen söyleyeyim, Balagaz’ın önüne geçilmezse, bundan sonrakinden sen sorumlusun. Bir yere kaçamazsın!

Bu tehditten Bazaralı korkmadı.

— Hay yaradan Allah’ım, aklı başında birisiyle konuştuğumu zannederken ben yanıılmışım. Sen de birisinin kuyruğumuşsun ya. Böyle yapacağıma uşağın Cumagul’dan cevap alıp dönmem daha iyiymiş! dedikten sonra kalkıp gitti.

Abay Takecan’ın yanıışlarını kendisine izah edip yüzyüze konuşmak niyetindeydi. Ağabeyi, “Karışma, uzak dur” diye sertçe geri çevirmiş. Bu makamda otururken Abay bugün hazırlanmakta olan evrakları farketti.

Bütün mühür deliller, imza ve damgalar Cigitek yiğitlerinin aleyhinde hazırlanıyormuş. O akşam Semeş şehrine özel ulak gönderdi. Onu da farketti.

Bunları Bazaralı’ya iletip:

— Bu evraklar daha birçok belayı davet ediyor. Yeni bir Tokpambet Musakul çatışmasını görmeden dinmez! Tek halk yıpranmasın ve paniğe kapılmasın Bazeke! Bu görünenler, kaale alınmayacak şeyler değil!... dedi.

Bazaralı kendisinin çaresizlik içinde geldiğini söyledi. Hayvanından olan aç açtıktakiler buna gelip “Ricalarımızı, hiç olmazsa halimizi

arzedip gel,” demişler.

Abay, Bazaralı’yı durdurup, onunla Maybasar ve Takecan’ı bir kenara çekerek öfkeyle konuştu.

— Erkeklerle erkekçe mücadeleden mağlup çıkıyorsun, kadın ve çocuklara ise böbürleniyorsun. Daha dün juta uğrayıp açlıkla karşı karşıya gelen halkın ağzındaki lokmasını alıp ne yüzle duruyorsunuz? Sadece bu bile adaletin huzurunda başının gitmesine yeterli sebep değil mi? Tüm halkı isyan ettiriyorsun. Bundan dönmeyip hadi sapaşğlam otur bakayım? deyip Takecan’ı korkutarak konuştu. Sizlerin verdiği akıl bu mu? Hiç mi utanmıyorsunuz? Şimdi geri verin halkın hayvanlarını! diyerek Maybasar’a emretti.

Takecan Abay’ın bu emrine karşı içinden kızdı. Ama karşı gelmeye de cesaret edemedi. Babasının evvelki gün Abay’a bolis ol diye çok ısrar ettiğini hatırladı. Şayet bu defa Takecan yanlış yapıp Abay’ınki doğru çıkarsa iş kötü. Kunanbay idareciliği ondan alıp Abay’a verirse ne yapacak? Hiç olmazsa babasının görüşü açık olsaymış. Şimdilik o taraftan bir işaret yok. Cigitek’e yapılamı makul görür mü görmez mi belli değil. Bu nedenle Abay’a bir cevap vermedi. Bunları düşündü.

Ne olsa da Abay’ın baskısı hafif olmadı. Maybasar’la Takecan olmasa da Cakıp düşünmeye başladı. Bu, diğerlerine ayrıca akıl verdiği:

— Balagaz’ı Abılğaz’ı yüksek mahkemeye göndermeyi düşünüyoruz. Onların evraklarını hazırladıktan sonra Semey’e bir an önce göndert! Bu bir avuç çapulcuyu defedelim. Buradan uzaklaştıralım. Bu hayvanları geri verelim! demiş. Böylece Bazaralı bu kez geldiği işini halledip günahsız halkın hayvanlarını alıp döndü. Ama Cigitek içinde Takecan’dan duyduğu kötü sözleri söyledi.

Balagazlar adına birçok evrağın gittiğini de söylemiş.

Bazaralının kendisiyle haberleşmiyordu. Balagazlar bu günlerde Karaşa’nın obasına gece gündüz adam gönderip haber alıyorlardı.

Aradan üç gün geçtiğinde Çıngıs içine ilginç bir haber yayıldı. “Semey’e Takecan Bolis’in gönderdiği özel ulak soyulmuş. Bu hadise Tobıktı hududu dışında, Vak bölgesinde Mukır adlı yarın yakınlarında olmuş. Artık bela üstüne bela” denen söylentiler çoğaldı.

Takecan’ın, Balagazların aleyhinde birçok evrak gerçekten özel

ulakla gönderilmiş. O posta üç atlıymış. İki heybeleri ve boyunlarındaki deri çantaları tıka basa evrakla dolu. Tımaklarının önünde puhu tüyünü tutturarak Cumagül, Karpık'la genç bir seyis Musakul'dan ayrılınca son sürat gitmişlerdi. Yol boyunca kiralık ata bindiğinde sabırsızca: "Acil, acil posta" diye hiç durmadan aceleyle gidiyorlardı.

Bu ulaklar tam bir gün bir gece yol alıp artık son gecede Semey'e geliyoruz derken Mukır jirasına ulaşmışlar.

O zaman karşılarından gelmekte olan üç atlı görüldü. Koşturarak gelenler doğruca postacıların aralarına girdiler. Böylece bir anda Cumagül'leri yaka paça yakalayıp attan yulkerak indirdiler. Kavgayı akıllarından geçirmemişlerdi. Ulaklar yabancı yolcu diye umursamamışlardı. Üstüne üstlük yorgunlukları da söz konusuydu. Şimdi atlarından nasıl ve ne şekilde düşüklerinin farkına dahi varamamışlardı.

Üç delikanlı üç yiğidi alaşağı etti. Yüzlerini siyah bezle örten adamlar bir kelime dahi konuşmadılar. Postanın bütün heybe ve çantalarını gaspedip kaçtılar.

Bu işi yapan Adilhan'dı. Kendisi maharetli, güçlü kuvvetli Adilhan bu postayı özellikle izlemişti. Cumagüllerin arkalarından takip ederek demin akşam onlar Küşikbay'a inip, çay içerken ilerilerine geçmişlerdi. Yanındaki arkadaşları Nayman'dan gelen iki delikanlı, üçü de kendi işlerini hallettikten sonra Çingis'a geri döndüler.

Hukuk açısından baktığında bu işin arkasının kötü olacağını ve kacaklara bir faydasının olmayacağını Adilhan'lar hesaplayamamışlar.

Takecan şikayetname göndermiş, postası bugün gitmek üzere denenilenleri kendi obasına gelip duyar duymaz Adilhan'ın öfkesi taşıp ardına düşmüş. Hatta arkasındaki Balagaz, Abılgazı'ya dahi danışmamış.

Ama olan olmuş.

Çingis dışında, Sıban'la Tobıktı yaylağının içlerinde yaşayan üç fakir oba vardı. Delikanlı Balagaz'la Nayman'ın bir sığınak yeri de burası. Bu obalara bu güz, hepsi kıtlıkla karşı karşıya kalarak kapan kurup sıçan avlarken zorluk içindeyken Balagazlar imdatlarına yetmişti.

Geldiklerinde de tokluğu getirdiler. Sağmal ineklerle binek atları da vermişler.

Balagaz, Abılgazılar, bu obanın kenar bir evinde otururken Adil-

han geldi.

“Adamlar Adilhan’a övgüler yağdırıp pişmanlık duymadılar.” Bundan sonra Bolis tekrar şehre gidecek. Uğraşp geçmiş günlerdeki gibi yine kolluk getirecek. O zamana kadar boş mu oturalım? Üç dört gün at dinlendirip, yanımıza azık alıp iyice hazırlanarak Nayman’a doğru gidelim. Kısa bir süre sonra kar bastıracak, yaz gelinceye kadar Nayman’dan dönmeyeceğiz. O zamana kadar çok şeyin üzerine sünger çekilir” diye kararlaştırdılar.

Ama Kunanbay’ın hesabı bunlarinkinden daha da inceymiş. O, Takecan’la beraber Irgızbay’ın büyüklerini toplamış, sadece bununla kalsa iyi. Baysal, Süyindikleri de davet etti.

— Haddini aşmış Balagaz! Yakalamadan durmam! Şimdi onu savunan kim var? Uzatsın elini bakayım! O kaçakların hepsini de firar dayken çürüteceğim. Bunu yapmazsam bana da Kunanbay demesinler! diye öfkesinden zangır zangır titredi.

Toplanan halka nasihat çekmedi. Kararını söylemeye, fikir birliğine çağırılmış. Bugün bu kalabalığa gözdağı verip Takecan’a “şehre git” dedi. Kolluk getir, görsün bakalım nasılmış bu eşkiyalar” diye emir vermişti.

Kalabalık dağıldı. Tüm büyükler, Balagaz’ın tahmin ettiği gibi düşünüp şehirden idareciyle kolluğun gelmesini beklediler. Ama dışarıya böyle bir söylentiyi yayıp, Kunanbay bu gecede otuz kişilik kol hazırladı. Bu gece Adilhan’ın Balagazlara yeni ulaştığı geceydi.

Otuz gencin yanına beş altı tazı verip, silahlarını iyice kamufle edip, Kunanbay bir saat içinde Çıngıs’ın dışına süratle yolladı. Takecanlar Balagaz’ın yatağını bilmese de Kunanbay evde oturup onu bulmuştu.

Sadece bu zamana kadar hiçbir şeyden habersizmiş gibi davranıyordu.

Kunanbay’ın gönderdiği bu adamlar, tan ağarırken her tarafı çevirip üç kışlağı kuşatmışlardı.

Balagaz’ın gözetlemeye bıraktığı adamı, hiç şüphesiz tazılarına alıp gelen atlıların hepsinin avcı grubu olduğunu düşünmüş. Çıngıs dışında kar donuncaya kadar tilki peşinde koşturan avcılar oluyordu. Herhalde onlardır diye önemsemedi.

Şu ana kadar erlikle kurnazlığında hiç kimsenin boy ölçüşemediği Balagaz aniden tuzağa düşmüştü.

Takipçi kolunun başı Izguttı. Büyük keskin baltasını parlatarak çıkarıp Balagazların kaldığı evi aniden bütün adamlarıyla bastı. Geldiğinde Balagaz uyuyormuş. Topu topu on kişi olan adamları hazırlıksız yakalandılar.

Izguttı baltasının sapıyla kaba yerine vurarak uyandırdığında Balagaz yataktan başını kaldırıp:

— Tüüh, Allah kahretsin, nasıl da gafil avlandım, dedi.

Tek söylediği söz bu oldu. Hepsi kısıvrak yakalandı.

Dışarıya çıkarıp on genci ikişer ikişer ata bindirdiler. Her yakalananına üç dört delikanlı düşüyor.

Balagaz'ın ensesinden Izguttı'nın baltasının sapı hiç ayrılmadı.

Kunanbay'ın kolları süratle Çıngıs'a yol aldı. On yiğidin arasından bu gece yol boyunca sadece Abılغازı kaçarak ellerinden kurtuldu.

O arkasında oturan yiğitle fısıldaşıp danıştıktan sonra yavaşlayıp geride kalmış. Yanındaki sırada gelen Kunanbay'ın adamı dünden beri yaptığı yolculuktan yorulmuş, uyku basarak geliyormuş. Çomağını da eline almayı bacağına altına kıstırmış.

Yol engebeli bir vadiye ve taşlık bir yere geldiğinde Abılغازı deminki yiğidin çomağını aniden çekip aldıktan sonra atından alışıyla ederek indirmiş, kendi atının üzerinden boş olan ata sıçramış.

Yere düşen yiğit kendini toparlayıp diğer yakalananın altındaki kötü atın dizgininden tutup bağırdı.

Bu arada Abılغازı atın başını geri çevirip uçup gitmiş.

Öndekiler haber alıp uğultularla bir yol bulana kadar Abılغازı çoktan uzaklaşmış gitti. Akşamın karanlığı da çöküyor. Izguttı: Bir adamın peşine düşersek diğerlerinden de oluruz diye yollarına devam ettiler... Yalnız artık kolun gerisinden kendisi takip etti.

Tüm grubu bir araya toplayıp önüne katarak Bökençi Geçidinden aşırıldı. Karaşokı'daki Kunanbay kışlağının yanından geçecekler. Oraya yaklaştıklarında Tölepberdi'yi Kunanbay'a yolladı. Yakalayıp getirdiklerinin haberini söylemekle beraber Kunanbay kaçakları görevim diyor muymuş? Bir soracağı var mıymış? diye onu sordurmuş.

Kunanbay Töleberdi'nin getirdiği haberi duyduktan sonra kısaca emir verdi.

— Musakul'a götürün. Takecan'la dilmaça söyle, bu geceye bırakmayıp Semey'e göndersin. Hepsini at arabasına bindirip başlarına nöbetçi koysunlar, hapishaneye götürüp teslim etsinler. Hiç vakit kaybetmeden doğruca gitsinler? Emir bu! dedi.

Takecan Semey'e gitmemişti. Dünkü toplantıda, Kunanbay insanların önünde emir verse de arkasından: "Kendin gitme, birisini gönder" demiş.

Makamına kaçaklar gelir gelmez hareket etti. Kunanbay'ın söylediklerini harfiyen yerine getirip bu gece yakalananları Semey hapishanesine gönderdi.

Böylece, halk Balagaz'ların yakalanması hakkında açık ve teferruatlı haber alana kadar yakalananlar çoktan yola koyulmuştu.

Şu günlerde Kunanbay'la yeni bolısın hareketleri, pençesine fare düşmüş kedi gibi. Sesi mağrurca çıkıp heybet gösterip ensesini kalınlıştırıp yüzlerinden ateş saçılıyormuş. Konuştuklarında böbürlenerek konuşuyorlar. Masumane halde darbe yemiş, cefa çekmiş gibi görünüyordu. İki üç gündün beri bütün civara:

— Postayı soymuş Adilhan!

— Bu ne skandal! Bu nasıl kötülük!

Bu, körü körüne düşmanlık ya! Hazinenin evraklarını yokedip Takecan'ın başını belaya sokmak istiyorlar galiba!

— Başlarına çorap örüp kendilerini helak etmeyi düşünüyorlar! Böyle skandal nerede görülmüş? deyip ortalığı bulandırdılar.

Ama iş gerçeğe geldiğinde bu kibirlenmeleri ne kadar yedi düvele ilân etseler de, bir o kadar da yalandı. Karıştırıp çalkalandırarak gelmesindeki asıl amaç başkaydı. Şimdiye kadar aralarında ne kadar çekişme olsa da bu halkın arasında birbirini hapse göndermek, zorla göç ettirmek, sürgüne yollamak gibi işler vakî olmamıştı.

Yarın bir gün kendilerini toparladıklarında bütün akrabaları skandal olarak görünen işin böyle olduğunu Kunanbaylar anlayacaklar. O kötü hareketin yüzünü ört bas etmek için deminki uydurmaları çıkarıyor.

Eskiden kendi döneminde böyle bir iş yapmayan Kunanbay, Bala-

gazlar karşısına çıktığında farklı bir yöntem kullandı. Çünkü, Cigitek'in bu gençlerinin yaptığı işlerin sonucunda o da oldukça çekiniyor.

Balagazların işini, Kunanbay kendi aralarında hırsızlık diye yorumlamadı. Kökünden, temelinden gelen itiraz ve düşmanlık diye anladı. O zaman Bazaralı'nın söylemiş olduğu söz ile Balagazların yaptıklarının esası birbiriyle bağlantılıydı. Çoğunluğa dokunmayıp şahısları hedef alması ve özellikle Irgızbay gibi özelliği olan gruplara saldırması bunu gösterdi. Garibanla çoğunluğa dokunmadığından dolayı kalabalık halk arasında göbek atanlar çoğalıyor.

Kıtlık ve yoksulluğun kuşattığı halk artık dikkatlerini buna yoğunlaştırırsa ne olacak. Bütün bunları düşündükçe Kunanbay çekiniyordu. Balagazlara olanca gücüyle yüklenip gövde göstermesi bundandı. Toplumun cesaretini kırıp sindirmek niyetindeydi. Bir taraftan ceza, diğer taraftan da suçlayarak korkutup bastırayım, diyordu.

Yalnız bu sırrı Kunanbay, kendi düşüncelerinde saklamakla birlikte toplum içinde bunu sezenler de vardı.

Çoğunluk içinde, Balagazlara yapılan şiddeti destekleyip savunanlar da yok. Elini kolunu bağlayarak hapsedmeyi skandal diye yorumlamışlardı. İki arada bir derede kalan Baysal, Süyindik gibiler de var. Bunlar malları çalınıp zarara uğrayanlar. Dolayısıyla Balagazların yaptığı cürmü, kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirdiler. Çoğunluğa da uymadılar. Bolısların yaptıklarına kendi içlerinde bir destek vermeye de cesaret edemediler. Ne şiş yansın ne de kebab yansındı.

Kunanbay'ın şu günlerde gizlice kulak verip gözlediği Cigitek'tekilerdi. Özellikle Baydalı'ydı.

Kalabalık Cigitek açıkça bunu tasvip etmiyordu. Bolıs, yakalananları şehre gönderdi, haberinden sonra Baydalı da kendini gösterdi. Pişmanlık ve eziklik içerisinde öfkesini saçtı.

— Utanacağı, aklını başına toplayacağı yokmuş bu Kunanbay'ın. Kendi eli ve akrabasıyla birlikte cezasını verdiği takdirde bunu makul gören insan olur muydu hiç? Elaleme ne cevap verecek? Bu, kurdun kendi yavrusunu yemesi gibi birşey. Cigitek'in bundan sonra gençlerinin karşısına yine cellat olarak çıktı ya.

Duyarsa duysun diye söylüyor. Bir değil, birkaç kez söylemiş. Kunanbay, bu durumu farkeder farketmez hemen üzerine gitmek istedi.

Artık öncekinden de ağır güç kullanarak ona boyun eğdirmek amacındı.

— Cigitek hırsızlığa açık kapı bırakıp yataklık yapmak niyetindeymiş. O zaman kaçaklara yüreği parçalananların hepsi ceza çeksin! diye Takecan'a Corga Cumabay'dan mesaj gönderdi.

Takecan, Maybasarlar bu mesaj üzerine Cigitek içinden on değil, otuz kişiyi kara listeye aldı. Aralarında Karaşa, Kavman, Ürkimbay, Karakan da var. Bu kez hayvanlarını geri sürüp götürülenlerin hepsi listeye alınmış.

Sadece bu değil. Bu ikisi Bazaralı'yı da hedef aldı. Kendi aralarında konuşurken Maybasar:

— Postanın soyulduğunu düşünüyor musun? Bir hatırla bakalım. Postanın yola çıkacağı gün, Bazaralı gelip herşeyi öğrenip gitmişti ya. Bu defa kendi yurduna gider gitmez Adilhanı yola çıkararak da o. Yüzyüze söylediği imalı sözleri hâlâ aklımdan gitmedi. Bu belanın baş rolündeki Bazaralı'nın ta kendisi. Onun dışı munis, içi kurnaz demiş.

Takecan, kendisinin de Bazaralı'dan gördüğü birkaç hakareti hatırladı.

Konuşturmamayan izini bulmuş gibi bir hâli var. Balagaz sürgüne giderse, yarın arkasından davasını güdecek, olay çıkaracak olan da o. Bu nedenle Maybasar'a koltuk çıkıp:

— Söyledikleriniz aklıma yatıyor. Ele ayağa dolaşacak olan da o, diye Bazaralı'yı birlikte hedef aldılar.

Baydalı, "Cigitek'ten otuz kişi kara listeye alınmış." denen haberi duyduğunda Bazaralı'yı kendi obasına davet etti. İkisi başbaşa kalıp uzun uzun sohbet ettiler. Baydalı, uzun zamandan beri kafasında yer eden düşüncesini açtı.

— Çocukluk çağımdan beri daima hataya düşmekten dolayı duyulan pişmanlığı biliyorum. Kunanbay'ın işine sarıldığımda daima pişmanlık duygusuyla kıvrınmadım mı? Aha bugünkü de aynı zavallılığım. Yaz boyunca Kunanbay hırsız ilân etti diye biz de Balagaz'ları hırsız, soyguncu sayıp beraber peşine düşmedik mi? Bugün iyice bir düşünüp ölçüp tarttığımda zavallılar hırsız değilmiş, aksine cesaretin sembolü olmuşlar. Eskiden beri süregelen yanlışa karşı sancağı dalgalandırmışlar. Aç açıkta olan insanların arasında birinin dahi onların

aleyhinde bir sözünü duydun mu? Hırsız demiyorum. İleri çıkan kendi canım, kendi kardeşim olarak biliyorum. Bugün bunu, Kunanbay'ın bu yaptığı bütün çıplaklığıyla gösteriyor. Karmen, Ürkimbay'a varınca kadar hesabını almışlar. Daha kim var? Kimi sağ salım bırakmış ki? Halklıktan uzaklaştık mı? Yoksa ayrılığımız mı? Veya yarı yoldan döndürecek mi? Takecan, Meaybasar'ın acemiliğine kendisi de mi kol kanat geriyor? Ne diyecek? Cigitek'in mesajı bu? Sen şimdi ata binip Kunanbay'a gidip gel. Ağzın laf yapar. Yüreğindeki ateş de buna kafi. Yaptığım yaptık diyecek olursa çekinme! Ne varsa söyle! dedi.

Baydali'nın tavrını, bütün söylediklerini makul karşılayıp yola çıktı. Ama önce Karaşokı'ya gitmeyip Musakul'a yöneldi. Çünkü Cigitek'ten gösterilen otuz kişinin kimler olduğunu bu taraf hâlâ bilmiyordu. Sadece Kavmen, Ürkimbay'lar kulaktan dolma duymuşlardı.

Yolda Bazaralı bolis makamına varmaktan vazgeçip Cidebay'a uğradı.

Abay evdeymiş. Dün Takecan'la Maybasar'ın yeni tezgâhlarını duyup:

— Kötü bahşinin cin çağırması gibi aklını kaybedip halkın bereketini kaçırdılar bunlar diye kahrolmuştu.

Bugün listede kimlerin olduğunu öğrenmek için Erbol'u Musakul'a yollamış.

Bazaralı henüz gelip kendi yaptıklarından bahsederken Erbol dönüp geldi. Kapkara kesilip morali bozuk bir halde geldi. Yalnız Abay olan biteni sorduğunda duraklayıp tereddüt içinde kaldı. Bazaralı'dan çekindiği belliydi. Abay ısrarla:

— Görüp duyduğunun hepsini söyle, niçin tereddüt ediyorsun? demiş. Ondan sonra dili açılıp:

— Bu Takecan, Maybasar var ya!... Eninde sonunda bu halkı yıkıp yıkmadan, bitirmeden durmayacaklar! diye söze başlayıp listede olanları saymaya başladı. Hırsız ve hırsızlıkla hayatı boyunca yakından veya uzaktan hiç alâkası olmayan pek çok yaşlı ve gencin adı varmış.

Abay'a hepsinden ziyade skandal gelen Bazaralı'nın durumu...

— Ne diyor? Ne saçmıyor bu körler?.. diye çok sinirlendi.

Bazaralı'nın kendi durumunu duyduğu bu andı. Yüzünde küskün-

lük ve üzüntüden yana eser yok. Aksine kahkahalarla güldü. Abay'la Erbol şaşırıp yüzüne baktıklarında kurşunî renge bürünen öfkeyi gördüler.

— Bir pişmanlığı Baydalı'dan duymuştum bugün. Şimdiki pişmanlık bana döndü. Sürüsünden ayrılıp tek başına koşan bozkurt gibi benimki de ne püsküllü belâyımış yahu? Takecanlar hırsız görmesin diye kendimi ortaya atmamıştım. Balagazlar hırsız ve kötü insanlar değildi Abay. Bütün yaptıklarını duyup olan biteni biliyorsunuz. Halka malum, garibanlar hırsız mıydı? Söyleyin Allah aşkına... diye Abay'a baktı.

— Hırsız değil.

— Kötü insanlar değiller. Söylediğin doğru! diyerek Abay'la Erbol tastiklediler.

— Öyleyse onların safında yer almayıp gittiklerinde beraber gitmemekle ben ne enayilik yapmışım... deyip Bazaralı durdu.

Erbol'un da kendine göre yarası var. Bugün Takecanların iç yüzünü görüp yol boyunca bunu düşünmüştü.

— Vah Abay'ım, geçenlerde babanın bolıs ol dediğinde olmayacağım diyerek geri çekilmene ben ne diyeyim?! Hiç olmazsa halka acırdın. Böyle skandala fırsat vermezdin. İşte şu gördüğümüze, çektiğimize bak. Evde oturup utançtan yerin dibine geçmek istiyorsun. Elinden gelen iyilik bu mu? Söylemeden nasıl durabilirim? dedi. Bazaralı Erbol'un sözünü haklı bulmuş.

— Bu doğru. Hiç olmazsa haklının yanında olurdun ya! dedi.

Abay'dan ses seda yok. Bolıs olmadığına da pişmanlık duymamışa benziyor. Fakat kendisi baba baskısından uzak olurum diye Takecan'a karşı çıkamadığına pişmandı.

Bir babadan olma kardeş diye bilirse de şimdi Takecan son derece soğuk bir yabancı gibi geliyordu. Bundan önce çok defa karşılaştı. Karşılaştıkça anlaşmadan ziyade araları gittikçe bozuluyordu. Sanki gelecek günlerde çok çekişeceğe, çok mücadele edeceğe benziyorlardı. Onun başlangıcı bu muydu acaba? Bundan sonra bir kenara çekilip oturamazdı. Bazaralı'yı müdaafa edecek. Onun etrafındaki masumları savunacak. Bu koruması gerçekse kararını verip, meydana çıkıp çekecek. Şu anki vermiş olduğu karar bu. Bazaralı'nın sözünden sonra

biraz sessiz kalıp:

— Bazeke, hakkını savunmasam erkek olur muyum? Takecan'ın gücü halkın arasında değil, şehirdeymiş. Öyleyse öbür gün o şehirde hesaplaşalım. Ben yarın Semey'e gideceğim. Bu iş sonuçlanıncaya kadar müdafaa edenlerden biri de ben olacağım! dedi.

Bazaralı Abay'dan memnun olarak sevinçle baktı.

Bu obadan aradığını bulmuş gibi neşeyle döndü. Hemen yola çıkmak istedi. Yemeğe kal, dense de kalmadı. Bir an önce ata binip Karşokı'ya yöneldi.

Halk akşam üzeri Kunanbay obasına gelmişti. Nurganım'ın evinde misafir yokmuş. Ama Kunanbay, Bazaralı geldi denen haberi duyduğunda kendi evine almadı.

— Şu karşı evde olsun. Yiyecek ve içeceğini orada verin demiş.

Misafir evde tek başına oturup hizmetçi hanımın elinden çayını içtikten sonra Bazaralı, Kunanbay'ın kendi evine geldi. Üzerinde urbasi yok. Bir Kazak ve başı açık olarak girmiş.

Nurganım masalıydı. Kunanbay, genç kumasına masal söyletip ayaklarını ovdurarak oturuyormuş. Gencin selâmını soğukça aldı. Bazaralı bu gelişinde Kunanbay'ın suratına aldırıldığı yok. Oturur oturmaz meseleyi açtı. Yüzünde çekingenliğin ifadesi de yok. Aka ak, kızıla kızıl diye açıkça söylüyor. Kızgınlığıyla, doğruluğu bunu ortaya çıkarıyor. Parlak yüzüne, dilinden dökülenler de uygun.

Nurganım, onun yüzünden gözlerini alamayıp bir sararıp, bir kızarıp oturuyor. Bazaralı'nın ilk söylediği Takecan'ın hareketleri hususundaydı. "Halkın masum yaşlısını, henüz ergen olmayan gençlerini listeye alıp eziyet etmeyi düşünüyor. Kunanbay yaşlandı, haberi olmaz diye mi, yoksa eteğinden ayrıldı, emri geçmez diye mi düşünüyor. Böyle babası hayattayken bu Takecan ve Maybasar bu kadar büyük işe nasıl cesaret edebiliyor? diye soru attı.

Kunanbay konuşmaya gönülsüz. Sadece "Takecan'a varıp kendisiyle görüştün mü?" demiş.

Bazaralı ona gitmediğini ama bütün hadisenin farkına varıp ilk önce buraya geldiğini izah etti. Listedeki adamları bir bir saydı. Baydalı'nın şöyle dediğini ilettili: "Takecan kendi kardeşini yiyen kurt" olacağına benziyor. Gidenlerin akıbeti ölüm. Bu akrabalarından kurtulacağı-

na Takecan bütün gücüyle inansın. Hatta yanlarına kefenlerini de verip göndersin. Burada aç açıkta kalan sığınaksız çoluk çocuğun mezarını da kazsın. Ama böyle acımasız düşmanlığı, bu kötülüğü yapacağına inanıyorsa onu ben engellerim, diye durdu.

Kunanbay, sözlerinin altında yatanları anladı ama bu hoşuna gitmedi. “Kendini göstermek için gelmişsin ya! Güç denilen şeyi insan sözle göstermez. Gözüne kestirdiğin Takecanmış, git de onunla hesaplaş!” demiş.

Söz atışması bitmişe benziyor. Bazaralı, son kez önemli sözünü söyledikten sonra görevini tamamladı. Bununla sonuçlandırmak. “Takecan bildiğini yapsın, acımasın! Aslında niyetine göre ameli de bir. Ama acımasız düşmanlığa karşı bitmez kin tohumları ekilir. Bunun sorumlusu da Cigitek olmaz. Kuşaktan kuşağa geçen düşmanlık buradan başlayacak? Vebal ve sevabın kimin boynunda olduğu belli oldu. Sözün özü sadece bu. Kendi içinden söylemiyor. Çevresi geniş Cigitek halkı var. Beni söyleten onlar. Bunu Kunanbay’a iletmek için gelmiş... Açıkladıkları bu.

Kunanbay dinlendikten sonra:

— Peki, söyleyeyim diye getirdiğin buymuş. Epey inceden inceye izah ettin. Burada bitirelim! dedi.

Bazaralı çıkıp gitti. Kunanbay tek gözünü yumarak kaşlarını çatıp düşünceye daldı. Hanımına şu anki yüz hatları kırağısı bol kış gibi yabancı geldi. Silinmez bir damga gibi yüzündeki yaşlılık kendini gösteriyor.

Nurganım’ın güzel masallarını tekrardan anlattırmadı. Ovdurduğu ayağını topladı. Diğer Tobıktı’ya hiç tanımadığı hakkı, Bazaralı’ya tanımıştı. Bundan payını almış gibi. Genç yiğit, dürüstlük ve haklılığıyla galip geldi. Eğer gerçekten doğrusunu düşünürse, Takecan’ın haddini aşan işleri de var.

— Diğerlerinin yeriyse Bazaralı’nın yeri ayrı değil miydi? Biraz insafı olsa ne olurdu sanki? diye derinden iç çekti.

Cigitek’e duyduğu öfkenin bir ayağının kendinde olduğu doğru. Ama Bazaralı gibi adamları hedef gösteren Kunanbay olmamıştı. Şimdi bu yiğidin canına kıyamadığı için bir an sıkıntı bastı. Arkasından tekrar sertleşti. Deminki Bazaralı Cigitek safından geldi. O safın kin ve

öfkesini taşıyor. İşin o yönü kolay değil.

Kunanbay böylece iki arada bir derede düşünüp oturuyor. Yemekten sonra Bazaralı karşı evde tek başına kaldı. İki üç günden beri süregelen öfkesi Kunanbay'a söylediği sözlerle biraz rahatlamışa benziyor. Geçmiş günler kızgınlıkla ve uykusuz geçen günlerdi. Böylece yatağa başı değer değmez derin bir uykuya daldı.

Hangi saat olduğu belirsiz. Zifirî karanlık evin içinde bir ara ürperip uyandı. Bir de baksın ki tam yanına birisi gelmiş.

— Hey bu kim demişti?

— Korkma, benim! diye bir ses duydu. Nurganım'ın sesiymiş.

— Hay Allah, bu aptalın ne işi var burada! diye Bazaralı başını kaldırdı. Nurganım şaşmadı. Soğukkanlılıkla yavaştan gülüp:

— Bir dakika, benim gönlüm sen yokken sana vurulmuş... Bey'in sana olan övgü dolu sözleri beni meyillendirmiş! dedikten sonra Bazaralı'ya sımsıkı sarılıp öptü.

Yiğit de bundan sonra ses çıkarmadı. İkisi tarifi imkansız sıcak duygularla üç kez öpüştüler. Ondandıktan sonra Nurganım çabucak kalkıp gitmeye hazırlanmıştı. Bazaralı kıyamayıp birlikte kalkarak:

— Hay canım, dalgasız yüreğimde fırtınalar estirdin. Şimdi niçin gidiyorsun? diye tekrar kucakladı. Ama Nurganım bundan kendini çekip duygulanarak:

— Nereye gidersen sağ salım ol! Canım da dileğim de yoluna feda Bazeğim! diye bir kez daha aceleyle öptükten sonra hemen dönüp yürüyerek gitti. Gelmesiyle gitmesi bir oldu. Ama o kısacık an içinde Bazaralı için tüm dünya allak bullak olmuş gibi göründü. Nurganım da bedenine sığmayacak kadar sevinç getirdi. Bu sevinci, ömründe ilk tattığı kadına karşı duyulan aşkın hazzı oluyordu.

Kunanbay önceki günlerde Bazaralı'nın cüssesini övüp heybetini takdir etmişti. Bu akşam, düşman gözüyle baksın da, böylesi hoş bir delikanlıya merhametli olmak gerektiğini söyledi. Her iki defasında da, güngörmüş yaşlı, nasıl bir gafa, nasıl bir yanlışa düştüğünden habersizdi.

V

Abay'la Erbol şehre geleli epey gün oldu. Kunanbay'ın çocukları

şehre geldiğinde zengin Tinibek'in evinde kalırlardı. Semey'e Abay'dan önce gelen Takecan o dünürün evine inmiş. Yanında Maybasar, Dilmaç ve uşakları var. Etrafında pervane olan adamları çok. Bunu gören Abay'la Erbol, Semey şehrinin içinden ev tuttular. Merkez yerde Karim denilen mülayim bir tüccar vardı. Çocukları yok. Bir karısı, bir koca. Üç odası varmış. O eve indiler.

Şehir içi atlılar için pek elverişli değil. Önceleri çocukluk zamanında şehirde büyüyen Abay, bu şehrin ortamına uygun olarak atı bırakıp kızakla dolaşırdı.

Şimdi Erbol'un binip geldiği gök ata kaşaba kızak koşan iki yiğit yanyana oturmuş kayarak geliyorlar. Hava açık olsa da keskin bir ayaz varmış. Cadde boyunca katıp kalan kalın kar tabakaları, gök atın nal-ları bastukça takır tukur ederek gıcırdıyordu. Semey şehrinin ünlü avukatı Akbaş Andreev'e geliyorlardı. Bu ilk gelişleriydi.

Abay Semey'e gelir gelmez Cigitek adamlarının iş için kollarını sıvadı. o sıralarda şehir kum gibi Tobıktı kaynıyor. Özellikle sürgün gören Cigitek'le sürgün eden bolıslar tarafı dolup taşıyor. Bolıslar önceden listeye alınan otuz kişi hakkındaki sözlerini "Bunu ispatlayacağız, zindana atturacağız" diye mahkemeye de oyazla candarala evraklar yolluyorlarmış.

Cigitek adamlarının şu anki lideri, Böcey'in oğlu Adil. Ama onun kendisi de, danışmanları da resmi prosedürle evrak işlerini bilmiyorlardı. Önceden gelseler de bir yolunu bulamamışlar. Abay, ilk önce onların işini düzene koydu. Tutuklu olan Balagaz, Adilhanların çoluk çocukları adıyla şikâyet dilekçesi yolladılar. Bolıs evraklarının gideceği yerlerde şimdi itiraz dilekçeler de var.

Takecan yol yordamı çok iyi bilmiyordu. Bu yönü Abay'a malum. Ama ona giriş çıkışta kolaylık sağlayacak olan Tinibek. Abay bu arada Tinibek'e adam gönderip:

— Takecan Kunanbay'ın oğluysa ben de hakeza öyleyim. Bizim bolıs bu kez şan şerefini yüceltip namını sürdürecektir iş için gelmedi. Kendisinin ve babasının da adını kötüye çıkartıp beddua alacak işe bu-laştı. Tinibek zamanında yerli yerince kol kanat germiş. Ama bu kez yalan dolanı söyleyip akrabasının vebalinde kalacak olan Takecan'a destek olmasın! Gerçek dostluğu istiyorsa aksine engellemeye

çalışsın! demiş.

Bu Takecan tarafını yıpratma taktiği idi. Tinibek Abay'la konuşup kendini biraz bu işten kenara çekti.

Bununla birlikte Abay'ın yaptırdığı bir iş: avukat tutmak. Vilayetin namlı avukatı Akbaş, şimdi de Balagazların davasını ele alıp davalı olanlardan dilekçe toplayıp onu kendi usûlünce yazarak gerekli yerlere gönderiyormuş.

Abay'la Erbol İrtiş yakasındaki tek katlı taş evin penceresinin önüne gelip durduktan sonra içeriye girdiler.

Bunlar Akbaş'ı ilk kez görüyorlar. Yüz hatlarında yaşlılığın pek izi olmasa da saçları bembeyaz, sakal bıyıkları ağarmış. Boyu uzun, iri başlı yakışıklı. Görüntüsü, düşünceli ve soğuk. Gözünün arkasındaki canlı gök gözleri ağırbaşlı bir sabırla dikkatlice bakıyor.

Bu evde Akbaş'tan başka, siyah bıyıklı, gödek burunlu dilmaç oturuyormuş. Abay'la randevulaşıp özellikle bekliyormuş. Huyu uçarı, çok bilgili biri değil. Ama vilayet mahkemesinin dilmacı bu. İyi yönnü Rusça'ya hakim olması, diyorlardı.

Abay, Akbaş'la selâmlaştıktan oturup büyük odanın içindeki kitalara baktı. Geniş evin dört duvarının hepsinde boydan boya ilgi çekici kitaplar. Bütün sohbet esnasında Abay bu manzaradan gözlerini alamayıp tekrar tekrar dönüp bakıyor. Bir evde bir kişinin bu kadar kitabının olduğunu ilk kez görmüştü.

Abay, Akbaş'a dilekçe verdi. Erbol'la ikisi imzalayıp Cigitek adamlarını savunmuşlar. Bunların özellikle savundukları Bazaralı, Karmen, Ürkimbay gibi insanlar.

Dilmaç dilekçe meselesini aktardıktan sonra Akbaş, Abay'ın adını soyadını sordu. Genç delikanlı, "Ben Kunanbayev'im" dediğinde avukat birden şaşırarak önündeki dilekçeleri eline alıp birşeyleri incelemeye başladı.

Onu şaşırtan şey bolıs ile bu gencin aynı soyadı taşımasıydı. Bu konuyu özellikle sorup Abay'ın Takecan bolısla kardeş olduğunu öğrendiğinde avukat daha da şaşırdı.

— Senin kardeşin bunları sürmek isterken sen onları aklayıp beraat ettirmeye çalışıyorsun! Bu nasıl iş? dedi.

Abay dilmacı anladıktan sonra:

— Doğru, bolis benim ağabeyim. Böyle yakın olduğumuz için yanında bulunarak kötü işlerini açıktan izleyip çok iyi tanıdım. Halka yaptığı adaletsizlik, hıyanetini gördükten sonra sessiz kalamadım. İnsanlık borcu bu diye, bizzat kendi isteğimle geldim. İdareci de değilim, payını alan takipçi de değilim. Zan altındaki Kavmen'e yakından uzaktan hiçbir ilişkim yok. Bu arkadaşım Erbol da öyle. İkimiz doğrudan, sıradan yabancı birinin şahitliğini yapmaya geldik. Dilekçemiz bu konuda. Eğer idareciler, mahkemeler bu işin özünü öğrenmek istiyorsa bizim gibi sıradan vatandaşın gerçekleri öğrenmesi lâzım diye düşünüyoruz. Bizim dilekçemizde bu durumu inceleyip kanıtlayarak yazmanızı istirham ediyoruz! dedi.

Bugün işin en önemli yanı bu. Abay'ın, sözlerini Akbaş çok iyi anladı.

Anladıktan sonra Abay'ın yüzüne memnuniyetle baktı. İnsanlık diyor, mesuliyet diyordu. Göçebe sade halkın insanı olsa da bunun ağzında düşündürücü sözler var.

Akbaş bilgili, görmüş geçirmiş bir adam olsa da Kazakların arasına yeni gelmiş. Bu halkı tanımıyordu. Kendisi bir zaman Petersburg vatandaşıydı. Orada gençlik zamanında çar hükümetine karşı gelen halklarla sıkı fıkı değildi. Bundan dolayı Petersburg'da kalamayıp ayrıldı. Son zamanlarda ilk kaynaştığı halklardan da ayrılıp tek başına kaldı.

Ondan sonra dışarılarda avukatlık mesleğini tekrar icra etmek için izin alıp huzurlu ortamı bulmuş. Çok zaman İdil boyunda Ural Dağlarında yürüyüp son iki üç yıl içinde de Sibiry'a yerleşmiş. Kendisi ilme düşkün, aydın insan olduğu için Akbaş şimdi Kazak gibi bir halkın gelenek göreneklerini, kanun ve kaidelerini toplayarak incelesem diye düşünüyordu. Mevkisi, rütbesi yüksek olmasa da bu şehrin bilgin, önemli bir adamıydı.

Az önceki dilekçe hakkında Akbaş'ın sorduğu birkaç soruya cevap verdikten sonra Abay, tekrar kitaplara yöneldi. Hayranlıkla, sevinçle:

— Harika, eşyanın âlet edavatının özü buymuş ya. Ne kadar muhteşem ve ne kadar değerli! dedi.

Dilmaç, Akbaş'a Abay'ın söylediklerini çevirdi.

Bu arada Abay'ın gözü yakınında duran sağlam mukavvalı bir top kitaba ilişti.

— Bunlar hukuk kitapları mı acaba? Hangi konuda kitaplarmış ya... diye sesli düşündü. O kitaplar Puşkin'in eserleriydi.

Akbaş önce izah etmeye çalışıp: “O hukuk kitapları değil, şiir kitapları” diyerek gelip eliyle tersleyerek:

— Sen anlamazsın... onu anlamak zor! dedi.

Kendi düşüncesine göre “nesir, Kazak” gibi halklarda yoktur, dolayısıyla böyle bir kavram da olmayabilir! diye lafını kısa kesmiş.

Abay, dilmaçtan öğrenmeye çalıştı. O “poet” denen sözün Kazakça ne olduğunu düşünmemişti.

— Şair... şair kitabı... diye Akbaş gibi kısa kesti.

Abay ançı deyince duramayıp:

— Ne diyorsunuz? Şair mi diyorsunuz? diye anlayamadı. Dilmaç Abay'ı lüzumsuz sözden kurtarmaya çalışıp:

— Sen anlamazsın, bilmezsin diye söylüyor bu adam dedi.

Abay ağrına gidip istihza ederek güldü:

— Hay Allah, bu adam bilgili insan. Biz de kendimizi bir halkın sözden anlayan aklı başındaki gençleriyiz diye biliyoruz. İnsanı insana yaklaştıran dil ya! O olmadığı için kolay, basit bir meseleyi zora sokmamıza baksana! Şimdi iki adam değil, iki mahluk gibiyiz. Köylünün midillisiyle sahranın devesi karşılaşmış gibi mi ne? dedi.

Erbol gülüverdi. Abay'ın sözünü Akbaş öğrenmek istedi. Dilmaç'a Abay'ın kendisi de “Bu sözümü çevir” demiş.

Akbaş, Abay'ın sözlerinin tamamını dinledikten sonra güldü.

— Doğru, doğru söylüyor! Midilli deveden ürker. Deve de ona yaşımaz. Bizim durumun böyle olduğu gerçek! diye kahkaha attıktan sonra, yalnız sen ve ben, ikimiz öyle değiliz. Şimdi Rus çarlığının hukuk düzeniyle Kırgız sahrasının arasındaki bütün durumların vaziyeti böyle. Doğru iyi laf ettin! dedi.

Ondan sonra Akbaş'la Abay defalarca karşılaştılar.

Çünkü bozkırın karmaşası dallanıp budaklandı. Cigitek'ten alınan otuz kişinin birkaçı daha tutuklanıp hapse atıldı. Bazaralı, Karaşalar ise kaçıp saklanıyor, diyorlar.

Halktaki elektriklenme artınca Baydalı da şehre gelmiş. Her yere başvurduktan sonra bir gün Abay'a gerçeği söyledi.

— Vah evladım Abay, caddede yürüdüğümüzde atımız ürküp şehre sığmıyor. Evine yönelsek, kapısından deri paltomuz sığmıyor. Parlayan tahta tabandan çizmemizin altı kayıyor. İnsanlarla konuşalım desek, sağır dilsiz olup kafa sallamaktan öte gidemiyoruz. Şehir denen şey, bozkırın zavallısına dört duvarmış. Parlak buz üzerine sürülen yaşlı deve gibi, kör topal yürüyoruz işte... demiş.

Oturanlar gülerек dinledi. Ama Baydalı güldürerek söylese de içindeki yangını ifade etmiş. Abay bundan sonra Cigitek grubuna kendi yol gösterip yönlendirdi.

Şimdi tüm gelişmeleri Akbaş'la başbaşa verip çözüm yolları arıyor.

Takecanlar, yeni adamlar bulup işe soyunsa da, işin yönü avukat müdahale ettiğinden beri doğru istikamete gitmeye başladı.

Yakında avukata Abay'ın çözüm yolu olarak önerdiği bir ışık olup işin yönü tamamen değişiyor.

Uzun bir sohbet esnasında Abay, Akbaş'a Balagazların işi hırsızlık ve soygunculuk değil diye birçok kanıt getirdi. Yerinden yurdundan ayrılan, malını mülkünü kaybeden, cutla karşı karşıya gelen perperişan halkı anlattı. Cutun çoğunluğa nasıl bir ağırlık olduğunu, bir avuç insana neden hafif geldiğini izah etti.

Balagazların hayvan alırken fakirden çoğunluktan almayı güçlü zenginlerden aldığını ve eline geçeni fakirlere, kıtlıkta kalanlara verdiğini bildirdi. Sohbet bu noktaya geldiğinde Akbaş derin derin düşündü.

Birçok halkın tarihinden, kitaplarından haberi olan bilgili insanın aklına, eski devirlerin olayları geldi. Avrupa tarihinden Robin Hood, Karl Moor, Jakeriya, Rus hikaâyelerinden Viladimir Dubrovskiy, Suhafi tek tek aklından geçti.

Bu sohbetin olduğu gün Abay'ı gece yarısına kadar bırakmayıp iyice konuştu. Bundan sonraki öğütlerini farklı söyledi.

Böylece hapiste olan Balagaz ve Adilhanlarla ilgili düşünceleri farklı bir boyut kazandı. Arkasından gönderdikleri çoluk çocuğun dilekçelerini de gerektiği yerde kullanacak oldu. Dolayısıyla kısa bir sü-

re içerisinde Kavmen, Ürkimbay, Bazaralı, Karakan gibi kaŖten itham edilerek listeye alınan adamlar aklanmıŖ oldu.

Cigitek insanları müjde istemek için adam yolladılar.

Takecan bu haberi alır almaz Abay'a adam salıp: "Durdursun, bu nasıl kötülük?" diye öfkesini belirtmiŖ. Abay:

— Biz anne babanın nazarında kardeŖ olmayı becerebilirsek bu da kafi. Böyle ecelin kucağına, sırat köprünün üstüne halkı, toplumu kendisi sürüp geldikten sonra benden yol yordam sormasın! demiŖ.

Bu cevabını iletip, daha bir çok Ŗikayetini söyleyerek Takecan Kunanbay'a adam salmıŖtı. Babası Abay'a "Çabuk dönsün! Bolis olmayacağıma diye söyleyen kendisiydi. Artık Takecan'ı engellemesin. Elini ayağını çeksin!" diye mesaj göndermiŖ.

Ama bu mesaj, Abay bütün işleri sonuçlandırmak üzereyken geldi. Durduramadı.

Valiyle eyalet idarecileri, AkbaŖ'ın bütün işleri tamamlamadı. Kendi elleriyle bir fiil katılmayan grupları serbest bıraksa da Balagazlar tarafını, Adilhan işini boş bırakmadı. "Kıtlık, yokluğun doğurduğu çaresiz eylem" dedikçe sertleŖtiler.

Rusya içindeki bir çok yerden yükselen çiftçi itirazı kaymakam ile valinin gözü önünde sergilenmiŖ. Bir düşünceyle böyle işe çok sert ceza uygulamak istemiŖ. Çarın acımasız hukuku, bu durumun üzerine ısrarla gidiyor.

Ancak kendilerine bozkırda cereyan eden bu hadisenin iç yüzünün sırlarının pek malum olmaması ve izleyen halkın yoğun olması nedeniyle sertçe bir tavır takınmadı. Biraz geriledi. Ama buna rağmen otuz kişinin arasından on kadar adamı da cezalandırdı. Başlangıçta o ceza da çok ağırdı. Balagaz, Adilhanlar ömür boyu kürek mahkumluluğuna çarptırılacak demiŖlerdi.

AkbaŖ'la, Abay'ın ellerinden geleni yapıp cezalarını indirdiler. Balagazlar kürek mahkumluluğuna gitmeyecekler. Ürkim'e gönderilecek oldular.

Şehirde kalan tüm akraba artık Balagazla vedalaşırken ağlaşarak ayrıldılar. Görüşmeyeceğiz diyen kimse yok. "Birkaç yıl geçtikten sonra halk içine döneceksiniz, elbet geleceksiniz" deyip gelecek günlere umutla bakarak yolcu ettiler.

Abay artık memlekete dönecek oldu. Son kez Akbaş görüşmek için geldiğinde yaşlı avukat Abay'a tavsiyelerde bulundu.

— Sen genç olsan da akıllı adamsın. Halkına merhamet dolusun. Bu ulvi bir vasıf. Yalnız o halkınla kendinin istikbalini düşünürsen bilim yoluna yönel! Bilimi ara! dedi.

Bu sözler Abay'ın kendi umut ve düşüncelerine tercüman olan sözlerdi.

— Okumaya çok hevesliyim. Ama nasıl okuyacağım? Okula girmeye yaşım geçti. Okumanın başka bir yolu var mı? Yol göster! dedi.

Avukat bir çok tavsiyede bulundu. İlk önce yaşın okumaya engel olmadığını söyledi. Yaşı kırka dayanıp bilim arayan, kendi kendine araştırıp alim olan insanlar da varmış. Onların isimlerini saydı. Ve okumayı okula girmeden başarabileceğini söyledi.

Abay en kısa zamanda geri döneceğine söz verdi. Avukat iyi okutan öğretmen bulacak oldu. Yalnız, Abay'a bundan sonra kendiliğinden çok araştırıp bıktıp usanmadan okumaya kesin kararını verip gelmesini, O zaman ona bilim kapısının kolayca açılacağını söyledi.

Genç delikanlı çoktan beri içinde ukde olarak kalan bir meseleyi çözüme kavuşturmanın sevinciyle gitti. Şimdi obaya varıp ailesinden izin alıp para hazırlayıp bir an önce dönmek için memleketine gitti. Uzun zamandan beri neşeye sevince hasret kalan genç gönüllü rahata kavuşup dinç olarak döndü.

Cidebay'a geldikten sonra Abay fazla vakit kaybetmedi. Dildayla annesinden izni kopardı. Başkalarına danışmadı. Son günler şehre Mirzahan'ı göndermiş. Kesilecek kesim gönderdi. Harcamak için para lâzım. Bunu çözmek için, buradaki kesim derileriyle birkaç büyükbaş hayvanı yola çıkardı.

Artık kendisi de yola çıkmak üzere.

Bu yaz Dilda'nın üçüncü çocuğu doğmuştu. Küçücük aksarı Abdurrahman şimdi gülmeye hareketlenmeye başladı. Abay'ın ilkkanı kaynadığı çocuğu bu. Teniyle yüzüyle nur topu gibi çocukmuş. Yüz hatları tombulca değil. Uzunca ve ince yapılı. Kaşları yay, gözleri çekik. Bütün vücudunda naziklik ve beyzadelik hakim.

Dilda'nın bütün çocukları ten bakımından Abay'dan ziyade anne-

lerine çekmişler. Hepsi de açık sarı, aynı zamanda sempatik ve sevimli.

Abay, Dilda'yla özel olarak vedalaştı. Fazla konuşmadılar. Tatlı bir dilek etrafında simaen birbirlerinin hislerini anlamışlar. Az konuşan, ketum Dilda sadece bir dilek söyledi.

— Yaşlı annen ve körpe çocukların var. Bizi düşünmesen de onları hatırla. Hasretini çok çektirmeyip araya gel! diye gülmüştü. Öyle iç çekip hüznün içinde değil. Böylesini Dilda beceremiyor. İçinde çok şeyi taşıyor. İçinde birşey olduğu zaman katı karakterle, sert sesle basitçe söylerdi. Abay hanımına anlayışla bakıp omzuna eliyle vurarak:

— Ben oyuna oynaşa gitmiyorum. İnsanlık erdemini aramaya gidiyorum! Bunu lütfen anla! dedi.

Abdurrahman'ı giyindirip kaldırarak kucaklayıp annesinin evine geldi. Osıralarda epey yaşlanan Ulcan, oğlunun yüzünden gözlerini ayıramayıp uzunca baktı.

Abdurrahman'ı kollarına alıp kokladıktan sonra Dilda'ya verdi. Biraz iç çekip Abay'ı da kendi yanına çekip yanağından öptü. Kırışmış yüzünde ana kalbinin derin bir dalgası hissedildi.

— Yavrum, rahmetli büyük annen sana bir tanem derdi. Etrafındaki diğer torun ve çocuklarının yeri bir başkaysa, senin yerin daha bir başkaydı. Hatırlar mısın? Hastalanıp yatağa düştüğünde zeval vaktinde bir dilek söylemişti. Bir taneciğime başkalarının merhametsiz, sert karakteri bulaşmasın, demişti. Bunu söyleyen büyükannen de toprak oldu! deyip durakladı.

Büyükannesinin söylediği o söz Abay'ın aklındaydı. Şimdi de kendi annesinin biraz değiştirerek söylediğini de anladı. Ulcan yine düşünerek:

— Devir senin, meydan da senin. Onların pehlivanı ol. Hangi yoldan gidersen muradına erersin. Onu artık bizden daha iyi biliyorsun. Ayağına engel mi olacağız? Yolun açık olsun! dedi.

Abay, anasını çocukluk günlerindeki gibi kucakladıktan sonra sessizce vedalaştı. Erbol'la ikisi dışarıya çıkıp ata binerken tüm oba uğurlamaya çıkmış. Tam yola çıkarken Ulcan at üzerinde duran Abay'ı kendi yanına çağırıp:

— Abaycan, Toygulı'nın obasına uğra. Baban dünürlüğe gitmişti. Bu obanın hepsi gelsin demiş. Ben nasıl gideyim. Ama sen gitmezsen bize yine küser. Yolda biraz uğrayıp yoluna devam edersin! dedi.

Abay uğrayacağına dair söz verdi. Herkesle insanların uzun uzun vedalaşıp yola çıktı.

Ulcan'ın söylediği Toygulı'nın obası yol üzerinde değil. Bu aradan ayrı Orda Dağının eteklerinde. Ama Semey tarafına Cidebay'dan daha yakın.

Toygulı, Mamay Boyu'nun büyük zengini. Köklü verimli bölgenin sancağıydı. Onunla Kunanbay bu kış dünür olacaktı. Kış iyi, hayvanlar sağ salim olduğu için Toygulı dünürlerine zamanını söylemiş. Gelin olacak taraf Kunanbay. Şimdi dünür olmak için misafirlığe giden Kunanbaylar Toygulı obasına ulaşmış.

Abay'la Erbol da geldi. Kunanbay'ın yanındakilerin hepsi yaşlı arkadaşları: başta Karatay, Corga Cumabay, Cakıp gibiler. Toygulı'nın üç dam evi tıklım tıklım dolu. Gülme eğlence bol. Abaylar, Kunanbay'ın oturduğu eve girip sessizce sohbet dinledi. Sözü çöğünü Karatay söylüyor.

Büyüklerin sohbeti değişik konular üzerinde; bir ara devirle deviri kıyaslamaya geldi. Karatay gençlik dönemlerini söyleyip babalar dönemlerini hatırlayarak bugünkü devrin azdığını, bugünkü insanların vasıflarının gittikçe bozulduğunu söyledi.

Abay, bu arada “hık” diye gülüp aksini söyledi.

— Eski devrin iyiliği o mu, birlikte oturan akraba halklar birbirini soyup savaştan başlarını alamıyorlardı. Yaşlılar, hanımlar, çocuklar huzur içinde uyuyup rahat bir yemek yiyemezlerdi. Yakın mesafede Sıban'dan Tobıktı'ya, Tobıktı'dan Semey'e bir iki kişi tek başına gidip gelemiyordu. Alıp gidiyor, soyup gidiyor, diye daima silâhlanyordunuz... O devir iyi miymiş? demiş.

Yaşlılar ikna olmadı. O günlerden çeşitli faziletler gösterip: varlık ve zenginlikten bahsettiler. Eski insanların iri sağlam yapısını da dile getirdiler. Çoğunluğun sözüne Kunanbay katılarak daha güçlü deliller getirdi.

— Devirler geçtikçe ahir zaman âlaâmetleri aşıkârane çıkıyor. İnsan tamahkarlığı değişip gittikçe azıyor. Bizim devrimiz, diğer özel-

likler bir yana, peygamber devrine yakındır. Ne kadar yakın olsa daha da güzel olması mümkündür.

Abay bu söze hemen cevap verdi. Şimdi onun gönlü ilham gelen ozan gibi karşılaşmaya ve atışmaya can atıyor. Dinç dimağı da zora ve yükseğe tırmanmak istiyor.

— Güzellikle iyiliğin uzağı yakını olmaz. Aladağ'ın başı güneşe yakın. Ama başında gitmeyen buzul duruyor. Yalnız eteklerinde türlü türlü çiçek, meyve, nice çeşitli bitkiler yetişiyor. Bütün canlıların hepsi ondan güç alıyor. Sizler peygambere Ebu Talip kadar yakın değilsiniz. O, babasıydı. Ama Ebu Talip bir müşrikti! dedi.

Evdekiler, gülüp sakinleşti. Kunanbay sertçe bir çıkış yaparak:

— Tamam, kes! dedi.

Şaşırın Abay ellerini açıp birşey demedi.

Bütün yaşlılar, mağlup olduklarını anladılar. Ev içi, bundan sonra gülmekten de, koyu sohbetten de geriye çekilip ciddiyete büründüler. Abay'a içinden sevinen insan Karatay, yanında oturan Cakıp'ı dürtükleyip fısıltıyla:

— Kendisi hiç göz açtırmıyor! Yerden yere vurup duruyor! dedi.

Az sonra et yendi. Abay'la Erbol artık yola çıkmak için giyinmeye başladı. Kunanbay da dışarı çıktı.

Çıkmasıyla Abay'ı çağırıp yakın yerdeki taşlık tepeciğe gelip oturdular. Babayla oğlu başbaşa. Çoktan beri yüz yüze görüşmeleri buydu.

Kunanbay soğuk bir ifadeyle suçlayıcı gözlerle baktı.

— Sen okuyup bilim aldın, hoca gördün. Biz cahil büyüdük. Ama bu bilimin, cemiyetin önünde babaya hürmeti neden öğretmemiş sana? Çoğunluğun gözleri önünde tartışmaya girerek babanın şerefini rencide etmekle hangi muradına erersin?

Babası yenildiğini anlamış. Artık soğuk yüzü solup iri vücudu küçülüp zayıflamış. Sanki çocuk gibi, suçlayıp küskünlüğünü söylüyor. Büyük önünde gencin vefası, baba önünde çocuk vefasının hürmet ve saygı olduğu bir hakikat. Abay bu konuda tartışmaya mahal vermedi.

— Söyledikleriniz doğru. Hatanın bende olduğu kesin. Affedersiniz! dedi.

Böylece sözün burada biteceğini düşündü. Ama babasının başka

söylemek istedikleri varmış. Biraz duraklayıp tekrar konuştu.

— Yeri geldiğinde söylerim, diye düşünüyordum. Senin üç hatanı görüyorum. Bunları dinle! dedi.

Abay:

— Söyleyiniz baba! diye Kunanbay'ın yüzüne bakarak konuşmasını bekledi.

— İlk önce, ucuzla pahalı olan şeyin kıymetini ayıramıyorsun. Kendinde var olanı değersiz tutuyorsun. Değerlendirmeyi bilmiyorsun. Eğlenceye, önemsiz uğraşa varını çok saçıyorsun. Sadesin! Sade suyu it de kuş da içer. İkinci olarak dostla düşmanı ayıramıyorsun. Dosta dostça, düşmana da düşmanca tavrın yok. İçinde gizlin saklın yok. Toplumla önder olacak olan insan öyle olmaz. Halkı avucunun içinde tutamazsın. Üçüncü olarak Rus sempatanıyorsun. O yöne meyillisin. Dinimizin ve müslümanların onları yadırgadığını dikkati nazara almıyorsun! dedi.

Abay, bu sözlerin özündekini Abay iyi anladı. Genç delikanlının kendi kalbindeki en kıymetli olanla varlığını diye düşündüklerinin üzerine gidiyor. Babasının yoluna gitmeyip kendi hayatına kendine göre yön vermek istediğindeki birçok neden bunlardı. Oğlunun kafasında yatana Kunanbay da anlayıp bilerek söyledi. Ama Abay'ın bundan sonraki işini dünyanın hangi gücü gelirse gelsin bozamaz. Şerefli yüreğin kızgın dalgaları bilindi. Az önce evde otururken, ortaya çıkan ilham, coşku yeniden küllendi. Bu durumda babasına bunları söylemek zorundaydı. İçindekini döktü.

— O söylediklerinizin üçünü de reddediyorum baba. Doğru yolda olduğumu düşünüyorum. İlk önce sade suya benzettiniz. Sadece gücü kudreti yerinde olan bir avuç insana faydası dokunan tepelerdeki çağlayan olmaktansa; yaşlı genç, gücü olmayanların hepsine faydası dokunan bir dere olmayı daha münasip görüyorum. İkincisi halkı idare etmenin üslubunu söylediniz. Halkı idare edenlerin karakterlerinden bahsettiniz. Bana göre halk bir zaman koyun gibi olmuş. Bir koyun sürüsünü tek çoban “hayt” dediğinde otlatıp “huyt” dediğinde de yatacak olmuş. Daha sonra halk deve gibi oldu. Önüne taş atıp “çök” dediğinde şaşkınlıkla bakıp itaat ederdi. Ama şimdiki halk eski kör gözlükten, cahillikten, safdillikten arınıp gözünü açmaktadır. Şu anki halk,

yılı gibi oldu. Ona sadece, ayazla boranda, yağmur doluda, el ne görse onu görmeye dayanan, canını esirgemeyen karı yorgan, buzu destek, eteğini döşek, kolunu yastık eden çoban bakabilir. Sadece acıma duygusu olan, iyiliği faydası olan insan bakar. Üçüncüsü Rus'u söylediniz. Halk için de kendim için de dünyanın en yüce şeyi bilim ve sanat. O sanat Rusta. Ben bütün yaşantıda bulamadığım değerleri ondan bulabilirsem o bana zararlı olur mu?.. Yadırgamak, uzak durmak cahillik olabilir, ama asla erdem olmaz... dedi.

Kunanbay dinlendikten sonra iç çekti. Çaresizliğin ifadesi anlaşılıyordu. Ama birşey de söylemedi. Söz onunla bitmişti. Abay, vedalaştıktan sonra uzaklaştı.

Tepe başında çetin düşüncelerle baş başa kaldı. Kunanbay üzgün halde. Yine yenildi. Onu sadece bir genç yense iyi. Bundan sonraki hayat pençesiyle geliyor. "Güçsüz düştün, yaşlılık çağın geldi" diye sıkıştırıp bir kenara atıyor.

Kendi çocuğunun ağzından duyduğu ses; "Devrin geçti" denilen soğuk ve tatsız bir sestir.

Abay'ın Akşokı'ya uğrayıp yapacağı bir işi vardı. Orda'dan çıkıp o tarafa yöneldi. Gidecek yol yok. Ama kar inceydi. Erbol'la ikisi yeldirerek gidip Esembay eteklerinden geçip Takırbulak yakınlarındaki yola düştüler.

Bir zaman şehirdeki okuldan dönüp gelirken memleketi özleyip aceleyle koşturduğu geniş düzlük burasıydı. Şimdi bembeyaz soğuk bir kar basmış. Uzaktaki tepelerle civardaki bölgeler ırsız bir manzara. Hiç bitmeyecek bir yasa bürünmüş. Bugün Abay'ın gönlünde sığınaksız, muzdarip görünen tüm bozkırın bütün halkının durumu da ona benzer. O zamanlar, hemen inanan saf çocuk kalbi, tüm huzur, mutluluk, bu bozkırda, memlekette, diyerek uzun koşturmuştu. Şimdi ise Abay tekrar dönüyordu. Hasretle önceki gibi umudu, mutluluk dileğini şehirden arayıp ona doğru geliyor.

Bu sırada Abay'ın yaşı yirmi dörde gelmişti. Şahit olduğu yılların pek çok hadisesini bir bir gözünün önünden geçiriyordu. Geriye baktığında hayatın pek çok dönemlerinden, keşmekeşliğinden, badirelerinden geçmişti. Bir zaman yükseğe çıkıp şimdi yamaçlara doğru tırmanışı gibi. Kendi hayatının böyle kıvrımlı yollarını gördü.

Yamaçları adımladığı bir gerçek. Bir zamanlar çıplak zirvenin başındaki kumla taşlıkları yarararak cılız narin çiçekler açıp, körpe fidanlar ortaya çıkmış. İşte böyle bir ömür, çiçekler açmış. Şimdi bu günlerde o zirvede biten tek fidan, kök salıp dallanıp budaklanmış. Kış ve ayaz bir yana, ona dağ fırtınası dahi etki edemez olmuş.

bilig Yayınları

*** Göroğlu-Türkmen Halk Destanı (8 cilt)**

Dünyada ve Türkiye'de ilk defa tam metin
(Türkmen ve Türkiye Türkçesi ile)

Uluslararası Mahtumkuli-1997 Ödülü

Türkiye Türkçesine Aktaran: Annaguli NURMEMMED

*** Altın Arığ-Hakas\Türk Destanı**

(Hakas ve Türkiye Türkçesi ile)

Hazırlayan: Dr. Fatma ÖZKAN

*** Yüzyılların Kavşasında**

Nursultan Nazarbayev

***Kazakistan-Türkiye (Rusça)**

*** Muhtar Awezov**

Hazırlayan: Doç. Dr.Zeyneş İSMAIL-Ahmet GÜNGÖR

*** Hikayeler-Muhtar Awezov**

(Kazak ve Türkiye Türkçesi ile)

Hazırlayan: Doç. Dr.Zeyneş İSMAIL-Ahmet GÜNGÖR

*** Makaleler-Muhtar Awezov**

Hazırlayan: Doç.Dr.Zeyneş İSMAIL-Ahmet GÜNGÖR

*** Abay Yolu-Muhtar Awezov (2 cilt)**

Hazırlayan: Doç. Dr.Zeyneş İSMAIL-Ahmet GÜNGÖR

*** Folklor Yazıları- Muhtar Awezov**

Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas ÇINAR

*** bilig- Üç Aylık Bilim ve Kültür Dergisi**